Zoltán Rostás

Sala luminoasă

Primii monografişti ai Şcolii gustiene

Redactor: Eugenia Petre
Tehnoredactor: Rodica Niţă

© Editura Paideia, 2003
701341 Bucureşti, România
Str. Tudor Arghezi nr. 15, sector 2
tel.: (00401) 211.58.04; 212.03.47
fax: (00401) 212.03.48
e-mail: paideia@fx.ro
www.paideia.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
ROSTÁS, ZOLTÁN
Sala luminoasă : primii monografişti ai Şcolii gustiene /
Zoltán Rostás. - Bucureşti : Paideia, 2003
Index.
ISBN 973-596-151-2

Zoltán Rostás

SALA LUMINOASĂ

Primii monografiști ai Școlii gustiene

PAIDEIA

Începutul

Şcoala Sociologică de la Bucureşti a fost inventată, dezvoltată, în „Sala luminoasă". Ar fi inutil s-o căutăm prin Bucureşti: „Sala luminoasă" a fost ba într-o şcoală rurală, ba în sala de mese a vreunui internat, ba într-o crâşmă mai încăpătoare. „Sala luminoasă" a fost sfatul, seminarul de seară al monografiştilor conduşi de Dimitrie Gusti[1] în campaniile de vară, începând din anii '20. A fost spaţiul şi timpul *brain-storming*-ului celor strânşi în jurul Profesorului în campaniile anuale de la Goicea Mare, Ruşeţu, Nerej, Fundul Moldovei, Drăguş, Runcu şi Cornova[2].

Cei ale căror istorii de viaţă povestite în anii '80 sunt cuprinse în acest volum, unii dintre primii monografişti ai Şcolii, au asistat la şedinţele din „Sala luminoasă". Această participare le-a marcat cariera, chiar viaţa.

În cele câteva rânduri de mai jos nu intenţionez să urmăresc destinul Şcolii, destin care de altfel se conturează din relatările volumului, ci doar să schiţez contextul în care tinerii monografişti au ieşit pe teren, l-au urmat pe Gusti în construirea unei noi sociologii. Acest context este dintre cele mai interesante.

Deceniul care i-a urmat primului război mondial a fost, probabil, întâia perioadă de tranziţie pe care a experimentat-o România secolului XX. A fi tânăr în această epocă însemna un alt fel de start în viaţă decât cel de care avusese parte generaţia părinţilor. România anilor '20 a fost preocupată de consolidarea rezultatelor războiului, a Unirii. Foarte repede, într-un mod chiar dramatic, s-a realizat că particularităţile regionale sunt mult mai importante decât se crezuse înainte de Unire şi în timpul euforiei victoriei. Recunoaşterea internaţională a frontierelor noi nu însemna automat şi realizarea solidarităţii politice a cetăţenilor. Statul condus din Bucureşti trebuia să se gândească la mijloacele eficiente de a realiza „unitatea sufletească" a naţiunii şi o propagandă naţională pe măsură. În acest sens se impunea schimbarea administraţiei teritoriilor unite şi înfiinţarea învăţământului de stat românesc, deziderate care se împiedicau însă de lipsa acută de cadre. Porţile universităţilor

au fost deci larg deschise, dar fără sprijin financiar şi logistic. De aici şi tulburările, mai ales în capitala supraaglomerată de tineri.

Dincolo de haosul creat de graba pregătirii noilor elite regionale loiale centrului, războiul în sine a provocat o destabilizare de lungă durată a comportamentului tineretului. În loc să se acomodeze – ca în epoca dinaintea războiului – cu structurile şi carierele pregătite de părinţi, aceşti tineri căutau altceva, mulţi dintre ei alunecând în mişcări extremiste, de dreapta sau de stânga. Clasa politică a vremii încerca să-i controleze, să-i canalizeze, sau să-i reprime, în funcţie de interese de moment, fără a avea o strategie de perspectivă.[3]

Într-o astfel de „învălmăşeală" şi-a făcut apariţia ideea deplasărilor la ţară pentru realizarea unor monografii sociologice. Este greu de presupus ca această iniţiativă a profesorului Gusti să se fi putut realiza în atmosfera stabilă dinainte de război. Şi de asemenea, este evident că Gusti nu putea să formeze o şcoală de sociologie ţinându-şi studenţii şi colaboratorii în biblioteci. Nu cred că este deplasată ipoteza că de fapt tinerii au fost cei care l-au scos pe Gusti la ţară, şi nu invers.

Ideea ieşirii la ţară a fost stimulată şi de alţi factori. În construirea edificiului culturii naţionale a României Mari, elita conducătoare a recurs la cultura ţărănească, presupunând că aceasta nu a fost poluată de influenţe străine. Recurgerea la rădăcinile rurale, la satul şi la ţăranul român a devenit o adevărată modă, în ciuda faptului că propaganda oficială nu avea de fapt nevoie de cunoaşterea satului real. De această realitate însă se interesa „cohorta" de tineri a Profesorului Gusti.

Dincolo de atmosfera de construcţie naţională a anilor postbelici, dincolo de viaţa agitată a tineretului universitar, a fost nevoie de efortul, perseverenţa savantului şi a marelui organizator care a fost Dimitrie Gusti pentru a oferi cadrul instituţional al cercetării sociale în care tinerii – studenţii lui –, să se regăsească, şi în loc să se lanseze în conflicte violente de stradă, să se arunce în aventura cercetărilor sociologice monografiste.

Bazele fuseseră puse deja la Iaşi. Profesorul Gusti a făcut primul gest de organizare a vieţii ştiinţifice în anul 1913, când a publicat o scrisoare[4] adresată colaboratorilor viitoarei reviste „Arhiva pentru Ştiinţele Sociale, Sociologie, Politică şi Etică", care urma să apară la 1 ianuarie 1914. Scrisoarea a fost prima încercare de a aduna în jurul unui program ştiinţific, şi totodată etico-politic, a unor oameni care lucrau izolaţi. Revista îşi fixase un obiectiv ambiţios: acela de a îmbrăţişa toate domeniile

sociale şi toate ramurile ştiinţelor sociale. Planul a fost zădărnicit de intrarea României în primul război mondial, retragerea la Iaşi a autorităţilor statului, criza partidelor politice şi, în consecinţă, a organizării statale de până atunci. Dar Profesorul Gusti, aidoma altora, realizează că ţara va intra într-o perioadă de tranziţie, în care vor fi necesare o serie de reforme, şi va fi nevoie şi de revistă, şi de cercetare. În acelaşi timp, realizarea primilor paşi pe calea înfăptuirii planurilor sale a fost facilitată – după cum observa G. Vlădescu-Răcoasa – şi de situaţia specială existentă în Iaşiul aglomerat cu refugiaţi: „Iaşii devenind însă centrul celor mai înfrigurate frământări, prof. Gusti, care era în legătură intimă cu o mare parte din fruntaşii intelectualităţii şi ai vieţii politice româneşti refugiaţi la Iaşi, la dispoziţia cărora pusese biblioteca şi chiar locuinţa sa, reuşi să realizeze ideea lăsată în 1913 pentru crearea unei publicaţii consacrate ştiinţelor sociale şi, în colaborare cu un grup de tineri intelectuali, puse totodată bazele Asociaţiei pentru studiul şi reforma socială (1918)".[5]

În această perioadă de dezmembrare a vechiului regim, când resursele financiare de prestigiu nu erau încă identificate şi cu atât mai puţin alocate, elita căuta să-şi creeze instituţii noi. Conştient de importanţa proiectului său definit în statutul Asociaţiei pentru Studiul şi Reforma Socială, Gusti a configurat de la bun început o organizaţie de tip umbrelă. Pe baza unei concepţii bine argumentate atât epistemologic, cât şi politic, Gusti susţinea că Asociaţia lui trebuie să acopere toate segmentele societăţii, studiul acestora, şi – pe această bază – reforma lor. Fiindcă în România veche nu exista o reţea de ştiinţe sociale capabilă să pregătească reforma, procesul legislativ, Gusti avea toate atuurile să conducă instituţionalizarea aportului ştiinţei în guvernarea ţării. Ne putem întreba: de ce a întins Gusti umbrela peste toate disciplinele sociale? De ce nu a aprofundat un singur domeniu? Se pare că e vorba de un reflex de tranziţie când elitele vor să ocupe mai mult teren şi să excludă concurenţa.

Înfiinţarea Asociaţiei pentru Studiul şi Reforma Socială la 18 martie 1918 a fost favorizată, pe lângă amintita atmosferă ieşeană, şi de contextul european, caracterizat prin crearea de către savanţii din domeniul ştiinţelor sociale a unor instituţii similare.

După încheierea ostilităţilor, cu toate că este ales şi reales decan la Iaşi, Gusti mută sediul Asociaţiei la Bucureşti, şi cere să fie transferat

la Universitatea bucureşteană, conştient fiind că noua organizaţie trebuie să devină de importanţă naţională. La Bucureşti, Gusti – după modele europene – propune transformarea Asociaţiei în Institutul Social Român. Din documentele institutului reiese clar că nu fusese plănuită pentru a funcţiona ca o simplă asociaţie profesională. Din apelul lansat la Iaşi, în 1918, pentru constituirea Asociaţiei devenită apoi Institut, Gusti prefigura „secţiunile" care vor permite organizarea cercetării cât mai complete şi cât mai metodice „a vieţii sociale româneşti, sub toate feţele": „1. secţiunea agrară; 2. comercială şi industrială; 3. financiară; 4. juridică; 5. politică şi administrativă; 6. politică şi igienă socială şi 7. culturală".[6]

Institutul Social Român a avut un început modest. A fost găzduit în trei camere la Academia Comercială, la etajul 3 (şi a rămas acolo până la desfiinţare). Prin donaţii s-au amenajat o bibliotecă şi o sală de lectură. Chiar şi în acest cadru, Gusti a reuşit să insufle o anumită activitate. Fiecare secţie îşi avea şedinţele sale de comunicări, şi, prin acestea, Gusti reuşea să ia contact cu toţi specialiştii din diferitele domenii legate de realităţile româneşti. Cele mai prestigioase au fost, însă, conferinţele publice duminicale de la Fundaţia Culturală, la care Gusti îi invita pe cei mai prestigioşi oameni politici, de cultură şi savanţi ai vremii.[7]

Lărgindu-şi treptat reţeaua socială, prin Institutul Social Român, Gusti s-a impus ca o personalitate la fel de importantă ca acelea pe care le invitase. Se poate uşor demonstra că discuţiile din cadrul şedinţelor de secţie au generat, în anul 1930, noi instituţii: cele de la secţia de demografie au fundamentat Recensământul, secţia de asistenţă socială a iniţiat Şcoala de Asistenţă Socială, secţia de statistică a pus bazele Şcolii de Statistică, iar sub influenţa discuţiilor de la secţia economică a luat fiinţă Institutul de Conjunctură. Este interesant totodată că din multitudinea de secţii ale Institutului Social Român a produs lucrări[8] numai cea a monografiei sociologice, înfiinţată ulterior. După un deceniu de construcţie instituţională naţională, în anii '30 începe încleştarea stânga-dreapta, legionarism-carlism, în general, criza democraţiei liberale şi ascensiunea evidentă a fascismului.

Pe lângă înfiinţarea şi conducerea Institutului Social Român, Gusti a întemeiat la Universitatea din Bucureşti şi Seminarul de sociologie. Profesorul a continuat la Bucureşti maniera didactică experimentată la Iaşi în vederea ancorării studenţilor în realitate. Este semnificativ că în timpul grevelor studenţeşti din anul 1923, când Universitatea a fost

închisă, Gusti nu a fost părăsit de membrii Seminarului său. Viitorii monografişti l-au urmat în biblioteca de la Casa Macca, unde au început pregătirea chestionarelor de cercetare a vieţii studenţeşti. Despre această perioadă tulbure relatează – în calitate de participant direct – Mircea Vulcănescu: „Unii desfrunzesc fişierele bibliotecii spre a găsi literatura explicativă a mişcării studenţeşti. Alţii cercetează situaţia comparativă. Aplicaţi asupra «Naţionalităţii în artă» a dlui A.C. Cuza ei se căznesc să înţeleagă adevăratul concept al naţionalismului. Între doctrina realistă, care confundă naţiunea cu poporul, şi între doctrina pur autodeterministă, care aşază naţiunea în arbitrar, îşi face loc în mintea lor, adevărata idee a naţiunii, întemeiată pe voinţa trăirii în comun, motivată de comunitatea de soartă, impusă de identitatea cadrelor, şi de asemănarea manifestărilor, precum şi pe nădejdea viitorului comun, inspirată de comunitatea idealurilor etice. Studenţii se pun pe lucru şi după câteva luni, sub îndrumarea de fiecare clipă a Profesorului, «Programul studenţesc» e gata tipărit".[9]

H.H. Stahl – care nu a fost student la Sociologie şi era mai în vârstă – îşi aminteşte de caracterul animator şi creator al acestei forme de activitate universitară: „...Seminarul lui Gusti era un loc de adunare a tot ce avea mai bun în vremea aceea tineretul. Nu numai elevii lui Gusti, dar tineri din toate facultăţile veneau şi era un permanent loc de discuţii şi dezbateri de probleme".[10]

Seminarul a fost forul informal de la care a pornit cristalizarea metodei monografice în ceea ce priveşte fundamentarea teoretică şi metodologică. După modelul activităţii consacrate Programului vieţii studenţeşti, în anul 1924/25 Gusti i-a însărcinat pe membrii Seminarului de sociologie să alcătuiască „planul de cercetări monografice". Timp de un an s-au purtat discuţii pe marginea lucrărilor, folosindu-se metoda monografică şi confruntarea cu textele lui Gusti. A urmat apoi, în anul 1925, după lungi dezbateri, după amânarea deplasării cu un an, prima ieşire pe teren, de zece zile, la Goicea Mare. Ulterior în fiecare an s-au continuat seminariile în timpul anului universitar, la fel ca şi cercetările de câte o lună din timpul verii.

După această primă deplasare, la Seminar au fost analizate învăţămintele metodologice ale campaniei. „Rezultatul cel mai vădit al acestor străduinţe – consideră H.H. Stahl – este chestionarul de monografie sociologică cuprinzând 25 de coli şapirografiate, care constituie

cel dintâi document scris şi împărţit doritorilor de a cunoaşte lucrările monografiei sociologice. Pe baza acestui chestionar s-au făcut încă două campanii de lucru, la Ruşeţ şi la Nerej, urmând ca abia la Fundul Moldovei, peste 3 ani, el să fie reluat în discuţie, şi din nou pus în curent cu experienţa căpătată în răstimp".[11]

În anul 1928, la Fundul Moldovei monografiştii au făcut paşi uriaşi în definitivarea metodei de cercetare, dar şi în consolidarea identităţii profesionale şi sociale. Sintetizând cele întâmplate în dezvoltarea teoriei şi metodologiei, H.H. Stahl conchide: „Fundul Moldovei înseamnă deci folosirea pentru prima oară a sistemului echipelor lucrând cu fişe şi dosare comune. Echipele atunci folosite au fost următoarele: cosmologică, biologică, istorică, psihologică, economică, juridică, de folclor literar şi muzical, estetică, filologie, pentru studiul stânei, familiei, gospodăriei, a problemei femeii, de industrie casnică, de probleme culturale, politică administrativă, criminalistică, pentru studiul războiului, al manifestărilor religioase, şi al cârciumei. În anul următor aceste echipe vor căpăta o clasare mai bună după cadre şi manifestări. (...) Fundul Moldovei reprezintă deci în istoria monografiei un moment hotărâtor: acela al creării desăvârşite a tehnicii monografiei sociologice".[12] Această campanie a reprezentat şi un moment de instituţionalizare a monografiei, şi o încercare de ridicare deasupra Seminarului. S-a hotărât „...crearea unei asociaţii a monografiştilor, care să permită organizarea laolaltă a studenţilor Seminarului alături de ceilalţi profesionişti ai anchetelor sociale, fie că erau sau nu membri ai secţiei sociologice a Institutului Social Român. Preşedintele acestei asociaţii a fost ales dl. Prof. D. Gusti, iar vicepreşedinţi dnii Mircea Vulcănescu, H.H. Stahl, N. Cornăţeanu şi D. Prejbeanu".[13]

Ecoul campaniei de la Fundul Moldovei l-a depăşit pe cel al campaniilor care au precedat-o. Din obiectele adunate, monografiştii, în frunte cu Mac Constantinescu, au amenajat în sălile Seminarului prima expoziţie sociologică. Încercarea a avut succes nu doar în rândurile intelighenţiei bucureştene, dar şi în cadrul pavilionului românesc de la Expoziţia Internaţională din Barcelona. În afară de această manifestare adresată publicului larg, la Institutul Social Român s-a ţinut o importantă sesiune ştiinţifică, în care proaspăt înfiinţata Asociaţie a Monografiştilor se afirma cu pregnanţă.[14]

Campania de la Drăguş (1929), cu cei nouăzeci de participanţi ai săi, cu metodologia pusă la punct, a fost cea mai renumită şi cea mai „mediatizată" până în anii noştri. În lucrarea citată, Stahl afirmă: „Din toate satele cercetate, Drăguşul pare a fi fost cel mai bine ales, din toate punctele de vedere. Foarte omogen ca structură socială totală, prezentând totuşi probleme de amănunt cât se poate de interesante, Drăguşul are pe deasupra tot farmecul unui sat în care viaţa de caracter ţărănesc s-a păstrat cu toată frumuseţea şi cu tot pitorescul ei. Iată pentru ce în Drăguş ne-am simţit îndemnaţi să încercăm a face o monografie menită să rămână excepţională, adică o monografie absolut completă. Afirm că încercarea Drăguşului va rămâne excepţională pentru că este cât se poate de greu să se facă studii atât de amănunţite cât au fost acelea."[15]

Campaniile din Runcu (1930) şi Cornova (1931), oricât de interesante au fost prin particularităţile lor, din punct de vedere teoretic şi metodologic, nu au adus noutăţi. Au fost mai dificil de coordonat, pentru că Gusti, ocupat cu funcţii publice, nu conducea nemijlocit, dar nici nu împuternicea un locţiitor cu autoritate suficient de solidă. În ciuda acestei conjuncturi, pentru tinerii cu preocupări individuale, şi aceste campanii au fost pline de învăţăminte, oferind surse de inspiraţie pentru viitoare lucrări.

Cercetările monografice anuale s-au constituit în mod evident în continuări ale seminariilor, chiar şi în condiţiile când Gusti invita pe lângă studenţi şi o serie întreagă de specialişti. În ciuda diversităţii motivaţiilor şi participării inegale, toată lumea respecta programul şi încadrarea în secţii, stabilite de către Gusti. În mod special era respectată şedinţa de fiecare seară din „Sala luminoasă", unde aveau loc discuţii pe marginea celor întâmplate în cursul zilei respective. Disciplina acestor „seminarii" aplicative de la ţară, conduse de Gusti însuşi, a jucat un rol imens în dezvoltarea sociologiei monografice. Mai ales că, pe măsura creşterii numărului de participanţi, fără prestigiul Profesorului nu s-ar fi putut păstra nici disciplina, nici seriozitatea campaniei de cercetare.

În primele trei-patru campanii se acumulase atâta experienţă în materie de monografie sociologică, încât Gusti a predat sarcina seminariilor lui Mircea Vulcănescu, iar după plecarea acestuia la studii, lui Henri H. Stahl şi Traian Herseni. S-a realizat o divizare între munca în seminar şi activitatea monografistă. După retragerea lui Gusti din conducerea Seminarului, acesta a devenit mijlocul prin care H.H. Stahl

şi Traian Herseni îi introduceau pe studenţi în teoria şi tehnica monografiei, pe care le-au elaborat în cursul campaniilor din anii ’20. Tot aici începea şi selecţia viitorilor monografişti.

Pe lângă bucuria cercetării, tinerii monografişti îşi căutau febril nu doar o identitate profesională, ci şi una politică. Se poate observa că în spatele neînţelegerilor dintre monografişti se aflau nu doar orgolii, dar şi diferenţieri de orientări politice, devenite în decursul anilor din ce în ce mai opuse.

Cele două foruri, iniţiate de Gusti – Institutul Social Român şi Seminarul de Sociologie de la Universitate – au fost mediul extra- şi intrauniversitar nemijlocit al tinerilor care au îmbrăţişat cercetarea satului românesc. Am grupat în volum partenerii de convorbiri care au început pionieratul în sociologia satului în această atmosferă, în acest context instituţional. Nu cu teoria şi metodologia monografiste puse la punct, ci în faza de laborator ale acestora. Au participat sau au asistat la seminariile de la Universitate, la discuţiile de la Institutul Social Român, şi mai ales, în „Sala luminoasă“, la inventarea Şcolii monografiste.

Convorbirile cu Ernest Bernea, Harry Brauner şi Lena Constante, Ion Costin, Roman Cresin, Marcela Focşa, Paula Herseni, Ştefan Milcu, Mihai Pop şi Gheorghe Vlădescu-Răcoasa au fost realizate la mijlocul anilor ’80, în cadrul aceluiaşi proiect şi în aceeaşi manieră ca şi convorbirile cu H.H. Stahl, publicate în anul 2000 într-un volum separat.[16] Ca în toate convorbirile din cadrul acestui proiect de istorie orală a Şcolii Sociologice de la Bucureşti, partenerilor mei de discuţie nu le-am cerut doar informaţii despre şcoala gustiană, ci istoria lor de viaţă, împletită cu cea a Şcolii. Astfel, aceste documente de istorie orală pot constitui piese ale unei istorii sociale a monografismului gustian. Proiectul de punere în valoare a documentelor orale va putea fi considerat terminat când vor deveni accesibile cititorului interesat şi mărturiile celor care au învăţat sociologie în anii ’30 de la Anton Golopenţia, Traian Herseni şi H.H. Stahl, ale celor care au participat la activitatea echipelor studenţeşti din cadrul Fundaţiilor Culturale Regale „Principele Carol“, ale celor care au fost martori în anii ’40 la eforturile de salvare a sociologiei de la distrugere, şi în sfârşit, ale celor care au participat, în anii ’50-’60, la reabilitarea Şcolii.

Note

1 **Gusti, Dimitrie** (1880-1955), sociolog, filosof şi om politic. Profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Deputat şi senator. Ministru al Instrucţiunii Publice, Cultelor şi Artelor (1932-1933). Întemeietorul învăţământului sociologic modern şi al Şcolii sociologice de la Bucureşti. A iniţiat metoda monografică de cercetare şi a întreprins, din anul 1925, primele anchete sociologice. Iniţiatorul Legii Serviciului Social. A înfiinţat Institutul Social Român (1921), revistele „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială" şi „Sociologia românească". În calitate de director general (1934-1939) a modernizat activitatea Fundaţiei Regale „Principele Carol". A fost comisar general al pavilionului românesc la Expoziţia mondială de la Paris (1937) şi New York (1939). În 1937 Institutul Internaţional de Sociologie l-a însărcinat ca preşedinte cu organizarea celui de-al XIV-lea Congres Internaţional de Sociologie, care urma să aibă loc la Bucureşti în 1939. Împreună cu V.I. Popa şi H.H. Stahl a întemeiat Muzeul Satului din Bucureşti (1936). Sub conducerea sa a fost editată *Enciclopedia României*, 4 vol. (1938-1943). Membru al unor societăţi străine de specialitate. În calitate de preşedinte al Academiei Române (1944-1946) pune bazele Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice (1946).

2 Goicea Mare, judeţul Dolj, 20-24 aprilie 1925, 11 participanţi; Ruşeţu, judeţul Brăila, 12-26 iulie 1926, 17 participanţi; Nerej, judeţul Putna, 16 iunie – 16 august 1927, 41 participanţi; Fundul Moldovei, judeţul Câmpulung-Bucovina, vara lui 1928, 60 participanţi; Drăguş, judeţul Făgăraş, 13 iulie – 16 august 1929, 89 participanţi; Runcu, judeţul Gorj, 29 iunie – 18 august 1930, 67 participanţi; Cornova, judeţul Orhei, 25 iunie – 13 august 1931, 55 participanţi.

3 Cf. Livezeanu, Irina, *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918-1930*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

4 Gusti, Dimitrie, *Sociologia militans*, Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti, 1946, p. 28-30.

5 „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", vol. II, anul XIV, 1936, Editura Institutului Social Român, p. 1075.

6 Gusti, Dimitrie, *op. cit.*, p. 29.

7 Printre cei care au urcat pe tribuna Institutului îi amintim pe Nicolae Iorga, Al. Vaida-Voevod, Iuliu Maniu, Vintilă Brătianu, Al. Marghiloman, Gr. Iunian, Virgil Madgearu, I. G. Duca, V. Goldiş, Octavian Goga, C. Argetoianu, Mihail Manoilescu, I. Grigorovici, Mircea Djuvara, C. Rădulescu-Motru, I. Răducanu, Simion Mehedinţi, Al. Tzigara-Samurcaş, Emil Racoviţă, I. Simionescu, G. Ionescu-Sisești, Andrei Rădulescu, Gh. Ţiţeica, Gr. Antipa, G. Taşcă, C. Garoflid, Anibal Teodorescu, I. Nestor, M. Sanielevici, P.P. Negulescu, Istrate Micescu.

8 *Teoria monografiei sociologice*, Traian Herseni, 1934; *Tehnica monografiei sociologice*, H.H. Stahl, 1934; *Sociologia militans*, Introducere la Sociologia Politică, D. Gusti, 1934; *Realitatea socială*. Încercare de ontologie regională, Traian Herseni, 1935; *Sociologia românească*. Încercare istorică, Traian Herseni, 1940; *Probleme de sociologie pastorală*, Traian Herseni, 1941; *Cercetarea monografică a familiei*, Xenia Costa-Foru-Andreescu, 1945; *Nerej*, un village d'une région archaïque. Monographie sociologique dirigée par, H.H. Stahl, 1939; *Drăguş*, un sat din Ţara Oltului (Făgăraş). Monografie sociologică, 1944-45; *Clopotiva*, un sat din Haţeg. Monografie sociologică sub conducerea lui Ion Conea, 1940; *60 sate româneşti*, cercetate de Echipele studenţeşti în vara 1938, 1941-1942; *Portul şi industria casnică textilă în Munţii Apuseni*, Lucia Apolzan, 1944; *Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni*, Gh. Pavelescu, 1945; *Sociologia rurală*, Traian Herseni, 1941; *D. Gusti şi Şcoala Sociologică de la Bucureşti*, XXV ani de învăţământ universitar (1910-1935), 1937; *Sociologia satului devălmaş românesc*, H.H. Stahl, 1946.

9 „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", vol. II, anul XIV, 1936, Editura Institutului Social Român, p. 1249-1250.

10 Rostás Zoltán, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000, p. 19.

11 „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", vol. II, anul XIV, 1936, Editura Institutului Social Român, p. 1139.

12 *Idem*, p. 1148.

13 *Idem*, p. 1149.

14 Despre această din urmă manifestare H.H. Stahl notează: „... în afară bineînţeles de dl Prof. Gusti care are o conferinţă despre «Regulile metodei monografice şi constituirea unei ştiinţe a naţiunii», ia cuvântul cel dintâi grup compact de monografişti atacând problema cercetării la teren. Vorbesc atuncea câţiva dintre colaboratorii noştri: dl prof. Fr. Rainer «Aspectul antropologic şi serologic în cercetarea monografică», dl prof. N. Cornăţeanu «Realitatea economică în cercetarea monografică», dl prof. Tudor Vianu «Realitatea artistică în cercetarea monografică», dl prof. C. Brăiloiu «Folclorul muzical în cercetarea monografică». Din tabăra elevilor direcţi ai Profesorului Gusti vorbesc: dl H.H. Stahl «Aspectul istoric în cercetarea monografică», dl M. Vulcănescu «Realitatea spirituală în cercetarea monografică» şi «Metoda statistică în cercetarea monografică» şi dl «Problema socialului şi a familiei în cercetarea monografică»" („Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", vol. II, anul XIV, 1936, Editura Institutului Social Român, p. 1150-1151).

15 *Idem*, p. 1151.

16 Rostás Zoltán, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Ernest Bernea*

„Eu eram mai puţin năist decât alţii“

Când m-am decis să cercetez Şcoala lui Gusti, am încercat să aflu pe cine mai pot aborda dintre primii ei membri. Cei pe care îi cunoscusem înainte m-au ajutat într-un fel sau altul să iau legătura cu apropiaţii lor, dar nici unul nu m-a îndrumat spre Ernest Bernea. Am aflat de el din alte surse, şi fiindcă pe mine mă interesa Şcoala, şi nu un grup sau altul, m-am grăbit să-l caut. Cunoscându-i trecutul legionar eram cu atât mai mult interesat de „construcţia“ lui despre Şcoală, despre propria sa viaţă. M-a primit, în 1986, cu destulă circumspecţie, dar nevoia de a povesti i-a învins suspiciunea de la început – pe care, cunoscându-i biografia, o consideram firească. Poate şi modul rezervat de a-mi formula întrebările l-a încurajat să-şi creioneze fără prea mari reţineri parcursul.

---

* **Bernea, Ernest** (1905-1990), filosof, etnopsiholog, sociolog şi antropogeograf. Participă începând din 1928 la cercetările monografice de teren şi ia parte la activitatea Institutului Social Român. Din 1935 se desprinde de Şcoala gustiană, şi împreună cu Ion Ionică, D. Amzăr şi I. Samarineanu constituie un grup disident din ce în ce mai polemic faţă de monografism, care în 1935 editează publicaţia „Rânduiala“. Prin interpretări şi teoretizări ale dimensiunilor temporale şi spaţiale în reprezentările populare a contribuit la apropierea studiilor etnologice şi etnopsihologice de cercetarea sociologică. În calitate de colaborator al profesorului Simion Mehedinţi la catedra de antropogeografie, susţine primul curs de etnologie din România (1935-1940). Este director în Ministerul Informaţiilor şi director de studii în Ministerul Afacerilor Externe. După rebeliunea legionară este internat la Târgu-Jiu. După război este condamnat la închisoare în mai multe rânduri. Înainte de pensionare a lucrat la Institutul de Etnografie şi Folclor din Bucureşti.

– *V-aţi ocupat de sociologie încă din liceu?*

– Da, şi de ce? Pentru că eram bibliotecar neplătit, voluntar la o mare bibliotecă din Brăila. Şi chiar când eram eu acolo, a sosit un stoc de 30.000 de volume. Şi sigur că... mare lucru n-oi fi priceput eu, dar mi-am băgat nasul în toate.

– *Erau cărţi şi în limbi străine?*

– Şi în limbi străine, mai ales în franceză, fireşte, că asta era moda epocii. Şi aşa am făcut eu cunoştinţă cu sociologia, prin această bibliotecă comunală a Brăilei, care se chema Petre Armencea. El a înfiinţat-o, o bibliotecă mică, şi pe urmă s-a ajuns la o bibliotecă impresionantă.

– *Când v-aţi înscris la facultate?*

– Eu am pierdut doi ani din cauza războiului. În timpul războiului eu am fost copil de trupă. A plătit un frate al meu, săracul, care a făcut o fractură şi de acolo o septicemie, şi el s-a prăpădit la 19 ani, când a luat bacalaureatul. Şi era uluitor de dotat. Un matematician excepţional în primul rând. Eu am scăpat teafăr. M-am reîntors când s-au retras nemţii. Şi acei ani i-am pierdut. Atuncea la facultate am venit cu doi ani mai târziu decât colegii mei. N-am venit la 19 ani, ci am venit la 21.

– *A fost în situaţia asta o generaţie întreagă.*

– Da, da, sigur. Nu eram doar eu, eu învăţam bine, am stat bine cu notele, cu calificativele. Dar, a fost o imposibilitate, pentru că doi anii aceia am cutreierat toată Moldova. În noaptea asta eram în satul ăsta, şi peste o zi eram în alt sat. Am avut un ofiţer, un sublocotenent, care m-a ajutat. Am făcut ceva franceză cu el, vorbea franţuzeşte foarte bine, cred că era neam de boier. Şi aşa am luat contact cu sociologia, şi aşa am luat contact cu facultatea. Au fost nişte evenimente care ne împiedecau să facem un program stabilit dinainte. Şi am fost în bibliotecă, acolo, când eu eram elev, când au sosit doi musafiri foarte importanţi. Doi vizitatori. Unul a fost Nicolae Iorga[1], şi unul a fost Gusti. Nu-mi aduc aminte exact în ce an era, fapt e că eram elev, adică eram adolescent, aveam vreo 17-18 ani. Şi asta, la facultate, m-a zvârlit în braţele lui Gusti. Când i-am spus lui Gusti că eu am fost bibliotecar la biblioteca aia Petre Armencea, biblioteca aia mare din Brăila, Gusti „vai, vai, vai“. Că aşa făcea el întotdeauna, se aprindea repede, şi m-a şi luat la el. Eram, fireşte, într-o condiţie proastă materială, am fost numai 8 copii la părinţi! /râde/ Nu se speriau atunci, acuma nu vor să facă unul.

– *Deci, v-aţi înscris la facultate.*

– Da, m-am înscris. A fost o chestiune de vocaţie, şi nu-mi pare rău că am făcut-o. Cu toate că mi-a adus şi mult rău. Adică, la vârsta asta eşti mai lacom la învăţătură, ştii? Şi crezi că poţi să pui mâna pe multe lucruri deodată. Şi m-am înscris la o licenţă filosofie şi la o licenţă franceză şi română. Franceza şi româna nu mi-au folosit la nimic, decât doar că am mai citit nişte lucruri, atât. Dar, pentru viaţa practică filosofia a fost de la început şi pân' la sfârşit de folos, şi a fost cariera pe care am avut-o deschisă.

– *La cursurile cui v-aţi înscris?*

– Păi, cu toţii trebuia să facem, toţi profesorii care erau la Filosofie, erai obligat. Aici un lucru excepţional e că am urmat istoria doi ani, fără să fiu înscris la Istorie. Din cauză că era Iorga. Cine a trăit în vremea aia, şi nu l-a ascultat pe Iorga, zic că degeaba a trăit. Era un titan. Lumea nu şi-a dat seama, nici atunci, şi poate nici după ce a murit. În legătură cu specialitatea... am lucrat mai mult în sociologie din cauza lui Gusti. Pentru că Gusti era un mare acaparator de studenţi buni. Mulţi se întrebau, cum dom'le, cum ai reuşit dumneata? Că eu eram un copil sărac, necăjit, eu aveam în liceu nişte băieţi foarte bogaţi, şi foarte influenţi şi politic, şi i-am tăiat pe toţi. Mijlocul prin care eu am parvenit în perioada aia, a primei tinereţi, a fost că am lucrat în seminarii. Adică, nu mă duceam numai la curs, să ascult, ci mă duceam şi la seminarii. Aşa am ajuns la Gusti. Că am luat odată cuvântul... Ţinuse o lucrare o doamnă – ţiu minte şi acuma, Năsturel se chema, doamna Năsturel – despre o legendă a familiei, şi m-am băgat în vorbă foarte înfipt. Şi Gusti: „Da de unde ştii mata atâta sociologie?" /*râde*/ Eu am spus că de la biblioteca Petre Armencea din Brăila. Ei, şi atunci m-a chemat la cancelarie la el, şi în trei zile am fost numit – că ăştia erau foarte puternici – în trei zile am fost numit bibliotecar.

– *La Seminar.*

– Da.

– *Asta însemna aproape asistent.*

– Da, sigur. Şi făceam rol de asistent. Eu dădeam informaţiile în legătură cu lucrările, cu...

– *În ce an v-aţi înscris la facultate?*

– În '26 m-am înscris.

– *Înseamnă că deja începuseră campaniile, Goicea Mare a fost în '25, în '26 Ruşeţu, în '27 Nereju...*

– În ’28 deja am fost în campanie.

– *La Fundul Moldovei?*

– Da. Nu terminasem, nu eram licenţiat. Am început în ’28 cercetările de teren. Şi m-a impresionat, mi-a plăcut, ca să zic aşa, mai banal.

– *Vă aduceţi aminte cum s-a pregătit cercetarea de la Fundul Moldovei, avându-se în urmă experienţa a trei campanii?*

– Da, dar fuseseră mai modeste celelalte, şi ca număr de persoane, şi ca pregătire pentru experienţa asta de teren, care nu e uşoară când vrei s-o faci serios. Pe mine m-a captivat pentru că am picat şi într-o regiune foarte frumoasă, şi am găsit lucruri complet noi. Am văzut o nuntă care am zis că, Coşbuc probabil că a văzut-o când a scris *Nunta Zamfirei /râde/*, extraordinară. Şi am găsit cătune care nu plăteau impozite, şi care se autoguvernau, în ’28. Fiecare cătun avea 20-25 de case, erau băgate pe văi, tot urcai mereu până ajungeai la ele acolo, erau sus. Dar, urcai pe vale. Şi eu am fost la un ţăran care conducea un astfel de cătun, îl chema Anton Ţânpău. I-am pus fotografia lui, i-am dat-o doctorului Banu[2], şi a pus-o pe o lucrare mare despre sănătatea poporului, şi care a ajuns prin America. Aşa că l-am popularizat pe moş Ţânpău. /râde/ Simpatic, autoritar şi cu tovarăşii lui de viaţă şi de muncă. Şi astea m-au impresionat... Şi pe urmă jucăuşi extraordinari. Şi acuma, uite, au venit acuma la sărbătorirea lui Gusti şi a Muzeului[3], o echipă de la Fundul Moldovei. Îţi închipui câte generaţii au trecut de atunci! Dar, parcă erau aceiaşi. În primul rând că feciorii erau înalţi atunci, şi înalţi şi acuma. Bărbaţi înalţi, şi jucau foarte bine. Au venit şi fetele, costumele erau corecte, nu le schimbaseră, doar unele puseseră pantofi în loc de opincă. Şi au fost manifestări frumoase, ştiu că erau şi nişte vizitatori străini care au asistat la manifestarea aceasta a Fundului Moldovei.

– *La Fundul Moldovei studenţii erau împărţiţi pe echipe, pe cadre?*

– Da, dar nu prea erau studenţi. Eu eram aşa, pentru că mă numise bibliotecar acolo, altfel nu intram. Erau cam oameni mai formaţi. Dintre ăştia care mai trăiesc numai...

– *Mai sunt câţiva. Este Marcela Focşa[4].*

– A fost la Fundul Moldovei ea? Eu ştiam că a fost la Drăguş. N-o ţin minte la Fundul Moldovei.

– *A fost şi Stahl[5].*

– Da, Stahl a fost. Brăiloiu[6] a fost. Dar ceilalţi au cam murit.

– *Dintre cei care au fost chiar şi la Goicea Mare, şi la Fundul Moldovei unul singur mai trăieşte, Ion Costin[7], Nel Costin.*

– Dar trăieşte Costin?! Habar n-am avut că trăieşte! Cum să nu-l ştiu, îl ştiu bine. Costin era un băiat inteligent. Gusti ţinea la el.

– *A plecat pe urmă în America şi s-a rupt de grupare. Dumneavoastră deja la Fundul Moldovei aţi luat o problemă sau încă nu v-aţi definitivat...*

– Cam luasem ceva, adică, ceva foarte nesigur, neprecis. Mă ocupam de obiceiuri. E un subiect foarte larg, în chestia asta, dar, lui Gusti îi plăcea. Şi m-a pus... uite că am nişte fotografii, care le-am dat acuma pentru sărbătorile astea, şi nu mi le aduce fata aia... fotografie chiar numai cu Gusti. Şi ei aveau lipsă de documente pentru expoziţia istoriei monografiei, aici, la Muzeul Satului. Am şi *Civilizaţia română sătească*, exemplar din '42, de atunci s-a epuizat. Acuma, dacă o să apară, dacă e posibil, o să apară dublu cel puţin. S-a mai adăugat o parte. Era *Forme şi funcţiuni*, subtitlu, şi acuma 2. *Forme şi valori.*

– *Deci, v-aţi ocupat de obiceiuri acolo.*

– Da. Aşa am ajuns să văd câteva lucruri interesante, ca nunta aia, de care am spus. M-a uimit, nu ştiu... în elementul de curiozitate şi de lucru neobişnuit la o nuntă. Am văzut despărţirea mirilor de părinţi, foarte impresionantă.

– *Aveaţi atunci un model de cercetare?*

– Nu, atuncea făceam descrieri pur şi simplu. Nu era nici un fel de model de cercetare. Eu personal n-aveam.

– *O metodologie pusă la punct?*

– Nu, nu era. Nici cei mai bătrâni, da' eu care mai eram student atunci. Descriam. Ce am văzut, puneam pe hârtie, şi descriam ce s-a întâmplat în obiceiul cutare sau în obiceiul cutare. Astea din punct de vedere agrar erau mai puţine, mai rare, de la Năsăud în jos îs mai bogaţi în ceremonii agrare. Un singur lucru a fost. Uite, acum mi-am adus aminte. A fost aşa-zisul joc al ursului. Şi cu ani mai târziu, după ce m-am dus la Paris, şi am mai citit eu nişte lucruri care mi-au deschis orizontul, acest joc al ursului era nordic. La aceeaşi dată, când se făcea pluguşorul, care era venit din Mediterana, cu bădica Traian, acolo era un joc al ursului, ursul care fură oile de la stână. Dar, ăsta unde l-am mai găsit în lecturile pe care le-am făcut mai târziu? La lituanieni! Şi e şi explicabil că în afară de Bucovina, mai jos nu s-a mai găsit. A fost un contact acolo, probabil, care s-a stabilit. Ăsta-i singurul lucru care era într-adevăr neobişnuit. Ălelalte erau frumoase, erau interesante, palpitante, cum vrei, dar nu erau excepţionale. Adică erau obişnuite obiceiurile. Or, ăsta cu ursul... Era interesant!

– Din această cercetare aţi redactat, aţi definitivat ceva?

– Da, dar acolo... Slăbiciunea, dragostea de prieten, să zic, m-a făcut să cedez un lucru care a ieşit foarte bine din punct de vedere ştiinţific. N-a ieşit din punct de vedere personal prea bine. Adică eu am început Dealul Mohului...

– Dar asta a fost la Drăguş.

– Da, la Drăguş.

– Eu mă refeream la Fundul Moldovei.

– A, la Fundul Moldovei ţi-am spus, tot ce vedeam, scriam sub formă descriptivă. Şi descrieri cu caracter exterior, nu descrieri pe plan interior, cu explicaţii. Descriere exterioară.

– Mă refeream la lucrările care se depuneau în biblioraftele seminarului.

– Păi, eu conduceam aia. Aia era în seama mea. Toată arhiva, să zic, pe mulţi ani de zile a fost în seama mea.

– Se vorbeşte mult în legătură cu Fundul Moldovei, de şedinţele de acolo, despre elaborarea teoriei şi activitatea teoretică a lui Mircea Vulcănescu[8].

– Da, el domina, era cel mai viguros intelectual. Îl domina şi pe Gusti. Era şi Rainer[9] acolo. Şi... cum îl cheamă, dom'le, pe profesorul acela, care a fost asistent, şi acum... mai trăieşte încă... Uite, ce lapsus am! Academician, care a fost cu transcendenţii ăştia dat afară[10] ...

– Milcu[11].

– Da. Milcu era asistent atunci.

– El s-a remarcat acolo, la Fundul Moldovei?

– Păi, dar ei făceau strict antropologie. Atât. Nu se băgau propriu-zis în probleme de sociologie. Mai târziu, de la Drăguş a început să abordeze probleme de sociologie în legătură cu aşa-zisul cadru biologic al lui Gusti.

– La Fundul Moldovei, la discuţiile de seară cine se remarca mai mult?

– Păi, toţi. Puneau întrebări, şi dădea Gusti explicaţii, şi cu Mircea Vulcănescu. În general erau oameni care puneau întrebări.

– Mulţi spun că Rainer era foarte captivant în luările sale de cuvânt.

– Rainer era om pregătit, în meseria lui, dar nu se băga el în sociologie. Şi pe urmă avea şi un mod de a vorbi foarte sacadat şi lent de tot, nu putea captiva. Autentic savant, fireşte, un om foarte serios. Dar, nu ţin minte să se fi remarcat din punctul nostru de vedere, adică al cercetărilor sociologice.

– La Fundul Moldovei cu cine v-aţi împrietenit, cu cine aţi reuşit să comunicaţi mai bine?

– Ei, sunt dispăruţi cam toţi, cu care am fost. Era un băiat foarte deştept care zice-se că ar fi făcut un surmenaj, a făcut un abuz în privinţa muncii intelectuale, nici nu ştiu ce s-a întâmplat măcar cu el, cu ăsta eram foarte apropiat, cu Romulus Cotaru. El avea şi un frate economist, Plutarh. Ăsta venea, şi ne vizita câteodată. Cu Romulus Cotaru, m-am avut bine cu el şi cu Xenia Costa-Foru[12], a fost şi ea. Cu Stahl niciodată nu m-am avut, de la început. Era ceva aşa, care nu se lipea /*râde*/.

– *Cu Herseni[13]? Se putea discuta cu el?*

– Da, da, sigur că da. În primul rând că era un tip comunicativ, şi era prietenos. Aşa era şi Cotaru şi Xenia. Eu cam cu ăştia am avut legătură.

– *A fost acolo şi Mihai Pop[14].*

– La Fundul Moldovei n-a fost.

– *Prima dată acolo a fost.*

– Lasă, dom'le, că ai inventat-o! Mihai Pop n-a fost la Fundul Moldovei! La Drăguş. El, Şandru[15], Frunzetti[16], ăştia au fost la Drăguş, acolo au apărut prima oară.... Se poate să-mi scape mie...

– *Înseamnă că nu l-aţi reţinut.*

– N-am avut contact cu el.

– *Herseni la Fundul Moldovei stătea la aceeaşi gazdă, în aceeaşi cameră cu Mihai Pop.*

– Mihai Pop a dispărut, dom'le, după Drăguş a dispărut... Eu aveam în mână multe lucruri, tocmai din cauză că, deşi eram numai student, Gusti mă pusese un fel de secretar. Mai târziu mi-a creat postul chiar de secretar la Institutul Social, în care m-a şi salariat. Asta m-a făcut, fireşte, să am contact cu mulţi, dar treptat-treptat, pe parcurs.

– *La Fundul Moldovei aţi avut primul contact cu terenul.*

– Da, lucram la nivelul folcloriştilor dinainte de 1900. Eu, personal. Făceam descrieri. Am şi acuma manuscrise din '28 aici...

– *Nu le puteţi utiliza?*

– Se poate, ca informaţie se poate folosi, dar nu-i o lucrare care să-mi dea mie posibilitatea s-o redactez ştiinţific. Dar, sunt date care au importanţă, au valoare. Am citat şi în lucrarea asta ultimă vreo 2-3 informatori care erau feciori pe vremea aia.

– *La Fundul Moldovei aţi lucrat după un plan?*

– Gusti avea mania şedinţelor – asta era planificarea. Adică de a ne aduna în şedinţe, şi de a da dispoziţii. Mâine mergeţi în cutare loc, şi faceţi cutare lucru.

– Practic în fiecare zi stăteaţi de vorbă cu cineva?

– Da, sigur. Anchete. Anchete erau foarte multe, convorbiri de astea cu ţăranii, astea se făceau continuu. Lui Gusti îi şi plăceau. N-ai fost acuma la Muzeu, când am ţinut eu conferinţa, comunicarea, fiindcă au fost două zile simpozion ştiinţific. La început au fost mărturisiri, luări de contact, nu ştiu ce. Şi atunci, la mărturisiri am povestit un fragment, *Iertăciunea de nuntă*. Pe mine m-a afectat profund, şi oamenii care au ascultat aici, la Bucureşti, au fost foarte afectaţi de calitatea lucrurilor care le-am spus acolo. Ăsta era un lucru făcut. După ce se-ntâmpla acolo. Nu stau să ţi le spun, că ar lua timp prea mult, asta, cu *Iertăciunea de nuntă*. Pe care deştepţii ăştia, când am tipărit eu... Eu văzând că n-am putut tipări, m-am apucat, şi am scos din materialul meu sociologic-etnografic toate poeziile, şi le-am făcut un volum. Zic, hai să dau eu un volum de poezii. Dar poeziile astea nu erau de natură obişnuită, şi aş putea spune chiar, lumească. Erau poezii cu caracter ritual. Tot volumul ăla care l-am dat eu, erau 360 de pagini, 200 de pagini mi-a dat afară, şi 160 au apărut. Între astea mi-a ciuntit, domnule, cea mai frumoasă piesă de acolo, care stă lângă *Mioriţa*, *Iertăciunea* asta de nuntă. Dar, mi-a făcut-o praf! Mi-a dat că vătăşelul ridică paharul, şi urează nu ştiu ce, şi nu dă partea importantă. Că acolo e ceva care poate să semneze Eminescu sau Arghezi, extraordinare valori estetice. Însă avea o funcţiune rituală.

– Dar nu atunci aţi cules-o.

– Ba atunci.

– Deci, totuşi n-a fost o simplă plimbare.

– Nu, nu, dar nu erau lucruri puse la punct din punct de vedere metodologic. Dar, înregistrările le făceam corect.

– N-aţi colaborat cu Brăiloiu care făcea folclor muzical acolo?

– Brăiloiu, după mine... el s-a luat după noi, nu noi după el. Pentru prima oară Brăiloiu face un studiu de sociologie în muzică la Drăguş. *Bocetele*. Dar, asta... el a consultat nişte dosare. Şi dosarele erau ale cumnatului meu Amzăr[17] la Wiesbaden, ale lui Ionică[18] care a murit în condiţii tragice, şi ale mele. El de aici îşi lua substanţa. A folosit foarte mult materialul... adică, zona asta, a spiritualului. El era un foarte bun tehnician. Foarte bun tehnician. Dar, fenomenul din punct de vedere ştiinţific, după mine, nu-l înţelesese. Abia la Drăguş l-a înţeles. Pentru că şi-a dat seama că nu este vorba numai de o muzică, ci e vorba de o serie întreagă de alte elemente care compuneau această manifestare muzicală populară.

– *Recent a apărut volumul* Lectura textului folcloric *de Nicolae Constantinescu*[19]. *Autorul este zgârcit în laude la adresa folcloristicii româneşti, şi menţionează doar vreo 5 oameni, printre care şi pe dumneavoastră, care merită să fie citiţi. Dumneavoastră abordaţi folclorul într-un sens mai larg, sociologic. Viziunea aceasta aţi avut-o deja la Fundul Moldovei? V-a imprimat-o Şcoala?*

– Dincolo de aspectele pe care le-am avut eu acolo, pot să spun că într-adevăr, am primit influenţa asta. Adică, de a nu trata problemele strict literar.

– *Cum făcea Densuşianu*[20], *de exemplu.*

– Da. Asta-i diferenţa, şi aici a biruit Gusti. Densuşianu era un om foarte serios, foarte bun cercetător. Dar, şi-a limitat cercetarea la nivel folcloric literar. La Gusti a luat altă întorsătură, şi lucrurile s-au dezvoltat pe alt plan, mult mai complex.

– *Înseamnă că Fundul Moldovei v-a marcat.*

– Păi, acolo m-am întemeiat, aş putea spune. Acolo, pentru că la Drăguş eram deja pus pe linie, eram format. Acolo, când m-am dus, fireşte că am fost la început puţin dezorientat. Am stat mult... nu ştiu cât timp am stat la Fundul Moldovei, şi am început să-mi dau seama de valoarea cercetărilor.

– *Dumneavoastră care eraţi de fapt orăşean, care n-aţi trăit la ţară...*

– Mă duceam la bunici, cum se întâmplă. Tata era ţăran venit la oraş, venit în portul Brăilei. Şi mama mea e venită, mama mea este săceleancă. Din Ardeal. După pacea de la Adrianopol a fost o invazie la Brăila, din toate provinciile româneşti. Din cauză că Brăila la ora aia cam deţinea aurul, în sensul că te puteai îmbogăţi uşor. Era fantastic. Uneori, mi-aduc aminte de vapoarele, vreo 300-400 de metri unul lângă altul erau, şi dublate, şi triplate. Vapoare străine! Care continuu încărcau şi descărcau.

– *Nu era şi porto franco?*

– Nu ştiu dacă a fost.

– *După Fundul Moldovei, după ce aţi revenit de acolo şi a început noul an universitar 1928/29, au fost discuţii în Seminar sau la Institutul Social Român sau altundeva pe marginea experienţei de la Fundul Moldovei?*

– Au fost, la facultate, la Seminarul lui Gusti.

– *Prima expoziţie nu după Fundul Moldovei s-a făcut?*

– A fost Drăguşul făcut, Drăguş a fost expoziţie. Dar Gusti venea deseori şi făceam discuţii în legătură cu ce se întâmplase la Fundul

Moldovei, şi ce urma să facem de aici încolo. Şi eu realmente îmi dau şi acuma seama că – cu toate că eram la început dezorientat – la Drăguş eram deja pe picioare proprii, şi mă băgase în nişte lucrări foarte interesante. De aia a început să se spună... /*arată fotografii*/ Eu sunt de 37 de ani... asta-i făcută de Ionică... Şi a venit, m-a rugat insistent: renunţă la Dealul Mohului... Aici suntem la Wiesbaden.... Şi dă-mi-l mie, eu îţi dau ce vrei. Şi într-adevăr, şi acuma le am, mi-a dat fişe în legătură cu reprezentările colective, sistemul de credinţe. Şi mi-a dat el un număr de fişe, şi eu i-am cedat materialul pe care-l culesesem deja până la ora aia în legătură cu Dealul Mohului. Şi el şi-a dat seama, şi eu mi-am dat seama că Dealul Mohului e o temă interesantă, poate cea mai interesantă la Drăguş. Şi el a scos o carte de nivel occidental, o carte splendidă, excepţională. Era un om serios şi un om dotat.

– *Am mai multe fotografii cu echipa la Drăguş, cu dumneavoastră în centru, în spatele dumneavoastră Ion Ionică, de partea cealaltă Amzăr şi mai încolo Samarineanu*[21]. *Şi în faţă e un băiat mai mic cu ochelari rotunzi, care nu ştiu cine e.*

– Nu e Argintescu-Amza[22]?

– *Nu, nu. /se uită la fotografii/*

– Aici am încălcat dispoziţia lui Gusti, care nu ne dădea voie să părăsim satul. Şi eu cu Ionică, cu maşină, încă de atunci... era un om bogat.

– *Braşovean.*

– Da, era nepotul generalului Moşoiu, mamă-sa era soră cu generalul Moşoiu, fost ministru liberal şi cuceritorul Budapestei, şi nu ştiu ce. Şi... am luat-o, domnule, şi am scos această lucrare, care a fost şi ea într-o oarecare măsură masacrată... 22 de sate sunt aici. Plecam din Drăguş, am pornit de la o nuntă din Drăguş, foarte interesantă şi aia, a avut vreo 370 de oameni prezenţi /*fotografii*/.... M-a înjurat Stahl pentru asta, că n-am schiţat că astea-s fotografii de la Gusti... Dar eu conduceam şi echipa fotografică. Astea într-adevăr aparţin Institutului. Şi că de ce n-am spus, mare ispravă! 22 de sate am studiat cu Ionică, circulaţii de motive şi tipologii am făcut. Lucrarea este foarte interesantă, Eliade[23] a spus că este cea mai bună lucrare de sociologie românească. Însă mi-a cam ciupit-o, pe ici, pe colo, unde s-a putut. Mi-a scos afară fireşte cununia şi toate treburile astea, n-avea nici un rost, dacă aşa înţeleg ei...

– *Unde a apărut?*

– Asta a apărut într-o lucrare colectivă, şi n-au dat ei materialul ăsta. Şi tipărită şi prost. /*arată volumul*/ Asta trebuia pusă separat, metodologia... Statistici foarte multe...

– *Înseamnă că nu aţi făcut totul în aceeaşi campanie, trebuia să vă reîntoarceţi acolo.*

– Sigur că da. După aceea, după ce am părăsit Drăguşul, am început propriu-zis activitatea pe Ţara Oltului. Şi Ionică urmărea Dealul Mohului, şi eu urmăream nunta.

– *Pe un teritoriu mult mai larg decât Drăguşul.*

– Da. De la Codlea şi până în Avrig. Am fost în satul Mohu, să vedem ce-i cu Mohu, de ce-i zice ăstuia Dealul Mohului. N-a putut să dea nimeni nici o explicaţie, nici chiar protopopul care era un om foarte isteţ, bătrânul. Era din familia asta care a dat nişte profesori universitari, Cândea, dacă n-o fi şi Virgil Cândea[24] descendent de acolo... Poate tot din neamul lor este. Ăsta era un om cam cum sunt eu acum la vârsta asta, făcea baie, domnule, în lacurile din Negoiu. Eu n-am putut să stau nici cu picioarele... Dar el bea rachie tare, şi pe chestia asta, susţinea! /*râde*/

– *După opinia multora Drăguşul a fost cea mai bine organizată şi pusă la punct campanie.*

– Da. Şi oamenii se experimentaseră deja. Drăguşul cred că a fost prima cercetare monografică completă şi bine făcută. Volumele alea mari sunt conduse de Herseni. Nerejul a fost condus de Stahl.

– *Dar au fost făcute după revenirile din '37-'38. Iar la Drăguş s-a mai revenit în campanie de completare în '32. Aţi participat?*

– Am fost şi în '32, şi în '34, şi am fost ultima oară în '38.

– *Cu Herseni?*

– Cu Ionică. Nu cu Herseni. Dar, fireşte că păstram contactul, şi aici la Bucureşti mai discutam uneori, unele probleme în legătură cu Drăguşul.

– *Că şi el a scris despre cetele de feciori în Ţara Oltului.*

– Da, e bună lucrarea, o lucrare serioasă. O am aici... Gusti însuşi nu şi-a dat seama ce amploare va lua cercetarea, când a pornit-o, şi ce consecinţe va avea în viaţa culturii şi în viaţa politică a ţării. Deocamdată... în sfârşit... mai există Muzeul Satului, bine că există. Fiindcă muzeul ăsta dacă va fi văzut peste 30 de ani, va uimi lumea, pur şi simplu. Pentru că între timp pe teren dispar toate lucrurile alea care sunt acolo. Şi de aceea e foarte necesar să fie ţinut, e o mostră a unei lumi care s-a trecut.

– *La Drăguş tot obiceiurile le-aţi cercetat?*

– Da. Datinile familiei, de viaţă, de la naştere până la moarte. De exemplu, uite, am un studiu despre botez, asta din Basarabia.

– *De la Cornova? Sau n-aţi fost la Cornova.*

– De la Cornova, am fost şi la Cornova. Am venit de la Paris special.

– *Da, da, aţi avut un studiu despre calendare*[25]*...*

– Ăla m-a lansat! L-a făcut praf pe Vulcănescu. Şi dacă l-a făcut praf pe Vulcănescu, l-a făcut praf pe Gusti /*râde*/. Cam aşa a fost. Vulcănescu – am zis eu acuma, cu un prilej, la Muzeul Satului – fiind un om foarte dotat, el avea două studii publicate în *Arhiva* aia mare, care s-a publicat atunci. Prima *Arhivă* publicată din material de studii de material. Şi nici n-a pomenit de ele. Şi a vorbit aproape tot timpul, 24-25 pagini, despre calendar, al meu. Aşa de nou li s-a părut lor modul cum am pus problema. Şi, în adevăr era nou, că l-a mişcat... nu pe Vulcănescu, că nu-i de mirare, dar l-a mişcat pe Ralea[26], care era om de stânga. El avea şi teza de doctorat, socialismul lui Bălcescu. A fost foarte afectat şi el, când a citit prima oară. Că am mai publicat eu în *Fundaţiile Regale*, pe urmă eseul ăla despre timp[27].

– *De fapt aceste noţiuni de bază, care sunt la urma urmei filosofice, nu sociologice clasice... când v-a venit ideea să le recuperaţi din cultura populară?*

– După elogiul lui Mircea Vulcănescu la un banchet, când Gusti m-a premiat. M-a decorat. Mi-a dat o decoraţie, pentru merite ştiinţifice. Se dădeau. Şi mie, lui Ionică, lui Conea[28] i-a dat atunci, şi nu ştiu mai cui.

– *Când era ministru?*

– Da, era ministru Gusti atunci, la ora aia când a vorbit Vulcănescu despre calendarul meu. Calendarul, în adevăr, a făcut vâlvă mare, pentru că i-a deranjat şi pe politicieni. Foarte tare. Că se crea stilismul, a fost fenomen de masă, mare. Preoţii scoşi din biserici şi bătuţi, făceau slujba cu 13 zile mai devreme. Acolo am descoperit eu timpul revelat, fiindcă nu-l ştiam până la data aia.

– *Unde a fost publicat acest studiu despre calendar?*

– A fost publicat în *Arhiva* lui Gusti. Şi pentru aia m-a lăudat Vulcănescu. Dar, Vulcănescu fiind un om foarte dotat, nu-i era frică că i-o ia cineva înainte /*râde*/, şi era drept şi elogios când trebuia să fie elogios.

– *M-a surprins tematica, şi din cauza asta v-am întrebat de proveniență.*

– Mi s-a pus vrând-nevrând, fiindcă punând problema calendarului, şi cu toată drama care s-a creat atunci... Că a fost o dramă, a fost o revoluţie aproape, de natură spirituală. Şi după aia, fireşte, asta mi-a pus problema timpului. Nu mai era vorba doar de calendar. Domnule,

calendarul nu e... nu că nu se poate băga primul-ministru sau ministrul Cultelor. Nu se poate băga nici patriarhul! Pentru că calendarul este dat de Dumnezeu. Era un lucru revelat. Şi câteva sunt treburile dumnezeieşti. Chiar dacă eşti prim-ministru sau dacă eşti patriarh sau mai ştiu eu ce. Chiar biserica nu a sesizat, după ce am tipărit eu eseul ăla despre timp, a început să discute mai mult. Şi au dat atenţie şi înalţii ierarhi ai bisericii.

– *Au făcut referiri?*

– Sigur, au citit, şi au început să fie în acord cu ceea ce spun eu acolo. Şi după aia, fireşte, eu m-am lărgit. Am făcut întâi timpul, şi pe urmă am făcut spaţiul, şi pe urmă am făcut cauzalitatea... N-a fost aşa, cum e ordinea în lucrare.

– *În lucrare aţi resistematizat materialul.*

– Da, sigur.

– *Practic, până când vă consideraţi ca făcând parte din şcoala monografică? Până când aţi participat la campaniile monografice conduse de Gusti sau de unul dintre elevii lui?*

– Mai e unul pe aici, Caramelea care a spus că e gustist. Ce gustist, domnule! Caramelea[29] a fost în cercetări, condus de Stahl, nu de Gusti. Asta-i istoria exactă! Eu nu l-am văzut pe Caramelea niciodată în cercetări.

– *El în '39-'40 a terminat facultatea, e mai tânăr decât Dunăre*[30].

– Nomina odiosa, domnule, nu-i mai pronunţa numele, că mă apucă răul. Ce a făcut ăsta, domnule... Nişte chestii, că am început să mă gândesc la un proces. Să-l dau în judecată. Am patru studii mari, date de el în 1970 pe numele lui. Şi s-a publicat un studiu, cu care el n-avea nici o legătură. Şi ştiu cum a procedat. Dar, eu am încă naivitate de copil bătrân, aşa cum sunt /*râde*/. Tot mai cred în oameni. Şi a făcut nişte prostii. La unul dintre studiile care le are... că patru studii, 150 de pagini bătute la maşină sunt acolo la el... S-a pus şi el autor. Ce te-ai pus, domnule, ce cauţi acolo, că nu ai scris nici un cuvânt? Las' că-i mai bine aşa. Gata. Las' că-i mai bine aşa. Era, în adevăr, magie medicală. Dar, asta-i nimic faţă de altele. El nu mai vrea să-mi dea studiile, asta este realitatea. Şi va trebui să fac urât. Că altfel nu le obţin. Le foloseşte. Am păţit-o, cu doi, cu trei care au făcut chestii de astea. Unul: nu ştiu, nu ştiu, nu ştiu, dragă! Păi, n-ai văzut, domnule, studiul meu cutare care zice-se că Pop mi l-a respins. Şi Pop făcea nişte lucruri care nu trebuia să le facă, dar... în sfârşit. Hai să-i trecem cu vederea. Şi la vreun an de zile, dau peste studiu. Răscolisem tot institutul şi toţi oamenii îi întrebasem. Asta era conferinţa

care am ţinut-o aici, la Muzeu. Noţiunea de concret în sociologie şi consecinţele ei metodologice. Fiindcă eu am început cercetările... La început, când am fost la studii, la Paris, am lucrat niţel aşa, pe metoda Eliade. Mitologie comparată, chestii din astea... Am spus, nu. Merg la sociologie experimentală. Şi am făcut foarte bine, pentru că şi astăzi susţin că sociologia numai aşa se poate face, altfel este o fantezie, compilaţie...

– *După Drăguş v-aţi dus la Paris? Sau aţi fost şi la Runcu?*

– Am fost şi la Runcu.

– *Deci între Runcu şi Cornova aţi fost la Paris?*

– Doi ani am fost.

– *Acolo aţi audiat profesori...*

– Da. Era un ovrei, dar era bine pregătit. Era un savant autentic, Marcel Mauss[31]. L-am urmat pe Mauss. Şi la Hautes Études, unde era el director, la ştiinţele religioase, şi la Collège de France, unde ţinea nişte cursuri de etnografie. Cartea aceea o am aicea, care a apărut, a venit şi pe la noi, de etnografie, este cursul pe care l-am ascultat noi la Collège de France. Era un om serios, era un cercetător autentic.

– *Aţi avut contact personal cu el?*

– Da, sigur că da, eu şi cu Ionică. Că am fost împreună cu Ionică la Paris.

– *Fotografia aceasta, unde sunteţi cu Ionică, e de la Paris, nu?*

– Da, în Grădina Luxembourg, la Paris.

– *Aţi fost acolo cu bursă?*

– Cu bursă de stat. Cu recomandări... Şi când aveai recomandări bune de la profesori grei, Ministerul Franţei nici nu se mai uita, îţi dădea pe loc. Mie mi-a dat Gusti, mi-a dat Pogoneanu[32]...

– *Tatăl lui Picki Pogoneanu*[33]?

– Tatăl lui Picki Pogoneanu, da. Preda pedagogie practică, şi era directorul seminarului Maiorescu[34], unde se făceau lecţiile de practică a studenţilor. Un om foarte serios. Modest, dar foarte serios. Şi nu ştiu cine mi-a mai dat, că patru recomandări am avut la cererea mea de bursă... Nae Ionescu nu dădea. Nu dădea nimic! Nimic! Nici recomandări, nici... El, dacă te duceai, făcea.. gata. Nici dedicaţie. Carte cu dedicaţie de-a mea, a zis, n-o să găsească nimeni.

– *Nici n-a prea publicat.*

– Păi, uite, ca aia care a scos-o Eliade, *Roza vânturilor*, n-a vrut să-i dea, s-a dus la el, dar nu i-a dat. N-a vrut.

– De la el aţi învăţat ceva? Ştiu că a fost un orator captivant, dar dumneavoastră ca cercetător v-aţi ales cu ceva de la cursul lui de logică?

– Păi, sigur că m-am ales. Eu personal socotesc că cursul lui Nae Ionescu... eu eram mai puţin năist decât alţii. Năiştii pe vremea noastră se chemau Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade, D.C. Amzăr. Ăştia erau cei trei mari năişti. Eu nu eram un năist, aveam legături cu profesorul, mă primea foarte bine, am avut unele discuţii cu el, dar nu întotdeauna eram de acord cu toate ideile lui fundamentale. Ăştialalţii sunt... Amzăr şi acuma umblă cu texte de Nae Ionescu[35] /*râde*/ la Wiesbaden. Ei, era un om deştept. Incontestabil. Foarte deştept. Şi trebuie să mă mândresc că-i brăilean de-al meu. Şi el e brăilean! A, vroiam să-ţi spun un lucru, care-i foarte important pentru ce faci dumneata. Asupra mea a avut efect mai puţin Nae Ionescu şi mai mult cercetările lui Gusti. Gusti era cu totul pe altă poziţie totuşi, dar cercetările efectiv de teren m-au dus pe o pistă şi la o metodă pe care am practicat-o toată viaţa pe urmă. Asta cu noţiunea de concret în sociologie. Şi cu sociologia experimentală. Şi a fost atât de importantă nu numai că m-a format ca cercetător ştiinţific, dar spun că a avut consecinţe şi în domeniul filosofic. Adică, şi când am scris o lucrare de filosofie, am lucrat tot în acest sens. Adică, tot pe concret. Eu am aşa, o oarecare aversiune pentru abstracţionism, şi socotesc că lumea de astăzi este în mare măsură încurcată de acest abstracţionism, în toate sectoarele. Nu numai în sectorul, să zicem, al artelor plastice. Ceea ce unii se supără foc, dacă nu suporţi artele plastice. Dar, eu nu sunt... nu numai artele plastice, sunt mai multe sectoare, în care am văzut cât rău a adus abstracţionismul omenirii şi culturii omeneşti. În cercetarea de teren a lui Gusti, făcută de Gusti, m-a făcut să fiu om de ştiinţă, atât cât sunt. Dar, aşa am fost, pe linia asta. Adică, experimentând. Îmi trebuia un domeniu de fapte. Nu se face ştiinţă fără un domeniu de fapte. Am lucrat în acest sens. Am experimentat, şi am tras concluziile necesare. Nu sunt din acei care cred că sociologia poate să dea soluţii universal valabile, nu există aşa ceva. Pentru mine Marx e interesant de citit, şi mai ales Auguste Comte, scrie foarte frumos, dar ei nu fac ştiinţă.

– Fac ideologie.

– Da, ei fac ideologie. Sau – dacă vrei – fac filosofie, filosofie socială. Dar nu ştiinţă.

– Câteodată am impresia că şi Herseni făcea mai mult filosofie socială.

– Da, păi şi el, pentru că el a fost influenţat de fenomenologi. El pleacă de la fenomenologi. Plecând aşa a scris *Realitatea* aia socială,

teza lui de doctorat... Şi în momentul când eu am trecut la Filosofie, am lucrat tot în acest sens. Adică, pe fapte. Şi filosofia am făcut-o tot pe fapte. Nu am făcut abstracţionism. Cu toate că Leibnitz a lăudat cândva, sub o anumită formă teoreticismul, dar, nu sunt pentru teoreticism, nu sunt pentru abstracţionism. Nici în filosofie chiar. Tot o filosofie concretă am lucrat. Pentru asta trebuie să-i fiu recunoscător lui Gusti, că nu el propriu-zis, că poate într-un fel eram mai apropiat de Nae Ionescu, decât de Gusti, ca idei. Dar, faptul că ne-a pus în condiţia asta. Adică, am văzut realitatea, şi am cercetat-o direct, cu ochii noştri şi cu sufletul nostru şi cu mintea noastră. Şi am făcut-o cum trebuie.

– *Cu Gusti până când aţi lucrat, aşa, oficial?*

– Eu m-am retras... În ce an, domnule? Când s-a făcut Şanţul. Monografia Şanţ.

– *În '35-'36?*

– Da, atunci m-am retras eu.

– *Până atunci în ce calitate aţi lucrat la Gusti?*

– La Gusti? Eram secretarul Secţiei de monografii sociologice. Plătit chiar cu salariu pentru treaba asta.

– *Şi pe urmă aţi trecut asistent la Mehedinţi*[36]*. Mi-aţi povestit data trecută.*

– Am trecut la Mehedinţi, da. Asta s-a întâmplat atunci.

– *Dar, postul acesta de bibliotecar i l-aţi predat lui Golopenţia*[37] *la un moment dat, nu?*

– Da, şi am făcut greşeală. Pentru că eu am pierdut şi la pensie pe chestia asta. Dacă rămâneam pe post, aveam încă vreo 500 de lei pe lună la pensie. Când am venit, am mai stat puţin la Gusti, abia am luat contact cu el, şi pe urmă am plecat la Mehedinţi. Mehedinţi m-a primit foarte frumos. Şi ceea ce m-a impresionat a fost că...

– *L-aţi avut profesor înainte?*

– Nu, doar aşa, l-am audiat. L-am audiat şi pe Pârvan[38]. Am fost la lecţia de deschidere a lui Pârvan.

– *Nu ştiu dacă îl cunoaşteţi pe antropologul Gheorghiţă Geană*[39]*...*

– Nu ştiu.

– *Care e din Soveja, satul lui Mehedinţi, şi a scos acum o culegere de studii de Mehedinţi pe tema civilizaţiei, culturii.*

– Bine, dar lui Mehedinţi nu i s-a dat nici o atenţie, nu s-a tipărit nimic din el.

– *Acuma s-a tipărit.*

– Când? Nu ştiu. Nu sunt la curent. E mare lucru! Eu cunosc o nepoată a lui, pe Simona Mehedinţi... La Mehedinţi am fost până în '40, când am trecut la Ministerul de Externe.

– *Cu ce vă ocupaţi la catedra lui Simion Mehedinţi?*

– Apoi, eu susţin un lucru. Şi-l susţin cu temei. Dar diverşi domni care învârtesc unele rotiţe astăzi, nu vor să semnaleze nicăieri. Deşi le-am spus şi lui Vlăduţiu[40], şi lui Vulcănescu[41]. Eu am ţinut primul curs de etnologie la Universitatea din Bucureşti! „Sociologie comparată a triburilor primitive" îi mai pot spune, dar era primul curs de etnologie. Şi Mehedinţi a fost încântat. Mi se pare că o singură dată a venit pe la mine, la un curs. Făceam şi seminar, făceam şi curs.

– *Dar asta poate fi dovedit.*

– Cum să nu! Păi, uite, Zoe Dumitrescu-Buşulenga[42] mi-a fost elevă. Mi-a fost studentă. Deşi e diferenţă mică de vârstă între noi, fiindcă am fost un foarte tânăr conferenţiar. Am ţinut conferinţe la 30 de ani la Universitate. Şi Nicu Pop, geograful, dacă-l ştii. Nu ştiu pe unde e acuma, mi se pare că e totuşi aici la Bucureşti. Discipol de-al lui Mehedinţi. Şi Nicu Pop ştie, şi ştia Conea că eu am fost acolo şi am ţinut cursul ăsta. Dar Conea a murit. Şi le-a spus ăstora şi Vlăduţiu: păi, nu a ţinut cursul profesorul Mehedinţi? Nu, că de aia m-a luat pe mine acolo, pentru că el făcea antropogeografie. Şi m-a pus pe mine, pentru că venisem cu pregătirea asta de la Paris, de la Mauss, şi am putut să fac faţă situaţiei bine. Martori acuma... mi se pare că Sabina Stroescu mai ştie că eu am făcut cursul ăsta, Zoe Buşulenga şi Nicu Pop. Ăştia trei trăiesc astăzi, şi ştiu că am ţinut cursul ăsta de etnologie. De ce ? Romulus Vulcănescu vrea să apară ca întemeietor al etnologiei româneşti. Şi din cauza asta s-a învârtit, s-a sucit, dar n-a spus nicăieri că eu am ţinut acest curs. Nu vor să spună.

– *Păcat că nu aţi editat cursul.*

– Ia stai puţin. Ăştia-s cam nesimţiţi. Ăsta este cursul meu, în note. Astea sunt recenzii la curs ale studenţilor. Pe acest material eu pot să construiesc o lucrare. Nu ştiu dacă mai am timp. Am material enorm, studii, foarte multe. Asta formează un volum, e partea I şi partea a II-a. Aici sunt toate studiile mele de la început, alea care au apărut detaşat. Uite, ai acolo cuprinsul. Asta va apărea.

– *Aici e noţiunea de concret, de care aţi vorbit.*

– Şi pe care am găsit-o la moartea unuia care copia din ea /*râde*/. Niciodată n-a vrut să spună că el a citit studiul acela. Şi l-am prins cu

mâţa în traistă. Ăsta este deja verbal angajat, teoria sociologică. Pretind... domnule, nu geniale, dar pretind că nu sunt lucruri care s-au mai făcut.

– *Trilogia sociologică.*

– Da. Astea toate sunt teoretice.

– *Vai de mine! În '74 le-aţi terminat deja? Au trecut 12 ani de atunci!*

– Da. A apărut asta, asta a apărut carte, *Forme şi funcţiuni.* Asta – *Forme şi valori* – n-a apărut. Ţine foarte mult la el, nu ştiu dacă-l cunoşti, ăla chel, chel de tot, Răzvan Theodorescu[43]. Domnule, de ce nu tipăreşti asta. Zic, domnule Răzvan, că şi el îmi zice domnule Ernest, nu zice domul Bernea... că e lucrare unică în cultura românească. A apărut în '42. Şi numai jumătate de aici. Domnule, fă-mi rost de o editură, fă şi referatul, şi hai să-l tipărim. E mult mai interesant decât ce-am tipărit atunci, era interesant şi ce-am scris atunci, dar nu e complet. *Forme şi valori* asta vine şi completează nişte lucruri interesante... Asta o să apară sigur, la anul. Şi astea nu ştiu. Nu ştiu unde să mă duc, mă duc pe la Iaşi... Am auzit că la Cluj a venit un capsoman nemaipomenit director. Se văita lumea, şi mă văitam şi eu de Căprariu[44], fiindcă ăla era beţivan, dar tot mi-a tipărit-o frumos... Şi l-a înlocuit pe Căprariu cu un activist din ăsta care doar ţine evidenţa când intră şi când ies angajaţii din editură. Atât.

– *Dar e simplu, fiindcă Ministerul de Finanţe judecă în funcţie de orele petrecute la locul de muncă, ăsta-i singurul criteriu!*

– Da. Şi nu ce-ai făcut. /*râde* / Acum aş putea merge la Cluj, mai ales că băiatul meu[45] deschide acolo la 1 octombrie o expoziţie de artă plastică, şi o să facă drumul. Are maşină, şi m-aş duce până acolo, dar m-au speriat. Butură[46] m-a speriat, zice, nu luaţi contact cu ăsta, că ăsta-i imposibil! Volumul *Moarte şi înmormântare în Gorj* stă de ani de zile la domnul Zigu Ornea[47], care nu mă-nghite... Ne-a omorât cu Dobrogeanu-Gherea[48], care-i un caraghios, un vagabond internaţional neserios complet! Şi-l scoate la ediţie... Nişte băieţi de acolo mi-au spus, domnule, nu le tipăriţi, daţi-le încoace. Şi le-am dat cinci dosare, din astea care le-ai văzut... Asta aş fi vrut să nu înregistrezi. Că eu nu mă ocup de personalităţi aşa... Deci, astea cu Vlăduţiu şi cu Vulcănescu. Cred că n-ar trebui pus. Aia aş accepta-o, chestia cum au linşat ei chestia asta cu cursul meu de etnologie.

– *Nu ştiu, nu cunosc suficient de bine învăţământul superior din perioada interbelică. Cum Mehedinţi, care era profesor de geografie, putea să aibă un conferenţiar de etnologie*?

– Păi, de-aia m-a luat acolo. Fiindcă Mehedinţi avea două feluri de cursuri. Unul de geografie fizică... Şi la un moment dat le-a rupt de la catedra lui şi le-a dat lui Brătescu[49], şi pe urmă lui Vintilă Mihăilescu[50]. Deci, de geografia fizică a scăpat. El a rămas cu antropogeografia şi etnografia. Cursurile lui Mehedinţi când am fost eu acolo erau de antropogeografie şi etnografie.

– *Şi atunci etnografia era separat de folclor?*

– Da. Şi aici m-a încadrat el pe mine. Ştiu că a fost o discuţie între el şi un alt profesor important mare despre mine, şi au fost amândoi de părere că merit atenţie.

– *N-aţi avut concurent pentru acest post?*

– Nu era, nu exista nimeni, domnule. Singurii care ar fi putut să facă treaba asta era Eliade sau Ionică. Ăştia mai pricepeau problemele astea. Ionică urmase cu mine la Paris, la Mauss...

– *Dar Eliade avea alte preocupări.*

– Da. Îmi pare foarte rău că l-am scăpat pe Eliade. Eliade de câte ori îl vedea pe feciorul meu la Paris... ăsta a mai avut expoziţii acolo, are atelier la Paris, că a luat premiul Franţei, ştii, şi ăia i-au dat atelier feciorului meu... Totdeauna întreabă, ce face tată-tău, ce mai face tată-tău? Şi el într-o discuţie i-a spus despre Nunta în Ţara Oltului că e cel mai serios studiu de sociologie românesc. E tipărit prost! Nerăsuflat, aşa. Pop mi-a cerut studiul ăsta pentru că... Pe urmă am aflat de ce l-a cerut ca să-l citească, că avea nevoie.

– *Pop nu a publicat foarte mult.*

– După mine Pop este un om inteligent, indiscutabil. Făcea mai bună carieră în Ministerul de Externe, unde noi am fost împreună, şi mai puţin bună la Universitate. Vorbeşte lălăit şi prost, nu poate să prindă studentul. Eu îmi ţineam studenţii în mână, ştii cum? Şi eram foarte tânăr. Eu spun, dacă rămânea în diplomaţie, cred că era mai bine.

– *Sau făcea puşcărie.*

– Ei, bine, aşa putea să facă şi cu asta... El are alte dedesubturi, are alte învârteli. /*râde*/ Când am venit, m-a primit frumos. Am avut cu el o înţelegere, care m-a făcut iarăşi să mai fac o greşeală în viaţa mea. I-am spus, măi, Mihai, eu viu la Institutul de Etnografie, deşi postul meu de cercetător principal ştiinţific este la istoria artelor. Dar, viu aici, te am pe tine director, mă simt foarte bine. Eu îţi fac o promisiune. Nu mă voi băga în conducere şi în treburile tale de institut. Iar tu să mă laşi cam

liber. Să mă laşi în pace! /*râde* / Ei, eu am respectat, el n-a respectat. Adică, s-a băgat şi se bagă. Are un mod de a se băga.... Formidabil! El când te vede, ce mai faci iubitule! Dar pe la spate pune pe altul să te înhaţe. /*râde*/ Are tactică!

– *Dar faptul că a evitat să se compromită şi să fie compromis, e mare lucru.*

– Da, dar n-are lucrări. Şef de catedră, dom'le, şi mata n-ai lucrări! Iordan[51] l-a înjurat rău de tot. Şi un alt amic de-al meu care a murit, care a fost gustist, un om cu care am avut relaţii la Gusti, a fost Alexandru Dima[52]. Îl ştii, nu?

– *A fost la Drăguş, se ocupa de estetică populară, şi pe urmă a făcut literatură comparată.*

– Aşa. Află că lucrarea lui despre artă populară este lucrarea cea mai bună care a apărut vreodată. Foarte bună! Era un om şi cu cap şi era şi pregătit. Să nu-i vorbeşti de Pop, că sare în sus! Foc se făcea! A murit.

– *Nu era în vârstă.*

– Nu, dar era mai mare decât mine, totuşi, cu vreo doi ani, ca şi Vulcănescu. Un an sau doi. Vulcănescu un an sau doi era mai mare decât mine. Eu m-am încăpăţânat şi am mai trăit. /*râde*/

– *Spuneţi-mi, cum v-a venit ideea cu revista „Rânduiala"? Cum s-a născut? Mulţi mi-au spus, a fost o revistă bună, păcat că n-a mai apărut pe urmă.*

– Da. S-a făcut o greşeală şi acolo. Adică la noi, că am acceptat un lucru pe care nu trebuia să-l acceptăm. O scoteam la trei luni. Şi apăreau nişte studii masive, domnule! De am avut elogii extraordinare.

– *Din ce an?*

– Din '35. Foarte bine primită a fost, şi cu oameni care aveau motive să nu ne simpatizeze. Şi a apărut vreo trei ani. Ionică a plecat, Amzăr a plecat. Am rămas eu, şi pe urmă am dispărut şi eu. Eu am dispărut sub o altă formă. Erau câteva idei fundamentale care le practicam acolo. Între altele era „livrescul". /*râde*/ Doamne, toţi eram porniţi pe cercetările făcute după cărţi. Mi-a venit acum în mine să-ţi dau exemplul ăsta, dar erau mai multe lucruri. Şi chestia cu cercetarea vechiului sat. Eu personal sunt între oamenii care am crezut că poporul român nu s-a născut din Burebista, dar poporul român a trăit înainte de a se fonda statul moldovean şi muntean pe ţări şi pe văi, şi era condus de aceşti cnezi care erau nişte boieri. Erau nişte fruntaşi ai satelor. Şi după mine asta a ţinut poporul român în istorie aproape o mie de ani. Vechiul sat! Pe urmă s-a

fondat, în sfârşit, cu Basarab cel Mare şi ce s-a mai întâmplat. Lucru foarte interesant, eu iubesc foarte mult Curtea de Argeş. Este poate mai importantă, nu din punct de vedere estetic, dar din punct de vedere politic şi spiritual, decât mănăstirile din Neamţ sau Bucovina. Şi aicia eram cam de acord, şi Ionică, şi Amzăr, cu nucleul acesta care a fost vechiul sat, şi care a ţinut poporul român, şi care s-a şi autoguvernat. Dacă noi am mai găsit încă în 1930 cătune şi chiar sate care se autoguvernau, chiar când plăteau dările, le plăteau, dar nu dădeau doi bani pe stat. Cu vecinătăţile, cu treburile astea, ce era...

– *Şi care a fost aici problema?*

– Şi în privinţa limbii noi am luat o altă atitudine. Nu am mai permis limbajul ăsta care era prolix şi neserios. De problema limbii era ataşat mai mult Amzăr. El a scris un studiu, *Gând şi cuvânt*, de care se interesează acum Wald[53]. Iar Ionică a scris un studiu mare despre Ţară şi ţări. Foarte interesant. Un studiu mare am scris eu, tot în revistă, Tradiţii şi revoluţie. Şi erau drepturile criticii, treburi din astea... Introdusese o rânduială nouă, să zic, în sistemul de gândire a problemelor culturale. A fost foarte bine primit de Mehedinţi, i-a plăcut foarte mult. Crainic[54] ne-a lăudat la „Gândirea", foarte serios, foarte mult. Şi, şi ăştialalţii... Nu prea ne simpatiza Stahl, sau mai ştiu eu care... Dar Vulcănescu ţinea foarte mult la noi. Şi am ieşit foarte masiv. Revista a fost aşa de serioasă de la primul număr, încât a impresionat foarte mult. Cred că la ora aia era cea mai serioasă revistă în cultura românească.

– *Dar cum aţi apărut? De obicei o revistă este scoasă de o grupare.*

– Păi, e şi gruparea.

– *Care a fost gruparea? Dumneavoastră trei?*

– Nu, noi eram redactorii. Eram trei redactori. De fapt sunt puşi patru, dar unul este gratuit pus. Samarineanu. N-a făcut nimic.

– *Figurează D.C. Amzăr, Bernea, Nicolae Brânzeu, Conea, Mac Constantinescu*[55]*, Ion Creangă, Nicolae Crişan... Cine a fost Ion Creangă?*

– Profesor.

– *Pe lângă Ion Ionică mai e şi Eugen Ionică. E fratele lui?*

– Da.

– *Cel care a fost împuşcat. Mai e Rădulescu-Pogoneanu. E Piki?*

– Piki... Păcat. Dacă dura zece ani măcar, era ceva. A apărut cam doi ani şi jumătate. Până în '38.

– *Când s-a introdus dictatura regală?*

– Da, cam până atunci, cam pe vremea aia, da[56].

– *Interzicerea era în legătură cu treaba asta?*

– Nu, nu, nu. Ne risipisem şi noi. Adică, Ionică era plecat, Amzăr era plecat, şi eu aici aveam o situaţie destul de slabă la ora aia.

– *De ce? Eraţi conferenţiar.*

– Ei, da, am fost, până în '40. /*râde*/ N-aş vrea să ştiu ce-am fost după '44.

– *De ce aţi lăsat catedra pentru diplomaţie?*

– Pentru că nu mai era altă cale. Nu mai era altă cale, pentru că am plecat la Ministerul de Externe, eram mult mai sigur, şi într-o zi m-a dat afară şi de acolo.

– *În '45, probabil.*

– Da, în '45.

– *Cine era atunci ministru?*

– Tătărăscu[57] era. Pe urmă a venit Ana Pauker[58], pe urmă a azvârlit-o şi pe ea. Mi-e şi greu să spun... Ce meserie ai avut, domnule? Eu spun, profesor, domnule! Că baza mea asta este. Şi am început prin a fi profesor la Lazăr, am ţinut locul la limba franceză lui Lefteriu, un profesor foarte bun. Care s-a îmbolnăvit foarte grav, şi un an de zile a lipsit. Şi pe urmă am trecut prin alte filiere. Dar viaţa – pentru generaţia mea la toţi, nu numai mie – a fost foarte nesigură. Foarte nesigură!

– *Spuneţi-mi, în legătură cu gruparea Criterion*[59]*...*

– Păi, am fost chemaţi şi acolo, dar nu ne-am dus. Aia o conducea Petru Comarnescu. Petru Comarnescu avea o calitate bună, adică era de bună credinţă. Nu era un om rău, şi era un om de bună credinţă, şi vrea să facă lucruri frumoase. Am avut nişte cărţi cu dedicaţie de la el. Le-am vândut. /*râde* / Că am vândut mai bine de jumătate din bibliotecă, din cauză că m-au scos cu o pensie foarte mică, şi n-aveam nici din ce trăi. Şi m-a luat fiică-mea la rost. Dă-le dracului de hârţoage, vinde-le! Ei, n-am vândut eu chiar tot, aşa, dar am vândut şi lucruri foarte bune. Şi aveam şi de la Comarnescu.[60] Şi *Kalokagathonul* îl aveam. Asta a făcut Râpeanu[61] bun. Dar numai la morţi! Fiindcă am văzut o serie întreagă de cărţi apărute la Eminescu, foarte slabe. Însă astea cu George Brătianu[62], cu Antoniade[63], cu Rădulescu-Motru[64], Comarnescu, astea au fost lucruri bune. Aici a avut merite. Pe mine mă duce cu vorba de un timp, şi vreau să-i spun, dom'le, aştepţi să mor? Că atunci văd că mă tipăreşti. /*râde*/ Zice că sunt planificat pentru anul viitor. Cu o carte de filosofia culturii.

I-am spus că e mai mult filosofia literaturii. Am nişte studii de literatură asupra poeziei şi asupra prozei, şi pe urmă o sinteză despre Dante şi o sinteză despre Mistral[65].

– Nu ştiam că aţi avut şi asemenea preocupări.

– Mistral la Paris m-a îmbolnăvit.

– Mai am multe lucruri să vă întreb. Ascult banda, fac notiţe, şi revin cu întrebările.

– Putem reveni, dacă doriţi.

– Fiindcă în perioada 1925-1940 a fost o perioadă de emulaţie fără precedent şi, din păcate, fără urmări.

– Păi, ştii câte cărţi am tipărit în perioada aia? Treisprezece lucrări! Epuizate toate! Mai am din vreo 2-3 câte un exemplar. Ştie lumea că eu am publicat patru volume de poezii? /*râde*/ Filosofie, şi sociologie, şi... Eram dintre tipii mai complecşi, ca să zic aşa, şi mai enciclopedici.

– Comarnescu în scrisoarea aceea adresată lui Râpeanu şi care este publicată în Kalokagathon vorbeşte foarte mult despre generaţia sa, cea care a ieşit în anii '30 pe piaţa culturală. La fel ca dumneavoastră.

– Cam aşa, da.

– Fiecare se gândeşte probabil la o grupare, o grupare a lui.

– Era totuşi o legătură. De exemplu, eu nu făceam parte din gruparea lui, deşi m-a invitat. Şi pe mine, şi pe Amzăr, şi pe Ionică. Ne-a invitat Comarnescu. Dar nu ne-am dus. Erau nişte lucruri care nu ne conveneau acolo, şi noi nu vream să...

– Ce anume?

– Nu-mi aduc aminte, dar erau lucruri care au fost repudiate de grupul nostru. Şi pe urmă cu Mircea Vulcănescu. Sau cu Mircea Eliade. Eram prieteni toţi. Eram foarte apropiaţi.

– Ar fi interesant să facă cineva o inventariere a grupurilor unei generaţii.

– Da. Constituite pe bază de o mentalitate şi o concepţie. Da. A fost interesant. Dacă mergeau lucrurile cum au mers până în 1944, eram foarte departe. Foarte, foarte departe. Uite, ca să vezi cum se întâmplă... Şi ăştia, comuniştii ştiu nişte lucruri. Nu te tipăreşte! Şi nu-ţi face nimic! Dar, oamenii te uită. Un om ca mine, care a dominat în generaţia şi în perioada aia, o epocă întreagă, dispare. Şi am dispărut. Ca mulţi alţii, foarte mulţi alţii. Cum a apărut cartea asta, a făcut senzaţie. Uite aici sunt 4-5 cărţi cu dedicaţie care mi-au venit, şi care altfel nu-mi veneau, dacă nu apărea cartea. /*râde*/ Da! Şi cu dedicaţii foarte elogioase, foarte frumoase. Andrei

Pleşu[66] spune că m-a descoperit târziu, dar nu-i pare rău, pentru că atunci când m-a descoperit şi-a dat seama că sunt unul din maeştrii generaţiei lor. Şi Anton Dumitriu[67], şi un romancier, şi Şora[68]... Şora mă ştie: „Lui Bernea cu veche şi afectuoasă admiraţie". Îl ştii pe Şora? A fost director la Minerva. Vezi, astea eu le-am primit numai din cauză că a apărut cartea aia.

– *A, şi Nedelciu[69]... E foarte bun, e o mare speranţă a generaţiei sale.*

– Aşa spui şi dumneata? La fel şi feciorul meu. Feciorul meu spune despre el, tată, ai să vezi că ăsta...

– *Şi-l văd aici pe Anton Dumitriu, marele democrat şi logician... Ştiţi că a avut o revistă Democraţia...*

– El a fost tătărăscian, domule. Asta e alura lui politică. Tătărăscian... Uite, ăsta e băiatul acela care spunea că i s-au tăiat... Din Ţara Oltului a citat el nişte lucruri. Lucruri care nu se făceau în sociologie, la noi nu se făceau, şi i s-a dat afară, şi a fost foarte supărat. Ştii ce muncă e aici? Imensă! Aici sunt 370 şi ceva de persoane. Uite, asta este dată afară. Felul în care oamenii sunt aşezaţi la masă la nuntă.

– *Păi asta e foarte important!*

– E foarte important, sigur că da. Le-a dat afară. Vasăzică ai părere bună despre Nedelciu?

– *Cum să nu!*

– Şi feciorul meu are părere bună. Când m-a văzut, mi-a dat o carte. La un capitol e un moto din lucrarea mea. *Aleteea* asta e interesantă. Eu n-am citit-o, dar n-am îndrăznit să-i spun colegului meu de clasă – că ăsta mi-e coleg de clasă, singurul coleg de clasă care s-a ridicat.

– *Anton Dumitriu?*

– Alături de mine e singurul care s-a ridicat. Ăilalţii s-au pierdut toţi. Nu ştiu dacă el ştie sau ba, şi n-am vrut să-i spun, să nu-l jignesc... Nu ştiu dacă el cunoaşte studiul ăsta al lui Heidegger. Sau a făcut fără să-l cunoască.

– *Domnule Bernea, cred că pentru astăzi a fost destul.*

– Sigur, dacă mai ai altceva...

– *Păi, eu mai am!*

– Ne mai vedem. Sunt multe lucruri de spus. Sunt foarte multe lucruri de spus.

– *Mă interesează multe amănunte, ideea mea fiind să fac o sociologie a sociologiei româneşti, în speţă a celei din Bucureşti.*

– Nu ştiu cine e acela care m-a întrebat la telefon, mi-a cerut nişte date, şi a spus dacă m-a văzut nu ştiu cine, un nume pe care eu nu-l cunosc. Şi care se ocupă de istoria sociologiei româneşti.

– În primul rând se ocupă Ştefan Costea[70] de la Sociologie.

– Cred că de acolo e plecată chestia. Că la telefon mi-a pus nişte întrebări în legătură cu istoria sociologiei şi activitatea mea sociologică. Nenorocirea asta e... Că dacă te-ar tipări... Că acum vine cu alte chestii care nu-mi convin deloc. Eu am prins puţină viaţă acum, că cartea a avut foarte mare succes. Şi având foarte mare succes, i-a stimulat şi pe editori. Că s-a auzit treaba asta. De când a apărut cartea, mă salută la Cartea Românească acolo /râde/ de la distanţă. Dar, şi la alte edituri.

– Aţi început să spuneţi că sunt lucruri care nu vă convin acum.

– Ce?

– În legătură cu publicarea.

– Nu ştiu ce am vrut să spun... Eu ştiu ce lucrări am, şi ştiu că sunt foarte personale. Şi nu mă repet deloc. Şi nu-l repet nici pe Gusti, nici pe Andrei[71], nici pe Brăileanu[72], nici pe nimeni dintre sociologii români. Fac lucruri complet noi. Cine a scris la noi un studiu despre... ai văzut al treilea studiu din *Trilogia sociologică*... Originile tehnicii şi procesului inteligenţei. Or, nu există la noi aşa ceva. Şi mai sunt... Multe din studiile mele sunt complet noi. Am şi ceva filosofie. Filosofia o mai las niţel, pentru că pătrunde mai greu. Sociologia pătrunde mai uşor. Şi acum o să vedem. O să fac una, verbal angajată. Să vedem cu astalaltă, să stau de vorbă cu Răzvan Theodorescu, că i-a picat lui cu tronc *Civilizaţia română sătească*. Şi ce am acum e mult mai bun decât ce a citit el. Aia a apărut la „Scrisul Românesc" în '42. Şi a spus, domnule, e lucrare unică, trebuie să retipăreşti!

– La Ministerul de Externe aţi avut timp să lucraţi sociologie?

– Da, sigur. Sigur că da.

– Nu aţi fost în serviciu extern.

– Nu. Nu m-au trimes. Urma, era în discuţie, dar a venit toată chestia asta, s-a răsturnat... Pentru că dacă mergeam pe diplomaţii vechi, ăia m-ar fi trimis, ăia mă susţineau. Şi sigur că în primul rând erau nişte bani foarte grei care-ţi veneau. Se plătea fantastic în corpul diplomatic, foarte greu. Şi n-am mai apucat. Şi în loc de şef de misiune în străinătate /râde/ am ajuns pe stradă. M-au dat afară.

– Şi din ce aţi trăit în perioada aceea?

– Vai de mine, câte am făcut! Mi-am dus şi familia la ţară... Necazuri foarte mari. Şi acum mă pasc unele lucruri, dar nu direct pe mine. Necazurile parcă vin aşa, parcă te încercuiesc. Am o soră de 85 de ani. Care a făcut o formă de senilitate, care a început să ia forme de demenţă. O femeie care a fost foarte frumoasă şi foarte deşteaptă. A fost directoarea Şcolii Normale de Fete din Brăila. Şi a scos 3500 de învăţătoare în viaţa ei. Asta e una. Acum am auzit că merge prost. Şi-a tăiat hainele, domnule, cu foarfeca. Am înnebunit când am auzit treaba asta. Trebuie să mă duc să o văd. O altă soră, cea mai mică, fată foarte deşteaptă şi foarte plăcută, şi foarte frumoasă, a făcut infarct. E internată acum la spital.

– *Aici la Bucureşti sau la Brăila?*

– Aici, e bucureşteancă, e soţia unui fost tenor la Operă. Acela a cam îmbolnăvit-o. Cam zăpăcit. Şi a treia chestie este fata mea. A doua fată a mea.

– *Nu s-a rezolvat cu serviciul?*

– Nu, încă nu. Foarte, foarte greu. Şi e foarte capabilă. Dar ştii cum? S-a prăbuşit pur şi simplu. Dintr-o situaţie excepţional de bună a ajuns într-o situaţie îngrozitoare. Uite, sunt încercuit de două surori şi un copil al meu. Şi n-am ce face. Uite ce a făcut bărbatul ei, a fost de o naivitate fantastică. E vinovată! Bărbatul său acela e fugar! Membru de partid marcant, a ţinut cursuri pe la partid, şi a fugit! S-a întâlnit cu o amantă pe care o avea de aici, la Roma, şi de acolo s-a dus la Paris. Şi nu-i spune fiicei mele, dragă, noi trebuie să ne despărţim... Că ce a făcut el, e o crimă. Ştii ce salariu a avut această fată? 5800! Era şefă de secţie la Consiliul Apelor. A fost şefa bărbatului ei. Şi casă splendidă, maşină... Nimic, domnule! E pe drumuri completamente, n-are din ce trăi. S-a dus acolo, la el. Să facă întregire de familie. Şi acela când a văzut-o în Gare de l'Est la Paris, i-a zis, de ce ai venit? Auzi? Auzi, cap de om! Soţia legală a lui! N-a putut dobitocul dracului dacă ţinea la jigodia aia de fată – cred că şi pe aia o s-o nenorocească – să fi spus. Şi ea rămânea aici, şi avea o situaţie excepţional de bună aici. Şi acum ăştia o freacă. E o tragedie întreagă, să ştii. Şi ea n-a făcut săraca decât atât. A fost proastă, nu şi-a dat seama că acela e o jigodie. Ce a făcut el, e o crimă. Şi eu sunt foarte... De-aia am fost aşa de refractar la remarci... Sunt foarte supărat. Eu n-aveam nevoie la vârsta mea, după ce am trăit eu, să mai am asemenea lucruri pe cap. Acum aş mai vrea să apuc să-mi termin nişte lucrări pe care le am începute... Şi nu mai sunt capabil din cauza tuturor necazurilor astea care au venit peste mine.

– Am să vă mai caut zilele astea. Dacă mai aveţi fotografii, eu le-aş copia. S-ar putea?

– Poţi să faci măriri?

– Sigur că da.

– Păi uite, vezi dumneata, asta-s case din Moldova.

– Mă interesează cele din cercetare.

– A, din cercetare. Da, uite, asta m-ar interesa mărită. Fiindcă stau cam slab la sectorul „aşezări". În alte sectoare sunt foarte bogat.

– De ce dimensiuni să fie?

– Dacă e 13/18 e bine. Aşa merg, mici aşa nu merg. Pentru că asta ştii ce este? Să-ţi spun. Uite, aicia Dunăre a făcut o porcărie a lui. Ăsta este un album, domnule, etnografic, cu 370 de fotografii şi cu studiu introductiv. Şi mi l-a respins de două ori. Domnul Modest Morariu[73]. Zicând, a, dar are caracter ştiinţific, deşi avea o parte cu artă populară destul de mare. Şi i-a supărat că am băgat cam multe biserici maramureşene. Lasă, dom'le, dumneata ai tipărit album întreg de icoane pe sticlă, şi îmi faci mie pentru 5-6 fotografii cu...

*

– Metoda mea de lucru este următoarea: după ce am trecut în revistă cronologic viaţa celui cu care fac interviul, iau pe rând actorii acestui parcurs. Pe dumneavoastră aş vrea să vă întreb pentru început despre cei din prima echipă: cum v-aţi cunoscut, ce relaţii aţi avut? Dar, deocamdată să mergem aşa, cronologic.

– Eu am să vă fac o scurtă completare la Drăguş, care are tematica lui interesantă. Sunt vreo trei lucrări importante. Este o nuntă, pe care am redactat-o eu cu Andreiaş sau cum Dumnezeu îl cheamă, la care am lucrat foarte mult, pentru că a avut după înregistrarea mea vreo trei sute şaptezeci de oameni prezenţi la această nuntă. Şi am reluat-o, după ce am înregistrat-o acolo cu de-amănuntul, am reluat-o cu profesorul Ionică împreună, după ce i-am cedat eu Dealul Mohului. Şi el având maşină, eu am făcut nunta în Ţara Oltului, unde sunt vreo douăzeci şi două de sate, şi el şi-a completat materialul pe care eu i-l dădusem deja în legătură cu Dealul Mohului. Am fost chiar la Mohu şi la Avrig, acolo era un popă de vreo optzeci şi ceva de ani care se scălda, domnule, în lacurile munţilor... Eu n-am putut să stau cu picioarele în apa aia, şi el se scălda! Şi asta vream să spun, ce era foarte important pentru mine – şi cred pentru toată echipa – a fost această nuntă, care a fost foarte mare,

a cuprins mai bine de jumătate de sat. Şi fireşte, fiind angajată numeric în felul ăsta s-a întâmplat fenomenul următor, foarte util pentru cercetător: acela de a se face cât mai multe din datinile posibile. Din cauza asta lucrarea mea i-a plăcut lui Eliade, că a declarat că e cea mai bună lucrare de sociologie românească, pentru că au apărut o serie întreagă de datini, de fenomene, mai larg vorbind, în legătură cu datinile nunţii. Al doilea fenomen a fost la Dealul Mohului. Dealul Mohului l-am făcut eu în '29 singur, şi în '30 am fost din nou acolo, şi i l-am dat lui Ionică. I-am dat materialul cules, şi Ionică a început lucrarea el. El a lucrat destul de mult timp, nu ştiu cât, cinci, şase, şapte ani? A lucrat tot aşa...

– *A mai ieşit el acolo, la Mohu şi singur, după aceea?*

– Nu. Nu, la Mohu cu mine a fost. Dar a fost cu mine, întrucât eu făceam culegerea materialului pentru nuntă, urmăream motivele care circulau mai mult, şi unde erau mai puternice, unde erau mai slabe, acolo am avut o constatare extraordinară. Merită să ţi-o spun, că-i tot de la Drăguş... Am constatat că cei mai importanţi vrăjitori, magicieni ai Ţării Oltului, toţi descindeau dintr-o bătrână numită Funeriţa, din 1848. Toţi erau rude cu ea. Că se găsea într-un sat sau altul, n-avea importanţă. Dacă dădeai peste unul de ăsta care făcea vrăjitorie şi avea puteri, asta era interesant, că aşa era conceput, aşa era gândit, era socotit că trebuie văzut dacă nu are legături cu bătrâna Funeriţa. Fosta, cândva, că murise de mult. Şi, într-adevăr...

– *Şi memoria ei s-a păstrat în conştiinţa colectivă?*

– Da, sigur! Eu am genealogia familiei, şi genealogia familiei ei este că tot neamul lor a fost un neam de vrăjitori, deci o ereditate spirituală. Interesant lucru. Asta am descoperit-o eu urmărind nunta, şi Ionică urmărindu-şi Dealul Mohului. Care într-adevăr a fost o lucrare foarte interesantă, şi n-am dat-o pe mână proastă, /râde/ a ieşit o lucrare de nivel occidental. A lăudat-o până şi Stahl... Minunea minunilor! Am văzut acum o scrisoare pe care a scris-o când s-a sărbătorit Drăguşul şi Ţara Oltului la Muzeul Satului, l-a citat pe Ionică, pe mine nu m-a citat. /râde/ N-am fost noi în prea bune relaţii. Şi asta în anul '30, şi s-a reconstituit din nou, pentru că ce făcusem eu în '29 s-a repetat în '30, şi a fost ultima oară când s-a mai făcut...

– *Nu, nu, nu, staţi puţin... După Drăguş a venit Runcu, Cornova şi pe urmă a fost iară Drăguş...*

– Nu, nu, nu, nu! Am fost noi între timp!

– *A, dumneavoastră cu o echipă...*

– Sigur, Gusti mergea o lună, şi noi am avut două luni sau trei luni la dispoziţie.

– *A, da, sigur.*

– Am fost şi s-a reconstituit din nou. Lucrul a fost foarte interesant şi, domnule, parcă a fost ceva făcut! A şi dispărut după aia! S-a reconstituit complet şi a şi dispărut... */arată fotografii/* Eu am multe! Am 370 de fotografii pentru un eventual album etnografic. Şi pentru că nu mi s-au tipărit, m-am supărat, şi nu cred că mai fac. Şi aici am extras din ele un număr de poze care au să meargă la lucrarea aia, la sfârşit, ca adaos.

– *Dumneavoastră aţi făcut fotografiile?*

– Jumătate. Sunt de la Gusti, sunt de la Institutul de Etnografie, de Etnologie şi...

– *Berman*[74] *a fost acolo atunci, la Drăguş?*

– A fost... */se uită la poze/* Aici mergeau... cum mergeau la câmp, înţelegi? Feciorii satului mergeau şi făceau secerişul la lanurile preotului, mai întâi se făcea la toţi oamenii înstăriţi, la toţi ăia la care nevestele erau numite „borese", boierese, acuma le zice boneasa, dar asta este acum echivalent cu nevasta, e cu totul altceva.

– *Ăsta-i faimosul buzdugan...*

– Da, ăsta a fost. L-am pus la „Rânduiala".

– *Da, chiar pe copertă.*

– Şi am reuşit să reconstituim foarte bine. Sigur, trebuia să ştii puţină mitologie comparată, ca s-o faci ca lumea, şi Ionică era orientat, deşi nu s-a băgat prea mult în problema asta, în mitologia comparată. Dar a făcut cu o precizie aşa, a reconstituit tot fenomenul, din toate punctele de vedere. Şi a ieşit o lucrare foarte frumoasă, am avut-o, am dat-o, şi n-o mai am */râde/*. Domnule, aşa păţesc cu multe cărţi, le-am dat şi nu s-au mai întors... Deci după nuntă, ăsta a fost al doilea fenomen important. Încă un fenomen important a fost mergerea unei echipe, cu Traian Herseni şef, în Valea Cojocii, în munţii Făgăraşului, unde am studiat stânele....

– *Nu în '37?*

– Nu, în '29 am făcut asta. În '29, da. A mai făcut parte din această echipă Livia Gavăt care era botanistă şi Manolache, care era şi el zoolog, sau nu ştiu ce era, în orice caz era naturalist, plus Herseni, plus eu. Şi fiecare, bineînţeles, aveam o anumită atribuţie acolo.

– *Practic vechea temă a lui Herseni cu păstoritul a fost studiată acolo. Nu?*

– Da, sigur.

– *Că el încă de la Nerej a început...*

– Da. Eu am mers până sus, la sterpe, acolo sus, am studiat sterpele, acolo m-am băgat cu picioarele în apă, dar n-am putut să mă scald, gheaţă era apa! Îţi imaginezi că lacul Urlii, că aşa se chema lacul din Valea Cojocii unde am fost noi, şi la sterpe, astea erau cam la 1600, şi sterpele erau la 2200.

– *Ce înseamnă sterpele?*

– Care nu dau lapte. Alea le izolează, nu le ţine acolo. Astea, sterpele sunt duse la înălţimi mai mari şi-n alte condiţii, mai puţin grijulii, mai cu puţină atenţie. Şi acolo a venit ursul peste mine noaptea. M-am trezit că oile brusc... am auzit aşa un zgomot puternic, şi când m-am uitat – se vedea, că era lună – oile toate, domnule, erau una peste alta, aşa, grămadă făcuseră. Bineînţeles că am ieşit cu bâtele, că oierii n-aveau voie să aibă arme...

– *Nu?*

– Nu. Am ieşit cu bâtele, cu ce am ieşit, şi cu câinii... Ursoaica avea pui şi era foarte periculoasă din cauza asta. Mergea, împingea puii spre vârful muntelui, şi iar se repezea către noi, iar îi împingea puţintel şi iar se repezea...

– *Acolo de fapt ce aţi studiat, adică ce v-a interesat la stânele astea?*

– Păi în primul rând modul de organizare al stânelor, cum sunt organizate, ce-i cu băcia, ce-i baciul, ce sunt ciobanii. Pe urmă erau o serie întreagă de datini, alea le-am făcut eu. Datinile pe care le-am găsit în legătură cu oieritul, cu stânele, şi până la sfârşit, s-a făcut şi procesul de facere a brânzei, a caşului...

– *Tehnologiile populare, cum s-ar zice...*

– Da. S-a făcut o cercetare destul de atentă, am stat... nu ştiu, trei zile... Nu ştiu cât am stat la stâna de jos, la aia de sus am urcat şi am şi coborât, era foarte frig sus. Asta îmi amintea de un vers al lui Blaga, când nu putea suporta liniştea prea mare, aşa de mare linişte era, pentru că nu era pom să fâşâie. Nefiind pom, nu erau gâze să bâzâie... Domnule, nefiind pomi, nefiind gâze, nu erau izvoare, era foarte sus, era bocnă de piatră. În felul ăsta, domnule, era într-adevăr o linişte care îţi amintea de Blaga, că el are un vers în sensul ăsta, că-l oboseşte liniştea... Aş mai adăuga două-trei cuvinte despre ceea ce-i plăcea lui Gusti. Avea el o slăbiciune pentru personalităţile satului. Aici am găsit trei

personalităţi importante dintre care una i-a plăcut foarte tare lui Gusti, o femeie analfabetă, dar era mătuşa profesorilor Haneş[75], care erau profesori în Bucureşti. Erau oameni cultivaţi, au publicat lucrări din istoria literaturii, şi care mă jumulea pe mine foarte tare că nu m-am căsătorit. /*râde*/ Asta spunea lucruri foarte interesante numai în legătură cu nunta. Orice ai fi întrebat-o, ea tot acolo ajungea. Fiecare om, cum suntem şi noi, ai pasiunile tale, te ţii de ceva într-un sector anumit, şi rămâi în el pe urmă. Altul era Traşu, asta-i o alintătură, aşa, el se chema Dumitru Sofonea, era cojocar. Ăsta era cum sunt frizerii la Bucureşti, adică, când n-au ce face, se apucă de vorbă, şi toate poveştile din lume le afli de la frizerie! Eu când mă duc să mă bărbieresc la frizerie aflu o mulţime de lucruri... /*râde*/ Şi ăsta avea vreo două ajutoare, era cojocar, la cojocărit, la lucrări, şi probabil venea lume, şi stăteau de vorbă. Domnule, omul ăsta era o comoară. Ce putea să spună el în legătură cu viaţa locală, şi pământeană şi transcendentă şi mai ştiu eu cum – era foarte vorbăreţ, ca să spun aşa. Şi un al treilea, un caz unic din punctul ăsta de vedere, găsit tot pe teren, era un... Atunci am descoperit şi problema vecinătăţilor, ca lumea. Era unul Isac Stavimir, care era liber cugetător. Se ducea şi la biserică, nu-l dăduse popa afară, dar el era liber cugetător.

– *El singur spunea că e liber cugetător?*

– Da, da, da, păi dacă citise Schopenhauer... Ţăran care citise Schopenhauer! Ăsta în fiecare duminică aduna vecinătatea la el, în cerdacul casei. Şi acolo puneau la cale toate lucrările care erau pe o săptămână, ce se întâmplă săptămâna viitoare, ce se întâmplă în domeniul muncii, în domeniul datinilor, dacă e o nuntă – mai vorbeşte sau la înmormântare, probleme din astea... Toate erau organizate foarte bine. Individul ăsta avea o gândire foarte personală, era un tip îndrăzneţ. Şi acum să ne întoarcem la Runcu.

– *Da. În 1930.*

– Eu zic că numai în Vrancea am mai găsit ce s-a găsit în Runcu. Adică, Drăguşul era un sat românesc foarte curat, ca toată Ţara Oltului, şi foarte interesant, aşa, frumos. Oamenii, toţi extraordinar de bine orientaţi, de bine dispuşi, nu am văzut aspecte tragice, dureroase, suferinţe, aşa. Ei aici am dat, ca şi la Nereju, am dat peste lucruri de astea.

– *Un sat în disoluţie a fost oarecum?*

– Nu, nu. Este altceva. În timp ce la ăştia, problema cum era în Ţara Oltului se dezvolta în suprafaţă, în Nereju sau în Runcu problemele

se dezvoltau în adâncime, în aşa de mare că ai să te sperii dacă îţi spun acuma. Cel mai important lucru la Runcu era prezenţa activă a moroilor.

– *A cui?*

– A moroilor, a strigoilor. Şi, din cauza asta, aproape toate problemele importante pe care le aveau ei de organizare erau legate de moroi. Şi din cauza asta, înmormântarea era cel mai interesant fenomen din Runcu.

– *Nu nunta, cum fusese la Drăguş.*

– Nu, tocmai. Vezi că e o deosebire, de asta şi erau bine dispuşi, de aceea e aşa de frumoasă nunta la Drăguş. Aicea nu! Aici e trăirea aproape în sinistru, deşi avea şi un aspect de frumuseţe, de pitoresc. Pentru că funcţiona aşa-zisul brad la înmormântare. Eu am apucat acolo – şi eram cu treaba asta – o înmormântare de fecior tânăr, care nu cunoscuse femeie, avea vreo şaişpe sau şapteşpe ani. Am publicat şi în volumul ăsta care l-a batjocorit la editură, am publicat o parte din bocetele de acolo, foarte interesante. Şi se făcea brad... Şi aici, numai alegerea bradului şi purtarea lui la mormânt necesita o serie întreagă de acte rituale. La alegerea bradului pleca toată ceata de feciori în pădure la nu ştiu ce distanţă, şi tăiau nu ştiu câţi brazi până îl găseau pe „ăl jignit", adică ăla care arăta că mortul trebuia să moară. Era prevăzut. Pe urmă este adus în sat de către ceata de feciori în cântece numai, şi pus în poartă. Brad, brad întreg, brad mare. Tot la această înmormântare apar şi zorile, celebrele zori, care au fost cercetate de Brăiloiu destul e atent. Trei, cinci sau şapte femei, dar numai fără soţ – nu ştiu, nu mai ţiu minte de ce erau fără soţ – ieşeau... Pe la ei erau încă case de astea cum vezi şi la Muzeul Satului, care erau oarecum etanşate... Dedesubt avea partea de gospodărie şi de economie, şi deasupra avea casa propriu-zisă şi cerdacul acela unde ei dormeau vara. Dormeau afară. Ei, acolo pe cerdacul acela, în momentul când mijea de ziuă, nu când ieşea soarele, n-avea voie, înainte de a ieşi soarele, când se arăta propriu-zis roşeaţa pe cer, atunci se cântau aceste zori. Extraordinar de frumoase, o încântare să le auzi. Şi cântau bine femeile alea, erau specializate. Pe urmă, nu mai vorbesc, ar fi multe lucruri de spus. Aici începe partea de sinistru, ştii? Duce bradul, pe o parte şi pe alta sunt feciori şi fete, îmbrăcaţi cu marame şi cu portul cel mai curat acolo. Şi înaintea bradului era taraful de lăutari care cânta cântece de mort, şi după brad erau bocitoarele, şi pe urmă venea mortul. La cimitir se întâmplau o serie de acte rituale şi acolo. Dar important este altceva. Satul fiind dominat de ideea asta a moroilor, care era prezent tot timpul.

Dacă era boală, molimă – moroii, dacă era secetă – moroii, dacă era ploaie prea multă – moroii, dacă era o crimă – moroii, tot absolut, tot ce se întâmpla rău acolo era făcut de moroi. Şi atunci ei trebuia să afle, care din morţii recenţi s-au transformat în moroi sau în strigoi. Şi se ducea tot ceata de feciori cu un armăsar negru şi unul, şeful lor, trecea peste mormintele proaspete şi acolo unde calul ăsta – de obicei un cal negru se cerea – calul nu voia să treacă mormântul, ăla era moroi.

– *După aceea ce făceau cu mormântul respectiv? Cu mormântul nu făceau nimica?*

– Cum să nu? Îl dezgropau. Sigur că da. Şi-l găseau de obicei – aşa era înţelegerea acolo a fenomenului – pe ăştia care ziceau că-s moroi, nu-i mai găsea cu faţa în sus, îi găsea cu faţa în jos. Erau nişte lucruri îngrozitor de sinistre ce făceau acolo. Îl luau de acolo şi-l duceau într-un punct foarte departe, în nişte stânci, unde-l ungeau cu gaz pe mortul ăsta transformat în moroi, şi-i dădeau foc. Între timp, acasă, înainte de a pleca, la toţi morţii li se făceau nişte acte rituale interesante. Că de aia îţi spun, Nereju – Nereju, poate ai văzut fotografia aia cu moaştele de la Nereju?

– *Da, sigur.*

– Aia-i formidabilă, şi aia, cu spiritele rele... Numai aici am mai găsit în toată ţara... Cred că Gorjul, toată depresiunea Tismanei era foarte bogată în treburi din astea. A, da... Ce făceau? Înainte de a-l băga în copârşeu, cum zic ei la coşciug...

– *Ştiţi că în ungureşte la coşciug se spune „koporsó"...*

– Da? Copârşeu... are legătură... Că nu-i zic coşciug. Şi, în primul rând îl înconjoară cu cânepă împletită. Pe pământ, pe iarbă îl aşază pe mort şi-l înconjoară cu cânepă împletită. Şi această cânepă împletită este unsă cu ceva, nu ştiu cu ce, şi i se dă foc. După aia îi face alt ritual. Îi bagă o sulă în inimă. Asta preventiv, ca să nu devină moroi.

– *Asta la Runcu?*

– La Runcu, da. Sunt nişte lucruri extraordinare. Şi ceea ce a fost drăguţ, am luat contact cu nişte arheologi, şi mi-au spus că aceste datini par să fie din neolitic. Extraordinar de vechi toate datinile astea pe care le-am găsit cu privire la înmormântare din Gorj.

– *Singur aţi lucrat, aţi observat asta, sau împreună cu mai mulţi?*

– Eu am fost tot timpul. Adică am avut o situaţie... Că unii veneau şi plecau, veneau şi plecau, care mă ajutau pe mine. Eu însă, când se

întâmpla un caz de ăsta, eu nu părăseam locul trei zile şi trei nopţi. Aici era partea de sacrificiu. Câte poveşti sunt, domnule... Cu femeia care visa mereu că-i vine bărbatul mort... Şi a venit bărbatul mort! Lumea spunea că-i nebună, şi pe urmă au spus că nu-i nebună, şi a scos frumuşel cizmele lui bărbatu-său cu care-l înmormântase. Uite, domnule, cizmele cu care l-am înmormântat sunt aici, în casă. De aia spun că Runcu este... Numai la Nereju am mai întâlnit aşa ceva, cazuri de aşa sinistru. Alături, fireşte, de pitorescul extraordinar, cu maramele, cu bradul, cu cântecele alea splendide, cu cântecul zorilor – foarte frumoase. Splendide!

– *De altfel, această campanie la Runcu a fost bine organizată?*

– Da, ca toate, sigur că da.

– *Dar Gusti n-a fost tot timpul acolo...*

– Nu, s-a dus până la Târgu Jiu, că-l tot bătea la cap un senator ţărănist, şi-l lua... /*râde*/ A strigat odată unul din noi: „Să nu-l mai luaţi pe profesor, domnule, de aici", a zis cineva din grupul monografic. Şi ălalaltul: „Mă, ce vă băgaţi voi, voi ştiţi cine e ăsta? Ăsta-i un savant mare, măi!" /*râde*/ Asta ne-a spus nouă senatorul ăla ţărănist. Era un avocat...

– *Vă aduceţi aminte, tot în perioada aceea, mi se pare la Runcu a făcut o vizită un grup de studenţi germani?*

– Da. Au fost. Nu-mi aduc aminte cine i-a condus[76]. Runcu a fost foarte tare în aceste obiceiuri, şi sistemul de credinţe foarte bogat, şi alături de această producţie foarte mare a fost cântecul. Să vezi ce cântă acolo o olteancă – e impresionant. Ai discurile alea scoase de feciorul meu? Feciorul meu care este pictor s-a apucat şi a luat pe cineva cu el... Ani de zile i-a tot bătut la cap, vreo doi-trei ani de zile, până când i-a băgat, şi a scos şase discuri. El a auzit o conferinţă a mea la problema asta la Uniunea Artiştilor Plastici. Şi l-a cucerit. A lucrat cu o fată de la institut care a făcut partea de explicaţii. Era acel Andronicescu celebru, ai auzit de el? Andronicescu la Fundul Moldovei... Vai, domnule, ăsta se supăra pe vioară, o spărgea, şi făcea alta.

– *Cum?*

– Se supăra pe vioară că n-a cântat bine în seara aia. Atunci se enerva şi o făcea praf. Şi a doua zi făcea alta.

– *El singur îşi făcea viorile?*

– El îşi făcea viorile. Domnule, dar era tipul... eu am spus, ăsta era un Enescu popular. Te întrebai, de unde scoate sunetele alea!? /*arată*

discurile/ Se supărau specialiştii, ce caută pictorul ăsta, să facă el... Păi dacă ei sunt căscaţi şi nu făceau nimic! Şi atunci el a făcut, şi foarte bine a făcut.

– *Înregistrările lui Brăiloiu, cele pe cilindri de ceară, nu pot fi transpuse pe bandă?*

– Sunt transpuse, sigur că da, le-au trecut pe bandă, dar nici banda nu se garantează cât va dura.

– *Decenii... Douăzeci de ani categoric.*

– Da? Domnule, ce-i acolo e o nebunie! Eu am ţinut două conferinţe. Şi era o fată isteaţă care am auzit pe urmă că s-a sinucis... Şi le-am spus, nu pot să vă fac ce vreţi voi. Trebuie un muzicolog, şi... Nu! Noi vrem dumneavoastră să faceţi expunerea! Ce să fac? Am luat un tehnician, şi am făcut expuneri în legătură cu diverse datini, şi exemplificam cu muzica respectivă... Un sfert de oră aplauze, în picioare sala! /*râde*/ A fost ceva... un succes nemaipomenit. Eu mă cam jenam niţel, ce caut eu în treaba asta, că eu nu sunt muzicolog... Sigur că am auzit multe lucruri, dar una e să facă un specialist, şi alta... Deci ăsta este fenomenul cel mai important, după mine grav: moartea şi înmormântarea. Bradul, zorile şi aşa mai departe. Sunt atâtea...

– *Ce explicaţie aţi găsit pentru faptul că oamenii din Runcu stăruie aşa de mult pe momentul dispariţiei, asupra morţii?*

– Pentru că acolo după mine nu prea s-au schimbat lucrurile. Erau foarte vechi şi...

– *Înseamnă că în altă parte tot aşa de puternice au fost, însă cu timpul au dispărut?*

– Da, sigur... Multe părţi puteau să fi fost, însă acolo e o combinaţie între sinistru şi pitoresc, de o rară frumuseţe, şi sinistre altele. În toată depresiunea asta a Tismanei este aşa, interesant, până la mănăstire.

– *Aţi mai făcut investigaţii şi-n altă parte în zona respectivă?*

– Da, tocmai asta vreau să spun acuma. Eu sunt singurul care... Că aici s-a spus un lucru inexact, că s-a spus că a fost Brăiloiu. Păi, Brăiloiu habar n-avea, el n-a ieşit deloc din sat. Brauner[77] îi aducea cântăreţii în şcoală, şi acolo îi punea să cânte. Eu am fost însă în trei sate, şi am găsit cu aceeaşi intensitate în toate trei fenomenul. Sunt mai multe locuri care trebuie povestite, dar ne ia prea mult. Eu am fost în Dobriţa, Arcani şi în Runcu. Din Runcu am fost în Dobriţa şi-n Arcani, încă două sate din apropiere de acolo.

– În Dobriţa a fost un medic foarte interesant, Max Culcer[78]*. Nu vă aduceţi aminte de el?*

– Nu-l ştiu. Era numit pe post acolo?

– Da, acolo a lucrat decenii întregi.

– Interesant. Caracterul general al zonei este ăsta care ţi-am spus până acum, ţi-am dat câteva exemple. Cum se întâlneau ei şi făceau jocul la un punct numit Gârcioviţa, unde apa ieşea puternic de sub stâncă, masiv. Şi nu începea jocul de duminică până nu venea un bătrân de vreo optzeci şi ceva de ani. Ăla făcea primul joc. Albescu se numea, îl ţin minte şi acum, era un om foarte isteţ. Om cum sunt eu acuma, de vârstă acum. Şi erau foarte legaţi de semnificaţia diverselor puncte ale satului. Şcoala era şcoală, Gârcioviţa era Gârcioviţa, locul cimitirului era la cimitir, şi toate aveau semnificaţiile lor foarte bine păstrate. Ce aş putea să fac, ceva cu caracter general este foarte interesant, cum mi-a povestit mie unul pe unde am fost pe acolo. El spunea că nenorocul lui a fost că ostaş, s-a dus acolo, de la Târgu-Jiu. El era ostaş la Târgu-Jiu şi s-a dus acolo, la Runcu. Domnule, dar ştiţi ce am păţit? M-am însurat, domnule! Şi am luat o muiere a dracului... Şi într-adevăr, o caracteristică a regiunii este abundenţa asta... Toate casele frumoase, toate interioarele frumoase, toate costumele – mai ales pe femei – splendide... Mâncau prost. Toţi, domnule, aşa erau satele astea. Nu se hrăneau ca lumea, şi făceau lux! Se ocupau de costume, aveau nişte costume splendide...

– Asta nu a fost ceva nou în mentalitatea sau în...

– Nu, nu. Se pare că aveau nişte costume vechi, costume bătrâneşti.

– Foarte interesant cum diferă această civilizaţie a alimentaţiei de la o regiune la alta...

– Da, da. Făceau sacrificii la alimentaţie ca să-şi facă o maramă sau mai ştiu eu ce. Şi casele, interioarele la fel. Toate erau foarte frumoase, numai în covoare împodobite interioarele.

– Şi în ce consta această alimentaţie proastă? De fapt ce însemna?

– Mâncau mai simplu decât în alte regiuni.

– În Drăguş se mânca ca lumea?

– Da, se mânca mai bine, sigur. Şi în toată Muntenia se mânca iarăşi bine. Dar acolo e o regiune mai săracă, şi pentru ei conta, că puteau face materiale în sens de îmbrăcăminte şi pentru interioarele caselor. Foarte frumoase, când intrai într-o casă îţi făcea plăcere.

– În cercetarea aceasta a fost şi Ionică?

– A fost.

– *Şi ceilalţi prieteni ai dumneavoastră?*

– Da, da. Uite aici /*arată fotografii*/, e Amzăr, Ionică şi un fost funcţionar la Externe. Ăsta-i albumul vieţii mele. Uite-l pe Herseni cu nevasta... Aici e Amzăr, aici sunt cu Samarineanu. Uite Vulpescu...

– *Vulpescu... Care Vulpescu?*

– Mihail Vulpescu[79] cântăreţul. Uite, asta o căutam. Ionică, Amzăr şi ăsta-i Buznea, toţi trei sunt fotografiaţi la Runcu.

– *Buznea?*

– Buznea, da. Era secretar de legaţie sau aşa ceva, un băiat inteligent şi bun. În momentul ăla eu am plecat la Paris, şi plecând la Paris, am fost pus în încurcătură. Trebuia să lipsesc de la noua monografie, noua cercetare monografică...

– *De la Cornova.*

– De la Cornova. Care a fost foarte interesantă, care m-a lansat pe mine ca om de ştiinţă. Dacă eu nu mergeam la Cornova, nu ştiu... Făceam ceva, dar nu ştiu ce aş fi făcut. Pe când acolo, când am văzut că preoţii sunt luaţi de barbă, şi bătuţi, şi scoşi afară din biserică, fiindcă fac serviciul divin cu 13 zile mai devreme, când am văzut ţăran care a vărsat carul cu bălegar în faţa, în uşa bisericii, am zis, domnule, aici nu-i de glumă! Aici se întâmplă ceva grav. Păi, plângeau, domnule, cu hohote oamenii că s-au schimbat 13 zile alea mai înainte. Timpul revelat. Ei nu concepeau un timp astronomic. Nu dădeau doi bani pe treaba asta, nici pe patriarh, nici pe primul-ministru, nici pe nimeni absolut. Timpul revelat, dat de Dumnezeu! Şi n-ai tu treabă să te bagi în alea dumnezeieşti! Şi lor li se părea că-i sfârşitul lumii. Se schimbase calendarul.

– *În '24?*

– În '24, da.

– *Şi dumneavoastră aţi fost acolo în '31.*

– Era aproape, şi începuse să fiarbă toată treaba aia. Ăsta era un sat de boierime ţărănească, şi mai aveau un lucru cu totul deosebit. Era foarte puternică prezenţa lui Ştefan cel Mare. Nici nu mi-am imaginat aşa ceva. Aici a stat Ştefan cel Mare şi a zis aşa, aici a fost un loc unde a zis aşa, aici în pădure a fost Ştefan cel Mare, în biserica asta a fost Ştefan cel Mare, peste tot era fost Ştefan cel Mare. Şi ţăranii ăştia care nu-l văzuseră, că n-aveau timp să-l vadă acu' patru-cinci sute de ani povesteau, domnule, despre el nişte lucruri foarte interesante, trecute din gură în

gură aşa, întâmplări din faptele mari ale lui Ştefan cel Mare. Foarte impresionant.

– *S-a folclorizat tradiţia asta.*

– Da, sigur, sigur că da. Ei credeau însă în ele, credeau tot ce spuneau.

– *Am auzit că ar fi suferit satul ăsta şi o puternică influenţă rusească, mai ales a ţarului şi imaginea ţarului şi...*

– Nu... Eu n-am auzit aşa ceva. Eu am stat acolo, şi am fost şi prins în treaba asta cu calendarul acolo. Este interesant că şi acolo erau foarte interesante datinile legate de ciclul vieţii. Nu datinile legate de magie de exemplu, ci legate de ciclul vieţii: naştere, botez, nuntă, înmormântare. Astea erau foarte, foarte interesante... Eu am publicat un studiu despre botez, pentru că mi s-a părut extraordinar, nicăieri n-am găsit o bogăţie de fapte aşa de mare ca acolo, ca la Cornova. Am publicat la Ţara Bârsei, la Braşov, după ce am fost acolo. Că eu am stat cât am stat acolo, şi pe urmă am fugit din nou la Paris. Am plecat din nou şi am stat doi ani la Paris, şi pe urmă m-am dus la Freiburg. Şi oamenii au fost interesanţi, foarte, foarte interesanţi, nu erau golănaşi de ăştia, erau oameni întregi, cu convingeri foarte ferme în faţa existenţei şi în faţă de Dumnezeu...

– *Popa Zamă avea o influenţă puternică asupra satului?*

– Sigur, sigur, sigur. Popa Zamă... Acuma în Ardeal chestia asta a fost fecventă. La ei era mai rară, pentru că nu era deosebire de rit, ştii, aici erau toţi ortodocşi, şi preotului îi venea mai uşor, pe când în Ardeal au intrat în conflict, pentru că au venit uniţii, au venit catolicii, au venit ortodocşii, au venit cutare, şi preotul a jucat un rol foarte important... Îţi spun acum o poveste cu Drăguş... La Drăguş se făceau nunţi de noapte. Nunţile de noapte erau fără cununie. De ce? Întrebaţi, de ce faceţi nuntă fără cununie, nuntă de noapte? – ţinea o singură noapte nunta. Nunta la ei, când eram eu acolo, ţinea cam trei zile. A fost când a ţinut şi opt zile înainte – prin anchetă ştiam treaba asta, şi a fost pe urmă, după ce m-am dus mai târziu, când am repetat vizitele în direcţia aia a scăzut la o zi, pe urmă la o jumătate de zi, şi o noapte. A variat timpul în condiţia de timp a muncii. Şi preotul din sat care a fost o mare personalitate, cu ăla nu te puteai juca, intra în ei tare de tot, şi ăla a zis aşa: „Dacă mai faceţi nuntă mică – nuntă de o noapte sau nuntă mică –, nu vă mai primesc în biserică, vă dau afară!“ Or asta pentru ţărani era o chestie foarte gravă. Au început să facă nunţile cum trebuie. Ar fi de povestit cu nunta din Drăguş foarte multe... Îţi închipui că am 370 de fotografii, care sunt o parte

ale mele, şi o parte de la Institut. Păcat că neghiobii ăştia nu-şi dau seama că trebuia să facă această lucrare. Nu avem, domnule, nu există o lucrare la nivel etnografic şi ştiinţific în legătură cu vechiul sat.. Are o introducere foarte interesantă, unde facem o sinteză, şi pe urmă sunt alese câte o piesă sau două... Am pe cineva care ţine foarte tare la lucrarea asta, Răzvan Theodorescu. Ţi-am mai povestit. Lucrează la Institutul de Istorie a Artelor.

– *Unde a fost Oprescu.*

– Acum e unul Teodor Enescu, un om foarte citit, foarte delicat şi cultivat acest Teodor Enescu.

– *Vroiam să întreb unde a scris Amzăr lucrarea despre şezătoare?*

– A, la Drăguş. Este lucrarea de la Drăguş făcută de el, şi e o lucrare bună. Una singură a făcut, dar bună. El a plecat în străinătate, este în Germania din 1936, cam aşa ceva, '35-'36. Nu s-a mai întors până acuma, gândeşte-te, e cetăţean german de nu ştiu cât timp.

– *Dar el nu a plecat cu gândul să rămână acolo...*

– Nu.

– *A intrat în diplomaţie.*

– A intrat în diplomaţie, consilier cultural mi se pare că a fost, şi a stat la Berlin un timp, şi după aia a venit războinirea, şi a trebuit să fugă. A fugit şi s-a dus la München. Şi la München a făcut o greşeală el, pentru care sora mea e foc supărată, că putea să fie profesor universitar. Până la sfârşit a ajuns profesor de liceu. Că l-a invitat acolo Sextil Puşcariu[80], cu care eu am vorbit la Bran, când era paralizat, şi mi-a spus, domnule Bernea, dacă Amzăr ar fi rămas la profesorii care l-au chemat asistent, unul Rosch, sau nu ştiu cum Dumnezeu îl chema, făcea o carieră extraordinară. Era un savant autentic, un om important. El însă nu ştiu ce Dumnezeu a făcut, şi a plecat la Wiesbaden. La Wiesbaden a devenit profesor de liceu, şi aşa s-a şi pensionat.

– *El ce a predat acolo ca profesor?*

– Filosofie şi istorie, cam aşa a predat. Domnule, era un om... nu cu un mare talent, dar un om serios şi foarte bine pregătit. Era tipul – nu degeaba a el ajuns acolo – era tipul neamţului, metodic, serios, muncitor, avea toate calităţile astea care plac nemţilor...

– *Dar el este de origine din Argeş...*

– Da, din Argeş.

– *Aşa că nici vorbă de nemţi acolo.*

– Nu, Argeşul de sud. Nu... Caracterul, factura lui a fost aşa. Este vecin cu ginerele meu. Ginerele meu e mai jos niţel. Ginerele meu e dintr-un

sat, al Costeştilor. Foarte de treabă... Amzăr este din Suseni-Broşteni, ceva mai către Piteşti. Părinţii au fost daţi afară, erau bogaţi, ţăran foarte bogat, la nivel de moşier. Ţăran cu câmaşă pe din afară şi cu mâinile bătătorite. Avea două sute de pogoane de pământ, două sute de hectare de pădure, avea patru iepe de zburau parcă erau păsări, avea tractor, avea batoză, şi a murit la Piteşti cerşetor, aşa am auzit. Dar era ţăran...

– Ştiu de asta, fiindcă într-o cercetare condusă de Golopenţia şi Mihai Pop în plasa Dâmbovnic Dunăre a studiat procesul de îmbogăţire la ţărani.

– Cine?

– Nicolae Dunăre.

– Mă rog, nici n-am auzit de el... O să fie bucluc mare. Ce... ce-i în capul ăstora, domnule, e nemaipomenit, se poate să-ţi însuşească o lucrare, s-o semneze, şi habar n-ai! Lucrarea e a mea şi semnătura-i a lui! A luat şi bani. Şi încă patru studii pe care mi le ţin mie şaisprezece ani...

– Din '70?

– Înainte de '72. Şi le ţine de ce? Pentru că speră să mai speculeze din ele, să scoată material, să-şi facă alte studii. El n-a făcut în viaţa lui etnografie sau sociologie. El s-a ocupat cu portul popular, atât, nimic mai mult... Acum am pus eu pe cineva să-l cheme, să stea de vorbă cu el, să-i spună că poate voi lua măsuri împotriva lui... Ei acum... au fost două personalităţi mari la Cornova, Ion Roşca, a cărui moară era renumită pe toată regiunea, că măcina cel mai bine, cel mai mărunt şi cel mai mult. Şi oamenii spuneau că e făcător de vrăji şi ăsta. El spunea că-s nişte proşti. Ăsta-i ăla care a spus: ei, dacă făceam eu carte, domnule, ajungeam ca ăla Edilson.

– Edilson?

– Da, ajungea „Edilson"... Era inventator, domnule, asta era. Şi a mai fost unul, care era pădurar, Strătan. Nemaipomenit! Ăsta mi-a spus multe în legătură cu Ştefan cel Mare. Şi ăsta mi-a spus lucruri interesante cu mersul vremii, cu problema timpului şi cu problema spaţiului, foarte, foarte multe lucruri interesante. Aici Gusti avea dreptate: sunt personalităţi, şi în sat găseşti deodată...

– Folclorul este la urma urmei de neconceput fără personalităţi, fiindcă nu toţi sunt foarte buni informatori. Nu toţi... Nu-i suficient să fii ţăran ca să ştii...

– Eu sunt convins că folclorul, poezia de exemplu s-o luăm, este făcută de poeţi autentici! Poeţi ţărani. Eu am şi văzut cazuri. Că pe urmă

poezia se duce la altul şi la altul, şi se mai transformă, asta-i altă treabă. Dar, originara – individual! Ceea ce nu le place comuniştilor. Individual se creează! Ce creează colectivul, domnule în treaba asta? Sunt poeţi veritabili. Păi dacă se ducea... cum îl cheamă... Mogoş cu sculptorul nostru mare, Brâncuşi, dacă pleca cu Brâncuşi la Paris, ajungea şi Mogoş ca Brâncuşi, cel puţin! Dacă şi coteţul de găini, domnule, l-a împodobit, l-a sculptat, că avea nevoie de frumuseţe! Şi toate piesele, toate vasele din casă, toate blidele, toate oalele, tot, tot, tot e făcut de el! Nu mai vorbesc de...

– *Dar de unde era acest Mogoş?*

– Ceauru se cheamă, Gorj, tot Gorj. A, în privinţa asta sunt foarte tari! Şi porţile cele mai mari şi frumoase, în afară de Maramureş numai în Gorj mai găseşti. Foarte interesant. Şi acum încerc să fac aşa, un mic tablou – nu vreau să supăr pe nimeni...

– *Mai bine să supăraţi! Fiindcă se pare că nu este o tactică bună să menajaţi pe cine nu trebuie...*

– Ştiu... sunt eu mai delicat, mai ales cu ăia care n-au fost ei cu mine delicaţi. Începând cu profesorul. Dacă ar auzi, fireşte, unii care au mania asta a cultului personalităţii... Eu spun aşa. Gusti nu a fost un mare savant. Gusti a fost un mare animator şi un mare organizator. Eu nu cred în mintea savantului Gusti. De altfel, şi sistemul de sociologie al lui Gusti, după mine, 30 la sută e al lui Vulcănescu, al lui Mircea. Deci, el pentru mine rămâne marele animator şi marele organizator! Omul ăsta când simţea la seminar un student capabil... Pe mine aşa m-a luat. Am luat cuvântul de vreo două-trei ori la seminar... Mi se pare că ţi-am mai spus asta...

– *Da, da...*

– Mi-a spus, dumneata vino la mine la cancelarie, te rog. M-am dus la cancelarie, m-a întrebat din ce trăiesc? Trăiam pe naiba, /*râde*/ răbdam de foame. Unde stau? Stăteam la un văr al meu, plutonier... Mă duceam de patru ori pe zi la Universitate pe jos, el locuind la Leu, acest văr al meu! Patru drumuri pe zi făceam, două drumuri dus-întors. Ei, şi stând de vorbă cu el, m-a întrebat de unde ştiu atâta sociologie, i-am spus eu chestia de care ţi-am povestit, cu biblioteca. Ei, asta era într-adevăr calitatea lui. El când punea mâna pe unul – nu-l scăpa! Că era el de la Drept, de la Medicină sau din altă parte, el îl lua în seamă. Cei care erau

dotaţi şi cei care puteau să aibă o pasiune ştiinţifică... În privinţa asta a fost un om...

– *Şi nu prea greşea...*

– Nu, nu. Chiar şi atunci când avea un caz, să zic aşa, mai negativ – şi ăia sunt buni. Adică e negativ de la caracterul lui, dar nu-i negativ din punctul de vedere al cercetării ştiinţifice... Aveam şi cazuri de astea. Împrejurul lui se aflau o seamă de oameni, care erau invitaţi. Profesorul Rainer era invitat în cercetarea monografică. Profesorul Rainer a venit cu unul care a rămas până astăzi monografist, cu Milcu, el era asistent pe vremea aia – el e mai mare ca mine cu un an, doi, nu ştiu...

– *Cu un an.*

– Cu unu... El era asistentul lui Rainer când a venit acolo, în Fundul Moldovei. În afară de Rainer au mai fost o seamă de invitaţi. A fost profesorul Cornăţeanu[81], care era profesor la Academia Agronomică.

– *Da, profesor de economie.*

– Da? Domnule, isteţ la minte, capabil. M-am dus cu el pe munte, şi îi născuse nevasta atunci, şi el aluneca mereu, şi-i era teamă că moare, şi rămâne copilul orfan! /*râde*/ Era foarte caraghios. Un tip simpatic. După aia a urmat problema muzicologilor. Aici a fost o mică încurcătură, pe care eu o bănuiesc, dar cred că nu pot s-o spun.

– *Cum să nu?*

– De ce a renunţat la Georgescu Breazul[82] şi l-a luat pe Brăiloiu?

– *Asta aş vrea să ştiu...*

– Nu spun! /*râde*/ Se fac foc unii dacă spun chestia asta. Eu pot să vorbesc despre ei, dar nu de ce l-a preferat Gusti pe unul în faţa celuilalt. Georgescu Breazul era un om foarte cultivat, era un cărturar, mod de pregătire germană, ceea ce i-a stricat foarte mult. Era filogerman. Brăiloiu era filofrancez, nu atât de cultivat, dar era foarte bun tehnician. Eu îl socotesc pe Brăiloiu în special din punctul ăsta de vedere. Avea o tehnicitate deosebită în culegerea folclorului, şi pe urmă, după ce a stat cu noi mai mult timp – să mă ierte domnul Stahl – a luat de la noi, domnule! El dacă nu cunoştea dosarele lui Amzăr, ale lui Ionică şi ale mele, el nu apuca să facă Bocetele din Drăguş. Acolo a făcut ştiinţă şi s-a sociologizat, să zic. Până la data aia el făcea strict tehnică, tehnică de înregistrare. Ăştia deci, iacătă încă doi, erau tot invitaţi.

– *Bine, dar totuşi a fost dotat Brăiloiu...*

– Cum să nu! Cum să nu! Nimeni nu spune, dar ăsta era mai cărturar, Breazul. Uite acum văd că-i apare al cincilea, al şaselea volum

al lui, a lucrat foarte mult. I-am cunoscut bine, şi pe Breazul, şi pe Brăiloiu. Mai târziu a apărut încă cineva, dar nu era oarecum încadrat cercului Gusti, al treilea muzician, care se cheamă Tiberiu Brediceanu[83].

– *Dar asta mai târziu.*

– Da, mai târziu, da. A venit şi el, cam pe la Drăguş, după Drăguş a apărut Brediceanu. Şi în special ne-a însoţit pe noi, pe mine şi pe Ionică în cercetările pe care le-am făcut pe teren. Era un om plăcut, foarte corect şi foarte bun patriot. Şi cu ăsta am cam terminat cu invitaţii.

– *Foarte puţin a venit şi Alexandru Claudian*[84]*, dar nu ştiu dacă a făcut el ceva cercetare pe-acolo.*

– A făcut ceva, dar nu ştiu dacă a rămas vreo lucrare de pe urma lui. A fost şi Alecu Claudian.

– *A mai venit Vianu*[85]*, dar mai mult în vizită...*

– Vianu la fel, dar Vianu a lăsat un plan de cercetare.

– *Da? N-am ştiut că a avut intenţii de cercetare. Credeam că doar aşa în excursie a fost.*

– Nu, nu. A făcut ceva. Vianu, în special, a lăsat nişte planuri de lucru, mai ales pentru manifestările estetice, lucruri de-astea. Acum grupul, inima acestei instituţii care se cheamă... Cum să-i spunem? Era secţia de monografii sociologice din Institutul de Cercetări Sociale. Şi acolo m-a numit Gusti pe mine secretar. N-am putut nici măcar să folosesc... Cu Golopenţia am pierdut vreo trei-patru ani la pensie. Dacă eu nu-mi dădeam demisia, şi-l lăsam să fie suplinitor, aveam acest câştig.

– *Dar atunci nu v-aţi gândit la asta.*

– Nu... Nu-mi ardea mie de asta, când aveam douăzeci şi patru de ani sau ştiu eu cât, la pensie... Pe urmă m-a luat la el la Institut. Ei, grupul Gusti era alcătuit din grupuleţe. Cum e şi normal. Întotdeauna în societate, în orice societate, un grup dacă a depăşit numărul de 3-4 membri, gata, se formează alt grup. Oamenii nu rezistă să stea laolaltă mulţi deodată. Şi, au fost aşa, dintre gustişti mai vârstnici, şi care erau mai influenţi la Gusti, era Mircea Vulcănescu, era H.H. Stahl, era Traian Herseni şi era...

– *Mitu Georgescu*[86]*?*

– Mitu Georgescu, da. Nu mă gândeam la altul...

– *Dar şi el a fost în nucleul ăsta de bătrâni...*

– Da, sigur, este în vârstă *Mitu Georgescu*. Ăştia patru au fost.

– *El a fost şi la Goicea Mare, în prima monografie...*

– Da, m-a impresionat, a murit de cancer şi el. Şi ăştia au lucrat oarecum independent, lucrau direct cu profesorul. Pe urmă un nucleu despre care am o foarte bună părere, din care făceam parte, /râde/ era grupul profesor Ionică, D.C. Amzăr, Ernest Bernea şi Ion Samarineanu. Patru. Acesta era un grup de oameni care lucrau compact şi foarte legaţi între ei. Aş mai putea spune dintre cei care lucrau direct cu Profesorul şi aveau oarecari legături cu Stahl, cu Xenia Costa-Foru, pe ea n-am spus-o, care este o femeie foarte interesantă. Şi după grupul ăsta care... vezi, fiecare, domnule, s-a orientat într-un anumit fel. Grupul nostru s-a orientat într-un fel, mai mult către bătălia politică... Gusti a fost un om foarte dibaci, lua din toate categoriile. Şi după grupul nostru, care a şi dat exemplare – afară de Samarineanu, care era un dezlânat, nu era un prost, era un om inteligent, dar era foarte dezordonat. Era psiholog, a publicat în „Rânduiala" un studiu de psihologie. După aia a venit grupul Pogoneanu.

– N-am ştiut că avea şi el grup...

– Grup, cum să nu. Grup, dar precis! Pichi Pogoneanu, Octavian Neamţu[87], Brutus Coste[88], *Anton Golopenţia*. Tot patru, ca şi noi. Ăştia erau altfel orientaţi. Ăştia erau filoenglezi toţi. Toţi oameni dotaţi, foarte informaţi, capabili să facă cercetare ştiinţifică. Dispăraţi, eu aş fi putut să-l pun tot la cei care au lucrat direct cu Gusti, este profesorul Conea, un om foarte capabil. Un om de ţinută, un om foarte interesant. El a dovedit că bătălia de la Posada nu era acolo unde spunea Iorga şi Xenopol, ci era în altă parte, şi el a dovedit asta prin metoda geografică. Că bătălia aia nu s-a putut da nici pe Valea Prahovei, nici la Rucăr... Nu se putea produce o astfel de bătălie. Şi pe el îl putem pune în categoria oamenilor care păstrau o independenţă. Era tot un fel de discipol, dar era un om care păstra legătura direct cu profesorul. A mai fost Xenia Costa-Foru, şi ea, tot aşa, poate fi socotită între oamenii care aveau legătură directă şi era o femeie cultivată. A făcut o singură lucrare, dar foarte bună. Şi pe lângă ea au mai fost 3-4 fete, dar ele nu au format un grup, ci s-au risipit pe la diverse grupuri din grupurile ăstelalte.

– Au fost la un moment dat foarte multe fete pe acolo...

– Au fost, da... Păi a fost Miţi Dărmănescu[89], care avea legături mai apropiate cu Xenia Costa-Foru. A fost Marcela Focşa, care a lucrat în domeniul artei mai mult – nu? –, şi era legată şi de noi, de ăştia de la ordinea spirituală, a fost Dochia Ioanovici[90], care a fost ataşată chiar direct mie, s-a ocupat de partea de magie.

– *Ca şi soţia lui Golopenţia*[91] *mai târziu.*

– Ea a venit în combinaţie cu Şandru.

– *Aţi început să spuneţi ceva de Stahl.*

– Da. E singurul lucru pe care îl regret eu personal, când – cum e şi cazul lui Vlăduţiu, care la fel, mi-a făcut foarte mult rău şi mie şi la o mulţime de alţii – pe mine mă întristează... Oamenii răi mă întristează. Nu suport starea asta a unui om, dacă este om.

– *Dar Stahl n-a avut funcţie, poziţie după '48.*

– Da... Şi ca să-ţi spun numai despre câţiva. Indiscutabil că geniul grupului a fost Mircea Vulcănescu. Şi în generaţie, în afară privit, dincolo de grupul Gusti, cred că şi Eliade, cred că şi Amzăr şi alţii – eu sunt la fel – spuneam, eu cu ăştia mă iau la luptă. Eu cu Eliade mă luam la luptă, puteam oricând să mă iau la luptă, l-am şi bătut la tiraj, la cărţi. Eu am vreo treisprezece cărţi apărute, lumea nu ştie. Însă pe Mircea Vulcănescu nu putea să-l bată nimenea. Era exclus. Într-adevăr poţi să spui că era un tip genial! Nu este exagerat dacă spui acest lucru. Când a apărut el în viaţa asta a monografiilor sociologice, indiscutabil că din punct de vedere mai ales teoretic... Stahl era mai dotat pentru fenomenul concret, practic, şi ălalaltul era mult mai dotat din punct de vedere teoretic. Excepţional ce putea să spună, expunerea o avea extraordinară.

– *Dar din păcate, n-a scris.*

– Da, asta e nenorocirea. Pe urmă ăştia... Xenia Costa-Foru cum am spus, era dintr-o familie de oameni de stânga, de moderaţi socialişti, nu ştiu de ce categorie... Eu am fost şi în casa ei. Era o femeie şi cultivată, şi foarte distinsă. Ca şi Mircea Vulcănescu, că pot să îi leg din punctul ăsta de vedere, ea păstra contact apropiat de prietenie cu toţi cercetătorii lui Gusti, indiferent de grupurile alea de care ţi-am pomenit. Stahl era extrem de rezervat. Pe unii îi simpatiza, pe alţii nu putea să-i vadă. Herseni, aşa şi aşa, jumătate-jumătate. Eu am fost în relaţii foarte bune cu el. Xenia Costa-Foru a fost pentru mine o doamnă. Era o femeie care merita să fie respectată. În afară de cultură şi ca ţinută era interesantă. M-aş mai opri la Ionică, o mare personalitate, şi o mare pierdere pentru cultura românească. Un om de vastă cultură, şi un om de o puritate îngerească. Nu exagerez când spun acest lucru. Din grupul de patru el era figura superbă chiar. Şi de la el m-aş mai opri la Pogoneanu. Pogoneanu era un domn. Cum era o doamnă Xenia Costa-Foru, ăsta era un domn. Era un tip într-o dezinvoltură permanentă, un tip adorabil, înainte de a face

această nenorocită boală pe care a avut-o de la patruzeci de ani, nu ştiu din ce cauză – că l-am văzut pe tată-său plângând când a povestit despre boala lui fecioru-su. Era profesor universitar, era om bătrân. Ăsta iară, am pentru el o mare consideraţie tocmai pentru ţinuta lui. Un om de o foarte frumoasă ţinută, un om cu o atitudine să zic morală. Ăştia au ieşit în afară pentru calităţile lor excepţionale din grupurile alea pe care ţi le-am amintit. Mi-a scăpat un om. Un om care a fost poate cel mai norocos. Georgică Focşa[92].... Omul ăsta aproape că nu conta la Gusti. Domnule, a venit momentul '44, şi el s-a aranjat perfect. Imediat a intrat director la Muzeu, după aia a început să colinde lumea, după aia l-a făcut conferenţiar la Facultatea de Etnografie... Îţi închipui că dacă Ionică era la locul lui, dacă Eliade era la locul lui, dacă Bernea era la locul lui, era altă treabă, ştii... Era o concurenţă... E un om de treabă... N-am nimic cu el. Dar de aia îţi spun, de asta s-a întâmplat că nu l-am citat până acuma. El a rămas detaşat, aşa... Despre Conea am o părere iar foarte bună, tot aşa, şi ca om de ştiinţă, şi ca om de ţinută. Eu am lucrat cu Conea la Mehedinţi. Când am trecut de la Gusti la Mehedinţi, şi acolo eram amândoi la catedră. Fiecare făceam, fireşte o treabă diferită, dar mă aveam foarte bine cu el. Eu pe Conea l-am preţuit mult. Mie-mi spunea, mă, cum dracu' faci tu, mă, Bernea, mă – că era mai mare ca mine cu vreo 2-3 ani – cum faci mă, de scrii aşa frumos. Era entuziasmat de modul cum scriu. /*râde* / Cum scriam un articol venea la mine şi mă felicita pentru el. Era adorabil.

– *El scria puţin aşa, prea emfatic, aşa... Cel puţin publicistica, e prea lirizată.*

– Nu, are lucruri bune. Am câteva studii aici, foarte bune, cu dedicaţie.

– *Eu am Clopotiva.*

– Ai Clopotiva... Aia am vândut-o... /*râde*/ Aia am vândut-o. Toate trei monografiile astea le-am vândut, şi Nereju, şi Drăguşul, şi Clopotiva, din cauză că mi s-a plătit bine. Pe mine mă prinsese într-un moment când nu aveam efectiv ce mânca. Acum am primit nişte drepturi de autor care m-au salvat în mare măsură, de la cartea nouă apărută. Şi să vedem ce va face dom' Râpeanu, că trebuie să-mi scoată o carte în curând, în cursul anului ăsta.

– *Mare echilibrist!*

– Domnule, vorbim româneşte: Mare mincinos! Nemaipomenit! De şase ani îmi spune... Domnule Râpeanu, dacă nu puteţi – nu puteţi!

Eu retrag manuscrisele. Dar nu se poate... Ţi-am spus ce rău mi-a făcut? Că apare în planul de stat de tipărituri o lucrare de a mea, şi corespunde cu o lucrare de-a mea la altcineva. Şi acela a trebuit să mă respingă, să mă amâne. Din cauza că nu mai este voie, e ordin, să mai scoţi de acelaşi autor două lucrări într-un an. Iată cât rău a putut să-mi facă minciunile lui. Ultimul studiu de aici este ăsta de aici, pe care l-am ţinut la Muzeu, „Noţiunea concretă în sociologie şi consecinţele ei metodologice"... Să vedem ce face Răzvan, am auzit că e influent. Lucrarea asta ultimă[93] mi-a lăudat-o peste tot foarte frumos...

Note

1 **Iorga, Nicolae** (1871-1940), istoric, scriitor, publicist şi om politic, profesor universitar la Bucureşti, academician. Cofondator al Institutului de Studii Sud-Est-Europene (1914); director la Şcoala Română din Paris. A editat şi condus mai multe publicaţii (Sămănătorul, Neamul Românesc, Floarea Darurilor, Revista istorică). Autor a numeroase volume de izvoare, documente, monografii, sinteze (aproximativ 16.000 titluri). A organizat primul congres de bizantologie (1922). Deputat în Parlament (1907-1940), preşedinte al primului Parlament al României reîntregite (1918); prim-ministru (1931-1932). Asasinat de legionari.

2 **Banu, Gheorghe** (1889-1957), medic pediatru, fiziolog, sociolog, lucrează în cadrul serviciului sanitar al capitalei, şeful secţiei de igienă socială a Institutului de Igienă şi Sănătate Publică din Bucureşti. Membru în Partidul Naţional Agrar, apoi în Partidul Naţional Creştin. Ministrul Sănătăţii (1937-1938), director general al Serviciului Social din cadrul ministerului. Profesor de medicină socială la Facultatea de Medicină din Bucureşti (1942-1948). În Şcoala monografică a lui Gusti dezvoltă monografiile unor aspecte ca alimentaţia poporului român, bolile sociale, situaţia sanitară şi igienică a populaţiei rurale.

3 Este vorba de Muzeul Satului din Bucureşti, întemeiat de Dimitrie Gusti în anul 1936. În 1986 s-au sărbătorit 50 de ani de la înfiinţare.

4 Vezi convorbirea inclusă în prezentul volum.

5 **Stahl, Henri H.** (1901-1991), sociolog, istoric, jurist, academician, cel mai important colaborator al profesorului Dimitrie Gusti, profesor de sociologie la Universitatea din Bucureşti până la desfiinţarea disciplinei în 1948. Participant de marcă la reînfiinţarea predării şi cercetării sociologice după 1965. A avut un rol determinant în elaborarea metodologiei cercetărilor monografice de teren. A participat la aproape toate campaniile monografice

ale Şcolii, fiind în 1939 autorul primei monografii complete, cea a Nerejului. Este întemeietorul sociologiei istorice româneşti. De asemenea, este primul în România care a utilizat statistica şi metoda arheologiei istorice în cercetarea istorică. A propus o nouă periodizare a istoriei românilor.

6 **Brăiloiu, Constantin** (1893-1958), etnomuzicolog, folclorist şi compozitor, profesor la Conservatorul din Bucureşti, întemeietor al Arhivei de Folclor a Societăţii Compozitorilor Români din Bucureşti şi al Arhivelor Internaţionale de Muzică Populară din Geneva. Consilier la Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol". Membru corespondent al Academiei Române.

7 Vezi convorbirea inclusă în prezentul volum.

8 **Vulcănescu, Mircea** (1904-1952), filosof, economist, sociolog, membru fondator al Şcolii sociologice de la Bucureşti, a adus contribuţii importante la definitivarea teoriei monografiilor sociologice. Asistent al profesorului Dimitrie Gusti la Universitatea din Bucureşti, subsecretar de stat la Ministerul de Finanţe în guvernul Antonescu. A fost membru al Secţiei de monografie a Institutului Social Român (1929), participând la cercetările monografice din Goicea Mare, Fundul Moldovei, Drăguş, Runcu, Cornova. A participat la elaborarea *Enciclopediei României*. A realizat importante studii sociologice şi economice privind gospodăria ţărănească şi satul românesc. A adus contribuţii originale la istoria sociologiei, la istoria filosofiei, filosofia religiei şi filosofia culturii româneşti. A murit în închisoarea Aiud.

9 **Rainer, Francisc Iosif** (1874-1944), medic, anatomist şi antropolog, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, cercetări de paleoantropologie şi antropologie istorică. A identificat caracterele antropologice ale populaţiei montane din România. A organizat Institutul de Antropologie şi Societatea de Anatomie din Bucureşti. Membru de onoare al Academiei Române.

10 Este vorba de faimoasa represiune împotriva intelectualilor, când sub pretextul participării la „meditaţia transcendentală" au fost desfiinţate catedre şi institute de psihologie şi s-au luat măsuri administrative drastice împotriva participanţilor.

11 Vezi convorbirea inclusă în prezentul volum.

12 **Costa-Foru, Xenia** (1902-1983), sociolog, colaborator al profesorului Dimitrie Gusti încă de la campania monografică din 1927, specializată în social work în Germania şi SUA. A fost cofondatoare, profesoară şi directoare (din 1935) la Şcoala Superioară de Asistenţă Socială din 1929 până la desfiinţare în 1950. În cadrul Secţiei de monografie a Institutului Social Român este conducătoarea echipei de cercetări monografice asupra familiei, participând la campaniile de la Nerej, Fundul Moldovei, Drăguş, Runcu şi Cornova. Între 1929-1931, în cadrul Şcolii Superioare de Asistenţă Socială extinde investigaţiile şi asupra mediului urban (cartierul Tei din Bucureşti). Lucrarea ei *Cercetarea monografică a familiei* este considerată cea

mai sistematică lucrare consacrată cercetărilor asupra familiei în cadrul Şcolii sociologice de la Bucureşti.

13 **Herseni, Traian** (1907-1980), sociolog, antropolog, colaborator apropiat al lui Dimitrie Gusti, asistent, apoi conferenţiar de sociologie rurală la Universitatea din Bucureşti şi la Universitatea din Cluj. În toamna lui 1940 este secretar general la Ministerul Instrucţiunii Publice din guvernul legionar, întemniţat între 1951-1956, apoi cercetător la institutele Academiei. A fost cel mai prolific autor al Şcolii sociologice de la Bucureşti. A participat la monografii începând cu cea din Nerej. A condus echipa monografică de la Drăguş şi a realizat monografierea sumară a satelor din regiune. Este unul dintre iniţiatorii monografiilor sociologice regionale în România. A elaborat o istorie a sociologiei româneşti.

14 Vezi convorbirea inclusă în volum.

15 **Şandru, Dumitru** (1907-1972), filolog şi etnofolclorist, profesor la Universitatea din Craiova. A realizat cercetări cu caracter monografic în zona Mărginimea Sibiului (1931-1934), în Ţara Moţilor, Bihor şi Năsăud. Autorul unei monografii despre mocanii din Dobrogea (1946).

16 **Frunzetti, Ion** (1918-1985), poet, istoric şi critic de artă. Studii despre fenomenul plastic românesc. Monografii.

17 **Amzăr, Dumitru C**. (1906-1999), scriitor şi publicist, licenţiat în litere şi filosofie la Bucureşti, discipol al lui Nae Ionescu. În 1940 a fost acreditat ca secretar de presă şi ataşat cultural la legaţia României de la Berlin. După 23 august 1944 a refuzat să revină în ţară şi s-a stabilit mai întâi la München, apoi la Wiesbaden, unde a lucrat ca profesor.

18 **Ionică, Ion** (1907-1944), etnosociolog, participant la monografiile conduse de Gusti din 1928. În 1935, împreună cu alţi monografişti, formează gruparea şi revista de dreapta „Rânduiala. Arhiva de gând şi faptă românească", părăsind Şcoala gustiană. Cea mai importantă contribuţie a sa o reprezintă monografia *Dealul Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Ţara Oltului* (1943).

19 **Constantinescu, Nicolae** (n.1941), etnolog, folclorist, specialist în folclor literar, profesor la Universitatea din Bucureşti.

20 **Densuşianu, Ovid** (1873-1938), filolog, lingvist, folclorist, istoric literar şi poet, profesor universitar la Bucureşti, academician. A întemeiat şi condus revistele „Viaţa nouă" şi „Grai şi suflet". Creatorul şcolii lingvistice de la Bucureşti, autorul celei dintâi istorii a limbii române; unul dintre întemeietorii istoriei literare române moderne; personalitate marcantă a folcloristicii româneşti.

21 **Samarineanu, Ion**, poet, ziarist, a participat la campaniile monografice începând din 1928, a făcut parte din grupul disident de la „Rânduiala".

22 **Argintescu-Amza, Nicolae** (1904-1973), critic de artă, autor, împreună cu P. Sterian, al filmului sociologic Drăguş.

23 **Eliade, Mircea** (1907-1986), istoric al religiilor, filosof şi scriitor român, stabilit în Franţa (1945-1956), apoi în SUA (din 1956), profesor la Universitatea din Chicago, academician.

24 **Cândea, Virgil** (n. 1927), istoric al culturii, profesor universitar la Bucureşti, şi profesor invitat la Geneva, Beirut, Strasbourg, Roma. Cercetări asupra culturilor sud-est europene, asupra conceptului de umanism în cultura românească medievală, academician.

25 *Problema calendarului în satul Cornova-Orheiu*, în „Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială", an I, 1932.

26 **Ralea, Mihai** (1896-1964), sociolog, psiholog, eseist şi om politic, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Director al revistei „Viaţa românească" (din 1933). A susţinut concepţia unei democraţii „sociale" ca sinteză a libertăţilor individuale şi solidarităţii sociale. Studii de antropologie filosofică, psihologie, eseuri şi articole de critică literară. Membru în conducerea Partidului Naţional Ţărănesc, apoi apropiat de comunişti. De mai multe ori ministru între 1938-1946, ambasador în SUA. Academician.

27 *Timpul la ţăranul român. Contribuţii la problema timpului în religie şi magie*, Bucureşti, 1942

28 **Conea, Ion** (1902-1974), profesor de geografie la Universitatea din Bucureşti, cu preocupări de antropogeografie şi geografie istorică, a coordonat în cadrul Şcolii sociologice de la Bucureşti monografia în 2 volume *Clopotiva, un sat din Haţeg*. A participat, de asemenea, la campaniile monografice din Runcu şi Şanţ.

29 **Caramelea, Vasile V.I.** (1915-1994), sociolog, antropolog social şi cultural, publicist, membru al Şcolii sociologice de la Bucureşti şi al Institutului Social Român, participă la campania sociologică regională, condusă de Traian Herseni, în Ţara Oltului. Din 1964 este şeful Secţiei de antropologie socială şi culturală a Centrului de Cercetări Antropologice al Academiei Române şi, din 1972, titularul cursului de antropologie socială şi culturală de la Facultatea de Filosofie a Universităţii din Bucureşti.

30 **Dunăre, Nicolae** (1916-1987), sociolog, etnolog format în şcoala monografiei sociologice, a participat la cercetarea din plasa Dâmbovnic din 1939, cercetător la institutele de specialitate din Cluj şi Bucureşti.

31 **Mauss, Marcel** (1872-1950), sociolog şi antropolog francez, membru marcant al Şcolii lui Durkheim. Pe baza cercetărilor efectuate în Polinezia, Melanezia şi la triburile de indieni nord-americani a studiat conexiunile dintre schimburile considerate în sens economic şi structura societăţii.

32 **Rădulescu-Pogoneanu, Ion** (1870-1945), profesor de sociologie şi pedagogie la Universitatea din Bucureşti.

33 **Rădulescu-Pogoneanu, Victor (Pichi)** (1910-1953), licenţiat în drept, diplomat de carieră, participant începând din 1929 la campaniile monografice. A fost întemniţat la Sighet.

34 **Maiorescu, Titu** (1840-1917), critic, teoretician literar şi om politic. Profesor universitar de istorie, filosofie şi logică la Iaşi şi la Bucureşti. În mai multe rânduri ministru în cabinete conservatoare şi prim-ministru (1912-1914). Mentor al Societăţii Junimea. Membru fondator al Societăţii Academice Române.

35 **Ionescu, Nae** (1890-1940), logician, filosof şi publicist, profesor universitar în Bucureşti, exponent al trăirismului.

36 **Mehedinţi, Simion** (1869-1962), geograf, teoretician al culturii şi pedagog, profesor universitar la Bucureşti, academician. Fondatorul unei şcoli de geografie în România începutului de secol XX.

37 **Golopenţia, Anton** (1909-1951), sociolog, statistician, colaborator apropiat al profesorului Dimitrie Gusti, fiind şeful său de cabinet în perioada în care acesta a fost ministru, asistent onorific, redactor al revistei „Sociologie Românească", inspector la Fundaţia Regală „Principele Carol". A fost director al Oficiului de Studii, apoi general delegat la Institutul Central de Statistică. A participat la cercetările monografice de la Runcu şi Cornova, a condus, împreună cu dr. Dumitru C. Georgescu ancheta sociologică a celor *60 de sate*. În anii 1942-43 a condus anchetele etnosociologice în aşezările româneşti de dincolo de Bug. A murit în închisoarea Jilava.

38 **Pârvan, Vasile** (1882-1927), istoric şi arheolog, profesor universitar la Cluj şi Bucureşti. Unul dintre primii specialişti în istoria comunei primitive şi a civilizaţiei greco-romane. Întemeietorul Şcolii române din Roma pentru perfecţionarea tinerilor arheologi şi istorici. A contribuit la crearea noii şcoli româneşti de arheologie. Academician.

39 **Geană, Gheorghiţă** (n. 1942), antropolog, doctor în filosofie (1977) al Universităţii din Bucureşti, specialitatea antropologie socială şi culturală.

40 **Vlăduţiu, Ion** (1929-?) etnograf şi folclorist, autor al lucrării *Etnografia românească*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973.

41 **Vulcănescu, Romulus** (1912-1999); etnograf şi scriitor român. A editat şi condus mai multe periodice, printre care „Cercetări folclorice" (1946). Studii de mitologie şi etnologie românească, studii şi articole de estetică, de critică literară şi teatrală. Membru de onoare al Academiei Române.

42 **Dumitrescu-Buşulenga, Zoe** (n. 1920), istoric literar, profesor universitar la Bucureşti. Autoare de monografii, studii comparatiste şi sinteze. Academician.

43 **Theodorescu, Răzvan** (n. 1939), critic şi istoric de artă, profesor universitar la Bucureşti. Contribuţii la studierea artei vechi româneşti şi a artei medievale sud-est europene. Membru corespondent al Academiei.

44 **Căprariu, Alexandru** (1929-1988), poet şi critic literar, autor de eseuri, director la Editura Dacia.

45 **Bernea, Horia** (1938-2000), reprezentant de seamă al artelor plastice româneşti, a întemeiat şi a condus Muzeul Ţăranului Român din Bucureşti,

în cadrul căruia lucrează un colectiv cu structură multidisciplinară, format din etnografi, folcloriști, antropologi, istorici.

46 **Butură, Valeriu** (1910-1989), etnolog, geograf. Etnobotanist la Grădina Botanică din Cluj (1937-1939), cercetător la ICS din București, conferențiar de geografie economică la Universitatea din Cluj (1946-1952), director la Muzeul Etnografic al Transilvaniei (1968-1970). A participat la cercetarea monografică de la Nerej (1938).

47 **Ornea, Zigu** (1930-2001), critic și istoric literar, preocupat de studiul curentelor și mișcărilor de idei literare. Autorul unor volume dedicate sămănătorismului, junimismului, extremei drepte românești.

48 **Dobrogeanu-Gherea, Constantin** (1855-1920), sociolog și critic literar. Unul dintre organizatorii și teoreticienii mișcării socialiste din România, propagator al ideilor marxiste. În gândirea critică românească a ilustrat direcția sociologică și a opus esteticii maioresciene o concepție deterministă și tezistă asupra operei de artă. Membru de onoare al Academiei Române.

49 **Brătescu, Constantin** (1882-1945), geograf, profesor universitar la Cernăuți și București, a susținut concepția geografiei regionale complexe. Membru corespondent al Academiei Române.

50 **Mihăilescu, Vintilă** (1890-1978), geograf, sociogeograf, profesor universitar la București. A pus bazele geografiei așezărilor urbane și rurale, a inițiat studiile de regionare geografică și a participat la organizarea cercetărilor de geografie aplicată în România. Academician.

51 **Iordan, Iorgu** (1888-1986), lingvist și filolog, profesor universitar la Iași și București. Fondator și director al Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide" și al „Buletinului" acestui institut; director al Institutului de Lingvistică din București. Membru fondator (1961) și președinte al Societății Române de Lingvistică Romanică. Membru al unor academii și societăți științifice străine. Academician.

52 **Dima, Alexandru** (1905-1979), istoric și critic literar, estetician, etnolog, profesor universitar la Iași și București. A condus Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași și Institutul de Teorie și Istorie Literară „G. Călinescu" din București. Lucrări de estetică și filosofia culturii. A participat la cercetările monografice din satul Drăguș, studiind manifestările spirituale. Membru corespondent al Academiei Române.

53 **Wald, Henri** (1920-2002), filosof român. Contribuții de epistemologie, logică și semantică.

54 **Crainic, Nichifor** (pseudonim al lui Ion Dobre; 1889-1972), poet și eseist, studii de specialitate în filosofie și teologie la Viena. Director al revistei „Gândirea" (1928-1944). Principalul teoretician al ortodoxismului autohton. A fost închis din motive politice, între 1947 și 1962, la Aiud. Academician.

55 **Constantinescu, Mac** (Mihail Filip Constantinescu; 1900-1979), sculptor, grafician, decorator și scenograf, profesor universitar la București.

56 Dictatura regală a fost decretată la 10 februarie 1938.

57 **Tătărăscu, Gheorghe** (1886-1957), om politic, unul dintre conducătorii Partidului Naţional Liberal şi lider al grupării „tinerilor liberali". De mai multe ori ministru şi prim-ministru (1934-1937, 1939-1940). Vicepreşedinte şi ministru de Externe (1945-1947) în guvernul lui Petru Groza. Membru de onoare al Academiei.

58 **Pauker, Ana** (1893-1960), om politic, membră în Partidul Comunist din 1921. Din septembrie 1944 a devenit una dintre personalităţile marcante ale Partidului Comunist, ministru de Externe între 1947-1952. Eliminată din viaţa politică, sub acuzaţia de deviaţionism, în lupta pentru putere cu Gh. Gheorghiu-Dej (1952).

59 Asociaţie culturală de dezbateri, iniţiată de Petru Comarnescu. A scos în 1934-1935 revista cu acelaşi nume, având subtitlul Revistă de arte, litere şi filosofie.

60 **Comarnescu, Petru** (1905-1970), eseist şi critic de artă, iniţiator al grupării Criterion.

61 **Râpeanu, Valeriu** (n. 1931), critic şi istoric literar, editor, fost director al Editurii Eminescu.

62 **Brătianu, Gheorghe I.** (1898-1953), istoric şi om politic, fiu al lui I.C. Brătianu. Profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Cercetări asupra istoriei naţionale române, studii în domeniul istoriei economice şi sociale a Bizanţului. În 1930 a creat o disidenţă a PNL. Închis (1948) la Sighet. Membru al unor societăţi şi academii străine. Academician.

63 **Antoniade, Constantin** (1880-1954), filosof, critic al teoriei kantiene şi postkantiene a cunoaşterii.

64 **Rădulescu-Motru, Constantin** (1868-1957), profesor universitar, membru al Academiei Române. Licenţiat în drept, doctor în filosofie, abilitat docent în psihologie, estetică şi istoria filosofiei. Deputat şi senator naţional-ţărănist. Preşedinte al Academiei Române (1938-1940).

65 **Mistral, Frédéric** (1830-1914), scriitor de limbă provensală, autorul unor poeme de substanţă mistică şi folclorică. Premiul Nobel pentru literatură în 1904, împreună cu economistul şi scriitorul spaniol J. Echegaray.

66 **Pleşu, Andrei Gabriel** (n.1950), istoric al artei, filosof, profesor universitar, publicist, fondator al revistei „Dilema", fondator şi rector al Colegiului Noua Europă.

67 **Dumitriu, Anton** (1905-1992), filosof şi logician, profesor universitar la Bucureşti. Valorifică tradiţiile filosofice greco-latine, îndeosebi ontologia aristotelică. Preocupări pentru fundamentarea filosofică a epistemologiei, pentru paradoxele logico-matematice şi logicile polivalente.

68 **Şora, Mihai** (n.1910) scriitor, filosof, eseist.

69 **Nedelciu, Mircea** (1950-1999), romancier optzecist.

70 **Costea, Ştefan** (n. 1930), sociolog, profesor de istoria sociologiei la Universitatea Spiru Haret din Bucureşti, şeful Departamentului de Istoria Sociologiei la Institutul de Sociologie al Academiei Române.

71 **Andrei, Petre** (1891-1940) sociolog, filosof şi om politic, profesor universitar la Iaşi. Ministru în câteva rânduri, reprezentant al aripii de stânga a Partidului Naţional Ţărănesc. Contribuţii în axiologie, etică şi sociologia cunoaşterii. Membru post-mortem al Academiei Române.

72 **Brăileanu, Traian** (1882-1947), filosof, etician, sociolog şi publicist, profesor universitar la Cernăuţi. Ministru al Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor (septembrie 1940-ianuarie 1941). Moare în închisoarea de la Aiud.

73 **Morariu, Modest** (1929-1988), istoric literar, editor, director de editură.

74 **Berman, Iosif** (1892-1941), fotograf cunoscut în ţară şi în străinătate, unul dintre cei mai buni fotografi ai Şcolii sociologice de la Bucureşti. A lăsat o importantă bancă de imagini care ilustrează viaţa ştiinţifică a epocii, printre altele cercetările şi acţiunile întreprinse de Şcoala sociologică de la Bucureşti.

75 **Haneş, Petre V.** (1879-1966), istoric literar. Sinteze critice şi studii, autor de ediţii.

76 **Helmuth Klocke**, elevul lui Günter Ipsen.

77 Vezi convorbirea inclusă în volum.

78 **Culcer, Max** (1882-1969), medic la Dobriţa.

79 **Vulpescu, Mihail** (1888-1954), cântăreţ de operă şi folclorist, profesor la Conservatorul din Bucureşti. A înregistrat cântece populare încă din anul 1928 pentru Arhiva Fonogramică.

80 **Puşcariu, Sextil** (1872-1948), lingvist, istoric literar, profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Cluj, director al Muzeului Limbii Române şi al revistei „Dacoromania".

81 **Cornăţeanu, Nicolae D.** (1889-1977), inginer agronom, sociolog, profesor de contabilitate agricolă la Academia de Înalte Studii Agronomice din Bucureşti, membru activ al Institutului Social Român. Participă la campaniile monografice iniţiate de Şcoală (1927-1932), în cadrul secţiunii Manifestări economice, la Nerej, Fundul Moldovei, Drăguş, Runcu, Cornova. Ministru al Agriculturii şi Domeniilor (1939).

82 **Breazul, George** (Gheorghe N. Georgescu; 1887-1961), muzicolog şi folclorist, profesor universitar la Bucureşti, a pus bazele Arhivei Fonogramice din Bucureşti.

83 **Brediceanu, Tiberiu** (1877-1968), compozitor şi folclorist. A înfiinţat Teatrul Naţional, Conservatorul şi Opera Română din Cluj. A cules muzică populară bănăţeană şi maramureşeană. Studii de istoria muzicii româneşti. Membru corespondent al Academei Române.

84 **Claudian, Alexandru** (1898-1962), filosof, sociolog şi poet, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, studii de sociologie a literaturii franceze, asupra sistemelor filosofice şi de istoria filosofiei.

85 **Vianu, Tudor** (1897-1964), estetician, critic literar, filosof şi scriitor, profesor universitar la Bucureşti, academician. A fost preocupat de activitatea echipelor studenţeşti conduse de Gusti, în vara lui 1929, a fost alături de echipa din Drăguş. A participat la activitatea Institutului Social Român. Director al Teatrului Naţional (1945), ambasador la Belgrad (1946), director general al Bibliotecii Academiei Române, director general al Comisiei naţionale pentru UNESCO. Studii de stilistică literară şi generală.

86 **Georgescu, Dumitru C. (Mitu)** (1904-1974), medic, sociolog, demograf şi statistician, membru fondator al Şcolii sociologice de la Bucureşti. Director la Institutul Central de Statistică. A participat la campaniile monografice de la Goicea-Mare, Nerej, Fundul Moldovei, Drăguş, Runcu, Cornova, Şanţ. A cercetat cadrul biologic, abordând probleme de demografie, alimentaţie, locuinţă şi igienă socială. Contribuţii la elaborarea lucrării *60 de sate româneşti* şi a *Enciclopediei României.*

87 **Neamţu, Octavian** (1910-1976), sociolog, colaborator apropiat al profesorului Gusti, urmaş al acestuia în fruntea Fundaţiei Culturale Regale. A participat la campaniile de cercetări monografice de la Cornova şi Drăguş, a condus echipele studenţeşti de cercetare şi acţiune socială (1934-1939). Alături de H.H. Stahl ia parte la înfiinţarea şi conducerea publicaţiei periodice „Curierul echipelor studenţeşti". Participă la pregătirea şi organizarea apariţiei revistei „Sociologie Românească" şi a campaniei de cercetare şi acţiune socială *60 de sate cercetate de echipele studenţeşti.*

88 **Coste, Brutus** (1910-1984) licenţiat în Drept, diplomat, a participat la campania de la Făgăraş. După război, figură proeminentă a emigraţiei politice româneşti. Între 1967-1976 a fost profesor de ştiinţe politice şi istorie contemporană la Universitatea Fairleigh Dickinson din New Jersey.

89 **Dărmănescu, Maria** a participat la mai multe cercetări monografice, ulterior a lucrat ca profesoară de limba română la Brăila.

90 **Ioanovici, Dochia** licenţiată în lLitere, participantă la campaniile monografice începând din 1927.

91 **Cristescu-Golopenţia, Ştefania** (1908-1979), sociolog, etnolog. A participat la cercetările monografice începând din 1929, cercetând în special ritualurile şi ceremoniile populare. Soţia lui Anton Golopenţia.

92 **Focşa, Gheorghe** (1903-1995), etnograf participant la campaniile monografice începând din 1929. Inspector la Fundaţia Culturală Regală, director al Muzeului Satului de la Bucureşti între 1948-1978.

93 Ultima carte publicată, în momentul realizării interviului: *Cadre ale gândirii populare româneşti. Contribuţii la reprezentarea spaţiului, timpului şi cauzalităţii,* Bucureşti, 1985.

Harry Brauner şi Lena Constante*

„Toate lucrurile se leagă sălbatic“

Cu toate că nu au fost sociologi, Harry Brauner şi Lena Constante nu pot lipsi din nici o încercare de a schiţa istoria Şcolii sociologice de la Bucureşti.

Regulile istoriei orale interzic interviul cu asistenţă. În cazul lor însă nu putea fi vorba de impunerea nici unei reguli: oricum, nu ar fi respectat-o. Prima mea vizită în locuinţa aflată într-un bloc din Drumul Taberei a fost una de pură curtoazie, la care nu am folosit magnetofonul. Doamna Constante a povestit despre închisoarea de la Miercurea-Ciuc, în timp ce Harry Brauner se plimba prin cameră, studiindu-mă aproape ostentativ. Cea de-a doua vizită s-a derulat cu totul altfel. M-am aşezat lângă patul lui Harry Brauner, şi am conversat liniştit. Doamna Constante a apărut la chemarea soţului ei, şi n-a mai fost nevoie să pun întrebări...

---

* **Brauner, Harry** (1908-1988), folclorist, etnomuzicolog, compozitor, participant la campaniile monografice începând din 1929, alături de Constantin Brăiloiu. În calitate de colaborator al Arhivei de Folclor a Societăţii Compozitorilor Români (1928-1939) culege peste 5 000 de melodii populare. A participat ca anchetator de teren la campaniile monografice de la Drăguş, Runcu, Şanţ, şi Nucşoara. După război a contribuit la întemeierea Institutului de Folclor. Condamnat politic în procesul Pătrăşcanu, a fost întemniţat timp de 12 ani. Înainte de pensionare a lucrat la Institutul de Etnografie şi Folclor din Bucureşti.

Constante, Elena (n. 1908), artist plastic, participantă la monografiile sociologice cu începere din 1929. Contribuţii la cunoaşterea artei icoanelor pe sticlă. Soţia lui Harry Brauner, a fost condamnată politic în procesul Pătrăşcanu.

– *Când aţi făcut cunoştinţă cu Brăiloiu? Fiindcă prin el aţi făcut cunoştinţă cu Şcoala Gusti, nu?*

– Nu ţin minte data, cu Brăiloiu am făcut cunoştinţă... din totdeauna. Ar fi peste măsură de curios pentru mine să spun când l-am cunoscut. Dar, de fapt nu-i chiar aşa de curios, dacă stau să mă gândesc bine, pot să spun... Mi-ai spus că *prin* Brăiloiu l-am cunoscut pe Gusti. Nu ştiu dacă este just asta. Pentru că pe Gusti l-am cunoscut cu totul pe altă cale, decât *prin* Brăiloiu. Sunt multe legături, multe fapte care s-au petrecut, care m-au apropiat de drumul ăsta, însă nu *prin* Brăiloiu. Pe Brăiloiu l-am cunoscut, pare-se, în anul, să spunem... Greu de spus.

– *După ce s-a întors de la Paris?*

– Care era anul după ce s-a întors... probabil, după ce s-a întors de la Paris, pentru că dacă nu-l văzusem la Paris, dacă nu fusesem la Paris... L-am cunoscut prin... parcă fixasem eu data cândva, am spus eu 1928, parcă. Asta era data.

– *Deci, practic cu un an înainte de Drăguş.*

– Da.

– *Şi pe Gusti, când l-aţi cunoscut?*

– Pe Gusti... Fac o mare pauză. Nu ştii că microfonul dumitale, cu care ai venit, e numit în multe părţi „măgăoaie". În Ardeal am auzit şi în multe alte locuri: omul, când este în faţa măgăoaiei, reacţionează cu totul altfel, decât normal... La Gusti am ajuns prin familie. Prin familia lui Sanielevici[1], şi în felul ăsta l-am cunoscut pe Gusti... Opreşte măgăoaia!

– *Dumneavoastră aţi terminat Conservatorul, nu?*

– Da.

– *Şi deci aţi ieşit profesor. Din ce trăiaţi prin anii '20?*

– Întâi vreau să-ţi spun că ieşind profesor am fost pe vremea aceea cel mai tânăr profesor din învăţământ. Îmi câştigam existenţa cu catedra, alergam foarte mult, nespus de mult, şi am cunoscut multă omenire, care m-a ajutat. Deci, am fost profesor, ca profesor eram plătit la catedră, şi în felul ăsta reuşeam să câştig o foarte modestă existenţă, cu care făceam faţă. Deci, pe Brăiloiu l-am cunoscut în acelaşi timp. Brăiloiu mi-a fost şi profesor la Conservator. Era boier. Mare boier.

– *Despre bătrânul Fogoroş, pe care l-aţi „activat" la Drăguş a povestit şi Henri Stahl şi Mihai Pop. Dar, în afară de acesta, Dumneavoastră care aţi participat prima oară la o monografie, aţi intrat într-o societate atât de pestriţă, aţi intrat într-o...*

– O lume.

– *O lume foarte pestriţă a monografiştilor, pe care la Bucureşti nu aţi fi putut s-o întâlniţi.*

– Cred că nu e greşit dacă spun un lucru pe care nu l-aş mai gândi astăzi, dar cum am reacţionat atunci. Îi priveam cu un aer de nejustificată superioritate pe unii dintre ei. Nejustificată, datorită faptului că fiind împreună cu Brăiloiu care era un om de o sclipitoare inteligenţă, aveam asupra celorlalţi această vedere ierarhică. Şi, chiar dacă pe unii îi consideram mult inferiori, timpul a cernut lucrurile într-un fel sau altul, şi dintre ei foarte mulţi... în fine, asta n-are nici o importanţă... au ieşit la suprafaţă.

– *Adică, v-aţi considerat un fel de aristocraţie spirituală, împreună cu Brăiloiu, faţă de ceilalţi?*

– Da. E bine spus aşa, da.

– *Dar, au fost şi printre sociologi unii, ca Vulcănescu...*

– Bineînţeles că da, nu despre ăştia era vorba, ci de ceilalţi. Mi-aduc aminte că printre ceilalţi era un oarecare Constantinescu[2], Constantinescu-Buget îi spuneam, pentru că... Nici nu-mi aduc aminte de el.

– *Făcea bugete de familie?*

– Probabil că da. Probabil că da. Îl consideram mult depărtat. Eu eram pe atuncea legat, foarte legat de răposatul Matei Socor[3]. Care tot făcea parte dintr-o aristocraţie, într-un fel familială, având tot felul de avantaje prin părinţii lui, familia lui, care erau cu totul neobişnuite celorlalţi. Mi-aduc aminte pe vremea aceea... poate pe vremea aceea Matei Socor era un bătăuş. Putea să-şi permită.

– *Bătăuş?*

– Da.

– *Cu ce se bătea?*

– Cu ce se bătea? Se bătea cu o bâtă, care-i fusese făcută cadou tot de familie, din partea Sanielevicilor, o bâtă mare de tot, cu noduri. Parcă avea şi o fundă la capăt. Vorba aia, care era capătul? Ăl de jos, sau ăl de sus? Ei, şi erau tot felul de oameni cu care făcea bătăi. La liceul Lazăr, unde am învăţat ca elev particular, şi unde Matei Socor venea în chip de bătăuş. Şi erau nişte băieţi la Lazăr pe vremea aceea care s-au făcut ofiţeri de meserie, şi cu care dădea Matei Socor grave lupte. Mi-aduc aminte de un prieten de-al nostru de atunci, din vremea aceea, a cărui mamă era muncitoare la regie, la C.A.M. Ştii ce-i aia C.A.M.? Casa Autonomă a Monopolurilor.

– *Unde la un moment dat Gusti a fost preşedinte.*

– Da. Toate lucrurile se leagă sălbatic. Şi această mamă avea un băiat cu un nume de care era ea foarte mândră, şi care pe mine mă făcea să râd. Nerone. Nerone Grigorescu. E frumos, nu? Şi cu Nerone Grigorescu ăsta a avut multă vreme legătură Matei Socor. Şi eu am avut legătură cu Neronele nostru, care a tras foarte multe, fiindcă Matei Socor îl ivea întrale comunismului. A fost de multe ori arestat din pricina prietenului lui, Socor. Pentru că pe Nerone putea să-l aresteze, dar în nici un caz pe băiatul lui Socor nu îndrăzneau. Era şi aici o serioasă ierarhie, bineînţeles. Mă mir că matale nu ştii lucrurile astea, nu ţi-au ajuns la ureche.

– *Despre Socor ştiu doar că a compus imnul cel vechi şi că a fost la un moment dat director la Radio. Cred că atunci Dumneavoastră aţi fost la închisoare.*

– Eu am fost în închisoare? /*râde*/ Stai să-mi aduc aminte. Da, am fost în închisoare atuncea, da. Imnul acela cu muncitori şi ţărani /*fredonează*/. Eu atuncea eram la închisoare, da, e adevărat. Eram „în păstrare socialistă" /*râde*/. Mă mir că n-ai auzit până acuma, nu-i aşa că-i extraordinar? Formula cea mai cumplită.

– *Sunteţi bucureştean, nu?*

– Nu.

– *Dar, în orice caz, urban.*

– Da.

– *Care a fost imboldul spre a face folclor??*

– Vrei să spun care a fost imboldul meu spre a face folclor? E foarte complicat să spun eu, dar în aceeaşi vreme e foarte simplu. E mai mult decât foarte simplu. Nu ştiu dacă ţi-am arătat vreodată caietele mamei mele? Trebuie neapărat să le vezi. A fost foarte legată de muzică. Dar ăsta nu-i un răspuns la întrebare. Eu am avut o doică. Am fost frate gemene, cu Norbert. Norbert a luat alt drum, a luat drumul veşniciei, devreme de tot. Am şi glumit cu asta, că am fost băgat la un proces, şi acolo l-am plagiat pe Mark Twain. Le-am explicat anchetatorilor care mă pregăteau pentru proces că eu am un argument extraordinar, prin care ei nu vor putea să mă condamne. Pentru că de fapt eu am o aluniţă pe gât, şi aluniţa asta n-o avea Harry, o avea Norbert. Şi eu la proces o să dovedesc că nu pot fi condamnat, pentru că eu nu sunt eu, sunt frate-meu gemene. Am fost ameninţat că voi fi pus la punct pentru aceste argumente ale mele, cu argumente contondente. Prin urmare, eu am avut o doică. Pentru că mama nu avea lapte pentru noi. Şi doica mea era ţigancă. Şi se

pare că, e o veche constatare că laptele care l-ai supt nu se face apă. Şi atunci îmi explic eu, născut la Piatra Neamţ, îmi explic în felul ăsta faptul că am avut o aplecare specială pentru folclor.

– La facultate a fost cineva care vă îndrepta spre folclor sau prefigura necesitatea cercetării lui?

– L-am avut în primul rând ca maestru pe un profesor pe care l-am preţuit foarte foarte mult şi care m-a influenţat puternic, Dumitru Kiriac[4]. Care îmi spunea mie „englezul", din cauza numelui meu. Şi el a lăsat asupra mea o puternică amprentă.

– L-aţi însoţit vreodată la ţară?

– Nu. Nu l-am însoţit niciodată, dar am fost pe aceleaşi drumuri, ca să spun aşa. Am fost pe drumurile lui, şi l-am vizitat foarte deseori acasă.

– Cred că el a introdus în România metoda înregistrărilor cu Edison.

– Mi-e foarte greu să spun acuma că el a introdus asta. Cred că e greşit spus. A introdus-o şi Georgescu-Breazul.

– Georgescu-Breazul a fost şi la Fundul Moldovei, înainte de Brăiloiu. Adică, în aceeaşi campanie a fost şi Breazul, şi Brăiloiu.

– Da. Dar, trebuie să-ţi spun că Brăiloiu, care era un boier boier, era obiectul de ironie al lui Breazul.

– Şi invers.

– Şi invers, bineînţeles. Şi invers, ca până la sfârşit lucrurile... în fine, asta n-are importanţă cum au evoluat de-a lungul timpului. Breazul, de pildă, m-a apreciat pe mine foarte mult. Ăsta este un lucru ştiut şi verificat. Dacă o să mă întrebi, de cine verificat, mi-e greu să spun, dar... Şi Breazul spunea despre Brăiloiu că Brăiloiu se duce la vânătoare şi vânează folclor. Adică, Breazul îl considera pe Brăiloiu drept un parvenit care n-are ce căuta în lumea folclorului /*râde*/. Şi pe Breazul l-am avut profesor când a introdus cursul de enciclopedie muzicală. Cum îi spunea Brăiloiu „cioclopedie". Care după aia s-a văzut că a dat nişte mari rezultate. Sigur că toţi profesorii m-au influenţat puternic. Despre astea am cam scris eu destul de multe lucruri, şi am făcut comunicări. Sigur că mi-au lăsat o puternică amprentă. Dacă eu am fost pe locurile pe unde a făcut Kiriac teren? Nu, nu am fost pe teren cu el. Dar, în cea mai mare măsură terenul lui era casa lui. Casă, pe care prin Brăiloiu am cunoscut-o foarte bine, casă, prin care mă gândesc că toată atmosfera care era acolo, cine venea pe acolo, oamenii care se adunau...

– Sociologii spun că erau conştienţi că fac ceva nou şi pe plan mondial. În ce măsură Dumneavoastră, folcloriştii, eraţi conştienţi de originalitatea metodei?

– Eram conştienţi pentru că de multe ori am intrat în contact cu străinii care au venit la monografiile acestea sociologice, printre care foarte mulţi erau tributari sociologiei lui Gusti. Şi atuncea a intrat în obişnuinţă pentru noi să apreciem această monografie a lui Gusti.

– *Dar eraţi conştienţi de originalitatea cercetărilor Dumneavoastră de folclor?*

– Am fost conştienţi, da. După cum ţi-am spus că am avut legături prin Sanielevici. Eu personal eram foarte conştient că ceea ce facem noi nu s-a mai făcut.

– *Ştiu că Brăiloiu s-a interesat efectiv şi de sociologie. Dumneavoastră, Socor, Pop, tinerii care-l înconjurau pe Brăiloiu vă ocupaţi exclusiv de folclor?*

– Practic ne-am ocupat de multe lucruri, dar m-ai întrebat dacă am pus mâna pe sociologie. E un lucru la care mi-e foarte greu să-ţi răspund. Printre profesorii pe care i-am avut, de pildă, cred că e suficient să spun că am urmat ca auditor cursurile lui Tudor Vianu. L-am avut pe P.P. Negulescu[5]. Şi de la ăştia am tras destul de mult, fără îndoială. Prezenţa mea acolo era legată şi de faptul că-l cunoşteam pe Gusti.

– *Aţi avut legături de rudenie cu familia Sanielevici?*

– Nu, s-a spus asta, dar n-a avut nici o bază reală. Una dintre prietenele mele, care este născută Sanielevici, se numea Gabriela Deleanu. Care a plecat după aceea în străinătate. Alexandru Sanielevici[6] a fost foarte important la Institutul de Fizică Nucleară, cu sediul la Viena. El a fost prieten cu noi, şi am avut întâmplări în legătură cu el. El a fost şi profesor la liceul teoretic evreiesc, unde am fost şi eu profesor. Şi aşa se leagă lucrurile, se leagă între ele...

– *Cum vă aduceţi aminte Dumneavoastră de naşterea acestei noi metode de a vedea folclorul, a noii optici asupra folclorului ?*

– Adevărul e în oamenii cu care am avut de-a face, fără îndoială. Şi oamenii ăştia, ţi-am mai pomenit aşa, cumva, ţi-am mai vorbit despre existenţa lor... În orice caz, cred că ce trebuie spus neapărat şi ce am avut eu ca un lucru absolut sigur, incontestabil este faptul că pentru noi nu a contat niciodată criteriul estetic, decât pe al doilea plan. Şi asta cred că este cel mai de seamă şi cel mai important lucru. În felul ăsta pe mine m-a surprins extraordinar o misivă de-a lui Gusti, căruia mărturisindu-i printr-un procedeu cu totul special cum am ajuns la diferite, să spun aşa, descoperiri folclorice, şi la diferite sisteme pe care le-am utilizat eu, şi i-am spus lui Gusti că am descoperit doina – era vorba despre Drăguş –

care exista. Şi la Drăguş, Gusti, foarte minunat, m-a întrebat dacă „e frumoasă"? Ce e frumoasă? Şi am rămas foarte impresionat că el a putut să mă întrebe pe mine dacă e frumos sau nu un lucru care avea cu totul altă valoare. Dar, ai citit despre sistemele pe care le-am utilizat pentru a-i face pe oameni să-mi cânte, a-i face pe oameni să-mi spuie anumite lucruri, care le aveau ei în memorie, dar despre care nici ei nu ştiau? La Drăguş s-a întâmplat asta. Mă întâlneam cu ei, şi melodia pe care vroiam să văd dacă mai există, le-o fluieram. Le-o fluieram, şi le spuneam, ia uitaţi-vă ce mi-a cântat mie un om bătrân de aicea. Voi cunoaşteţi melodia asta? Eu nu ştiu cine-i ăla, care a cântat-o. O, bată-te să te bată, domnule, păi asta a cântat-o cutare. Şi în felul ăsta îi înşelam, şi obţineam rezultatul pe care îl căutam, şi care era un rezultat sociologic.

– *Pentru asta Dumneavoastră trebuia să cunoaşteţi mii de melodii.*

– Nu era vorba de mii de melodii, era vorba de câteva melodii tip sau arhetipuri, cum ai vrea să le numeşti, care circulau, care existau. Din punctul ăsta de vedere Drăguşul era tocmai foarte bun, pentru că toate aceste – dacă vrei să le numeşti – arhetipuri erau repetabile, nu era vorba despre multe melodii, era vorba despre un anumit număr de melodii. Şi am utilizat diferite mijloace din astea, ştiu şi eu... necinstite? /*râde*/ Nu cred că erau neapărat necinstite, sigur că nu. Melodiile nu se creează.

– *Textele se creează, probabil.*

– Textele, fără îndoială. Fără îndoială aceste texte, care sunt foarte jucăuşe, şi care corespund anumitor necesităţi politice. Şi asta-i foarte important. E foarte important, cum şi astăzi vezi când se adună oameni din toate părţile şi aceşti oameni cântă, ca să zic aşa, condeierii, aşa-numiţii condeieri, schimbă textele, nu schimbă muzica.

– *Şi asta se cheamă „folclor nou".*

– Da. Aşa-numitul folclor nou.

– *Dacă nu aţi fi fost închis, în anii '50, poate ar fi trebuit să faceţi folclor nou.*

– E destul de amuzant să-mi aduc aminte, eu eram duşman al poporului în momentul când eram unde eram, şi apăreau o mulţime de publicaţii în care bineînţeles că numele meu nu putea să apară, eu fiind „în păstrare socialistă", după cum îţi spuneam. Şi apăreau textele mele, texte *tale quale*, aşa cum erau, fără să puie numele. Ceva de... de nebunie, aşa consider eu. Era o carte la care am colaborat, de... acuma îmi scapă numele... Pentru pace, aşa-zis. Şi în cartea aia aveam o mulţime de lucruri, de pildă acolo au apărut prima dată lucrurile care după aceea au fost

prezentate de alţii, cum spuneai matale înainte. Tot vreau să vin la Şorban[7], dar n-are a face, nu are legătură cu treaba asta. În cartea asta... *Pentru pace* se numea, aveam eu nişte lucruri pe care le-am cules, şi pe care pentru prima dată le-am publicat eu, şi pentru asta am fost supărat, am fost cu adevărat supărat, că nu se pomenea despre mine. „Hitler, Hitler mare câine", sau „Hitler n-aibă parte / de lumânare la moarte", nişte texte foarte...

– *Din timpul războiului?*

– Da, şi era un act de mare curaj, cred eu. Oamenii erau probabil mai mult inconştienţi, decât de curaj, că aveam aceste texte, şi le-am cules, erau ale soldaţilor. Şi le-am cules şi de la muncitori, de la fabrica Gabel, şi pe urmă am văzut că s-au lăfăit în ele, ca să zic aşa. Foarte bine. Găsesc că este foarte justă expresia. Foarte mulţi care erau stăpânii, dar nu era frumos asta, zic eu. Chiar şi atuncea, m-a supărat.

– *După ce aţi ieşit din închisoare, v-aţi reîncadrat acolo, la Folclor?*

– După ce am ieşit, m-am reîncadrat la Folclor, în chip de şef al laboratorului de etnomuzicologie.

– *Director fiind Mihai Pop atunci, nu?*

– Nu, la Folclor nu era, Mihai Pop era mult mai mult atuncea. Mihai Pop a fost pe linia internaţională foarte mult. Pe linie internaţională a fost directorul Institutului Internaţional de Antropologie şi Etnografie şi toate astea.

– *Avea noroc că a făcut la Praga un doctorat de slavistică.*

– Da, da, mare noroc a avut. A avut mare noroc. Şi are şi o mare abilitate. Se potriveşte jocul de cuvinte: o mare abilitate, maleabilitate! /râde/ Şi a fost foarte multă vreme asta.

– *Dar, spre deosebire de mulţi alţii, n-a făcut rău nimănui.*

– Nu. Nu ştiu de asta. Mi-e greu să spun aşa ceva.

– *La Drăguş şi în celelalte campanii, unde aţi fost împreună în jurul lui Brăiloiu vă împărţeaţi sarcinile?*

– Păi, era normal ca el să fi făcut numai literatură, pentru că nu avea nici o contingenţă cu muzica în momentul acela. S-a ocupat cu folclorul literar. După aceea şi-a lărgit, ca să zic aşa, domeniul, pentru că aşa au mers lucrurile.

– *Vă aduceţi aminte de Ştefania Cristescu, pe urmă Golopenţia?*

– Îmi aduc foarte bine aminte, bineînţeles. Ea se ocupa de descântece. Nu ştiu dacă ţi-a povestit Lena de capitolul ăsta. Cum s-a făcut că m-a

captat, ca să zic aşa. Foarte interesant. A cunoscut ea o vrăjitoare şi care vrăjitoare i-a făcut, i-a cerut un obiect de-al meu şi a făcut magie, care magie a rezistat tuturor timpurilor. Chiar atuncea când n-a mai vrut să rămâie magia, magia a rămas. Şi ea era absolut convinsă de treaba asta.

– Asta unde a fost, la Runcu?

– Parcă la Runcu.

– La Drăguş nu putea să fie.

– Se putea, se putea.

– A fost la Drăguş Lena Constante?

– Da. La Drăguş a fost Lena.

– Şi când v-aţi căsătorit?

– Păi, ne-am căsătorit mai încolo /*râde*/. Ne-am căsătorit mult mai târziu, când eram eu în domiciliu obligatoriu. Atuncea am avut nişte întâmplări foarte... Am fost în domiciliu obligatoriu după ce am ieşit din închisoare, bineînţeles, şi am fost trimis într-un sat care se numea Viişoara atuncea. Care astăzi nu mai figurează pe hartă, dar care atunci era o realitate. Nu mai este pe hartă, pentru că nu mai există. Nu mai există. Satul ăsta nu există domnule, auzi, mă întrebi cum nu mai există! Nu mai există, pentru că s-au întins IAS-urile. Era în Ialomiţa.

– Aţi fost chiar atât de periculos Dumneavoastră, că după ce aţi ieşit din închisoare v-au mai dat şi domiciliu obligatoriu?

– Da, se pare că am fost foarte periculos. Mult mai periculos, decât îmi închipuiam. Dar, în acelaşi timp am fost un bun exemplu pentru toţi ceilalţi, nu crezi?

– În ce sens?

– A, n-ai înţeles ce vreau să spun. Am fost un bun exemplu pentru intelectuali, pentru artişti, pentru toţi cei care puteau să vadă un exemplu de ce poate să i se întâmple unui om care n-a făcut nimic.

– Putea să se întâmple chiar şi ceva mai rău.

– Putea să se întâmple, da, putea să se întâmple de multe ori. Eram în închisoare, şi aveam un om, nu ştiu ce era, un om care avea acces să intre la deţinuţi. Eu eram destul de naiv, şi ăla intra la mine, şi aşa-zis mă bărbierea. Îmi punea în cap un ştergar, şi stătea cu briciul la beregata mea, şi-mi spunea: deci eu acuma pot să-ţi tai beregata. Nu pot să-ţi spun ce sentimente mă copleşeau de bestia asta care intra, şi de câte ori trebuia să mă bărbierească, ceea ce ar fi însemnat o plăcere, era mai mult decât un coşmar. Mie mi se părea că ţinea o eternitate, o veşnicie, dar era

de o bestialitate extraordinară, şi era utilizat de administraţie. Şi eu în naivitatea mea credeam că s-a terminat tot... Deci, el era omul administraţiei, utilizat de administraţie, şi în sensul ăsta îşi făcea meseria foarte bine. Eu am fost într-un regim, la Zarcă, cum se numea. Acolo, unde l-am cunoscut şi pe Nichifor Crainic.

Intră **Lena Constante**.

– *H.B.* – Scumpă doamnă, Dumneavoastră credeţi – mă-ntreba dumnealui – Dumneavoastră credeţi în descântece şi în magie?

– *L.C.* – Da.

– *H.B.* – Ce vă face să credeţi?

– *L.C.* – I-ai povestit?

– *H.B.* – I-am povestit, dar tu să-i povesteşti asta. M-a întrebat dacă am cunoscut-o pe Ştefania Cristescu-Golopenţia.

– *L.C.* – Am stat la Paris cu ea la cămin. A avut o bursă, şi am avut şi eu o bursă dată de Gusti. Şi am locuit amândouă în acelaşi cămin. Erau burse foarte mici, dar eu aveam o mătuşă care mă mai ajuta. Şi ea săraca, serveam masa împreună, stătea acolo la masă, ca să poată să-şi acopere diferenţa de cămin.

– *H.B.* – Dumneavoastră când aţi utilizat...

– *L.C.* – Vrei să mă prinzi /*râde*/!

– *H.B.* – Când aţi utilizat aceste mijloace nepermise de a mă face fericit?

– *L.C.* – Cu vrăjitoarea?

– *H.B.* – Da.

– *L.C.* – Nu mai ştiu în ce an era.

– *În '30.*

– *L.C.* – În '30? Că eu le încurc. Ne cunoscusem în 1929, când el era la Drăguş. Eu eram elevă la Belle Arte, şi graţie unei oarecari protecţii, am stat vara la căminul de la Sâmbăta, căminul Casei Şcoalelor. Şi din când în când ne duceam în excursie, făceam trei kilometri la Drăguş, mai cu seamă dumineca, când ei făceau şezători. Şi ne invitau şi la masă. Şi eu îi cunoşteam pe toţi monografiştii, că sora mea Zizi Constante[8], Elisabeta, fusese eleva lui Gusti. Şi într-o zi la prânz, întâmplarea a făcut că m-am aşezat lângă Harry, era cel mai tânăr în monografie. Şi eu am fost pe urmă cea mai tânără, mai mică decât el, în anul al doilea. Şi s-a ţinut de tot felul de... eu eram foarte băţoasă, şi el căuta să facă să se râdă

de mine, lucruri destul de stupide /*râde*/. Lua câte o bucăţică de pâine, şi m-atingea de braţ, şi pe urmă o mânca cu deliciu. Pe mine mă enerva! Nu ştiam cum să lupt, să i-o tai... Tot felul de prostii din astea. Şi în al doilea an ocupându-se Mac Constantinescu de secţia plastică, şi noi ne cunoşteam foarte bine, eram la Belle Arte, ne cunoşteam... cu Criterionul, cu duminicile petrecute la ei, că avea cu Floria Capsali[9] o casă, şi ştiţi că acolo se întâlneau criterioniştii şi alţii. Veneau fetele Bertola şi Gabriel Negri, un grup mare. Şi atunci el m-a cooptat în secţia lui, să fac cópii, fişe. Şi deci, plecând seara din Gara de Nord într-un vagon de clasa a III-a pus la dispoziţia noastră, că nu eram prea eleganţi, şi încetul cu încetul toată lumea doarme, în afară de Harry şi de mine. Noi eram copii de macedoneni, crescuţi foarte strâns, n-am avut voie, n-am avut prieteni, pentru mine era mare aventură monografia, atâţia băieţi, atâtea fete, libertate. Şi ne-am apucat să ne jucăm leapşa. Mă pocnea... cu toată puterea. /*râde*/ Ţi-aduci aminte, Harry? Parcă era şi Brăiloiu, dar el adormise într-un colţ. Şi ajungem la monografie, şi văd eu în prima zi, a doua, a treia, că Harry are un succes la fete, fantastic. După masa de seară toată lumea stătea jos, cerc în jurul lui, începea să cânte cântece din toate regiunile, avea o memorie extraordinară, glume. Mie nu mi-a plăcut. Şi după câteva zile... dar noi totuşi eram cei mai tineri, şi eram din două echipe artistice. Eu eram cu arta plastică şi ne mai potriveam, seara ne întâlneam cu Mac cu Brăiloiu, eram mai apropiaţi. Şi eu locuiam la o femeie foarte cumsecade. Şi într-o zi aflu eu că mama ei e vrăjitoarea satului. Şi i-am spus, când vine mama ta, să mă chemi. Şi a venit o bătrânică, şi i-am spus, uite, mie-mi place foarte mult un băiat din ăştia, colegii mei studenţi. Cum să fac eu ca să se lege şi el de mine? Că el e înconjurat de toate fetele astea. Erau frumuşele, drăguţe, în fine. Şi ea zice, fură-i ceva, adu ceva de la el, şi-ţi fac eu farmece, de gata, se lipeşte pe viaţă. Şi îi cer o cravată. Aveam o bluză bleu şi zic, dacă vrei să-mi împrumuţi o cravată... se purta atuncea, făceam pe băieţoaiele. Şi-mi dă cravata, şi vine femeia, se aşază acolo, în odaie, pe jos, aduce o carafă de sticlă, cu apă, sfinţită sau nu, asta nu ştiu, punea nişte foi de busuioc, fire de busuioc, leagă cravata împrejur, şi timp de un ceas mă ţine acolo în faţa ei şi boscorodeşte. Eu nu înţelegeam ce spune, mormăia şi mormăia, iarăşi Harry, iarăşi Lena... Pentru mine era o glumă. Dar uite că n-a fost glumă. Aşa că cred în descântec! Sunt atâţia ani de atunci, nu? Cinzeci şi cinci! /*râde*/ Numai la asta nu m-aş fi gândit. Aşa a fost. Dar,

ştiţi, el a avut foarte multe flirturi de toate felurile, dar eu eram prietena lui de suflet. Îi făceam toate comisioanele...

– *Pentru Dumneavoastră Runcu este o monografie foarte importantă. Pentru istoria sociologiei n-a fost chiar atât de importantă.*

– *L.C.* – Drăguş a fost foarte important pentru mine din punct de vedere lucru. Dar, eu nu sunt o bătăioasă. Mi s-au întâmplat lucruri foarte neplăcute, dar am absolut tot materialul. Mac a făcut un studiu foarte bun despre tehnica icoanelor pe sticlă. A găsit-o pe ultima iconăreasă din Făgăraş, Ana Dej, şi a găsit la ea toate izvoadele, ea i-a explicat tehnica de lucru. N-a studiat icoanele din Drăguş ca atare, decât superficial. Anul al doilea el a plecat la Paris, şi n-a venit în vacanţă. Şi atuncea Gusti m-a întrebat dacă-mi asum eu răspunderea. Şi noi lucram cu Marcela Focşa, care de fapt era socioloagă, dar îi convenea să lucreze, ştia foarte bine să copieze ţesături, lucra frumos, linii, culori. Nu ceva mai greu, dar de astea, simple. Şi se ataşase aici. Şi dacă eu vreau să preiau cu Marcela ca asistentă. Şi am fost foarte mândră. Şi am sosit la Drăguş.

– *Al doilea Drăguş, în '32.*

– Da. Şi la Runcu mai învăţasem eu câte ceva, eu n-am făcut sociologie, n-am făcut facultate, n-am făcut filosofie, am făcut Belle Arte. Însă ascultând în fiecare seară rapoartele lor, mi-a intrat şi mie în cap ceva de statistică, de sociologie. Şi am hotărât să fac o lucrare la Drăguş, să fac catalogarea tuturor icoanelor din cele aproape 300 de case câte erau acolo, să fac pe fiecare casă o fişă, pentru fiecare icoană o fişă, şi care mi se păreau mai interesante, să le copiez. Înainte de plecare am avut marea plăcere că m-am dus cu Ricu Stahl[10] la Cartea Românească, care era marea librărie, şi mi-a spus: poţi să cumperi ce vrei, material. Vă-nchipuiţi: blocuri, hârtie Pelican, acuarele, guaşe, şi mai cu seamă mi-a oferit acolo un aparat franţuzesc, *chambre claire*, o pârghie cu o lunetă. Şi aşezai ce voiai să copiezi în faţă, hârtia pe masă, şi fixai în aşa fel această *chambre claire*, încât proiecta icoana pe hârtia ta. Şi tu n-aveai decât să urmăreşti conturul cu linia, şi culoarea o puneai. Deci, ieşea cu maximă precizie. Ajunsesem aşa de maniacă, că până şi crăpăturile din icoane le marcam şi stricăciunile şi tot. Şi am copiat vreo 80 de icoane. Ricu m-a învăţat cum să fac statistic, cum să desenez statistic, cu cercuri şi cu triunghiuri, cu câte la sută din aşa, câte la sută din aia, ce erau icoane pe hârtie, erau icoane pe lemn, şi erau icoane pe sticlă – asta era specialitatea Transilvaniei de altminteri. Şi atunci erau foarte multe în

Drăguş, am găsit câte 15-16 într-o casă. Pe urmă au cumpărat, au cumpărat, au luat, s-a auzit că s-a făcut o expoziţie, şi toată lumea a cumpărat. Brăiloiu le-a luat pe cele mai frumoase. Şi s-au spart toate. Şi din astea de sticlă am găsit 626. Şi am descoperit câteva filiere. Adică, care semănau între ele, care erau de acelaşi meşter. Fişele astea cum le făceam? Intram într-o casă. Statisticienii făcuseră planul Drăguşului cu casele numerotate, şi le luam pe rând. În fiecare zi câte puteam, 2-3 case dimineaţa, după-masa. Notam icoanele, întrebam pe femeie cum se cheamă, de unde le-a cumpărat. Una zicea, acum 10 ani au venit de la Făgăraş negustori sau am moştenit-o de la mama. Câţi ani avea mama... şi în felul ăsta făceam şi vechimea lor. Foarte rar erau datate. Şi când am ajuns la biserică, icoanele împărăteşti erau tot de sticlă, superbe, şi am recunoscut tehnica la câteva dintre icoanele care le-am găsit în case. Dar fericirea era că această icoană împărătească, din dreapta mi se pare, avea un text chirilic, care spunea că a fost făcută de Savu Moga[11] din Arpaşul de Sus... Fericirea mea a fost enormă. Am pus nume pe un pictor de icoane.

– *H.B.* – Şi astea erau pentru noi nişte fericiri incomensurabile.

– *L.C.* – Şi seara, la şedinţă, în culmea fericirii spun tot ce am descoperit, că am pus nume. Afară de Ana Dej care mai trăia, era primul nume de pictor de icoane care apărea în judeţul Făgăraş. Pe urmă am mai găsit Petru Tamaş, Iosif Florea... A doua zi, fără să-mi spună nimeni nimic, Brăiloiu cu Ricu Stahl s-au urcat într-o căruţă, şi au pornit la Arpaş. Eu eram o studentă fără mulţi bani, nici nu mi-ar fi trecut prin cap că pot să cer o căruţă, şi să mă duc a doua zi. Eu vroiam să-mi termin lucrul. Şi am aflat după câteva zile, că s-au dus acolo şi au făcut un fel de inventar al icoanelor din Arpaş.

– *H.B.* – Îţi dai seama ce a însemnat...

– *L.C.* – Pentru mine a fost o cumplită durere, era descoperirea mea. L-am rugat pe Gusti să mă lase să mai stăm două săptămâni cu Harry şi cu sora mea, ca să ajung şi eu, ca să mă duc şi eu la Arpaş. Şi ne-am dus după ce s-a terminat, am stat acolo vreo cinci zile, şi le-am găsit pe fetele bătrâne, care mai trăiau încă, ale lui Savu Moga. Am toate hârtiile, toate interogatoriile, unele scrise de Harry în chirilic, un dosar mare, întreg. Lucruri foarte frumoase mi-au povestit. E poveste lungă, până în zilele noastre ţine. Sosesc la Bucureşti. Eu iubeam foarte mult pe Emanoil Bucuţa[12], şi el îmi dădea din când în când câte o carte de ilustrat la Editura Casei Şcoalelor. Era un mare scriitor. Era şi el un naţionalist,

puţin prea fierbinte, dar fără să fie legionar. Nu era de dreapta-dreapta, dar era foarte de dreapta. Cum era şi Victor Ion Popa[13]. Dar nu ajungeau la ură.

– *Carlişti din cale afară. Victor Ion Popa?*

– Situaţia lui era legată de aceasta, ca să poată să lucreze. Eu am lucrat mult cu Victor Ion Popa, şi l-am iubit foarte mult. La expoziţia de la Paris din 1937 eu am făcut marea pictură a Fundaţiei Regale pentru sat, eu eram legată de sat. Şi atunci a venit Carol să deschidă expoziţia. Dar Maria Mohor[14] şi cu mine la 12 noaptea, fiindcă la Paris era grevă, noi a trebuit să spălăm geamuri, să spălăm pe jos, aşa că la deschiderea cu Carol noi dormeam în hotel, nu mai ştiam nimica... În tot cazul, povestea asta cu icoanele mă interesează s-o spui cuiva. Şi mă duc la Bucuţa, şi îi povestesc, uitaţi ce am descoperit. Şi mi-a spus, ascultă, Lena, scrie-mi imediat un articol, eu ţi-l public imediat în „Boabe de grâu"[15]. Pentru că altfel tu eşti tânără, şi n-o să-ţi meargă. Şi fac un articol, cu fotografia acelei icoane, cu fotografia fetelor, şi cu datele pe scurt. Şi mi-l publică în '31. Sau chiar în '30. Îl am aici. Şi eram mulţumită. Trec anii. Nu se publică monografia Drăguş. În principiu a vrut Gusti să-mi publice mie studiul cu copiile şi m-am dus la Luceafărul, şi am vorbit cu directorul, nu mai ştiu cum îl chema, un om foarte drăguţ...

– *H.B.* – Ventura.

– *L.C.* – Dar costa foarte mult, trebuia făcută în culori, până la urmă nu s-a reuşit. A venit războiul. A trecut războiul. În timpul războiului eu am luat de la Institutul Social copiile mele, şi erau la mine acasă. Am zis că le păzesc mai bine. Dar, am fost arestată. Şi în noaptea când m-au arestat, a intrat o familie, care mai e şi astăzi în casa mea. Şi s-a dus tot ce-am avut în casă. Nu mai am. Şi au trecut anii. Şi acum câţiva ani de zile apare un articol scris de Vasile Drăguţ[16] despre iconarul Savu Moga, descoperit de Brăiloiu şi Ricu Stahl. Lui Ricu Stahl i-am telefonat, zice, dragă, n-am nici o vină. Când prin '34 Brăiloiu a făcut o expoziţie de icoane pe sticlă la ministerul Propagandei, şi în acest catalog a scris foarte şmechereşte Brăiloiu, care caracter nu prea avea: cercetările altora m-au dus pe drumul lui Savu Moga şi nu ştiu ce. Dar nu spune ale cui. Aşa, o frază sibilină. Drăguţ pesemne că a luat de acolo, din catalog. Dar acum câţiva ani, în 1975 apare o carte superbă[17], despre icoanele pe sticlă, scrisă de Dana şi Dumitru Dancu, un volum de artă, care pe două pagini se ciorovăiesc cu mine. Mă acuză că am furat descoperirea, nu pomeneşte

de articolul din „Boabe de grâu“, şi cu asta basta. Am încercat să iau legătura cu ei, n-am putut, am vorbit cu Ricu, şi Ricu mi-a dat o scrisoare, pe care o am, dar n-am publicat-o. În care pune la punct lucrurile: n-am nici un amestec eu, nici Brăiloiu, tu le-ai găsit. Şi aşa a rămas. Cartea... m-am interesat: se poate scoate de pe piaţă? Cum o să se scoată de pe piaţă pentru mine o carte, un volum aşa mare şi frumos. Şi aşa a rămas. Eu am tot materialul... Am avut în viaţă 3-4 poveşti din astea, parcă m-a urmărit soarta.

Note

1 **Sanielevici, Henric** (1875-1951), critic literar, estetician, sociolog şi biolog. A explicat valorile estetice ale literaturii prin factorii biologici, etici şi sociologici.

2 **Constantinescu-Mirceşti, C. D.,** licenţiat în litere, participant la campaniile monografice.

3 **Socor, Matei** (1908-1980), compozitor şi dirijor, şef al Orchestrei Radiodifuziunii Române. Membru corespondent al Academiei Române. Tatăl lui, **Socor, Emanoil (Emil)** (1881-1951), ziarist, a făcut parte din conducerea ziarelor „Adevărul“ şi „Dimineaţa“.

4 **Kiriac, Dimitrie G.** (pe numele adevărat Dumitru Georgescu; 1866-1928), muzician, fondatorul societăţii corale Carmen. Contribuţii la constituirea şcolii naţionale de compoziţie şi a unui stil specific, rezultat din interferarea moştenirii bizantine cu elemente ale folclorului muzical. Culegător de folclor muzical.

5 **Negulescu, Petre P.** (1872-1951), filosof şi om politic, profesor universitar la Iaşi şi la Bucureşti. A abordat probleme ale filosofiei din perspectiva achiziţiilor ştiinţei contemporane. A fost adept al ideii de progres, a adoptat o poziţie psihologistă în explicarea fenomenelor culturale. Ministru (1921-1922), Membru al Academiei Române.

6 **Sanielevici, Alexandru** (1899-1970), fizician, profesor universitar la Bucureşti. Membru de onoare al Academiei Române. Contribuţii în domeniul radioactivităţii şi al fizicii nucleare.

7 **Şorban, Raoul** (n. 1912), profesor de istoria artelor, publicist.

8 **Constante, Elisabeta (Zizi)** (1906-1979), licenţiată în litere, participantă începând din 1927 la campaniile monografice, ulterior a lucrat la Şcoala Superioară de Asistenţă Socială pe tot parcursul funcţionării acesteia.

9 **Capsali-Dumitrescu, Floria** (1900-1982), dansatoare şi coregrafă, a jucat un rol important în evoluţia baletului românesc prin cultivarea dansului de caracter şi de inspiraţie folclorică.

10 **Henri H. Stahl.**
11 **Moga, Savu** (1822-1899).
12 **Bucuţa, Emanoil** (1887-1946), scriitor şi bibliograf, autor de studii etnografice, publicist, traducător, director în cadrul Fundaţiei Culturale Regale „Principele Carol", director al revistei „Boabe de grâu", membru corespondent al Academiei Române.
13 **Popa, Victor Ion** (1895-1946), scriitor şi om de teatru, profesor universitar la Conservatorul de Artă Dramatică din Bucureşti, regizor, pictor scenograf, animator al teatrului popular.
14 **Mohor, Maria**, actriţă, soţia lui Victor Ion Popa.
15 **„Boabe de grâu. Revistă lunară ilustrată, de cultură".** Apare la Bucureşti (martie 1930 – decembrie 1935). Redactor: Emanoil Bucuţa. Publicaţie cu caracter enciclopedic, editată de Direcţia Educaţiei Poporului.
16 **Drăguţ, Vasile** (1928-1987), istoric al artei, specialist "în istoria artei româneşti şi universale, profesor universitar la Bucureşti, rector al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu".
17 Dancu Juliana, Dancu Dumitru, *Pictura ţărănească pe sticlă*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1975.

Ion Costin*

„Ne simţeam foarte bine“

În anii în care am început convorbirile cu membrii Şcolii mai trăiau doar doi dintre participanţii primei campanii, de la Goicea Mare: Ion Costin şi G. Vlădescu-Răcoasa. Despre cel din urmă auzisem încă din anii '70, despre primul însă nu ştiam nimic. Ion Costin a făcut parte din categoria acelora – foarte numeroşi – care după câteva campanii şi-au dat seama că au altă vocaţie decât sociologia. Ideea convorbirii despre campaniile din anii '20 l-a surprins foarte mult pe cel care cu peste jumătate de veac în urmă optase pentru ziaristica de agenţie, şi căruia – de vreme ce nu a lăsat urme publicate – nimeni nu i-a mai solicitat să povestească istoria contactului său cu campaniile monografice. Am inclus această convorbire în volum pentru că aduce informaţii privind atmosfera campaniilor şi a mediului universitar bucureştean.

– Cum aţi ajuns la această facultate? V-aţi înscris la Filosofie, nu?

– Litere şi Filosofie, eu am făcut două universităţi deodată. Am plecat cu ideea fixă de a face sociologie, de a-mi lua licenţa pe filosofie, la sociologie, şi de a face literele, şi a-mi lua licenţa fie în italiană, fie în germană. Mai probabil în germană, că eu sunt, prin tatăl meu, pe jumătate german. Tatăl meu avea mama germană şi tatăl român.

– Era o colonie germană foarte puternică aici, la începutul secolului, am stat de vorbă cu câţiva membri ai acesteia. Am aflat că aveau asociaţii culturale, sportive.

---

* **Costin, Ion** (1903-1991), ziarist, traducător, licenţiat în filosofie, participant la monografiile sociologice de la prima campanie în 1925 până în 1929. După studii în SUA ca bursier Rockefeller devine în Bucureşti jurnalist la Agenţia Rador.

– Bunică-mea aceasta, Grey, căsătorită cu tata-mare, era alsaciană, o chema Julianne Grey. Era foarte bisericoasă, vorbea foarte prost româneşte, n-a învăţat niciodată, dar era o femeie foarte interesantă. Era cât p-aci să mă prindă, mă impresionase puţin cam tare cu religia. Eu n-am avut... era numai impresia, fiindcă aderenţa mea la religie e zero. N-am ureche, şi n-am... Tata ne-a lăsat – am un frate şi o soră – şi cu şcoala, şi cu totul la libertatea noastră. Eu am venit foarte devreme în contact cu socialiştii, de pe la 13-14 ani m-a preocupat. M-am interesat, şi treptat am ajuns să cunosc. Aşa că sociologia a venit oarecum de la întrebarea: „Cum pot să cunosc realitatea aceasta?" Mi se părea că psihologia nu este suficientă, geografia nu este suficientă. Treptat m-am dumirit, şi am început să citesc destul de multă sociologie, chiar în armată.

– Ce autori?

– Pot să dau o listă întreagă – foarte mulţi. Aş putea să prezint câţiva dintre ei. Eram mai degrabă pe linie germană a sociologiei, Durkheim[1] şi ceilalţi au venit mai... marginali. În plus, aveam din tinereţe o dispoziţie pentru poezie. Mi-a plăcut totdeauna poezia. Tatăl meu era un mare cititor, îmi aducea cărţi, de mic am avut o grămadă. La cinci ani jumate ştiam să citesc bine. Aveam o atenţie şi vedeam jocuri din astea de poezie. Şi am nimerit foarte repede la Heine[2]. Şi prin Heine pot să spun că mi s-a deschis universul poeziei. Pe urmă au venit şi mulţi alţii – a venit cu pasiune literatura franceză. Cărţile care se găseau erau mai noi, aşa că m-am înscris cu ideea de a face şi literele, şi sociologia. Una, să zicem pentru suflet – poezia aceasta. M-a interesat poezia străină, e o curiozitate, în afară de Eminescu, pe care îl ştiam aproape... mult. Ricu Stahl pe care l-am cunoscut... E mai mare ca mine cu doi ani. Eu l-am adus la noi. El nu avea legătură cu sociologia. Avea şi atunci un orizont foarte larg, se vedea din folosirea vocabularului. Ştia ce să vorbească, şi l-a captat şi pe Gusti, care era un om destul de dificil... Eu am fost în cinci monografii. Pe urmă am plecat. În '29 am plecat în America[3].

– La facultate ce profesori mai deosebiţi aţi avut?

– La Filosofie de departe Gusti mai interesant, Negulescu. Pe mine m-a interesat foarte mult germana, şi italiana. La germană aveam un profesor bun, la italiană era un om extraordinar, Miron Costin. Călinescu[4] – ţinea foarte mult să devin asistent. Dar, eu nu pe linia asta ţineam să fiu, aşa că n-am rămas. Cu toate că am făcut câteva lucruri interesante.

– De Gusti aţi aflat la facultate?

– L-am cunoscut foarte repede. Mă lua în considerare la seminarii. Foarte repede m-a invitat la el acasă. A discutat cu mine, nu legat de sociologie, ci a discutat cu mine. Am văzut pe urmă că avea ceva cu mine. Mi-am dat seama. Am discutat enorm despre sistemul lui, despre relaţii, şi chestii de-astea... Oarecum, pe urmă mi-am dat seama că mă „pipăia" puţin. Nu făcea cursurile admirabil, nu pot spune că era foarte bun... eram receptiv la el, încât am citit enorm de mult ce scria el, şi de acolo am găsit pe alţii.

– Am auzit că totdeauna dădea foarte multă bibliografie.

– Băga prea multe, şi nu de acelaşi nivel. Era un extraordinar profesor de a te face curios. Şi sistemul acesta avea un avantaj, cerinţele acestea, încă nu umplute cu material. Gândul lui era să le integreze în sistemul lui, când va avea timp. Pe ici, pe colo, începuse. Dar nu se legau bine, şi nu făcuse unitate în fiecare dintre ele. Grupele acestea, cele 8 mari grupe pe care le făcuse el, unităţile acestea, de aici a început, cred, creşterea. Făcea nişte seminarii foarte bune, în care te lăsa să şi greşeşti. Din când în când punea pe alţii să te combată. Avea o dibăcie de a nu te influenţa direct, de a-ţi trimite prin cei egali, de vârsta ta. Nu făcea pe profesorul. Asta-i impresia mea. M-am împăcat foarte bine. Avea pe Prejbeanu[5] asistent. Care era mai mult profesor. Pe urmă am aflat... eu am fost membru al Partidului Socialist... cu legionarii, am şi mâncat bătaie... i-au spart geamul tatălui meu... O dată am venit acasă, mi-au pus sacu-n cap, şi m-au bătut foarte rău. O dată s-au aşezat pe două rânduri, şi mă băteau, fiecare.

– În urma acestor tulburări a făcut Gusti Oficiul Universitar[6], nu?

– Ce oficiu?

– Prin anii '20.

– Eu am venit în '23 la facultate. Nu ştiu. Au fost tulburări. Unii îmbrânceau... dar a găsit unul un mijloc de a demobiliza o grămadă. Aveau tocuri cu cerneală, şi stropeau oamenii, când treceau pe lângă ei. Au fost o grămadă care n-au mai venit, fiindcă erau săraci.

– Am citit că Gusti a organizat o cercetare pe probleme studenţeşti.

– Da.

– Care s-a publicat în '37, rezultatele cercetării din anii '20. S-a discutat şi în seminarii cum să se facă această cercetare. Probabil n-aţi fost în acea serie.

– Probabil că a fost după '29. Eu după anul III, nu prea mai aveam legătură cu cursurile. Eram oarecum pe cont propriu în legătură cu Universitatea. Urma să dau examene, când într-o parte, când în alta.

– Cum s-a pregătit cercetarea de la Goicea Mare?

– Printre elevii lui Gusti erau şi din regiunea aceea, nu le mai ştiu numele... Popescu-Goicea. Şi Gusti venise de la francezi cu ideea aceasta a monografiei: că trebuie să se ia de la unitatea cea mai simplă. Lipsea însă un sistem – cum să lucrăm. Dar el era pasionat de cercetări. Şi atunci s-a lucrat şi în seminar. Constantinescu a aprins făclia, a început să facă cercetări pe psihologie şi pe artă populară. Pe urmă s-a specializat mai mult pe economice. A scris şi cu Stahl un volum. Treaba o făcuse Constantinescu-Mirceşti, şi Stahl a făcut sinteza. Dar, contribuţia lui de organizare, în mai toate locurile, era foarte bună. Strânge la un loc materialul, şi-l densifică şi obţine rezultate. Am fost rude, a fost căsătorit cu sora mea. Prin mine s-au cunoscut. Eu m-am împrietenit cu el oarecum pe linie socialistă. Am avut şi relaţii oarecum literare şi cu sora lui, Henriette Yvonne Stahl[7], şi într-o vreme l-am cunoscut şi pe Şerban Voinea[8]. Aveam legături mai multe. Familia mea s-a împrietenit foarte bine cu bătrânul Stahl[9].

– Cum s-a pregătit această ieşire?

– Se făceau seminarii. Şi la un moment dat, din seminarul cel mare, în care se discutau probleme şi lucrări, Gusti a văzut că este nevoie şi să facem o cercetare. Dar sociologii singuri nu pot face sociologie, până nu s-au stabilit elementele pe care să facă sociologie: şi agricultură, şi biologie, toate celelalte ştiinţe. Pe de o parte făceam seminarul, luând tot pe metoda lui: ce întrebări ar trebui puse – se făceau chestionare, şi fiecare era distribuit. Eu de exemplu am avut foarte mult în legătură cu cultura. Am făcut ciorne, se făceau, şi se discutau, şi veneau cu limpeziri, pe care de cele mai multe ori le făcea Mircea Vulcănescu – el sistematiza.

– Aţi fost colegi de an?

– Am fost cu un an înaintea lui. Dar, am fost prieteni foarte buni. Dintre toţi studenţii de el m-am simţit cel mai legat, pe el l-am admirat cel mai mult. Era un om incomparabil, o minte luminoasă, serviabil, slujitor. Mi-aduc aminte, că făceam excursii. Şi cu monografia, pe munţi. Era o frumuseţe de om. Pe urmă s-a îngrăşat. Când făceam excursii, el ducea rucsacurile fetelor...

– Din păcate se vorbeşte prea puţin şi despre el.

– Eu sunt unul care m-am necăjit foarte mult că s-a spus foarte puţin în legătură cu el, chiar şi de prietenii noştri cei mai buni. După mine, n-au fost valorificaţi. Se face o nedreptate enormă.

– Au început să fie reeditate nişte articole. Un număr din Caiete Critice[10] *a apărut...*

– Dar cu monografia, după mine şi Herseni – care nu e menţionat – a făcut mai mult decât alţii. Fără Vulcănescu şi fără Herseni nu s-ar fi ales nimic... Constantinescu a făcut, cu Monografia de la Ruşeţu. Şi cel de la Goicea Mare, şi Gică Dumitrescu[11], cu care am mâncat împreună bătaie. O să găseşti foarte puţin de la el, ca şi de la mine, fiindcă el era cu ideile. Am avut un rol, puţin de Păcală. Mă distra... şi e foarte puţin scris despre mine... S-a făcut acest grup, au venit şi nişte fete, a venit şi Focşa.

– Marcela Focşa a fost la al doilea, al treilea. Pe mine mă interesează Goicea Mare. Despre asta dumneavoastră puteţi să-mi vorbiţi. În „Arhiva" din 1936 este un articol mare, în care se relatează fiecare etapă. Dar pe mine m-ar interesa, cum a fost pregătită această primă etapă, şi cum a decurs.

– La început au fost trei-patru, care să facă un chestionar pentru toate cele opt grupe. Ce întrebări să pună, ce trebuie să ştim, cine ar trebui să facă, ce instrumente ne trebuie. Fiecare venea. Erau aproape zece, se făcuse un ciorchine, din care putea face.

– Văd că în această primă etapă a venit şi un medic, Mitu Georgescu.

– Un bun prieten, împreună cu Trăişteanu (?). El a primit biologicul cu medicina. Fiecare avea o pregătire excepţională, în domeniul său. S-a hotărât, la geografie să avem un geograf, la biologie un medic, să constate starea de sănătate.

– Chiar şi la Goicea Mare profesorii au stabilit sarcinile, ce anume studiază fiecare?

– Când se făceau cercetările, dacă găseai ceva, făceai fişe separate. Şi împărţeai o coală în patru, şi scriai: Mitu Georgescu, vezi cu divorţul cutare, că se pare că a fost scandal mare. Şi cu fiecare... De fapt nu scormoneai tu, decât ca să vezi ce să-i indici celuilalt. Pe urmă pasai mai departe. Sau ei – aveau ceva psihologic, de care o vreme m-am ocupat eu, şi cred că şi Vulcănescu. Nu ştiam, că eu în trei rânduri am fost şi la Societatea Naţiunilor, eu am abuzat.

– Toată problema din Goicea Mare a fost pregătită în Seminar.

– S-a despărţit. Seminariile acelea de masă, cu toţi, se făceau mai departe, şi noi ne duceam şi la acelea. Dar era unul, care treptat s-a format, şi mai mult împinşi de Gusti: „Ce-aţi mai făcut?", el voia repede să-i facem chestionarii, pentru toate domeniile acelea care l-au preocupat.

Şi mai intervenea şi el. Eu într-o vreme mă necăjeam, dar pe urmă mi-am dat seama că el folosea din chinul nostru de a pune întrebări. Probabil îl dumirea pe el cum se îmbină... şi nu voia să ne ofere, tocmai ca să scoată mai mult de la noi. Ne manevra numai. Destul de abil.

– *Unde aţi fost cazat?*

– La o casă de ţărani.

– *La studentul Popescu-Goicea?*

– Am impresia că tatăl lui era preot. Toată lumea a fost foarte încântată. Era o regiune cu vinuri bune. Am fost foarte bine primiţi, plimbaţi. Seara, nu mai terminam. Era o metodă, seara, după masă, pe la şase, discutam fiecare ce am adus, cu ce am venit, ce ar mai trebui, şi fiecare se programa a doua sau a treia zi. A fost foarte bună. Unul din lucrurile cele mai interesante pe care le-am făcut, discuţiile cu ce am cules, fiecare cu ce a adus, ce urmăreşte, unde e dificultatea. Sărea unul: „Păi nu se poate, cutare... Asta m-ar interesa pe mine. De ce nu mai scrii?" Era o provocare, care din momentul în care am sosit acolo mergea foarte mult. Era o jubilaţie aşa... şi o sărbătoare, ne simţeam foarte bine.

– *Aţi fost un băiat de la oraş, sută la sută urban. O deplasare la ţară implică şi un anumit limbaj. Aţi avut dificultăţi de înţelegere?*

– În cazul meu n-am avut, fiindcă noi am fost o viaţă întreagă duşi la ţară. Aveam legătura. Şi mai ales Prejbeanu, era băiat de moşier. Vulcănescu cred că se adapta la orice. La Goicea era odată înconjurat de cinci-şase băbuţe, şi toate săreau, şi îl întrebau ceva. Avea un talent de a se mula, nu ştiu cum făcea. La Goicea eram în jur de zece. Afară de Gusti era Răcoasa[12] , dar el nu cerceta. Avea o funcţie, intervenea. S-a făcut o grămadă ca să se ştie ce lucrăm data viitoare. O vreme n-au rămas decât fişe din astea. Fiecare depunea undeva ceea ce a făcut în ziua aceea, şi ce mai are de făcut.

– *Şi Constantinescu-Mirceşti, şi Răcoasa trăiesc.*

– El nu a fost monografist. A fost în vizită, să vadă ce facem. El se ocupa de Bucureşti. Era secretarul lui Gusti, căruia îi făcea o grămadă de servicii. Dar avea o cultură marxistă destul de solidă, fără să fi fost comunist. Pe noi Iagnov[13] ne-a crescut în socialism. El ne-a dat materialul, ne-a lansat. Şi Şerban Voinea ştia marxism, era moştenitorul lui Dobrogeanu-Gherea. A preluat ideologie. Eu am fost redactor la externe la Rador. Am lucrat, când m-am întors din America, din '35 până în '46 am lucrat la Rador, agenţia de ştiri.

– *La Goicea Mare...*

– S-a văzut mai mult despre ce e vorba. S-a propus, dar n-a vrut Gusti. Acuma ştim ce trebuie să facem, să lucrăm pe ce am adunat, să vedem cum să facem ancheta data viitoare.

– *După Goicea Mare?*

– Am mai lucrat, tot anul. S-au mai făcut chestionare.

– *La primele cercetări au fost pregătite instrumentele pentru cercetare?*

– Să întrebe, şi sătenii să răspundă.

– *Ce să întrebe?*

– Cum se face un lucru, când se face, de ce se face. Ce zestre se dă la nuntă, cum se sărbătoreşte. Se puneau întrebări, dar urmărind planul acela. Eram destul de diletanţi.

– *Cred că ştiaţi mai mult teorie.*

– Dar pe urmă ne-am pus serios pe lucru. Cu întrebările era foarte greu, şi oamenii, într-o vreme – în Vrancea, la Nereju, Ruşeţu, Fundul Moldovei, Drăguş.

– *La Ruşeţu eraţi mai bine puşi la punct?*

– La Ruşeţu ni s-a pus şcoala la dispoziţie. Acolo ne întâlneam în fiecare seară, se făceau discuţiile, se notau. De acolo s-a fixat ce aveam de cercetat – se făcea distribuţia rolurilor pentru ziua următoare. Treaba aceasta se făcea cel mai bine la discuţiile de seară despre a doua zi. Şi pe urmă plecam la drum, şi mergând pe drum, câte unul rămânea la câte o casă. Discutam...

Note

1 **Durkheim, Émile** (1858-1917), sociolog francez, fondatorul şcolii franceze de sociologie, constituită în jurul revistei „L'année sociologique" (apărută în 1896). A stabilit obiectul şi metodele sociologiei, a descris specificul fenomenelor sociale şi al reprezentărilor colective.

2 **Heine, Heinrich** (1797-1856), poet german, ultimul romantic de prestigiu al liricii germane. Autor de eseuri care au contribuit la răspândirea culturii germane în Franţa (unde poetul s-a stabilit din 1831).

3 La o bursă Rockefeller.

4 **Călinescu, George** (1899-1965), critic, istoric literar, scriitor şi publicist, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. A condus revistele „Jurnalul literar" şi „Lumea", şi ziarele „Tribuna poporului" şi „Naţiunea". Director al

Institutului de Istorie Literară şi Folclor al Academiei (1949-1965). Autor al unei monumentale istorii a literaturii române. Studii şi eseuri de literatură universală. Romane de tip balzacian, teatru, note de călătorie, publicistică.

5 **Prejbeanu, Dumitru**, licenţiat în filosofie, asistent al profesorului Dimitrie Gusti în perioada interbelică, participant la primele campanii monografice.

6 Oficiul Universitar a fost înfiinţat la Universitatea din Bucureşti de profesorul D. Gusti în urma studierii grevelor studenţeşti din 1923.

7 **Stahl, Henriette-Yvonne** (1900-1984), scriitoare, sora lui H.H. Stahl. Romane plasate în mediul rural şi în cel citadin, întreprinde o subtilă analiză a sufletului feminin.

8 **Voinea, Şerban** (Gaston Boeuve, 1893-1972), frate după mamă al lui H.H. Stahl. Militant socialist, discipol al lui C. Dobrogeanu-Gherea.

9 **Stahl, Henri** (1877-1942), elev şi colaborator al lui Iorga, profesor specializat în probleme de istorie, deţine catedra de expertiză grafică la Şcoala Superioară de Arhivistică şi Paleografie de pe lângă Arhivele Statului. Tatăl lui H.H. Stahl.

10 **„Caiete Critice"** (1970-1989), editate de „Viaţa Românească".

11 **Dumitrescu, Gheorghe** (Gică), licenţiat în litere, participant la campaniile monografice.

12 Vezi convorbirea inclusă în volum.

13 **Iagnov, Simion** (1892-1957), medic, profesor universitar la Bucureşti. Membru corespondent al Academiei Române.

Roman Cresin*

„Cel mai plăcut concediu pe care l-am avut eu în viaţă...“

Statisticianul cel mai apreciat al Şcolii, Roman Cresin nu a vrut să dau drumul la magnetofon. Nu a refuzat discuţia, a fost de acord să-mi răspundă la întrebări, dar fără înregistrare. Până la urmă a admis că există lucruri interesante în trecut care nu au, totuşi, conotaţii periculoase, dar a trebuit să-i promit, că la semnul lui opresc înregistrarea. Convorbirea începută oarecum apatic s-a mai înviorat pe parcurs, dar întreruperile au fost numeroase şi îndelungate. De aceea, din interviu au rămas puţine pagini, chiar dacă nu am reuşit de cele mai multe ori, să înţeleg, motivul „cenzurării“.

– Numele îl scrieţi cu K?

– Nu eu, alţii îl scriu aşa.

– Să nu vă deranjeze magnetofonul, e o simplă discuţie. Când vreţi, îl oprim... Nu mi-aţi spus la ce facultate aţi învăţat.

– Eu am terminat facultatea de matematici. Şi la 21 de ani am fost licenţiat, la 22 de ani am fost cu armata făcută, şi am intrat la Statistică, n-am vrut să mă fac profesor. Nu-mi plăcea meseria asta. Şi am intrat la Statistică la Ionescu-Siseşti[1].

---

* **Cresin, Roman**, statistician. Licenţiat în matematică, lucrează la Ministerul Agriculturii ca statistician. Participant la cercetările monografice cu începere din 1929, colaborator al Institutului de Conjunctură Economică al lui Virgil Madgearu, şeful sectorului de statistică agrară de la Institutul Central de Statistică. După război este ataşat economic la Ambasada Română din Londra, lucrează un scurt timp la Comitetul de Stat al Planificării, după care, până la pensionare ca statistician la Institutul de Geriatrie.

– *Deci, înainte ca Manuilă*[2] *să preia institutul.*

– Sigur că da. Am lucrat la statistica agricolă, în Ministerul Agriculturii. Şi când profesorul Gusti în 1929 a fost ministru, el a lansat apel la toate ministerele ca să trimită doi specialişti, să lucreze la monografie. Şi directorul meu mi-a spus, măi, uite aşa şi aşa. El ştia că eu sunt cu dorinţa de a mai face şi altceva, decât simplu lucru de birou. În locul celor doi agronomi la Gusti s-a prezentat un statistician. Mi-aduc aminte, când m-am dus eu la el, m-am prezentat, doresc să lucrez cu dumneavoastră, el zice: dar ce specialitate ai? Sunt statistician. A, tocmai asta îmi trebuie mie, poftim bani, du-te la Drăguş, şi să faci acolo cercetare statistică. Zic, cum? Unde? De când? Uite, poftim, Mitu Georgescu îţi dă fişe, te duci cu Nae Popescu[3] , cu Faust Ştefănescu[4] şi nu ştiu cu cine, şi faceţi acolo cercetare. Şi când venim noi, să fie totul gata!

– *Deci, înainte de a se apuca de monografie, satul trebuia prelucrat statistic.*

– Trebuia prezentată situaţia statistică a satului. Şi în felul acesta am devenit eu monografist. Şi, în sfârşit, am făcut recensământ, am prelucrat, când a venit profesorul cu întregul grup, am prezentat materialul, am spus care e situaţia, populaţia, împărţire, familii, situaţie economică, ce am observat eu acolo, lucruri care ar fi interesante. Am spus chestiile astea, şi în felul acesta misiunea mea a fost terminată. Totuşi, eu am rămas acolo în continuare, pentru diferite lucrări care trebuiau să fie finite, prelucrate. Lucram în continuare cu grupul meu de statisticieni.

– *Practic în ce consta sarcina dumneavoastră?*

– Recensământul.

– *Şi cât de amănunţit trebuia să fie făcut? De ce anume avea nevoie practic Gusti din ceea ce făceaţi dumneavoastră?*

– A fost o fişă complexă, demografică şi economică. Descrierea locuinţei, descrierea gospodăriei, câte locuri are, ce cultivă, şi, sigur, stare civilă, cu soţie, copiii şi aşa mai departe. Nu pot să-mi aduc aminte de toate amănuntele, dar ştiu că era fişa destul de mare. Era o foaie mare, folio, o fişă de carton pe care am completat-o noi toţi. Şi după ce s-a terminat monografia eu îmi aduc aminte că am prelucrat întregul material, şi am făcut ceva ce dumneavoastră probabil aţi citit.

– *Nu, eu am citit ce aţi scris despre studenţi.*

– Bine, aia era altă chestiune....

– *La care monografie aţi participat?*

– În prima monografie, cu Nae Popescu şi Measnicov[5].

– *La Drăguş?*

– La Drăguş, da. Measnicov lucra în grupa mea, completam formularele împreună.

– *Nae Popescu ce formaţie a avut, de a intrat în grupa dumneavoastră?*

– El a fost studentul lui Gusti. A făcut întâi facultatea de matematici – nu ştiu dacă a terminat-o, şi pe urmă a făcut sociologie... Eu am lucrat prin urmare la Drăguş, pe urmă am plecat la Şanţ, tot în aceleaşi condiţii.

– *Asta după aproape zece ani.*

– Nu, Şanţ a fost al doilea... Aveţi dreptate, a fost în Gorj.

– *La Runcu.*

– La Runcu. Şi la Runcu a fost tot aşa, foarte frumos, ne-am dus până făceam problemele. Aşa că am pregătit un material frumos acolo. Era un sat foarte frumos aranjat. Era sub munte, şi era un râu care ieşea direct din munte. Şi deasupra acestui izvor era cârciuma, şi acolo cântau ţiganii, şi folclorul nostru lucra acolo. Sigur că erau şi sticle de bere puse în apă, pentru că după lucrări trebuia... Pe urmă ce-am păţit la Runcu... Când intram în fiecare casă la ţărani, trebuia să te prezinţi, ce vrei, cum vrei. Şi omul imediat venea cu un ţoi de ţuică. Ei, primul ţoi mergea, mergea şi al doilea. Dar când ajungeam la al cincilea şi spuneam nu, zicea cum?! Eu n-am văzut că dumneata ai băut la cutare, şi la mine nu vrei? /*râde*/

– *Aveţi probabil o imagine despre ce s-a făcut la Drăguş, cum a lucrat echipa, şi ce a fost la Runcu. Care a fost diferenţa între cele două cercetări, ca atmosferă şi ca activitate?*

– Nu pot să fac aprecieri. Eu nu aveam activitate propriu-zis monografică, să ştiu ce au organizat şi ce material au strâns, şi cât de...

– *La Drăguş unde a fost şi Gusti permanent, seara se ţineau acele discuţii...*

– Şedinţe plenare, da.

– *La Runcu, în lipsa lui, se mai continuau?*

– N-aş putea să spun... Ştiu că Stahl şi Vulcănescu se ocupau de chestia aceasta, dar cât de frecvente erau şedinţele, n-aş putea să spun. Prezenţa personală a mea la şedinţe nu era obligatorie. Eu nu aveam lucrări pe cadre şi manifestări. Eu am prezentat lucrarea, am făcut raportul, şi pe urmă eram un fel de musafir.

– *De fapt vă petreceaţi concediul acolo, nu?*

– Da, da. Concediul de la minister. Era cel mai plăcut concediu pe care l-am avut eu în viaţă. Fiindcă era o societate foarte plăcută. Toţi intelectuali. Eu dacă am putut să intru în societatea intelectuală din

Bucureşti, numai datorită monografiilor. Eu am venit aici din Basarabia singur, n-aveam o casă în care să intru. Şi, pe urmă, dintr-o dată mi s-au deschis perspective. Aşa că ce a făcut Gusti pentru mine e de nedescris.

– Şi ca societate, şi probabil, şi ca orizont. Fiindcă dumneavoastră ca matematician în timpul facultăţii, probabil, n-aţi avut contact cu aceste preocupări de ordin social.

– Nu, nu-i adevărat. Eu la Ministerul Agriculturii făceam statistică agricolă. Şi intrând în sate eu am văzut la faţa locului elementele care constituie această statistică. Şi metode de întocmire a datelor. Aşa că pentru mine a servit profesional foarte mult.

– Runcu a fost în '30, în '31...

– A fost Cornova. Am fost şi acolo, tot aşa, cu aceste chestii, dar acolo m-am îmbolnăvit, şi n-am terminat lucrarea, şi a trebuit să plec. Am avut un acces de astmă, de nu puteam nici să stau, nici nimic, aşa că m-am suit repede în tren, şi am plecat acasă. Pe urmă am fost şi la Bistriţa.

– Dar asta mai târziu, pe vremea Fundaţiei.

– Eu am fost la Făgăraş, şi am scris şi acolo despre rezultatele prelucrării statistice. Şi am publicat în „Sociologie Românească".

– Aţi făcut şi statistică istorică, aţi comparat statisticile, urmărind evoluţia situaţiei?

– La Făgăraş am făcut chestia aceasta, fiindcă am făcut date statistice asupra comunei de foarte mulţi ani. Şi dacă-mi aduc bine aminte, parcă am făcut asta şi în Bistriţa. Dar nu sunt sigur. Dar ştiu că la Făgăraş am găsit o mulţime de cifre, şi puteam să dau o situaţie demografică pe o perioadă foarte îndelungată.

– Fiindcă imperiul avea un sistem statistic foarte bine pus la punct... Deci la Cornova n-aţi stat de ajuns de mult ca să observaţi acele diferenţieri sociale foarte puternice...

– Cornova era un sat foarte interesant, de răzeşi, pur românesc, însă Popa Zamă, care a făcut teologie la Kiev, a fost amorezat de nume ruseşti, şi tuturor copiilor din sat le-a dat nume de Kolea, Vera. /*râde*/ Or Cornova era pregătit pentru Liga Naţiunilor, ca să dovedească că Basarabia este românească. Aşa... Şi pe urmă găseam acolo curios că lumea învăţa pe copii limba rusă. Deşi era şcoală românească. De ce îi învăţaţi ruseşte? E limba ţarului! /*râde* /

– Mi-a povestit şi Harry Brauner despre această adoraţie pentru ţar.

– Da.

– După Cornova cum aţi păstrat legăturile, că Şanţul a venit mai târziu...

– Eu am fost plecat în Statele Unite.

– Când? Asta a fost mai târziu.

– În ’38. Da, asta a fost după... Ei, ţineam legătura, mergeam din când în când la Seminar, ascultam ce vorbesc ei, pentru că m-am împrietenit cu lumea, şi pentru mine era o plăcere.

– Aţi ascultat şi prelegerile de la Institutul Social Român?

– Da, sigur, şi acolo am fost la şedinţe cu Gusti. El a tot vrut să construiască clădirea, şi săracul n-a reuşit.

– Cu cine aţi fost în relaţii mai apropiate dintre monografişti?

– Vulcănescu, Sterian[6], Golopenţia... Şi pe urmă doctorul Manuilă m-a luat la Institutul de Statistică în ’37. Eu lucrasem cu el, în ’30 am lucrat la recensământul din 1930, şi pe urmă am ţinut legătura. Şi, în sfârşit, în ’37 el m-a poftit să lucrez la noul lui institut şi mi-a dat mie secţia agricolă în primire. Pe urmă am lucrat la Gusti ancheta studenţească.

– Tocmai vroiam să vă întreb. Ştiu ceva doar despre serviciul social făcut încă în anii ’20.

– Aceste anchete au fost redactate de un grup, în care era şi Mitu Georgescu.

– În cercetarea despre care aţi scris dumneavoastră pomeniţi şi de o altă cercetare, în urma căreia s-a înfiinţat oficiul studenţesc, în anii ’20, când a fost decan Gusti. Pe urmă dumneavoastră aţi făcut o cercetare în anii ’30.

– Carnetele acestea au fost completate cred că prin ’26, ’27, aşa ceva. Şi stăteau acolo neprelucrate. Şi, în sfârşit, Gusti m-a chemat pe mine, şi zice, uite, poftim bani, adună-ţi oameni, şi fă !

– Am citit în Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială. Deci nu dumneavoastră aţi făcut cercetarea.

– Nu, am găsit-o gata făcută. Am făcut numai analiza datelor. Am lucrat cu un grup. Ştiu că era Nae Popescu, era Vanea Measnicov, care a murit şi el, şi încă câţiva... Vedeţi, eu am o situaţie specială. Spre deosebire de mulţi alţii, eu am lucrat ce mi-a plăcut în viaţă. În tot cursul vieţii. Toate lucrările pe care le-am făcut eu, începând cu Ministerul Agriculturii, toate le-am făcut cu plăcere. Chiar şi la Ministerul Agriculturii, eu mi-am amplificat lucrarea şi i-am adăugat multe chestii. Am început să comentez cifrele. Cum se pot comenta cifrele? Cum se pot citi cifrele? Şi eu le-am citit, şi am găsit lucruri foarte interesante. Şi m-am certat cu moşierii! /*râde* / Că eu am publicat într-un articol că exportul cerealelor în 1931

trebuie să fie oprit, pentru că era o recoltă foarte proastă. Şi moşierii pe mine: ce vrea Cresin ăsta care nu-mi permite exportul cerealelor! Mi-a plăcut mie totdeauna analiza statistică. Şi eu toată viaţa mea, şi după ce am ieşit la pensie, tot m-am ocupat, când găseam posibilitatea – de exemplu cu Neamţu când am lucrat – eu să prelucrez. El venea la mine ca eu să-i prelucrez, şi pentru mine era o plăcere să lucrez. Să scot din cifre ceva.

– Cine v-a iniţiat în această meserie? Sau aţi fost autodidact în privinţa statisticii?

– Cam aşa ceva. Lucrări de statistică se găsesc, şi dacă te uiţi la diferite lucrări, ai modele.

– La Agricultură a mai fost statistică înainte de dumneavoastră?

– De la înfiinţarea ministerului se adunau datele cu privire la suprafeţele însămânţate şi producţia agricolă. Dar una este să vezi cifre, cifre, cifre, şi alta să vezi prezentarea lor.

– Corelaţia dintre ele şi semnificaţia lor... În '32 s-a făcut o campanie de completare pentru Drăguş.

– Despre care am scris eu. Am scris eu despre Drăguş. Acolo am scris, la Făgăraş.

– Şi s-a publicat peste patru ani.

– Ei, dacă ceilalţi nu erau gata...

– Ştiţi, pe mine mă interesează în legătură cu Şcoala Gusti şi cotidianul, nu doar ştiinţa. Felul cum s-a trăit...

– S-a trăit într-o societate foarte plăcută. De exemplu, mi se pare era la Runcu. Soţia lui Golopenţia care se ocupa cu descântece i-a cântat profesorului un descântec de monografie. Spunea: „profesorului cel mare, îi descânt o cercetare". Pe urmă se cânta: „Copăcelul când asudă, nu ne-aduce veste bună, ci că ne-adună la şedinţele plenare, care sunt ca chinina de amare". */râde/*

– Şedinţele poate nu erau la fel de interesante pentru toată lumea...

– Nu. Noi eram împărţiţi pe echipe. Şi era şeful echipei care prezenta materialul. Şi ceilalţi... căscau.

– Dumneavoastră începând cu Drăguş aţi fost la majoritatea campaniilor. Cine a vorbit cel mai bine la aceste şedinţe?

– Stahl şi Vulcănescu, ei erau stâlpii. Şi Herseni. Aceştia, trei stâlpi. Erau şi asistenţii profesorului. Şi pe urmă ceilalţi, Brăiloiu, Amzăr...

– La Runcu a fost deja şi Golopenţia.

– Nu mai ştiu unde a fost fiecare, dar el mai târziu a venit.

– În '34 Gusti devine şi preşedintele Fundaţiei, şi accentul se pune pe lângă cercetare şi pe acţiune. Cunoaştere şi acţiune pentru naţiune.

– Despre asta o să vă povestească domnul Nae Popescu, care a fost acolo un fel de secretar. El şi cu Neamţu erau la conducere. Eu cu Fundaţia nu... Eu am lucrat la Statistică, unde am fost ocupat sută la sută. Am făcut acolo şi un recensământ agricol, am fost pe urmă plecat din ţară un an de zile, aşa că nu... Şi pe urmă erau oamenii încadraţi acolo. Salariaţi la Fundaţie. Eu n-aveam nevoie de treaba asta.

– Şi la Şanţ aţi fost în prealabil, nu?

– Da, în toate cele patru monografii la care am participat eu am plecat cu trei săptămâni înainte. Când am venit la Cornova, întâi şi întâi ne-am aşezat acolo, şi pe urmă mă cheamă tovarăşul plutonier. Ce căutaţi dumneavoastră aici? /*râde* / De ce aţi venit aici, cu cine... Imediat telefon lui Gusti. Gusti ne-a scăpat de arest. Aşa era în Basarabia pe vremuri...

– În '37 la Manuilă aţi făcut tot statistică agricolă.

– Îmbunătăţit cu noile idei şi cu noile posibilităţi.

– În SUA aţi ajuns cu bursă Rockefeller?

– Da. Eu am avut mare noroc cu bursa Rockefeller. Pentru că în Bucureşti Rockefeller[7] a avut 3 reprezentanţi. Era Gusti, Manuilă şi Madgearu[8]. Or eu am lucrat cu toţi trei. /*râde*/

– Aţi lucrat şi la Conjunctură? Cum adică?

– Fiindcă, v-am spus că am făcut cunoştinţă cu oameni de suprafaţă. Era Paul Sterian, Vulcănescu, care au lucrat la Conjunctură. Şi care era specialist în statistica agricolă? În toată România era unul singur. Eu aveam lucrări scrise. Nu exista altcineva. Nici directorul, nici subdirectorul, nimeni niciodată nu s-a ocupat de aceste probleme. Eu aveam păsărele...

– Acest institut lucra cu salariaţi, ca un institut de cercetare, sau cum?

– Avea două faze acest institut. L-a înfiinţat Malaxa[9]. El a vrut să aibă anumite date care să-i înlesnească vânzarea tractoarelor în agricultură, mă rog, şi în industrie, şi aşa mai departe. Era un om cu capul deschis, grecul. Şi atunci el a pus la dispoziţie bani şi a chemat un grup de oameni. Şi m-au luat şi pe mine. Ceilalţi erau plătiţi cu 5000, eu eram plătit cu 3000, dar pentru mine era suficient. Că eu nu eram de suprafaţă! Şi, în sfârşit, am lucrat câţiva ani de zile, şi am pus toate statisticile la punct. Statisticile din toate ministerele care permiteau

o vedere de ansamblu a întregii economii româneşti. Pe urmă a văzut Malaxa că nu iese nimic pentru el interesant, şi a închis. Atunci a preluat Madgearu. A găsit el fonduri, şi omul lui era Cotaru. Şi cu el aceeaşi echipă s-a rearanjat. Toţi erau din specialitatea respectivă. De exemplu, era unul Iordan, are lucra la Banca Naţională, şeful studiilor. Deci aducea toate datele de acolo. Eu veneam cu datele de la Agricultură, alţii cu datele de la Externe şi aşa mai departe.

– *Şi nu erau şi salariaţi care să lucreze permanent acolo?*

– Au fost câţiva. De exemplu unul din salariaţii conţopişti era domnul Gogu Rădulescu[10]. /*râde*/

*

– *Să vă spun ce mă interesează...*

– Fără explicaţii, puneţi întrebarea.

– *Aţi fost un an întreg în America. M-ar fi interesat impresiile dumneavoastră, şi ce anume aţi învăţat acolo, care a fost câştigul dumneavoastră spiritual de pe urma călătoriei...*

– Eu am plecat acolo ca să mă pregătesc pentru efectuarea recensământului agricol, şi am lucrat acolo, am făcut un semestru la Universitatea Cornell, cu statistică. Pe urmă am lucrat la Washington, chiar la ministerul care face recensăminturi, şi printre altele am întrebat: aţi făcut acum 5 ani de zile, ce faceţi acum? Şi mi-au spus: căutăm greşelile! /*râde*/ Şi pe urmă am lucrat la un institut în California, unde erau comentate datele respective. Apoi a intervenit Hitler, a luat Polonia, şi Rockefeller m-a expediat repede acasă.

– *În septembrie 1939.*

– Da, atunci.

– *Şi recensământul agricol când s-a făcut?*

– În ’41.

– *Separat de recensământul general?*

– În ’41 s-a făcut şi recensământul general, şi industrial, şi agricol. Dar fiindcă Transilvania era ciuntită, şi nu ştiu de ce Manuilă a hotărât să nu presteze nimic, decât agricol. Şi am lucrat eu cu câteva sute de evrei[11]. I-am exploatat rău de tot. Pentru că la sfârşitul lucrării au venit la mine, şi au spus: domnule inspector, hai să mai facem încă o dată, de ce să ne daţi drumul! /*râde*/

– *De unde a avut putere Manuilă să-i angajeze pe evrei în condiţiile acelea?*

– Erau evreii intelectuali care trebuia să presteze munci intelectuale. Şi printre evreii intelectuali s-au strecurat şi alţii. Dar, în orice caz, erau oameni la locul lor, şi au făcut lucrare în bune condiţiuni. Lucrarea a fost începută în '41, pe teren, şi pe urmă până a venit materialul, până a fost prelucrat, până a fost verificat, s-a făcut pe urmă codificare şi întreaga prelucrare... Ceea ce caracterizează această lucrare este faptul că este privită agricultura din punct de vedere social, anume sunt gospodăriile agricole grupate în raport cu forţa de muncă. Adică în gospodărie lucrează cu muncitori, sau lucrează la stăpân, sau este gospodărie de sine stătătoare. Pe urmă gospodăriile moşiereşti şi aşa mai departe. Circulaţia pământului, pământ dat în arendă, luat în arendă, în dijmă şi aşa mai departe. Aici am acordat cea mai mare atenţie. Lucrarea aceasta a prins foarte bine cu ocazia reformei agrare.

– În ce sens?

– A fost baza reformei agrare. Mi-a plăcut mult o chestie interesantă. După vreo 4-5 ani de zile a venit la mine de la Academia Română: domnu' Cresin, nu cumva aveţi dumneavoastră câteva exemplare din recensământul agricol? Eu zic, da. Nu puteţi să ne daţi nouă? Dar de ce? Alea care le-am avut noi s-au jerpelit rău de tot! /*râde*/

– La recensământul acesta a lucrat practic toată şcoala Gusti. A venit şi Stahl, şi Golopenţia...

– Da, la Institutul de Statistică. Dar nu la chestia asta. Manuilă a luat toată smântâna. Era Mitu Georgescu acolo subdirector general, şi cam el îi spunea doctorului Manuilă pe cine să ia, pe cine să nu ia. Ei... mă rog... eu am avut un grup de agronomi cu care am discutat toate problemele astea.

– Sociologi din şcoala Gusti n-aţi avut?

– Din păcate, nu. Puteam să iau şi alţii, şi puteam să fac mai bine chestiile acestea, dar aşa... eram şi eu puţin încrezut! /*râde*/ Aveam 40 de ani în '45, om tânăr... Prima lucrare mare, şi Manuilă mi-a dat încredere absolută, nu se amesteca cu nimic.

– Acesta este un mod de a conduce, aducând oameni capabili. Şi deci în cei patru ani, între '41 şi '45 a fost prelucrarea.

– Da, am prelucrat, şi pe urmă când am văzut că s-a anulat chestia aceasta, eu m-am transferat, şi am plecat la Londra, în calitate de consilier economic. În '46-'47. Când a fost conferinţa de pace.

– Şi de ce aţi plecat? V-aţi supărat pe Institutul de Statistică?

– Păi, dacă ei n-au vrut să publice. Eu am făcut lucrarea, am investit atâta muncă, şi... Lucrarea s-a anulat. M-au chemat acolo, la Comerţul Exterior, că nimeni nu ştia ruseşte. Trebuia să facă legătura cu Uniunea Sovietică. Eu eram membru de partid. Că dă-i, că dă-i, că trebuie să facem noi toţi o nouă echipă.

– *Din '45 aţi fost membru de partid? Sau mai devreme?*

– Din '45. N-am fost mai devreme. Eu am avut legătură cu organizaţia de partid din Izmail cu mult înainte. Şi secretarul de acolo mi-a spus: nu te băga în partid, că sunt prea mulţi trădători! Aşa mi-a spus. Şi de altfel noi toţi, basarabenii, am fost vânaţi. Aşa că n-am vrut să-mi depun oasele acolo. În septembrie am dat cerere, în '44. Şi în '45 mi-a venit aprobare. Şi pe urmă hai... era Bucur Şchiopu[12], nu ştiu cine, hai că trebuie să facem, trebuie, vino încoace, treburi urgente. Şi pe urmă m-au trimis la Londra, că ştiam englezeşte, şi eram şi membru de partid. Şi am stat acolo, şi n-am făcut nimic. Nici o relaţie nu era. Căci se plătea armistiţiul. Şi pe mine mă întreba numai preţul. Pentru că la armistiţiu s-a convenit ca toate preţurile să fie mondiale. Şi atunci primeam telegrame: preţul internaţional la cutare... Al paiului! Preţul internaţional al paiului. /*râde*/ O sticlă de whisky, caută pe englezi care se ocupă de produse agricole, şi cam ce se pune? Ei, hai să fie atâta.

– *Şi când aţi revenit de acolo?*

– Am stat doi ani de zile. Când a venit Ana Pauker, i-a chemat pe toţi acasă.

– *Neavând încredere în aceştia?*

– Nu, absolut pe toţi.

– *Şi la revenire v-aţi încadrat la statistică?*

– Nu, la CSP am lucrat.

– *Cu planificarea?*

– Nu. Tot probleme agricole.

– *Nu era Consiliul de Stat al Planificării?*

– Da, dar erau şi probleme agrare acolo. Şi pe urmă am făcut o greşeală. Miron Constantinescu[13] a avut un stat major, şi m-a chemat pe mine, să vin şi eu. Şi a venit el, şi mi-a dat mie problema preţurilor. Bine, dar eu nu sunt cu preţurile. El, uite, sarcină să faci preţurile. Bine. Şi m-a trimis la Institutul de Statistică – Direcţia Centrală de Statistică, cum se numea atunci – ca să prelucrez situaţia nivelului de trai. Nivelul de trai

a fost băgat în chestionare pe care le completau gospodinele. Ce a cumpărat, cât a plătit. Şi se calculau pe această bază preţurile, şi deci nivelul de trai. Şi după ce un an de zile am stat eu acolo şi am lucrat pe baza acestor carnete, în sfârşit am dat situaţia. Şi era şedinţă mare, cu consilierul sovietic, era Miron Constantinescu, şi eu prezint următoarea situaţie: tovarăşe preşedinte, venitul populaţiei în anul acesta a crescut cu 3%, datorită intrării în producţie a soţiilor şi a copiilor din familiile respective – că salariile nu s-au mărit. Însă din acest 3%, 1% s-a pierdut din cauza creşterii preţurilor. Când am spus eu chestia aceasta, au sărit pe mine: unde eşti, dar ce crezi... Păi, tovarăşe preşedinte... Atunci zarzavaturile se cumpărau la Aprozare, şi la Aprozar se vindea numai gunoi. Aşa că dacă cumperi la Aprozar la preţul fix, şi arunci ceea ce este prost, îţi revine mai scump decât ceea ce cumperi de la ţăran. Gospodinele cumpărau de la ţărani, la preţuri mai mari. Dar ce se întâmplă? Când s-a făcut stabilizarea, eu ca mare specialist eram la Londra, au făcut alţii... Deci, eu nu sunt vinovat. S-a stabilit raportul dintre preţul grâului şi preţul fierului. Şi acest raport s-a luat cum a fost pe vremuri. Or preţul grâului pe vremuri a fost apăsat de taxe de export, iar preţul fierului a fost ridicat de taxe de import. Şi atunci preţul grâului, şi deci toate preţurile agricole, au fost diminuate. Ţăranii când predau cotele de grâu, nici nu luau banii. Erau sume derizorii. Şi ei din ce puteau să trăiască? Din legume care le cultivau pe terenurile lor, şi le vindeau în piaţă. Sigur că ei căutau să scoată ceva mai mult, ca să aibă din ce trăi. Lui Miron Constantinescu nu i-a plăcut, că el a făcut stabilizare, şi eu, Cresin, vin să dărâm. Şi m-a dat afară. Şi m-a dat afară şi din partid. În 1950.

– *Şi după aceea unde aţi lucrat?*

– Am lucrat la Ana Aslan[14].

– *La Geriatrie?*

– Da.

– *Dar Institutul de Geriatrie s-a înfiinţat abia în '52.*

– Păi, vreo doi ani de zile eu am avut catedră de statistică la facultate.

– *Şi de la catedră nu v-au dat afară.*

– Nu, în schimb au plecat institutele. Că eu am lucrat la Mine, care a plecat la Petroşani, şi la Petrol, care a plecat la Ploieşti. Şi s-a desfiinţat facultatea de ingineri economişti. Că a dat prea bune rezultate, şi nu i-a convenit lui Manea Mănescu[15] care era şef ISE că erau ingineri care ştiau

să se uite şi la date statistice, şi la contabilitate, nu numai la cazan. Şi aceşti ingineri se pregăteau pentru directori de întreprinderi. Şi nu i-a convenit, şi atunci s-a închis. Şi am pierdut şi eu locul, prin ′52-′53, aşa ceva.

– *Şi cum aţi ajuns la Institutul de Geriatrie?*

– Păi, la „Braţe de Muncă" spuneau că nu au loc decât la contabilitate. Eu am spus că sunt statistician de meserie. Şi am găsit acolo un loc de statistician medical. Adică era de liceu, liceul era suficient. M-au încadrat cu 690 de lei, şi pe urmă, la 60 de ani am fost avansat la cercetător ştiinţific principal!

– *Şi când aţi ieşit la pensie?*

– La 64-65 de ani. Sunt 10 ani de când am ieşit la pensie.

– *Munca de la geriatrie din punctul de vedere al statisticii a fost serioasă sau nu v-a dat satisfacţii profesionale?*

– Ba, mie mi-a dat. Pentru că erau analize statistico-demografice. Pentru mine era o plăcere. Mă ocupam cu plăcere, deşi neplătit. Doamna Aslan a făcut acest Gerovital pe care-l folosesc şi eu. Şi pentru că era în relaţii proaste cu conducerea, şi în special cu Milcu, acest Gerovital nu a fost admis ca medicament, se făcea numai în interior, acolo. Şi numai când a venit comandă din Egipt pentru Gerovital, atunci s-a pus problema: ce facem cu Gerovitalul? Cum putem să-l exportăm, dacă el nu este admis în ţară? Repede s-a făcut şedinţă la minister, şi s-a dat patalamaua pentru Gerovital. Pe urmă ea s-a dus în America, şi a vrut să-l plaseze acolo. Dar în America zice, da, dar trebuie prelucrare statistică, în ce măsură probabilitatea este de păstrare a sănătăţii. Ei... Am pus formule de statistică matematică, am pus cutare... şi a mers şi în Statele Unite. Aşa că şi eu am o lucrare semnată împreună cu doamna Aslan! /*râde*/ Mie mi-au plăcut chestiile acestea. Pentru mine era o plăcere să mă ocup cu analize statistice. Eu am făcut statistică matematică la facultate, cu Onicescu[16]. Aşa că am avut cu cine învăţa. În ′27 când am făcut eu facultatea el tocmai a venit proaspăt din Italia.

– *Prin ′48 s-a dat afară formalismul din statistica românească, după modelul sovietic.*

– Da, toţi directorii au fost daţi afară.

– *Mă refer la teorie.*

– Am fost la Londra atunci. Da, a fost o jale.

– *Cu ceilalţi statisticieni aţi păstrat legătura? La agricultură bunăoară a ajuns din Şcoala Gusti, Coriolan Gheţie[17]. Nu l-aţi cunoscut?*

– Ba da, cum să nu.

– *Retegan*[18]?

– Retegan înaintea mea a plecat. A plecat la închisoare. Bine, cică el şi cu Golopenţia au furnizat date secrete[19].

– *Cui?*

– Cui? Capitaliştilor! De fapt care a fost situaţia. Institutul de Statistică avea convenţia de a furniza date la institute internaţionale. Ei, aceste date „înaintea erei noastre" au fost nesecrete. În „era noastră" au devenit secrete.

Note

1 **Ionescu-Siseşti, Gheorghe** (1885-1967), agronom, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, academician. A pus bazele cercetărilor ştiinţifice în agricultură prin întemeierea Institutului de Cercetări Agronomice.

2 **Manuilă, Sabin** (1894-1964), medic, statistician, studii de statistică, demografie şi medicină socială în SUA. Din 1930, directorul general al Institutului Central de Statistică. Iniţiatorul recensămintelor moderne din anii '30-'40. Membru corespondent al Academiei Române din 1938. În 1947 a părăsit clandestin România şi s-a refugiat în SUA, stabilindu-se la New York.

3 **Popescu, Niculae N. (Nae),** inspector la Fundaţia Culturală Regală „Principele Carol", participant la campaniile monografice din Runcu, Cornova, Drăguş, conducătorul echipei din Şanţ.

4 **Ştefănescu, Faust**, licenţiat în litere, participant la campanii monografice.

5 **Measnicov, Ivan (Vanea),** statistician, participant la campanii monografice.

6 **Sterian, Paul** (1904-1984), publicist, economist şi romancier. Director al Oficiului Universitar din Bucureşti creat de Gusti, unul dintre întemeietorii Institutului de Conjunctură, apoi consilier în Ministerul Afacerilor Externe, în timpul războiului secretar general al Ministerului Economiei Naţionale şi al Ministerului de Finanţe. Participă la campania monografică din Drăguş, realizează primul film sociologic românesc, colaborează la *Enciclopedia României* şi la „Sociologie Românească". După război este închis, apoi este vânzător, ulterior lucrează la Institutul de Geriatrie.

7 **Rockefeller, John Davison** (1839-1937), industriaş şi filantrop american, creator al Fundaţiei Rockefeller, al Universităţii Rockefeller, al Institutului Rockefeller pentru cercetări medicale.

8 **Madgearu, Virgil** (1887-1940), economist, sociolog şi om politic. Doctor în ştiinţe economice, financiare, profesor de economie naţională la Academia Comercială din Bucureşti. Deputat din 1919, secretar general al partidelor

Ţărănesc şi Naţional-Ţărănesc, ministru al Industriei şi Comerţului (1928-1929, 1930, 1932), de Finanţe (1929-1930, 1932-1933), la Agricultură şi Domenii (1930-1931). Asasinat de legionari.

9 **Malaxa, Nicolae** (1884-1965) inginer chimist, magnat al industriei siderurgice româneşti, poziţie influentă în cadrul camarilei din Palatul Regal. A murit în exil.

10 **Rădulescu, (Gogu) Gheorghe** (1914-1991), economist, a lucrat la Institutul de Conjunctură, ulterior demnitar comunist, membru CPEx (1965-1989). De mai multe ori ministru al Comerţului, vicepreşedinte al Consiliului de Stat.

11 În urma legislaţiei rasiale foarte mulţi intelectuali evrei au fost concediaţi, rămânând fără mijloace de supravieţuire. S. Manuilă a convins autorităţile statului că pentru prelucrarea imensului material al recensămintelor să-i permită angajarea semilegală – cu salarii mici – a unui număr mare de intelectuali evrei.

12 **Şchiopu, Bucur** (1911-1991), economist, a lucrat la Institutul de Conjunctură. Ulterior demnitar comunist, membru al Comisiei Centrale de Revizie, de mai multe ori ministru, între 1970-1975 ambasador în Canada.

13 **Constantinescu, Miron** (1917-1974), sociolog, om politic, îndeplinind după 1947 diverse funcţii de conducere în aparatul de partid şi de stat. Elev al lui Dimitrie Gusti, a contribuit la relansarea sociologiei după 1965.

14 **Aslan, Ana** (1897-1988), medic, profesor universitar la Timişoara, unul dintre pionierii gerontologiei mondiale. A descoperit acţiunea regeneratoare a procainei. A elaborat medicamentele Gerovital H3 şi Aslavital. Academician.

15 **Mănescu, Manea** (n. 1916), economist. Demnitar comunist, prim-ministru al României (1974-1979). Profesor universitar la Bucureşti. Lucrări de specialitate. Academician.

16 **Onicescu, Octav** (1892-1983), matematician, profesor universitar la Bucureşti. Creatorul şcolii româneşti de teorie a probabilităţilor. Academician.

17 **Gheţie, Coriolan** (1916-1990), licenţiat în sociologie, format în concepţia Şcolii sociologice de la Bucureşti, a lucrat la Institutul Central de Statistică.

18 **Retegan, Gheorghe** (1916-1998), sociolog şi statistician, format în concepţia Şcolii gustiene. În perioada 1941-1950 lucrează la Institutul Central de Statistică (Direcţia Centrală de Statistică). Arestat în 1950, închis la Jilava, judecat în 1954 şi achitat. Activează în cercetarea economică şi sociologică, din 1973 devine universitar, până la pensionare (1976).

19 Amândoi au fost arestaţi şi întemniţaţi în „lotul Pătrăşcanu". Anton Golopenţia a murit în închisoare, Gheorghe Retegan a fost eliberat după 5 ani.

Marcela Focşa*

„Pe vremea mea fiecare era alt fel“

În practica istoriei orale au existat încercări de reluare a convorbirilor după câţiva ani, pentru a vedea mutaţiile, transformările în modul, tematica în aprecierile formulate în cursul povestirii vieţii. În cazul Marcelei Focşa am avut posibilitatea reluării dialogului după 15 ani. La întâlnirile din anii '80 am avut impresia că dintre toţi interlocutorii mei gustişi, ea este cea care trăieşte cel mai intens amintirile campaniilor. Prin povestirea ei am pătruns cel mai adânc în cotidianul grupului monografist. Când am revăzut-o în 2001, credeam că noul dialog va aduce distorsiuni importante din cauza trecerii anilor, a vârstei înaintate, şi nu în ultimul rând fiindcă după schimbarea din decembrie 1989 nu puţini intelectuali şi-au „reconsiderat“ trecutul. Cititorul va constata că în cazul Marcelei Focşa aceste mutaţii nu s-au produs.

*

– *Cum aţi ajuns la sociologie şi când*?

– Eu am ajuns la filosofie, unde trebuia să studiez toate disciplinele care intrau aici în cadrul facultăţii. Printre ele era şi sociologia, la care

---

* **Focşa, Marcela** (1907-2002), etnograf, muzeograf, participantă la campaniile monografice cu începere din 1928. După o scurtă perioadă la Institutul de Cercetări Sociale al României şi în Ministerul Educaţiei Naţionale, se transferă la Institutul Central de Statistică. După război a lucrat la Muzeul de Artă Populară. A publicat 7 volume în calitate de coautoare şi zeci de studii în „Revista Muzeelor“ despre portul şi ornamentele populare, despre metodologia organizării de expoziţii.

aparţinea estetica. Pe mine mă interesa în special estetica, însă a trebuit să urmez cursul de sociologie. Şi acolo, nu ştiu cum s-a întâmplat, că atunci când eram în anul doi, am intrat în grupul cu care trebuia să plece Gusti pe teren. Era Stahl, care era stenograf la facultate, el stenografia cursurile... S-a constituit aşa un grup, în care era şi Paula, Zizi Constante şi Lena cu belle-artele... era Stahl. Era Nel Costin, Ion Costin, Mitu Georgescu, era Prejbeanu, asistentul lui Gusti, o serie de alţi băieţi, şi Gusti a constituit un grup cu care a plecat pe teren.

– *Care a fost prima cercetare la care aţi ieşit?*

– Prima cercetare a fost la Fundul Moldovei, dar înainte mai fusesem la încă două, cred că prin nişte prieteni, Marioara Negreanu[1] care a fost din Vrancea şi cu care eram foarte prietene, şi cred că prin ea am fost atrasă în această afacere. Şi pe urmă în mod regulat mă duceam... Am participat şi la cercetările din următorii ani.

– *Cum a fost pregătită cercetarea de la Fundul Moldovei?*

– Nu-mi amintesc. Se ţineau nişte şedinţe la care Gusti îşi prezenta sistemul lui cu cadre, cu manifestări. Am impresia că la Fundul Moldovei încă nu ajunsese să organizeze echipe pe probleme. Spre deosebire de Drăguş, unde s-a constituit de pildă echipa care s-a ocupat de problemele artistice, la care am participat. Dar la Fundul Moldovei nu am avut nişte teme proprii, pe echipe. Ne-am dus... ce să vedem? Nu ştiu dacă era un lucru prea clar, era pentru prima oară când luam parte la aşa ceva. În orice caz, ca să facem cercetări în colectiv asupra unui sat. Dar nu aveam încă o viziune, adică aveam o viziune teoretic generală, care era teoria, concepţia lui Gusti, dar nu o viziune concret generală, dacă se poate spune aşa. Ne-a folosit să vedem diferite sate cu băieţii ăştia mai mari, cu Stahl, care erau cu 2-3 ani mai mari decât noi, şi mai deştepţi decât fetele, şi mai orientaţi. Se stabilea un plan de lucru, şi pe urmă se împărţea la membrii colectivului, şi se mergea în diferite sate. Aşa că am făcut şi statistică, ne-a dat formulare cu care am mers pe nişte coclauri, am făcut şi statistica populaţiei, şi pe urmă formulare în legătură cu familia, cu obiceiurile legate de căsătorie, întemeierea familiei şi aşa mai departe. Dar nu am avut o problemă personală sau pe echipe pe chestiile astea.

– *La Fundul Moldovei se mai făceau întâlnirile de seară....*

– Vai, erau. Era şi Floria Capsali, era şi Mac Constantinescu şi ştiu că la un moment dat Mac Constantinescu venise proaspăt de la Paris, făcuse acolo École du Louvre, nu ştiu ce mai făcuse, şi l-am însoţit. Studia

nişte biserici, nu numai la Fundul Moldovei, şi pe la Câmpulung, nu ştiu pe unde, şi l-am însoţit... Erau şedinţele de seară şi de după-masă... Erau pasionante! Dar nu mai erau sociologice. Nu. Erau pasionante, pentru că a fost aşa o experienţă umană, întâlniri şi cunoaşteri de oameni, de relaţii între oameni, de tovărăşie, de camaraderie, extraordinare. Sociologia era în timpul zilei. Dar seara era liber. Fiecare se manifesta cu ce era mai înzestrat. Mac Constantinescu avea tot felul de preocupări amuzante. Floria Capsali dansa. Mai era acolo o fată de la gimnastică, şi aceea dansa şi dădeau reprezentaţii. Alţii spuneau versuri... Costin ăsta avea patefon şi venea cu patefonul după el şi cu plăci, dar cu plăci de muzică serioasă, Beethoven. Erau seri foarte culturale, nu sociologice, dar foarte culturale, înţelegi?

– *Dar şedinţele cu Gusti?*

– În timpul zilei fiecare om îşi făcea treaba lui, şi seara la şcoală... Gusti în timpul zilei nu prea avea ce face... El, avea pe Prejbeanu şi pe Vlădescu-Răcoasa[2] ... El se plimba prin sat, stătea de vorbă cu autorităţile. Veneau toţi la el, că el era o mare personalitate. La prânz mâncam toată lumea împreună, după masă mai o ştergeam la un râu, la ceva. După masa de seară la şcoală era şedinţă cu toată lumea. Atunci se discutau probleme foarte interesante, problemele satului, constatările făcute în legătură cu satul. Să ştii că erau nişte lucruri foarte inteligente, de mare cuprindere, de o anumită cuprindere teoretică, nu erau nişte chestii de amănunt. Nu-mi amintesc la Fundul Moldovei de aceste şedinţe. Probabil că au fost, dar nu seara. Erau ziua. Era echipa de medici care făceau cercetări antropometrice, ei erau pentru cadrul biologic. Erau totuşi pe specialităţi. Erau geografi... Erau aşa de mulţi – cred că erau studenţi –, şi n-au rămas. Au fost oameni care nu au mai rămas.

– *Din anul dumneavoastră nu au venit mulţi la Fundul Moldovei.*

– Nu, din anul meu cred că la Fundul Moldovei n-am fost decât eu. Uite, nu-mi amintesc.

– *Dacă ne-am uita la fotografii, s-ar mai putea identifica...*

– Poate. Nu ştiu dacă Ion Zamfirescu[3] a fost la Fundul Moldovei. Şi Focşa. Cred că Focşa a fost. Uite, nu-mi amintesc.

– *Au fost la Drăguş. Mai aveţi amintiri de la Fundul Moldovei?*

– Nu mai am amintiri speciale. Am făcut statistici pe problema familiei. Şi îl însoţeam pe Mac Constantinescu în cercetările lui de pictura bisericilor, dar asta n-a durat mult. Atunci încă nu se constituise aşa o echipă artistică, adică o echipă care să se ocupe de arta populară a locului.

Erau şedinţe, dar cred că erau limitate la anumite aspecte. Şi problema asta propriu-zis etnografică, aspecte mai strict etnografice nu au fost aşa de mult în atenţie atunci. Erau mai mult alte probleme, economice, juridice, obiceiuri, era problema medicilor, a sănătăţii populaţiei.

– *Gavrilă Frâncu*[4]*, primarul de acolo ce impresie v-a făcut?*

– Era un tip foarte deştept, era interesant. Dar nu am avut un interes special pentru el, n-am avut ocazia de a avea de-a face cu el în mod deosebit.

– *Atunci Fundul Moldovei în afară de o excursie interesantă însemna şi altceva pentru dumneavoastră?*

– Să spun drept, eu abia la Drăguş am descoperit satul. Până atunci a fost mai mult un fel de excursie, care deloc nu m-a dezamăgit, dar nu am avut atunci – eram prea tânără, prea nefrecată, nerulată, nu venisem în contact cu probleme de felul acesta, şi Fundul Moldovei nu era tocmai un sat care de la prima vedere să te pună pe un făgaş. Adică, în ceea ce mă privea pe mine. În probleme economice, de păstorit, dracu' ştie, poate era altceva, dar în problemele acestea de arte, de... nu putea să facă impresia, pe care a făcut-o Drăguş. Care a fost o revelaţie pentru toată lumea, nu numai pentru mine. Înţelegi? Atunci ţi-ai dat seama ce înseamnă cultură populară, ce înseamnă un sat, şi ce înseamnă cultură populară ţărănească. Lucru care în alte sate n-a mai fost atât de pregnant, cum a fost la Drăguş. Nici la Runcu, nici la Cornova.

– *Şi Şanţ?*

– Şanţu da, mai mult. Dar nu ca Drăguş. Drăguşul era mult mai conservat, mult mai unitar, omogen, mult mai un întreg. La Şanţu erau mai multe diferenţieri.

– *Faţă de Fundul Moldovei la Drăguş organizarea s-a schimbat.*

– La Drăguş a fost o echipă artistică în care era Mac, era Margareta Sterian[5], era Paul Sterian, era Argintescu-Amza care se ocupa de concepţia artistică a ţăranilor, era Lena Constante, eram eu.

– *Lena Constante a fost în a doua campanie de la Drăguş...*

– Nu în a doua. Păi n-a lucrat icoane? Nu în a doua. A făcut icoane pe sticlă. Eu mă ocupam de ţesături, copiam modele de ţesături şi ea a copiat icoanele pe sticlă şi a făcut o cercetare. A găsit pe Savu Moga, şi a făcut o cercetare despre icoane. Mergeam împreună. Cu materialele noastre Gusti a fost, cred că în toamnă, în Germania, la Berlin, la nu ştiu ce chestie a fost acolo, şi s-a făcut expoziţie cu desenele noastre. Şi la Fundul Moldovei s-a făcut o expoziţie foarte reuşită. Şi ele au fost expuse

la Seminar întâi, pe urmă le-a dus în Germania. A venit Gusti foarte încântat, şi ne-a spus: să ştiţi că am pus numele dumneavoastră acolo, şi toţi mă-ntrebau ce sunt astea!

– *Atât de multe ştiu despre Gusti, încât parcă îl văd, şi nu-l văd...*

– Da. Avea şi părţi dezagreabile şi era foarte boieros, avea atitudini şi un fel de a privi lucrurile foarte de sus, aşa, ca un boier, însă avea o capacitate de a se interesa totuşi de oameni, de studenţi, a ajutat, a trimes prin..., a plasat, a dat burse. Când a fost el ministrul Învăţământului[6], era plin de studenţi acolo şi de colaboratori, şi făcea tot ce putea. Făcea. Dar asta nu-l împiedica să zică „idiotule", să-l dea pe uşă afară. Foarte impulsiv, un temperament cu foarte mare capacitate de acţiune. Şi cred că firea asta a lui, aşa impulsivă şi colerică l-a ajutat să ducă la bun sfârşit, să organizeze acţiuni aşa de mari şi complexe, ca Serviciul Social şi Institutul de Ştiinţe Sociale şi cercetările astea. El vedea în mare.

– *La Drăguş faţă de Fundul Moldovei aveaţi preocupări mai specifice?*

– Eu aşa am impresia că a fost mai organizat, pe echipe. Şedinţele de seară erau cu mai multă substanţă. Băieţii ăştia, deştepţii noştri, descopereau tot felul de lucruri. Vulcănescu descoperise problema gunoiului, circuitul gunoiului. Deci, gunoiul venea de la animale, nu? Se îngrăşa pământul cu el. Pe pământ creşte şi iarbă, deci vitele păşteau iarba îngrăşată cu propriul lor gunoi, şi urma alt gunoi... /*râde*/

– *Şi descoperirea asta unde a făcut-o?*

– Ei, unde? Seara la şedinţă /*râde* /.

– *Ştiu că acolo a avut o experienţă care a dus la o lucrare importantă*[7]. *Îşi căuta port naţional, şi nu găsea pe măsura lui. De asta vă aduceţi aminte?*

– Da, îmi aduc aminte, dar până la urmă a găsit.

– *Da, dar nu avea preţ.*

– Păi asta a fost o altă constatare-surpriză: acolo la Drăguş banii n-aveau valoare, pentru că ei îşi făceau totul singuri. Adică, dacă voiai să cumperi ceva, ei nu ştiau. Puteai să le dai 1 leu, puteai să le dai 100 de lei, pentru ei era totuna. Nu că n-aveau valoare. N-aveau valoare în bani. Pentru că fiind economie închisă, ei nu cumpărau decât foarte puţine lucruri, făceau aproape totul singuri.

– *Produsele lor aveau valoare de utilitate, nu de marfă.*

– Nu de marfă. Ei mai aşa... schimbau cu olari, tot cu meşteri populari, cu produse de meşteri populari. Asta a fost una dintre revelaţiile contactului cu satul acesta.

– *Cu Herseni în ce relaţii aţi fost?*

– Cu Herseni am avut relaţii foarte bune, cu Paula[8] eram foarte prietenă, şi cu el am fost în relaţii foarte bune. A preluat cursul lui Gusti şi a avut o activitate pe multe planuri.

– *Ei, Gusti a avut destul de multe!*

– Gusti a avut, asta era... Nici un profesor de la filosofie din vremea aceea nu avea farmecul şi darul ăsta de a atrage, de a interesa studenţii în jurul lui, ca Gusti. Nici nu erau discipline... afară de Nae Ionescu, care avea şi el. Era un profesor interesant pentru studenţi. Dar încolo... Cel care a atras cel mai mult în jurul lui, a fost Gusti. Şi Vianu era foarte admirat şi foarte apreciat, dar nu avea „suită". P. P. Negulescu nu ştiu dacă atunci ţinea regulat cursuri... Nu erai obligat să urmezi fiecare curs, dacă îţi alegeai trei obiecte de licenţă, la care trebuia să urmezi trei ani, celelalte nu erai obligat. Nu mai ţiu minte prea bine, ştiu că era deştept, avea un curs de filosofie pe baze ştiinţifice. Îşi întemeia anumite concluzii filosofice asupra lumii pe baza cercetărilor ştiinţelor exacte. Era interesant, aspectul acesta filosofic al concluziilor cercetărilor ştiinţifice. Felul cum preda era cam plicticos. Rădulescu-Motru... nu prea era apreciat de studenţi. El l-a avut pe Nestor[9] ca asistent. Poate că nici disciplina lui nu era atât de atractivă. Vianu atrăgea, avea studenţi foarte buni. Alexandru Dima, Edgar Papu[10] ... a fost studentul lui Vianu.

– *A cam deviat de la el...*

– Ei bine /*râde*/ avea tot dreptul! La ce te referi?

– *La protocronism.*

– E un teritoriu în care poţi să-ţi permiţi unele...

– *E adevărat... De la Drăguş unde se mai făceau excursii?*

– Deci, la Drăguş era şedinţa de seară cu Gusti, se termina la 10 şi pe urmă începeau şedinţele noastre. Era castelul de la Sâmbăta şi acolo mai era Eugen Ionescu[11] , erau diverşi scriitori care făceau creaţie vara la castel. Şi noi, după şedinţele cu Gusti, dacă nu ne duceam la Sâmbăta, trăgeam la careva din noi şi începeam şedinţele noastre. Cu cafea, cu reprezentaţii date de Mac Constantinescu... era şi doamna Brăiloiu, cu chestii nostime, cu patefonul... Costin nu ştiu dacă a fost la Drăguş... Ei, şi Gusti a aflat la un moment dat. Noi ne distram...nu pot să spun, cât de bine ne distram. Şi Gusti a aflat de aceste întruniri nocturne şi a vrut să participe şi el. Era foarte intrigat. Să vezi, ce-am făcut o dată. A venit doctorul Manuilă care avea maşină, şi Prejbeanu, care era asistentul lui

Gusti, avea şi el maşină. Şi Manuilă a zis: haideţi la Braşov. Şi ne-am încărcat în două maşini, eu cred că vreo 20 de oameni, aşa ceva, la culme. Poate 20 nu, dar în orice caz 14-15 ne-am încărcat. Am ajuns dimineaţa la Braşov, la Coroana acolo, era un chelner afară... pe la 7 dimineaţa... care când a văzut că am început să ieşim şi nu mai se termina... Ne-am dus, am băut o cafea cu lapte şi nu ştiu care a zis: hai să-i trimetem lui Gusti o carte poştală. Zis şi făcut. Noi până la prânz am fost înapoi, dar nu ştiu cum, cartea poştală a ajuns foarte repede. Când Gusti o primeşte, eram la masă cu toţii. A rămas încremenit. Nu putea să înţeleagă, de unde am scris-o şi când s-a scris şi când s-a trimes. Şi cred că după aceea a zis că vrea şi el să participe la aceste şedinţe. Ei, dacă a venit el, nu mai avea nici un farmec, pentru că toată lumea era mai reţinută, mai rezervată în prezenţa lui. Aşa că el a fost decepţionat de noi şi n-a mai încercat altă dată.

– El n-a venit niciodată cu nevastă-sa acolo?

– Nu, nu era căsătorit. Uite, doamna Brăiloiu era foarte drăguţă şi s-a adaptat la viaţa aceea.

– Şi Veturia Manuilă[12] *de asemenea, probabil, nu?*

– Ei, dar Manuilă ce-a fost, două sau trei zile numai. Şi a venit singur, sau poate cu cineva de la institut.

– Când doamna Veturia Manuilă a pornit şcoala de asistenţă socială a luat acolo mai mulţi monografişti ca profesori, pe Xenia Costa-Foru, pe Henri Stahl, pe Vulcănescu.

– Da, şi Zizi Constante a fost acolo. Şi Xenia era mare, adică avea o greutate. Ce drăguţă femeie şi ce om deosebit!

– Şi tatăl ei a fost deosebit. Foarte interesant om. Francmason...

– Dar cine nu era francmason pe vremea aceea!

– Era chiar aşa de răspândită francmasoneria?

– Foarte.

– Gusti n-a fost probabil...

– Gusti nu, dar uite, de exemplu tatăl meu cred că a fost. Deşi el era militar, şi nu ştiu dacă avea voie. Dar a povestit el ceva de francmasonerie. Era destul de răspândită.

– Deci la prima campanie Drăguş v-aţi orientat în sensul preocupărilor spre manifestările artistice.

– Adică am intrat mai mult în etnografie atunci, şi pe urmă am rămas cu asta. Nu se vorbea în felul acesta, adică nu era folosit acest

cuvânt. Totul era viaţă socială şi cu manifestări economice, spirituale şi aşa mai departe, nu se folosea cuvântul de etnografie sau de fenomen etnografic. În cadrul şcolii. Însă totuşi, ţinând cont de existenţa etnografiei şi a definiţiei faptului etnografic, categoria asta de obiecte artistice intra în etnografie. Bineînţeles că eu urmăream şi sub aspect sociologic, pentru că erau diferenţieri. La Drăguş mai puţin evidente, pentru că era un sat foarte omogen, dar în alte sate erau diferenţieri mai mari. Dar şi acolo erau, în funcţie de vârstă, de stare civilă, de stare economică şi aşa mai departe.

– Aţi urmat vreun curs de etnografie, bunăoară la Densuşianu sau altcineva?

– Nu. La Bucureşti n-a fost nimic. Mie Chelcea[13] mi-a mai dat unele orientări, dar mai târziu. La Bucureşti nu era nimic etnografie. Densuşianu făcea folclor. Mehedinţi făcea geografie, avea şi el elemente etnografice, dar nu se punea problema, pentru că asta era sociologie. De Şcoala lui Gusti asta era considerată viaţă socială. Nu se punea problema. Abia târziu, după ce am ajuns la muzeu.

– Licenţa din estetică v-aţi dat-o cu Vianu?

– Nu, Vianu era conferenţiar la catedra lui Gusti, licenţa se dădea cu Gusti. Dar puteai să-ţi alegi un subiect de estetică. Susţinerea examenului era cu Gusti, dar tema era de estetică. Eu am făcut ceva despre funcţia socială a artei, ceva care era şi oarecum sociologie. Aşa că am împăcat şi capra, şi varza. De ce am făcut filosofie? Eu aş fi vrut să fac medicină şi nu m-au lăsat părinţii, pentru că au zis că-i prea greu şi că sunt prea slabă. Şi mai bine că nu m-au lăsat. Pe urmă am vrut să fac Conservator, cântam la pian şi îmi plăcea foarte mult muzica, şi acum îmi place. Şi n-am reuşit, pentru că nu se putea reuşi aşa, să vii de la Galaţi, şi să te prezinţi la examen. Trebuia întâi să te pregătească cineva din Conservator. Şi asta a fost foarte bine, că eu şi aşa n-aş fi putut să ajung prea departe. Atunci m-am înscris la filosofie, pentru că eram foarte.... să nu râzi de mine.... eram obsedată de problema cunoaşterii lumii. Simţeam nevoia să mă lămuresc, ce-i cu universul şi cu lumea. De la 15 ani eu n-am mai crezut în Dumnezeu. Poate că din cauza asta. Dacă voiam să fac medicina, este tot în ideea că ziceam că e un învăţământ care te duce la lămurirea unor fenomene de început, de bază. Şi, oricum, filosofia dă o vedere generală. Adică dorinţa asta a mea era mai mare, decât capacitatea respectivă. Poţi să-ţi doreşti ceva, chiar dacă nu eşti în

stare. Cum a fost şi cu pianul, cum a fost şi cu filosofia. Mai bine aş fi reuşit, dacă făceam limba franceză. Dar mi s-a părut că-i prea uşor. Eu am învăţat la Galaţi la liceul ortodox, şi aveam o profesoară extraordinară. Şi ştiam atât de multe lucruri, încât la facultate n-am mai avut nici o surpriză, nici un aport în plus. Ziceam, dacă n-am nimic de învăţat de aici... Cu filosofia am dat examenul de capacitate, şi am intrat în învăţământ. Şi bineînţeles nu-mi plăcea că nu eram la Bucureşti. Eram tot pe la Râmnicu-Sărat, pe la Piteşti, şi făceam naveta din Bucureşti. Cât timp am fost la facultate, ne-am mutat la Bucureşti. Şi atunci s-a înfiinţat Institutul de Cercetări Sociale.

– *Dar asta a fost abia în 1939.*

– Facultatea am terminat-o în '30 cred, dar până am intrat în învăţământ a mai durat, pentru că nu s-a dat examenul de capacitate decât peste vreo doi ani, şi abia în '35 am reuşit să iau catedră. Să ne dea. S-au înfiinţat catedre de filosofie. Nu existau. În perioada asta, ca să facă ceva cu bieţii absolvenţi ai Facultăţii de Filosofie, s-au înfiinţat catedrele de filosofie la licee. Şi atunci ne-a plasat. Şi am fost suplinitoare la Galaţi, şi pe urmă doi ani jumate la Râmnicu-Sărat, şi în timpul ăsta s-a înfiinţat Institutul de Cercetări Sociale, şi ne-a luat pe toţi acei care făcuserăm monografie. Dar n-a durat fericirea decât vreo 6 luni, pentru că în toamna aceluiaşi an s-a desfiinţat. Ne-a detaşat pe unde s-a putut. Pe mine m-a detaşat la Ministerul Învăţământului.

– *Aţi fost la minister şi sub legionari?*

– Da, am fost. Când era Herseni. Şi pe urmă Manuilă având nevoie de multă funcţionărime, fiindcă începea statistica populaţiei, recensământul populaţiei şi nu ştiu ce probleme de statistică, a luat toţi profesorii detaşaţi în Bucureşti. Şi la Statistică am lucrat până în '45. Şi am căpătat şi un certificat de statistician.

– *Acolo la ce serviciu aţi fost?*

– Am fost la recensământul funcţionarilor publici. Era inginerul Measnicov, care a fost şi el monografist, şi el lucra problema asta a recensământului funcţionarilor publici, şi şi-a făcut un mic grup, cu care a dus lucrarea până la sfârşit. A fost interesant într-un fel. Şi după '45 am venit la Muzeul de Artă Populară, care atunci a avut un nou director, pe Mircea Nădejde. Nu ştiu dacă ai auzit de el, a fost asistentul profesorului Oprescu[14]. În '45 Tzigara-Samurcaş[15] s-a pensionat. Adică el era pensionat, era bătrân, dar atunci s-a retras. Şi a fost numit Mircea Nădejde, care mă

cunoştea, ştia că am lucrat cu Gusti şi m-a detaşat acolo. Şi acolo am rămas până la pensionare. La vremea aceea muzeul era la Şosea, în clădirea roşie, unde acum e muzeul partidului. Dar nu era terminată clădirea, şi nu funcţiona decât o sală. Muzeul naţional care a fost întemeiat de Tzigara-Samurcaş cuprindea şi arheologie şi etnografie şi o pinacotecă. Dar era Muzeul Naţional de Artă şi Arheologie. Şi pe urmă s-a desfăcut, şi arta a mers de o parte, arheologia de o parte, şi s-a înfiinţat Muzeul de Artă Populară. Care a fost deschis şi a stat un timp tot în clădirea aceea, până în '50 ori '51 şi pe urmă s-a mutat pe calea Victoriei. Ştii unde? La pălăţelul acela Ştirbei. Pe urmă s-a înfiinţat Muzeul de Artă, mare, şi arta populară a fost la Ştirbei. Acum este muzeu de sticlărie.

– *Poate fi surprinsă în studiile dumneavoastră publicate obârşia de sociolog? Sau v-aţi detaşat complet de sociologie? În textura studiului, în interpretarea fenomenului etnografic.*

– Nu, nu m-am detaşat complet. Ştii, te interesează foarte mult problema circulaţiei. Şi asta este o problemă de sociologie. Şi toate bunurile astea etnografice au un fundament social. Aşa că nu poţi să faci abstracţie. Şi sunt foarte multe aspecte de sociologie în tratarea şi în surprinderea, în urmărirea fenomenului aşa-zis etnografic. O faci şi cu un ochi de sociolog. De fapt termenul de folclor se referă la muzică şi la literatură. Şi la dans. Dansul nu putea fi surprins, nu putea fi înregistrat. Acum da, cu filmul. Floria Capsali învăţa dansul. Ea a încercat valorificarea în creaţii culte a dansului, să-l transmute în creaţii aşa zise culte.

– *Cum era la Floria Capsali şi Mac Constantinescu acasă?*

– Ei s-au despărţit la un moment dat. Era foarte boem, foarte plăcut la ei.

– *Vă întruneaţi şi între campanii?*

– Da, ne întruneam, noi am rămas un grup foarte legat. Era Stahl, era Mitu Georgescu, Gică Dumitrescu, Ion Zamfirescu, Mircea Manolescu[16], Mircea Vulcănescu, Harry Brauner, Xenia, Lena, Paula, era una Miţi Dărmănescu, Marioara Negreanu – ele erau la istorice –, Domnica Păun[17], Nel Costin, cam ăştia. Şi Herseni, dar el era totuşi mai în afară. Până s-a căsătorit cu Paula, nu făcea parte din grupul ăsta. Era Pichi Pogoneanu, băiatul lui Pogoneanu. Ne vedeam şi în Bucureşti, ne organizam serate, la fiecare, pe rând. Şi Xenia Costa-Foru avea o casă pe dealul Mitropoliei, o casă din alea, boiereşti. Era ceva teribil. Ne vedeam, mergeam împreună.

– Pe baronul de Fay[18] *l-aţi cunoscut, care era în relaţii foarte bune cu fraţii Goga şi cu Vulcănescu şi nevasta sa de-a doua*[19]*?*

– Nu, nu-mi amintesc. Se poate.

– Mai era grupul lui Ion Ionică, Bernea, Amzăr, Samarineanu...

– Ăştia nu erau cu noi. Erau colegi de an cu mine. Ei au fost după aceea legionari. Ştiu că Amzăr s-a însurat cu sora lui Bernea. Nu ştiu dacă erau prieteni, ei făceau parte din aceeaşi mişcare. Dar Ionică era un om, totuşi, de alt gen. Era braşovean, era un băiat oarecum bogat. Avea maşină, ceea ce la vremea aceea era ceva... Nu era cu nasul pe sus, era foarte subţire, cu limba franceză. Era de altă categorie socială, decât Bernea şi cu Amzăr. Samarineanu a fost mai şters. Ionică a fost şi director în minister. Ei au făcut parte din mişcare, şi fiecare s-a ales cu altceva. Amzăr s-a ales cu o ambasadă parcă în Germania, şi a rămas acolo, Ionică a dispărut, şi Bernea s-a ales cu închisoarea. Aşa că fiecare a avut altă soartă.

– Acum stă şi el în Drumul Taberei.

– E în ţară?

– Cum să nu. Fiul lui este un pictor foarte talentat.

– Foarte talentat! Şi are o fată în America.

– Şi alta în Franţa... Să revenim la cele două Drăguşuri.

– A, am uitat că au fost două. Da, în Drăguş 2 am avut noi o echipă artistică importantă. Uitasem că au fost două Drăguşuri. Dar cred că la Drăguş oamenii erau deja mai specializaţi, pe probleme personale oarecum. Dar la Drăguşul 2 a fost şi Lena şi a mai venit Margareta Sterian, şi oarecum s-a constituit un fel de echipă.

– După primul Drăguş, din 1929, au fost organizate prelegeri, seminarii speciale?

– Eu prea multe lucruri nu mai ţin minte, însă întotdeauna se ţineau, în timpul anului ne chema, doar eram acolo, la facultate, eram acolo tot timpul, şi la seminarul lui. Sigur că se ţineau, înainte de plecare, era toată lumea grămadă acolo, în jurul lui Gusti. Şi la seminarul lui... păi, acolo ne făceam veacul!

– Ce îi strângea pe tineri în jurul lui Gusti?

– Gusti era un tip de animator. Un om care trebuia să aibă în jurul lui lume. Nu pot să spun ce atracţie exercita această treabă, monografia asta sociologică asupra a foarte multe categorii de intelectuali, care veneau vara... şi regizori, şi pictori, şi medici, şi veneau vara acolo,

să vadă, cam ce se întâmplă. Şi studenţi, bineînţeles. Cei care efectiv lucrau au fost foarte puţini în raport cu mulţimea de oameni. Nu vorbesc de cei care erau deja într-o meserie oarecare şi veneau dintr-o curiozitate înţeleasă. Dar în raport cu mulţimea de studenţi care s-au perindat prin aceste monografii şi care erau băieţi deştepţi, foarte puţini au rămas în acest cadru. Şi din ei, tot Stahl şi cu Herseni au fost... Neamţu cu partea organizatorică, dar din punct de vedere ştiinţific...

– *În '30 a fost Runcu. Vă aduceţi aminte, cum a fost pregătit Runcu?*

– Întotdeauna plecau 2-3 colaboratori ai lui Gusti, mai apropiaţi, de încredere, cred că Mitu Prejbeanu, asistentul lui era totdeauna şi el, şi plecau să găsească un sat. Şi se duceau... dacă s-a hotărât că se merge în Oltenia, atunci făceau o deplasare de câteva zile şi căutau un sat. Înainte de plecare eram convocaţi, se prelucrau... Gusti ne anunţa cum se pleacă, cine pleacă, şi se prelucrau anumite probleme, anumite îndrumări. Însă să ştii că totuşi asta a fost o chestie care s-a făcut pe parcurs. Eu cred că nimeni n-a ştiut, nici Gusti n-a ştiut ce e satul. El, cu sociologia lui foarte mare şi cuprinzătoare, dar el nu cred că a ştiut chiar ce este satul. Pentru toată lumea a fost o revelaţie. Sociologia generală a lui Gusti nu era cea mai potrivită, totuşi, pentru realităţile săteşti. După părerea mea, aici trebuia o colaborare cu etnografia. Pentru comunităţile acestea tradiţionale, pentru cum erau atunci satele noastre era mult mai propriu studiul etnografic, decât cel sociologic, nu crezi?

– *Nu cred că se exclud.*

– Nu se exclud, tocmai, este vorba de o colaborare. Aşa că oamenii au luat cunoştinţă de realităţile astea din mers. Şi instrumentele ştiinţifice cu care trebuiau abordate s-au născut din mers. Avuseseră loc cele 2-3 cercetări dinainte, dar pentru foarte mulţi era prima dată când descindeau într-un sat cu probleme de genul acesta.

– *Cercetarea de la Runcu ce particularităţi a avut faţă de Făgăraş?*

– Făgăraş era un sat model din punct de vedere etnografic. În primul rând cu o originalitate culturală extraordinară. Totul era păstrat aşa de bine, costumul, interiorul, textura, obiceiurile, viaţa satului era atât de bine păstrată şi vie, încât situaţia de la Drăguş nu s-a mai repetat la alte sate. Runcu era un sat mai spart, oamenii nu prea se mai îmbrăcau aşa cum se îmbrăcau drăguşenii şi nici în casă... Oltenii faţă de ardelenii care au nişte interioare aşa bogate şi frumos concepute au interioare mult mai sărace, mai amestecate, mai orăşenizate deja cumva. Pentru că şi

oltenii au altă viaţă, ei erau cu cobiliţa în spate şi trebuia să plece să-şi câştige existenţa în alte părţi şi deja nu mai era, cum era Drăguşul. Dar să ştii, că material se aduna şi erau „bibliofaptele" alea, fişele le dădeai la biblioraft. Să-ţi mai spun un lucru. Eu după aceste şase monografii sau câte au fost, când am ajuns la muzeu şi am avut în mâinile mele colecţiile Muzeului de Artă Populară, am rămas atât de impresionată, încât nici o monografie din toate astea nu se putea compara ca impresie cu impresia pe care mi-au făcut-o colecţiile astea. Şi asta m-a luminat. Am văzut dintr-odată altfel şi lucrurile alea din satele respective. Le-am văzut într-un context mult mai cuprinzător, un context pe toată ţara.

– *Pe urmă aţi fost la Cornova...*

– Da, la Cornova şi la Şanţ. A fost deci Runcu, după aia Cornova, după aceea Drăguş 2, după aceea Şanţ. Pe urmă s-au mai făcut reveniri în Făgăraş.

– *În '38.*

– Da, de două ori. În '34 a fost în oraşul Făgăraş. Dar a fost ceva în '38 sau '39, în ajunul războiului. Ne-a luat într-o noapte pe sus şi am venit în Bucureşti. Atunci, în '39 se făcea zona Făgăraş, începusem, şi era *foarte* frumos. Atunci făceam costumul, şi făceam aşa, mai etnografic. /râde/ Era foarte interesant că cu cât te îndepărtai de Făgăraş, cu atât elementele tradiţionale apăreau. Se mai pierduseră în jurul oraşului. Ei, dar dacă s-a întrerupt!

– *Chiar aşa, în timpul nopţii v-au ridicat?*

– Nu ne-au ridicat, dar a fost foarte repede. Foarte repede a trebuit să ne pregătim de plecare. Gusti ne-a rechemat. Şi a mai fost odată, într-o vară la Nucşoara, în Argeş.

– *Când Harry Brauner a avut neplăceri cu legionarii?*

– Ei... Am fost acolo la Nucşoara, era foarte frumos, dar în alt sat învecinat mi se pare că era o echipă de serviciu social. Şi mi se pare că Stahl era acolo, cu echipa aceea. La Nucşoara eram cu Lena, cu Harry, cu Neamţu, cu două fete de la Asistenţa Socială. Şi Harry era evreu. Lena pe jumătate evreică. Fetele nu, eu nu, dar semănam a evreică, Neamţu semăna a evreu. Şi s-a stârnit aşa, că suntem evrei. Şi atunci lui Harry care avea mulţi prieteni printre ţărani, i-au spus, băgaţi de seamă că legionarii vor să vă bată, se agită că sunteţi evrei, şi ce caută evreii aici, şi vor să vă gonească din sat. Asta n-ar fi fost nimica. Dar într-o seară... noi aveam, Lena şi cu mine o căsuţă foarte nostimă, cu o curte mare,

plină cu iarbă, şi era departe până în stradă. Jos, de la casă era o vale, un râu, unde dimineaţa ne spălam. Era grozav! Într-o seară eram noi acolo toţi patru, şi auzim o hărmălaie, cu strigăte, cu împuşcături venind dintr-o direcţie înspre noi. Ne-am cam speriat şi am zis, nu-i nimic, lasă, dacă se întâmplă ceva, noi o luăm în jos, spre râu. La un moment dat apare baba noastră şi ne spune: ei, a fost nuntă nu ştiu unde, şi acuma se duc acasă. Dar pe urmă am plecat, că nu se mai putea sta, ştii... era aşa situaţia. Legionarii făceau pe nebunii, şi nu se mai putea sta. Şi am plecat.

– *Care era de fapt evantaiul motivaţiilor în cazul opţiunii legionare?*

– Erau mai multe categorii de legionari. Nenorocirea a fost că ei au avut aşa o ideologie care putea să atragă într-un fel. Că „binele ţării", „naţionalism", „religie", „misticism", nu ştiu mai ce, lupta împotriva politicienilor corupţi şi aşa mai departe. Care puteau să atragă. Dar totuşi, antisemitismul acela feroce! Şi mai ales, ştii ce? Convingerea că scopul scuză mijloacele. Asta cu Bernea ştiu că mă mai certam. Că ei au dreptul să omoare fără judecată, dacă asta e în favoarea mişcării şi a ţării.

– *Bernea susţinea aşa ceva?*

– Da. Că noţiunea de bine şi de rău la noi s-a schimbat. Deci, asta ducea la o anarhie totală. Şi a şi ajuns. Dar fiind aşa o mişcare cu tra-la-la, cu cai, cu costume, cu nunţi făcute ca pe vremuri, şi chestii din astea cu cămaşă verde şi pistoale şi nu ştiu mai ce, astea atrăgeau tot felul de golani. Dar unii erau de bună credinţă. Ionică, de exemplu, era de bună credinţă. El nu susţinea ca Bernea că la ei normele morale s-au schimbat şi binele lor e alt fel decât binele vechi. Şi în timpul cât am fost eu la minister, a fost cutremurul acela teribil, şi s-a dărâmat Carltonul, şi atunci au rămas nişte oameni prinşi în subsol, care ar fi putut fi scăpaţi. Dar legionarii n-au vrut să-i lase pe nemţi să cureţe terenul cu tehnică avansată. Muncă voluntară! Şi cu munca asta voluntară au şi cules tot felul de bijuterii şi de lucruri de preţ, că acolo erau numai oameni bogaţi. Şi le-au strâns, le-au pus în lăzi, mă rog, dar după aia n-au mai vrut să le dea statului, le-au păstrat pentru ei. Şi Ionică era aşa de nenorocit. Şi doctorul Făcăoaru[20], director la învăţământul superior, care era un om de treabă. Erau aşa de nenorociţi! Că ăsta era un act de anarhie teribilă.

– *După rebeliune Herseni şi Bernea şi Ionică şi ceilalţi care au fost legionari cum şi-au continuat cariera?*

– Ionică nu, el a plecat. Se presupune că a plecat în Germania şi că a murit într-un bombardament.

– Eu ştiu altă versiune: că în '45 ar fi fost împuşcat de nişte contrabandişti. Iar Bernea a intrat în diplomaţie.

– Bernea a intrat în diplomaţie? N-a fost la închisoare? Nu ştiu.

– A fost la închisoare sub comunişti... În legătură cu legionarii e greu să ştii, ce poţi să ierţi şi ce nu...

– Eu cred că nu poţi să ierţi nimic. Nu unui om individual, dar nu poţi să ierţi mişcării şi felului cum a evoluat. Mulţi oameni, individual, au fost victime, că au fost de bună credinţă şi i-au luat în serios.

– Herseni din carierism a intrat?

– Herseni a avut o mare decepţie cu o catedră de sociologie din Cluj care mi se pare că a fost scoasă la concurs, şi a luat-o Brătescu[21] sau cum îl chema. Şi a avut o mare decepţie, şi cred că pe el asta l-a... pentru că el, ca mentalitate nu era deloc nici un pic legionarizant, nu avea mentalitatea asta antisemită, naţionalistă, mistică şi aşa mai departe. Cred că la el a fost o chestie absolut numai de carieră. El dorea şi merita să aibă o catedră universitară. Nenorocul lui, nu şi-a dat seama că această legiune nu-i un lucru care să reziste timpului.

– Să ne întoarcem la Runcu. Mulţi spun că de acolo nu au amintiri la fel de puternice, ca din alte părţi.

– Nu, nu. Deşi era frumos. Bineînţeles că Harry culegea tot felul de cântece mai mult sau mai puţin picante, cum era acela de la Gorj cu fata care paşte vaca... Dar nu a fost aşa de interesant. Poate că la o cercetare mai serioasă are un interes, dar privit aşa, mai superficial nu a fost aşa de interesant cu excepţia Hohodolului, o apă, unde făceam baie. Acolo era frumos!!! /*râde*/ Era distracţie...

– Am impresia că aceste cercetări pentru o parte dintre echipieri a fost mai mult distracţie.

– Păi, dacă n-ar fi fost distracţie... Trebuia să fie!

– La această cercetare Gusti n-a mai stat tot timpul, ca în celelalte campanii.

– Nu. Să-ţi spun un lucru. Noi care eram burghezi şi care aveam vilegiaturi tip: te duceai la Techirghiol sau mai ştiu pe unde, era aşa ceva plicticos şi monoton. Iar aici era aşa o eliberare de toate prejudecăţile şi convenţiile astea socio-mondene, înţelegi? Deja generaţia mea faţă de generaţia mamei făcuse un salt nemaipomenit. Dar eu la Râmnicu-Sărat am stat la o profesoară care era macedoneancă, şi era celibatară convinsă. Dar nu antibărbaţi, adică îi plăcea să aibă bărbaţi prieteni, dar atât. Dar ea mă întreba pe mine: cum, şi mama ta te lasă să stai singură într-o

cameră cu un băiat? Eram profesoară. I se părea foarte curios că fetele aveau voie să stea singure într-o cameră cu un băiat, nu putea să înţeleagă. Vasăzică, cercetările astea au fost aşa o experienţă nouă şi pasionantă pentru toţi.

– *Şi n-au fost bârfe pe seama monografiştilor?*

– Nu. Nu. Adică n-a venit nimeni la Gusti să-i spună, domnule, vezi că aşa şi pe dincolo. Toată lumea era împreună, că asta era plăcerea cea mare, să fii împreună cu toţii.

– *După Runcu a urmat Cornova.*

– A fost foarte nostimă Cornova, era un sat de vii. Toamna nu se bea decât vin, apă deloc. Şi era un sat cu categorii sociale. Ţi-a spus Stahl?

– *Da, da.*

– Erau boierii, mijlociii şi săracii. Şi denumirile ruseşti, dar eu le-am uitat. Şi să ştii că era foarte interesant, că eu făceam tot aşa, cu chestiile astea artistice şi mă interesa puţin şi cum se punea problema în legătură cu aceste categorii sociale. De pildă, o fată de boieri nu juca la horă cu un băiat de rang inferior. Însă ea lua modele de covoare, de astea de la o fată de rang inferior. Era interesant, nu? Adică în particular ea lua modele, dar în public nu putea să se arate cu un flăcău de rang inferior.

– *Deosebirile erau mai flagrante, decât la Drăguş?*

– Sigur. Cred că la Drăguş era mai mult chestie de denumire şi de origine veche, dar în viaţa şi în relaţiile lor de toate zilele cred că asta nu mai conta, n-am observat că ar fi contat. Dar la Cornova era evident, era un lucru ştiut, cunoscut.

– *Se observa şi după cum se aşezau în biserică?*

– N-am studiat. Dar de obicei acolo bărbaţii se aşezau în faţă şi femeile în spate.

– *Acolo a fost figura aceea pitorească, popa Zamă... Despre care părerile sunt împărţite.*

– A, popa Zamă! /*râde*/ Eu cred că era un popă care ştia să-şi facă foarte bine afacerile. Adică din punct de vedere bănesc. Aşa cred. A, dar acolo într-o seară, într-o noapte am făcut o comedie cu Harry. L-am îmbrăcat în femeie. L-a fardat Lena, şi i-am pus o basma pe cap, haine roşii şi noaptea... ştii ce lumină era... şi i-am spus domnişoara Ilenuţa, hai să vă prezentăm băieţii. Mergeam la toţi, şi o prezentam, şi ei îi sărutau mâna, şi-i făceau curte, şi nu şi-au dat seama că este Harry. A fost o mare distracţie. /*râde*/

– Rusificarea cornovenilor, de care mi-a vorbit Harry Brauner aţi observat-o şi dumneavoastră?

– Ştiau limba rusă, dar nu, n-am observat. Foloseau foarte multe fotografii în casele lor, fotografii cu care îşi aranjau, ornamentau pereţii. Era şi ţarul printre ele. Atunci, în anul acela se făcuse o experienţă cu orarul. Dar nu ştiu cum se mutase orarul, invers, decât la noi. Că ziua începea de la 3 noaptea. Adică îl dăduse cu o oră în urmă. Şi dimineaţa... aveau nişte pui buni, nu ştiu cu ce-i hrăneau, dar erau extraordinari. Şi care era distracţia cea mare. Seara, noaptea să te duci pe un deal de acela, cu vie şi să faci focul şi să frigi puii. Asta era cea mai mare distracţie la Cornova. Şi dacă stăteai o leacă mai mult, te apucau zorile.

– Aţi fost tot în august şi acolo?

– Cred că da. Trebuia să ne ducem şi într-o iarnă, dar nu mai ţin minte, dacă am fost, cred că s-a renunţat.

– În '31 a fost Cornova, în '32 Drăguş 2, în '33 Făgăraş, campania de redactare, apoi un an nimic, pe urmă Şanţ 1 şi 2, pe urmă Nerejul încă o dată şi Drăguş încă o dată.

– În '39 a fost Făgăraş, zona întreagă.

– Şi Dâmbovnic, unde a fost Pop cu Golopenţia. N-aţi fost acolo.

– Nu, n-am fost.

– Stahl insistă foarte mult asupra dizidenţelor, nedumeririlor, ce-o să se aleagă de această mişcare, în jurul ministeriatului lui Gusti, când lumea a început s-o ia razna, mai ales după Drăguş, care a fost o culme.

– Din punct de vedere lăuntric. Sigur că de la primele monografii a fost o creştere a interesului până la Drăguş, dar cred că această creştere de interes a mers şi la Drăguş 2. Monografiştii erau aşa de mulţi şi aşa de diferiţi, nu puteai să ţii socoteala de toţi. Nu puteai să-i cunoşti pe toţi, să ai legături cu toţi. Adică, legături din astea, de teren. Că erau, mi se pare, în nu ştiu ce an, erau 90. Păi, poţi să-i cuprinzi pe toţi? Stahl avea altă poziţie. Sigur că au mai abandonat. Sigur că la Şanţ n-au mai fost aşa de mulţi. Nici la Cornova, dar Cornova încă a fost o monografie foarte animată.

– Faptul că din '34 totul este sub auspiciile Fundaţiei schimbă puţin lucrurile.

– Eu n-aş putea să spun prea multe, pentru că atunci eu deja eram la învăţământ, şi la Şanţ am venit mai puţine zile, vreo 10 zile, aşa că nu mai eram în Bucureşti atât de mult, din '35 eu lipseam foarte mult din

Bucureşti. Dar totuşi, la Şanţ am fost. Dar foarte puţin. Nu-mi dau seama, dar era mai puţină lume, era mai puţin animat, decât a fost Drăguşul sau Cornova. Ei, şi pe urmă la Drăguş am impresia că venea foarte multă lume, mai mult din zonă mai veneau, mai participau, se interesau. Că era totuşi o chestie care a interesat foarte mult. La Şanţ a fost mai restrâns. Satul era frumos, dar am impresia că participarea a fost mai mică. A fost şi Jacques Lassaigne[22], un băiat frumos, înalt, deştept, poet, critic plastic. El se împrietenise foarte mult cu Harry şi cu Lena, o cunoşteau pe nevastă-sa, care era româncă. Mi se pare că era evreică din România, o fată foarte frumoasă, am cunoscut-o la Zizi, a venit cu ea. Erau foarte prieteni cu Lena şi cu Harry, şi eram tot timpul împreună. În a doua nu ştiu dacă am mai fost la Şanţ, în afară de vara aceea.

– *Pe Xenia Costa-Foru la Fundul Moldovei aţi cunoscut-o?*

– Cred că am cunoscut-o înainte, adică înainte de a merge pe teren, în perioada de pregătire oarecum. Ea a fost şi la Nerej? Era în a doua campanie. Dar să-ţi spun ceva. Nu-mi amintesc de ea deloc la Fundul Moldovei. E curios, dar astea sunt goluri. Îmi amintesc de Stahl, de Costin, de Georgescu, de mulţi, de Zizi Constante, de Milcu, de Mac Constantinescu, de Floria Capsali, Nicu Argintescu... Cu Xenia n-am lucrat în echipă, ea a lucrat cu Stahl la problema familiei. Dacă Stahl a suportat-o ani de zile... El era... nu sucit, dar nu ştiu dacă era în stare să suporte pe cineva ani de zile, ani de zile, fără etape de indiferenţă, de lipsă de interes pentru persoana respectivă. Dar cu Xenia a colaborat foarte bine, ani de zile au lucrat împreună. Asta înseamnă că era serioasă. Pentru noi cel puţin părea seriozitatea întruchipată. Nu se farda, avea o ţinută de femeie rafinată şi stilată. Adică era o boieroaică, dar în partea bună a boieriei. Avea un fel de a se purta foarte elegant şi prietenos.

– *Dar nu a fost atât de productivă într-ale scrisului...*

– Nu a fost, dar nu ştiu dacă au fost mulţi aşa de productivi. Şi să-ţi spun ceva. Era şi greu. Era greu să ajungi tu să ai ceva de spus. Ceva mai deosebit. Era greu, pentru că erai în contact cu o realitate foarte nouă într-un fel şi complexă, complicată. Şi până găseai un fir... Mult timp nici eu nu l-am găsit. Până n-am ajuns la muzeu şi nu m-am frecat de etnografie. Seria cu familia şi cu Stahl mai avea o viziune mai clară şi cuprinzătoare şi sistematică, era o temă mai sociologică şi mai precisă într-un fel. N-a fost productivă. Şi viaţa pe care o ducea la ea acasă, când s-a măritat... S-a măritat înainte de război, bărbatu-său era mare, mi se

pare în industria petrolieră. Era inginer şi avea o funcţie foarte importantă la o societate pe acţiuni. Cred că după aceea a fost scos din funcţie, şi nu ştiu dacă s-a pensionat... Dar ea a lucrat, la Asistenţa Socială a lucrat până la sfârşit. Eu n-am avut contact cu Asistenţa Socială, fiindcă în '35 am intrat în învăţământ şi până în '39 tot am făcut naveta. Nu mai aveam chiar aşa relaţii. Aveam relaţii cu monografiştii. Dar m-am dus la Şanţ în timpul ăla.

– *La Şanţ a fost singura campanie la care au participat şi nişte maghiari din România, vă aduceţi aminte de ei?*

– Nu. Nu-mi aduc aminte.

– *Şi au fost vizitatori din Ungaria.*

– Nu ştiu, că eu la Şanţ n-am stat tot timpul. Nu mai ştiu dacă în '35 sau în '36 am fost, dar ştiu că am plecat mai devreme, că trebuia să mă duc la şcoală. Eu am fost în anul în care a fost Jacques Lassaigne, e singurul străin de care-mi aduc aminte.

– *Vă aduceţi aminte de Elvira Georgescu?*

– Erau trei fete de la istorie, Elvira Georgescu, Marioara Negreanu şi Maria Dărmănescu. Era o nebună, o fată cam curioasă Elvira Georgescu, din câte îmi aduc aminte. Dar mare lucru nu pot să spun despre ea. Nici mai târziu nu s-a remarcat. Era profesoară. Şi nu ştiu dacă era în Bucureşti. Maria Dărmănescu, Miţi era o fată foarte deşteaptă, şi a fost o profesoară de istorie foarte bună. Dar nici ea nu a scos ceva din monografie. Ele au venit... fetele acestea făceau muncă de acumulare de material, de documentare. Nu trebuia ele să fie neapărat genii, geniile erau alţii. Nu ştiu ele cum au venit, cine le-a adus, că eu le-am găsit acolo. Cu Marioara Negreanu eram prietenă de la Galaţi. Tatăl ei era comandor de marină, a fost coleg cu tatăl meu, şi mama ei m-a botezat pe mine. Aşa că noi eram prietene din copilărie. Dar nu mai ţin minte, cum au venit, cine le-a adus. Maria Negreanu era o fată foarte serioasă. Ea a fost la Londra, şi şi-a făcut un doctorat la Bucureşti pe baza cercetărilor de la Londra. Dar a rămas o profesoară de istorie, şi a murit foarte tânără, mi se pare în timpul războiului.

– *Urmează Olga Feiniuc.*

– Ea era oleacă nemţoaică sau ruteancă. Nu mai ştiu de ce a venit. Erau atâţia, care au venit, şi pe urmă n-au rămas. Dacă n-avea nici farmec personal... Să nu crezi că asta n-a contat. Adică, să nu interpretezi cine ştie cum, adică să fie o persoană simpatică. Nu neapărat un geniu. Ea nu era nici geniu, nici simpatică.

– *Zizi Constante.*

– Ce vrei să-ţi spun? Zizi a lucrat cu Xenia Costa-Foru. Ea venea de la Franceză. Ea, Paula şi cu mine am intrat împreună în monografie. Nu mai ştiu cine ne-a „sedus". Bine, Gusti acolo spunea... dar şi ei triau. El, cu asistenţii lui. Zizi Constante nici nu ştiu cu ce se ocupa. Poate că tot la familie lucra cu Xenia şi cu Stahl. Nici de Paula nu ţin minte la ce lucra. Ea n-a fost la Fundul Moldovei, ea a fost la Drăguş. Zizi la Fundul Moldovei a făcut ce făceam şi eu. Ne-a pus să facem statistici, făceam statistică, ne-a pus să facem fişe de familii, făceam fişe. La Fundul Moldovei asta făceam. Ce ne spuneau să facem, făceam. M-a dat în primire lui Mac Constantinescu, m-am dus cu el la Câmpulung, nu ştiu pe unde, a studiat el o biserică. Atunci nu erau echipe, erau probleme, nu erau echipe specializate. Afară de medici, de geografi, care erau extra-sociologie. Zizi era profesoară de franceză, ea a fost foarte mult timp la Ploieşti profesoară de franceză, şi făcea naveta. Pe urmă mi se pare că s-a transferat la Asistenţa Socială. S-a căsătorit cu un domn Popescu şi nu ştiu mai cum care era mi se pare militar, specialist în măsurători, de hărţi. Cea mai mică soră a fetelor Constante, Viorica a fost nevasta lui Moisil[23]. Lena era foarte talentată şi foarte deşteaptă, pe chestii de artă şi pe chestii de artă populară. Şi ambiţioasă. Dar nu s-a profilat pe asta. Ea dacă ar fi făcut istoria artei... ea a făcut şcoala aceea de Belle-Arte, dar dacă ar fi făcut mai multă ştiinţă de artă, de istoria artei, ar fi putut să scrie lucruri foarte interesante. Că avea un ochi din ăsta de cercetător care descoperă şi vede şi delimitează un fenomen şi îşi dă seama de importanţa lui.

– *Carmen Anghelide.*

– Era doctorand, la medicină. Lucra cu Rainer. Era studentă, locuia la căminul Spiru Haret. Era o fată foarte bine, un medic foarte bun. Făceau şi antropologie şi medicină socială. Făceau măsurători, dar şi medicină socială, că urmăreau sifilisul, alcoolismul bolile astea sociale. A făcut carieră, era ginecolog.

– *Domnica Păun.*

– Domnica Păun era o figură. /*râde*/ Era şi ea studentă, o fată foarte vioaie, foarte deşteaptă, care lucra, dar nu s-a remarcat în mod deosebit. Era nostimă, foarte bună călăreaţă. Tatăl ei era colonelul Păun, unul din marii cavalerişti. Când mergeam la Techirghiol vara, venea şi domnul Păun cu Domnica şi călăreau.

– *Acum doamnele. Floria Capsali.*

– Nu era frumoasă, dar avea un corp aşa subţire şi drept, ca un bibelou, bine proporţionat, dar mic.

– *Cum nota dansurile?*

– Ea le învăţa. Mergea şi dansa cu ei, învăţa de la ei, şi dansa ea. Era mai sănătos, decât notatul. Nu ştiu dacă ea a transcris dansurile şi le-a fixat cumva grafic. A lucrat foarte mult pe dansul popular. Nu ştiu dacă a publicat[24], dar era dintre monografiştii care au valorificat cel mai mult şi cel mai bine. A compus dansuri cu material din ăsta, românesc. Ea compunea şi scria, era în legătură cu compozitorii noştri, cu Jora[25], cu nu ştiu mai care, scriau pentru ea. Ea compunea coregrafia. Ea n-a dansat atât, pe cât a compus coregrafii şi a învăţat pe alţii, ca profesoară. A avut o şcoală de dans, a ei. Nu mai ştiu, cred că totuşi de la un timp nu ştiu dacă nu cumva au încadrat-o pe lângă un ansamblu din ăsta, al operei... Nu ştiu, după ce s-a despărţit de Mac nu prea am mai avut legături. Cred că după război s-au despărţit. Floria e o personalitate cunoscută, nu e nevoie să vorbesc eu de ea.

– *Zoe Claudian.*

– Era nevasta profesorului Claudian, era foarte drăguţă, profesoară de franceză. Fată foarte deşteaptă. Acolo era ca nevasta lui. Erau multe neveste. Era o companie foarte agreabilă.

– *Pe Henri Stahl l-aţi cunoscut la Fundul Moldovei?*

– Cred că l-am cunoscut înainte. El stenografia cursurile lui Gusti. Şi de la alţi profesori, cred că stenografia cursurile de la filosofie. Şi l-am cunoscut înainte. Cred că el mi-a propus... Şi el avea cumnatul lui, Nel Costin, care era student la filosofie, dar era mai mare cu doi ani decât mine. Era mai tânăr decât Ricu.

– *Stahl se afirmase deja la Fundul Moldovei?*

– Stahl la Fundul Moldovei... nu cred că se afirmase.

– *Dar polariza atenţia?*

– Da. El era totuşi unul din „fruntaşi", ca să zic aşa. /*râde*/ Era unul din băieţii care-l ajutau pe Gusti în toate problemele monografiei, organizare, planuri, activitate de recrutare de studenţi. Era unul din băieţii pe care Gusti se bizuia. Cum era şi Prejbeanu, care era asistentul lui Gusti. Dar nu se prevedea, cel puţin eu nu... Era unul din oamenii pe care noi îi respectam cel mai mult. Noi acolo ne-am despărţit în două tabere: Fundul de sus şi Fundul de jos. Nu ţi-a povestit? Scoteau o revistă,

şi ăia de la Fundul de jos au scos şi ei o revistă. Fundul de sus erau toţi ăştia care îl înconjurau pe Gusti şi cu care Gusti avea relaţiile cele mai amicale şi mai profesionale: Stahl, Nel Costin, Mitu Georgescu, Vulcănescu. Fundul de jos erau ăştia mai tineri, mai neomogeni, mai sărăcuţi cu duhul, mai oropsiţi de soartă, fără farmec personal... /râde/ Păi, crezi că nu contează afinităţi din astea? Contează foarte mult. Era şi un arhitect, nu-l ai pe listă? Era un arhitect acolo.

– Nu ştiu, dar să mai rămânem un pic la Henri Stahl. Cum a evoluat el în această perioadă. Prestigiul lui creştea?

– Da, prestigiul lui... El s-a ataşat foarte mult de chestia asta, era unul dintre cei care au fost cei mai ataşaţi. El avea problemele lui. Avea... nu prestigiu, că noi eram aşa prieteni şi altfel simte un străin, şi altfel un prieten. Era un stâlp. Era o permanenţă, un om de bază. Adică prestigiu nu în sensul să-i zici „sărut mâna", ci că îi simţeai importanţa, erai conştient de importanţa lui acolo. Chit că făcea şi el o mulţime de nebunii, ca toată lumea.

– Poziţiile ideologice diferite se distingeau?

– Nu, nu ştiu, acolo nu. Adică politicul, cum înţelegem noi acum politicul că unu-i marxist... Stahl era socialist, cred că era, dar nu ţinea discursuri. Pe el îl interesau ţăranii, viaţa ţărănimii, devălmăşia aceea, înţelegi. El nu ţinea discursuri. Eventual mai spunea câte ceva, aşa, într-o conversaţie particulară. Nimeni nu ţinea discursuri politice. Problema era dincolo de discursuri. Adică, singura atitudine pe care puteai s-o ai era totuşi aceea de critică la adresa burgheziei şi a statului burghez, pentru că ţăranii erau în afară de Stat. Ei aveau viaţa lor şi că ăia veneau acolo şi că făceau propagandă, veneau diferitele partide într-un an electoral, veneau reprezentanţii de la zeci de partide şi partiduţe, care toţi spuneau acelaşi lucru. Oamenii ascultau, dar nu-i luau în serios.

– Vă aduceţi aminte de scena când Harry Brauner a luat o pâlnie...

– A, păi nu eram în maşină cu el? Şi zicea, aici Partidul Monografist care are cel mai mare material aperceptiv... După o şedinţă, probabil, unde s-a discutat ceva cu material aperceptiv... Harry Brauner era foarte nostim.

– Cu Fundaţia Regală aţi avut legătură?

– Cu Fundaţia n-am avut aşa legătură. Am fost într-o vară... Nu ţi-am povestit aventurile acelea cu legionarii? Ei, atunci cred că era Stahl şi era în cadrul Fundaţiei. În rest n-am avut nici o tangenţă. N-am

reacţionat în nici un fel, eram mai departe atunci, eram mai în afara acestor lucruri.

– *Dar cu Stahl aţi menţinut legătura.*

– Cu Stahl da, am menţinut legătura tot timpul. Şi când am fost la muzeu aveam legătură cu el. Numai că a îmbătrânit, am îmbătrânit, viaţa asta te desparte, că nu mai ajungi să te vezi. Suntem şi rude prin alianţă, avem verişoare, prin care suntem în legătură. Ştiu despre el, ştiu ce se întâmplă.

– *Când a fost în culmea carierei sale ştiinţifice?*

– Cred că atunci când a făcut şi a publicat *Satul devălmaş*. Cred că atunci a fost. După război. Că în '39 a fost Institutul de Cercetări Sociale, pe care l-au desfiinţat, dar Stahl cred că a rămas la catedră. La Institutul de Statistică a trecut după aceea. Din punct de vedere ştiinţific a fost când şi-a scos volumele acelea despre devălmăşie. În anii cincizeci eram la muzeu, şi nu prea aveam posibilitatea, ocazia să-l urmăresc.

– *Cum era Ion Costin?*

– A fost cumnatul lui. Părea un băiat cu mari perspective. A fost cu Comarnescu în America trimes cu bursă un an de zile... pe urmă n-a mai dat nimic. Tatăl lui era un mare negustor, cred că se ocupa cu comerţul. Aveau o casă foarte frumoasă, cum se făceau în vremea aceea, în apropiere de Biserica Sf. Vineri. Ne invita acolo, era o casă frumoasă. Am cunoscut-o pe Marioara Costin. Nel Costin era tare nostim, avea patefon, venea cu patefonul după el. Şi băieţii râdeau de el, că avea costum de baie la Fundul Moldovei. Băieţii râdeau de el, în revista aceea spuneau, farmecul lui Nel Costin se compune dintr-un patefon şi nişte chiloţi de baie! /*râde*/ Da. Asta cu Nel Costin. Patefonul era cu manivelă. Dar avea plăci foarte bune. Noi ascultam, mai ales muzică clasică. Avea şi muzică de dans, dar avea muzică clasică. Era foarte interesant... patefonul lui.

– *Participa la discuţii?*

– Da, sigur, el era un băiat deştept şi vioi. Participa, sigur că da. Însă n-a fost creator.

– *Şi cu ce s-a ocupat după venirea din America?*

– Nu ştiu, dar învăţase bine limba engleză, şi făcea ceva pe bază de engleză, cred.

– *Dumitru Prejbeanu...*

– Mitu Prejbeanu era craiovan. Era asistentul lui Gusti... Au făcut la gazeta noastră de la Fundul de sus, a scris careva... Dimitrie, Mitu

şi Dumitru... Dumitru era omul de serviciu. /*râde*/ Vai, ce s-a supărat Gusti! O, doamne, s-a înfuriat. Că l-au pus pe Dumitru lângă el. Mitu Prejbeanu adormea tot timpul. Era aşa de absent şi de neînsemnat. Era foarte drăguţ, dar dormea tot timpul.

– *La propriu sau la figurat?*

– La propriu.

– *Dar îl interesa sociologia?*

– Nu se vedea.

– *M-am uitat la fotografia lui. Privirea sa pare inexpresivă.*

– Adormit, aşa. Dar era foarte drăguţ. Bine crescut. Cred că ceva boiernaş din ăsta din Oltenia. Avea maşină.

– *Şi ce s-a întâmplat cu el?*

– Nu ştiu, cred că s-a dus la Craiova. Avea moşie dacă nu mă-nşel.

– *Alexandru Claudian?*

– Era bărbatul lui Zoe, era profesor la Iaşi.

– *Şi ce făcea la Fundul Moldovei? Că a fost singura campanie la care a participat.*

– Nu ştiu ce făcea.

– *La şedinţe lua cuvântul?*

– Da, lua. El era sociolog, dar nu s-a remarcat prea mult. Dar el a murit... El era din Fundul de Sus, cu noi, cu toţii, dar nu... Nu-mi amintesc să se fi afirmat printr-o poziţie personală, printr-un punct de vedere deosebit. Nu-mi amintesc.

– *Şi D.C. Georgescu? Mitu Georgescu?*

– A, Mitu Georgescu... Mitu Georgescu era doctor, adică era student la medicină pe vremea aceea. Era un băiat foarte deosebit Mitu Georgescu! Foarte deştept şi foarte cultivat. Dar el nu s-a ocupat de medicină. A terminat facultatea de medicină, dar după aceea a intrat la Statistică, şi făcut acolo statistică, probabil în sectorul demografic. Dar sociologie propriu-zisă nu a fructificat. Era un băiat foarte deştept şi foarte cultivat.

– *Ernest Bernea.*

– Ei, îl ştii. Bernea era de la Fundul de Jos.

– *De ce?*

– Nu ştiu. Afinităţi... /*râde*/ Lipsă de afinitate. Erau mulţi la Fundul Moldovei... Câţi au fost?

– *Vreo 60.*

– Şi puteau să fie toţi 60 o apă şi un pământ, o comunitate sufletească şi... Nu se putea! Acum că-ţi spun îmi amintesc... am impresia că la Fundul de Sus erau burghezii, adică cei care proveneau, care aparţineau clasei burgheze. Dar nu „burghezo-moşierească", dar burghezia asta urban-intelectuală. Şi cei care nu ţineau de această pătură, nu prea se lipeau. Nici ei de noi, nici noi de ei. Bernea nu făcea parte.

– *Şi nu era frustrat din cauza asta?*

– Toţi cei de la Fundul de Jos erau frustraţi. Erau mai mulţi. Stratificarea asta s-a făcut aşa... spontan. În orice caz Bernea n-a fost printre ăştia, de care ai vorbit. Claudian, Mitu, ăştia eram toţi împreună.

– *Deci ei erau oarecum marginali?*

– Da... Nu marginali, că noi nu ne consideram un centru. Aveau ei grupările lor.

– *Dar Bernea a fost în relaţii foarte bune cu Ion Ionică, cu Amzăr, cu Samarineanu.*

– Ei au fost colegi, nu? Colegi de an, de facultate. Eu am fost colegă cu ei, chiar de an. Dar Ionică era altceva.

– *Bernea părea de ultra-dreapta de atunci?*

– Nu ştiu, dar cred că atunci încă nu. Mi-a împărtăşit şi mie din părerile lor despre noua morală, dar asta mult mai târziu. Bernea era un om foarte serios, înţelegi? Este un om foarte serios care ia lucrurile foarte în serios. Că de ce s-a făcut legionar? S-a făcut legionar, pentru că era împotriva burgheziei şi a sistemului burghez şi a statului burghez. Acesta a fost un motiv serios. A fost un om foarte serios. El dacă a luat-o pe calea asta, n-a luat-o dintr-un spirit de aventură sau din parvenitism. El era însurat cu o fată care a învăţat la Galaţi, mai mică decât mine cu vreo 2 ani. O cunoşteam, tot Marcela o chema, o fată foarte frumoasă. Care-l iubea foarte mult. Fata aceea era o fată cuminte, aşezată, şi dacă s-a legat de un bărbat aşa cum îl iubea ea, înseamnă că bărbatul acela avea nişte calităţi de seriozitate şi de căldură umană. Ei, el dacă a apucat-o pe calea asta, a apucat-o din anumite motive, de conştiinţă. Din asta nu poţi să-i faci o vină. Numai că el n-a văzut limpede. Că a început să facă elogiul violenţei. Că ăsta era spiritul lor.

– *Dar nu pot să înţeleg cum putea fi compatibil cu preocupările lui ştiinţifice? După ce a studiat cu Mauss? Adică, un om de ştiinţă cum poate să îmbrăţişeze o ideologie falimentară...*

– Care n-are nici o perspectivă... Pentru că... cum să spun... Bernea nu este sută în sută un intelectual. Un intelectual nu în sensul de cărţi

citite, dar de discernământ în judecarea lucrurilor. El pe undeva este o leacă semidoct, o leacă vulgar...

– *El era cotat între intelectualii legionari ai vremii?*

– Eu n-am auzit... Sus era doar Căpitanul. Cred că Bernea şi Ionică şi Amzăr au fost... Ionică era director în Ministerul Învăţământului în timpul legionarilor. Bernea a fost în Ministerul de Externe? Nu Amzăr? Amzăr a fost la Berlin. A, Bernea a fost, dar după '40. Poate nu s-a expus chiar aşa, n-a fost căpetenie. O fi fost pe la Braşov? Nu ştiu.

– *Despre revista trimestrială a legionarilor, „Rânduiala", vă aduceţi aminte? M-a surprins că din comitetul de redacţie a făcut parte şi Pichi Pogoneanu.*

– Ei, dar Pichi numai legionar nu era. El era americano-anglofil, liberal, diplomat. /râde/ Dar el făcea bine în comitetul de redacţie, era un nume. Dar ce, revista asta avea chiar aşa un caracter pronunţat de ultra-dreapta?

– *Nu. Numai redactorii, Bernea, Amzăr, Ionică şi Samarineanu.*

– A, ei erau patru redactori?

– *Mai puţin Samarineanu, care se pare că nu prea făcea mare lucru.*

– Samarineanu era aşa şters... Dar Bernea apoi a venit aici la Institutul de Dialectologie şi Etnografie, şi a lucrat. A lucrat!

– *I-a apărut recent o carte, care a avut un ecou favorabil.*

– Da? Despre filosofia populară?

– *Da, despre timpul, spaţiul şi cauzalitatea.*

– E o problemă pe care o urmăreşte el de mult. Şi de unde ştii că a avut un răsunet bun?

– *Am văzut recenzii favorabile în presă. Şi tema e neobişnuită.*

– E neobişnuită, sigur.

– *Să mergem mai departe. Ion Zamfirescu.*

– A, păi nu-l ştii? Teatrolog. Era profesor de filosofie. S-a însurat cu Mariana Rarincescu. A fost căsătorit cu o profesoară, pe urmă s-a despărţit de ea şi a luat-o pe Mariana ... care avea 15 ani mai mult decât el, dar era din familie de profesori universitari cu apartament... mă rog... când sunai la uşă, te-ntreba de sus. Lui i-a plăcut teatrul. Era profesor de română, şi i-a plăcut teatrul, şi uite că a făcut teatru. Dar sociologie nu. La Fundul Moldovei era şi foarte tânăr, printre studenţi.

– *Cine a fost Alfred Ionescu?*

– Alfred Ionescu, parcă ştiu şi nu ştiu. N-o fi fost vreun fotograf, ceva?

– *Nu, că fotograful a fost Berman. Nicolae Conţ?*

– A fost geograf.

– *Şerbu?*

– Fundul de jos. /*râde*/ Probabil.

– *Marin Popescu-Spineni?*

– Era secretarul facultăţii, era un om important. Avea şi o nevastă, mi se pare că era şi nevasta cu el. Nu-mi amintesc să se fi remarcat.

– *Iorgu Stoian?*

– Iorgu Stoian[26]? Ei, uite, domnule, ce bine l-am cunoscut pe Iorgu Stoian mai târziu, şi cum nu mi-l aduc aminte deloc de acolo! L-am cunoscut foarte bine după '45, că era profesor, şi am făcut parte din aceeaşi organizaţie de partid. A fost la Ministerul Artelor, nu ştiu ce era pe acolo, director sau secretar. Dar nu mi-l amintesc deloc. Un om de treabă. Am amintiri foarte plăcute cu el, era vesel, era comunicativ. Era un om serios.

– *După '48 a preluat Fundaţia de la Neamţu, şi pe mâna lui instituţia n-a mai supravieţuit.*

– Cine ştie, poate că a avut nişte directive. Că nu părea aşa un tip... Atunci, la Fundul Moldovei nu s-a remarcat. Şi nu ştiu dacă a mai venit. A mai fost? N-a mai fost.

– *Ovid Sachelarie?*

– Era jurist. Un băiat frumuşel.

– *Nicolae Argintescu.*

– Mai era şi Argintescu Ion, fratele lui. Au murit amândoi. El atunci, la Fundul Moldovei nu a avut aşa un câmp de probleme, el era critic de artă, acolo încă nu se pusese problema asta. Afară de Mac, care mai studia bisericile. Dar pe urmă el s-a ocupat de gustul popular, la Drăguş. A mai scris, dar el n-a fost un tip productiv. Era genul acela de om care... îi plăcea foarte mult să facă cronică plastică, critică plastică, prezentări de expoziţii, traduceri din lirica germană, franceză. Un tip instabil, nedisciplinat care în viaţa lui n-a fost funcţionar, în viaţa lui n-a primit leafă. El de la părinţii lui, de la tatăl lui a avut, ce-a avut, dar pe urmă, după ce tatăl lui a murit, el n-a mai avut nimic. Scria la reviste, umbla pe la redacţii, făcea traduceri, dar el n-a fost funcţionar. O singură dată a încercat, dar după două zile a plecat. Era imposibil! A mai tras mâţa de coadă. Era el destul de afemeiat, dar nu cred că lua bani de la femei. Ion a avut o existenţă mai normală. Era profesor de limba română la Galaţi, şi pe urmă şi la Bucureşti. Şi el era un om foarte cultivat şi foarte

iubitor de literatură. Dar iubirea asta de literatură nu era dublată şi de o capacitate scriitoricească. Cred că numai la Fundul Moldovei a fost, dar nu-mi amintesc de el acolo.

– *Mihai Pop?*

– Ei, Mihai Pop. Nu-l cunoşti? Nu-mi amintesc de el la Fundul Moldovei. El era cu folclorul, cu înregistrările. Cu Brăiloiu. Ei, şi pe urmă a mai fost la monografie, a fost la toate, la Cornova, la Drăguş.

– *El aparţinea de Fundul de sus sau de jos? Sau nicăieri?*

– La mijloc. Dar dacă era cu Brăiloiu, înseamnă că era la cel de sus. Sigur că era simpatizat, era una din figurile proeminente, din personajele importante. Acuma este foarte simpatizat.

– *Nu s-a compromis în trecut.*

– A avut un tact. Ani de zile nu era niciodată trimes în străinătate, pentru că fusese diplomat la Bratislava în timpul războiului, şi nu era trimes niciodată la nici un congres, la nici o manifestare din asta, internaţională. Dar zicea, nu-i nimica, lasă, vin ei la mine. Adică veneau specialiştii la el. Şi după aceea, când a ieşit de la naftalină, nu mai putea răsufla. Nu era congres, nu era întâlnire fără Mihai Pop, nu se putea fără el. S-a căsătorit cu Sturza[27] şi nici asta nu le plăcea la cei cu dosare. După aceea n-a mai contat nici asta, că el se întorcea întotdeauna, şi se întorcea cu lauri.

– *Mantaroşie?*

– Îmi aduc aminte de nume, era basarabean.

– *Nicolae Cornăţeanu.*

– Era geograf, economist, agronom, ceva. Am impresia că era un specialist de luat în seamă. Dar nu-mi amintesc.

– *Şi apare Traian Herseni care la Fundul Moldovei locuia în aceeaşi cameră cu Mihai Pop.*

– Nu-mi amintesc de Herseni la Fundul Moldovei. Dar era la Fundul de jos, probabil. Nu-mi amintesc.

– *Vi-l amintiţi mai târziu. Imaginea lui Stahl despre Herseni este de un om ciudat, singur, nesociabil.*

– Cred că greşeşte într-un fel. Nu era... era un om normal. Cred că pe el totuşi îl preocupa foarte mult... Izolarea asta nu era întâmplătoare, el avea nevoie să fie singur, să gândească, să se concentreze. Mai mult decât om de echipă era cercetător singuratic. Când s-a înfiinţat Institutul de Ştiinţe Sociale a fost ceva, director, nu? Dar puţin.

– Am impresia că el sărea uşor de la empiric la generalizare.

– Eu n-am avut impresia asta. Dimpotrivă, mie mi s-a părut că cercetarea sa despre viaţa pastorală a fost o cercetare foarte la obiect, cuprinzătoare şi adâncită. După aceea toţi cei care se ocupau cu păstoritul, numai din asta se hrăneau. Avea el capacitate de generalizare, sigur, dar totuşi, şi capacitatea asta de a surprinde faptele.

– Aţi menţinut legăturile şi mai departe?

– Le-am menţinut. Dacă el s-a căsătorit cu Paula Gusty, le-am menţinut. Până la un punct că... Ai mai fost pe la Paula?

– Săptămâna viitoare ne întâlnim...N-am înţeles la Herseni această dorinţă fantastică de a publica. Orice revistă interbelică deschizi, găseşti un articol de-al lui Herseni.

– Herseni era un ambiţios. Un mare ambiţios. Dacă n-ar fi fost el un om deştept şi muncitor şi capabil, s-ar putea spune despre el că este un carierist. Dar el dacă vroia să ajungă, vroia să ajungă pe baza unor merite, nu aşa... Chestia cu legiunea cred că tot din carierism a făcut-o. Îl năpădeau ideile, trebuia să le dea drumul în lume.

– Vă aduceţi aminte când cei din Cluj i-au torpilat numirea?

– Nu-mi aduc aminte de amănunte, decât că l-au torpilat. Ei au vrut un clujean. A fost foarte supărat.

– Unii consideră că ar fi fost motivul pentru care a intrat în legiune.

– S-ar putea. Dar era aşa de puţin legionar în felul lui de a gândi, de a vorbi cu oamenii... Nu era antisemit, nu înjura burghezii... Paula a avut nişte ani foarte grei, când tatăl[28] ei a fost bolnav, foarte bolnav vreo 2-3 ani, şi ea îl îngrijea. Am fost o dată la Paula, când mama ei trăia, nu ştiu ce era cu Herseni atunci, nu era acolo... nu-mi amintesc prea bine când am fost... Dar ne vedeam la muzeu. Am participat cu el la Muzeul din Sibiu, unde se făcea o cercetare a Mărginimii Sibiului. A apărut o carte.

– La sfârşitul anilor '50, începutul anilor '60?

– Da, cam aşa ceva. Lucram la Sinaia, la Peleş, şi de acolo m-am dus.

– În orice caz, e de cercetat şi fenomenul Herseni, fiindcă a fost un fenomen, nu?

– Da. Părerea mea este că Herseni a fost un om de o mare capacitate intelectuală. El ducea o viaţă de sihastru.

– I-am văzut biroul, de o deosebită austeritate.

– Noi eram foarte furioase pe el, pentru că pe Paula o ţinea subt obroc. Paula era secretara lui, dactilografa lui, toată ziua lucra pentru el.

Noi duminica dimineaţa ne duceam la Ateneu la concert. Paula era una din cele trei-patru fete care mergeam. După ce s-a măritat cu Herseni, s-a terminat cu Ateneul. Duminica stătea şi bătea la maşină. Şi noi dacă-i spuneam ceva lui Herseni, el... A muncit-o pe biata Paula, dar şi pe el se muncea. A tras-o în sistemul lui de viaţă auster şi încordat. Nu oricine e în stare de aşa ceva. Paula era o femeie extraordinară. Ea s-a devotat pentru tatăl ei şi pentru Herseni aşa...

– În fotografiile de la Drăguş, când încă nu erau căsătoriţi, o văd mereu în jurul lui Herseni.

– El era în jurul ei, nu ea. Era bună, era caldă, era devotată. Era feminină, maternă. Probabil că un tip ca Herseni, care era autoritar, şi aşa, cu viaţa asta a lui, încrâncenată şi încordată, simţea nevoia unei tovărăşii cum era Paula, blândă.

– Copilul s-a născut târziu...

– Cred că a fost o întâmplare. Are 34-35 de ani. Şi uite că Herseni a murit. Nu ştiu dacă a lucrat cu el, dar cred că mai mult Paula îl ajuta.

– Şi de ce nu se înţelegeau Stahl şi Herseni? Asta se observa deja la campanii?

– Nu, nu se observa. Herseni la campanii nu era prima vioară. Nu era din cei zgomotoşi. Era Vulcănescu mult mai activ la şedinţe, Stahl, cred că şi Mitu Georgescu. Herseni nu-mi amintesc să fi fost din cei mai zgomotoşi, mai prezenţi, în sensul să se manifeste mai susţinut. Dar probabil că, totuşi, la el se simţea dorinţa asta a lui de a merge înainte. Probabil că asta îl deranja pe Stahl.

– Eu am citit o scrisoare din Germania a lui Herseni către Stahl, în care îi spune cu sinceritate că nu-l iubeşte.

– Stahl nu putea fi iubit de un om ca Herseni. Mai ales că ei doi erau cei doi proeminenţi, eventuali aspiranţi la succesiunea lui Gusti. Numai ei. Ceilalţi nu contau. Vulcănescu era, ca şi Argintescu un om foarte deştept, sclipitor, dar care nu... pe urmă el a intrat în administraţie, în finanţe. Nu se fixa, aşa cum s-au fixat Henri şi Traian Herseni. Cu alt temperament. Cred că el îi reproşa lui Traian şi felul în care i-a impus o viaţă atât de severă lui Paula. Adică asta îl punea pe Herseni într-o anumită lumină.

– El ca un tip urban, un domn...

– Un domn, chit că şi-a lăsat nevasta... Îl însuraseră părinţii. Pentru că era foarte tânăr şi aiurit, şi atunci părinţii lui au zis, hai să-l însurăm

cu o fată bună. E adevărat că era o fată serioasă şi gospodină... Avea un apartament foarte frumos pe lângă Foişorul de Foc, acolo s-a însurat, în apartamentul acela, dar nu din cauza însurătorii... Acolo şi-a găsit el. Ei, foarte frumos... în orice caz nu era o mansardă, era spaţios.

– *În această neînţelegere cred că nici Herseni nu a fost drept cu Stahl, nici Stahl cu Herseni.*

– Nu, nu au fost drepţi unul cu altul. Adică, eu cred că îşi recunoşteau fiecare celuilalt meritele, adică capacitatea ştiinţifică, să zic aşa, dar mai mult caracterul şi firea nu se puteau suporta. În afară de situaţia de aspiranţi. Poate fără situaţia asta nu ar fi avut antipatia asta unul pentru altul, dacă ar fi fost în poziţii neutre. Dar fiind acolo...

– *Am înţeles că atunci când a fost numit asistent Herseni, Stahl a cedat... Că Herseni voia să se căsătorească, şi Gusty, tatăl Paulei nu ar fi acceptat să fie în vânt.*

– Nu ştiu. Da? Adică a fost un gest de bunăvoinţă? S-ar putea.

– *Să ne mai uităm la fotografii. Este unul Cioran. S-ar putea să fi fost Emil Cioran[29] ?*

– Eu ştiu? S-ar putea, că el a făcut filosofia, era cu un an, doi în urma mea, şi ştiu că am dat examenul de capacitate împreună. El a făcut filosofia şi era cu mine, sau cu un an, doi în urmă, nu mai ştiu. Dar ştiu că la examenul de capacitate... că la examenul de capacitate înainte făceai o lecţie cu elevii, cu profesori. Şi era şi Cioran. Dar nu ştiu, era şi el candidat şi trebuia să facă lecţie după mine, sau în ce calitate era acolo. Dar era acolo. A asistat, şi a făcut aprecieri. Cred că era candidat, eram amândoi chemaţi să predăm la clasa aceea. Cioran ăsta e cel care a ajuns în Franţa. S-ar putea întâmpla să fie, pentru că chestia asta cu monografia lui Gusti tenta, ştii? Era totuşi o...

– *Chiar şi din extravaganţă.*

– Da, da. Era aşa ceva neobişnuit, oricum, era o acţiune care pe un om de excepţie putea să tenteze, pentru că punea anumite probleme, deschidea anumite orizonturi. Pe alţii din curiozitate, pe alţii din spirit de aventură.

– *Este unul Lăncrănjan.*

– Lăncrănjan. Nu ştiu dacă Lăncrănjan nu era şi el ceva geograf. Dar erau la jos.

– *Gabrea.*

– Gabrea? O fi fost asistentul de la Pedagogie.

– *Gorăscu.*

– Nu.

– *T. Bucur. Acesta a fost şi învăţător. Şi aici este Constantinescu-Mirceşti, care a făcut o monografie...*

– A unui sat din Dobrogea.

– *Brăiloiu. L-aţi cunoscut bine?*

– Ei, acolo, în cursul campaniilor, nu mai mult de atât. Era interesant Brăiloiu.

– *Dincolo de faptul că era bun specialist în muzică, avea orizont în care să plaseze cercetarea sa?*

– Avea. Nu ştiu de la monografii, dar am ascultat la radio, au transmis nişte prelegeri ale lui despre folclor comparat. În Franţa, la Paris a înfiinţat o arhivă.

– *Pe listă după Brăiloiu urmează Oreste Anastasiu.*

– Nu-mi aduc aminte.

– *George Breazul.*

– El este cunoscut.

– *Dar dumneavoastră ce impresie v-aţi făcut acolo?*

– Am impresia că el n-a stat mult. Nu am avut nici o impresie. Nu l-am văzut decât foarte puţin.

– *Brăiloiu a avut cuvinte nu prea măgulitoare la adresa lui.*

– Da, nu prea.

– *Dar Stahl este foarte lapidar în relatarea acestui fapt, nu ştiu care-i era cauza. Stilul de a concepe folclorul muzical? Sau din ce motiv nu se agreau?*

– Eu am impresia că Brăiloiu îl considera mai puţin ştiinţific. Eu aşa bănuiesc, acuma. Să-ţi spun ceva. Eu mulţi ani, dar nu ştiu de ce, am avut despre Breazul o părere destul de aproximativă, probabil şi din cauza, sub influenţa părerilor celor din jurul meu. Şi foarte curând, adică în ultima vreme – pentru că şi la radio s-au făcut tot felul de prezentări, de comentarii, de restituiri, de nu ştiu mai ce – am avut impresia totuşi că a fost un om foarte important, sau destul de important, de un anumit nivel profesional. El a fost profesor la Conservator. Ca şi Brăiloiu. I s-au făcut nişte prezentări. În orice caz prezentarea era foarte...

– *Elogioasă?*

– Da. Fireşte, dacă vorbeşti de un om, nu-l vorbeşti de rău, mai bine nu zici nimic. Prezinţi importanţa lui în cultura muzicală şi în dezvoltarea cercetării folclorului şi aşa mai departe... Cred că el a fost mai folclorist

şi mai didactic. Şi Brăiloiu era totuşi un savant, era un gânditor, un cercetător.

– *Profesorul Francisc Rainer, antropologul.*

– Rainer? Eu să vorbesc despre el? Dar e cunoscut.

– *Dar eu vreau să ştiu cum l-aţi cunoscut dumneavoastră, ce impresie v-a făcut.*

– El se ocupa de problemele astea, de antropologie, făcea măsurători şi erau mulţi medici în jurul lui. Şi medicină socială. Urmăreau şi sifilisul, tuberculoza şi alcoolismul. Dar eu l-am audiat pe urmă, mai târziu el a ţinut o serie de conferinţe la Universitate, foarte interesante. La Litere. A ţinut nişte conferinţe libere. Tot probleme de antropologie, dar să nu încerci să mă faci să-mi aduc aminte. Dar au fost foarte interesante.

– *Şi nu erau la un nivel inaccesibil?*

– Nu.

– *Fiindcă un student de-al lui mi s-a plâns că era foarte greu de urmărit şi că vorbea la un nivel atât de elevat, încât...*

– Poate studentul o fi fost mai coborât. Nu mi s-a părut deloc, tocmai că erau conferinţe... nu de popularizare propriu-zisă, dar în orice caz, pentru un public mai de nespecialişti. Ei, era un om superior. Avea o cultură foarte interesantă, o cultură germană. Iubea pe Goethe, pe marii scriitori germani. El trăia printre cărţi, printre personalităţile astea, culturale. Era un om foarte interesant din punctul ăsta de vedere. Avea o viaţă personală, sufletească, intelectuală puternică. Nu era un om cantonat într-o specialitate. O minte foarte deschisă şi bine mobilată.

– *Însă a fost destul de improductiv în ce priveşte scrisul.*

– Da.

– *Cred că chiar mai improductiv decât Gusti, care mai scria câte o prefaţă, nu ştiu ce.*

– Dar el a înfiinţat Institutul de Antropologie. Bănuiesc că oamenii aceştia care au şi o capacitate organizatorică mai puternică şi preocupări mai variate, literare, muzicale, cuprind toată cultura omenirii, nu mai sunt aşa de tentaţi de...

– *N-aţi avut relaţii mai personale cu el?*

– Eu nu am avut, dar Maria Negreanu, fata asta, ea era prietenă cu ei, şi se ducea adesea la ei, şi eu de la ea ştiu cât era de interesant şi de cultivat.

– *Mai trăieşte Maria Negreanu?*

– Nu, a murit foarte tânără, în timpul războiului. Ea a murit puţin timp după Rainer. Erau prieteni cu familia, şi cu doamna Rainer.

– *Tot în echipa lui Rainer la Fundul Moldovei a fost şi Horia Dumitrescu*[30]*. El s-a remarcat acolo sau era doar în umbra lui Rainer?*

– Nu, nu era în umbra lui, dar nu se compara cu Rainer. Cred că era un om bun şi banal...

– *Medic.*

– Genul acela de om, impersonal, dacă vrei, dar capabil, activ, stăpân pe meseria lui. Dar nu mi s-a părut că s-ar fi putut remarca prin ceva mai deosebit.

– *Şi tot în echipa lui a fost şi Milcu.*

– Milcu... era şi el acolo. Făcea, făcea, dar nu... era mai... Erau între ei, aveau problemele lor şi la şedinţe făceau prezentări despre sănătatea şi educaţia sanitară a populaţiei şi ne spuneau... ne preveneau, dacă era sat cu mult sifilis, ne spuneau ce să facem şi ce să nu facem, ca să nu ne contaminăm, şi aşa mai departe. Şi dădeau rapoarte cu rezultatele măsurătorilor, dar asta era. Noi n-aveam aşa relaţii de prietenie sau de băi la Hohodol sau alte de nebunii din astea. Erau serioşi, şi erau un grup. Erau mulţi.

– *Doctorul Ciorapciu.*

– Ăsta era unul negricios. Da, Ciorapciu, şi el era acolo. De ce?

– *Este pe listă. Şi fotograful Berman?*

– Berman. Foarte talentat şi foarte prezent, ştii? El avea clişeul a. şi clişeul b. El fotografia bineînţeles ce-i spunea Gusti să fotografieze, ce trebuia. Ştia ce trebuie să fotografieze. Dar, foarte mulţi veneau şi-i cereau să-i fotografieze, din oamenii din sat, sau învăţători, sau mai ştiu eu cine, oameni care n-aveau nici un interes pentru monografie. Şi atunci spunea, dom' profesor, lăsaţi-mi un clişeu b. Asta înseamnă că îi fotografia fără clişeu, ştii. Adică îi fotografia ca să le facă plăcere, şi să nu-i nemulţumească, dar fără clişeu!

– *Berman era la dispoziţia lui Gusti.*

– A lui Gusti, dar el urmărea problemele de monografie, aşa că şi Stahl şi alţii îi dădeau indicaţii de ce trebuie să fotografieze. În raport cu necesităţile problemei respective.

– *Îl interesau problemele?*

– Da, da. Făcea fotografii foarte frumoase. Nu se putea, un om care nu era atras de lucrurile astea. Era un om foarte simpatic.

– Nu există decât o singură fotografie despre el, făcută de Stahl. Părea mic de statură.

– Era puţin încovoiat şi foarte mobil. Trebuia să fie prezent cel puţin la nunţi, la morţi, la evenimente şi ceremonii din astea. Era deştept, foarte deştept.

– Am ajuns la campania de la Drăguş. Aici apar statisticieni. Roman Cresin[31] *, vă aduceţi aminte de el?*

– Sigur.

– Faust Ştefănescu.

– Nu-mi amintesc.

– Nicolae Popescu.

– Nicolae Popescu este prietenul lui Neamţu. Nae. Roman Cresin era un om de valoare în specialitate, un foarte bun specialist, un statistician format şi de bază. Ştefănescu şi Nicolae Popescu au făcut tot statistică, dar nu erau de meserie. El era de meserie. Era foarte drăguţ şi prietenos. Avea umor, era nostim, era vesel.

– Probabil moartea fiicei l-a afectat foarte mult.

– Sigur că asta l-a impresionat.

– Este la cadrul cosmologic unul Constantin Buzilă, la Drăguş.

– Ei, câţi erau la Drăguş...

– Constantin Manolache?

– Nu mai ţin minte.

– Aici a venit pentru prima dată doctorul Sabin Manuilă.

– Ei, nu ţi-am povestit aventura de la... Doctorul Manuilă era o personalitate. Era puţin în genul lui Gusti, adică un tip aşa, sociabil, activ, organizator. Eu am lucrat şi la Statistică, el era director general. Am lucrat la etajul unde avea el biroul. Simpatic, prietenos, nu era distant. Dar a stat puţin de tot. Un cap de statistician, altfel nu putea fi conducătorul institutului. Dar în două-trei zile... Uite, a fost o dată Vianu. Îl ştii pe Tuţi?

– Cum să nu.

– Au tăbărât toţi pe Vianu, toţi studenţii, că erau studenţi de la sociologie şi îl aveam profesor, nu? Nu ştiu unde l-au dus să se plimbe seara, la Drăguş... Am râs... Nu ştiu unde am poposit, el s-a aşezat pe o piatră, nu ştiu pe ce, şi studenţii au tăbărât asupra lui, credeau că o să ţină un discurs sau o lecţie, nu ştiu mai ce. Şi el a zis ceva foarte nostim. Mai bine am poftă să mănânc o ceapă, decât să ţin o prelegere!

– A fost popular printre studenţi, studenţii îl respectau?

– Pe Vianu? Dar aveau pentru el o admiraţie... Fără margini. Să ştii că era un om foarte bine şi din alt punct de vedere... nu numai că ştia multă carte, dar era un om care gândea asupra acestor lucruri. Avea o ţinută morală şi o concepţie etică. Promova anumite valori etice, şi vorbea despre ele, adică le insufla... Nu numai categoria de frumos, ci valorile fundamentale ale vieţii omului. Iubirea, căsătoria. Era foarte pentru căsătorie. Nu era însurat atuncea. Dar le spunea frumos. Adică de la el nu numai că învăţai estetică, dar îţi deschidea anumite drumuri, ceea ce a plăcut enorm. La alţi profesori nu se întâmpla lucrul acesta.

– *Am auzit că nici la Gusti.*

– Dar el mai mult nu ţinea cursuri, îi ţineau alţii. Era Nicolae Petrescu[32], era Vlădescu-Răcoasa, care a fost închis înainte de '44. De unde a avut multe avantaje. Petrescu ăla era aşa de antipatic. Răcoasa... N-avea asistenţi importanţi. Până la Stahl. Şi nici alţii, nici Motru, nici Nae Ionescu, nici unul. De Florian s-a lipit unu' Popescu. Şi de Motru s-a lipit Nestor. Şi atât. Aveau studenţi buni, dar nu asistenţi.

– *Ciocârlan?*

– Ciocârlan. Nu cumva e un doctor ăsta? Nu cumva doctor Ciocârlan era vreun doctor din regiune? De la Făgăraş sau de undeva de acolo. Ştiu că este şi într-o fotografie.

– *Domnul doctor Ştefan Tănăsescu. Teodoru. Pascu. Raţiu.*

– Nu mai ştiu.

– *Biologie socială. Despre Mitu Georgescu am vorbit data trecută.*

– Mitu Georgescu era un tip foarte deosebit. El ar fi putut să facă ceva mai interesant la deşteptăciunea lui şi la cultura lui. Uite, şi ăsta-i un om care s-a pierdut în statistică!

– *A făcut lucruri bune, dar l-au scos de acolo.*

– A fost director adjunct, dar, da, l-au scos. Şi ajunsese la Filantropia, la oncologie, dar tot se ocupa de un serviciu de statistică.

– Păi, a ajuns la gerontologie...

*

– Dar ştii, azi dimineaţă m-am chinuit: Osvald, Torvald, Zorvald. Şi nu nimeream Zoltan, şi a trebuit să mă uit în carte, ca să vezi!

– *Ştiţi Zoltan de unde vine?*

– Nu.

– Din Sultan. E un nume păgân, dinainte de Islam, aşa că...

– E un nume vechi. E interesant, şi e frecvent?

– La unguri foarte frecvent, şi la iranieni.

– Da? Şi tot Zoltan? Trebuie să fie vreo zeitate ceva.

– Nu, înseamnă de fapt „căpetenie". Deci, un fel de...

– Şef. Şef de trib. Ei, interesant. Deci, tu de la catedră ai zis că vrei să faci din nou monografii.

– Nu! Vreau să continui ce am început în anii '80, când am făcut o serie de interviuri cu Stahl, cu Şcoala Gusti, cu memoria orală.

– Dar, mai ai ce întreba?

– Tot timpul am ce întreba. Aţi spus despre Elena Constante, că totdeauna găsea ceva de făcut...

– Da, vroiam să-ţi povestesc. Nu ştiu dacă ai auzit tu de Jacques Lassaigne.

– Da, da, da.

– L-ai cunoscut? Era franţuzul ăla. Şi eram la Bistriţa Năsăud, la satul ăla, nu mai ţin minte cum îi zicea.

– Şanţ.

– La Şanţ. Şi eram acolo cu Harry, era şi Harry, era şi Lena. Eu locuiam cu Lena. Şi a venit şi Jacques, şi ne-am împrietenit toţi patru. Şi toţi mergeam împreună. Şi într-o zi, după-masa, eram la noi, la Lena şi la mine, aveam o casă mai mare. Lena întotdeauna ba făcea şniţele, ba făcea cafea cu lapte... Întotdeauna îşi găsea ceva de făcut drăguţ. Şi într-o zi ce face? Se fardează tare-tare, pune două scaune la o distanţă oarecare cu spetezele una peste alta, şi se întinde cu capul pe o spetează şi cu picioarele pe cealaltă, aşa, înţepenită. Înţelegi? M-ai înţeles? Şi stătea dreaptă, dreaptă, dreaptă, şi nu cădea. Şi Jacques se prăpădea de râs. Era ca la circ.

– Înseamnă că avea mai multe talente...

– Avea mai multe talente decât de pictură. Să ştii că cu pictura nu... Nici n-a interesat-o chiar aşa de mult. Ea avea mai mult talent pentru arta decorativă. În monografii, ea, de fapt, conducea secţia aceea de artă. Şi era o organizatoare şi o şefă! Dacă te duceai cu ea undeva, într-o expediţie, în sfârşit, pe teren, cum ne duceam noi pentru cumpărături şi nu mai ştiu ce, ea conducea, ea organiza, ea stabilea cu ce trenuri, cu ce autobuze, unde ne dăm jos, când plecăm. Şi totul ieşea perfect. Era excepţională pe chestia asta.

– Dar ea e mai tânără decât dumneavoastră.

– Ea e mai tânără decât mine cu un an şi câteva luni. Are 92 de ani. Şi să vezi, ea la radio a scris o piesă pentru copii. Foarte drăguţă. Şi ăia de la radio aşa s-au entuziasmat de piesa asta, şi trebuia să o emită la programul respectiv. Şi au zis: „vai, Lena Constante, zicea domnişoara care prezenta, la 92 de ani e în stare să facă aşa ceva frumos!“ Era Vasile Manta entuziasmat. Îi dă telefon, şi îi zice: „doamna Lena Constante, vă rog să confirmaţi pentru ascultătorii noştri că aveţi 92 de ani“ /*râde*/. Auzi, să întrebi, să spui unei femei aşa ceva! Şi ei nu i-a convenit, dar pe urmă a zis: „da, e adevărat“.

– *Nici bunica mea la peste 90 de ani nu a vrut să spună câţi ani are.*

– Da' să ştii că nici mie nu-mi place! Şi mie nu-mi place că de foarte multe ori pe stradă e câte una aşa, ştii. Sau câte unul... Îmi aduc aminte că la pâine un domn, a... şi era acum 2 ani, un an, şi eram mai tânără, zice: „doamnă, dar câţi ani aveţi?“ Şi eu i-am zis 105 ani. /*râde*/ Şi atuncea el a înţeles că mi-am bătut joc de el. A râs, zice: „ei, nici chiar aşa. Dar 80, zice, tot aveţi“. Dar eu aveam peste 90 /*râde* /.

– *Apropo de şefi şi de capacitatea de a organiza, de a conduce, în jurul lui Gusti cine a mai avut talent de organizator?*

– În jurul lui Gusti? Păi, cred că... dar, pe Herseni l-ai cunoscut?

– *Numai din cărţi. Din păcate nu. Pe nevastă-sa da.*

– Pe Paula.

– *Da, da.*

– Păi, cred că era Herseni, Mitu Georgescu şi Stahl. Ăştia.

– *Cu Golopenţia nu aţi lucrat împreună?*

– Cu Golopenţia da, am lucrat, aşa. Golopenţia era mai tânăr.

– *Dintre aceştia cine a fost mai bun organizator?*

– A, dintre ăştia? Ei, nu aş putea să-ţi spun. Dar, Mitu Georgescu a ajuns secretar general la Institutul de Statistică. Înseamnă că avea o mare capacitate. Cred, totuşi că cel mai mult Stahl s-a ocupat de organizare. Stahl! Ei, ei au fost o echipă de băieţi foarte deştepţi. Şi aşa mă uit, Torvald, mă uit la tineretul ăsta, ce seamănă unii cu alţii. Nu ştiu dacă ai impresia asta. Tot cu blue jeans, tot cu aşa, tunşi aşa nu ştiu cum, înalţi, cu picioare lungi. Şi nu e nici o deosebire între ei, cum să spun eu, mai evidentă. Dar pe vremea mea, toţi, fiecare era alt fel. Fiecare avea personalitate. Fiecare avea altă înfăţişare, alt fel de a se îmbrăca, alt fel de a se comporta. Era cu totul deosebit. Unul era mic, Argintescu-Amza. Am văzut parcă... Era foarte caraghios: era mic şi foarte brrr. Mitu Georgescu era foarte...

iubitul fetelor. Toate se îndrăgosteau de el. Fiecare avea altă personalitate. Dar acum sunt aşa de nediferenţiaţi! Şi fetele de băieţi...

– *Xenia a fost bună organizatoare sau nu?*

– Eu cred că a fost, dar ea a lucrat pe urmă la Asistenţa Socială, şi acolo cred că a fost bună organizatoare. În cadrul lui Gusti n-a avut aşa probleme de organizare. Ea era în echipă cu Stahl, şi ce era de făcut, făceau împreună. Dar la Asistenţa Socială ea a fost şefă. Şi cred că acolo a organizat bine. Xenia era o fată foarte subţire.

– *A mai rămas cineva din familia ei...*

– Eu cred că a mai rămas Irina. A, Irina a avut două fete. Irina asta, era foarte... gen american aşa. Foarte întreprinzătoare şi încrezătoare în ea.

– *Irina era fata lui...*

– Lui Xenia. Cu Mircea Andreescu. Şi a mai avut o altă fată, care era foarte grasă. Eu o singură dată am văzut-o. Era foarte grasă. Dar, Irina lucra la Opresc u, de la Institutul de Istorie a Artei, unde eram şi eu. Aşa că o ştiam. Şi ea s-a fixat pe frescă, ştii? Pe studiul frescei, şi pe asta a mers. Şi a fost în Italia, şi a studiat acolo diferite fresce bizantine care sunt la Ravenna, nu ştiu pe unde. S-a dus în America cu problemele frescelor. A pătruns în lumea asta a artei şi a istoriei artei. Iar pe urmă nu mai ştiu ce s-a întâmplat cu ea. Xenia era măritată bine. Se înţelegea bine cu bărbatul ei. Ei, pe urmă, după 23 august nu ştiu ce s-a mai întâmplat. Mi se pare că s-a întors la casa lor, a lui Costa-Foru. Casa aceea, o ştii? Nu ştiu acuma ce s-a... Era o casă foarte interesantă. Era o casă de patrimoniu, cum se zice acum. Că de multe case din Bucureşti, case private, nu oficiale, ştii? Pentru oameni ca să locuiască în ele, se zice că sunt de patrimoniu pentru că sunt făcute în secolul al XIX-lea. Şi era totuşi o anumită arhitectură. Şi casa asta era casa unui om bogat, a unui moşier. Mă rog, un om cultivat, un om extraordinar.

– *Aţi fost acolo?*

– Păi, cum? Da' dădea nişte recepţii!

– *Xenia sau bătrânul?*

– Xenia. Cred că bătrânul murise. Dar erau o mulţime de copii: era Xenia, era o soră a ei mai mică. Trei fete. Una mai mică, care a murit la cutremur, şi doi fraţi. Un frate, cel mai mic era complet degenerat. Era idiot. Dar ele, îl aduceau la masă, la recepţie, la ce făceau. Stătea şi el, mânca. Nu făceau nici o deosebire. Era foarte frumos. Olga, cea mai mică a murit la cutremur. Iar Saşa, nu ştiu ce s-a întâmplat cu el. Şi dădeau recepţii. Aveau un salon enorm, şi cu mobilă, îţi închipui, de epocă.

– *Puteţi să rememoraţi câteva recepţii? Cine a fost acolo?*

– Păi, monografiştii.

– *De exemplu?*

– Păi, de exemplu: Zizi Constante, Lena nu ştiu dacă a ajuns să fie. Domnica Păun, o ştii?

– *Da, cum să nu! Spuneţi mai departe.*

– Henri Stahl, Mitu Georgescu, toţi. Nu-i mai ţin minte chiar pe toţi.

– *Arginescu-Amza?*

– Arginescu /râde/, o fi fost şi el.

– *Dar Gusti a fost?*

– Gusti nu.

– *Era mai deasupra? Sau trebuia să fie aceeaşi generaţie?*

– Cam de aceeaşi generaţie. Cam aceeaşi generaţie. Erau oamenii din monografie. Aveam un grup în monografia asta, că erau mulţi. Şi oamenii s-au organizat, s-au împrietenit aşa pe grupe. Pe grupe de stare socială, pe grupe de cultură, de dracu' ştie ce. Şi noi, care chipurile eram elita, eram un grup cu Stahl, cu Mitu Georgescu, cu Nel Costin, cu Arginescu, cu Xenia, cu fetele Constante, cu Domnica Păun. Ăştia eram un grup. Plus ce mai avea ea, Xenia: nevasta fratelui ei, mai avea nişte rude care locuiau acolo. Şi nu veneau mulţi. Veneau surorile ei: Saşa, Olga, bărbatul lui Saşa. Adică familia lui Xenia, şi monografiştii. Dar asta era plăcerea.

– *Şi se şi dansa acolo sau numai se discuta?*

– Nu se chiar dansa. Dar se vorbea, avea tot felul de gustări, de băuturi. Erau foarte primitori, şi aveau bani, dragă. Şi făceau recepţii foarte frumoase.

– *La dumneavoastră au fost recepţii?*

– La mine... recepţii? La mine veneau, îi invitam. A, Vulcănescu. La mine îi invitam, că asta era nu obligaţia, era plăcerea fiecăruia din grup. Şi Zizi invita, şi eu invitam, şi fiecare invita la rândul lui.

– *Haideţi să vedem, la cine aţi fost dumneavoastră invitată în anii '30?*

– În anii '30? Păi, în anii '30 eram studentă sau terminam facultatea.

– *Mă rog, când aţi terminat la ce familie aţi fost...*

– Aveam familii din familie, cum să spun? Aveam prieteni ai prietenilor casei, ai părinţilor mei. Şi aveam prietenele din facultate. Prietenele din facultate erau: Paula, erau fetele Constante, era Dora Soreanu şi Domnica Păun. Astea erau prietenele de facultate la care mă

duceam aşa..., nu la recepţii. Zizi stătea foarte aproape şi mă duceam foarte repede. Şi ea venea la mine. Că telefon nu prea era pe vremea aceea. Şi Domnica venea, încă intra pe fereastră /râde/, că stăteam la parter. Şi cum erau partere din astea joase, ştii? Şi intra pe fereastră /râde/. Nu mai avea răbdare să intre pe uşă. Domnica! Paula venea mai rar, ei! Şi din familie aveam. Tata a fost marinar, ştii?

– *Amiral.*

– Contraamiral. Să-ţi arăt fotografiile. Şi era o familie de marinari care avea copii, cu care noi eram în relaţii. Şi veneau, mai veneau. Mai mult la Galaţi, când am stat la Galaţi, la Bucureşti mai puţin.

– *În orice caz, am întrebat-o pe Margareta Stahl unde l-a cunoscut pe Henri? La dumneavoastră.*

– La noi. Păi, Margareta Stahl este nepoata mea. Mama ei este vară cu mine. Şi s-a îndrăgostit de el aşa... Henri era îndrăgostit de Xenia. A fost aşa o pasiune extraordinară. Îmi aduc aminte când mergem cu trenul, în sfârşit, aşa, cu vagoanele, cu nu ştiu ce. El, perna pe care dormise Xenia, o îmbrăţişa, o mângâia. O pasiune extraordinară. Şi Xenia nu a vrut să se căsătorească cu el, pentru că el avea doi copii cu prima lui nevastă. Ei, şi pe urmă Margareta Stahl s-a îndrăgostit de el nebuneşte, şi el... Henri avea apartamentul lui. Şi s-a căsătorit. Margareta era dintr-o familie foarte serioasă. Tatăl ei, la Buzău era şeful ţărăniştilor, era prefect, era mare avocat. Era cineva, ştii, şi nu se putea... Şi Henri a fost acolo. Ne duceam aşa, dimineaţa şi plecam seara. Şi nu se putea chiar aşa să rămâie povestea. Şi s-au căsătorit, şi au dus-o foarte bine. Foarte bine. Margareta aşa a avut grijă de el, şi el de ea... Au călătorit... Foarte bine au dus-o. Henri era un băiat foarte drăguţ, dar avea ceva. Un fel de contradicţie în firea lui. Câteodată, parcă nici nu te cunoştea. Avea momente când nu te cunoştea. De obicei era foarte prieten. Şi parcă nu te cunoştea. Foarte ciudat. Şi toată lumea observa asta. Dar nu era ceva, cum să spun, premeditat sau voit. Era un fel de-al lui de a reacţiona temperamental.

– *Eu am avut impresia că de fapt, cu toată dragostea lui pentru Şcoală, pentru prieteni, era un om singuratic şi închis câteodată.*

– Era, era. Păi, asta e. Da, era într-adevăr, era un om mai... mai individual aşa, mai individualizat, dar era interesant. Ei, nu era cum era Mitu Georgescu. Mitu Georgescu era mai deschis, era absolut deschis.

– *Mitu Georgescu nu are urmaşi, pe cineva?*

– Mitu Georgescu? A avut o soţie[33], dar eu ştiu ce o mai fi?

– *Dar copii n-a avut?*

– Nu[34].

– *Fiindcă nu cunosc datele când s-a născut, când a murit.*

– La Institutul Social, la Institutul de Statistică. Şi el a lucrat şi la Spitalul Filantropia, e pentru cancer. La Spitalul pentru cancer, a lucrat şi acolo. A avut un prieten mai în vârstă: Gică Dumitrescu. Gică Dumitrescu care era foarte prieten cu Mitu, după ce Mitu s-a căsătorit cu Olguţa[35] asta, care era o fată foarte... Olguţa şi nu mai ştiu cum.

– *Era tot monografistă?*

– Nu. Două surori erau. Şi era o fată foarte serioasă, care şi ea s-a îndrăgostit de Mitu /*râde*/. Şi s-au căsătorit. Şi avea o soră mai mică, foarte frumoasă, Floricica. Şi Gică, cum să stea el departe de Mitu? S-a căsătorit cu Floricica asta, care era mult mai tânără decât el. Şi mi se pare că el are un copil. El are un băiat. Dar ce o fi, unde o fi? Dar pe Domnica Păun ai găsit-o, ai căutat-o?

– *Nu, nu. Are copii?*

– Ea are un băiat. Şi stă pe aici pe undeva. Dar ea s-a remăritat, ştiţi? Ea s-a măritat Ghiţescu, şi pe urmă a murit Ghiţescu. Şi s-a recăsătorit cu altcineva, dar eu nu ştiu... Uite, eu am avut numărul ei de telefon, şi l-am căutat şi l-am căutat, şi l-am căutat, şi nu l-am mai găsit. Nu ştiu ce s-a întâmplat. Şi pe urmă ea s-a mutat pe la Berceni pe undeva.

– *Da. Apropo de recepţii, dar nu aţi pomenit de Floria Capsali şi Mac Constantinescu...*

– Ei, la Floria Capsali şi la Mac am fost şi la ei. Ei locuiau la Nerva Traian, strada Traian. Şi aveau... Era casa lui Mac, o casă bătrânească, într-o curte mare. Şi casa era de modă veche, ştii, dar ei erau foarte drăguţi şi foarte primitori, şi făceau şi ei, din când în când recepţii. Şi ea dansa, bineînţeles.

– *Da?*

– Ei, ne făcea aşa, figuri de dans. Şi Mac Constantinescu spunea tot felul de lucruri amuzante din Franţa, de la Paris, şi era foarte simpatic. Dar ea, atuncea, mi se pare că începuse să... avea o şcoală de balet ea, şi o interesa dansul popular. Şi ea a făcut nişte dansuri. A prelucrat dansul popular, şi a făcut nişte balete pe teme de dans popular, care, mi se pare că au fost prezentate la Operă, nu ştiu. Au avut o foarte mare importanţă la vremea aceea. Nu mai ţin prea bine minte.

– *La recepţii era de exemplu orchestră?*

– Nu erau recepţii aşa. Erau întâlniri prieteneşti. Era Gabriel Negri, Negreanu, îl ştii? Dansatorul acela, care mi se pare că a fost elevul lui Floria. Gabriel Negreanu şi fratele lui, Andrei. Şi Floria avea o soră, mai mică, Silvia, care era în amor cu fratele lui Gabriel. Dragă, amorul era foarte important pe vremea aceea /*râde*/. Să-i vezi cum se îndrăgosteau acolo la monografii, pe rând se îndrăgosteau unii de alţii /*râde*/. Era aşa de nostim!

– *Şi, de ce s-au despărţit? Şi când s-au despărţit?*

– S-au despărţit destul de repede. Pentru că Floria lucra foarte mult la şcoala ei de dans, şi avea idei. Şi îl avea pe Dumitrescu ăsta, un asistent care era un foarte bun balerin şi un foarte bun coregraf, şi ei lucrau împreună, şi concepeau împreună, ştii? Şi, când lucrezi aşa, zi de zi... Era mai tânăr, Mac era mai, Mac era aşa, mai liniştit, mai molâu, nu ştiu cum... Ei, nu i-a mai plăcut. Nu a mai interesat-o. O interesa omul acela cu care lucra. Asta nu se întâmplă?

– *Da, sigur că da.*

– Ea avea ceva bărbătesc, Floria. Da. Păi, Mac era mai feminin, şi nenorocirea a fost că de la un timp nu a mai putut merge.

– *Floria?*

– Floria. Şi conducea din scaun.

– *Şi când a murit ea?*

– Nu mai ştiu.

– *Dar după război?*

– A, cred că da.

– *Unde a lucrat ultima oară? Spuneaţi că a condus din scaun.*

– Păi, avea şcoala ei. Şi cu Opera cred că colabora, dar avea şcoala ei.

– *Şi Mac?*

– Şi Mac s-a recăsătorit. Mac era la Uniunea Artiştilor Plastici. El avea lucrări. Era un sculptor foarte interesant, şi mi se pare că Fântâna Mioriţa... La Fântâna Mioriţa a lucrat şi el, cu toate că acuma, am auzit de mai multe ori la radio... – ştii Fântâna Mioriţa? – spunându-se că acolo n-ar fi lucrat decât Miliţa Pătraşcu[36]. Dar eu ştiu sigur că a lucrat şi Mac. Şi avea lucrări, care erau plătite, bineînţeles. El era un foarte bun artist, un foarte bun sculptor. Şi s-a recăsătorit cu o nevastă pe care nu o iubea, şi care era foarte nesărată /*râde*/. Nu putea să o uite pe Floria.

– *La Gusti aţi fost vreodată acasă?*

– La Gusti am fost când şi-a făcut casa nouă.

– *Asta cam când a fost?*

– A fost înainte de război.

– *De acolo a fost ridicat, dat afară.*

– Da, şi-a făcut la lacuri o casă, pe lângă, mi se pare, pe lângă Zambaccian. Şi era o vilă foarte frumoasă. Şi el avea sute de cărţi, sute de cărţi. Şi ne-a invitat să aranjăm biblioteca. Şi ştiu că Mitu era şeful. Şi i-am aranjat. Avea cărţi despre Marx. Tot ce a scris Marx, şi tot ce s-a scris despre Marx. Tot marxismul era acolo la el în bibliotecă. Şi multe cărţi, ce să spun. Şi era foarte frumos.

– *Dar recepţii nu făcea?*

– Nu, aşa...

– *Dar întâlniri.*

– Nu, nu făcea. El era încurcat cu domnişoara aceea Miletineanu. Ştii?

– *Da, da. Şi s-au căsătorit până la urmă.*

– Vara doamnei Lupescu. Şi s-a căsătorit târziu cu ea. Ei, şi, probabil că în situaţia asta... Ei, nu era el chiar aşa, genul ăsta, ştii? Era un tip... nu era un om prea simpatic. Sau poate pe mine mă intimida. Era aşa, foarte activ, foarte viu, foarte agitat, foarte... Şi pe mine mă intimida.

– *Totuşi, a atras tinerii.*

– A, bine, atrăgea tinerii, atrăgea, pentru că era şi activitatea foarte atrăgătoare. Şi el se purta foarte frumos cu... Hai să-ţi mai povestesc ceva. Noi seara, în timpul zilei lucram fiecare la ograda lui, vorba aceea. Seara veneam la masă la cantină, şi pe urmă, el se ducea cu domnul primar, cu domnul învăţător, mai făcea o plimbare şi se culca. La noi, abia de atunci începea ziua. Şi ne duceam, ne instalam la unul, de obicei acolo unde locuiam eu cu Paula. Şi, începea petrecerea: cu cafea, cu... Nel Costin avea patefon... cu dans. Eu eram cu Nicu Argintescu cuplu. Noi dansam, făceam exhibiţii. Şi Mac spunea, tot aşa, chestii de-ale lui, nostime. Era Brăiloiu care tot îşi căuta puricii care tot năvăleau pe el. Nu ştiu de ce, puricii aveau aşa o predilecţie pentru Brăiloiu. Şi, într-o zi a venit Manuilă. Îl ştii?

– *Da, da, da.*

– Cu maşina. Şi Gusti avea şi un asistent de la Craiova, Prejbeanu, care avea maşină. Şi atunci, nici mai mult, nici mai puţin, ne-am urcat cu toţii ăştia în două maşini. Nu ştiu câţi oameni, 15 oameni, nu ştiu câţi eram. Şi ne-am dus la Braşov. Am ajuns la Braşov pe la 7 dimineaţa,

când se deschisese ARO, sau cum se chema marele hotel? (*n. red. – întâmplare relatată şi la pag. 115*).

– Da, ARO, da.

– Şi era portarul în faţa hotelului. Şi când am început să ne dăm jos din maşină, şi nu se mai termina, ăla a făcut aşa nişte ochi, înspăimântat de câţi au putut încăpea în maşină. Mă rog, am intrat în hotel, am băut o cafea cu lapte, am mâncat ceva. Ne-am urcat din nou în maşină, şi la prânz eram teferi, la cantină. La ora 12 eram la cantină. A! şi de acolo Manuilă i-a scris o carte poştală lui Gusti: „Salutări din Braşov!", semnată de mai mulţi. Şi la 12, la 1, eram la masă. Cum se zice? Nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu-mi miroase a usturoi. Este o vorbă aşa. Şi, hop! Şi poşta cu cartea poştală. Şi când citeşte Gusti cartea aceea poştală, sare în sus şi zice: „când aţi fost acolo?" A fost aşa de mirat şi de... A zis că vrea şi el de acuma noaptea să meargă cu noi, la petrecerile noastre. A încercat o dată, de două ori, dar n-a mers. Cu el nu se putea oricum.

– De altfel, eu cred că un conducător de colectiv nici nu poate să fie la nivelul studenţilor, nu? Adică, îşi pierde prestigiul.

– Nu. Depinde. Să ştii că un şef de colectiv care are o anumită calitate personală, dacă este foarte bine pregătit în meseria lui, şi este un om onest şi în relaţiile lui cu... nu pierde nimic. Nu pierde nimic. Dimpotrivă, pierde dacă stă cu nasul pe sus şi la distanţă.

– Dintre aceştia aţi avut foarte mulţi şefi de-a lungul anilor. Care au fost de acest gen, de care l-aţi pomenit acum?

– Ei uite, Oprescu.

– Oprescu, m-am gândit şi eu /râde/.

– Oprescu era foarte afectuos. El, cum să spun, el nu arăta cât era de afectuos, şi cât de mult îşi iubea colaboratorii. Mi-aduc aminte, de Teodora Voinescu ai auzit?

– Da, da.

– Teodora Voinescu a fost arestată doi ani de zile, dintr-o prostie. Pentru că nişte colegi de-ai ei au denunţat-o la Securitate că vorbeşte, că nu ştiu ce, că nu ştiu cum. Şi a fost arestată doi ani de zile, cu toate că cumnatul ei era ministrul Justiţiei, Voinescu. Dar, în sfârşit. După doi ani, nu s-a întâmplat nimica, a revenit la Institut. Şi Oprescu, când a întâlnit-o prima dată, a luat-o în braţe, şi a sărutat-o ca pe un copil al lui. Şi a zis: „vai, ce bine îmi pare că te-ai întors!" Era foarte afectuos, dar nu arăta.

– *De când aţi intrat la Institutul de...*

– Păi, am intrat după ce... Dragă, eu am fost întâi profesoară la Râmnicu-Sărat. Pe urmă, s-a înfiinţat în ’39 Institutul Social, şi am fost detaşată la Institutul Social. De bine ce s-a înfiinţat în primăvară, în toamnă s-a desfiinţat din cauza legionarilor. Ne-au detaşat la Ministerul Învăţământului pentru că catedrele noastre erau ocupate de suplinitori. Am stat la Ministerul Învăţământului doi ani. Eu nu ştiam cum să fac să rămân în Bucureşti. Şi după aceea ne-a luat Institutul de Statistică care făcea recensământul general al ţării şi a luat o sută şi ceva de profesori. A luat... care umblau după detaşări. Şi am lucrat acolo 4 ani. După 4 ani, eu l-am cunoscut foarte bine pe Mircea Nădejde. Era asistentul lui Oprescu la facultate. Era mare comunist, era un foarte bun muzeograf, şi a fost numit director la Muzeul de Artă Populară, ăla de la Şosea. Îl ştii care? Şi el mă cunoştea, şi ştia că am lucrat la Gusti cu artă populară, şi m-a luat acolo. M-a detaşat acolo.

– *Când?*

– În ’45.

– *Deci, după război.*

– După război, după 23 august. Şi am rămas acolo. Am fost detaşată 2 ani, şi pe urmă s-au făcut locuri, şi am fost încadrată, şi am rămas acolo. Dar Mircea Nădejde a murit, după un an a murit. A făcut şi el ceva cerebral, dar i-a fost fatal. Şi în locul lui a venit Oprescu un timp. Dar Oprescu pe urmă s-a mutat la Muzeul de Artă care se înfiinţase. Şi a rămas Teodora Voinescu un timp. Şi am deschis Muzeul ăla de la Şosea. A fost o splendoare.

– *Când a fost?*

– Prin ’51-’52. Ceva, Torvald, de neînchipuit de frumos. Două etaje cu obiectele adunate de Tzigara-Samurcaş. Că Tzigara-Samurcaş înfiinţase Muzeul şi colecţionase într-o epocă în care se găseau lucruri, aşa, de cea mai mare calitate. Şi noi am făcut muzeul ăsta că veneau străinii şi spuneau că e cel mai mare, cel mai frumos muzeu din Europa. Ziceau ei, străinii. Şi pe urmă a venit Bănăţeanu[37]. Teodora Voinescu a fost chemată la Muzeul de Artă, şi a venit Bănăţeanu. Îl ştii?

– *Da. Tancred.*

– Tancred Bănăţeanu. A venit el. Şi a rămas el, cât timp am mai lucrat eu acolo până m-am pensionat, a fost el director.

– *Când v-aţi pensionat?*

– Eu m-am pensionat prin ’69, ’70, cam aşa. Eu a trebuit să mă pensionez.

– *Când a devenit Muzeul Partidului?*

– A, atunci, în ’51-’52, imediat după ce am deschis noi splendida asta expoziţie, nu mult după aceea doamna Constanţa Crăciun[38] n-a găsit un alt local pentru expoziţia partidului, decât localul acela. Ştii?

– *Şi v-a dat afară.*

– Şi ne-a dat afară. Şi ne-a mutat la Ştirbei, la Palatul Ştirbei, pe Calea Victoriei. Acolo era o nimica toată. Un spaţiu mic de tot. Şi ei au trebuit să facă tot felul de amenajări, tot felul de reparaţii şi nu ştiu mai ce. Şi cu banii aceia puteau să construiască un muzeu documentar splendid. Şi pe urmă, după ce m-am pensionat, a intrat pe fir doamna Ceauşescu, care a vrut neapărat acolo şi ea, să facă pe marea muzeografă, şi să organizeze un Muzeu de Sticlărie. Şi atuncea i-au unit cu Muzeul Satului. Şi, oamenii s-au dus la Muzeul Satului, dar lucrurile s-au împrăştiat: ba aici, ba acolo, ba la Teatrul Naţional, ba era o clădire – 123 sau 124, nu ştiu cât – ba acolo, ba la Muzeul Satului. Şi asta a fost până în ’90, când s-a înfiinţat Muzeul Ţăranului Român cu mare pompă, dar, de fapt, Muzeul Ţăranului Român este Muzeul de Artă Populară. Înţelegi cum vine vorba?

– *Înţeleg. Şi a ajuns director fiul lui Bernea. A murit săracul.*

– A murit. Da. Foarte bun pictor. Da’, el ce să caute totuşi la un muzeu de artă şi etnografie? N-avea ce să caute, într-un fel. E adevărat că nu prea ar fi fost cine, da’ el era un băiat activ, aşa, bun organizator. Dar, el fiind şi legionar şi fiind şi, cum să spun, chestia asta cu comunismul – frica asta de-a trece drept comunist sau eu ştiu ce? – n-a vrut să ştie nimic de toată perioada de la Ştirbei Vodă, Muzeului de la Ştirbei Vodă. Ca şi cum Muzeul s-ar fi terminat o dată cu Tzigara-Samurcaş. Înţelegi? Tzigara-Samurcaş a făcut ce-a făcut şi pe urmă, ei! Eh, n-a fost frumos... N-a fost frumos.

– *Bineînţeles că n-a fost frumos. Dar toată lumea aşa face. Există maniheism, ori alb, ori negru...*

– Nu există gri! Păi, da’ nu se poate. Comuniştii au fost ce-au fost, dar au făcut foarte multe lucruri. Au făcut foarte multe lucruri, şi pentru Muzeu au făcut foarte multe. În toate oraşele... astea de judeţ, capitale de judeţ, au făcut câte un muzeu, au făcut o filarmonică şi au făcut un teatru. Deci, cei trei piloni ai culturii. Chit că la muzeele de istorie se

expuneau capetele alea, ştii, capetele acelea..., de..., arheologice, care arătau evoluţia omului... Omu' de Neanderthal, omu' de nu-ştiu-ce, omu' de nu-ştiu-cum, mă rog, şi astea erau de ştiut. Dar erau materialele judeţului. Şi pe urmă, puteai să faci altceva. Şi au fost nişte muzee foarte bune, la Giurgiu, de pildă. La Ploieşti era unul care a făcut un muzeu al... – am uitat cum îl cheamă, unul înalt aşa – un Muzeu al Ceasului, splendid. Şi Muzeul de Istorie era cunoscut în toată ţara. Şi la Iaşi s-a făcut un muzeu mare şi o secţie de etnografie. Peste tot! Şi la Cluj nu mai vorbesc, şi Dumbrava Sibiului, şi Muzeul Bruckenthal. Cine l-a făcut? L-a făcut pe vremea comuniştilor! Aşa că nu poţi să spui că nu s-a făcut nimic. Adevărat că lupta de clasă a fost teribilă. Asta a fost. Adică înlăturarea şi distrugerea foştilor politicieni. Şi e adevărat că s-au pierdut nişte oameni de mare valoare. Cum a fost... o lovitură pentru cultura românească. Dar, pe de altă parte, au şi făcut! Aşa că este greu să spui că este numai negru sau numai alb.

– Plus că nu poţi să spui că în această perioadă, 50 de ani, nu există nimic!

– Vai, dar numai câte săpături arheologice, câţi bani au dat pentru săpături arheologice, că pe ei îi interesau dacii. Ei urmăreau dacii, pe daci, adică populaţiile cele mai vechi, cei mai vechi strămoşi ai românilor sau cei mai apropiaţi ai poporului român. Şi câte lucruri nu s-au descoperit: la Cucuteni, la Vădata, la Dinogete, aşa că nu se poate spune... Şi domnul Ceauşescu, de la un moment dat, a fost mare naţionalist. El a spus că „cultură nu poate să existe fără naţiune". Păi asta ce e?

– Apropo de anii '40-'50. Relaţiile cu vechii monografişti...

– Eu n-am mai avut relaţii. În '40 eu eram la... ah! la Institutul de Statistică eram, şi nu erau acolo...

– Păi da' era acolo Golopenţia, era Stahl acolo...

– Nu. Era Mitu Georgescu. Dar Mitu Georgescu era... unde era? Secretar general...! Ah! Measnicov era. Eu cu Measnicov am lucrat. Am fost în echipa lui. El a luat patru fete şi a făcut o echipă cu care a făcut recensământul popular.

– Unde aţi lucrat, numai în Bucureşti, sau aţi făcut şi teren?

– Nu, numai în Bucureşti, numai în Bucureşti, şi am învăţat meseria de statistician: cu codificare, cu decodificare, cu tot. Şi eram foarte bună /râde /. Eram foarte rapidă.

– Şi când aţi ajuns cu Nădejde la Artă Populară a mai fost acolo cineva din monografie?

– Nu. A fost... nu ştiu, George Pavelescu[39] a fost el în monografie?

– *Puţin.*

– Ei, la un moment dat pe George Pavelescu l-au trimis directorul secţiei de... nu mai ştiu. Acolo la Muzeu, când m-am dus eu la muzeul lui Tzigara-Samurcaş, ca să zicem aşa. Erau mai multe secţii. Era o pinacotecă, o secţie de arheologie, şi era secţia de artă populară şi artă religioasă, ştii? Şi, pe Pavelescu l-au chemat după ce a murit Nădejde, l-au chemat ca director la secţia de artă populară. Da' /*râde*/ n-a durat mult. Hai să-ţi spun două lucruri amuzante. El a locuit în vilă. Tzigara-Samurcaş s-a pensionat în '45, bineînţeles. El fusese numit director pe viaţă, dar, totuşi, era bătrân. Nu mai putea să facă faţă. S-a pensionat. S-a urcat la etajul I, şi a lăsat jos lui Pavelescu. A lăsat acolo apartamentul. Acolo era vopsită sufrageria sau nu ştiu ce era, într-un roşu, un roşu aşa frumos, un roşu-vişiniu. Când a venit Pavelescu l-a făcut alb. Şi atunci, domnul Samurcaş avea obiceiul să vină jos, că eram numai eu cu Eugenia Zaharia, o fată foarte drăguţă şi foarte...

– *Cum o chema?*

– Eugenia Zaharia. Că Oprescu era la Sinaia, doamna Voinescu era la Sinaia. Ei lucrau la... ştii?, la luarea în primire a colecţiilor de la Sinaia. Şi rămăsesem doar noi două. Şi eram liniştite. Şi venea şi: „da' oare de ce Pavelescu o fi vopsit camera în alb? Că doar nu este chiar aşa de taur!" Şi Pavelescu, săracu', era un om aşa de slab şi pirpiriu şi... /*râde*/. Da! Ăsta era teribil... pe doamna Voinescu o făcea „opărăsceană". Adică Oprescu, era al... Pe Angheluţă, pictorul, îl făcea „licheluţă". El avea o gură foarte rea. Iar domnu' Pavelescu nu punea mâna pe nici un obiect. El n-ar fi luat o cârpă să şteargă... Dacă – am făcut nişte expoziţii acolo, aşa, sumare, ştii? – dacă trebuiau şterse lucrurile alea, mă rog, scuturate, el nu punea mâna pe nimic. Şi Oprescu zicea: „vai de mine, da' ce fel de muzeograf este ăsta dacă nu pune mâna pe nici un obiect?" Şi Oprescu avea grijă de obiecte, şi făcea vitrine, şi le aranja frumos. Şi el mi-a dat primele lecţii. Era foarte... Avea foarte mult interes pentru partea asta de muzeografie, ştii? Adică, nu numai teorie înaltă. Şi când a plecat, a rămas Dorica până a venit Bănăţeanu director. El a fost etnograf. La Cluj. A fost mai întâi la Muzeul de Etnografie din Cluj. Şi de acolo a fost adus aici, şi...

– *Da. Şi în acest timp, cât aţi lucrat, între timp de la Universitate au fost daţi afară sociologii care... În particular, cu cine aţi mai ţinut legătura?*

– Afară de Paula, de fetele Constante... Dar nu prea am mai ţinut... Pe Xenia o mai vedeam, dar foarte rar. Nu prea am mai avut legături. Efectiv, acolo la Muzeu, totuşi era o activitate foarte acaparatoare. Că trebuia să pleci foarte mult pe teren. Pe urmă am lucrat şi eu foarte mult la Sinaia, la Castelul Peleş, pentru că acolo, întâi şi întâi a fost o echipă condusă de... Când a plecat regele, şi s-au naţionalizat bunurile regale, Complexul Peleş a fost luat de preşedinţia Consiliului de Miniştri. Era un domn, Paraschivescu, parcă, foarte serios, şi el... Intenţia a fost, chiar de la Ministerul Artelor, ca lucrurile astea de valoare, care erau acolo închise, şi văzute numai de suverani, să ajungă la, asta era linia ideologică a partidului, să ajungă la marele public. Şi atunci, au stabilit înfiinţarea Muzeului Mare de Artă din Palatul Regal. La Palatul Regal. Şi atunci trebuia făcut o selecţie. Că ce era acolo, vai de mine! Ce de lucruri erau acolo! Era ceva teribil! Şi a fost Oprescu, cu o echipă de specialişti: doamna Voinescu, era Tuduc, nu ştiu dacă ai auzit de el. Era în covoare şi ţesături. În covoare turceşti. În covoare orientale. Şi erau mulţi, în sfârşit. Echipa asta a fişat, a pus pe fişă toate obiectele cu valoare artistică din Complexul Peleş, nu numai din Palatul Peleş. Şi din Pelişor, şi din Foişor, şi de la toate casele alea care erau acolo. Şi pe baza acestor fişe – eu nu am fost atunci, am rămas la muzeu cu Jenica asta, Zaharia –, pe baza acestor fişe, pe urmă a venit o altă echipă de muzeografi propriu-zişi, condusă de doamna Voinescu, în care a fost şi Codiţă de la Muzeul Aman, dacă ai auzit de el. Lori Costescu. Ai auzit de Lori Costescu? De Vasile Varga ai auzit? În sfârşit. Erau mulţi muzeografi, ştii? Şi aceşti muzeografi au adunat lucrurile cu doamna Voinescu, cu fişe, cu liste şi le ambalau. Era unul Tasgian, vai ce drăguţ era! Un armean... Tasgian. Restaurator de ceramică. Şi noi îi ziceam regele. Era odată în Camera... în Camera de Consiliu, nu ştiu ce era acolo, era un tron, şi el s-a aşezat pe tron, şi a stat aşa, ca un rege. Şi aceste lucruri, ambalate, pregătite, cu liste erau predate lui Huluri. Pe Huluri îl ştii?

– *Nu*.

– Sculptorul Huluri, care lucra la Direcţia Muzeelor din Ministerul Artelor. Şi venea cu trei camioane mari, cu gardă militară. Da, ia notă! Şi încărca lucrurile acestea, şi le aducea la Palat, şi le preda unei doamne Gherţovici sau Gramovici, nu ştiu. Care le încuia, şi nu avea voie nimeni să intre în sălile alea. Şi eu am lucrat atunci tot timpul acolo cât timp a trebuit să... Şi pe urmă Dorica a trebuit să vie la Bucureşti, şi am rămas

eu şefa expediţiilor, până s-a terminat. După fişe. Eu nu aveam nici o problemă personală. Trebuia după fişe. Dar pe urmă, mai rămăseseră o mulţime de obiecte de valoare artistică, care nu au fost trimise, că nu era cazul. Dar pe care, Ministerul Artelor vroia să le ia în stăpânire. Şi deci, trebuiau predate Ministerului Artelor. Şi eu am fost delegată din partea Ministerului Artelor să mă duc să le iau în primire pe bază de inventare făcute dinainte. Adică inventarul camerei respective. Şi erau doi gestionari: Anghelescu şi unul Max. Anghelescu era foarte serios. Fusese institutor, aşa ceva. Şi el mi le preda mie. Adică verificam toate obiectele existente în vitrine, în biblioteci, în tot ce era acolo. Şi la sfârşit am semnat de primire şi de predare. Şi inventarele le-am predat la Minister. Pe baza acestor inventare, pe urmă, s-a trimis un gestionar. Era gestionarul Muzeului de Artă care a semnat în calitate de gestionar. Şi a numit acolo gestionarii de teren, cum ar fi. Şi atuncea am terminat şi eu activitatea la Sinaia. Dar a fost un timp. Şi a fost o mare răspundere. Dar vrei să-ţi spun ceva? N-am avut nici o greşeală. După mulţi ani, după câţiva ani, am fost invitată la Securitate. Atunci m-am speriat foarte tare. La camera 47. Camera 47 era pentru securitatea obiectelor de artă. Era interesant. Şi un locotenent de Securitate foarte... în civil, foarte tinerel şi aşa şi aşa, şi vroia să ştie de El Greco. La Palatul din Sinaia, la Peleş, fuseseră mai multe picturi de El Greco cumpărate de Carol I, ştii. În timpul cât a trăit el. Şi pe care Carol II le-a trimis, sau a plecat el la o expoziţie în Franţa parcă, şi de unde nu s-au mai întors. Şi probabil că le-a vândut. Şi ăştia erau pe urmele lui El Greco, că la Muzeul de Artă rămăsese un singur El Greco. Şi eu am spus că nu ştiu nimic. Nu ştiam chestia cu plecatul la expoziţie. Şi pe el asta îl interesa. Dar, altfel, toate dosarele semnate de mine, de luare în primire, erau acolo. Fără nici un comentariu, cum să spun, fără nici o observaţie. Şi el presupunea că... Dar mă rog, pe urmă am aflat că într-adevăr... şi i-am spus să vorbească cu Dorica. Şi, într-adevăr, şi pe urmă şi acuma de curând am auzit că au fost trimise la o expoziţie şi Carol II a zis că este colecţia Carol II, şi era colecţia Carol I. Rivalităţi din astea de familie.

– *Sigur că da, foarte interesant.*

– Şi pe urmă Ministerul Artelor a rămas stăpân pe aceste obiecte trecute în inventar.

– *Între timp dumneavoastră aţi venit la Muzeul Artei Populare. Au mai venit, probabil şi oameni mai tineri. Cine a mai venit?*

– A, da. Păi, bine... Păi încă de când eram la Muzeul Roşu, Muzeul Roşu. Adică ăla de la Şosea. A venit Edviga Formagiu care era poloneză. A venit Milcana Pauncev, care era bulgăroaică. A venit Silvia Derciu care era pe jumătate unguroaică. Au venit astea trei, muzeografe serioase. A mai venit unul Nicolae Pascu, care era sculptor el de origine, dar a fost sfătuit să renunţe la sculptură, şi să facă Şcoala de Muzeografie. Şi a fost numit aici. Şi a fost Nora. De Nora ai auzit? Nora Lupu. Este o armeancă care s-a măritat... A făcut la Moscova ceva limbi orientale sau nu ştiu ce. S-a măritat cu un român, un inginer român, Lupu, şi a venit în ţară. A plecat, a renunţat la URSS, şi a venit după bărbatul ei. Bărbatul ei lucra aici. Şi ea... ei acolo, ştii că erau învăţaţi că ruşii sunt primii pe lume şi specialiştii lor sunt primii pe lume. Şi a venit aşa, întâi, cu nişte aere, aşa, de şefă, şi de mare ştiutoare pe toate lucrurile. Pe oameni îi cam enerva. Dar ea era o fată foarte cumsecade, în fond, care şi-a dat seama repede de cât poate şi de ce nu poate. Şi era foarte muncitoare, şi era deşteaptă, şi ştia multe lucruri. Şi eu m-am înţeles foarte bine cu ea, după un timp, ştii. Şi ea era exotică, era piesa exotică din colecţie. Şi pe urmă, cine? Au mai fost nişte oameni foarte tineri. De Sfârlea ai auzit?

– *Da.*

– Mircea Sfârlea.

– *Dar Paul Stahl*[40] *nu a fost la dumneavoastră?*

– Nu. Paul Stahl, nu.

– *Fiul lui Stahl. N-aţi fost împreună niciodată?*

– N-a fost la Muzeu. Paul Stahl... el venea aşa, dar n-a fost. Nici Paul Petrescu[41], nici Paul Stahl.

– *Dar ei unde au fost?*

– Ei erau la un Institut, mi se pare. A, Paul Petrescu era la Muzeul Satului. Şi Paul Stahl, cred că era la un Institut de Studii Sud-Est Europene, aşa ceva.

– *Dar înainte de Studii Sud-Est Europene, în anii '50, după ce a terminat facultatea?*

– Nu ştiu. Dar el a plecat repede. S-a căsătorit cu o fată cu care a plecat în Franţa ca să-şi facă doctoratul, pentru că avea rude acolo. S-a instalat acolo. A avut o catedră de sociologie undeva... cred că la Paris, la Universitate din Paris. Nu ştiu exact ce caracter avea catedra aceea. Şi a stat până... asta. Şi acuma este la Institutul, director la Institutul... Era un băiat deştept, Paul. N-a fost la noi, dar venea des.

Venea. Dar, nouă ne era ciudă pe ei, cu Meridiane. Ştii Meridiane, Editura Meridiane?

– *Ba da.*

– Ei, Editura Meridiane era iar o invenţie de-a Partidului Comunist. Era o editură foarte bună pentru publicaţiile de artă. Şi avea publicaţii de artă populară. Şi ei, Paul Petrescu şi cu Paul Stahl ce făceau? Se duceau acolo, făceau un contract pentru covoare româneşti, să zicem, scoarţe româneşti, ori ceramică românească, ori nu ştiu ce, şi pe urmă veneau la Muzeu. Şi noi le dădeam piesele pe care le fotografia Meridiane. Şi ei apăreau cu numele lor pe munca noastră. Cu un text aşa... Şi atunci noi ne-am supărat, mai ales că eu pregăteam o lucrare despre scoarţe. Şi au intrat şi ei pe fir cu scoarţe. Şi eu m-am supărat, şi am zis: „asta nu se poate. Noi am fişat aceste scoarţe, le-am studiat, le-am identificat, şi acuma ei vor să folosească munca noastră. Nu se poate!" Şi fata, redactoarea, a fost foarte înţeleaptă şi a spus: „Nu! Este cartea, lucrarea editurii, şi ei n-au decât textul". Ei, aşa e foarte bine. Nu? Ei sunt autorii la text. Este albumul Editurii Meridiane cu un text... Editura Meridiane vă dă foarte bine... să vii la Muzeu, să spui: „vrem să facem un album de scoarţe. Daţi-ne scoarţe!" Noi le dăm scoarţe alese, selecţionate, grupate. Ei le fotografiau, le făceau ce le făceau, şi de texte, doi alţi specialişti.

– *Spuneţi-mi, lucrarea asta aţi scos-o undeva? A apărut undeva lucrarea de care aţi pomenit?*

– Da, a apărut. O, dar e de mult. „*Scoarţe ţărăneşti, sau româneşti, în colecţiile Muzeului de Artă Populară*". Da. Şi domnul Paulică m-a felicitat. I-a plăcut foarte mult.

– *Paul Stahl?*

– Paul Petrescu.

– *El este în America.*

– Da, dar mai vine şi el.

– *Spuneţi-mi şi alţii, de exemplu Florea Florescu*[42]*, ce-i cu el?*

– A, Florea? A murit. Dragă, Florea Florescu, ştii, când îl apucă pe om amorul la bătrâneţe... Florea Florescu la un moment dat, când s-a deschis Muzeul de Istorie, s-a cerut o copie a Columnei lui Traian. Şi el a fost trimis acolo ca specialist. Era normal. El era arheolog şi era normal. Şi el acolo a cunoscut o doamnă, care, nu ştiu în ce măsură era şi ea combinată în acţiunea asta a Coloanei lui Traian, dar, în orice caz, ei s-au împrietenit foarte mult. A fost un mare amor din partea lui Florescu.

Şi el s-a hotărât să se ducă la ea. Ea era din Belgia, din Luxemburg, de undeva de pe acolo. Şi a venit acasă. A depus, mă rog, actele şi tot ce trebuia, raport de activitate, mă rog, tot ce făcuse el acolo. Şi avea nişte prieteni la Viena, care îl invitau mereu să ţie conferinţe. Şi după un timp, a fost invitat acolo. Şi s-a dus să ţie conferinţe, şi n-a mai venit. Şi nevasta lui, sigur, că o lună, două, nu s-a speriat. Dar pe urmă s-a speriat, şi a început să-l caute. S-a gândit că poate a avut un accident. Şi – ei aveau prietenii ăştia, era tot un profesor universitar – i-au spus că Florescu aştepta o scrisoare de undeva. Dar n-a mai avut răbdare să vie scrisoarea, şi a plecat. Scrisoarea a venit după el, şi era de la doamna asta din Luxemburg. Şi el a plecat, şi bun plecat. Acuma, Florescu avea foarte mulţi bani, pentru că conferinţele erau bine plătite, în mărci, şi a putut trăi foarte bine. Un timp. Probabil că după ce s-au terminat banii, s-a terminat şi amorul cu cucoana. Probabil că l-a părăsit, pentru că a rămas singur. Şi atuncea – şi a rămas şi fără bani dar, n-a vrut să se întoarcă în ţară, n-a vrut cu nici un preţ. A avut totuşi aşa un fel de..., de demnitate, ştii? El n-a vrut să facă pe cerşetorul în ţară, cu toate că nevasta lui l-ar fi primit – vai, săraca, cât s-a chinuit. Şi-atunci el s-a angajat la un muzeu, da' nu ştiu dacă din Germania sau din Elveţia, într-un muzeu de limbă germană. Şi de acolo l-au dat afară pe motivul că nu ştie nemţeşte. Da' el era doctor din Germania, doctor în etnografie din Germania. Nu se putea să nu ştie! Şi l-au internat la o casă din asta, de bătrâni, mai ales că era cam bolnav, şi a murit. Şi n-a vrut să se întoarcă în ţară, cu nici un...

– *Cine ar putea să-mi spună când a murit şi când... Nevasta sa nu mai trăieşte?*

– Nevasta lui... nu cred că mai trăieşte. Asta, n-aş putea să spun ceva...

– *El a publicat şi în „Sociologie românească" ceva, în perioada războiului, sau înainte...*

– El publica. El a avut lucrarea aceea despre opincă, care este totuşi o lucrare foarte interesantă, de etnografie pură, cum să spun. Şi a avut lucrarea despre monumentul de la Adamclisi, care este iarăşi o lucrare importantă. Şi el cu lucrarea asta avea în Germania aşa mult succes. El avea succes ca specialist. Uite c-aşa... dacă rămânea aici cu nevasta lui...

– *Nu ştiu Paul Stahl în ce relaţii era cu Florea Florescu?*

– Cred că nu prea aveau ei nici un fel de relaţii prea apropiate. N-aveau, n-aveau când să aibă. Că totuşi, Paul Stahl se mişca în alt...

El, Florea Florescu a stat la Muzeu până s-a întâmplat povestea asta. Ah, şi a lucrat la Institutul de Istoria Artei. Da', Paul Stahl nu era la Institutul de Istoria Artei. El era şef de secţie acolo, Florea. La Arta Populară, şi de acolo a plecat, ştii?

– Şi cu alţi monografişti, cu Mihai Pop, de exemplu, n-aţi avut nici o legătură?

– Cu Mihai Pop n-am avut nici un fel de... Am mai avut relaţii cu una din surorile[43] lui Harry Brauner, care mai venea la Muzeu şi mă ţinea la curent. Când a fost în Bărăgan, a fost trimis în Bărăgan...

– Am impresia că în anii '50 nici n-aţi avut curajul să vă interesaţi unii de alţii?

– Pe Paula Herseni, cu Paula eram mai mult, mai din când în când, aşa...

– Ea unde lucra?

– Ea era profesoară. Ea era profesoară de franceză.

– La un liceu?

– Ea era la un moment, era..., cred că în Bucureşti, la un moment dat am impresia că era la Ploieşti. Da', în Bucureşti. Eh, s-a pensionat la vreme. Când ea avea... Ei au avut o fată, Oana, care e mare acuma, lucra la un institut de psihologie sau nu ştiu de ce...

– ...igienă socială...

– N-o cunoşti? Ioana Herseni! La Institutul Social?

– De Igienă socială. Şi cu doamna Golopenţia, Ştefania Cristescu?

– Ah, Ştefania. Am întâlnit-o... da', ştii că Golopenţia din cauza lui Pătrăşcanu[44]...?

– Ştiu, ştiu.

– Am întâlnit-o până curând înainte de a muri.

– Dar în timpul anilor '50?

– Nu eram în vizite, cum se zice, pentru că era şi greu, era şi greu. Da' mă întâlneam cu ea pe stradă, şi eram în relaţii foarte prieteneşti. Şi ea mi-a spus de fata ei, de băiatul ei. Erau plecaţi.

– Cu cine aţi fost în relaţii de „vizite" în anii '50? Dintre monografişti.

– Cu cine eram în „vizite"? Dintre monografişti cu nimeni. Da' nu mai puteai să fii în vizite, nu ştiu cum. Eu plecam, de la 9:00 eram la Muzeu, şi stăteam până la 5:00-6:00, şi ajungeam seara acasă. Când să mai fiu în vizite? Şi monografişti, nici vorbă! Mai vorbeam la telefon. Şi la Xenia o dată am fost, pentru că... Ea, Irina, avea nevoie de... acuma

era boala icoanelor pe sticlă, ştii? Nebunia icoanelor pe sticlă. Toţi cei care..., vai ce aveam şi la Muzeu, toţi cei care plecau în străinătate vroiau să dea cadouri acolo icoane pe sticlă. Şi atunci ce făcea onor ministeru' – mi-aduc aminte că era Mircea Deac, care era un băiat frumos şi foarte bine crescut, era Mircea Deac, am să-ţi povestesc – şi ce făcea: el ne trimitea diverşi vânzători de icoane pe sticlă, ca noi să spunem în procesul verbal la comisii, că icoana Sfântu' Niculai, a domnului nu ştiu cutare, n-are valoare muzeală, şi n-o putem cumpăra. Şi ei, o cumpărau ei, şi o făceau cadou. Da' noi nu puteam să facem asta, că dacă venea un om cu icoane de valoare, noi puteam să spunem că n-are valoare muzeală? Spune şi tu? Asta este etică, deontologie profesională? Şi noi spuneam – venea cu ea: „are valoare muzeală". Şi să se spele pe cap. El dădea cadou icoane cu valoare muzeală. Şi domnu' Deac s-a supărat pe mine şi pe această Formagiu, care era foarte... Ah, toate erau... Şi ne-au scos din comisie, comisia pentru evaluarea obiectelor care vin la comisia de achiziţii. Ne-au scos şi au pus-o pe Silvia Derciu. Da' Silvia era şi mai feroce decât noi. Şi n-a avut succes nici aşa /*râde*/. Da' domnu' Deac era foarte drăguţ. El, când făceam o expoziţie, el venea să o vadă, aşa era regula, ştii? Şi mai lua el, mai avea el un asistent, un băiat mai tânăr, şi venea, se uita, se uita, nu spunea nimic, întreba din când în când: „covorul este... ăsta este semnificativ?" Şi nu făcea nici o observaţie: să scot, să mut, să... Da' nici nu spunea că e frumos. Da' îţi dădeai seama că dacă nu-ţi face nici o observaţie înseamnă că era de acord. În schimb, ăla era aşa de entuziast, zicea: „vai, da' ce frumos, da' ce frumos, da' ce frumos!!!" /*râde* /. Da' acuma Deac este maestru. Era foarte simpatic Deac. Femeile ziceau „le beau Deac", şi bărbaţii ziceau „bou Deac!". Ziceau că-i prost, da' nu era prost.

– *Spuneţi-mi, în anii '60, deci înainte de pensionare...*

– În anul '69 m-am pensionat...

– *Da, deci în '65, când sociologia a început să fie reabilitată, şi a început să se vorbească despre Gusti...*

– N-am mai avut legături...

– *N-aţi avut? Nici cu Neamţu?*

– Neamţu murise cred.

– *Nu, nu.*

– Când a murit?

– *În '76...*

– Bine, cu Neamţu mai aveam aşa foarte rar, dar nu aşa în probleme din astea aşa ştiinţifice. Când a murit Neamţu?

– *'76, înainte de cutremur.*

– Da? Eu am fost la înmormântare.

– *Dar, prin anii '60, deci, înainte de pensionare, nu vă întâlneaţi, foştii monografişti? Nimic, nimic?*

– Nu, nu. A venit Domnica Păun o dată, pentru că vroia... o dăduse afară, săraca de ea. Ea lucra la o editură, şi era foarte bună şi era tehnoredactor, sau aşa ceva. Şi o dăduse afară. Şi ea a venit la muzeu, să vadă dacă n-ar putea la noi. La noi n-avea cum, dar eu cunoşteam pe altcineva de la o altă editură şi i-am făcut legătura, să vadă dacă nu se poate... aceea să-i facă ceva. Şi până la sfârşit n-a putut. Şi Domnica a intrat la tramvaie, şi a fost taxatoare la tramvaie.

– *Vai de mine!*

– Da, un timp. Şi pe urmă s-a pensionat. Şi avea pe băiatul ăsta care lucra, cred că lucra. Era inginer. Ei, şi pe urmă s-a recăsătorit.

*

– Costică Marinescu[45], aşa ceva. Ai auzit de el?

– *Cum să nu? Sigur că da.*

– Da? Se zice că Gusti a stat la el în pod trei ani de zile.

– *Ei, nu în pod. Într-o cameră. Era...*

– Într-o mansardă probabil.

– *Era chiriaşul lui.*

– Da? Bine, atunci asta a fost. A fost scos din casă şi el s-a dus acolo.

– *Dar dumneavoastră, când s-a întâmplat treaba asta, nu aţi ştiut?*

– Nu a spus.

– *Nu, nu. Dumneavoastră aţi fost în Bucureşti în '48, '49?*

– Da, da.

– *Şi nu aţi ştiut ce s-a întâmplat cu Gusti?*

– În '48-'49 eram la muzeu. Ei, poate că am ştiut. El a venit la muzeu cât am fost eu. A, da, Gusti a fost după '50, când s-a deschis muzeul. A venit şi l-a văzut.

– *Da?*

– Deci, atuncea era...

– *Nu era reţinut, cum se spune. Putea să circule dacă voia.*

– A, cu domiciliu obligatoriu. Nu, dar dacă el era acolo, locuia la ăsta, în sfârşit. Dar el a venit. Era foarte elegant, foarte normal, aşa. Şi al treilea lucru. Ai auzit de un centru de antropologie de la Timişoara? Care este încadrat într-o organizaţie europeană aşa mai mare, şi care face cercetări pe bază de istorie orală?

– *Sigur că da. Îi cunosc pe toţi de acolo.*

– Îi cunoşti pe ăia?

– *Sigur că da.*

– Cu poveştile vieţilor?

– *Da, da, da. Păi, Smaranda Vultur*[46].

– Da, parcă aşa ceva. Interesant! Ei, acuma, mai spune-mi cum se cheamă catedra ta.

– *Este catedra de Antropologie Culturală şi Comunicare.*

– Bine. Acuma, toată lumea e cu comunicarea.

– *Da, da, da. /râde/*

– Şi pe doamna Gusti am întâlnit-o mult mai târziu, la Muzeul Satului. Era o expoziţie. Murise Gusti. Era o expoziţie de macedoneni, de artă macedoneană, aşa ceva, că venise şi Caramitru şi toţi macedonenii ăştia, şi ăla... actorul acela nostim. Şi doamna Gusti avea trei nurci, aşa, elegantă /râde/.

– *După ce a fost desfiinţată sociologia, în '48, nu l-aţi mai văzut pe Gusti decât aşa...*

– Nu l-am mai văzut. Eu, să-ţi spun ceva. Eu după ce am intrat în învăţământ... Eu am intrat în învăţământ în '35. Până în '39, la Râmnicul Sărat. Pe urmă s-a organizat Institutul de Cercetări Sociale, în '39, nu?

– *Da, da, da.*

– Şi m-au detaşat acolo. Asta a durat câteva luni, pentru că în toamnă, gata! Bye-bye! Au intervenit legionarii pe fir, şi mi se pare că regele Carol a cerut să se desfiinţeze. Şi pe urmă, pe noi, care eram... eram mulţi profesori detaşaţi în Bucureşti, pentru diferite chestii. Şi în locul nostru, ştii cum era în învăţământ: tu aveai catedra, era capitalul tău, bunul tău, dacă plecai sau erai detaşat sau nu mai ştiu ce, puneau un suplinitor. Deci ei, la toţi ăştia detaşaţi aveau suplinitori, pe care nu le convenea să-i scoată, nu? Şi atunci, ne detaşau în altă parte. Pe mine m-au detaşat la Minister, era târziu, era prin octombrie-noiembrie, nu mai ştiu, la Ministerul Învăţământului, unde acolo l-am cunoscut... A venit şi Traian Herseni, secretar general. Că între timp, legionarii ajunseseră la Guvern,

şi vai, ce să-ţi spun! Şi Traian Herseni era secretar general. Şi eu, bineînţeles că eram acolo ca la mine acasă. Puteam să intru când vreau la el, să ies când vreau de la el. Şi ce-am găsit odată acolo? Nişte cutii, din astea, în care se pun fişe, în care erau toate fişele profesorilor universitari cu un referat. Cum se cheamă? Inadaptabil, unii erau inadaptabili, alţii erau prieteni, în sfârşit, nu ştiu cum le ziceau. Alţii, posibili de adaptare, de readaptare. Şi eu, acolo eram la un birou pentru studenţi, condus de doctorul Ionescu-Siseşti[47], nu ştiu dacă îl ştii?

– *Agronomul?*

– Nu, fratele, medicul. Şi era un tip splendid, înalt, frumos, nu prea tânăr. Şi eu l-am căutat pe el, că mă interesa. Şi el era printre cei care ar fi putut fi adaptaţi, era printre cei adaptabili. Adică nu trebuia înlăturat.

– *Oare Gusti trebuia înlăturat sau nu?*

– Şi Gusti dădea telefon şi spunea: „domnişoara Focşa, vă rog, spuneţi-i lui Herseni că vreau să vorbesc cu el". Herseni nu vroia să vorbească cu el. Gusti îl căuta în disperare, şi Herseni nu vroia să vorbească cu el. Şi pe urmă am stat acolo doi ani. Şi pe urmă s-a... Institutul de Statistică...

– *Bun, dar Herseni după două-trei luni a fost scos de acolo.*

– Da, a plecat de acolo, a plecat repede, dar nu...

– *Şi s-a terminat şi cu legionarii. Cine a venit acolo în locul lui?*

– Ei, nu mai ţin minte, dar era Vladimir Dumitrescu, era la Cultură, la Culte, nu ştiu la ce, şi ăla n-a păţit nimic. Dar pe Herseni, pe urmă l-au şi arestat.

– *Ei, după război.*

– Ei, după...

– *Dar în familie, fiindcă dumneavoastră aţi fost în relaţii foarte bune cu Paula.*

– Ei, da, eram foarte prietene.

– *V-aţi mai vizitat?*

– Ei, ne-am mai văzut până destul de târziu, dar pe urmă... ea nu a mai prea auzit, şi eu eram la muzeu aşa de hărţuită, şi... nu mai puteam face aşa... Mai vorbeam la telefon. Ea, la un moment dat, a fost foarte chinuită pentru că domnul Gusty, Paul Gusty era foarte bolnav şi nu vroia să-l îngrijească decât ea. Şi ea avea şi catedră. Şi trebuia să alerge de colo-colo, şi să stea cu el. Era chinuită, şi avea fetiţa aceea mică...

– *Ioana.*

– Ioana. Şi pe urmă... A, păi, cu Herseni, îmi aduc aminte că lucram la Sinaia, la Peleş, atuncea, şi mi-a dat un telefon el că: „în ziua de cutare, cu trenul cutare, mergem la Făgăraş, sau nu ştiu unde, şi că să fiu în gară şi să mă urc în tren, că el are bilet". Şi e adevărat. M-am dus, m-am urcat, am mers, şi ne-am dus la Sibiu. Ei, /*râde*/ şi Herseni s-a amorezat acolo de o tânără... ei, amorezat! I-a plăcut o fată drăguţă de acolo.

– *Asta a fost în anii '50-'60?*

– Toată lumea avea ochii pe el /*râde* /. Ziceau: „Uite-l pe Goethe!" Ştii că Goethe a avut iubite tinere. „Uite-l pe Goethe!" /*râde*/

– *Spuneţi-mi, când Gusti a început să fie bolnav, şi când a murit, aţi avut vreo legătură...*

– Dar el de ce-a murit?

– *Probleme de prostată.*

– Da? De asta nu mori. O fi făcut cancer. Aşa, şi am vrut să-ţi spun că, cartea ta, acolo unde scrii perioada Iaşi, m-a lămurit asupra lui Gusti. Eu, tot timpul mă gândeam: ce fel de om este Gusti, în afară de faptul că era... avea aşa nişte rămăşiţe burghezo-moşiereşti, ca să zic aşa, /*râde*/, şi-i înjura fără nici o rezervă pe ăia mai de jos... avea un ăla, cum se cheamă? Un ăla, cum se cheamă, un servitor în serviciu, pe care îl chema tot Dumitru, şi pe care din idiot nu-l scotea. Ei, nu se face! Dar, în afară de asta, eu nu puteam să-mi dau seama ce fel de relaţii, aşa, sufleteşti-intelectuale, sunt între Gusti şi toată mulţimea aceea de studenţi, de monografişti. Şi m-am lămurit, cred, foarte bine. Gusti era un om care avea nevoie de instrumente de lucru. Şi oamenii, fiind oameni totuşi, pentru el erau instrumente de lucru, pentru că el era obsedat de chestia aia cu ştiinţa şi reforma socială. Asta, a fost totuşi o problemă care l-a frământat pe el, l-a posedat, nu?

– *Sigur, sigur.*

– Şi toţi oamenii din jurul lui, cu mici diferenţe, că pe unii îi iubea mai mult sau îi preţuia mai mult, că putea să aibă mai multe /*râde*/ beneficii de pe urma lor, erau relaţii de felul acesta: de şef şi instrumente. Altfel era politicos, se poate spune.

– *Aţi fost la înmormântarea lui? În '55. Nu aţi fost? Fiindcă... după aceea nu aţi mai avut legătură cu ceilalţi.*

– Eu n-am mai... Ţi-am spus, că pe urmă, eu dacă am intrat la muzeu nu am mai avut aşa relaţii decât cu Paula, cu Zizi Constante, cu fetele Constante. Dar aşa cu... venea... Aşa, la înmormântarea lui Neamţu am fost. La înmormântarea lui Neamţu am fost.

– *Asta a fost în ’76.*

– La Neamţu am fost o dată, după ce s-a căsătorit el cu proprietăreasa lui, care avea cu 10 ani mai mult decât el... /*râde*/

– *Dar era frumoasă!*

– Era frumoasă. Ei, ei se înţelegeau foarte bine. Ce contează? Ce contează, Torvald? Noi avem aicea o familie de semiţigani. Şi unul din băieţi, cum să spun, de 20 de ani, acuma se însoară cu o fată de 28 de ani.

– *Păi, sigur! (râd)*

– Şi e un băiat foarte frumuşel, şi e foarte sportiv, e foarte bine făcut, e frumos făcut, şi se însoară cu o fată de 28 de ani.

– *Stahl spunea despre familia Measnicov...*

– A, Measnicov? De ce?

– *Erau mai mulţi fraţi acolo.*

– A, erau mai mulţi fraţi. Era acela şchiop, îl ştii?

– *A, da, da. Vanea Measnicov. Stahl a fost în relaţii foarte bune cu ei, şi îi aprecia foarte mult.*

– A, dar el era un băiat foarte subţire, Measnicov. Foarte drăguţ şi foarte civilizat. Şi bun statistician, foarte bun.

– *De familia lui, de faptul că au fugit din Rusia sovietică, v-a povestit?*

– Nu.

– *Niciodată?*

– N-am ştiut. Ei, era periculos.

– *În perioada respectivă?*

– În perioada respectivă nu era încă periculos. Dar el era, în orice caz, mai simpatic decât Cresin. Cresin avea aşa, un /*râde*/, o mutră nostimă. Eh! Şi asta e.

– *Cresin a fost rus sau român basarabean?*

– Se poate să fi fost român basarabean, că Cresin aşa, nu e aşa un nume rusesc. N-are aşa o rezonanţă rusească, nu? Şi pe urmă, dacă în ’45 eu am venit la muzeu, n-a mai fost posibil să întreţin relaţii cu foştii monografişti. Pe Mitu Georgescu... De Mitu Georgescu am avut o dată nevoie. Dar el era la Spitalul Filantropia, la Secţia de Oncologie. Tot statistică făcea. Am avut o dată nevoie, pentru că îmi trebuiau nişte acte, de serviciu, şi el era secretar general. Dar el uitase, şi m-a trimis la Measnicov /*râde*/. Şi în colo, ei...

– *Acuma, vreau să spun că am făcut un calcul şi am zis: sunt exact 70 de ani de la campania din Cornova. 70 de ani au trecut.*

– Da? Dar ce campanie nemaipomenită a fost la Cornova! Acolo, toamna, cum se apropia culesul viilor, toată lumea umbla beată. Şi nu beau decât vin oamenii aceea de acolo. Şi la Cornova erau nişte dealuri foarte plăcute! Şi seara ne duceam... Zizi, Harry, era Golopenţia, nu ştiu mai cine, şi frigeam pui /*râde*/, în aer liber. Era foarte plăcut! Era o atmosferă aşa, degajată şi prietenoasă şi veselă.

– *Golopenţia, atunci a venit prima dată la campanie.*

– Atuncea la Cornova?

– *Da. Nu-i aşa?*

– Da, aşa este. Prima dată. El l-a Drăguş n-a fost şi nici la Runcu. Şi Cornova a fost după Runcu. Golopenţia era un băiat foarte deştept. Păcat că s-a încurcat cu Pătrăşcanu. Pătrăşcanu l-a luat, mi se pare, la Paris. Era o conferinţă de pace, pentru nişte tratate, nu?

– *Da, da, da.*

– Ei, şi pe motivul ăsta a fost pe urmă arestat, după ce a căzut toată mişcarea. Dar, în definitiv, Pătrăşcanu de ce a căzut? De gelozie. De gelozie, nu? El era profesor universitar, era un om cultivat. Era dintr-o alt fel de familie. Dar şi Maurer[48], slavă Domnului!

– *Dar el nu era aşa de important la momentul respectiv.*

– Şi cred că nu era nici aşa de „catolic" pe chestii de ideologie. Şi cu nevasta lui am fost foarte prietenă.

– *Cu nevasta cui?*

– Cu nevasta lui Pătrăşcanu, Elena. Elena Pătrăşcanu a înfiinţat, când a venit la putere, Teatrul Ţăndărică. Şi, la o expoziţie pe care am făcut-o noi, aveam nevoie de nişte capete, pe care să punem pieptănături şi nu ştiu mai ce. Şi, am rugat-o, am solicitat-o, am invitat-o pe ea, pentru că era cunoscută capacitatea ei. Era scenografă, nu ştiu ce. Şi era o femeie foarte drăguţă. Vai, aşa o femeie subţire, ce să-ţi spun! Şi mi-a făcut nişte lucruri foarte frumoase. Pe urmă s-a măritat cu un regizor, după ce a murit Pătrăşcanu, s-a măritat, s-a recăsătorit cu un regizor care lucra în Bucureşti. Şi, pentru că el a avut curajul cum să-ţi spun, să o ia, deşi Pătrăşcanu fusese dat peste bord, fusese dat la Piteşti. În chip de represalii.

– *Veachis!*

– Cum?

– *Veachis! Aşa îl chema pe regizor. Avea nume grecesc.*

– A, da, da! Veachis. Şi pe ea tot aşa a chemat-o.

– Da. Pătrăşcanu-Veachis, a păstrat şi numele primului soţ, am cunoscut-o.

– Dar să ştii că ea, când venea la Minister, că a avut o dată nişte probleme de bani cu noi. Că trebuia să-i plătim nişte lucruri, şi contabilul nostru se schimba, şi ăia de la Minister nu vroiau să recunoască că are dreptul la banii aceea. Şi ea s-a îmbrăcat frumos, şi şi-a pus un... avea nişte bijuterii nemaipomenite! Şi s-a dus acolo, şi într-un sfert de ceas a rezolvat. Îl cunoştea pe contabilul-şef de la Minister, da... */râd/*

– De cine vă mai aduceţi aminte? Cu cine aţi mai fost în relaţii bune la Cornova.

– La Cornova? Cu Lena Constante, mi se pare că locuiam într-o casă: Paula, Lena şi cu mine. Ei, eram cu Henri Stahl, cu Golopenţia, cu Harry, cu... nu ştiu dacă Mihai Pop era, mi se pare că Mihai Pop n-a fost.

– Nu ştiu, dar cred că a fost. Dar, şi atunci, s-a văzut la prima campanie că Golopenţia este foarte dotat? Fiindcă acolo l-aţi cunoscut, probabil.

– Da, cum să-ţi spun? Golopenţia era un etnograf înnăscut. El, pentru că era... nu numai pentru că era de la... de la ţară, cumva nu ştiu cum. Dar el avea ochiul făcut pentru etnografie. Percepea şi înţelegea imediat despre ce este vorba, înţelegi? De pildă, eu şi Lena, într-un fel, eram obişnuite cu genul Făgăraş: cu interioarele alea frumoase, cu icoane, cu... ştii!

– Da, da, da.

– Cu ţesături, cu nu ştiu ce, cu nu ştiu cum. Aicea, la Cornova erau interioare foarte orăşenizate. Cu cearşafuri albe de pânză, cu feţe de pernă albe cu dantele, cu fotografii pe pereţi. Aşa... Şi singurul lucru mai etnografic, ca să zic aşa, erau scoarţele alea moldoveneşti, care erau foarte frumoase. Dar acolo era ceva foarte orăşenesc. Cu pahare, farfurii, tacâmuri, de oraş! Dar el, el a văzut că lucrul acesta are o... Noi n-am dat nici o importanţă, înţelegi? Trebuie să fac... /râde/ trebuie să recunosc că n-am avut intuiţie etnografică. Dar el a văzut imediat valoarea acestui gen de interior, în raport cu istoria, cu situaţia socială, cu... mă rog, cu etc., etc. Şi el chiar a venit la mine, şi m-a întrebat, şi mi-a spus: de ce nu mă ocup de asta. Pe urmă, iar aşa, a venit să-mi spuie, de ce nu mă ocup de costumul popular, în legătură cu costumul bizantin, cu costumul boieresc, şi domnesc. Înseamnă că el avea o viziune foarte ştiinţifică şi foarte... cum să-i zic? Da, ştiinţifică, asupra realităţii etnografice. Percepea imediat sensul şi valoarea realităţilor acelora etnografice. Şi asta m-a impresionat. Aşa, el nu vorbea, nu ţinea discursuri, nu făcea teorii.

– *Nu?*

– Nu.

– *Adică în „sala luminoasă" nu el a fost?*

– Era un om liniştit. Era un om liniştit. Ei, nu făcea, nu ţinea nimeni discursuri.

– *Dar cine vorbea acolo la Cornova cel mai mult? Cine era, hai să zic aşa...*

– Păi, era Stahl.

– *Da. El a fost mai mult şeful acolo?*

– Da, el a fost, pe cât îmi aduc eu aminte. Nu mai erau chiar aşa mulţi din vechii monografişti.

– *Herseni a venit atunci?*

– Herseni? N-a venit. Nu ţin minte să fi venit. Pe urmă cu Harry şi cu Lena am fost noi trei singuri, într-o iarnă, de Crăciun acolo.

– *Tot acolo? Mai târziu.*

– Că lui Harry aşa de mult îi plăcuse! Şi ne-am dus aşa, în plimbare. Şi pe Harry îl îmbrăcam în femeie /*râde*/. Ah, ce ne distram! Se farda, se îmbrăca în femeie, şi pe urmă se ducea şi /*râde* /se gudura pe lângă băieţii ăia din sat. Şi ăia îl luau drept femeie, şi noi ne prăpădeam de râs. /*râd*/ Dar el juca aşa o comedie!

– *Faţă de celelalte campanii, aţi observat vreo diferenţă între moldoveni şi ardeleni?*

– Nu.

– *N-a fost.*

– În afară de chestia cu băutul... Dar parcă erau mai veseli ăştia.

– *Era uşor să intri în vorbă cu ei?*

– A, da, sigur. Nu, dar în general, noi n-am avut probleme. Mai ales, când mergeam aşa, în grup mare, n-aveam probleme. Ei erau foarte respectuoşi, şi speriaţi niţel, într-un fel. Profesorul Gusti era cineva.

– *El a fost acolo?*

– Dar la Cornova el n-a fost.

– *Cel mult o vizită.*

– Nu-i aşa că n-a fost?

– *Cel mult o vizită, dacă a fost. Nu ştiu.*

– Nu, n-a fost. Acolo Stahl a condus.

– *Şi Bernea, Amzăr, ei au fost acolo?*

– Nu. Bernea? Eu nu l-am văzut. Dar eu nici nu ştiu în ce monografii au fost.

– *Au fost, au fost.*

– Păi, unde au fost?

– Şi la Fundul Moldovei, a fost şi la Drăguş, da.

– La Fundul Moldovei a fost Bernea? Şi Amzăr?

– Sigur că da.

– De Ionică îmi aduc aminte că a fost la Făgăraş. Ionică. Pe Ionică îl şti?

– Da, da, sigur că da. Da, cum să nu? Dar nevasta lui Ionică a mai trăit...

– Liliana.

– Da, da. A mai trăit aicea, nu?

– A stat aici, da. Dar nu ştiu, n-am avut cu ea aşa relaţii. Era mai prietenă cu Paul. Era foarte drăguţă, foarte drăguţă.

– Dar, vă aduceţi aminte de Ştefania?

– A, păi cum? Dar eram prietenă cu Ştefania. Ştefania a fost o fată foarte deşteaptă... Era foarte deşteaptă, şi ştia să lucreze la teren. Asta a fost una din calităţile ei. A făcut nişte culegeri de poezie populară, cred că foarte interesante! Pe care acum fata ei le fructifică.

– Foarte bine!

– Foarte bine! Am mai întâlnit-o... Dar ea a murit! Destul de demult, nu-i aşa?

– Da, da. După Neamţu cam la vreo 3 ani.

– După Neamţu a murit. Dar tu, pe Brutus Coste îl ştii? L-ai ştiut?

– După nume.

– Dar pe Pichi Pogoneanu îl ştii?

– După nume.

– Pe Paşcanu, pe Filip Paşcanu[49]?

– Tot aşa.

– După nume. Pichi Pogoneanu a fost la Drăguş, a fost la Runcu. Şi au mai fost nişte... Pichi Pogoneanu cred că a murit în închisoare.

– Da, dar nu ştiu când, asta este. Sunt o mulţime de date pe care nu ştiu de unde să le aflu...

– Păi, te duci la SRI.

– Da, da. /râde/

– Cred că sora lui, Anina[50], cred că mai trăieşte, dar e la Paris, dacă o mai fi trăind. Că ea trebuie să aibă aproape 100 de ani.

– Ea a fost prima nevastă a lui Vulcănescu.

– Vulcănescu, da. Era de vârsta lui. Dar, are fata, pe fata ei, care era la Paris, la UNESCO mi se pare.

– *A! da, da, da. Cred că pe Măriuca*[51] *Vulcănescu, fiica, o cunoaşteţi?*

– Măriuca, fata. Am cunoscut-o când era mică. A! Şi mai este o fată a lui Vulcănescu, acolo în Franţa. Aia mai mare. Aia mică, mi se pare că este aicea, Măriuca.

– *Acuma este în Franţa, în vizită, la sora sa.*

– Ei, poate că de la ei ai putea afla. Dar ce, ai nevoie să ştii toţi când au murit, când au...

– *Tot, tot, tot. Vreau să ştiu tot! /râd/*

– Dar de Vulcănescu ştii când a murit?

– *A, ştiu.*

– Vulcănescu era aşa un om... foarte interesant om! Dar aşa, parcă îţi era niţel teamă de el, că era prea deştept. Nu ştiu cum să spun! Şi prea cultivat, şi avea aşa o ardere interioară! Simţeai în el o concentraţie! Dar el era atât de delicat şi de atent şi de prietenos! Dar mie îmi era frică de el. Dar, lui puţin îi păsa de lume! Şi a venit la Drăguş, sau nu ştiu unde, la ce monografii din astea, îmbrăcat în cercetaş. Cu pantalon... să vezi matahala aia mare, cu pantalon scurt, cu pălăria aia cu bor, cu nu ştiu ce în picioare. Era aşa de o nostimadă nemaipomenită! Şi nu ştiu cum Dumnezeu a dat peste el o furunculoză. Şi veşnic îi ieşea câte un furuncul. Dar lui nu-i păsa!

– *Dar ţăranii ce ziceau când apărea cineva în pantaloni scurţi? Că nu cred că...*

– /*râde*/ Ei, uite că nu reacţionau. Era monografia, era Gusti, eram o instituţie. Ce, crezi că aşa mergea acolo? Erau ... Dar ţi-am povestit de franţuzoaica?

– *Care franţuzoaică?*

– Franţuzoaica mea. A venit o franţuzoaică care lucra la Paris, la Muzeul acela de Tradition Populaire, sau cum se cheamă! Muzeul de etnografie al lor. Care trebuia să cumpere un război de ţesut şi toate instrumentele, toate uneltele legate de ţesut, trebuia să le cumpere dintr-o ţară înapoiată. Adică, dintr-o ţară în care existau încă procedeele astea tradiţionale.

– *Când a fost asta?*

– A fost asta...

– *Adică după război, la Muzeu...*

– Nu, a fost...

– *Când cu campaniile?*

– Puţin după campanii.

– În anii '30, nu?

– Da, cam aşa. Şi a venit săraca! Era o femeie necăjită, prost îmbrăcată. Avea salarul mic, era divorţată, avea un băiat. Era o femeie necăjită. Mă rog. Am luat-o în primire. Ne-am dus la Drăguş, am zis că e şi un sat frumos. Ne-am instalat într-o casă foarte frumoasă, curată, în alb, cu interior nemaipomenit. Şi spre seară, hai! Avea şi ea nevoie să se ducă la closet. Hai, o rog, pe gazdă, să ne arăţi unde e closetul, că era o grădină enormă acolo. Casa aceea avea grădină enormă în spate. Domnul, tânărul domn, foarte emoţionat că e o franţuzoaică, nu o oare-care... A luat un felinar din ăsta aşa, şi ne-a condus prin grădină. Şi ne-am dus, şi ne-am tot dus, şi ne-am tot dus, şi nu mai apărea closetul. Şi eu am întrebat: „dar unde este?" Şi el a zis: „Aici", adică pe pământ. /râd/ Şi eu zic: „bine, dă-mi felinarul, şi lasă-ne singure". Mă rog, s-a terminat povestea. Ei, cucoana asta nu mai termina spunând despre ţărani că trăiesc ca nişte animale: „ils vivent comme des animaux!" Tot timpul zicea: „trăiesc ca nişte animale". Pe ea n-o impresionaseră toate lucrurile alea frumoase care erau în casă. O impresionase că nu era watercloset.

– Cum o chema? Nu mai ştiţi?

– Ei, da! Nu mai ştiu cum o chema.

– Dar chiar în anii '30 a fost asta?

– Nu, după '30.

– Păi, cam unde lucraţi atunci când a venit?

– Nu mă întreba!

– Înainte de război sau după?

– A, înainte de război. Păi, nu, după război nu.

– Păi, nu prea veneau după război franţuzoaicele.

– /râd/ Ei, dar şi-a cumpărat ghergheful, şi-a cumpărat tot. Tot ce a avut nevoie a cumpărat. Din punctul ăsta de vedere a fost satisfăcută.

– Ar fi interesant să aflăm şi numele ei.

– Cum?

– Ar fi interesant să aflăm şi numele ei, fiindcă despre treaba asta nici n-am auzit.

– Despre franţuzoaica mea? Cu „ils vivent comme des animaux!" N-ai auzit? /râde/ De la cine să auzi? Ea nu mi-a spus decât mie! O fi spus acolo la Paris.

– N-am ştiut de la alţii, nici de la Stahl de această vizită.

– Ei, dar ei ştiau de această vizită, pentru că ei mi-au dat-o pe cap. Dar ei n-au vrut să-şi puie mintea cu ea, n-au vrut să umble cu ea. Şi mai

ales, nu vorbesc de Stahl care ştie franţuzeşte, cum ştie, dar erau mulţi care nu ştiau limba franceză, şi mulţi care nu cunoşteau tehnica textilă. Eu cunoşteam şi tehnica textilă, cunoşteam şi limba franceză. Şi fusesem şi în regiunea aia. Aşa încât, mi-au dat-o mie. Mie nu mi-a părut rău, să-ţi spun drept. Mie nu mi-a părut rău, dar m-a cam deranjat, că spunea aşa /*râde*/.

– *Bun, dar dumneavoastră acolo, când aţi fost prima dată la Drăguş, au fost closete acolo.*

– Erau closete, da. Erau şi nu erau. Erau closete din alea, afară, ştii, din lemn. Erau, mai erau. Dar să-ţi spun drept, era mai plăcut să foloseşti grădina decât să... /*râde*/. Dar în general, ei cunoşteau această instituţie a closetului în aer liber. Adică, din lemn aşa. Şi la multe case, dar nu cred că la Drăguş, da, nu ştiu unde, erau la capătul... cum să spun? Casa dacă avea aşa, de jur împrejur o... cum se cheamă?

– *Clădiri de gospodărie, acareturi.*

– Aveau la capătul... Dar asta era şi un îngrăşământ. Eu cred că ei s-au gândit şi la asta, că era un îngrăşământ. Ei, Vulcănescu, acolo la Drăguş a descoperit *Teoria ciclului bălegarului* sau aşa ceva.

– *Da, da, da.*

– Zice: animalele pasc iarba, şi în urma păscutului fac bălegarul. Bălegarul îngraşă pământul. Pământul face iarbă. Iarba o mănâncă animalele. Animalele fac bălegar /*râde*/. E un ciclu. Şi a făcut teoria asta.

– *Da, da. Asta aţi povestit şi data trecută.*

– Păi, da' ce crezi tu, Zoltan? Ştii, toamna, în zonele astea pastorale, turmele, chiar când nu sunt mari, merg, circulă programat pe tot terenul, ca să-l îngraşe. Adică, să nu fie un singur om beneficiar de aceste îngrăşăminte naturale. Foarte interesant! Foarte interesant! Este aşa o inteligenţă... o inteligenţă a fenomenelor naturale!

– *Adică oamenii se adaptează, şi folosesc totul.*

– Da, dar ei le înţeleg! Percep cauzalitatea, şi o folosesc. Foarte interesant!

– *Întorcându-ne la Cornova, acolo dumneavoastră cu ce v-aţi ocupat? Care a fost sarcina dumneavoastră?*

– Eu eram cu Lena în colectivul de arte frumoase, ca să zicem aşa. Însă, la Cornova noi n-am avut decât scoarţe, ca obiectiv de lucru. Pentru că nu erau costume, nu erau ţesături în casă, nu erau icoane ţărăneşti. Erau fotografii şi cearşafuri, şi chestii din astea. Şi aşa că noi ne ocupam de scoarţe. Şi când găseam câte o scoarţă frumoasă, o desenam, o pictam,

şi făceam nişte albume. Dar, ţi-am spus despre expoziţiile de la Berlin? La Drăguş, Lena a pictat nu ştiu câte icoane, a copiat nu ştiu câte icoane. Şi eu am copiat nu ştiu câte ţesături. În culori, ştii? Şi Gusti a fost invitat la Berlin, la Universitatea... La o universitate, ca să prezinte activitatea de cercetare monografică. Şi a făcut o expoziţie cu icoanele ei şi cu ţesăturile mele, cu nume. A pus numele nostru. Şi era aşa de încântat! Zice: „am avut un succes nemaipomenit" /râde/.

– *Foarte interesant! Chiar imediat după campanie s-a întâmplat sau în '30?*

– Ei, n-a fost chiar imediat.

– *Deci '30, '31?*

– Ei, da, cam aşa, în orice caz ...

– *Fiindcă asta este şi din alt punct de vedere interesant! Un om care vrea să ilustreze o conferinţă! Or asta nu era la modă atunci. Şi el folosea această metodă. Foarte interesant!*

– Care metodă? A, da. Sigur! Şi a fost pentru ei o demonstraţie, pentru nemţi. Da, Gusti avea imaginaţie din punctul ăsta de vedere. Dar de Marioara Negreanu şi de Miţi Dărmănescu ai auzit?

– *Păi, cum să nu! Nici datele lor nu le am.*

– A, Miţi Dărmănescu are doi băieţi. Negrea îi cheamă. Ea s-a măritat cu un profesor Negrea, şi a avut doi băieţi. Un băiat e la Ploieşti, mi se pare că e profesor. Celălalt băiat e în Bucureşti. Nu ştiu ce este. Are aşa o meserie mai... Şi eu am fost la ei, acasă la băiatul ăsta. Şi... Negrea, îi cheamă Negrea. Ştii unde locuieşte? Pe la Biserica Elefterie, pe acolo, dacă nu mă înşel. Şi Miţi, cred că nu mai trăieşte. Foarte drăguţă... Şi Marioara Negreanu a murit de mult! A murit foarte tânără.

– *Ea s-a specializat în istorie, mi se pare.*

– Ea, da, ea era o fată foarte ambiţioasă, şi a vrut neapărat să facă doctorat. A studiat la Londra. Şi a făcut economie. Ce-a făcut, cum a făcut, că şi-a strâns o sumă de lire, că nu erau dolarii chiar aşa, şi a fost la Londra, şi a stat un timp, şi a urmărit călătorii români, sau călători străini în România sau călători români în străinătate. Nu ştiu cum erau probleme de călători. Şi a venit, şi a făcut teza de doctorat, şi a dat doctoratul. Am fost şi eu la doctoratul ei.

– *Cu cine?*

– Mi se pare că cu Iorga.

– *Deci, înainte de război.*

– A, înainte. Şi ea pe urmă... A făcut un stop cardiac. Ea n-a avut aşa

o viaţă! Că noi am fost internate ca studente la căminul Spiru Haret, nu ştiu dacă îl ştii tu? Căminul de domnişoare Spiru Haret. Şi era o directoare, Adela Dimitriu, fioroasă. Adică era o femeie foarte frumoasă, înaltă, subţire, cu părul alb, aşa. Dar era fioroasă, nu ştiu cum să-ţi spun. Dacă punea ochii pe o studentă că nu-i cum i-ar plăcea ei să fie, era în stare să puie tot căminul să mintă, şi să spună despre ea tot genul de blestemăţii. Ştii, genul ăsta. Ea a luat-o pe Marioara, Marioara care era... nu ştiu cum să-ţi spun... Nu era docilă, dar avea, aşa, un fel de seriozitate. Şi a luat-o ca un fel de ajutor moral şi disciplinar, ştii? Ca să urmărească studentele. Şi locuia acolo. Locuia la cămin. Îţi închipui, ce viaţă poţi să duci într-o cămăruţă, la un cămin, cu atâtea fete, şi să stai tot timpul cu ochii după ele. Că doamna Dimitriu îi cerea rapoarte: dacă aia fumează, dacă aia se plimbă cu băieţi, dacă aia nu ştiu ce face. Şi pe mine o dată m-a chemat, şi mi-a cerut să declar că am văzut-o pe nu ştiu care, Elena Constantinescu, sau nu ştiu cum Dumnezeu o fi chemat-o, că fumează. Zic: „doamnă, eu nu pot să fac asta, că ea mă cunoaşte, şi ştie că n-am văzut-o niciodată fumând". Dar Marioara a spus! Ei, şi a făcut un stop cardiac... Ea era foarte prietenă cu familia Rainer, a doctorului Rainer. Şi cred când a murit Rainer şi nevasta lui, şi a fost foarte impresionată.

– *Deci, ea a murit după moartea lui Rainer.*

– Da, parcă aşa îmi aduc aminte.

– *Ştiam ceva despre această prietenie...*

– Da, de la monografii. Din prima monografie. Adică, de pe la Vrancea de undeva. Acolo, de la prima monografie s-au împrietenit, pentru că Marioara era un tip foarte cultural, aşa. Genul ăla puţin de şoarece de bibliotecă. Dar la ea era sincer interesul pentru cultură şi pentru ştiinţă şi pentru istorie. Şi Rainer era şi el un om de o mare cultură. Şi atunci, sigur că s-au împrietenit. Vorbeau despre Goethe, despre Schiller, şi probleme de genul acesta despre care nu găseşti în totdeauna pe cineva cu care să vorbeşti. Şi doamna Rainer era şi ea o femeie foarte amabilă. Aşa că ea era acolo ca un fel de copil al lor.

– *Ei n-au avut copii?*

– N-a avut Rainer.

– *Atunci se explică!*

– Da' ele nu ştiu ce făceau în monografie, astea cu istoria! Dragă, cei care au făcut cel mai mult au fost cei cu etnografia, să-ţi spun drept!

Că Gusti... erau cercetări de sociologie, dar noi ce făceam, era etnografie. Noi cei care urmăream muzica populară, cum era Brăiloiu, sau costumele, sau ţesăturile, sau icoanele, sau... Asta era etnografie, nu era sociologie. Şi astea erau lucrurile cele mai concrete. Dar Gusti, vezi, în sistemul lui de sociologie n-a făcut această precizare. La el ştii cum erau: 4 cadre şi 4 manifestări. Totul era acolo sociologie. Ei, nu e totul sociologie. Când te gândeşti, sociologia e mai puţin decât etnografia, nu?

– *E alt fel de a privi lucrurile.*

– E alt fel de a privi lucrurile. Adică obiectele de etnografie intră în nişte relaţii sociale, dar sunt totuşi altceva!

– *Sunt nişte expresii, am zice.*

– Da. Nu deranja pe nimeni chestia asta /*râde*/. Că fiecare era la postul lui, la secţia lui, şi făcea ce trebuia.

– *Bun, eu acuma mă opresc.*

*

– Ştii, erau echipele alea, şi ne-am dus la Nucşoara într-o vară... Ştii unde-i Nucşoara? Lângă Piteşti, undeva mai... Şi cu Harry Brauner, cu Lena, cu Neamţu, care era şi el ceva şef pe-acolo şi cu două tinere asistente sociale...

– *Vă mai amintiţi de numele lor?*

– Dar nu mai ştiu. Şi ne-am dus la Nucşoara. La Nucşoara ajungeai prin alt sat, o comună mai mare, până unde mergea autobuzul. Şi pe urmă trebuia să mergi pe jos sau cu căruţa. În sfârşit... Ne-au cazat. Pe noi ne-au cazat, pe Lena şi pe mine, la o bătrână, la o casă departe de şosea, şi avea şi o vale în jos. Abia ne aşezasem, că mai era şi Neamţu, şi Harry cu noi, când vine un om din sat, şi zice: „Să ştiţi că trebuie să plecaţi că nişte studenţi de aici au spus că sunteţi evrei, şi că vă gonesc. Vă gonesc, şi vă iau şi la bătaie." Care evrei, era numai Harry evreu /*râde*/ , Neamţu avea şi el un aer aşa, nu ştiu cum, Lena şi cu mine, la nevoie, puteam trece drept evreice... Ei, ce să facem? Ce să facem? Am rămas. A rămas să plecăm a doua zi. Am rămas şi noaptea, seara aşa, se aude un vuiet, un zgomot de pe şosea, şi nişte lumini aşa, zic, hai, să ştiţi că vin ăştia să ne ia la bătaie. Dar seara era o nuntă... Mă rog, a trecut. A doua zi am plecat. Ne-am dus acolo în satul ăla, era un şef legionar, cu bastonul cu care făcea ordine. Nouă ne-a fost frică să rămânem,

şi ne-am dus afară din sat, şi am aşteptat. Până a doua zi trebuia să aşteptăm autobuzul. Şi am stat toată ziua afară din sat, noaptea am dormit la un han plin de păduchi, şi am plecat. Dar ce să-ţi spun? A fost ceva îngrozitor. Şi Henri Stahl, ce era să facă, nu putea să facă nimic. (*n. red. – întâmplare relatată şi la p. 123*)

– Pe chestia asta, am impresia că Lena Constante avea nişte reproşuri la adresa lui Stahl. Nu?

– Avea. Toţi aveam un fel de reproşuri, dar ce putea şi el? Să se pună cu legionarii? Să se pună cu studenţii ăia? El i-a spus lui Gusti, şi pe urmă... Pe urmă i-a desfiinţat, s-a desfiinţat mişcarea, regele Carol a desfiinţat-o, nu?

– Sigur că da.

– Nu s-a mai întâmplat a doua oară.

– Da. În volumul acela de îndrumări pentru monografii sociologice, scos de Herseni cu Gusti în '40, aveţi şi dumneavoastră un articol, despre ţesături.

– A, da.

– Da. Nici măcar n-aţi pomenit de asta. Dar acolo este vorba şi de Eliza Retezeanu.

– A, Eliza Retezeanu... Eliza Retezeanu era şi ea o studentă.

– Dar era de vârsta dumneavoastră sau mai tânără?

– Era mai tânără, niţel mai tânără. De ea nu mai ştiu. Era studentă şi pe urmă s-a măritat.

– Cu cine?

– S-a măritat cu un profesor, Grigorescu.

– De ce specialitate?

– Dar nu mai ştiu. El era profesor, dar nu ştiu de ce era.

– Şi Eliza ce a lucrat pe urmă?

– Pe urmă? Eu nu ştiu ce a lucrat. Îmi aduc aminte... Mi se pare că bibliotecară era. Îmi aduc aminte la un moment dat, că la Institutul de Istorie a Artei a fost nevoie de un bibliotecar sau aşa ceva. Şi mi se pare că au chemat-o pe ea. Nu ştiu de unde au găsit-o, şi au adus-o. Dar n-a stat mult, a stat foarte puţin.

– Şi ea a luat numele de Grigorescu?

– Da... Era un bărbat frumos, că toată lumea... adică femeile alea, /râde/ cică de unde a găsit ea un bărbat aşa frumos. Dar şi ea era frumoasă.

– Şi aţi fost şi în campanie, undeva la ţară cu ea?

– Da, am fost, după cum îmi aduc aminte. Dar n-a fost aşa, cum a fost Paula Herseni sau cum a fost Zizi Constante sau Lena, aşa mai...

mai de lungă durată. Nu. Nu le plăcea, veneau studenţi, dar nu le plăcea la toţi chiar prea mult.

– *Şi această Eliza...*

– Dar de unde insişti tot pe Eliza?

– *Păi ea apare în carte, ca autor.*

– A scris ea ceva?

– *Da, exact ca şi dumneavoastră. Ea a scris despre relaţii sociale.*

– Da, se poate.

– *Iar dumneavoastră cu ţesăturile.*

– Da, eu eram cu ţesăturile şi cu portul. Dar, de ea nu mai ştiu.

– *Dar despre acest profesor Grigorescu de unde ştiaţi că era un om frumos? Unde l-aţi văzut?*

– A, la nuntă, la o biserică din Bucureşti. Nu mai ştiu care... Şi erau frumoşi amândoi.

– *Asta se întâmpla înainte de război, nu?*

– Da.

– *Mai semnează în acest volum, Petrescu-Burloiu... Nu ştiţi?*

– Nu, nu ştiu. Nu-mi aduc aminte. De Zamfirescu ştiţi?

– *Ştiu, ştiu. A murit, în decembrie.*

– Da, ştiu.

– *Dar de unul Raul Călinescu vă aduceţi aminte?*

– A, Raul Călinescu... Raul Călinescu era un om... Era geograf, mi se pare. Dar el... Nu ştiu, el avea altfel de relaţii. El era profesor.

– *Aici scrie despre probleme de zoologie.*

– Zoologie?

– *Da. Da. Butura se ocupa de etnobotanică, iar acest Raul Călinescu de etnozoologie...*

– Etnozoologie.

– *Da, da. Nu ştiţi de el, ce a făcut?*

– Raul Călinescu... Raul Călinescu... Dar el era un om destul de cunoscut. Dar mi se pare că a murit. Dacă nu mă înşel, el a fost însurat... mă rog, e o întreagă poveste aşa, cu o doamnă profesoară – mi-e teamă că fac o confuzie –, care trăieşte încă. Mi se pare că a murit, fiind căsătorit cu ea, a fost... Adică îmi aduc aminte foarte bine de femeia asta care era bănăţeancă sau nu ştiu cum, şi el a fost trimis – dacă-i Raul Călinescu –, a fost trimis ca preşedinte al comisiei de bacalaureat. Şi ea dădea bacalaureatul, mi se pare. El a locuit la ei, şi s-a îndrăgostit de ea, şi i-a

spus foarte direct, că o ţine la facultate, o aduce la facultate, o ajută la facultate, dacă trăieşte cu el, ştii. Ea a acceptat, dar a stat la cămin, şi pe urmă s-a căsătorit cu el, şi au trăit cât au trăit, şi a murit de... a făcut o congestie cerebrală sau nu ştiu ce, că a murit repede, fiind însă căsătorit cu ea.

– *Era ea mult mai tânără...*

– A, era mult mai tânără. Şi doamna asta era foarte nostimă aşa, frumoasă, şi foarte bună profesoară, mi se pare că a ajuns şi directoare unde era. Era foarte apreciată. Şi... de aia, şi ea era o femeie din astea care umbla după bărbaţi, şi se încurca repede.

– *A luat numele lui Raul Călinescu.*

– Da, da. A luat numele lui. Dar pe urmă s-a remăritat cu altul, şi a luat numele ăluia. Nu mai avea nici numele ei de fată.

– *Devine de negăsit.*

– Şi ea s-a încurcat şi cu un fin de al meu. Locuiau nu chiar în acelaşi bloc. Erau scări paralele şi balcoane... Şi el o tot vedea, el o tot vedea, şi îi plăcea de ea, şi până la sfârşit s-au încurcat.

– *Da, se întâmplă.*

– Aşa, în genul ăsta. Raul Călinescu ăsta nu era puţin ghebos?

– *Nu ştiu.*

– Acuma eu... Îmi pare rău că băiatul ăsta, finul ăsta al meu, acuma, deocamdată e plecat din Bucureşti un timp. S-a dus la el, la Oradea, de unde e, că l-aş fi întrebat. Dar el mi se pare a plecat sau pleacă azi, aşa că nu mai am cum să-l întreb. L-aş fi întrebat, că el ştia toată povestea femeii ăsteia, Tuţi.

– *Mai este un polonez care a lucrat... Dumneavoastră l-aţi cunoscut pe Vitold Trujkovski, care se ocupa de alimentaţie, de etnografie culinară?*

– Nu.

– *Pe Silvia Dumitrescu?*

– Silvia Dumitrescu... Silvia... Cu ce se ocupa?

– *A scris despre fruntaşii din sat. Practic, un fel de chestionar despre cum se abordează această temă. Vă aduceţi aminte de Silvia Dumitrescu?*

– Asta nu e o cântăreaţă? /râde/ Nu, nu-mi aduc aminte.

– *Dar de Petre Stănculescu?*

– Nu ştiu.

– *Nu? Era economist... Traian Heroiu?*

– Nu.

– *Nu. Octavian Iosif? Cu viaţa religioasă.*

– Nu.

– *Şandru?*

– A, Şandru, de lingvistică... Da, l-am cunoscut pe Şandru. Dumitru Şandru. Era bun lingvist.

– *Ei, încă un nume de care nu ştiu nimic: Ion C. Cazan*[52]*, care se ocupa de literatură populară.*

– A, Cazan! Da, îmi aduc aminte. N-au fost doi fraţi? Mi se pare că Cazan ăsta a plecat la Viena, nu ştiu pe unde... Dar, a plecat de mult, cred că înainte de război. Nu ştiu. Dar la un moment dat a dispărut, şi parcă aşa auzisem că a plecat la Viena. Şi parcă mai avea un frate care a rămas aici... Cazan... Nu Cazacu, Cazan... Da, îmi aduc aminte de numele lui, de el, că era cu literatură populară, dar aşa, nu-mi aduc aminte de persoană. Şi parcă a dispărut la un moment dat, şi parcă ştiam că e plecat din ţară. Şi că mai avea un frate, dar că fratele ăla tot de literatură populară se ocupa.

– *Aici este şi Florea Florescu, despre care am mai vorbit.*

– Da, Florea Florescu...

– *El unde lucra după terminarea facultăţii?*

– Florea Florescu a lucrat la muzeu, la noi, la arta populară. Nu ştiu unde lucra după ce a terminat facultatea, dar ştiu că a apărut la un moment dat, şi a fost numit la Muzeul de Artă Populară, unde lucram şi eu. Până s-a înfiinţat Institutul de Istorie a Artei cu o secţie de artă populară, şi atunci l-au luat şeful secţiei de artă populară. Era unul din şefii de secţie.

– *Adică acolo? Director era Oprescu.*

– Oprescu. Director era Oprescu, şi aveau secţia de artă, secţia de piatră, secţia de muzică, erau mai multe secţii, şi era şi o secţie de artă populară, şi Florescu, care era doctor în etnografie de la Berlin, a fost...

– *Da? Nu ştiam.*

– Da, a fost un etnograf foarte serios. El nu era un om strălucit, ştii, aşa, în genul lui Gusti sau în genul lui Vulcănescu. Ca Vulcănescu... Greu ajungi ca Vulcănescu... Dar era un foarte bun etnograf, şi când el îţi spunea că asta e bine, puteai să fi sigur că e bine. Când îţi spunea că e rău, puteai să fi sigur că e rău. Şi el... ţi-am povestit, nu? Cu plecarea lui... Şi pe urmă el a fost trimis la Roma, şi era mereu invitat – avea nişte prieteni la Viena –, ca să ţină conferinţe. Era foarte apreciat, pentru că se ocupase

de monumentul de la Adamclisi. Şi nemţii erau interesaţi de chestii din astea, şi ţinea conferinţe foarte des. Şi a fost trimis la Columna lui Traian. Că s-a comandat o copie a Columnei lui Traian pentru Muzeul Naţional de Istorie. Şi el a fost acolo, mă rog, a lucrat foarte bine, a venit de acolo... Ţi-am spus că s-a împrietenit cu o belgiană, o luxemburgheză, în sfârşit, care cred că era şi ea tot aşa ceva, istoric, şi n-a mai vrut să rămână în ţară. A venit şi a predat ce avea de predat, şi pe urmă iar a fost chemat pentru o conferinţă, s-a dus la conferinţa aceea, şi nu s-a mai întors. S-a dus la ea, în Luxemburg.

– Nu puteţi să-mi spuneţi, cam când? Dacă a rămas vreo legătură? Ca să ştim măcar dacă trăieşte, a murit?

– A murit... Ştim de la nevasta lui. El avea o nevastă, dar nu ştiu dacă mai trăieşte. Copii n-are. Dar de ce vrei să ştii?

– Ca să ştiu exact când s-a născut şi când a murit, asta-i tot.

– Cred că a murit înainte de '70. Eu m-am pensionat în '69-'70, şi el cred că era plecat, în orice caz atunci, până-n '69 era plecat. Nu ştiu în ce an a fost plecat la Roma, dar în '69 în secţia noastră el nu mai era. Când m-am pensionat eu, el nu mai era. Nu ştiu dacă a murit... Şi nu cred că murise, că eu mă mai întâlneam cu Emilia asta Florescu. Cred că cam după '70 a murit.

– La această doamnă pot să găsesc un fir ca să ajung la ea?

– Eu am să caut, să văd, dacă nu am nişte numere de telefon ale ei. Ei locuiau, aveau un apartament... Ştii unde este casa lui Oprescu? Unde a fost casa lui Oprescu? Nu ştii? Cum să-ţi spun eu... E pe aici, pe undeva mai în sus. Colţ cu doctor Pasteur, cu asta. Dar Ghiaţă, pictorul ştii unde locuia? Era şi Ghiaţă acolo, vecin... Şi el când a plecat avea apartamentul, era al lor. Şi ea mai venea pe aici, şi o întâlneam. Şi mi se plângea. Mi s-a plâns de el că nu mai vine, că nu ştiu ce... Ea la un moment dat se mutase de acolo, vânduse casa sau nu ştiu ce făcuse, şi se mutase înspre bulevardul Şulea. Avea o soră acolo şi s-a mutat, probabil, lângă sora ei, sau a făcut un schimb de apartamente, în sfârşit, nu ştiu ce. Şi pe urmă n-a mai stat nici acolo, nu ştiu unde s-a dus. Eu am avut impresia că s-a remăritat, dar era destul de în vârstă, cum se spune. Şi aşa că... Am să mă uit la mine...

– Da. De Mircea Tiriung[53]? I-am văzut numele într-un volum al lui Golopenţia. De el ce ştiţi?

– De el nu ştiu prea multe... Era un băiat foarte frumos. Dar mi se

pare el a murit repede. Era student, probabil de-al lui Stahl sau al lui Herseni. Dar el n-a fost în monografie.

– *Nu, nu, nu, era mai tânăr decât generaţia...*

– Da, era mult mai tânăr. Probabil că a fost cu ei.

– *De Gheorghe Retegan?*

– A, Retegan...

– *Era tot din echipa lui Golopenţia.*

– De Retegan îmi aduc aminte aşa, ca nume, dar probabil că tot aşa ceva...

– *Dar pe Measnicov l-aţi cunoscut.*

– A, Measnicov, da. Measnicov era statistician. Era rus, un băiat foarte simpatic şi foarte serios. Şi eu l-am avut şef, pentru că am lucrat la Institutul de Statistică, am lucrat detaşată din învăţământ, şi Measnicov a făcut un mic grup de trei-patru fete, şi am făcut statistica funcţionarilor publici, de la început până la sfârşit. Şi am învăţat statistică.

– *Deci, asta înseamnă între '40 şi '45.*

– Între '41 şi '45. Şi am învăţat statistică, şi ne-a dat şi nişte certificate de statisticieni. Era foarte interesant...

– *Acolo, la Institutul de Statistică...*

– La Manuilă?

– *Da, sub directoratul lui Manuilă. Acolo au fost o mulţime de oameni din şcoala lui Gusti, sociologi, nu?*

– Era Mitu Georgescu, adjunct sau aşa ceva... Nu, nu erau alţii.

– *Stahl?*

– În afară de Measnicov nu-mi aduc aminte.

– *Păi Stahl n-a fost?*

– Nu. La Statistică? Stahl nu era la facultate atunci?

– *Era şi aici, şi acolo.*

– Da? Dar nu l-am văzut niciodată.

– *Nu? Pe cine aţi văzut? Pe Golopenţia l-aţi văzut acolo?*

– Nu, deloc. Numai pe Mitu. Nu-l vedeam, că lucra în altă parte, dar era acolo.

– *Dar dintre fete nimeni n-a ajuns la Statistică? Dintre cele cu care aţi lucrat în...*

– În monografie, nu. Adică fetele Constante, Paula... Ştefania Golopenţia[54] n-a fost... Domnica Păun n-a fost. Domnica Păun era la Radio. Au fost alte fete. Şi mai legionare, şi mai... /*râde*/

– Dintre tinerii din monografie, cine a ajuns legionar, în afară de Bernea şi de Amzăr?

– Afară de Herseni...Bernea, Bernea da, dar Bernea nu prea era, nu prea mi-l amintesc ca monografist... N-aveau cum să ajungă legionari, nici Stahl, nici Herseni... Herseni a ajuns legionar de ambiţie, pentru că el a vrut să ocupe catedra de sociologie de la Cluj, era vacantă, şi a luat concursul... l-a luat altul, unul de acolo. Şi atunci s-a înscris la legionari. Era o mişcare ca să se afirme. Pentru că el era un om foarte ambiţios, şi pe drept cuvânt, pentru că era un om deştept, şi cunoştea realităţile etnografice de la el, de acasă, şi putea să facă lucruri interesante. Dar n-a scris... Gusti n-a scris manualul acela de sociologie? Adică el l-a scris şi Gusti l-a... Adică el a fost un foarte bun etnograf, Herseni, nu?

– Sigur că da. Nimeni nu contestă profesionalismul lui.

– A, nimeni nu-l contestă. Caracterul... mă rog.

– În orice caz, a scris şi nişte broşuri cu caracter legionar.

– A scris, că trebuia să scrie. Trebuia să scrie, trebuia să-şi susţină... Dar uite, că la Ministerul Educaţiei cât a fost – a fost foarte decent, cum să spun... N-a făcut... Erau alţii care umblau cu cămaşă verde şi... Dar el a fost foarte decent întotdeauna. Dar pe un doctor Făcăoaru îl ştii?

– Dar cum să nu... Ce ştiţi despre el?

– El era directorul învăţământului superior. Ionică... Pe Ionică îl ştii, unul mic? Era directorul învăţământului profesional sau aşa ceva. Şi mai era unul la învăţământul secundar, legionar.

– Da, dar dumneavoastră aţi spus că la un moment dat Gusti a tot dat telefon la minister şi...

– A, da, da... Şi Herseni nu vroia să vorbească cu el.

– Oare de ce? N-am înţeles.

– Nu vroia să vorbească cu el, pentru că Gusti, ştii că era însurat cu vara doamnei Lupescu. Ştii, Elena Lupescu, iubita lui Carol al II-lea. Şi Gusti era însurat cu ea, şi colaborase cu regele Carol al II-lea, cu care legionarii erau în mare...

– Conflict.

– Conflict... Şi de asta nu vroia, că se compromitea. Dar pe urmă tot vorbea până la sfârşit. Şi Gusti probabil îi cerea cine ştie ce... Protecţie. Vorbea, dar cu greu. Cu greu, deşi Gusti l-a ajutat pe el întotdeauna. În sfârşit, ăştia sunt oamenii... Era simpatic Herseni. Şi cât a umblat el după Paula... Era extraordinar, avea aşa un instinct de conservare. Dintre

toate fetele câte eram acolo, Paula era cea mai... nu docilă, propriu-zis, cea mai feminină. Adică genul acela de femeie care e în stare să servească, să ajute, să-şi slujească, cum zic preoţii, bărbatul ei până la moarte. Şi el a dibuit-o, pe ea i-au căzut ochii, şi până nu s-a căsătorit cu ea, nu s-a lăsat. A avut aşa o perseverenţă, şi venea şi la mine, şi mă ruga să vorbesc cu Paula, şi s-o întreb, de ce nu-l vrea, şi nu ştiu ce... Şi nu-i plăcea lui Paula, nu-i plăcea, ce să facă dacă nu-i plăcea... Ei, şi până la sfârşit s-a îndrăgostit de el, şi s-au căsătorit. Da, aşa... şi după ce s-au căsătorit, ce crezi? Paula a devenit un fel de secretară, îi bătea la maşină toate textele, îi făcea toată treaba asta, bucătăria asta a lucrărilor lui. El a folosit-o total pentru lucrările lui. Dar ea făcea, şi cu plăcere.

– *Ea unde a lucrat?*

– Ea era profesoară. Mi se pare că era la Ploieşti pe undeva, şi mai făcea şi navetă, dar pe urmă a venit în Bucureşti. Ei, dar a fost chinuită, pentru că tatăl ei a fost foarte bolnav, Paul Gusty, şi nu voia să fie îngrijit decât de ea. Şi atunci ea trebuia să se împartă între tată şi catedră... Şi mi se pare Herseni atunci era arestat, avea un copil, a fost chinuită într-un fel.

– *Şi a lucrat tot timpul în învăţământ? Sau în altă parte?*

– Nu, nu, în învăţământ. N-a lucrat la vreun Institut, nu-mi amintesc. Aveau un apartament... Şi-au luat un apartament de la Operă în sus, pe o stradă pe-acolo... Era drăguţ.

– *Am fost acolo.*

– Ai fost.

– *Da, da.*

– Acum mai recent...

– *Nu, în anii '80.*

– Nu ştiu Paula dacă mai trăieşte? Dar e fata ei, Ioana. Fata, şi mi se pare cumnatul, Gal, Francisc Gal de la Făgăraş cumnatul ei. Sau cumnatul lui Herseni, nu ştiu. Cu Margareta Stahl ai mai vorbit?

– *Am mai vorbit, dar era destul de necăjită şi nu era bine dispusă.*

– Da? L-am auzit odată la radio pe Paul, băiatul... Paul Stahl, care acum e directorul Institutului de Cercetări Sud-Est Europene...

– *Dar acum şi la Muzeul Satului.*

– Stahl? Ce este? Director? Al Muzeului Satului? Dar era o femeie. Sau aceea era ad-interim. Da? Ei, şi Paul Stahl a vorbit despre tatăl lui foarte interesant. Foarte interesant, şi mi-a plăcut că a vorbit simplu.

Nu tot felul de alambicări şi sofisticări şi frazeologii din astea, cum au obiceiul acuma la radio, că mă scot din sărite. A vorbit simplu, că Stahl era urmărit şi din punct de vedere istoric, şi din punct de vedere sociologic, nu ştiu cum, aşa, realităţile aveau şi o perspectivă istorică, şi o perspectivă ştiinţifică, sistematică, aşa că foarte mult mi-a plăcut. Ei, şi acum l-au făcut directorul Muzeului Satului? Unde a fost anunţat?

– *A apărut şi în presă.*

– Da? Ei, dar îmi pare bine. Dar el nu mai e tânăr... Dar l-ai văzut?

– *Da, cum să nu. E foarte bun, foarte bun. Dar lucrează foarte mult.*

– În fine, dar n-are decât muzeul ăsta ... A, şi poate că la Institutul acesta...

– *Plus că este profesor şi la Sorbona, la Paris.*

– Ei, bine, la Sorbona... Şi la Sorbona a şi fost înainte. Stă acolo?

– *Da, sigur că da. Face naveta.*

– La vârsta asta a lui /*râde*/... Trebuie să aibă cam... aproape optzeci de ani.

– *Şaptezeci şi şase, cam aşa ceva.*

– Şaptezeci şi şase, tot e o vârstă... Îmi pare bine. În orice caz, nu ţi-ai fi zis din felul care vorbea, din vocea pe care o avea, nu s-ar fi zis că e un om mai în vârstă.

– *Da, da. Să mai revenim la fete. Despre Domnica Păun am mai vorbit. A publicat ceva ea?*

– Domnica Păun nu ştiu dacă a publicat, pentru că ea a lucrat la Radio, era acolo secretară de programe. Nu ştiu dacă a publicat. A stat la Radio până la comunişti.

– *După aceea n-a mai lucrat acolo?*

– Nu. Au dat-o afară. A, şi pe urmă a lucrat la o editură, şi era foarte bună. Foarte bună profesionistă în chestii de tipografie. Ajunsese foarte bună profesionistă, dar ei n-au vrut să ţină socoteală de asta, pentru că vorbea. Vorbea şi bârfea, ştii. Şi au dat-o afară şi de acolo. Şi pe urmă a umblat săraca...

– *Dar ea şi-a păstrat numele de fată?*

– Ea, nu. Domnica Păun s-a măritat cu Ghiţescu, cu faimosul Ghiţescu.

– *Şi acest Floru din monografie ce a mai făcut, a mai publicat?*

– Cred că a fost o stea trecătoare, /*râde*/ o cometă. N-a strălucit prin ceva. Ei, acolo era Herseni, era Vulcănescu, era Stahl, era Mitu, erau din ăştia aşa, strălucitori. Era Harry Brauner, care era nostim, Brăiloiu care

era cum era, tot aşa, interesant. Cine a mai fost, dar foarte puţin, Burdea. Ştii de familia Burdea?

– *Nu.*

– Nu... Maria Burdea...

– *Tot în monografie a fost?*

– A fost puţin.

– *Şi ce s-a ales de ea?*

– S-a măritat /râde/. Era şi o actriţă, a fost actriţă una din fete. De Mircea Manolescu ai auzit?

– *Da. Dar nu ştiu prea multe. Nu ştiu ce a scris.*

– Dar el a murit... El era un mare avocat, nu cred că a scris pentru Gusti...

– *Dar a fost, a avut legătură cu şcoala Gusti.*

– A fost, că a fost chiar la Cornova, nu ştiu unde a fost. Dar nu mult timp. El era... A fost un mare avocat, unul din avocaţii lui Malaxa. Era specialist în procese din astea de industrie, de mari societăţi din astea şi... A, pe el l-a interesat la un moment dat ce făcea şi Moisil, logică matematică sau... Asta l-a interesat, şi ştiu că am fost la el... El nu mai vedea. Adică stătea în întuneric, nu mai suporta lumina. Şi avea o cameră mare cu... Şi nu ştiu, era un tip foarte vanitos. Păcat de el, că era aşa un om inteligent şi aşa de vanitos. Şi avea nu ştiu câte mese, şi pe fiecare masă câte un studiu, un curs de logică matematică, asta îl pasiona. Şi avea un fel de secretară, care avea probabil grijă de el, de mâncarea lui, era foarte drăguţă. Tot din monografie, Lăzărescu. Un fel de secretară, prietenă... Erau prieteni. Mi se pare că stătea şi ea în blocul ăla, în casa aia în care stătea el. Era foarte drăguţă, avea grijă de el. Şi pe urmă, nu mult timp după aceea a murit.

– *Cam la ce vârstă?*

– El era cu un an sau doi mai mare decât mine.

– *Şi cam când a murit Manolescu?*

– Nu ştiu... Eram în Labirint când m-am trezit cu cineva, cu o scrisoare de la el, în care spunea: „Vai ce bine îmi pare că te-am găsit!" şi mă invita, mă ruga să trec să-l văd. Şi atunci m-am dus acolo, dar locuiam la Labirint...

– *În anii şaptezeci.*

– Era înainte de şaptezeci şi şapte.

– *Dar nu mai lucraţi? Sau încă mai eraţi la muzeu?*

– Nu! Nu mai lucram în şaptezeci şi şapte. În şaizeci şi nouă m-am pensionat.

– *Deci Manolescu n-a fost în învăţământul superior?*

– Da, a fost, era şi profesor... Era profesor şi el când au început comuniştii, şi cu marşuri, şi cu nu ştiu mai ce, a râs de ei, ştii, şi l-au scos...

– *Da?*

– Da.

– *Deci în '48 a fost scos?*

– A fost scos din învăţământ.

– *Şi atunci a rămas avocat, nu?*

– Avocat. Dar era un mare avocat. Să te duci acolo unde a locuit, dar nu mai ştiu exact cum să-ţi spun, tot pe lângă Cişmigiu pe undeva... Caută acul în carul cu fân... /*râde*/

– *Da, da, da. Ce să fac...*

– E greu să găseşti oameni uneori.

– *Eventual la Baroul de avocaţi.*

– A, la Baroul de avocaţi, da. Trebuie să aibă o evidenţă, nu se poate. Da, da, acolo e cel mai bine.

– *Deci în orice caz, în anii şaptezeci a murit, nu?*

– A fost înainte de şaptezeci şi şapte, dacă locuiam în Labirint, înseamnă că era dincolo, nu aici. Şi pe urmă tot am vrut să mă mai duc, să mai... Era un om dintr-un anumit punct de vedere, din cauza vanităţii ăsteia a lui era foarte greu de suportat. Să te ferească Dumnezeu să-i faci o critică. Adică să faci o glumă sau aşa ceva, că ţi-l făceai duşman. Îmi aduc aminte că, graţie lui, m-am înscris la facultate repede. Că aveam o prietenă foarte bună, din Brăila, iar el e brăilean.

– *De atunci l-aţi cunoscut?*

– Da. Şi-l cunoştea bine pe Mircea Manolescu. Şi când ne-am dus noi să ne înscriem la facultate... Vai, erau la studenţi, o zăpăceală, o aiureală, erai cu numere, şi noi aveam nu ştiu ce... al câtelea număr. Şi Mircea Manolescu a găsit un număr pe jos, l-a ridicat, era numărul trei, pe care-l aruncase studentul cu numărul trei, şi ne-am înscris imediat. /*râde*/ Era genul ăsta de om foarte imaginativ, şi se descurca repede. Dar să te ferească Dumnezeu să spui ceva de el! Să-i spui lui sau altuia de el. Îmi aduc aminte, că Emil Botta[55]... Nu, Dan – Emil Botta a fost actor –, Dan Botta[56], ce om drăguţ era... L-ai cunoscut? Ai auzit de el?

– *Da, cum să nu.*

– Dar nu ştiu ce a spus de Manolescu, nu ştiu ce a zis de Mircea, că nu-l putea suferi. Şi eram la Techirghiol, la mare. Şi era şi Dan Botta cu nevasta lui. Era şi Mircea Manolescu cu un prieten de al lui, şi cu... în sfârşit. Şi întinsese o masă mare... Plin de musafiri, de oameni, de prieteni. Şi Dan Botta cu nevasta lui erau şi ei undeva, mai departe. Şi ei mi-au spus să trec şi pe la ei. Şi Mircea mi-a spus: „Du-te, dar să nu cumva să vii cu ei!" Cum să fac să nu vin cu ei? Eu când m-am sculat de la masa lor să mă întorc la masa aia mare, s-au sculat şi ei, şi au venit şi ei... Puteam să le spun să nu vină? În momentul în care a văzut, Mircea Manolescu s-a sculat în picioare, a plătit la toată lumea în afară de mine, şi a plecat. Şi m-a lăsat acolo cu ei. Genul ăsta de om. Şi noroc că avea un prieten, Mircea Ionescu sau nu ştiu cum îl cheamă, care ne-a dus acasă pe mine şi pe sora mea. Ăsta era genul lui Mircea Manolescu, fiind un om strălucitor de deştept.

– El a participat puţin la monografii?

– A participat, dar puţin.

– La urma urmei, pe el nu-l prea interesa.

– Nu, nu-l interesa. Nu-l interesa prea mult.

– Şi în învăţământul superior când a intrat?

– Înainte de război.

– La ce profesor a fost el? Nu ştiţi?

– Nu mai ţin minte... Dacă vrei să afli... El e brăilean, dar nu ştiu să-ţi spun rude ale lui.

– Ştiţi, în perioada în care am făcut înregistrările cu dumneavoastră, am luat legătura şi cu Nel Costin.

– Şi ai fost la el? Stătea aici aproape. Nel Costin era nostim. Ştii că a fost cumnatul lui Stahl?

– Da, sigur. N-a prea publicat.

– Nu, Nel Costin nici nu ştiu cu ce se ocupa. La un moment dat ei au fost trimişi, împreună cu Comarnescu, în America, să facă nişte studii acolo. S-au întors, şi Comarnescu a lucrat, a publicat... Dar Nel Costin nu s-a manifestat aşa, ca un tânăr întors din America. După ce a venit de acolo, cu studii speciale, să lucreze pe terenul ăsta... Asta este. El nu era o fire prea dinamică.

– Cred că a lucrat la o agenţie de presă.

– Da, cam aşa ceva. Dar el a fost monografist vechi, adică a fost la Fundul Moldovei, şi la Goicea Mare, probabil şi la Nereju. În Drăguş nu mi-l amintesc. Am fost la ei, la Costinii ăştia, ei locuiau pe lângă Lipscani,

aveau o casă pe strada Stelea. Când am fost acolo, a venit şi Yvonne Stahl. Henri mai era căsătorit atunci cu sora lui Nel.

– *Yvonne Stahl n-a participat deloc la viaţa asta monografistă.*

– Nu. Era scriitoare. Era şi mai mare. Era frumoasă, adică avea o frumuseţe aşa... era măreaţă. Lui Henri Stahl îi ziceau „bouche casquée" /râde/, „gură cască". De naivitate, probabil. Credea că tot ce zboară se mănâncă. Nu ştiu, aşa-i ziceau. Şi de asta l-au însurat foarte repede, ca să aibă o greutate /râde/.

/*privesc fotografii şi desene*/

– *Gică ce facultate a terminat?*

– Gică era prieten cu Mitu, dar era mult mai în vârstă... Uite o poză nostimă, desenată de Stahl.

– *Cine a făcut desenele?*

– Şi Nicu Argintescu a desenat multe, şi Stahl a desenat, şi Mitu a desenat. Toţi au desenat...

Note

1 **Negreanu, Maria**, licenţiată în istorie, doctorat la Londra, participantă la campaniile monografice, colaboratoare a profesorului Rainer, secretara Căminului „Spiru Haret", profesoară de istorie.
2 Vezi convorbirea inclusă în volum.
3 **Zamfirescu, Ion** (1907-2002), istoric literar, sociolog, profesor universitar la Bucureşti. Studii de istoria culturii, de dramaturgie şi istoria teatrului universal.
4 **Frâncu, Gavrilă**, primar din Fundul Moldovei, colaborator al echipelor monografice, participant benevol şi la campania de la Drăguş.
5 **Sterian, Margareta** (1897-1991), pictoriţă şi scriitoare, membră fondatoare a secţiunii plastice a Asociaţiei Culturale Criterion.
6 În 1932-1933.
7 *Teoria şi sociologia vieţii economice. Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat*, 1932.
8 Paula Gusty Herseni, vezi convorbirea inclusă în volum.
9 **Nestor, Iacob Marius** (1901-1989), psiholog şi psihopedagog. Asistent, apoi conferenţiar de psihologie experimentală la catedra profesorului C. Rădulescu-Motru, la Universitatea din Bucureşti.
10 **Papu, Edgar** (1908-1993), eseist, critic şi istoric literar. Studii de teorie literară, de literatură universală şi comparată. Iniţiatorul protocronismului.

11 **Ionescu, Eugen** (1909-1993), scriitor francez de origine română, autor de versuri şi eseuri critice în limba română. În dramaturgie considerat maestru al comicului verbal, al grotescului semnalizând absurdul, alienarea, tragicul existenţial. A fost primit în Academia Franceză.

12 **Manuilă, Veturia**, născută Leucuţia (1896-1986), soţia lui Sabin Manuilă, medic şi sociolog. În 1926-1927 s-a specializat la Universitatea John Hopkins din Baltimore în domeniul asistenţei sociale. Începând din 1929 a organizat şi condus Şcoala Superioară de Asistenţă Socială, iar în 1934 a inaugurat primul serviciu de asistenţă a minorilor delincvenţi din România. În 1947 a părăsit clandestin România, împreună cu soţul ei.

13 **Chelcea, Ion** (1902-1991), doctor în etnografie şi sociologie (Cluj, 1939), conferenţiar de etnografie (Iaşi), director al Muzeului Etnografic al Moldovei, Iaşi (1951-1957), muzeograf principal la Muzeul Satului din Bucureşti (1957-1969). A participat la campania de cercetări monografice condusă de Traian Herseni în Ţara Oltului. Între 1942-1943, sub conducerea lui Anton Golopenţia, a studiat românii de dincolo de Bug.

14 **Oprescu, George** (1881-1969), istoric, critic şi colecţionar de artă, profesor universitar la Bucureşti. Autor de monografii şi sinteze, posesorul celei mai importante colecţii particulare din România. Academician.

15 **Tzigara-Samurcaş, Alexandru** (1872-1952), profesor universitar de istoria artelor, cu studii la Paris, Berlin şi München (doctorat în filosofie). Profesor la Şcoala de Belle-Arte din Bucureşti (1900-1937), directorul Fundaţiei Universitare „Regele Carol I" din 1900, al Muzeului de Artă Naţională din 1906.

16 **Manolescu, Mircea** (?-1983), licenţiat în drept, participant la mai multe campanii, după care s-a dedicat avocaturii, devenind unul dintre fruntaşii Baroului Ilfov. Ulterior şi-a dat doctoratul în sociologie şi a ocupat catedra de sociologie juridică de la Facultatea de Drept din Bucureşti.

17 **Păun, Domnica**, licenţiată în litere, a participat la cercetările monografice de la Fundul Moldovei, Drăguş, Runcu, Cornova. Ulterior a lucrat ca funcţionară la Ministerul Învăţământului.

18 **De Fay, Ştefan** (n. 1919), scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din România şi al Academiei Româno-Americane. A publicat mai multe volume de mărturii despre Mircea Vulcănescu (*Sokrateion*, *Două texte pentru Mircea Vulcănescu*).

19 **Vulcănescu, Margarita Ioana** născută Nicolaescu (1897-1987).

20 **Făcăoaru, Ion** (1897-1984), antropolog, asistent universitar la Cluj. A participat la campania monografică din Şanţ. În perioada guvernării legionare directorul învăţământului superior în Ministerul Instrucţiunii. Între 1941-1948 a fost director la ICS. După 1948 a fost condamnat politic. În 1978 s-a stabilit în Germania.

21 Catedra a primit-o Constantin Sudeţeanu. Vezi convorbirea cu Paula Herseni.
22 **Lassaigne, Jacques** (n.1910), critic de artă francez, autorul unui volum despre Luchian. A fost prezent la cercetarea monografică de la Şanţ. A tradus împreună cu Ilarie Voronca în franceză bocetele româneşti culese de Brăiloiu.
23 **Moisil, Grigore C.** (1906-1973), matematician, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Fondator al şcolii de logică matematică şi teoria algebrică a mecanismelor automate. Activitate de pionierat în domeniul lingvisticii matematice. Academician.
24 A publicat în „Arhiva"...
25 **Jora, Mihail** (1891-1971), compozitor şi dirijor, profesor universitar la Bucureşti. Membru fondator şi preşedinte al Societăţii Compozitorilor Români, creatorul liedului şi baletului românesc.
26 **Stoian, Iorgu**, profesor de filologie greacă şi latină, participant la campania de la Drăguş, urmaşul lui O. Neamţu la conducerea Fundaţiei Culturale după 1948.
27 **Sturza Pop, Irina** (1916-2000), absolventă a Institutului Agronomic din Bucureşti, a luat parte la cercetarea de monografie sumară din plasa Dâmbovnic (1939), soţia profesorului Mihai Pop.
28 **Gusty, Paul** (1859-1944), regizor, unul dintre pionierii regiei de teatru românesti. Director de scenă vreme de aproape 60 de ani la Teatrul Naţional din Bucureşti.
29 **Cioran, Emil** (1911-1995), gânditor şi scriitor francez de origine română. Stabilit în Franţa (1937). Cultivă stilul aforistic şi paradoxul, respingând „sistemele".
30 **Dumitrescu, Horia** (1883-1988), anatomist şi antropolog, profesor universitar la Bucureşti. Autor al unor studii de neuromorfologie comparată şi al unor monografii antropologice (în Ţara Haţegului, la Clopotiva). A colaborat la Atlasul antropologic al Olteniei.
31 Vezi convorbirea inclusă în volum.
32 **Petrescu, Nicolae** (1886-1954), filosof şi sociolog, profesor universitar la Bucureşti. A scris – sub influenţa ideilor hegeliene şi a şcolii antropologice americane – studii de antropologie şi de istoria civilizaţiilor, ca şi de sociologie comparată. Membru corespondent al Academiei Române.
33 Zoe Olimpia Darie.
34 Are un fiu, Matei Georgescu.
35 Olimpia.
36 **Pătraşcu, Miliţa** (1892-1976), sculptoriţă.
37 **Bănăţeanu, Tancred** (1922-1985), etnograf şi istoric de artă populară. Studii privind portul şi ceramica românească.

38 **Crăciun, Constanţa** (n. 1914), membră în C.C. al P.C.R., între 1953-1957 ministru al Culturii.

39 **Pavelescu, Gheorghe** (n. 1915) etnograf, adept al şcolii gustiene, cercetător la Bucureşti, apoi la Sibiu. Studii închinate riturilor funerare şi magiei populare.

40 **Stahl, Paul H**. (n. 1925), etnolog, sociolog, cercetător la Institutul de Istoria Artei şi la Institutul de Studii Sud-Est Europene. Stabilit în 1969 în Franţa, predă etnologie la École des Hautes Études en Sciences Sociales şi la Univ. René Descartes-Sorbonne şi la Laboratoire d'Anthropologie Sociale de la Collège de France. Din 1993 membru de onoare al Academiei Române.

41 **Petrescu, Paul** (n. 1921), etnolog român stabilit în SUA din 1990. Contribuţii importante în domeniile arhitecturii, ceramicii, artelor decorative. Membru de onoare al Academiei Române.

42 **Florescu, Florea (Bobu)**, etnograf, arheolog. Între 1934-1938 a făcut parte din echipele monografice studenţeşti. A participat la cercetarea celor *60 de sate* şi a colaborat la realizarea monografiei satului Nerej. În 1960 s-a stabilit în Germania.

43 Ronca Micznik a lucrat la Institutul de Folclor.

44 **Pătrăşcanu, Lucreţiu** (1900-1954), sociolog, jurist şi om politic, profesor universitar la Bucureşti. Ministru comunist al Justiţiei (1944-1948). A fost arestat în 1948, condamnat la moarte şi executat. Reabilitat postum (1968).

45 **Marinescu, Constantin** (1914-2002), licenţiat în teologie şi litere, comandant de echipă la Fundaţia Culturală Regală, inspector la aceeaşi Fundaţie.

46 **Vultur, Smaranda**, antropolog, conferenţiar la Universitatea de Vest, Timişoara, Departamentul de antropologie şi literatură comparată. Coordonează Grupul de istorie orală şi antropologie culturală la Fundaţia a Treia Europa în cadrul căreia a conceput şi realizat mai multe proiecte de istorie orală.

47 **Ionescu-Siseşti, Nicolae** (1888-1954), neurolog, profesor universitar la Bucureşti, membru corespondent al Academiei Române.

48 **Maurer, Ion Gheorghe** (1902-2000), jurist şi demnitar comunist român, ministru de Externe (1957-1958), preşedinte al Marii Adunări Naţionale (1958-1961) şi al Consiliului de Miniştri (1961-1974). Academician.

49 **Paşcanu, Filip**, jurist, a murit foarte tânăr în atentatul de la Odessa din 1941.

50 **Rădulescu-Pogoneanu, Anina** (1904-1994), psiholog, prima soţie a lui Mircea Vulcănescu.

51 **Vulcănescu**, **Ioana-Maria-Mărgărita,** născută în 1933.

52 **Cazan, Ion C.** (1915), folclorist format la Şcoala sociologică a lui D. Gusti, se ocupă de literatura populară, în mod special de poveşti. Din 1946 a fost ataşat de cultură şi presă la Consulatul Român din Viena.

53 A fost elevul lui A. Golopenţia, a murit în război.
54 Ştefania Cristescu a lucrat o vreme la Statistică.
55 **Botta, Emil** (1911-1977), poet şi actor, frate cu Dan Botta. Lirică romantică în care reînvie mitologia autohtonă. Roluri de tragedie şi de dramă pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti.
56 **Botta, Dan** (1907-1958), scriitor. Lirică ermetică, muzicalitate a versurilor; eseuri şi teoretizări ale poeziei.

Paula Herseni*

„Erau oamenii mai apropiaţi unii de alţii“

Cei care au aflat de intenţia mea de a o aborda pe doamna Herseni pentru a o întreba despre amintirile legate de Şcoala, care a jucat un rol atât de important în viaţa ei, m-au avertizat că nu am şanse de succes, fiindcă s-a retras demult în umbra lui Traian Herseni, iar după moartea acestuia, în 1981 a devenit şi mai retrasă. Nu am renunţat, totuşi. Doamna Herseni a refuzat la început ideea interviului din modestie, dar ulterior, cu ajutorul fiicei sale am reuşit s-o convingem că ceea ce îşi aminteşte, ceea ce ştie, nu este lipsit de importanţă.

Paula Herseni nu a scris lucrări în cadrul Şcolii, în schimb l-a ajutat pe soţul ei, iar Traian Herseni fără acest sprijin n-ar fi putut ajunge cel mai prolific autor al Şcolii gustiene.

– Când aţi auzit prima dată de sociologie?

– La şcoală... Atunci nu era încă şcoala de la Bucureşti... În ’26 am intrat la facultate.

– La Litere şi Filosofie?

– La Litere şi Filosofie. Am făcut de fapt Literele, le-am terminat, mi-am luat licenţa în Litere. Şi la Filosofie am dat examen, dar n-am mai dat licenţa. Şi nu chiar în ’26, nu în primul an făceam sociologie, sociologia

---

* **Herseni, Paula** (născută Gusty, 1907), licenţiată în litere. A participat la campaniile monografice din Drăguş, Runcu, Cornova. Între 1936-1938 a cercetat, alături de soţul ei, Traian Herseni, cetele de feciori din Ţara Oltului. A publicat sinteze bibliografice ale Şcolii Sociologice de la Bucureşti.

se făcea doi ani atunci, în '27 şi în '28. Şi atunci l-am cunoscut pe profesorul Gusti şi pe Ricu Stahl, pe Mircea Vulcănescu, erau în jurul lui Gusti, evident, Vlădescu-Răcoasa care făcea seminar şi...

– Ce v-a atras, în ce împrejurare aţi ajuns la sociologie?

– Era obligatoriu să faci pentru licenţă şi sociologia şi, intrând acolo, felul în care vorbea profesorul Gusti... Şi era o atmosferă, alta decât la ceilalţi profesori şi...

– Ce înseamnă alta? Foarte multă lume spune „alta"...

– Alta... Ştiu eu cum să vă spun? Erau oamenii mai apropiaţi unii de alţii, interesul era mai mare pentru ceea ce se întâmpla, dar erau oamenii foarte simpatici. Şi atunci, fără să vrei, de la om ajungeai... ori de la om ajungeai la ştiinţă, ori de la ştiinţă la oameni. Era aşa un du-te, vino continuu.

– Cum erau ceilalţi profesori de la Filosofie, bunăoară P.P. Negulescu?

– Era rece, nu ştiu cum. Profesorul Gusti avea felul lui de a vorbi, vedeai că trăia ceea ce spunea, şi îl interesa ceea ce spunea. Ceilalţi aveau aerul că expun. Era ora, cursul care trebuia... materia care trebuia expusă, şi o expuneau – afară de Nae Ionescu. La Nae Ionescu era cam acelaşi lucru, de-aia avea tot aşa de mulţi aderenţi. Explica... cum să spun, cu mai mult foc decât profesorul Gusti, însă şi la Gusti era acelaşi lucru. Avea un fel de a prezenta lucrurile care era viu, nu scris, scris şi citit.

– Şi Motru era tot aşa de distant faţă de studenţi?

– Nu. Nu era aşa de distant, dar nu ştiu de ce, nu ne-a atras.

– Se spune şi de Vianu că atrăgea...

– Da, şi Vianu era foarte... Vorbea frumos şi asta atrăgea... Pe urmă estetica era un obiect foarte interesant, mai apropiat de preocupările fiecăruia, şi atrăgea şi el.

– Faptul că el trata estetica nu în sine, ci integrat în cultură, adică avea o viziune oarecum mai largă asupra disciplinei decât puriştii esteticii...

– Da, că erau pe o singură linie. De altfel şi Vianu a încercat să fie monografist, şi n-a prins.

– De ce?

– Nu i-a plăcut. A venit la Drăguş, dacă nu mă înşel, a venit şi el, şi a stat... Nu ştiu dacă a stat o săptămână, şi pe urmă a plecat. L-am luat cu noi prin sat, să vorbească cu oamenii. Nu se putea apropia aşa de mult de ţărani.

– *Dar Gusti putea?*

– Da...

– *Dacă era primar ţăranul...*

– Da. /*râde*/ Bine, dar el îi împingea pe ceilalţi, şi atunci, între studenţi şi ţărani era o adevărată prietenie. Am rămas cu mulţi prieteni, veneau în Bucureşti, trăgeau la noi, aveau necazuri – veneau la profesorul Gusti ca la tatăl lor, şi le rezolva tot felul de încurcături... Am cununat acolo... Nu v-a spus nimeni că monografia în totalitatea ei – eram optzeci – a cununat două perechi, dintre care una, nu ştiu, n-a prea mers aşa bine, dar altă pereche a rămas…

– *Adică toată monografia a fost naş sau Gusti?*

– Bine... Nu, nu Gusti... De fapt, cine a fost, Doamne... Mi se pare Rom Cotaru[1] a fost naş, şi nu ştiu cine a fost naşă... Domnica Păun? Nu-mi aduc aminte. Erau naşii...

– *Am să aduc fotografia, că am fotografia asta, dar nu ştiu cine-s acolo...*

– Da. Cred că o am şi eu pe undeva.

– *La Drăguş.*

– La Drăguş, da. Însă noi în glumă spuneam că i-a cununat toată echipa, şi ei ne spuneau naşi la toată lumea, în frunte cu, sigur, naşul cel mare... Era profesorul Gusti, dar toţi ceilalţi eram naşi şi naşe!

– *Prima cercetare a fost deci Drăguşul. Nu aţi fost la Fundul Moldovei?*

– Prima cercetare a fost la Ruşeţu sau la Goicea Mare...

– *Şi la care aţi fost dumneavoastră?*

– Eu la Drăguş. Bărbatul meu a fost la Fundul Moldovei.

– *Cu Mihai Pop în cameră.*

– Da. Iar eu am fost la Drăguş cu Marcela Focşa într-o cameră.

– *Am văzut fotografiile de acolo. Se pare că şcoala avea această „manie" de a se fotografia.*

– De la Gusti citire... De la Gusti citire, şi s-a întins boala imediat la toată lumea. Am aici fotografiile din '29, cu echipa. /*se privesc pozele*/ Acesta este Matei Socor... Ăsta-i Traian Herseni, ăsta-i Amzăr, dacă văd bine, Mitu Georgescu, Ricu Stahl, aici trebuie să fie profesorul...

– *Rainer... Pe aceştia îi recunosc, Gusti, Rainer, chelia asta e a lui Brăiloiu.*

– Da. Ăsta e Nicu Argintescu... Nu ştiu, mai trăieşte Nicu Argintescu? Nu... Ăsta, dacă nu mă înşel e Gică Dumitrescu, Mitu Georgescu, Ricu Stahl, Rom Cotaru, Marcela Focşa, Ion Zamfirescu, subsemnata e numai acolo... Zizi Constante, Elena nu e aici. Asta nu-mi mai aduc aminte cine,

ăsta ştiu că e Matei Socor, ah ăsta... cum îl chema, Doamne... era... un cooperatist era...

– *Ce înseamnă cooperatist?*

– Erau cursuri de cooperative şi înfiinţau cooperative prin diverse sate şi...

– *Cooperative de care... de lapte?*

– Nu, cooperative de vânzare de mărfuri, ştiţi... Ca să nu trebuiască ţăranii să se ducă la oraş, care era oarecum departe, şi nu găseau ce le trebuia. Şi atunci făceau o cooperativă în sat, şi li se aduceau mărfurile de care aveau toţi nevoie. Era, evident, şi mai ieftin, şi nu trebuia să se deplaseze.

– *Nu ştiam că aveau şcoli de cooperaţie...*

– A fost, a fost o şcoală... Aici, tot la Drăguş, profesorul Gusti cu fetele din echipă. Asta e Marioara Negreanu, asta e... nu ştiu, era o cosmoloagă... era geografă, asta e Dochia Ioanovici, Ştefania Cristescu...

– *Golopenţia...*

– Golopenţia, prea frumoasa Mona Rădulescu... Care afară de faptul că era – bârfă – afară de faptul că era frumoasă, încolo nu mai avea nimic. Asta e echipa de gospodărie la lucru.

– *Aţi fost în echipa de gospodărie?*

– La echipa de gospodărie, avea fiecare echipă... Din celelalte echipe se dădea câte un membru, când se făcea cercetarea unei gospodării. Şi fiecare... unul cerceta partea economică, eu eram cu industria casnică, altul cu relaţiile familiale, altul cu istoricul familiei, fiecare...

– *Spiţă de neam...*

– Spiţă de neam... Asta era specialitatea lui Ricu, cu spiţele, ca să exemplifice, cum înţelegea el înfiinţarea satelor şi umblatul satelor pe bătrâni. Jumătate din monografişti au o familie. Şi atunci aici sunt bătrânii întemeietori, şi aici sunt urmaşii...

– *Şi de ce stă aici singur?*

– Fiindcă era adoptat. Era bătrân adoptat.

– *El zice că nu. Era sterp...*

– Mitu Georgescu, Xenia Costa-Foru, Ricu Stahl, Mircea Vulcănescu, ăştia erau bătrânii întemeietori, şi fiecare avea şi un...

– *Cine era Seana?*

– Xenia... Mircea Vulcănescu a botezat-o Seana, ca să fie în ton cu Drăguşul, unde erau foarte multe Seane. Lui Mircea Vulcănescu, tot din

pricina Drăguşului, i se spunea Drulea... Drulea în Drăguş era diavolul. Fiindcă avea o privire sclipitoare, nu ştiu cum să-ţi spun, aşa...

– *Şi dumneavoastră unde sunteţi?*

– Eu sunt fiica lui Drulea. Şi aici este... Trebuie să fi auzit şi dumneata de Traşu cojocaru'. N-ai auzit de el? Era unul din artiştii Drăguşului, şi nu numai al Drăguşului. Cojoacele lui au ajuns şi la expoziţia din Paris. Şi a avut atelier. La un moment dat, când s-a înfiinţat Muzeul Satului, el a adus pentru un timp aici cu... avea nu ştiu, o fată sau două, care lucrau cu el şi făcea nişte cojoace splendide. Şi cojocele, şi cojoace mari, şi...

– *Nu ştiam. N-am ştiut.*

– Se poate? Aţi auzit de Drăguş, şi de Traşu, de nenea Traşu nu v-a vorbit nimeni? Toată lumea alerga la el... Ştia şi foarte multe lucruri şi era vorbăreţ. Stând mereu şi... Era infirm, nu ştiu, din naştere...

– *Eu ştiu despre cel care ştia balade, despre care povesteşte Harry Brauner în cartea*[2] *lui. Nu ştiu dacă aţi văzut-o?*

– N-am văzut-o. Când a apărut?

– *În urmă cu vreo patru-cinci ani, nu ştiu.*

– Poate aşa, fiindcă după ce s-a prăpădit bărbatul meu... Fiindcă altfel am fi ştiut...

– *Da. E interesantă cartea şi îl caracterizează exact.*

– Ce să vă mai arăt? În 1938 s-a întors o echipă condusă de Herseni la Drăguş, ca să... era vorba să... A început el să publice, s-au şi publicat...

– *Pentru congres... Pentru congres a vrut să definitiveze nişte lucrări...*

– Aşa... Şi aici este echipa ultimă care a fost acolo. Juju, Costel Stănescu, care, săracul, a murit în război, Tarcea, care a murit în război. Şi aici la Şanţ, profesorul Gusti cu Jacques Lassaigne.

– *Şi despre Jacques Lassaigne scrie foarte mult Brauner.*

– Da. Titlul cărţii lui Brauner?

– *Ceva aşa, braunerian... Să auzi iarba cum creşte...*

– Să-i telefonez Lenei... nu-i mai ştiu numărul, să-l caut în cartea de telefon.

– *Vi-l dau eu... Şi poza asta cu fetele îmbrăcate aici...*

– Asta e la Runcu... Asta e şedinţa pentru probleme de familie, Xenia Costa-Foru, Ricu Stahl, Domnica Păun, Zizi Constante, Mona Rădulescu, Herseni. Şi asta una din vestitele şedinţe... Ştiţi cum am făcut? Ne-am reconstituit afară, de aia se vede că... Au dus, vedeţi, şi tablourile,

tabla şi scaunele şi tot. Profesorul voia să fie o fotografie a şedinţelor. Şedinţele erau după masa de seară, de la opt, şi ţineau până la zece, la unsprezece, şi noi eram obosiţi.

– *Dar după terminarea şedinţei?*

– Am plecat la plimbare. Masa se servea între şapte şi opt la şcoală, în sala de mese pe care aţi văzut-o. Era dejunul de dimineaţa. Venea cine voia, cine nu voia, nu venea. Şi de acolo plecai în sat. Şi mergeai în sat până pe la unu, şi între unu şi două sau unu şi trei, nu-mi aduc aminte, era masa. Şi după masă porneai iarăşi în sat, că de abia veneau oamenii, se întorceau... Lasă că umblam pe câmp după ei, şi se uitau... Unii erau drăguţi şi înţelegeau, alţii se uitau urât, dar totuşi, răspundeau foarte frumos. Şi asta era până spre seară. Seara era masa, şi după masă – hai la şedinţă. Şi după şedinţă, într-adevăr, trebuia să faci măcar o oră-două plimbare, ca să ai curaj pentru a doua zi.

– *Ce v-a făcut să mergeţi la Drăguş? Că obligatoriu nu a fost...*

– Nu. Uitaţi, colegele mele, care îmi erau şi prietene, Zizi Constante şi Marcela Focşa – care erau mai aventuroase decât mine – s-au dus înainte de a da licenţa, s-au dus la Fundul Moldovei. Şi mi-au povestit atât de mult şi atât de interesant de ce au făcut şi de toată atmosfera, încât am izbutit pe urmă, în ’29 să obţin şi eu aprobarea părinţilor, şi să mă duc în monografie. Aşa am ajuns. Era ceva interesant, era ceva... altceva decât buchea cărţii, făceai cunoştinţă cu viaţa, cu realitatea... La vârsta asta te atrăgea.

– *Acuma, dumneavoastră aţi fost sută la sută urbană...*

– Sută la mie sau mie la sută!

– *Şi ajunsă la ţară, totuşi este altceva decât să te duci la piaţă, şi vezi acolo câţiva ţărani care-şi vând produsele.*

– Sigur, de aia a interesat foarte mult.

– *N-aţi primit în prealabil sfaturi despre felul cum trebuie să stai de vorbă cu sătenii, ce obiceiuri sunt, ce anume trebuie respectat ca să nu faci vreo boacănă...*

– Nu-mi aduc aminte. Cred că nu era nevoie, pentru că din instinct ştiam cum să ne purtăm cu oamenii. Mi-aduc aminte, în sfârşit, de cineva – vorba lui Caragiale, „Nu spun cine, persoană însemnată...“ –, o monografistă, care fiind moşiereasă, lua ţăranii aşa, mai de sus, şi-i tutuia. Şi a repezit-o o lele „Seana“ de asta, de toată frumuseţea. Pur şi simplu a luat-o şi ea cu „tu“ şi cu numele... Însă fata care era inteligentă, a înţeles,

şi pe urmă a ştiut cum să se poarte. Dar noi, care nu eram moşierese, am ştiut din instinct cum să ne purtăm cu oamenii.

– Ar fi interesant de văzut structura socială a monografiştilor. Cam din ce clase şi medii veneau.

– Din toate.

– Din toate... Dar cred că predominau copiii de origine rurală.

– Nu cred. Zizi, Marcela, eu, Mircea, Ricu, Mitu, Gică – orăşeni get-beget.

– Da, interesant. Cred că ulterior au fost mai mulţi de la ţară.

– Se poate.

– Cel puţin cei cu care am stat eu de vorbă au fost foarte mulţi originari de la ţară, chiar dacă nu neapărat copii de ţărani.

– Bine, aşa poate...

– Bernea nu era...

– Nu era. Amzăr – da. Ionică nu era.

– Nu, burghez...

– Cine a mai fost? Samarineanu nu ştiu. Şi încolo, Mircea Vulcănescu era boier.

– Boier? N-a fost tatăl lui inspector de finanţe?

– Nu ştiu. Se poate. Nu, nu-mi aduc aminte. Ştiu că Mircea a fost în Ministerul de Finanţe mare şi tare nu ştiu ce... Pe urmă, pe chestia asta a şi...

– În sfârşit. E foarte interesant, vedeţi, eu am crezut că există, cum se zice în antropologie, un şoc cultural. Adică te duci de la Bucureşti cu o anumită mentalitate, cu un anumit mod de comunicare, şi ajungi la ţară şi imediat poţi să comunici...

– Te adaptezi, nu? Dacă ai dragoste şi interes pentru ceea ce faci, e normal să faci tot posibilul ca să te adaptezi. Asta vine, în fine, natural. Cine nu s-a putut adapta, n-a mai venit.

– Şi au fost din aceştia...

– Au fost. Au fost. De pildă Sandu Dima, profesorul care a fost la Drăguş, şi pe urmă n-a mai fost. E drept că a fost şi bolnav, dar nu, nu l-a atras.

– Nici pe Vianu până la urmă...

– Nici pe Vianu.

– Sau Alexandru Claudian a fost la Fundul Moldovei şi n-a mai venit.

– N-a mai venit.

– *I-a ajuns.*

– I-a ajuns, da. Vlădescu-Răcoasa...

– *El a început să se plimbe prin Europa. Se pare că nu are, practic, amintiri despre cele două campanii la care a fost.*

– Da, probabil că nu le-a trăit sufleteşte.

– *Probabil că făcea acelaşi lucru pe care-l făcea Gusti, aştepta şedinţa de seară.*

– Da...

– *Într-una dintre fotografii, care a şi apărut în presă, îl vezi pe Gusti cu o ţărancă, el luând notiţe.*

– Ei, se întâmplase asta.

– *Da?*

– Da. Se plimba prin sat, şi vedea un lucru care îl interesa, îşi nota, şi pe urmă ne lua de scurt, dar cutare lucru l-aţi văzut? Dar cum se poate că nu ştiţi lucrul ăsta? Era un fel de control, aşa.

– *Care a fost motivaţia muncii, practic?*

– Nu pot să vă spun pentru ceilalţi care a fost... Pentru mine şi pentru fetele din jurul meu era... Ne interesa lucrul pe care l-am făcut, şi ne-am angajat să-l facem, şi pur şi simplu, ne plăcea. Ştiu că Marcela stătea zile întregi cu nasul în cusături şi făcea... trecea florile pe...

– *Pe hârtie milimetrică.*

– Pe hârtie milimetrică sau le desena şi le picta pe hârtie de desen. Eu eram toată vremea unde-i un război în funcţie, să mă duc să văd ce face, unde se scarmănă lâna, unde se spală cânepa, unde se piaptănă cânepa, eram... Dar mă interesa lucrul ăsta! Dar ştiţi care era culmea? Lucrarea pe care am făcut-o, a dispărut, nu-mi găsesc manuscrisul nicăieri.

– *A rămas în manuscris?*

– Da. Nu s-a apucat să... Practic tot materialul care s-a adunat, ştiţi, a fost ars. Decanul facultăţii de filosofie...

– *Cine a fost?*

– Nu-mi aduc aminte cine, nu-mi aduc aminte. Vedeţi, nu-mi aduc aminte, şi atunci eram foarte încurcaţi. Tata era bolnav, căzuse o bombă pe casa unde locuiau ei, a trebuit să plecăm din Bucureşti, şi am auzit că din ordinul... nu ştiu, al decanului Facultăţii de Filosofie sau a rectorului, s-au luat toate materialele de la – nu ştiu, dacă şi din altă parte, dar de la Seminarul de Sociologie, unde era un adevărat tezaur, şi de la Georgescu Tistu[3] – nu ştiu, dacă aţi auzit de el...

– *Da.*

– Tistu făcea bibliografia satului, şi avea enorm de mult material... Ei, materialul ăla şi cu materialul ăsta a fost ars, sub cuvânt că nu mai interesează. Şi acum s-ar da nu ştiu cât, ca să poţi să-l ai, şi să-l poţi valorifica. S-au publicat o mulţime de cărţi cu material de folcloristică şi de... de acum în urmă. Ştiţi, numai atât: *Nunta la români*, *Basmele românilor*...

– Mărginenii Sibiului – *asta e ultima.*

– Ultima, da. Şi acum, sperăm, în '87 să apară materialele culese de bărbatul meu în şaizeci şi opt sau şaptezeci şi două de sate, din ţara Oltului, *Cetele de feciori din Ţara Oltului*, materialul brut, ca să spun aşa. Colindele şi obiceiurile, după care a fost făcută acea... *Urme străvechi de cultură românească.*

– *La Drăguş vă preocupa, deci, industria textilă sau industria casnică – practic etnografie, cum se zicea.*

– Însă nu numai partea tehnică şi, de pildă, cine executa lucrările, participau şi bărbaţii, participau şi copiii, fiecare ce muncă avea. Pe urmă obiceiurile legate de... Eu am văzut aşa, cam ca o unitate. Asta ni se cam reproşa, dar, în sfârşit...

– *Pentru asta trebuia să vă laude, nu să vă reproşeze.*

– Bine, nu-mi reproşau cei de sus, ci cei de prin lături. Obiceiurile, superstiţiile legate de... nu numai munca brută, ştiţi.

– *De superstiţii se ocupa şi Ştefania Cristescu.*

– Da, de alea. Dar ea a făcut mai multe în alte domenii. Era în legătură cu nunta, cu gospodăria... Pe mine mă interesa strict ce era în legătură cu industria casnică. Fiindcă erau tot felul de practici, când puneau războiul, când scoteau vălul de pe război... Trebuia, de pildă, vălul de pe război scos repede, ca să nu aibă timp nu ştiu cine, să nu se bage vreun spirit rău sau ceva de genul ăsta. Sigur că femeile de cele mai multe ori râdeau de chestia asta, însă îmi spuneau care erau obiceiurile vechi.

– *Şi cred că şi făceau, că nu strică dacă faci...*

– Nu ştiu, că în faţa mea n-au făcut nici una.

– *Campania a durat cam o lună...*

– Da, cam atâta era.

– *După aceea s-au ţinut nişte şedinţe de prelucrare, de prezentare a materialului?*

– Da, da. Şi a fost o expoziţie după Drăguş, sala Seminarului de Sociologie era transformată în expoziţie, cu costume, cu un război montat acolo, cu o cameră ţărănească acolo, ceea ce a dat probabil ideea pentru Muzeul Satului de mai târziu.

– *Vă aduceţi aminte de deschiderea expoziţiei? Ce primire a avut în Universitate această expoziţie? Nu vă aduceţi aminte?*

– Nu-mi aduc aminte. Ca de obicei, probabil unii spuneau că e interesantă, alţii spuneau că n-are legătură cu ştiinţa... Ca de obicei.

– *Cum au fost privite de către studenţi aceste campanii de cercetare ale lui Gusti? Aveau monografiştii prestigiu printre studenţi, adică cine era monografist putea fi mândru de treaba asta?*

– Putea. Avea o oarecare importanţă aşa. În general monografiştii ţineau unii la alţii, sigur, că erau – ca peste tot, ca printre oameni, nu? – şi gelozii, mici lucrături, însă în mare era o legătură între monografişti. Când spuneai monografist, gata, i se lua apărarea instinctiv.

– *Da. Însă în acelaşi timp, unde sunt optzeci de oameni, imposibil să nu fie „bisericuţe".*

– Au rămas puţini. Au fost optzeci în echipa la Drăguş, însă pe urmă la Runcu au fost mult mai puţini, şi la Şanţ... Pe urmă iarăşi s-au înmulţit când s-a înfiinţat Institutul... cum îi spunea?

– *Serviciul Social.*

– Serviciul Social. Atunci, sigur, iarăşi s-au înmulţit...

– *Au fost mulţi bani acolo...*

– Au fost foarte mulţi, fiindcă erau studenţii care erau obligaţi să facă serviciul când terminau sau în timpul facultăţii cercetări de teren. Însă erau cincizeci care ţineau unii la alţii şi...

– *Aceste monografii au determinat şi legăturile de mai târziu, de prietenie, de...*

– Da. Sigur că da. Era Ionică, Amzăr, Bernea, Samarineanu şi nu mai ştiu cine, care pe urmă au scos o revistă. Uite, nu-mi aduc aminte cum îi spunea...

– *Rânduiala.*

– Aşa, *Rânduiala*. Şi era Ricu, Vulcănescu, Mitu Georgescu, pe urmă mai târziu – Traian a fost mai tânăr decât ei – şi cu Nicu Argintescu, Xenia Costa-Foru, Marcela Focşa... Mircea Manolescu era avocat şi făcea... era în echipa de drept juridic şi administrativ, ceva cam aşa, dar nu l-a atras prea mult. Însă s-au păstrat legăturile de prietenie.

– Bernea e destul de dezamăgit...

– Ei bine, a avut şi el o viaţă grea, şi când a izbutit şi el...

– Însă e foarte interesant că Ion Ionică a fost un om foarte stimat, şi din dreapta, şi din stânga, cum s-ar zice.

– Da, da. Era om foarte fin, inteligent, respecta omul nu numai prin educaţie, dar şi din instinct.

– Se spune că în 1945 a fost împuşcat de contrabandişti.

– Da. El plecase în Germania, şi în '44 sau în '45 a vrut să se întoarcă în ţară, şi a mai trecut încă cu nu ştiu cine în Italia. Pe atunci se putea veni în ţară pe acolo, şi contrabandiştii au crezut că sunt cine ştie ce bogătaşi şi au fost omorâţi. Biata Liliana nici nu ştie unde au fost aruncaţi, într-o prăpastie – aşa se spune. Apoi cât a tras şi biata femeia aia...

– Aveţi cumva numărul ei de telefon?

– Am s-o întreb... Nu ştiu în ce măsură ar...

– Poate să-mi spună şi direct, eu nu mă supăr. Înţeleg perfect pe oricine dacă nu doreşte să vorbească. Nevastă-mea spune aşa: „Nu mă mir că tu pui întrebări. Mă mir că oamenii îţi răspund." Dar n-am vorbit încă despre Runcu, care a fost următoarea staţie. A doua pentru dumneavoastră.

– A doua pentru mine, da. Pentru mine, vedeţi, Drăguşul a fost ceva cu totul nou, a fost primul meu contact cu satul şi...

– Sunteţi cea mai urbană din toată echipa.

– A, am 127 de ani de Bucureşti! Tata s-a născut în 1859... Şi de aia mi-a rămas mai cald, mai amănunţit în minte Drăguşul. La Runcu, ce să vă spun? Era... sigur, ţărănimea era cu totul alta decât cei cu care mă obişnuisem la Drăguş, însă ne-am înţeles foarte uşor. Unde era obiceiul să locuim la ţărani, ne-am împrietenit imediat, am stat la o ţărancă văduvă, şi ne-am înţeles foarte bine, avea o nepoţică şi...

– Acolo tot cu industria casnică...

– Da, eu cu industria casnică. Şi interesant, diferenţe, însă destul de mici. Normal, tehnica era aceeaşi, mici diferenţe la ţesături, la flori, la astea şi tot aşa, viaţa echipei era aceeaşi. Adică dimineaţa sculare...

– Dar nu a mai fost Gusti acolo tot timpul...

– Vai de mine... Vai de mine... Se poate!

– A fost tot timpul?

– Da, sigur!

– La Runcu?

– Da.

– A, la Cornu a venit aşa, în vizită...

– De Cornu ăla îmi aduc foarte puţin aminte, dar la Runcu a stat cu noi. Se putea? Şi era tot acelaşi regim, adică dimineaţa între şapte şi opt era... Cine voia să se ducă să-şi mănânce masa de dimineaţa, pe urmă toţi plecam pe teren, alergam după ţărani pe unde se găseau, cei mai mulţi la câmp, şi noi cu carnetul şi creionul după ei. Şi, în sfârşit, pentru mine mai puţin, aveam de-a face cu războiul şi cu ţesăturile, aveam mai multe şanse să stau acasă. Dar nu prea le găseam pe ţărănci la război, toate îmi spuneau că asta e activitate de iarnă, nu-i activitate de vară. Pe urmă, la masa obişnuită, între unu şi două, cred, unu şi trei – ei, câteodată ne înhăţa Profesorul la o şedinţă-fulger, ca să vadă ce anume s-a făcut –, pe urmă plecam iarăşi pe teren , seara era – cred că la opt – era masa şi, după masă, venea şedinţa cea mare, care ţinea uneori până la zece-unsprezece, în care fiecare şef de echipă trebuia să expună ce s-a făcut în ziua respectivă. Eram întrebaţi şi noi, ce greutăţi am avut, ce propuneri mai facem...

– Satele astea aveau foarte mulţi oameni plecaţi la oraş, erau olteni cu cobiliţe în Bucureşti...

– Nu, nu-mi aduc aminte.

– Adică, mai pierduseră din arhaismele lor, nu?

– Nu-mi aduc aminte.

– La această cercetare deja a fost şi Elena Constante cu...

– Da, da. Zizi Constante a fost încă de la Fundul Moldovei, dar Lena a participat într-un fel şi ea la Drăguş, fiindcă era Casa Artiştilor la Sâmbăta de Sus, ea era acolo, şi a venit în vizită la noi, şi a atras-o munca asta...

– Şi mai ales Harry Brauner, nu?

– A, nu, ăsta a venit mult mai târziu. Da... Nu, nu.

– Mi-au povestit cum a vorbit Lena cu o vrăjitoare de acolo, să-l vrăjească pe Harry...

– Dar nu ştiu, eu nu cunosc. Ea ştie mai bine decât mine. Pentru mine...

– Mă interesează şi aceste relaţii extraştiinţifice, cum s-ar zice. Mai exista şi timp liber, mai erau şi tineri oamenii, nu?

– Timp liber era cam puţin pentru cei care erau serioşi. Întotdeauna au fost şi oameni conştiincioşi, şi mai puţin conştiincioşi. Ştiu că pentru noi... Alergam toată ziua cu disperare, să găsim pe cineva care să ne spună ce ne interesează. Seara pe urmă cu şedinţele profesorului şi...

– E interesant că nu exista, totuşi, o finalitate a acestor cercetări, adică nu aţi cercetat cu gândul la o carte, la o...

– Nu, ne interesa realitatea, să aflăm, care e realitatea. Pe urmă, cartea venea, normal, după. Dar interesantă era realitatea.

– Dar nici Gusti nu schiţase un deziderat în care să se integreze aceste cercetări... Nici dumneavoastră n-aţi ajuns să publicaţi o mulţime de lucruri.

– Da, bine, materialul meu nici nu mai ştiu unde e, l-am pierdut pe undeva. A şi fost ars materialul, v-am spus. Aia a fost o adevărată crimă, după părerea mea. Şi materialul ăsta, şi Georgescu-Tistu făcea bibliografia satului, şi a avut enorm de mult material.

– Tistu a ieşit mai târziu din monografie?

– Nu, Tistu n-a fost în monografie, el – prin faptul că l-a interesat bibliografia satului – normal, a avut şi legături cu Gusti, şi cu monografia. Şi am lucrat... şi eu am lucrat la el pentru bibliografia satului. El stătea la... avea biblioteca sus, la etajul patru la facultate. Şi era plin cu materiale adunate.

– Pentru Runcu?

– Nu, pentru satul în general. Aduna tot ce s-a scris despre sat.

– Dar asta e imens!

– Despre sat, plus şi materialul... folclorul adunat, datele etnografice, era o lucrare imensă.

– Credeam că vă referiţi la Runcu.

– Nu. Nu, nu. Mi se pare că acolo a căzut o bombă, şi a fost un incendiu la etajul patru, nu mai îmi aduc bine aminte. În orice caz, păcat de tot materialul.

– Sigur că da.

– De la Runcu ce să vă mai spun? Ne-am trezit la un moment dat, probabil că vi s-a spus, cu o echipă de nemţişori. Un sociolog neamţ, uite... Aştia au fost băieţi care au venit şi au făcut cercetări cu noi. A fost un profesor de sociologie, un „von" nu ştiu cum...

– Von Wiese[4]?

– Nu, nu von Wiese... alt „von", care era relaţionist, şi care, la un moment dat – nu ştiu dacă influenţat de România sau ce s-a întâmplat – a făcut şi el o cercetare într-un sat în Germania. Din punctul lui... teoriile lui erau relaţioniste. Pe urmă, nu ştiu cum au venit în legătură, însă profesorul a invitat o echipă de studenţi ai profesorului... cum Dumnezeu îl chema[5]?

– *Traian Herseni a avut legătură când a fost la studii în Germania cu acest profesor?*

– Nu, nu. Nu.

– *Adică el n-a ademenit pe nimeni...*

– Nu, nu, nu. Cred că a fost mai repede invers. Că relaţionismul era niţel cam... Şi a venit o echipă de studenţi, şi au stat un timp – evident că, necunoscând limba şi dintre echipieri au fost foarte puţini care cunoşteau limba germană...

– *Cunoşteau mai degrabă franceză.*

– Da.

– *La un moment dat a venit Maunier*[6] *şi a fost mi se pare undeva în Banat...*

– Da. Iar la Şanţ a venit Jacques Lassaigne.

– *Dar asta mai târziu, prin '36... '35?*

– Da.

– *Cred că la Drăguş aţi avut mai mult vizitatori din ţară, aşa, universitari. La Drăguş au venit destul de mulţi. Şi Vianu, şi...*

– Da. Vianu nu s-a împăcat deloc cu viaţa rurală şi... Nu mai îmi aduc aminte cine a fost...

– *Dima.*

– Da, bine, Dima pe vremea aia era student. Era cu un an sau doi înaintea noastră, şi nici el nu s-a împăcat, nici cu sociologia, nici cu satul.

– *Dar până la urmă în seria asta de Făgăraş şi Drăguş a scos şi el o carte.*

– Da, ceva cu estetica... Atât a fost. Pe urmă n-a mai venit. S-a îndreptat spre istorie literară, literatură comparată.

– *Din punctul de vedere al amintirilor, Runcu pentru dumneavoastră cred că pur şi simplu a fost umbrit de Drăguş...*

– Drăguş, da. Pentru mine o revelaţie, ceva cu totul...

– *Toată lumea a spus că a fost culmea din toate punctele de vedere.*

– Pentru că era un sat foarte bine păstrat din punctul nostru de vedere. Pentru ei, sigur că era mai greu, dar şi ca muncă agricolă, şi ca obiceiuri păstrate, şi limba păstrată, şi costumele, cel puţin erau o frumuseţe ţesăturile, lucrau femeile... Camerele din Drăguş erau adevărate muzee.

– *Ulterior – şi destul de pripit – şcoala Gusti a fost apostrofată că ar fi avut o tendinţă de etnografism, adică de a prinde anumite zone foarte colorate şi pitoreşti, nu?*

– Nu... Căutau acolo unde viaţa s-a păstrat mai autentic ţărănească, şi pe urmă s-a mers din sat în sat... În orice caz, faptul că atunci când s-a

gândit la monografia de regiune s-a întors la Făgăraş, arată că se căuta unde s-a păstrat mai bine tradiţia şi viaţa...

– În aceste cercetări dumneavoastră când făceaţi aceste însemnări despre industria casnică urmăreaţi şi mişcarea de schimbare şi influenţa urbanului?

– Evident că da. De la practicile vrăjitoreşti, ca să zicem aşa, de la superstiţii, şi până la împrumuturile din tehnica nouă, din ţesăturile care apăreau...

– Şi cu ce ecou a rămas Runcu atunci? Nu vă aduceţi aminte...

– Nu... Drăguşul a fost atunci, a impresionat atât de mult, încât am adunat materiale şi vechi şi mai noi, şi s-a făcut – probabil că ştiţi – expoziţia în cele două camere.

– Da, da, da. Am şi discutat data trecută despre asta. În anul următor, în '31 a fost Cornova, când deja Gusti era ministru.

– Da.

– Şi deci aţi fost acolo fără şeful tribului...

– Fără şeful cel mare, fără magistru... Era Ricu, era Vulcănescu, începuse şi Herseni să fie conducător...

– Era altceva pentru echipieri să treacă Prutul în Basarabia...

– Era cu totul altceva. Satul era sat, pentru că nu era pavat, n-avea canalizare, erau casele mai mici, dar pentru mine în special a fost o dezolare. Eu n-am avut... nu prea am avut ce face acolo, erau îmbrăcate absolut ca la oraş, cu fuste şi cu bluze sau rochiţe întregi din pânzeturi cumpărate şi croite acolo...

– N-aveau deloc industrie casnică?

– Covoare, asta făceau, vestitele covoare basarabene, ştiţi cum erau, acelea, au fondul, în special fondul negru. Au fondul negru şi cu flori mari sau mai mici, de obicei mari, roşii, cu roşu, cu verde, altfel frumos lucrate, dar cam…

– Nici duminică sau de sărbători nu se îmbrăcau în vreun port specific?

– Nu, nu. Nici nu exista.

– Cei mai mulţi cred că au fost surprinşi de ce amprente puternice a lăsat ocupaţia ţaristă de o sută de ani.

– Despre asta n-aş putea spune, nu ţin minte.

– Şi atunci ce aţi făcut practic, dacă n-aţi avut ce face?

– Am umblat prin sat, ca să văd tehnica asta a ţesutului covoarelor, şi ce se mai putea dezgropa din cele vechi, obiceiuri în legătură cu ţesătoria, cu ţesutul. Cam asta. Şi încolo, evident, când prindeam pe alte

probleme, nici unul dintre noi nu se rezuma numai la un singur lucru, n-aveam ochelari de cal. Când îţi pica o informaţie interesantă pentru altă problemă ori pentru o altă echipă, o notai, inclusiv – evident – informatorul şi o transmiteai echipei respective.

– Această tehnică, de fapt propovăduită şi de la catedră, funcţiona într-adevăr în cercetări?

– Da, sigur că da. Cred că la Cornova mai mult asta am făcut decât industrie casnică.

– Presupun că depindea şi de firea omului, dacă vrea să transmită ceva sau nu.

– Ei, nu cred că în general erau studenţii aşa de egoişti, ca să spun, să nu afle celălalt. În momentul în care eu nu mă puteam folosi de o informaţie, de ce să nu o notez, şi să nu o dau.

– L-aţi cunoscut şi dumneavoastră pe popa Zamă? Se pare că a fost un tip pitoresc.

– Da, dar eu aveam de-a face mai mult cu femeile, în toate monografiile.

– Aici povesteşte Lena un caz când l-a îmbrăcat pe Harry în femeie şi a fost un mic circ într-o noapte acolo. Nu vă aduceţi aminte de asta?

– Nu-mi aduc aminte.

– Dar Cornova v-a lăsat şi mai puţine impresii decât Runcu.

– Da. Şi după Cornova, în '32 ne-am căsătorit, şi mi se pare, nu mai mi-aduc aminte, ne-am întors la Drăguş?... Nu mai mi-aduc aminte...

– Da, în '32 v-aţi întors la Drăguş pentru cercetarea de completare...

– De completare, da.

– Iar în '33 aţi fost la Făgăraş pentru campanie de redactare, asta a fost.

– Redactare... A fost pe urmă... s-a hotărât cercetarea regiunii, au fost enorm de mulţi, atunci profesorul se servea de faptul că aveam mulţi studenţi de la Serviciul Social.

– Asta deja în '39.

– Da. Şi puteau în felul ăsta să cerceteze mai multe sate.

– Totuşi să ne oprim puţin la aceste cercetări de completare, plus campania de redactare de la Făgăraş. Exista un plan cu privire la ce anume lipsea din prima cercetare, ce anume trebuie completat, ce anume trebuie repetat?

– Nu. Fiecare dintre noi a trebuit să redacteze materialul pe care l-a adunat în timpul campaniei. Şi atunci comparai cu planul, aveam planurile făcute şi comparai dacă... ce ţi-a scăpat, ce ar mai fi încă de

adăugat şi, pentru mulţi erau lucruri care se puteau găsi din detalii care lipseau, şi care puteau fi interesante.

– *Adică depărtarea în timp...*

– Da, puteai privi altfel munca făcută.

– *Şi au mai fost între timp două cercetări care au îmbogăţit oarecum experienţa echipierilor.*

– Da, bineînţeles. Bine, din cei optzeci de echipieri de la Drăguş au rămas tot mai puţini, şi a rămas o familie întreagă care s-a păstrat de-a lungul anilor. Şi se adăugau studenţii noi, licenţiaţii noi, specialiştii din alte domenii, când se simţea nevoia într-un anumit domeniu de un specialist, care pe urmă, în anul următor dispărea şi venea altcineva. Aşa a fost un nucleu, ca să spun aşa, care s-a păstrat.

– *Spune Stahl în memorii că se simţea lipsa lui Gusti la această campanie de completare de la Drăguş, că nu a fost aşa de bine coordonată munca.*

– Bine, Ricu, normal, are o viziune aparte a activităţii lui şi a importanţei lui. La campaniile la care am fost eu, a fost Gusti, şi atunci oricine avea o nelămurire sau o neînţelegere, se ducea la el, că de aia era magistru. Mircea Vulcănescu l-a numit aşa.

– *Nu ştiu, Mircea Vulcănescu efectiv ce făcea când ieşea la ţară?*

– Organiza pe ceilalţi. Mircea asta a avut, mai puţin ceea ce nemţii spun „sitzfleisch". Nu putea sta la masă să scrie. Scria... n-avea timp, nu se hotăra ce anume, n-aş putea să vă spun. În orice caz, pentru organizare era foarte bun, şi cu prestanţa pe care o avea. Vă spun, avea o inteligenţă şi cunoştinţe în toate domeniile, uluitoare. Şi atunci îi putea organiza pe ceilalţi.

– *Cred că a fost un geniu oral, cum se zice.*

– Da. Probabil că dacă ar fi existat unealta asta, magnetofonul, ar fi scos Mircea o bibliotecă întreagă. Păcat, că vorbea la şedinţe, vorbea aşa de frumos, că stăteam toţi uimiţi. Dar când era vorba să scrie...

– *Dar când se transcrie un text vorbit foarte frumos, începe să piardă din valoare, se pierde ceea ce se transmite metacomunicaţional. Iar în cazul unui tip foarte sugestiv, după cum am auzit că a fost el, cu ochii lui de „drac"...*

– Da, i se spunea Drulea. La Drăguş dracului i se spunea drulea, şi lui Mircea i se spunea Drulea. Şi timbrul vocii...

– *La fel ca în cazul lui Nae Ionescu.*

– Da. Păi nu degeaba au lucrat împreună, şi au fost prieteni.

– *Da, da. Dar o stenografie – trădează imediat conţinutul...*

– Bine, din pricina asta, unealta asta este totuşi mult mai bună decât stenografia.

– Revenind la campania de redactare... De fapt ce înseamnă „campanie de redactare"? V-aţi dus acolo, şi v-aţi pus pe scris?

– Nu-mi aduc aminte deloc. De scris noi am... Nu ştiu ceilalţi... Bărbatul meu a scris acasă, eu am scris acasă... De altfel în '33 eram căsătoriţi, ne-am căsătorit în '32.

– Prin '36 sau când v-aţi mutat în acest apartament?

– Aici, în '36. Întâi am stat la Clădirea Românească, pe cheiul gârlei, pe urmă pe Brezoianu şi pe urmă ne-am mutat – se împlinesc cincizeci de ani.

– Da, sunt mai multe aniversări sociologice aici în anul ăsta... „Sociologie Românească", nu? A apărut cu cincizeci de ani în urmă. Şi v-aţi mutat aici tot cu cincizeci de ani în urmă...

– Păcat că nu e şi Traian aici, ca să... Putea... Dacă n-a fost să fie... Mai avea trei cărţi interesante, mi se pare că v-am spus. La una lucra, în sensul că aduna materiale. Era despre cum se oglindesc problemele mari filosofice în literatură. În ultima vreme îl interesau foarte mult legăturile dintre societate şi literatură. A şi scris...

– Da, am văzut, i-am cumpărat toate cărţile apărute din '65 încoace, inclusiv cele de psihologie industrială.

– Şi a doua ar fi fost foarte interesantă, îmi pare foarte rău, poate era mai bine decât *Tratatul de sociologie*. Peste tratate se trece... Voia să facă o carte despre cultura poporană românească şi, printre altele, îmi aduc aminte...

– Ce înţelegea prin „poporană"?

– Se zice de obicei „popular", dar el spunea că „popular" înseamnă orice încercare de a da ceva pe înţelesul tuturor, pe când „poporan" însemnă al poporului. De aia totdeauna folosea „poporan" în loc de „popular". Şi, printre altele, îl frapase faptul că şi în etnografie, dar mai ales în folclor tatăl lipsea. Foarte rar apare tatăl, totdeauna e mama. Şi începând cu Mioriţa, şi înainte de Mioriţa, şi în atâtea altele, şi prin asta se întorcea în trecut, în istoria religiilor, unde mama e prima. Şi prin asta voia să arate, cât de veche este cultura românească, prin faptul că mama joacă rolul important în toată literatura. Şi a treia carte, care iarăşi cred că ar fi fost interesantă era o sociologie literară a României. Voia să scoatem din dicţionare şi din istorii, de peste tot pe cei care s-au ocupat

de literatură, inclusiv criticii, istoricii, şi chiar cei care au scris literatură politică, şi să vadă, din ce regiuni sunt, fiindcă ajunsese la o părere, că anumite regiuni din ţară dau mai mulţi poeţi, şi altele dau mai mulţi oameni politici, în special ţara Românească a avut mai mulţi oameni politici decât... şi istorici. Nu, mai mult politică, istorică a fost Iorga... Şi, dacă nu cumva, s-ar grupa oarecum pe regiuni. Cred că ar fi fost foarte interesant, o sociologie literară a României.

– *Probabil era... Dar el a scris o sociologie a literaturii, a apărut pe la începutul anilor şaptezeci, la Editura Univers.*

– Eu am în... de la un moment dat, de fiecare dată când îmi dicta ceva nou la maşină, fie carte, articol sau ce, notam într-un caiet data în care a fost scrisă lucrarea respectivă, şi pe urmă adăugam când apărea şi data apariţiei. Şi la cele care n-au apărut, sigur că a rămas. Şi am vreo patru caiete.

– *Formidabil, de când aţi început?*

– Cam târziu, cam prin '60...

– *Eu credeam că din anii '30...*

– Nu.

– *Dar când aţi început să bateţi la maşină pentru el?*

– Când am început? Păi la câteva luni după ce ne-am căsătorit! Primul lucru a fost să cumpărăm o maşină de scris, şi atunci băteam articolele.

– *Pe urmă lucra mult pe textul bătut la maşină sau nu?*

– Nu. De obicei scria, revedea manuscrisul şi mai modifica în momentul în care îmi dicta. Pe urmă, foarte rar s-a întâmplat. Numai dacă îi cerea redacţia modificări. Aia era cu totul altceva. Da. Şi scria foarte curent, aşa, fără multe ştersături, fără... Gândea întâi bine ce avea de făcut, de multe ori plimbându-se prin Grădina Botanică, şi se aşeza la masă, mergea... Dicta după manuscris, făcând modificări...

– *Avea un scris foarte lizibil. Am văzut nişte scrisori.*

– Da, dar ultimele manuscrise erau mai puţin lizibile.

– *Am văzut nişte scrisori trimise lui Stahl.*

– Bine, alea au fost primele... în primii ani.

– *În anii treizeci, trimise din Germania... Cu campania de redactare de la Făgăraş se cam termină o perioadă din istoria cercetărilor de teren.*

– Da, după asta, pe campania asta au apărut cele câteva, pentru că au venit evenimentele astea, şi n-a mai fost... n-a mai vrut să mai aştepte

ca să publice Drăguşul într-un volum, un volum sau două volume, cum a apărut Clopotiva şi cum a apărut Nerejul, de aceea s-au publicat separat, cu gândul ca în momentul în care vor fi toate problemele redactate şi publicate să treacă la adunarea lor în volum. Dar n-a fost să fie.

– *Vă aduceţi aminte, cum şi mai ales de ce s-a deplasat atenţia lui Gusti de la cercetare, pe care nu a finalizat-o până la urmă, spre acţiune? Cum s-a întâmplat această metamorfoză? Ce a vrut el de fapt cu asta?*

– Bine, eu presupun aşa că mergând la sat a văzut toate... cât de în urmă rămăsese satul în toate domeniile, şi atunci, având toată studenţimea, a încercat să îndrepte lucrurile astea, să aducă ceva nou în sate, să înveţe oamenii cum să trăiască şi mai igienic, şi intelectual mai puţin după vechile tradiţii.

– *Însă a reluat totuşi până la urmă şi monografiile, că după un an, în '35 a fost primul Şanţ, în '36 al doilea. Aţi fost la ambele?*

– Nu. Am fost parcă numai la unu, şi la al doilea nu mai ştiu de ce... nu mai îmi aduc aminte de ce n-am fost. La primul am fost, şi probabil au văzut că trebuie să cunoşti ce e situaţia zilei şi în ce măsură e determinată de trecut, ca să ştii ce să faci ca să îndrepţi...

– *Şanţul ce specific a avut faţă de celelalte sate, mai ales cercetarea prin ce anume se deosebea? Aţi făcut aceleaşi lucruri şi acolo?*

– Nu, eu n-am mai fost în echipă la Şanţ.

– *Aţi fost numai în vizită?*

– Am fost ca dactilografa lui bărbatu-meu.

– *Lucraţi şi acolo?*

– Da. Da. Mai trebuia câte o...

– *Am achiziţionat recent câteva cărţi vechi ale lui Herseni*, Sociologia păstoritului, *toate astea.*

– Da. *Sociologia* a fost în „Realitatea Socială"...

– *Am şi schiţa aceea, apărută în 1940 de* Istorie a sociologiei româneşti. *Am două exemplare, aşa că dacă nu o aveţi, pot să v-o dau.*

– Cred că avem un exemplar. În orice caz, dacă nu, bine că sunt la dumneavoastră... Aceea a apărut, că a scris două volume omagiale Petrovici[7]. Şi lui i s-a cerut, sau el a propus, nu-mi aduc aminte, *Istoria sociologiei româneşti.*

– *Când a devenit Herseni asistentul lui Gusti? În '32?*

– În '32, da. A fost întâi cu jumătate de normă. A fost cu jumătate de normă asistent, şi l-a numit la Institutul Social Român referent. Lucra în

amândouă părţile. Pe urmă, nu ştiu după cât timp i s-a făcut normă completă de asistent, şi parcă în '39 i s-a făcut conferinţa de sociologie rurală.

– *Când a fost chestia aceea de la Cluj? În '39?*

– Nu, înainte.

– *În '38.*

– Studenţii naţionalişti îl înjurau că ţine cu evreii, şi ceilalţi îl înjurau că e naţionalist. Şi până la urmă toată asta a fost aranjată ca să iasă Sudeţeanu[8], să ia catedra Sudeţeanu. Era o chestie serioasă. Şi cred că după asta i s-a făcut conferinţa de sociologie rurală. Uite, nu-mi aduc aminte exact...

– *Nu aţi fost atunci acolo?*

– La Cluj? Nu. Nu, eu am fost acasă. Sudeţeanu era om bătrân. Iar bărbatul meu nu ştiu câţi ani avea, douăzeci şi şase de ani, douăzeci şi opt... Avea mai multe cărţi publicate şi mai multe articole publicate decât... mult mai multe decât Sudeţeanu. Dar venea de la Bucureşti, chiar dacă era ardelean, şi prin urmare nu puteau să-i reproşeze că nu e din Ardeal, dar... Au fost tot felul de combinaţii. Lucrături, ce să mai vorbim... Era un profesor de istorie a filosofiei, care, de altfel, nu era ardelean. Era de aici. Şi care l-a susţinut pe Sudeţeanu. L-a făcut în toate felurile pe bărbatul meu. Şi era rectorul, cum îl chema?

– *Ştefănescu-Goangă*[9].

– Ştefănescu-Goangă.

– *Cred că el a fost cam dezorientat. Nu ştiu dacă nu a fost şi o atmosferă anti-gustistă...*

– Se poate. Sigur că nu se înţelegeau, fiindcă Gusti avea o viziune mult mai largă a sociologiei, şi implicit, cam înghiţea el şi etnografia şi folclorul în sociologie, şi atunci asta nu convenea etnografilor puri.

– *Dacă nu au participat la cercetări, adică nu a acceptat nici el, nici Vulcănescu şi mulţi alţii ce se făcea la Fundaţie...*

– Nu că n-au acceptat, dar nu era în... cum să spun, în felul lor de a lucra, felul de a gândi... Nu de a gândi, felul de a lucra. Erau oameni mai mult pentru partea teoretică decât pentru partea de acţiune. Mircea era foarte ocupat, era ministru, era...

– *Ministru a ajuns mai târziu. Dar lucra la Ministerul Finanţelor într-un post important.*

– Da, directorul nu ştiu care...

– A fost acolo subsecretar de stat sub Antonescu. Dar până la urmă când a fost Serviciul Social, atunci şi Traian Herseni a intrat ca director acolo.

– Da. Dar, nu ştiu, avea partea, tot aşa, partea de cercetări, pentru că nu la Serviciul Social, dar Institutul Social Român a fost transformat în Institutul de Cercetări Sociologice ale României. Şi atunci, în cadrul acestui Institut a avut Direcţia Cercetărilor.

– Şi în acest cadru a făcut cercetarea regională – Făgăraş?

– Atunci s-a început cercetarea care s-a terminat tragic, cu declaraţia de război, şi au plecat – aproape toţi băieţii, inclusiv Herseni – au plecat la armată, au fost concentraţi. Îmi aduc aminte, e caraghios, dar după ce au plecat toţi – noi rămăsesem încă, fiindcă fiind din Făgăraş, aveam alte legături acolo şi centrul fusese la Şcoala Pedagogică sau... acolo se lucra. Şi după ce a plecat toată lumea, am auzit o cucuvea cântând ziua în amiaza mare.

– Da, semn rău.

– Semn rău, am spus, dar îmi aduc foarte bine aminte că am rămas încremenită când am auzit-o. Unde era... forfota... toate sălile forfoteau şi curtea de băieţi şi de fete, rămăsese absolut pustiu, pustiu, numai cu cucuveaua cântând.

– Practic din această cercetare Făgăraş s-a reuşit să se strângă ceva sau...

– Pentru regiune? Probabil că da, şi materialul a fost depus la Seminarul de Sociologie. Eram obligaţi să depunem toţi toate fişele, redactările, eram obligaţi să le depunem acolo.

– Da. Stahl vorbeşte în memoriile sale de disidenţe.

– Da, disidenţii au fost Amzăr, Bernea şi Ionică.

– Despre Ionică vorbeşte foarte frumos tot timpul...

– Toată lumea. A fost un om deosebit. Bernea... Nu ştiu, mai trăieşte Bernea?

– Da, cum să nu, de ce să nu trăiască?

– Trebuie să aibă şi el peste optzeci... Era mai bătrân ca noi.

– Vă spun exact, o să vă miraţi, peste două zile are ziua de naştere, împlineşte optzeci şi unu de ani.

– Mulţi înainte. E în Bucureşti? El stătea de obicei la Poiana Mărului.

– Acum cred că este în Bucureşti. Ştiu că la un moment dat au fost nişte atacuri împotriva lui Gusti, la care a răspuns şi Stahl, şi Herseni, şi i-au luat apărarea.

– Cei trei au scos revista „Rânduiala“ şi probabil că acolo... de acolo a pornit atacul. Dar să nu mă întrebaţi în ce consta disidenţa, că nu-mi aduc aminte.

– Aceştia au fost împreună şi în campanie, adică formau un grup şi la Drăguş şi la Runcu?

– Cred că s-au împrietenit acolo. Mircea Vulcănescu cum spunea... Ştiţi că Amzăr e Dumitru C. Amzăr...

– Dumitru Cristian Amzăr...

– Spunea „De ce (D.C.). Amzăr şi nu Bernea, când începea o discuţie... Samarineanu nu prea... nici n-a prea scris, nici nu s-a afirmat, nu-mi aduc aminte deloc de el. Amzăr era mai... E căsătorit cu sora lui Bernea, cu Maria. Nici nu ştiu pe unde o mai fi...

– Prin Germania, e profesor, dacă nu s-o fi pensionat. Se pare că aceste atacuri ar fi fost comandate oarecum împotriva lui Gusti. Practic Bernea sau Amzăr n-aveau motive personale să-l atace pe profesor. Însă Gusti era adeptul lui Carol, iar ceilalţi, dimpotrivă.

– Da. N-aş putea să vă spun nimic nou. Nici nu-mi aduc aminte să fi discutat cu Herseni ceva în acest sens.

– Dar nu ştiu dacă în epocă au avut ecou, erau importante aceste lucruri sau nu?

– Cred că „Rânduiala“ pe vremea aceea nu avea mare importanţă, nici n-a impresionat lumea prea mult.

– Nu, dar mă refer la atacul împotriva lui Gusti.

– Sigur că pe Profesor l-a supărat, fiindcă oricum erau dintre „copiii lui“, că acolo s-au format pentru sociologie, pentru cercetări, şi pe urmă...

– Nu îşi lua Gusti oarecum un rol de patriarh intangibil? Nu era cam suspicios?

– Da, era. Supărări mici avea, dar mari niciodată. Ştiu că o dată s-a supărat foc că la o şedinţă de asta mai restrânsă... uite, nu ştiu, Ricu Stahl cu cine discuta... S-a luat la discuţii cu Mitu Georgescu, care de obicei era cu Ricu. Cred că cu Mitu Georgescu şi cu nu mai ştiu, nu mai îmi aduc aminte cu cine... şi cu Xenia Costa-Foru care încerca să-i împace, şi nu izbutea, şi l-a enervat pe profesor foarte mult, s-a sculat în picioare şi a strigat: „Să vă ia dracu ’pe toţi!“ şi a ieşit din cameră trântind uşa. E singura dată când l-am văzut pe profesor furios aşa şi... Supărat că „copiii lui“ nu se înţeleg.

– El ţinea la acest titlu de părinte al „copiilor lui“?

– Nu ştiu dacă chiar ţinea la titlu, dar în orice caz ţinea la copii. De câte ori a putut să ajute pe unul dintre ei, şi din ăi mai buni, şi din ăi mai slabi, totdeauna a sărit şi a ajutat. Alegea, nu? Dacă l-a avut asistent... Singurul asistent a fost primul, a fost Vlădescu-Răcoasa. Şi pe urmă a fost Mircea Vulcănescu, a fost Ricu Stahl, a fost Herseni, pe urmă Golopenţia, generaţiile mai noi. Întotdeauna a ales pe cei care au fost mai buni.

– *De la Vlădescu-Răcoasa n-am reuşit să aflu prea multe lucruri. Nu l-a interesat, pur şi simplu.*

– Da, a fost asistent într-o vreme în care asta era un pas ca să treci mai departe, şi pe urmă a intrat în... ce a fost el, a fost...

– *Reprezentantul României la Organizaţia Mondială a Muncii.*

– Aşa. Şi n-a scris aproape nimic, eu nu-mi aduc aminte să fi scris ceva, nici de seminariile lui... Eu nu l-am apucat, n-am auzit... Gusti a vorbit totdeauna la manifestările economice... A fost unul dintre primii care a expus marxismul în plin.

– *Probabil şi asta i s-a reproşat...*

Note

1 **Cotaru, Romulus**, participant la cercetările monografice, şi-a făcut licenţa la profesorul Gusti.

2 *Să auzi iarba cum creşte*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1979.

3 **Georgescu-Tistu, Nicolae** (1894-1972), bibliolog, profesor universitar la Bucureşti, îndelungată experienţă de bibliotecar la universităţile din Cluj şi Bucureşti, contribuţii în biblioteconomie şi bibliologie.

4 **Wiese, Leopold von** (1876-1969), sociolog german, reprezentant al sociologiei formale. Unul dintre întemeietorii „sociologiei relaţiilor".

5 Günter Ipsen.

6 **Maunier, René** (1887-1951), profesor la Sorbona, autor al mai multor manuale de sociologie colonială. A construit în anii '30 un program de folclor juridic. (*Introduction à la sociologie*, 1929, *Etudes de sociologie et d'ethnologie juridique*, 1931, *Introduction au folklore juridique*, 1938).

7 **Petrovici, Emil** (1899-1968), lingvist, profesor universitar la Cluj şi Bucureşti. Studii şi cercetări în domeniul foneticii, fonologiei, dialectologiei şi geografiei lingvistice. Academician.

8 **Sudeţeanu, Constantin** (1885-1960?), sociolog, profesor de liceu la Bucureşti, apoi profesor la Universitatea din Cluj, unde susţine cursuri de introducere

în sociologie şi de istoria sociologiei. Colaborează la publicaţii cu profil de filosofie, sociologie, pedagogie sau de cultură generală, cu studii şi articole de factură sociologică. A studiat problematica opiniei publice.

9 **Ştefănescu-Goangă, Florian** (1881-1958), psiholog, profesor universitar la Cluj. Fondatorul Institutului de Psihologie Experimentală din Cluj. Academician.

Ştefan Milcu*

„Eu am fost ales membru direct titular al Academiei!“

Deşi concepţia sociologică a lui Gusti a fost de largă cuprindere, şi ca atare în ea sănătatea comunităţii constituia o importantă temă de cercetat, medicii din echipele monografice au format o entitate separată. Probabil şi datorită prestigiului profesorului Fr. Rainer. Din aceste grupuri de medici care efectuau cercetări de antropologie fizică, de medicină socială, şi care totodată acordau şi asistenţă medicală a făcut parte şi Ştefan Milcu, ajuns profesor şi academician de mare influenţă. M-a primit cu rutina unui om obişnuit cu presa. Povestea fără să stea pe gânduri, precis şi rotund. Din convorbirile realizate publicăm aici doar fragmentele care au legătură cu problematica ştiinţelor sociale, amintirile legate de cercetările monografice.

*

– *Despre ce aţi vorbit la simpozionul de la Muzeul Satului*[1]?

– Am făcut o comunicare despre importanţa antropologiei în etnografie, necesitatea ca etnografii să nu consemneze numai obiectele de artă, obiceiurile, casele, dar e necesar să fie consemnat într-un fel şi

---

* **Milcu, Ştefan Marius** (1903-1997), medic, profesor universitar la Facultatea de Medicină din Bucureşti, unul dintre întemeietorii endocrinologiei moderne în România. Cercetări teoretice, experimentale şi clinice în domenii cum sunt biologia epifizei, timusului, tiroidei, guşii endemice. A introdus în antropologie metoda de investigare medico-socială. Membru al unor academii străine. Academician. A participat la campania monografică din 1928.

omul. Le-am spus, dumneavoastră fotografiaţi omul. Dar asta nu este suficient, să ai fotografia lui. Trebuie spus ceva mai mult despre el. Şi asta numai antropologia a găsit. Asta a fost ideea centrală.

– S-a înregistrat asta acolo?

– S-a înregistrat. Că înregistrarea antropologică este necesară pentru a completa pe cea etnografică, şi că de fapt, la începutul antropologiei este etnografia. Aşa a fost. Şi am citat atunci primele cursuri care au fost antropologie şi etnografie. Pe urmă s-au separat în aşa măsură, că nu mai ştie omul unde începe unul, unde celălalt.

– Da, există riscul ultraspecializării, a pierderii viziunii de ansamblu din partea cercetătorului. Dacă nu este un generalist în spatele lui, care să-i atragă atenţia de treaba asta.

– Da. Asta a fost esenţa comunicării, interesantă ca idee. Poate vorbiţi cu directorul – e o doamnă – directorul Muzeului Satului, dacă vă trebuie...

– Sigur, eu vreau să obţin cumva benzile, să-mi copiez, să am şi eu ce s-a discutat acolo.

– Este şi evocarea acolo, ne-am întâlnit cei care au participat la anchetele Gusti, şi au făcut fiecare evocările respective.

– Cine a mai fost prezent acolo?

– Cine a fost prezent... Bernea, care a vorbit, pe urmă a fost Focşa, dintre cei mai bătrâni care erau, şi încă vreo doi aşa...

– Cei bătrâni? Dar erau mai tineri decât dumneavoastră. Dar sunt foarte...

– Da, sunt prăpădiţi.

– Da... Pop arată foarte bine, el...

– Pop? Mihai Pop a fost de asemenea acolo. A fost o întâlnire foarte interesantă, am fost aşa, împrejurul unei mese, foarte intim, şi fiecare a spus ceva din amintiri. Şi după aceea, a doua zi a fost şedinţa ştiinţifică în care am făcut eu comunicarea asta, despre necesitatea antropologiei, a cercetării antropologice în etnografie, am subliniat legătura asta dintre ele.

– Ceea ce nu v-am întrebat data trecută, legat de capitolul cercetărilor de teren din anii douăzeci-treizeci – dacă vă gândeaţi serios să aprofundaţi linia antropologică sau vă orientaţi deja spre o direcţie mai biologică, spre endocrinologie?

– Da, se spune, şi cercetarea asta antropologică a fost de fapt tot de biologie umană, pentru că accentul era pus pe partea biologică, şi nu

culturală şi socială. Acolo noi am făcut numai... şi noi am practicat o antropologie fracţionată. Pentru că antropologia se compune din trei discipline, de fapt. Unele dintre discipline sunt legate sau uneori se suprapun cu etnografia, nu-i aşa. Antropologia fizică pe care am făcut-o cu Rainer... Noi am făcut de fapt antropologie fizică, omul fizic, atâta. Este apoi antropologia socială care se ocupă de om, ca membru al unei societăţi. Şi după aceea este antropologia culturală, care consideră cultura lui. Aceste trei componente intră în antropologie, aşa a fost fixată de fondatorii ei acum două sute de ani. Dar ulterior, prin specializare, s-au diferenţiat şi prin accente diferite. De exemplu, antropologia americană merge şi astăzi foarte mult pe domeniul social şi cultural, pe când antropologia germană a mers pe antropologia fizică, ceea ce nu a fost corect, pentru că au naufragiat în rasism în ultima instanţă, încât...

– Însă naufragiul ăsta este de fapt al temelor de cercetare sau al interpretării?

– Nu, al politicului. A intervenit politicul care a preluat...

– Deci al interpretărilor...

– A fost cineva care a fost antropolog şi nazist în acelaşi timp, şi a elaborat teoria inegalităţii oamenilor pe bază rasială, mergând pe superioritatea rasei albe asupra celei negre, o dată, şi după aceea pe superioritatea indo-europenilor asupra celorlalte rase, asupra mediteranienilor, de unde ideea greşită că rasa nordică, deci aceea care a dat vikingii, normanzii, scandinavii, norvegienii, germanii de nord – ăştia sunt superiori celor din sud, grecii, italienii, care sunt rase inferioare, deşi sunt albi. Nişte absurdităţi... Absurdităţi. Grecia antică „inferioară" a dat lumii civilizaţia greacă, nu?

– Dar mai erau şi nişte chestii de mai mică anvergură, de exemplu, când cu nişte analize de sânge au vrut să dovedească apartenenţa unei populaţii la o etnie sau la alta...

– Da, da... Bine... Acuma depinde, şi noi am făcut cu Rainer grupele sanguine, care sunt distribuite în mod inegal în ţara noastră. Populaţia este diferită şi la noi, sunt amestecuri în decursul secolelor, mileniilor. Nu există o rasă pură... Aici este una din enormele greşeli ale nazismului. Mai ales populaţia europeană toată este foarte amestecată, unii cu ceilalţi, încât asta... Acuma se reia problema pe linie genetică. Antropologia genetică studiază populaţii, dar care este mult mai eficientă, mult mai precisă, dar care nu pune în evidenţă omogenitatea unei populaţii,

eventual evoluţia ei geografică, parcursul pe care l-a făcut. Că foarte multe populaţii au venit din diverse părţi ale lumii, unde stau azi. Chiar Grecia, nu? Aheii, populaţia este venită din nord, din Tracia. Da... La noi aicea, se vorbeşte mereu de daci şi de traci. Dar e o problemă: de unde au venit ăştia? Ce sunt? Au ieşit din pământ de aici? Nimeni nu ştie. Pentru că înaintea lor apare populaţia preistorică, populaţia neolitică de-acum cinci mii de ani. Dacă de daci vorbim de-acum o mie sau o mie cinci sute de ani, ce faci cu ăia care au trăit înaintea lor, care la săpături sunt găsiţi, nu-i aşa... Ăştia au cinci mii, şase mii, zece mii de ani... Ăştia de unde sunt? Adică, specia asta umană a fost caracterizată printr-o formidabilă capacitate migratorie. Este specia care de la Ecuator până la Cercul Polar o găseşti: omul. Pe când celelalte animale au avut un areal geografic mai limitat. Fiindcă omul din cauza creierului a avut o capacitate formidabilă de adaptare, la toate mediile posibile. Ceea ce explică şi dispersiunea şi capacitatea asta de migraţie, de colonizare a pământului. Şi nu vedeţi acuma nebunia: vrem să colonizăm şi alte planete! /*râde*/ Nu? Ceea ce este... Or mai e loc încă pe pământ... mult de făcut. Dar acum am intrat într-un alt domeniu. Spune-mi...

– *V-am pus întrebarea, şi mi-aţi răspuns foarte clar: că de fapt aţi făcut antropologie fizică. Deci, trecerea la endocrinologie în '34 nu era altceva decât o aprofundare a cercetărilor biologice fundamentale.*

– Nu, dar eu am început cercetările antropologice... Bine, eu pot să vă mai spun un lucru foarte... Dar ar trebui să înregistraţi...

– *Merge, merge tot timpul...*

– A, n-am ştiut. Bine, dumneavoastră dacă vreţi să prezentaţi în studiu, aspecte poate mai complete referitoare la personalitatea mea, vreau să vă comunic că astăzi unele comentarii sau unele fapte, evenimente, pe care nu vi le-am spus data trecută, sau nu le-am comentat, deşi uneori le-am spus în trecere, că eu am avut în evoluţia mea intelectuală o continuitate, care a izvorât dintr-un interes pentru domeniul pe care l-am frecventat. Eu am numit această particularitate a subsemnatului „evoluţie conştientă". Şi am început studiul medicinei, evident, ca orice tânăr care vrea să se facă medic. Dar în acelaşi timp, m-a interesat foarte mult biologia omului, omul ca fiinţă, universul acesta, ce este? Am venit cu aceste idei încă din adolescenţă. Ca dovadă că eu mi-am trecut teza de bacalaureat – pe vremea mea se prezenta o disertaţie de bacalaureat – care a avut ca temă, gândiţi-vă, ce curaj – nu? – pentru

un absolvent de liceu şi de optsprezece ani a fost: „Originea omului după Darwin“. Asta a fost tema lucrării.

– *În ce an aţi dat bacalaureatul?*

– În 1922.

– *Era o chestie de curaj Darwin?*

– Nu! Nu! Pentru mine era, pentru că problema este extraordinar de dificilă şi dezbătută şi astăzi, cum ştiţi...

– *Da, redezbătută...*

– Redezbătută... După cum ştiţi, în Statele Unite există încă astăzi două opinii categorice: pentru evoluţionismul darwinist şi împotrivă, evoluţioniştii şi creaţioniştii care se luptă ca să scoată din şcoală învăţarea evoluţionismului, apariţia omului pe pământ dintr-o evoluţie, aşa cum a susţinut-o Darwin. Deci, încă o dată: eu am intrat în facultate nu numai să fac o profesie, dar în acelaşi timp să-mi capăt argumentele necesare pentru o mai bună cunoaştere a omului în legătură cu problematica care mă interesa pe mine. Deci, ceea ce m-a interesat în primul rând a fost biologia umană, care, după aceea, s-a legat strâns de antropologie, întrucât Rainer făcea antropologie, şi la anatomie era biologia omului, morfologia lui, cum e construit omul. Era foarte clar că răspundea nevoilor mele. Şi faptul că eu am fost recrutat printre studenţi ca să intru în laboratorul de anatomie al profesorului Rainer a fost o şansă pentru mine, pentru că am intrat într-un domeniu de preocupări intelectuale, altele decât ale studentului obişnuit, la o vârstă în care creierul are plasticitatea cea mai mare şi interesul formidabil respectiv. În biologia omului una din problemele care sunt permanente şi vor fi totdeauna permanente nu este numai aspectul antropologic, care cuprinde antropogeneza, deci teoria lui Darwin, „de unde vine omul“, că este evoluţia din primate superioare, nu-i aşa, dintr-un trup comun cu primatele actuale... Acestea sunt probleme de antropogeneză. Dar tot aşa de importante – şi cu consecinţe şi cu legături insuficient folosite în medicină – sunt aspectele constituţionale. Dacă se analizează masele de oameni, chiar din punct de vedere biologic – dacă examinăm şi biochimic şi psihologic – constatăm că fiecare dintre ei este un unicat din punct de vedere biologic, şi are o anumită structură, o anumită conformaţie. Această anumită conformaţie se cheamă constituţie biologică. Şi atunci, cei care au studiat constituţia biologică au fost psihologii, care au diferenţiat tipuri constituţionale psihologice – nu? – schizotimi, ciclotimi,

paranoizi, şi aşa mai departe, acestea fiind tipuri curente, şi după aceea altă linie, a morfologilor, care s-au ocupat de înfăţişarea fizică a omului, şi au diferenţiat atunci tipuri constituţionale. De exemplu, tipul longilin, omul înalt, lung, slab, tip antero-posterior, cu anumite calităţi, mobilitate şi aşa mai departe, şi tipul scurt – ca să iau extremele – care sunt brevilini, chiar termenul spune ce este, care este scurt, lat, gros, cu membrele inferioare scurte, spre deosebire de celălalt, şi aşa mai departe. Ei, acuma, natural, ţinând cont de cele două tipuri extreme constituţionale, există tipuri medio-liniare, mediu, care are caractere greu de definit, de situat, şi care este numit medio-liniar sau mixt, cum vreţi să-i spuneţi. Aceasta este una din problemele cu care eu am venit în contact imediat, acolo, şi m-a interesat foarte mult, pentru că această concepţie constituţională a omului, a structurii constituţionale pe de o parte avea o punte, o fereastră spre biologia omului, iar pe de altă parte spre medicină. Pentru că în medicină se ştie încă de la Hipocrat – şi Hipocrat a diferenţiat aceste grupuri constituţionale, cu altă nomenclatură, dar în fond acelaşi lucru – că anumite boli le fac oamenii care au o anumită structură. Deci, există predispoziţia la o anumită boală, e legată de constituţia noastră, încât avea, deci, şi o deschidere spre... Interesul meu, deci, este explicabil, eu m-am dirijat, atunci când lucram la Rainer, spre problematica constituţională în biologia omului. Şi Rainer m-a încurajat în această chestiune, pentru că situaţia era... El avea un program foarte amuzant. La laboratorul lui se începea programul la două şi se termina la şase. La şase puteai să pleci. Dar eu niciodată nu plecam la şase. Stăteam până la şapte, şapte şi jumătate, opt, rămâneam în laborator, lucram la treburile mele, citeam etc. El venea din cabinetul lui, venea atunci în laborator, şi sta de vorbă cu cine găsea... Mă găsea pe mine. Atunci se aşeza lângă mine, şi sta de vorbă cu mine. Şi atunci unul din beneficiile formidabile pe care le-am avut cu acest mare profesor au fost discuţiile cu el, în care era mai ales şi un monolog. Ei, discuţii... El vorbea, el spunea. Eu mă uitam la microscop, ei ce vezi aici, şi atunci începea să comenteze el, şi el îmi arăta, cum trebuie să văd ce văd. Era foarte instructiv...

– *Am impresia că el comenta.*

– Comenta... Comenta anumite evenimente ale zilei sau spunea: „Ce e cartea asta care o ai aici de o citeşti, de ce îţi pierzi vremea cu asemenea carte? Aici trebuie să citeşti altceva“, îmi sesiza... „Cunoşti Leonardo da Vinci? Leonardo da Vinci este un artizan, nu-i numai un

artist, a fost un mare anatomist, un om care a cunoscut biologia umană" şi aşa mai departe. Iată, de exemplu, orizonturi deschise pentru un tânăr. Şi-mi aduc şi acum aminte că nu spunea „Leonardo", ci spunea „Lionardo"... Da, ţinea la el, avea două genii ale umanităţii, pe care el le cunoştea şi admira, Goethe şi Leonardo da Vinci. Din motive diferite. Dar mai erau şi alţii pe care el îi cita. Revenind, atunci constituţia natural că se leagă de antropologie, dar aşa cum v-am spus anterior, antropologia e mult mai complexă şi chiar... Şi Rainer era conştient că el face din antropologie numai biologie umană, el face din antropologia fizică biologie umană, adică partea de carne şi de funcţiune, dar asta nu e omul. Unde e cultura lui, unde e psihicul, unde e socialul? De aceea el s-a apropiat de Gusti, şi la invitaţia lui Gusti de a merge cu el în testările etnografice, a mers fără discuţie, s-a pregătit în acest test. Şi acuma...

– *El ţinea conferinţe şi la Institutul Social Român, la I.S.R., cum i se zicea?*

– Cine?

– *Rainer...*

– Nu. Nu, nu. Nu. Acuma vreau să-ţi spun în legătură cu evoluţia mea firească. Unul din avantajele mele a fost şi această evoluţie conştientă, firească. Deci, la un moment dat am ajuns în faza în care am început să stăpânesc mijloacele de depistare ale unei constituţii. Dar acestea nu mi-au dat cheia de a înţelege: de ce este aşa cum constat eu. De ce un individ este longilin, turtit, şi slab, iar celălalt este scurt, gras şi aşa mai departe? Cine intervine aici? Natural că primul factor este cel genetic, deci ce s-a numit atunci genotipul. Cu alte cuvinte există un determinism genetic. Aceasta este foarte adevărat, pentru că dacă ai părinţi de un anumit tip, mai ai şansa să-i moşteneşti pe aceştia, dacă nu, bunicii sau străbunicii. Deci, în orice caz se moşteneşte tipul în familie. A se vedea familiile celebre care au un curriculum din acesta de familie – Habsburgii[2], de exemplu, –, al cărui tip din generaţie în generaţie se vede cum anumite conformaţii au persistat, s-au transmis din generaţie în generaţie. Şi atunci, natural, că în discuţiile cu Rainer a reieşit că dacă vrei să şi înţelegi ce constaţi, pentru asta trebuie să mergi în primul rând la sistemul endocrin, pentru că în această conformaţie, în această tipologie a omului – aşa numitele biotipuri – intervine sistemul endocrin care participă la fenomenul de creştere şi de dezvoltare. Ceea ce este adevărat, nu-i aşa. Hormonii, printre alte funcţiuni au vreo trei responsabilităţi în organismul nostru. Una din responsabilităţile hormonale este creşterea

noastră, dezvoltarea noastră. Deci, în realizarea unui biotip nu pot să fac abstracţie de sistemul endocrin. De altfel, în perioada aceea – ’26, ’27, ’28 – endocrinologia intrase furtunos în medicina şi biologia contemporană, iar Parhon[3], încă de la începuturile secolului, lansase ideea că glanda endocrină intervine în formarea personalităţii noastre. În 1900 şi ceva. Iar ulterior el a dat unui număr dintre elevii lui ca problemă de studiat în teze de doctorat: relaţia dintre sistemul endocrin şi constituţia individului, ce constituţie endocrină are, şi ce constituţie somatică şi psihică are. Aşadar la Rainer, încă o dată şi... Şi atunci, îmi spune, cel mai bun lucru ce-ţi pot oferi eu în laborator e să studiezi morfologic glanda endocrină. Şi atunci eu am început să culeg glandele endocrine în primul rând de la feţi, de la copiii noi născuţi care mureau în maternităţi. Le culegeam după aceea şi de la adulţi. În orice caz, deci, am început de a face preparate de glande endocrine, care erau montate pentru studii. Şi îmi amintesc şi acuma de formidabila mea surpriză, când am constatat că la un făt din luna a şaptea sau a opta, glanda suprarenală era tot aşa de mare ca rinichiul. Ceea ce îmi arăta că în fond nu întâmplător această glandă era cel puţin de patru-cinci ori mai mare decât aceea a adultului, la om, că ea trebuie să aibă un rol în dezvoltarea fetală în timpul vieţii unui om, în conformarea lui. În orice caz, deci, chiar prin această frecventare, ca să spun eu aşa, macroscopică, la suprafaţă a endocrinilor, ea sugera o mulţime de idei în legătură cu axa principală a preocupărilor mele: rolul glandelor endocrine în apariţia, în conformaţia constituţională. Încât eram... începutul cu începutul eram pregătit ca să-l înţeleg pe Parhon. Mai mult încă, teza mea de doctorat la Rainer a fost o teză de endocrinologie. Şi anume, mi-a dat să studiez o glandă care, necunoscută, se numea glomusul carotidian sau corpusul carotidian. Acesta este situat la bifurcaţia carotidei, aici la gât, şi rolul lui funcţional era foarte discutat în acea perioadă. Nu se ştia ce e cu el. Astăzi se ştie ce este. Este un organ presor, care înregistrează presiunea arterială, este un regulator al presiunii sângelui care merge la creier. Atunci însă se susţinea că este un organ endocrin, şi eu a trebuit... el mi-a dat tema, vezi dacă este un organ endocrin. Asta a fost tema... M-am chinuit enorm, am lucrat un an de zile la această teză, fiind presat în stânga şi în dreapta din diverse motive, făcând în acelaşi timp – foarte instructiv – cercetări experimentale pentru o cercetare morfologică – cercetare completă –, şi am ajuns la o concluzie, că nu e o glandă endocrină, ceea ce este...

De obicei rezultatul unei cercetări ştiinţifice se termină pozitiv, nu prin negativ. Eu am avut această particularitate, de a face o teză în care arătam că nu este ce s-a susţinut, şi este ceva care încă nu cunoaştem. Ulterior s-a... Eu nu am avut tehnica necesară în perioada '27 când am făcut teza, în 1927-1928 să demonstrez acest aspect.

– *Ulterior ce s-a întâmplat?*

– Ulterior s-a demonstrat că este un organ receptor, deci este legat de sistemul nervos, şi este un baro-receptor, adică înregistrează gradul de tensiune arterială în sângele carotidian, şi nu întâmplător. Deci are un control de siguranţă, pentru că acest sânge merge la creier, şi deci presiunea cu care ajunge la creier interesează, trebuia controlată de către organul cel mai subtil, cel mai fin pe care-l avem în noi. Încât după aceea, natural, am intrat – am început să citesc lucrările lui Parhon –, fatal am fost introdus treptat, deci, în endocrinologie. Trebuie să spun că am făcut atunci, cu ocazia tezei mele de doctorat un studiu citologic al celulei, şi pentru prima dată am făcut în ţara noastră măsurători de celule, şi pentru prima dată am aplicat metoda statistică în citologie. Am o prioritate din acest punct de vedere... Şi aceasta mi-a permis să fac o comunicare la Societatea de Biologie din Paris.

– *Asta în '30?*

– În '30 s-a publicat. Aşa.

(...)

– *M-ar interesa foarte mult, cărui fapt se datorează această dezvoltare aproape exponenţială după '46 a cercetărilor endocrinologice?*

– Faptului că am reuşit să înfiinţăm Institutul de Endocrinologie, care a fost un vis al nostru.

– *Având la bază platforma politică a lui Parhon...*

– Fără această platformă politică nu ar fi fost posibil...

– *Cine vă sprijinea atunci?*

– La minister l-am avut atunci... ministrul sănătăţii la înfiinţare a fost atunci Bagdasar[4].

– *Pe linie de partid cine îl sprijinea?*

– Şi pe linie de partid l-a sprijinit echipa care era atunci la... în perioada aceea, în '45-'46... n-aş putea să spun exact, dacă era o persoană anume... Eu ştiam că l-a susţinut Comitetul Central, dar o persoană anumită nu aş putea să vă zic...

– *Fiindcă pe urmă Parhon a ajuns şi în Prezidiul...*

– În Prezidiu... Pe urmă când s-a făcut Marea Adunare Naţională el a devenit în Prezidiul Marii Adunări Naţionale... el a fost...

– *Un fel de copreşedinte a fost, împreună cu alţi trei...*

– Da, da, sigur. În orice caz, platforma politică a lui Parhon ne-a ajutat foarte mult ca să facem Institutul. Altfel, azi... Tot platforma politică ne-a permis să căpătăm actualul local al Institutului, care e fostul sanatoriu Saint Vincent de Paul. Sanatoriul francez Saint Vincent de Paul se numea, cu maici, călugăriţe, aşa, un sanatoriu cu caracter religios, care a fost expropriat şi naţionalizat.

– *În '48 sau mai târziu?*

– În '48. În '48-'49. Şi a fost o luptă foarte serioasă să-l căpătăm, pentru că au fost şi alţi candidaţi să folosească această bază foarte serioasă, situată în zona aceea rezidenţială, condiţii... Cunoaşteţi unde e Institutul...

– *Cum să nu.*

– Şi ca posibilităţi, pentru că eu am fost acela care m-am luptat enorm – deşi aş putea spune că m-a costat ani de viaţă –, ca să transform un sanatoriu într-un institut de ştiinţă. Să facem laboratoare, să facem instalaţii, să compartimentăm...

– *La urma urmei, edificiul l-aţi primit acolo...*

– Edificiul, atâta. Înăuntru ştiţi ce am găsit? Paturi, o masă, două scaune şi crucifix. Şi ce am moştenit deosebit, destul de valoros a fost sala de operaţii, cu instrumentarul respectiv. Pentru că acest sanatoriu mergea mai ales... accentul era pe intervenţiile chirurgicale care se făceau acolo. Operau toţi chirurgii mari ai ţării, veneau şi operau acolo, iar bolnavii operaţi beneficiau de o îngrijire excepţională a surorilor. Era cunoscut din toate punctele de vedere... Şi Parhon s-a operat acolo. La un moment dat a avut nevoie de o operaţie înainte de... când era sanatoriu-sanatoriu.

– *Tot în această perioadă, în '48-'49 este reorganizarea Academiei...*

– Da. Tot atunci s-a reorganizat, s-a constituit Academia Republicii Populare România, prin contopirea vechii Academii Române cu Academia de Medicină şi cu Academia de Ştiinţe. Erau atunci trei academii. Academia mare era vechea academie, Academia Română, şi Academia de Medicină, care era condusă de Danielopol[5], care era mai accesoriu, şi Academia de Ştiinţe, care era în legătură cu grupurile de la Universitate, fizicieni mai ales. Şi atunci le-a adunat pe toate cele trei şi a făcut Academia Republicii Populare Române, atunci.

– Dumneavoastră aţi participat la selectarea celor care intră şi care nu?

– Nu. Nu, nu, nu, nu. Eu n-am fost în grupul de constituire. Atunci a fost grupul ăsta de constituire, ei au decis, nu ştiu.

– Cine mai trăieşte din grupul de constituire?

– Poate Kreindler[6] să trăiască, ca membru al Academiei, poate... Cred că Maurer...

– Maurer a fost în grupul de constituire?

– Cred că a fost în grupul de constituire, aşa ca intelectual... Mai departe... probabil a mai fost cineva din Comitetul Central, Roller[7] trebuie să fi fost acolo... Roller... probabil...

– M-ar interesa de ce nu l-au preluat pe Gusti, fiindcă el n-avea nici o hibă, afară de sociologie, care...

– Nu, erau legăturile lui cu Lupeasca[8] şi cu regele[9] ... Şi eu m-am mirat... Fost preşedinte al Academiei... Au fost atunci mulţi oameni nedreptăţiţi, după mine, care puteau să intre în Academie. Eu am fost ales membru direct, titular, al Academiei, imediat după înfiinţare, în 1948. După acest grup de constituire... După aceea au recunoscut dintre vechii membri ai Academiei – i-au recunoscut ca să rămâie – şi au ales membri noi. Printre membrii noi aleşi în secţia de medicină am fost şi eu în 1948. Astăzi sunt unul din cei mai vechi membri ai Academiei Republicii. Aveam atunci patruzeci şi cinci de ani. Eram atunci unul din cei mai tineri...

– Da, dar se intra destul de tânăr şi în Academia veche, dacă aveai performanţe... Întreb toate acestea, fiindcă mă interesează în primul rând şi pentru sociologie, dar am impresia că uneori se vorbeşte destul de iresponsabil despre anii cincizeci. Mi se pare că, totuşi, această Academie Română... a Republicii Populare Române cum se numea, a lucrat serios, adică...

– Vai de mine...

– Eu am un respect pentru ştiinţa făcută atunci mai mare, decât....

– Dar nici nu se compară... Această Academie şi-a propus atunci... A luat modelul Academiei de Ştiinţe Sovietice de la Moscova şi ideea centrală – eu am participat la activitatea ei –, a luat principiul general: Academia nu este un organ reprezentativ sau de conferire de titluri, ci un organ activ care participă la viaţa ştiinţifică a ţării. Şi atunci s-au creat institute de cercetare sub egida Academiei în toate domeniile. S-au constituit zeci de institute atunci... Aş putea să... nu vreau să dau o cifră, că mi-e teamă că n-o dau exact, dar a fost o masă extraordinară în toate domeniile.

– Practic fiecare academician cu mai mare prestigiu şi mai mare răspundere avea un institut...

– Avea un institut în care îşi putea dezvolta cercetările...

– Hulubei[10] avea, Rosetti[11] avea, Iorgu Iordan avea, Parhon avea, nu?

– Sigur. Ştefan Nicolau[12] avea oncologia, Ionescu-Mihăieşti[13] şi cu Ciucă[14] aveau Cantacuzino şi aşa mai departe, încât atunci s-au constituit aceste institute de ştiinţe, pe care Academia le-a susţinut cu buget. Zeci de milioane s-au dat atunci pentru constituirea localurilor, laboratoare, aparatură, personal – s-a cheltuit enorm. Eu am fost martor la acest proces, care a contribuit în acel moment la constituirea unei mase, ca să spunem aşa, a unei baze de cercetări ştiinţifice unice în ţara noastră, cum nu a existat niciodată. S-au creat o serie întreagă de publicaţii în domeniile respective, s-au recrutat cadre de tineri cercetători care s-au format în aceste institute alături de maeştrii în vârstă, nu? Noi în Institutul de Endocrinologie am băgat ca, cercetători cel puţin cincizeci de tineri, care s-au format atunci lângă Parhon şi alături de Milcu, nu? Şi astăzi sunt acolo o bună parte dintre ei, şi aşa mai departe în toate... Cajal[15] a fost recrutat de Ştefan Nicolau – astăzi este unul din virusologii mari, care conduce Institutul, şi aşa mai departe în toate sectoarele este această... Deci marile merite de a fi făcut o reţea puternică de institute de ştiinţă în cele mai diferite domenii – sunt rare care să nu fi avut –, de a fi dotat aceste institute cu aparatura necesară, cu spaţii necesare şi cu cadre necesare, cu publicaţii, cu buget şi să susţină circulaţia lor internaţională. Pentru că s-a făcut o operă constructivă, în care trebuie să recunoaştem că modelul sovietic urmat în acest sens a fost foarte pozitiv pentru noi. Pentru că sovieticii au şi astăzi aceleaşi structuri. Ei n-au modificat, cum am făcut noi, structura şi obiectivele Academiei de Ştiinţe. Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice rămâne cu puterile ei...

– Da. Şi acum Academia nici nu ştiu dacă mai are institute, în afară de cel de lingvistică eventual....

– Academia nu are institute, nu are institute deloc. Pe toate le-a dat. Cel de medicină l-a luat Academia de Medicină, cele agricole le-a luat Academia Agricolă, celelalte, de ştiinţe umaniste le-au luat catedrele, au trecut la învăţământ, unde sunt... Ministerul Învăţământului pe drept cuvânt spune, domnule, obiectivul lui principal şi responsabilităţile mele sunt învăţământul, iar ăştia sunt pe linia a doua, din toate punctele de vedere, încât au o poziţie minoră, ca să zic aşa.

– La un moment dat dumneavoastră aţi fost şi secretar general al Academiei, din anii cincizeci încă, nu?

– Nu. Din anul '55. Din '55 până în '63, timp de opt ani, două legislaturi, am fost reales secretar general al Academiei. Sau nu, se numea prim-secretar... nu? Prim-secretar sau secretar general? Prim-secretar. După aceea, din '63 şi după aceea, până în '68 am fost vicepreşedinte, în două ture sau două legislaturi. În general am lucrat în conducerea Academiei şaisprezece ani.

– După opinia mea şi conducerea activităţii ştiinţifice este o muncă de creaţie ştiinţifică, nu numai cercetarea directă. Ce consideraţi dumneavoastră ca rezultat al activităţii dumneavoastră de organizator al ştiinţei, al vieţii academice?

– Da. Cât e ceasul acum?

– Fără 15 minute...

– Zece?

– Da. Nu, nu... unsprezece... Trebuie să plecaţi?

– Nu, la unsprezece vine o altă grupă. Ne oprim şi continuăm. Pentru că aţi atins o problemă... Este vorba de o activitate foarte complexă... Pentru că am fost un mare muncitor, un entuziast, un optimist şi am muncit organizat. E o deosebire foarte mare. Cu un anumit stil, de o anumită... adică principiul acesta, metoda este valabilă nu numai în ştiinţă, ci şi în propria noastră viaţă. Adică nu putem trăi oricum. Trebuie să trăim conform cu structura noastră umană. Rolul cel mai fecund în Academie în ce priveşte ca rol organizator, şi în ştiinţă, în Academie eu l-am avut ca secretar prim al Academiei, ştiţi. În perioada ca vicepreşedinte rolul meu a fost mai redus, eram al doilea – eram doi vicepreşedinţi, şi am participat la lucrările... Poziţia ca vicepreşedinte era mai formală, ca să spunem aşa. Aceea de secretar prim al Academiei era cu totul... era un rol principal. În general, în conducerea Academiei două posturi sunt esenţiale: acela de preşedinte şi acela de secretar prim. Preşedintele are în primul rând rolul reprezentativ al instituţiei, şi acela de a face legăturile cu instituţiile superioare de conducere, de a transmite în Academie dispoziţiile Consiliului de Miniştri – noi ţineam atunci de Consiliul de Miniştri, acum Academia ţine de C.N.S.T. Atunci noi aveam legături direct cu preşedintele Consiliului de Miniştri –, şi de la partid, de asemenea. Transmisiunea aceasta, reprezentanţa, şi rezolvarea diverselor probleme din punctul de vedere al conducerii lucrărilor

în Academie, de exemplu, sesiunile, şedinţele festive şi aşa mai departe, unde preşedintele are rolul lui efectiv. Secretarul prim este acela care e situat pe ceea ce am numit platforma rulantă a Academiei. Pentru că la secretariat – aşa am conceput eu – la secretariatul prim vin toate informaţiile, toate dispoziţiile, toată problematica din reţeaua Academiei. În speţă atunci erau institutele Academiei, erau peste treizeci-patruzeci de institute, nu le-am făcut acum socoteala. Era o reţea enormă şi de o varietate fantastică, a căror problematică ajungea în primul rând la secretariat. Altele, de alt ordin, personal mai ales, bineînţeles, se duceau direct la preşedinte, nu-i aşa, dar în general, cele care aveau un aspect operativ, imediat, veneau toate la secretariatul prim. Rolul secretarului prim era să studieze această problematică, s-o pregătească pentru prezidiul Academiei şi pentru preşedinte. Lucram eu tot acest material, îl studiam în prealabil, şi acolo unde eram depăşit, apelam la colegii specialişti, şi ceream informaţii. Mi s-a cerut, spre exemplu, aşa, să vă dau un exemplu, ce sămânţă de sfeclă se potriveşte să fie pusă la Bod, la Braşov. Fiind secretar prim medic, cu formaţiune de biologie umană, cum să pot răspunde la o problemă strict de agricultură – nu? Dar am chemat, m-am interesat, cine ar putea să răspundă? Eu l-am convocat imediat şi ne-am sfătuit, şi am văzut, şi am dat un răspuns. Adică, întotdeauna când am răspuns, am procedat în acest fel: am studiat problema, am cerut sfatul specialiştilor, şi mi-am formulat un punct de vedere pentru care m-am bătut după aceea. Acest punct de vedere era prezentat în primul rând preşedintelui care era de acord cu mine sau nu şi, ulterior, era prezentat în Biroul Prezidiului, care se aduna în fiecare săptămână, şi care ţinea câteodată o dimineaţă întreagă – se şi mânca atunci, se aducea de la COŞ, şi se sta şi o zi întreagă, se lucra foarte serios. Săvulescu[16] era preşedinte atunci. Acest om a constituit, a consolidat şi a construit Academia Republicii Populare Române printr-o muncă devotată extraordinară, vă spun...

– *El de la înfiinţare a fost...*

– De la înfiinţare a fost preşedinte.

– *Până când?*

– Până când s-a îmbolnăvit, şi a ieşit din circulaţie. El a avut şi o...

– *Nu reţineţi, până în ce an?*

– Cred că în ’63 sau aşa ceva. N-aş putea să vă spun data exactă, dar s-a îmbolnăvit, a avut un fenomen cerebral... un accident cerebral a făcut,

săracul, dar tot dintr-un efort nemăsurat, ştiţi. Spre deosebire de mine care îmi calculam efortul, şi ştiam până unde trebuie să merg, el a mers şi dincolo, adică, dacă eşti... Eu eram foarte conştient că sunt într-o muncă de performanţă. Dacă eşti într-o muncă de performanţă, trebuie să ştii imediat, dacă eşti pregătit să faci, şi până unde poţi să mergi. Nu poţi să alergi o sută de metri, până cazi jos. N-ai făcut nimic, n-ai câştigat nimic. Asta ca să dau un exemplu oarecare.

– *Sigur...*

– Da. Şi, încă o dată, cred că în acest sens, cu acest procedeu am reuşit să contribui la o mai bună gospodărire a institutelor de cercetări ştiinţifice. Am fost în echipa care a elaborat primele planuri de cercetare ştiinţifică. Nu ştiam exact cum se face un plan ştiinţific. Am avut un rol şi în această privinţă, cum se structurează un plan ştiinţific. Este o adevărată tehnică pentru rezolvarea acestei probleme. Noi nu ştiam...

– *Da, fiindcă invenţia nu poate fi planificată, nu?*

– Da.

– *Dar totuşi, ceva trebuie planificat...*

– Da, tocmai, activitatea unui instituţii trebuie să fie planificată. Până unde o planifici, ce anume planifici, care e solicitarea, cum controlezi... o întreagă problematică organizatorică care trebuia desfăşurată, şi care trebuia abordată, şi nu putea fi rezolvată decât de un om de ştiinţă, care are experienţă în problemă. Şi aici poziţia funcţionărească, adică un secretar prim cu mentalitate funcţionărească n-ar fi putut să rezolve. Însă eu ca om de ştiinţă am putut să rezolv, pentru că eram în materie, ştiam de ce este vorba. Şi aici a avut dreptate Săvulescu, când m-a chemat într-o bună zi – când eram la Academie –, şi-mi spune: „Tovarăşe Milcu, vei fi secretar prim, s-a hotărât." Eram rectorul IMF-ului din Bucureşti atunci, în '55, în mai. „Da, tovarăşe preşedinte, dar ştiţi care e situaţia mea, cât sunt de încărcat. Şi, după aceea, acesta e un post complex, eu sunt medic ca formaţie, şi am o formaţie limitată." „Las' că ai să te descurci şi avem nevoie de un om de ştiinţă să stea în faţa... – eu eram academician – avem nevoie de un om de ştiinţă care să stea în faţa oamenilor de ştiinţă." Şi aici a avut dreptate, ştiţi. Pentru că eu când discutam problematica cu ei, era altă atmosferă, aveam prestigiu în faţa lor, nu eram un funcţionar care să le dea dispoziţii. Şi în această calitate am contribuit foarte mult la... – cred – la... Ca dovadă că am fost realist, şi n-am avut probleme. Rezolvam foarte operativ toată problematica care

se punea în faţa mea. Procedând în acest fel, nu am avut nici o problemă, n-am luat nici o observaţie, n-am luat nici un fel de sancţiune, nimic. Da.

– *Domnule profesor, putem să continuăm într-o altă zi...*

– Da. Ne oprim aici.

*

– *V-am întâlnit în toamna trecută la o sesiune a Comisiei pentru Filosofia şi Istoria Ştiinţei, şi am văzut că sunteţi în plină muncă creatoare. La ce lucraţi acum, şi cum aţi ajuns la domeniul respectiv?*

– Da. Nu este uşor de răspuns la întrebarea dumneavoastră, pentru că lucrez pe un front larg de probleme, cu un accent diferit. Am considerat totdeauna în activitatea mea ceea ce este principal, ceea ce este secundar, ceea ce este imediat, ceea ce este depărtat. Totul într-o legătură organică, ce a caracterizat întotdeauna gândirea şi realizările mele în ştiinţă. Nimic n-a fost întâmplător în activitatea mea. Dumneavoastră m-aţi audiat, ascultat într-o comunicare la Academie în legătură cu probleme de istorie a ştiinţei. Şi atunci eu m-am referit la problematica aceasta care mă interesează foarte mult, începuturile endocrinologiei, considerând că unul din aspectele cele mai interesante în istoria ştiinţelor o constituie perioada de început a unei ştiinţe. Cum apare o ştiinţă? În ce condiţiuni, de ce într-un anumit moment şi nu în altul? Cine sunt autorii? Sunt ei exclusivi? O problemă extrem de interesantă care se încadrează în felul meu de a vedea, pentru că deseori se consideră unilateral, mutilat această problemă, punând accentul pe câteva personalităţi, şi ignorându-se conjunctura istorică şi conjunctura socială a momentului şi a momentului care precede. Ei, acest fel de a vedea problematica sigur că surprinde pe foarte mulţi, care mă consideră un medic. Dar prin formaţia mea am depăşit de mult orizontul de gândire a unui medic care vede fenomenele patologice în primul rând, se ştie ce este medicina. Pe mine m-a interesat însă, încă de la începutul formaţiei mele biologia omului. Şi m-am întrebat foarte de tânăr, spre şansa mea, ce este omul?

– *Asta e o întrebare de antropologie...*

– M-am întrebat, de unde vine, încotro merge omul? Asta, desigur, e pură antropologie... De fapt, biologia serveşte antropologia. În mod greşit se echivalează biologia omului cu antropologia şi, spre surpriza mea, am văzut chiar organizaţii internaţionale care fac această echivalenţă. Biologia omului se referă la omul biologic, dar antropologia îl

consideră şi om biologic, fără de care nu se poate, dar îl consideră şi omul istoric, şi omul social, şi omul cultural. Aşa se explică că în structura antropologiei ca ştiinţă există o antropologie fizică distinctă, care se ocupă de biologia omului, şi o antropologie socio-culturală, care consideră celelalte aspecte. Şi în perioada când eu am condus Centrul de Antropologie al Academiei Republicii, între 1950-1964, deci aproape paisprezece ani. Am preluat conducerea acestui centru în nişte condiţiuni dramatice. În acea perioadă se restructura ştiinţa, Academia, toată lumea se întreba sub influenţa nefastă a rasismului... era acea confuzie între antropologie şi rasism. În orice caz situaţia a fost aşa că am intervenit într-un moment critic, şi am salvat această moştenire Rainer, pentru că Rainer ne-a lăsat un institut de antropologie.

– Da. Practic, între moartea lui în '44 până în '50 ce a fost acest institut?

– Acesta a continuat, a fost un institut. A continuat acest institut într-o activitate foarte restrânsă, în condiţiuni critice, tolerat oarecum, fără să se înţeleagă clar la ce serveşte, la ce avem nevoie de antropologie, şi mai ales a făcut un enorm rău faptul că din antropologie s-a luat componenta raselor, adică biologia raselor, şi a fost denaturată în nazism şi în rasism. Şi cred că una din acţiunile mele foarte importante atunci, la un nivel foarte superior, am contribuit şi în Academie, şi în afara Academiei, să arăt că nu se poate confunda antropologia în totalitatea ei cu rasismul. Întâi că rasele se studiază, sunt nişte varietăţi umane, ca să spunem aşa, geografice. Pentru că găsim aceste populaţii cu anumite caractere în anumite zone geografice, şi atâta. Nu există o superioritate pe acest criteriu, aşa cum a pervertit şi deformat rasismul, tezele rasiste. Şi atunci aceasta, spre şansa şi cinstea celor care au înţeles lucrurile, am putut separa şi rasismul, l-am pus deoparte, şi a rămas antropologia ca o ştiinţă generală despre om, de care o cultură nu se poate dispensa, oricare ar fi ea. Cu accente diferite, natural. Bineînţeles că eu am reuşit atunci să duc mai departe antropologia Rainer. Rainer a făcut în special antropologie fizică, antropologie biologică, aşa cum era epoca. Foarte bună, foarte corectă, valabilă, dar nu a avut condiţiile să meargă mai departe în antropologia istorică, culturală, demografică, adică să vadă populaţiile umane în complexitatea lor.

– Pe vremea primelor dumneavoastră contacte cu Rainer, unde circumscriau sarcinile antropologiei şi ale cercetării antropologice? Asta vă întreb, ca să vedem de unde aţi lărgit dumneavoastră mai departe.

– Vedeţi, ar trebui să vă dau o lămurire, o informare ca să situăm mai clar... să pot situa mai clar răspunsul meu. Eu am fost un asistent de anatomie timp de zece ani. Am lucrat ca preparator şi ca asistent de anatomie în perioada 1924-1934. Şi eu am fost în primul rând elevul lui Rainer, şi am început ca anatomist. Şi în anatomie m-a interesat, bineînţeles, anatomia, dar mai ales din punct de vedere didactic, şi m-a interesat componenta antropologică. De aceea, Rainer m-a utilizat imediat, în prima campanie antropologică făcută cu Gusti în 1928, august, în Fundul Moldovei. Şi în acest fel eu m-am considerat din acest punct de vedere ca un elev al lui Rainer, cum am fost, şi cu o responsabilitate morală de a duce mai departe şi a apăra de distrugere eventuală, de neînţelegere această operă antropologică, pe care acest om a lăsat-o poporului nostru, culturii naţionale. A lăsat o colecţie extraordinară antropologică, nu? Peste cinci mii de cranii... În sfârşit, nu e cazul să discutăm despre aceste aspecte... Şi atunci, fiind sensibilizat, deci, şi format ca viziune antropologică de Rainer, în momentul când s-a pus problema antropologiei, ce facem cu antropologia... Între 1948 şi 1950 s-a restructurat întreaga ştiinţă românească, s-a transformat vechea Academie Română în Academia Republicii, s-au înfiinţat zeci de institute de cercetări... a fost o problemă foarte serioasă a epocii – care face o cinste regimului socialist – şi natural că a venit şi rândul antropologiei, în care ne găseam în faţa unui institut care vegeta. Ãsta este termenul. Şi au fost unii colegi, chiar din Academie, care au pus problema desfiinţării acestui institut, întrucât el nu-şi mai justifica existenţa. Vegeta, în condiţii foarte complexe, numeroase. Iarăşi nu este cazul să discutăm această problemă, este altceva. Bine, ca membru al Academiei – eu sunt membru al Academiei, membru titular încă din 1948, o dată cu înfiinţarea ei – însă s-a adus în secţia de ştiinţe medicale în discuţie problema Institutului de Antropologie. Şi eu am informat atunci pe profesorul Parhon, care avea poziţia de preşedinte de onoare al Academiei, despre situaţia şi despre greşeala profundă care am face-o, dacă am desfiinţa Institutul de Antropologie. Noi putem să-l transformăm, să-i dăm o altă structură, poate mai modestă ca acela de institut – şi, într-adevăr nu mai corespundea – şi am reuşit atunci cu sprijinul profesorului Parhon şi prin înţelegerea lui – el a fost coleg cu Rainer în profesorat, la Iaşi...

– Înainte de venirea lui în Bucureşti? Că Rainer până la urmă în Bucureşti a fost, nu?

– Da. Şi în felul ăsta, atunci s-a pus problema, bine, dar cine să ia acolo conducerea acestei unităţi? Şi, natural că eu m-am oferit imediat, adică cu o responsabilitate morală, şi prin faptul că ştiam despre ce era vorba. Eu am lucrat în antropologie cu Rainer. Şi în felul ăsta eu am preluat responsabilitatea antropologiei în perioada respectivă, şi am mers pe o formulă mai modestă. Am găsit formula cea mai reprezentativă, aceea de Centru de Antropologie al Academiei, pe care l-am condus eu până în '64, când a trecut altcineva în conducerea Centrului acesta de Antropologie. Evident că în momentul când am luat eu conducerea acestui Centru de Antropologie s-a pus problema orientării cercetării antropologice în noile condiţii ale societăţii socialiste, şi apărea cu totul insuficientă limitarea antropologiei numai la antropologia fizică, adică practic la biologia omului. Era necesară o viziune, o integrare a omului biologic în aspectele lui istorice şi culturale, şi eu am făcut acest lucru în antropologia românească în acea perioadă. În acest fel şi Academia Republicii, şi regimul nostru, conducerea, secţia de cultură au acceptat că sub această formulă, deci, o antropologie în complexitatea social-istorică a omului biologic, poate interesa şi aduce... Acum, aceasta n-a fost uşor de realizat, şi mă puteţi întreba, cum s-a ajuns la acest punct de vedere...

– Înainte de situarea omului în context socio-cultural, vreau să vă întreb un lucru. Şi anume, prin ce se deosebea, ce aţi făcut dumneavoastră, ce aţi condus mai departe, faţă de moştenirea Rainer? Adică ce era de preluat, ce era de adăugat?

– Da. Rainer nu a ignorat componenta socială, culturală a omului. Asta este foarte clar, ar fi eronat să susţii aşa ceva. În primul rând, acest mare învăţat a avut un orizont cultural excepţional, o cultură clasică, era un om care folosea limba greacă în mod curent, era – s-ar putea spune – era un om din Renaştere rătăcit în epoca noastră, încât el nu putea să reducă omul la biologic. Chiar are o formulare foarte interesantă în unele însemnări ale lui, în care spune, orice problemă care tratează omul nu poate ignora biologia lui, dar nici o reducere a omului numai la biologia lui nu este posibilă.

– Însă am citit că la un moment dat Gusti i-a spus că face cu aşa o meticulozitate aceste însemnări şi măsurători de se sperie toată lumea. Adică era de o punctualitate şi de o corectitudine ştiinţifică tulburătoare. Dar unde se poate lega ceea ce măsura el de social, adică nu cred că la vremea aceea se putea găsi o interrelaţie vizibilă între dimensiunea culturală şi dimensiunea biologică.

– Uitaţi, aici aţi intrat într-o problematică extraordinar de complexă, care nu este rezolvată nici astăzi în fond. Însă ea s-a pus totdeauna, pentru toţi oamenii care au studiat, toţi savanţii care au studiat omul, ori pe linia social-culturală, cum a fost Gusti, sau pe linia biologică, cum a fost Rainer. Şi este interesant să vă comunic un fapt. Rainer a fost preocupat de aspectele antropologice încă de la începutul activităţii lui de prosector la Spitalul Colţea, deci de la începutul formaţiei lui. Şi a adunat un material care să-i poată servi la conceptul, la studierea, la o reprezentare a omului ca atare, ştiţi, din punct de vedere biologic, la care era accesibil. Dar el nu avea o accesibilitate la componenta social-culturală. Şi este explicabil. Gusti la rândul lui a început prin a face acele anchete de sociologie concretă, cum îi zicem noi astăzi, începând să studieze satele româneşti, populaţia rurală din punctul de vedere social-cultural, istoric şi aşa mai departe, cum ştim. El după – n-aş putea să spun aici exact la ce... în ce moment al cercetărilor lui a simţit nevoia unei investigaţii şi a populaţiei. Probabil că el s-a întrebat la un moment dat, bun, dacă studiem fenomenele culturale, dar cine le creează, cine este omul care creează aceste valori? Probabil că el şi-a pus această întrebare, şi a simţit nevoia să facă şi cercetări antropologice. A încercat într-o primă perioadă cu doi asistenţi care erau medici, dar aceştia n-aveau formaţie antropologică, şi n-au putut să-i dea nişte rezultate mulţumitoare. Mi se pare că într-o cercetare făcută în Oltenia, la Gerghicioaia – sub rezervă dau această informaţie care trebuie controlată –, atunci...

– Cred că Mitu Georgescu a fost atunci primul medic care la Goicea Mare a fost...

– Sau la Goicea Mare, da, Mitu Georgescu a fost, însă el n-a avut o formaţie antropologică totuşi...

– Nu, nu, nu.

– Şi atunci el n-a putut să-i dea un material care să-l mulţumească pe Gusti. Atunci Gusti s-a gândit să apeleze la Rainer, care era cunoscut pentru preocupările lui în acest sens. Şi aşa s-a făcut că Rainer a fost antrenat în prima lui cercetare antropologică populaţională – deci nu pe material anatomic, e o distincţie –, Rainer a început să facă cercetări antropologice, de fapt cercetări anatomice cu obiectiv antropologic, izolat, pe piese de laborator şi aşa mai departe. Dar populaţional Gusti l-a antrenat în această acţiune. Şi l-a invitat atunci să participe la o investigare de teren. Rainer a acceptat, a sesizat importanţa ocaziei care i se oferă,

şi atunci s-a pregătit în vara anului 1928 o echipă în laboratorul de anatomie, la catedra de anatomie pe care o conducea, o echipă complexă, care să-l ajute la executarea cercetărilor, aşa cum le vedea el. Adică cercetări nu numai antropometrice a făcut Rainer acolo. El a făcut personal antropometria. Şi şi-a luat tot echipamentul tehnic necesar, el lucra foarte serios, foarte precis, era de o exigenţă extraordinară. Şi eu am fost luat în această echipă, eram asistentul lui, ieşisem doctor în iunie, aveam douăzeci şi cinci de ani... Vă închipuiţi cu ce entuziasm am primit această invitaţie, şi aşa m-am deplasat în echipa complexă a lui Rainer.

– *Era ceva nou, că nu era la modă să ieşi, să faci măsurători complexe pe teren....*

– Nu... De unde... mai ales măsurători populaţionale... Pentru prima dată se făceau pe persoane, nu? Şi în Fundul Moldovei, deci în echipă... Nu ştiu dacă vă interesează?

– *Dar cum să nu!*

– Aşa. Deci în august ne-am deplasat într-o echipă cu Horia Dumitrescu, care era şeful de lucrări la anatomie, cu doamna Maria Dumitrescu, care a făcut hematologia, cu doctorul Georgescu care a făcut partea clinică. Pentru că Rainer a avut această idee ingenioasă: cum să atragem noi oamenii, să fie examinaţi ca atare, fără o motivare? Şi atunci a organizat o consultaţie medicală, luând şi medicamente de la Ministerul Sănătăţii, pe care ei le făceau, Georgescu şi Ciorapciu, ei erau doi, amândoi erau asistenţii lui, dar făceau medicină internă, dau consultaţii populaţiei, şi le dau şi medicamente, pe măsura în care era posibil. Cu ocazia venirii lor la consultaţie medicală, ei erau examinaţi şi antropologic.

– *Vedeţi, asta n-am ştiut.*

– Da. Era foarte ingenios. În acelaşi timp, această legătură între consultaţia medicală ca atare şi obiectivul antropologic este caracteristic tacticii Rainer de lucru populaţional, şi a fost folosit şi ulterior în cercetările pe care le-am făcut eu mai târziu. Şi, în acelaşi timp, a sugerat o legătură între componenta antropologiei şi componenta medicală. Cel care vă vorbeşte, cum am aspirat întotdeauna spre o gândire integrativă, a interrelaţiilor dintre fenomene, m-am întrebat, bine, omul pe care l-am examinat antropologic şi omul care a venit pentru consultaţie, deci cu o motivare patologică, nu este o legătură între cele două fenomene? Şi, aceasta este o altă idee interesantă, care s-a materializat într-o ramură

a antropologiei, care se cheamă antropologie medicală. Şi pe care eu am vrut s-o dezvolt, dar n-am putut, n-am avut condiţiile medicale, dar americanii au o secţie de antropologie medicală, cu un buletin şi aşa mai departe, care tratează aceste aspecte interesante.

– *Eu am crezut că antropologia medicală sau biologică este cam acelaşi lucru, dar văd că nu este...*

– Nu. Nu este acelaşi lucru. Şi în această echipă complexă de la Fundul Moldovei, care a durat o lună de zile, eu am făcut partea fotografică, şi am ajutat pe Rainer la măsurători. Deci am lucrat imediat în vecinătatea lui, aşa cum ne vedem amândoi, asistam la felul cum măsura el oamenii, cum îi examina... A avut şi un desenator care schiţa figura, îl interesa şi fizionomia omului, considera că fotografia nu dă suficient, fotografia pe care am practicat-o noi acolo era o fotografie specializată, ştiinţifică, fotografie tipic antropologică, luată în trei poziţiuni: din faţă, din spate şi din profil, încât putea să dea conformaţia capului, care este foarte semnificativă din punct de vedere antropologic. Încât aş putea spune că la incitaţia lui Rainer, eu sunt cel care am făcut primele fotografii antropologice în ţara noastră, şi sunt publicate ca atare în monografia despre cele trei sate de munte, pe care le-a sintetizat Rainer în lucrarea din 1937. Acuma, tot ce povestesc nu este suficient în ceea ce mă priveşte. Deci în timp ce la Bucureşti, la catedra de anatomie aveam un contact relativ mai limitat pe materialul antropologic şi pe orizontul antropologic, deodată acolo am venit în contact cu adevărata viziune antropologică, care este populaţională. Una din marile greşeli ale rasismului a fost că a limitat antropologia la individ, şi a dus la un eşec şi la un paradox, pentru că au pornit să vadă elemente rasiale ale rasei nordice pure... În sfârşit, o fantezie, o speculaţie, o pervertire a ştiinţei, şi la care n-au rezistat chiar şefii nazismului. /*râde*/ Fiindcă s-a constatat că ei n-aveau caractere, aşa că le-au părăsit şi ei, au mers pe alte linii distructive. Încât pentru mine a fost o practică antropologică populaţională, şi mi-a dat orizontul omului dincolo de individ. Vedeţi ce revoluţie de gândire, ce schimbare profundă de gândire! Este altceva să vezi omul ca atare, cum vede medicul. Medicul vede pacientul lui ori la consultaţie, ori îl vede ca pe un individ, izolat... Sau în clinică, în salon, tot izolat. Dar el nu gândeşte, şi nu e învăţat să gândească – ceea ce este o greşeală, acuma se încearcă să se corecteze prin sociologia medicinii – la faptul că acel individ bolnav vine dintr-o populaţie, vine de undeva, şi că drama

lui morbidă se petrece acolo, şi nu-l cunoaştem suficient. Asta a avut o influenţă profundă după aceea în felul cum eu am organizat la Institutul de Endocrinologie cercetările într-o secţie, pe care am numit-o endocrinologia colectivităţilor.

– *Când aţi început asta?*

– Asta am început-o din 1949.

– *Paralel cu antropologia?*

– Cu antropologia, da. În acelaşi timp eram directorul adjunct al Institutului de Endocrinologie, Parhon era şeful, directorul, eu adjunctul lui. Am fost enorm de încărcat în acea perioadă, şi numai dintr-un devotament am făcut tot sacrificiul de timp, ca să apăr de pierdere moştenirea ştiinţifică a lui Rainer, pentru care aveam o obligaţie morală extraordinară.

– *Aţi fi avut de lucru suficient cu endocrinologia...*

– O, da, sigur. Dar eu aş merge mai departe în povestirea acestei anchete antropologice din Fundul Moldovei, care a rămas o întâlnire unică şi cu profunde influenţe asupra gândirii şi formaţiei mele.

– *Probabil şi şedinţele de seară unde toţi se adunau...*

– Tocmai. La acestea mă refer. Adică în fiecare seară, într-o clasă de şcoală primară de acolo, toată echipa Gusti, care culegea informaţii de specialitate – costume, obiceiurile, cântecele... Acolo l-am văzut pe Brăiloiu înregistrând şi aşa mai departe – şi eu asistam regulat la aceste şedinţe de seară. Au fost extraordinar de interesante pentru mine, pentru că îmi permiteau să fac cunoştinţă nu numai cu modelul, cu felul de lucru al echipei Gusti, dar cu gândirea materială. Pentru că era o discuţie, elevii lui, asistenţii lui prezentau observaţiile, care erau discutate, comentate, integrate în rest, în celelalte observaţii, şi în acest fel puteam face şi o legătură – într-un fel foarte vag atunci, nu eram suficient de pregătit. Însă avantajul formidabil este că mi-a dat gândirea sociologică a populaţiei şi a felului în care noi o studiam. Deci cu Rainer pe linie antropologică am avut viziunea populaţională a fenomenelor biologice, şi dincoace am avut completarea cu viziunea sociologică. Vă închipuiţi că pentru un tânăr care era în plină formaţie, cum eram eu atunci, ce influenţă profundă a avut – eu mi-am însuşit atunci punctul de vedere sociologic în considerarea tuturor fenomenelor omului...

– *Puţini au avut şansa asta...*

– O şansă extraordinară. Dar, ştiţi cum este... Nu ştiu. Situaţia aşa a fost pentru mine. Şi influenţa acestei gândiri sociologice a fenomenelor

umane şi populaţionale s-a reflectat după aceea în activitatea mea în cele mai diferite domenii, în gândirea mea în cele mai diferite domenii, în felul cum am organizat unele cercetări antropologice, nu? Când am condus Centrul de Antropologie am organizat o serie întreagă de cercetări de teren în anumite zone. În perioada când Şcoala lui Gusti şi cercetările lui Gusti erau oarecum trecute sub tăcere...

– Nici nu se puteau pomeni...

– Erau trecute sub tăcere... În sfârşit, cu interpretări greşite în fond. Atunci s-a întâmplat acest fenomen foarte ciudat – nu ştiu dacă cei din Şcoala Gusti recunosc – Milcu a fost acela care în acea perioadă – pe linie antropologică – a continuat într-un fel spiritul Şcolii sociologice a lui Gusti.

– Nu e cunoscută perioada, aşa că spuneţi nişte lucruri noi pentru sociologi. Pentru dumneavoastră sunt...

– Da, sunt interesante...

– Vă rog, spuneţi-mi totuşi mai detaliat aceste lucruri.

– Vreau să spun, tocmai, mai departe. Deci o restructurare a felului de a încadra biologia omului, care rămâne cu valoarea ei, a o încadra populaţional când studiezi un om, şi a-l încadra şi sociologic, pentru faptul că trăieşte într-un context social, care are legile lui de funcţionare, şi într-un context istorico-geografic, adică a vedea o populaţie umană, a vedea individul uman dintr-o populaţie umană, şi populaţia umană încadrată într-un mare complex integrativ. Pentru aceasta trebuie să ai o înţelegere nu fracţionată, deci deformantă în judecăţi. Când am condus Centrul de Antropologie, de problemele de care ne ocupam, de obiectivele de lucru, în acelaşi timp trebuia să şi demonstrezi necesitatea şi valorificarea cercetărilor de antropologie, de ce e necesară antropologia în fond? Am căutat atunci să restabilesc o legătură cu arheologii şi cu istoricii, care n-a fost suficient de dezvoltată, pentru că arheologii – tot în acea perioadă s-au inaugurat nenumărate staţii de investigare arheologică, săpături arheologice – prin care se scotea un material... de cultură materială, să spunem, inventare să le spunem... De exemplu, se dezgropau morminte, se inventariază obiectele, dar resturile umane erau date la o parte, erau ignorate, pentru că arheologul n-avea pregătire să facă asta. Şi atunci am venit de la antropologie, atrăgând atenţia că şi acest material ar merita să fie studiat pentru cunoaşterea acestor populaţii preistorice! Şi aşa s-a născut la Centrul de Antropologie o direcţie de

cercetare, un grup de antropologi care au studiat antropologia preistorică, ceea ce noi am numit paleo-antropologia. Rainer se limitase la populaţia contemporană, nu? Şi...

– *Cred că nici n-ar fi avut bani să facă cercetări...*

– Nu... Şi nu se făceau atunci săpături, nu era o legătură... Era altă epocă, nu? El a studiat ca material... a avut ceva materiale osteologice pe care le-a studiat Rainer, el era sensibil la acest aspect, dar n-avea condiţiuni. Cum ştiţi, în evoluţia şi a ştiinţei, ca şi a cercetărilor sociale există momente favorabile şi nefavorabile, care sunt dincolo de voinţa noastră. Şi de ceea ce vrem noi. Bun. Aceasta, deci, a fost odată o direcţie de cercetare introdusă de mine, care a lărgit orizontul de la omul contemporan la omul preistoric, şi a dus la cercetarea în staţiunea neolitică Sărata-Monteoru, care a fost făcută de o echipă de asistenţi, de colaboratori ai mei din Centrul de Antropologie condusă atunci de doctorul Maximilian[17], care astăzi se ocupă de genetică şi care a fost materializată în prima monografie antropologică publicată de Centru, şi care se cheamă *Studiu antropologic. Sărata-Monteoru*. Dar este, încă o dată, staţiune arheologică neolitică. Dar eu am vrut să continui mai departe cercetările de populaţie contemporană, deci să continui cercetările lui Rainer, dar de pe altă poziţie. Şi aceasta integrativ, care a fost comentat şi n-o mai repet. Şi atunci s-a pus imediat problema: unde, unde să se facă, pe ce criteriu? Nu e uşor să răspunzi la acest punct de vedere. Şi dacă n-aş fi avut acest orizont sociologic complex, la care m-am referit, poate nu m-aş fi orientat aşa de bine. Şi am spus atunci, să începem cercetările antropologice în baza dacică. Deci, să mergem în regiunea Hunedoara, în Ţara Haţegului, şi aşa a ieşit prima cercetare Clopotiva.

– *Aţi citit înainte, probabil, ce a scris Conea despre regiunea respectivă, nu?*

– Da. Şi Conea, şi încă un etnolog, etnograf, care a studiat chiar satul Clopotiva. În orice caz, vedeţi, n-am mers la întâmplare, am ales pe criteriu istoric, şi cu un obiectiv foarte interesant. Există ceva în această populaţie contemporană care ar putea da o imagine de populaţia dacică prin transmisiuni etc.? Mai ales că populaţia acestei zone am căutat-o cât mai izolată. Am început cu Clopotiva, pentru că ea fusese studiată etnografic. Deci aveam deja studiată componenta culturală. Pe urmă însă a mers pe o zonă mai izolată, în care nu am avut componenta asta culturală, şi a trebuit s-o facem noi. Şi atunci am atras ca sociolog pe Caramelea, de exemplu...

– Herseni n-a fost mai înainte de Caramelea?

– Herseni a fost şi el în centru, dar nu pe teren. Caramelea a fost pe teren şi, ca şi la Clopotiva, noi am ales acolo satul bătrân, în ţinutul pădurenilor, un sat izolat, arhaic, extraordinar de interesant din toate punctele de vedere. Şi conceptul populaţional l-am aplicat acolo în legătură cu un punct de vedere nou chiar în antropologia mondială. Şi anume, nu cercetăm indivizi izolaţi, o mie, cinci mii dintr-o populaţie, atraşi la noi pe consultaţie, cum am făcut cu echipa cealaltă, ci mergând pe familie. Şi atunci am linii întregi genealogice, de acolo de unde am putut să luăm, bunici, părinţi, copii studiaţi antropologic... E un material care n-a fost exploatat, el este în lucru ca atare, şi aşteaptă probabil în viitor pe cineva care să vină să-l studieze, pentru că eu n-am putut, n-am avut cu cine să studiez acest material, n-am avut nici pregătirea suficientă genetică a materialului. Pe urmă Maximilian a fost dirijat pe genetică. A părăsit antropologia, şi a mers pe genetică, şi astăzi componenta genetică a antropologiei este hotărâtoare, avem antropologie genetică. Ştiţi că se pune în discuţie vechea antropologie antropometrică, ce valorează, cum valorează... În sfârşit... Iată, este un alt aspect al direcţiilor de cercetare ale antropologiei contemporane. Şi aşa am mers, deci, în aceeaşi zonă, am făcut Pădurenii, după aceea am mers în Câmpul lui Neag. Cercetând populaţia, Câmpul lui Neag este interesant, pentru că este o populaţie de origine oltenească care migrase pe Valea Jiului acolo, şi prezenta interes pentru noi. Mai ales că după aceea am studiat şi populaţia din Oltenia. Deci am făcut comparativ Câmpul lui Neag care avea deci o populaţie emigrată acolo cu...

– Câmpul lui Neag?

– Câmpul lui Neag, care este pe Valea Jiului, la izvoarele Jiului, sub poalele masivului Retezat. De la Câmpul lui Neag, este ultimul sat de unde porneşti în masiv. Şi am făcut comparativ cu satul Nucşoara, care e un sat stabil acolo de secole, şi chiar am scos o monografie comparativă între cele două populaţii, văzând caracterul adaptativ. Ce s-a întâmplat cu această populaţie venind din altă zonă? Vedeţi, încă o dată, influenţa sau conceptul istoric. Dar populaţia a fost studiată din punct de vedere familial, demografic, din punct de vedere cultural. Am să vă arăt o monografie, să vedeţi cum se prezintă aici. Şi, mai departe, am făcut ultima lucrare în Oltenia. Şi atunci am luat o întreagă – vedeţi, cum am mers crescând – am luat o regiune. Am considerat că o regiune istorică (atunci

era încă cu regiunile), dar eu am considerat-o istorică, cum ar fi regiunea din bucla Carpaţilor, Dunăre şi Olt. Şi am plecat de la ipoteza antropologică a populaţiei olteneşti, care este gradul ei de omogenitate – altă poveste –, întrucât ea a suferit influenţele de la sud şi de la nord. Asta a fost ipoteza. Întrucât populaţia românească, aşa cum se ştie istoric, a pendulat în jurul Carpaţilor. Carpaţii n-au constituit o limită, o frontieră din punct de vedere naţional, ca şi Dunărea, a se vedea românii de peste Dunăre... În partea cealaltă sârbii veniţi încoace, şi aşa mai departe. Frontierele de fapt atunci erau foarte laxe, ca să spunem aşa... Şi atunci am studiat cu o echipă – toate cercetările antropologice sunt în echipă – am studiat trei sate în Oltenia, pe orizontala subcarpatică, pe orizontala dunăreană şi pe mijlocie. Şi asta se găseşte – sper că am aici un exemplar să vă arăt – se găseşte tipărită în ceea ce se cheamă *Atlas antropologic al Olteniei*, o lucrare care este tipic în concepţie socio-antropologică. Puteţi vedea acolo, cu elemente preistorice, istoria, aşezările, portul, construcţiile, în sfârşit, populaţia văzută în ansamblul ei, omul ca atare, însă se vede acolo şi cultura lui materială şi spirituală. Este după mine un document de un mare interes pentru viitor, el consemnează această populaţie. Şi a pus în evidenţă un alt fenomen foarte interesant, şi anume, influenţa ardelenească puternică în nordul Olteniei, şi o influenţă puternică...

– *Dăbulenii...*

– Da. Mediteraneană în sudul Dunării, influenţa mediteraneană fiind complexă, aş spune, pentru că trecerea de la Dunăre înspre noi este foarte veche, nu este de astăzi, chiar înaintea, chiar în perioada ilirică, tracică. În Oltenia a fost cea mai puternică invazie romană. Deci, populaţia din Oltenia prezenta din punct de vedere antropologic un interes deosebit şi istoric, ca să spunem aşa, afară de cel cultural. Să vedeţi ce interesante sunt diferenţele culturale, chiar cum poartă o greutate şi cum se îmbracă femeia din nord şi femeia din sud în aceeaşi regiune. Cred că exemplele pe care vi le-am dat arată foarte clar influenţa pe care a exercitat-o contactul cu şcoala Gusti asupra gândirii mele personale şi ca medic...

– *Pe care aţi reuşit să-l impuneţi...*

– Şi în antropologie întâmplarea a făcut ca eu să conduc linia antropologică, şi să aplic această viziune, ca să spunem aşa. Acum este foarte interesant să ne întoarcem în perioada '28-'30-'31 şi să ne întrebăm, cum au reuşit cei doi oameni, Gusti şi cu Rainer să facă o legătură între materialul biologic şi materialul cultural, socio-cultural, istoric pe care

l-au adunat. N-au reuşit să facă această integrare care s-ar putea... Şi nici nu a fost făcută ulterior din şcoala Gusti, nici dinspre noi. Poate dacă eu aş fi continuat după '60... aş fi continuat linia antropologică s-o conduc eu – pentru că era în planul meu să fac această tentaţie... A rămas chiar ca o întrebare: De ce aceste două capete, deosebite din punct de vedere ca oameni de ştiinţă, n-au reuşit să facă o legătură a materialului pe care l-au studiat? Aş putea să vă mărturisesc că am fost martor în discuţiile cu Rainer asupra preocupărilor lui de a găsi o reprezentare unitară a populaţiei pe care a studiat-o el. Pentru că una din dramele şi din problemele dramatice ale antropologiei fizice, care foloseşte antropometria, măsurarea omului, se găseşte deodată – cum s-a găsit şi la Rainer –, că ai în faţă un om viu, în complexitatea lui, pe care-l măsoară şi care are 30, 40, 50, 100 de dimensiuni: înălţimea, lăţimea... în sfârşit, toate dimensiunile posibile, capul, braţele şi aşa mai departe. Şi să te găseşti atunci în loc de o fiinţă vie, reprezentativă, complexă, te găseşti în faţa unui tablou de cifre. Şi cum găseşti atunci în cei o mie de oameni care i-ai transformat într-o tabelare, cum găseşti legătura între aceste date antropometrice între ele? El a încercat în monografia pe care a publicat-o să dea o reprezentare corelativă între aceste caractere, însă problema după mine nu este... E foarte dificilă, şi nu este practic rezolvată după chiar exigenţele lui Rainer. El a considerat de altfel că problema rămâne deschisă. Vedeţi, cred că v-am dat o serie întreagă de date interesante...

– Da. La un moment dat, Rainer la o întrebare a lui Gusti ar fi spus, este sigur că va veni timpul când se va face corelaţia între măsurătorile sale antropometrice, caracteristicile antropometrice ale omului şi manifestările lui culturale. De aceea, zicea Rainer, trebuie să facă foarte corect ceea ce face.

– Da. Dar în general, nu noi venim cu această motivare. Rainer lucra cu o rigoare în tot ceea ce făcea. Pentru că el a continuat cercetările antropologice ale populaţiei contemporane pe cont propriu. A făcut, de exemplu, o cercetare antropologică în satul Drăguş, în care trecuse înainte Gusti. Vedeţi, totuşi, el a ales satul Drăguş totuşi, pentru că acolo se făcuse o investigaţie de tipul ăsta socio-cultural, istoric. Am făcut parte şi din echipa Drăguş alături de Rainer în aceste două campanii. După aceea am participat în cercetările lui Rainer referitoare la antropologia studenţilor în medicină.

– Despre acestea n-am auzit.

– Da. El a presupus că studenţii care vin la medicină, deşi vin din zone foarte diferite, deci o populaţie foarte felurită, neomogenă, mare

polimorfism, pe când în zonele pe care le-a studiat, şi Drăguş şi Fundul Moldovei era o populaţie relativ mai omogenă, relativ omogenă. Aici avea de-a face cu o populaţie extrem de variată, şi atunci dintr-un anumit punct de vedere ar fi criticabil, te adresezi la o populaţie foarte variată. Dar el tocmai asta a urmărit, să vadă cum se reflectă varietatea antropologică a populaţiei româneşti într-o cercetare antropologică studenţească.

– *Şi care este unitatea în varietate, probabil.*

– Da. Şi în această cercetare eu am continuat să fac fotografiile antropologice şi să continui legătura cu Rainer pe problematica aceasta, pentru că eu fiind singurul între asistenţii lui care mă contaminasem – sensul între ghilimele – de antropologie, atunci el cu mine discuta aspectele antropologice, discuta îndoielile lui, problematica lui, mă făcea ades şi pe mine să mă gândesc asupra materialului, nu? Încât a fost foarte interesantă şi această cercetare care s-a pierdut. Cercetarea pe studenţi s-a pierdut, pentru că nu a fost sintetizată într-o lucrare, au rămas numai fişe antropologice, studii şi fotografii, care nu ştiu ce s-a făcut... de ce Rainer n-a găsit necesar să le comunice măcar ca atare. A rămas ca atare, un material care ulterior s-a pierdut, nu ştiu... În perioada critică, aceea de incertitudine a Centrului, cum se întâmplă în asemenea împrejurări, acele fişe s-au pierdut. Un material foarte interesant. A rămas ceva din fotografii, şi acelea nu ştiu pe unde sunt. Eu am plecat de la Rainer în 1934, m-am transferat de la Rainer la Parhon. Atunci când se înfiinţase catedra de endocrinologie, şi cum pe mine mă interesa endocrinologia ca un sistem capabil să explice omul. A fost o speranţă care s-a dovedit că a fost excesivă, că nici endocrinologia nu poate să explice... Acum este genetica la modă, /*râde*/ speră să explice omul. Şi cu această ocazie pot să vă comunic că eu am început să studiez endocrinologia încă pe când eram asistent la Rainer, şi am studiat din punct de vedere anatomic glandele endocrine în evoluţia lor, lăsând acolo, în laboratorul şi muzeul lor o serie întreagă de chestii foarte interesante. Nu ştiu ce s-a întâmplat cu ele. Şi cu această ocazie pot să vă reamintesc că teza mea de doctorat a fost făcută la Rainer, dar a fost o teză de endocrinologie. Pentru că Rainer la rândul lui m-a încurajat să studiez endocrinologia.

– *Aşa că nu era o trădare, nu vă considera un trădător...*

– Nu! Dimpotrivă, mă consider în continuitate, adică eu am avut o evoluţie normală în continuitate. Pentru că în discuţiile pe care le-am avut cu el, m-a întrebat la un moment dat, Rainer, pentru că de obicei

tinerii care veneau să lucreze la anatomie, lucrau un timp de, şi plecau, în special cei care se făceau chirurgi. Ceilalţi plecau din diverse alte motive, încât la un moment dat, apropiindu-mă de zece ani, şi văzându-se că eu nu fac chirurgie... Am fost întrebat de Rainer: „De ce lucrezi, de ce te preocupă toate chestiile astea?" Şi atunci i-am mărturisit că mă interesează foarte mult biologia umană, deci antropologia, aş vrea să înţeleg omul. Sunt medic, este o altă linie de interese, şi cred că nu trădez nici medicina, nici biologia ocupându-mă de acest aspect. Aş vrea să înţeleg mai mult ceea ce văd şi fac. Atunci el a spus, „bine, să ştii că fără endocrinologie n-ai să poţi să pătrunzi în acest sector, în acest domeniu al înţelegerii omului. Endocrinologia te va ajuta". Era momentul de apariţie a endocrinologiei, cu toată... se spera enorm atunci că factorul acesta biochimic hormonal – el ne ajuta să înţelegem foarte mult omul, şi astăzi este folosit extraordinar –, dar s-a văzut că nu este suficient, mai intervine şi altceva...

– Cred că niciodată nu se poate aştepta de la un singur factor explicarea întregului.

– Sigur.

– Dar aceste greşeli metodologice totdeauna intervin, fiindcă la apariţie aceste ramuri „parţiale" promit foarte mult.

– Sigur. Aşa cum a fost endocrinologia. Încât, cu acordul lui Rainer, natural, eu m-am transferat. Mai ales că munca de asistent de anatomie îmi ajunsese, era o muncă foarte grea şi în condiţiuni foarte grele. Vă gândiţi dumneavoastră, lucrezi tot timpul între cadavre, nu? Şi faci disecţie, şi aspiri încontinuu formol... E o muncă foarte grea asta de asistent, şi am beneficiat foarte mult, m-a ajutat să cunosc corpul omenesc şi m-a învăţat să vorbesc pentru a fi înţeles. Adică practica demonstraţiilor, adică cum faci să descrii ceea ce vezi. Şi să descrii în aşa fel ca să fii înţeles. Încât am beneficiat enorm din acest punct de vedere, nu numai prin cunoştinţe de morfologie, nu numai prin orizontul general al formei. (...) În evoluţia mea eu am simţit nevoia să depăşesc etapa anatomică în formaţia mea, morfologică. Şi am simţit nevoia să mă introduc în domeniul acesta al endocrinologiei, capabil să-mi îmbogăţească un fond pe care-l aveam deja. Însuşi de la Rainer m-am obişnuit să gândesc forma legată de funcţiune, unde sunt indisolubil legate. El a dat din acest punct de vedere şi un slogan: anatomia este ştiinţa formei vii. El a văzut această unitate. Dar cum ajungem de la formă la funcţiune, aici sistemul endocrin

intervine. Dacă în prima etapă am crezut că intervine oarecum el, astăzi văd că intervine şi sistemul nervos. Cu două decenii în urmă am început să gândesc neuro-endocrin, şi nu numai endocrin, în toate fenomenele pe care le-am studiat. Şi, evident, că influenţa antropologică în activitatea mea de medic s-a răsfrânt în felul cum consideram fiecare bolnav. Trebuie să vă mărturisesc chiar un fel de tentativă pe care am făcut-o, chiar într-o perioadă a activităţii mele clinice. Eram convins că între tipurile antropologice, între caracterele antropologice ale omului şi cele biologice şi patologia lui trebuie să fie o legătură foarte apropiată. În felul ăsta de fapt practicam o idee pe care, de asemenea, eu o însuşisem din perioada Rainer – aşa o numesc eu – problema constituţiei umane. Adică a felului de a fi al fiecăruia dintre noi, constituţia biologică, care este determinată în primul rând genetic şi după aceea unii factori de realizare foarte complecşi. Un timp am crezut /*râde*/ că pot să descifrez, în entuziasmul meu, să găsesc unele legături între procesele patologice purtătoare ale unui individ şi o anumită conformaţie a lui, structură a lui, constituţia lui, în antropologia lui, ca să spunem aşa. Adică între ce am văzut aici antropologic, căutam să merg spre antropologia medicală.

– *E destul de tentant...*

– Este foarte... Aşa, teoretic este pasionant şi interesant din toate punctele de vedere, dar n-am reuşit să fac mare lucru, pentru că la început am mers pe o cale... Acum vă fac o mărturisire... O cale care s-a dovedit foarte puţin fecundă, şi anume măsurătoarea oamenilor, a pacienţilor pe care-i aveam. Atunci lucram încă la clinica medicală – eram încă într-o perioadă de formaţie la antropologie. În formaţia mea eu am avut un trio, care mi-a dat o bază pe care am rezistat tuturor furtunilor şi tuturor perioadelor dificile care apar în existenţa noastră. Dimineaţa am fost în spital, după-masă la laborator, şi seara la bibliotecă sau biblioteca personală. În acest triunghi m-am format. Deci atunci am apărut cu metrul în clinică, spre surpriza tuturor celor din jur... Eram omul cu metrul! Se râdea de mine. Cei care au râs, au rămas cu râsul. Eu am învăţat însă ceva, că mergând cu metrul, nu rezolvi mare lucru, şi că trebuie să iau altă cale. Şi asta m-a întărit şi mai mult să merg pe factorul biochimic hormonal. Şi aşa am ajuns la biologia endocrină, la constituţia endocrină, pe care Parhon le sesizase de mult. Şi aşa se explică, cum vedeţi, monografia Nucşoara – Câmpul lui Neag, cum vedeţi, am studiat fenomenul endocrin la o populaţie. Găsind aspecte foarte interesante,

care sunt consemnate acolo, nişte diferenţieri din punct de vedere al sistemului endocrin care intervine în adaptarea şi în formarea acestor populaţii. Şi acestea insuficient duse mai departe. Acum, eu am beneficiat atunci şi de nişte condiţiuni foarte favorabile, să spun aşa, am fost sprijinit, mi s-a acordat credit, că am putut face deplasările acestea în teren. Ştiţi că o anchetă de aceasta dura cam o lună de zile, şi costa ceva ca deplasare, întreţinere acolo, în sfârşit. Dar şi eu am practicat sistemul consultativ ca să atrag populaţia, ştiţi...

– Cred că dacă mergi ca medic, este cu totul altceva decât să te prezinţi ca sociolog. Şi astăzi se întâmplă la fel, şi peste cincizeci de ani va fi la fel. Medicul este medic, el îţi vrea binele.

– Şi te poate ajuta. Mai ales că noi măsuram oamenii. Să ştii că se creează superstiţii, ţăranul crede că dacă-l măsori... Se măsoară un om când e mort! */râde/*

– L-am întrebat pe Mihai Pop, care şi el a fost la Fundul Moldovei, dar ca asistent al lui Brăiloiu...

– Profesorul Brăiloiu...

– Vă aduceţi aminte?

– Da cum! Îl văd şi acuma! M-a impresionat profund! Parcă-l văd cu... Cum se numea dispozitivul lui de inscripţii, avea disc pe ceară...

– Da, Edison...

– Da... Şi pe el îl văd cum se plimba cu mare seriozitate şi... avea un cap foarte special... Avea un cap lung, aşa parcă era un pepene. Era un tip interesant...

– Cineva mi-a povestit că la un moment dat Rainer l-a chemat pe Brăiloiu să-i măsoare capul, şi atunci Brăiloiu l-ar fi avertizat că, nu e din naştere, aşa, ci din cauza forcepsului...

– E vorba de conformaţie, era un hiperdoricocefal, cap lung... Cap lung interesant, că avea un cap neobişnuit ca formă, o formă rarisimă în populaţia românească.

– Era dintr-o familie de vechi boieri olteni...

– A, sigur... Dar, ştim fiecare dintre noi strămoşii noştri, de unde venim? E foarte greu de spus, nu?... Dincolo de bunici mai ştim ceva? Străbunici, maximum, adică o sută de ani în urmă... Pe urmă?

– Şi din asta ce este sigur? Că a fost băiatul tatălui sau al altcuiva?

– Cam aşa este.

– Deci, vă spuneam că l-am întrebat pe Pop, cum priveau ţăranii din Fundul Moldovei înregistrările, dacă acceptau să fie înregistraţi şi să-şi reasculte

vocea sau nu? El a spus că n-au fost probleme mari cu fonograful, în schimb cu fotografiatul au fost. Dumneavoastră ce experienţă aţi avut în acest sens?

– Eu n-am avut dificultăţi, pentru că ei treceau întâi pe la Rainer, şi pe urmă Rainer îi pregătea şi el, explica oamenilor, căuta să-i atragă. El a şi ţinut o foarte interesantă – chiar există o fotografie în acest sens – a ţinut o foarte interesantă conferinţă, le-a vorbit, le-a explicat ce căutăm noi aici, de ce-i măsurăm, cum, ce se întâmplă, că ei beneficiază. Le făceam şi sero-reacţia pentru sifilis. Adică îi ajutam, oamenii simţeau că îi şi ajutăm în acelaşi timp, că acea măsurătoare, examenul pe care-l facem noi, este tot în utilitatea lor, ca să înţelegem de ce ei suferă. Oamenii au fost lămuriţi, şi n-am găsit o rezistenţă. La fotografieri se amuzau chiar, mai ales femeile se amuzau să fie fotografiate. Da...

– Interesant... Şi în anii '50-'60 lumea cum reacţiona la aceste măsurători?

– N-am avut dificultăţi absolut niciodată, n-am avut refuzuri în acest sens. Pentru că în general căutam să explicăm oamenilor, să-i apropiem. Am făcut uneori pregătirea chiar psihologică a deplasărilor noastre. Acestea erau precedate de o vizită făcută de câţiva dintre colaboratorii mei, care mergeau în regiune, vorbeau cu autorităţile, vorbeau cu preotul, şi chiar în biserică li se explica cetăţenilor că este o echipă de la Bucureşti, cu medici, cu oameni de ştiinţă, să-i primiţi bine, ne vor binele, ne vor face o serie de examene aici etc. etc. Şi cred că acest aspect este foarte interesant, chiar din punct de vedere al comportamentului unui om de ştiinţă care studiază populaţii. El nu trebuie să se ducă într-o populaţie, printre oameni să-i studieze ca pe nişte obiecte, ci să-i considere ceea ce sunt. Şi noi, procedând în acest fel, n-am avut niciodată obiecţiuni. Adică pregătindu-i sufleteşte şi făcându-i să înţeleagă că tot ce facem noi este spre binele lor. Când am avut o cercetare în Ţara Loviştei cu un stomatolog care le dădea consultaţie dentară, şi toţi colţii care erau putreziţi în gura lor i-a scos. Adică oamenii au simţit că le suntem şi utili în acelaşi timp, apropo de ce spuneaţi de avantajele medicului. Dar mai importante decât toate, ca omul să simtă că nu e considerat ca un obiect, ceva care serveşte... Ceea ce e foarte important pentru respectul omului ca atare.

– Sigur. Probabil şi aceasta aţi învăţat-o tot de la Rainer...

– Am învăţat de la maeştrii pe care i-am avut, cu care am avut contact. N-aş putea spune că de la unul sau de la altul, este un complex. Am beneficiat de un contact cu mari maeştri, oameni de ştiinţă, creatori ai medicinei româneşti mi-au fost profesori, Babeş[18], Thoma Ionescu[19],

Danielopol, Gheorghe Marinescu[20] – aceştia toţi sunt fondatorii medicinei româneşti. Pe Danielopol l-am prins în prima lui perioadă, în primul lui an, ca student. Am fost studentul lor. Erau foarte interesanţi ca personalităţi, vă închipuiţi, să-l ai ca profesor pe Babeş e o anumită favoare, de care mulţi dintre colegii mei nu şi-au dat seama îndată. Eu mi-am dat seama. Şi am putut să comunic cu el sufleteşte, să-l studiez, mă aşezam în banca întâi şi-l observam cum vorbeşte, ce spune...

– *Babeş avea încă accent ardelenesc?*

– Da, da, sigur. Avea. Vorbea destul de mediocru, lecţiile lui erau dificil de urmărit. Dar tot ce spunea era de un interes extraordinar.

– *Nevastă-sa până la urmă a învăţat româneşte?*

– Nu ştiu.

– *Era fiica unui mare arheolog ungur, Thorma.*

– Nu ştiu exact.

– *Deci practic pentru dumneavoastră antropologia şi endocrinologia mergeau mână în mână, dar...*

– Da, şi se completau oarecum – în capul meu. Pentru alţii nu ştiu ce era. Ca dovadă, că în prima perioadă, ca să salvez antropologia am făcut o secţie la Institutul de Endocrinologie. Şi pe urmă, devenind secretar prim al Academiei, şi având – din '55 am fost secretar prim al Academiei, până în '63 –, atunci având un cuvânt în Academie, am convins pe Săvulescu, care era preşedinte, că n-are rost să stea o secţie de antropologie în Institutul de Endocrinologie. Asta a fost numai pentru moment, ca s-o putem salva în ansamblu... Dar acum să facem un centru, şi să-i dăm locul pe care-l merită. Mai ales că localul se păstrase.

– *Da, da, da. Tot acolo unde este...*

– Tot acolo, dar în spate, dar numai jumătate din el. Jumătate l-a luat biofizica.

– *Şi endocrinologia a fost un capitol în care aţi investit mari speranţe şi care nu a dat acele rezultate pe care le-aţi aşteptat?*

– Nu... În cercetarea omului... ba da! A dat rezultatele, dar în parte mai puţin decât aş fi crezut la început, ştiţi? Am crezut că dă mai mult. După aceea mi-am dat seama prin experienţa dobândită, prin lecturile, prin confruntarea cu experienţa altor specialişti în domeniu că factorul biochimic, adică hormonul, este unul din factorii care intervine în realizarea biologiei umane, o formă a funcţiilor noastre în fiece moment. Acum, în momentul de faţă, în discuţia noastră eu utilizez o serie întreagă de hormoni de activitate care mobilizează celula nervoasă, fără de care

/*râde*/ eu n-aş putea să stau la latitudinea dumneavoastră să facem această discuţie. Dar sistemul nervos, creierul este organul suprem care dirijează şi sistemul endocrin, nu-i aşa, şi îi dă o finalitate, şi-i asigură funcţionalitatea. Şi atunci, de acum... şi de acest fenomen mi-am dat seama încă de acum douăzeci de ani. Şi am înfiinţat în Institutul de Endocrinologie o secţie de neuro-endocrinologie, care leagă cele două discipline. Astăzi acest punct de vedere este unanim admis, nici nu se mai discută, neuro-endocrinologia este dominantă în endocrinologie, domină endocrinologia ca atare, şi nimeni nu mai consideră, azi, sistemul endocrin autonom, izolat, separat de sistemul nervos. Există şi aici exagerări, unii care pun accentul pe sistemul nervos, dar formula este a unui sistem neuro-endocrin, fiecare cu misiunea şi sarcina lui în organismul nostru. Totul este să nu încurajezi dogmatismul, şi a rămâne pe loc în punctele de vedere pe care le-ai avut la un moment dat. Aici nu există... Tot ceea ce ştim noi în ştiinţă este provizoriu. Acesta este aspectul dramatic al cunoştinţelor ştiinţifice. Pe când religia ne dă – sau alte teorii – ne dă o dogmă care devine imuabilă de-a lungul timpului, ştiinţa se reconstituie – asta e o caracteristică, e deschisă – se reconstituie încontinuu şi la un moment dat ajungi la acest aspect că ceea ce ştii este provizoriu, şi că mâine poate se reconsideră. Dar aceasta trebuie s-o admiţi ca ceva inevitabil, pentru că altfel eşti pierdut. Dacă eu aş judeca endocrinologia aşa ca astăzi, aş mai utiliza noţiunile, experienţa de la nivelul anilor 1940, şi nu mai spun mai înapoi, când am început eu să studiez, atunci ar fi foarte trist.

– Redactând acum o istorie a endocrinologiei româneşti, practic faceţi istoria a ce aţi trăit dumneavoastră...

– Da. Şi practic eu am trăit o parte din istoria endocrinologiei în general, nu numai cea românească.

(...)

Note

1 Simpozionul organizat la aniversarea a 50 de ani de la înfiinţarea în 1936 a Muzeului Satului.

2 **Habsburg,** dinastie care a domnit în Sfântul Imperiu Roman, de Naţiune Germanică (1273-1291; 1438-1740; 1765-1806), în Austria (1278-1918), în Spania (1516-1700) şi în Boemia şi Ungaria (1526-1918).

3 **Parhon, Constantin I.** (1874-1969), om politic şi endocrinolog, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Preşedinte al Parlamentului (1946), apoi preşedinte (1947-1952) al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Române. Fondator al şcolilor româneşti de endocrinologie şi gerontologie. Academician.

4 **Bagdasar, Dumitru** (1893-1946), neurochirurg şi om politic, profesor universitar la Bucureşti. Membru de onoare post-mortem al Academiei Române. Promotorul neurochirurgiei în România. Ministru al Sănătăţii (6 martie 1945 – 24 aprilie 1946).

5 **Danielopol, Daniel** (1884-1955), clinician, fiziolog şi farmacolog român, profesor universitar la Bucureşti. Fondator al Academiei de Medicină din Bucureşti (1935). Academician.

6 **Kreindler, Arthur** (1900-1988), neurolog român. Profesor universitar la Bucureşti. Membru al Academiei Române. Importante contribuţii în neurofiziologie. Cercetări de pionierat în domeniul electroencefalografiei.

7 **Roller, Mihail** (1908-1958), profesor de istoria României (1948-1955) la Academia Militară din Bucureşti, director adjunct (1955-1958) al Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cu importante funcţii în aparatul C.C. pe linie de propagandă.

8 **Lupescu, Elena** (Lupeasca, 1899-1977), amanta, apoi soţia regelui Carol al II-lea al României, exercitând o influenţă determinantă asupra actelor şi deciziilor politice ale regelui.

9 **Carol al II-lea** (1893-1953), rege al României, fiul regelui Ferdinand I şi al reginei Maria, tatăl principelui Mihai. În 1926, forţat să renunţe la calitatea de prinţ moştenitor, pleacă în exil la Paris. Revine în iunie 1930, când este proclamat rege al României. În septembrie 1940 abdică în favoarea principelui Mihai, şi părăseşte ţara. A murit în Portugalia.

10 **Hulubei, Horia** (1896-1973), fizician, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Membru al Academiei R.S.R. A organizat primele cercetări de fizică atomică în România.

11 **Rosetti, Alexandru** (1895-1990), lingvist şi filolog, profesor universitar la Bucureşti. A întemeiat Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale din Bucureşti (1961) şi a editat revista „Bulletin linguistique" (1933-1948). Specialist în istoria limbii. Cercetări asupra folclorului arhaic. Academician.

12 **Nicolau, Ştefan S.** (1896-1967), virusolog, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, membru al Academiei R.S.R. Fondatorul şcolii româneşti de inframicrobiologie.

13 **Ionescu-Mihăieşti, Constantin** (1883-1962), microbiolog, imunolog şi epidemiolog, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Membru al Academiei Române.

14 **Ciucă, Mihai** (1883-1969), microbiolog, parazitolog, epidemiolog şi igienist, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti. Membru al Academiei Române.
15 **Cajal, Nicolae** (n. 1919), inframicrobiolog, profesor universitar la Bucureşti. Membru al Academiei Române.
16 **Săvulescu, Traian** (1889-1963), botanist, profesor universitar la Bucureşti, academician. Întemeietorul şcolii româneşti de fitopatologie.
17 **Maximilian, Constantin** (1928-1997), medic, iniţiatorul primului laborator de genetică medicală din România (1958). Contribuţii în antropologie, bioetică, genetică umană. Membru corespondent al Academiei Române.
18 **Babeş, Victor** (1854-1926), medic şi bacteriolog, profesor universitar la Bucureşti. Autor (în colaborare cu Victor Cornil) al primului tratat de bacteriologie (Paris, 1885), fondator al microbiologiei moderne. A iniţiat vaccinarea antirabică şi a fundamentat seroterapia în România. Academician.
19 **Ionescu, Thoma** (1860-1926), anatomist, chirurg şi anesteziolog, profesor universitar la Bucureşti, membru de onoare al Academiei Române. Fondatorul şcolii româneşti moderne de chirurgie şi anatomie topografică.
20 **Marinescu, Gheorghe** (1863-1938), neurolog, profesor universitar la Bucureşti, membru al Academiei Române. Fondatorul şcolii româneşti de neurologie. A stimulat preocupările de psihiatrie şi endocrinologie ale elevilor săi.

Mihai Pop*

„Arhiva de folclor... la şura de fân“

L-am cunoscut pe profesorul Mihai Pop înainte de demararea proiectului de istorie orală a Şcolii sociologice de la Bucureşti. A fost unul dintre stimulatorii ideii proiectului. După o discuţie despre fructificarea interviului de istorie orală în abordarea diferitelor culturi bucureştene mi-a vorbit despre cercetarea la care a participat în plasa Dâmbovnic, în 1939. Cele relatate cu privire la influenţa diferitelor orientări ideologice în cadrul aceleiaşi echipe de cercetare aveau o mare importanţă metodologică, şi am aflat cu surprindere că nici unul dintre participanţi n-a publicat nimic despre această temă. Ca atare am propus ipoteza unei investigaţii orale a Şcolii. Profesorul Pop a sprijinit ideea, şi am început o serie de convorbiri. Realizarea lor a durat mult, fiindcă, casa profesorului era aproape tot timpul plină de vizitatorii cei mai variaţi, de la aristocraţi la directori de muzeu din provincie, de la antropologi americani sau francezi la tineri cercetători români pe care el i-a introdus în etnologia modernă. Nu o dată doamna Irina Sturza Pop, soţia profesorului a trebuit să ne „păzească“ de vizitatori, ca să ne terminăm „porţia“ de convorbire stabilită pentru ziua respectivă.

---

* **Pop, Mihai** (1907-2000), folclorist şi antropolog, participant din 1928 alături de Constantin Brăiloiu, la activitatea de cercetare monografică (Drăguş, Runcu, Cornova). În 1939 conduce, împreună cu Anton Golopenţia, grupul de cercetare sociologică din plasa Dâmbovnic, iar în 1945 participă la cercetarea iniţiată de Golopenţia la Hodac. După război ia parte la întemeierea Institutului de Folclor şi devine profesor la catedra de folclor de la Universitatea din Bucureşti. Este întemeietorul Şcolii de antropologie culturală din România. A fost distins cu premiul Herder.

– Obişnuiesc să încep aceste discuţii cam la fel, cu motivarea opţiunii pentru sociologie sau pentru participarea la o cercetare sociologică, şi chiar cu primele noţiuni: când aţi întâlnit pentru prima oară termenul de sociologie, când aţi auzit de Profesorul Gusti – fiindcă sunt unii care au aflat de Gusti înainte să audă de sociologie...

– Să spun, adică să începem cu 1928, nu? Eu am făcut filologie, adică am fost la facultate elevul lui Densuşianu. Mi-am terminat cei trei ani de facultate, fiindcă atunci facultatea se făcea trei ani. Şi trebuia să mă duc acasă, la sfatul lui Densuşianu, să mă duc acasă, în Maramureş, şi să culeg folclor. Fiindcă Densuşianu făcea şi folclor. Între timp am auzit că Gusti caută tineri absolvenţi de facultate, pe care vrea să-i ia la cercetare sociologică. Noi eram în aceeaşi facultate, litere şi filosofie, deci eram împreună, dar n-aveam legături propriu-zise cu sociologii în vremea aceea, ştii? Între timp Gusti se ducea la Fundul Moldovei, în Bucovina deci, şi pentru că eu mi-am făcut, mi-am speculat toată chestia, că mă duc, şi stau cu Gusti o lună de zile la cercetări sociologice, pe urmă din Bucovina trec uşor peste Prislop, şi mă duc în Maramureş, m-am dus la cercetări sociologice, şi am ajuns la Fundul Moldovei, unde echipa lui Gusti era foarte amplă. Nu erau echipele de mai înainte. Eu n-am participat la celelalte cercetări.

– Trei au fost înainte.

– Şi n-am participat mai cu seamă la cercetarea de la Nereju, care a marcat totuşi un moment, dar după părerea mea Fundul Moldovei a marcat momentul cel mai important, şi ca amploare a cercetării, şi ca elaborare a teoriei sociologice. La această cercetare Gusti a căutat să aducă tot felul de oameni. Şi l-a adus întâi pe Rainer. Rainer cu grupul lui de medici care făcea măsurători, şi care făcea antropologie biologică. Şi cu Milcu care era asistentul lui. Şi Milcu pe urmă a rămas oarecum legat de sociologi. L-a adus pe Brăiloiu, Constantin Brăiloiu, muzicolog, a adus-o pe Floria Capsali, care era dansatoare şi care de-abia se întorsese de la Paris, şi l-a adus pe Mac Constantinescu, care era pictor. Brăiloiu a venit cu o tehnică nouă, fiindcă a venit cu aparate, cu fonograful lui Edison şi cu cilindri şi cu nu ştiu ce, şi el avea nevoie de cineva care să-l ajute, şi atuncea eu m-am legat de Brăiloiu.

– L-aţi cunoscut dinainte?

– Nu l-am cunoscut înainte. Brăiloiu a venit de la Paris. El a făcut şcoala la Paris... A avut legături cu Bartók[1] şi prin Bartók a început – a

cules şi Kiriac[2] – a început culegerea folclorului, cu mijloace, ca să zic aşa mecanice, nu? Între timp a făcut cu ajutorul lui Enescu o instituţie paralelă cu sociologia, a făcut Centrul de muzică populară, Arhiva de folclor muzical la Societatea Compozitorilor. El era secretarul general al Societăţii Compozitorilor şi şeful Arhivei de folclor. O să mai revenim asupra acestei chestii. Deci, eu întâi am lucrat, adică nu întâi, ci de aici încolo am lucrat întotdeauna împreună cu Brăiloiu, sau după aceea, când Brăiloiu lipsea, cu Harry Brauner. Acolo, la Fundul Moldovei era o generaţie mai veche, era Stahl, era Vulcănescu, era Paul Sterian, era Argintescu, Mitu Georgescu, era toată generaţia aceasta de sociologi care participaseră la cercetările anterioare. Eu am căzut, ca locuinţă, cum ţi-am spus, am căzut să stau cu Herseni, care şi el era pentru prima dată, că noi suntem de aceeaşi generaţie, şi am stat în capul satului, am stat la un cârciumar, care – după aceea am aflat – şi-a omorât nevasta, şi a stat nu ştiu câţi ani la puşcărie, dar era un om foarte simpatic. Fundul Moldovei era un sat foarte interesant, în primul rând era foarte mare, şi atunci avea două părţi: satul „di jos" şi satul „di sus". Şi noi eram cam la mijloc. Centrul cercetării era la satul „di jos", era o şcoală mare acolo, şi Brăiloiu care nu vroia, nu putea să umble cu aparatele după el prin tot satul, el şi-a făcut acolo într-o sală un mic laborator. Aşa că noi depistam cântăreţii, nu ştiu ce, şi-i aduceam la laboratorul lui. Brăiloiu şi cu mine. Aduceau şi ceilalţi, care mai găseau câte unul. Aduceau, şi Brăiloiu înregistra. El înregistra muzica, şi eu notam textele. Nu erau maşini pe vremea aia, nu? Şi nefiind maşini, sociologii aveau nevoie totuşi de un mijloc de locomoţie. Şi atuncea au angajat pe unu' cu o căruţă. Un vizitiu cu o căruţă, permanent angajat, pe care-l chema Filaret Mândrilă. Şi Filaret Mândrilă era un bun cântăreţ, aşa că Filaret Mândrilă a devenit informatorul nostru după aceea, şi la Filaret Mândrilă am descoperit atunci – că Brăiloiu căuta înainte de toate cântece vechi – am descoperit primul cântec oarecum nou, fiindcă Filaret Mândrilă a făcut serviciul la grăniceri, şi atunci avea un cântec despre grăniceri. Era un personaj foarte interesant acolo, în Fundul Moldovei, era primarul satului.

– *Cel care s-a dus după Gusti până şi la Drăguş.*

– Frâncu era un om foarte interesant, foarte deştept, foarte dinamic şi el a devenit, ca să zic aşa, marele factor de contact al nostru, al sociologiei cu satul. Şi devenise prieten al profesorului Gusti, după aceea prietenia a durat multă vreme, şi noi am ajuns o dată cu Brăiloiu acolo,

şi am stat în casa lui, în 1930 sau ’31. Frâncu avea două case, fiindcă avea două neveste. Avea o nevastă în satul de sus, şi avea o nevastă în satul de jos, şi o casă chiar lângă primărie. Şi Frâncu era, cred, un om foarte întreprinzător, fiindcă la un moment dat, chiar pe când eram noi acolo, el a făcut un fel de asociaţie a crescătorilor de vite, a crescătorilor de vite mari, fiindcă satul era cu mulţi oameni bogaţi. Erau toţi răzeşii ăştia din Fundul Moldovei, neamuri bune, ştii – mergea toată chestia pe neamuri – , şi atunci cu ăştia împreună a făcut o asociaţie, şi a adus un elveţian ca să facă brânză şvaiţer, şi făcea şvaiţer la Fundul Moldovei, pe care punea ştampilă elveţiană şi o trimitea în Elveţia. Da. Era foarte întreprinzător. După ce m-am dus eu acasă, acasă în Maramureş, ies într-o zi la Sighet pe stradă, şi văd în faţa hotelului o maşină care s-a oprit. Şi din maşină coboară Frâncu în costum bucovinean, cu încă doi consăteni de-ai lui. Ne-am bucurat, ne-am salutat, şi zic, ce faceţi aicea? Zice: am trecut muntele, şi facem o excursie prin ţară. Adică, vezi, ăsta era mediul, ăsta era mediul social cu care noi ne confruntam acolo, nu? Cred că s-a adunat material interesant, însă nu s-a adunat aşa de sistematic material sociologic. Din cauza asta la Fundul Moldovei nici nu s-a făcut o monografie. Ceea ce a fost interesant la Fundul Moldovei, a fost că acolo s-a elaborat teoria. Că pe urmă toată lumea a lucrat de dimineaţă şi până seară, şi seara după ce se servea masa de seară, toată lumea intra în sala mare de şcoală, şi începeau discuţiile. Cu Vulcănescu, cu Stahl, cu Mitu Georgescu, cu toţi ăştia, şi acolo s-a elaborat, după părerea mea, teoria gustistă cu cadrele şi manifestările şi cu toate astea-lalte, după lungi discuţii. Durau uneori până la două noaptea, discuţiile.

– Câte luni aţi stat acolo?

– O lună. Atunci aşa se stătea, se stătea o lună.

– Pe mine m-ar interesa totuşi mai amănunţit. E greu să organizezi o asemenea cercetare pentru un tânăr care termină facultatea şi se deplasează pentru prima dată în alt sat – că acasă e altceva, nu? Cum acostezi oamenii, adică cum îi introduci...

– Da, da, chestia era foarte interesantă, fiindcă acolo se făceau adunări cu poporul, şi popii ţineau de partea noastră, şi erau în sat două biserici, o biserică în satul de jos şi, o biserică în satul de sus, şi popa de la biserica din satul de jos era un om cultivat, şi atunci se participa la toată chestia asta, se participa la slujbă, se participa la horă, se făcea o nuntă, adică contactul era destul de uşor de stabilit. Şi pe urmă trebuie

să ţii seamă şi de următorul lucru, că majoritatea oamenilor care erau acolo erau în fond de la ţară, ştii? Acuma eu nu-mi dau seama, nu-mi dădeam seama psihologic cam de ce se loveau colegii care îi întrebau pe oameni lucruri dificile, dar pentru mine nu era lucru dificil să culegem folclor.

– *Nu-i speria aparatura... Nu se minunau?*

– Nu! Singurul lucru care îi speria era fotografia. Nu se lăsau fotografiaţi, fiindcă fotografia echivala cu umbra, şi la ei umbra însemnează a putea fi omorât. Şi în primele cercetări, peste tot, nu numai în Fundul Moldovei, chestia asta cu umbra a fost o problemă... cu fotografiile. Pe urmă erau tot felul de... La masă atmosfera era colegială, foarte plăcută, fiindcă la masă se făceau tot felul de epigrame. Şi era cu noi un geograf pe care-l chema Popescu-Spineni, care era secretarul facultăţii, nu ştiu dacă... Şi Fundul Moldovei era foarte întins, afară de satul acesta, satul propriu-zis, cu cele două părţi de sus şi de jos, era încă un sat care ţinea de el, care se chema Botoş. Şi dincolo de Botoş începea zona huţulă, adică treceai de Botoş, intrai în altă zonă, la huţuli. Şi mergea peste munţi, mergea până la Cârlibaba, Iacobeni-Cârlibaba, şi atunci ai noşti, cercetând geografia locului – Popescu-Spineni trebuia să facă o descriere geografică, nu? – atuncea s-a dus la Cârlibaba, unde a întâlnit un om care vorbea patru sau cinci limbi. Printre astea era austriaca, a făcut armata în Austria, vorbea idiş, vorbea ucraineană, vorbea româneşte, probabil că vorbea şi ungureşte.

– *Şi poloneza...*

– Şi atunci a venit, şi a vestit la o şedinţă, că fiecare făcea o dare de seamă despre ce a făcut, ce a descoperit. Şi atunci el a făcut o dare de seamă despre această minune de om poliglot, pe care l-a întâlnit. Drept care i s-a făcut următoarea anecdotă: că a întâlnit un om care vorbea cinci limbi şi el a reuşit să se înţeleagă cu el prin semne. Adică îţi spun o anecdotă, ca să-ţi dai seama care a fost atmosfera. Altfel era o viaţă destul de sobră. În general se mânca bine, fiindcă se aproviziona, era bucătărie, bucătari aduşi, şi se tăiau porci, se tăiau viţei, nu era o problemă, nu? Se bea un fel de limonadă. Un fel de limonadă în sticle cu dop de sticlă, pe care-l apăsai, şi dopul cădea înăuntru. Şi asta era o rămăşiţă austriacă, se chemau cracăre. Adică toată lumea când obosea, când alerga prea mult, se ducea la o cârciumă din asta, că erau multe, şi bea nişte cracăre. Satul avea o întreprindere minieră. Se scotea nişte cărbune acolo, pe un deal.

– *Era proprietatea statului?*

– Nu cred că era... habar n-am a cui era. Deci, asta era chestia, asta era situaţia cu Fundul Moldovei. În orice caz, Stahl ştie cel mai bine dintre cei care trăiesc azi.

– *Bernea a fost?*

– Nu, Bernea n-a fost. Bernea cred că a venit numai la Drăguş. Stahl ar şti cel mai bine să-ţi povestească despre cum s-a elaborat doctrina, fiindcă asta ar fi cel mai important, adică să fundamentezi şi teoretic acest moment al Fundului Moldovei. Pe urmă Gusti era un foarte bun strateg. Un foarte bun strateg, de a racola oamenii. Şi erau doi, de fapt trei folclorişti muzicali atuncea. Era Brăiloiu, care avea Arhiva Societăţii Compozitorilor, care era de educaţie franceză, era Breazul, Georgescu Breazul, care făcuse şi el o arhivă de folclor la Ministerul Învăţământului, şi mai era şi..... n-ai auzit de el?

– *Nu.*

– Nu, care făcuse şi el studii în Germania. Între Brăiloiu şi Breazul care era la Conservator, era o oarecare rivalitate. Şi Brăiloiu a stat două săptămâni, şi pe urmă a plecat. Avea probabil altă treabă, şi atunci Gusti l-a adus pe Breazul. A adus şi el nişte aparate, dar eu cu Breazul n-am mai colaborat, fiindcă eu mă legasem de Brăiloiu, şi prieteneşte şi îmi plăcea cum lucra, şi era un om interesant, foarte deştept şi...

– *Cred că Brăiloiu polariza mai mult tineretul...*

– Brăiloiu a polarizat, sigur că apoi la Societatea Compozitorilor o să vorbim de asta, acolo a adunat o mulţime de lume. Deci, asta este în episodul Fundul Moldovei.

– *Avea un plan de muncă stabilit de la bun început sau fiecare lucra după conştiinţa sa de cercetător?*

– Nu erau încă elaborate chestionarele, pe urmă s-au elaborat, pe urmă s-au stabilit sectoarele pe cadre şi manifestări.

– *Herseni cu ce se ocupa, ce-l frământa acolo, ce-l interesa?*

– Herseni cred că făcea organizaţia socială, chestii din astea. El era încă la început, nu era încă în cadrul celor de frunte...

– *Era mai tânăr...*

– El era mai tânăr, adică fruntea era Stahl, era Vulcănescu, Paul Sterian, Mitu Georgescu, Nicu Argintescu pentru problemele de artă, cine mai era? Era Milcu, fireşte...

– Între aceste diverse profesii era vreo comunicare? Eu nu văd ce putea să comunice spre pildă antropologul biologic cu folcloristul...

– Fiecare îşi vedea de treaba lui, adică dacă vorbim de antropologul biologic, ei aveau o treabă foarte importantă, făceau toate măsurătorile astea, şi mai făceau şi tratament bolnavilor. Dar Rainer era un om foarte deschis la minte şi foarte deştept, adică pe el nu îl interesa... Îl interesa, fără îndoială, ce făceam noi acolo, ca să determini tipul antropologic, participa la discuţii. El participa probabil mai mult decât Brăiloiu. Ceilalţi fuseseră deja la nişte monografii, unii au fost chiar de la început. Era Vlădescu-Răcoasa, dar mai puţin importante. Căci cei care au fost la monografiile anterioare erau rodaţi. Şi cei care veneau noi, se lipeau, ca să spun aşa, pe lângă ăştialalţi, nu? Adică aşa s-a format nucleul, care pe urmă s-a mărit. Şi pe urmă, în urma acestui nucleu s-a precizat teoria, şi după ce s-a precizat teoria, fiecare sector a căutat să-şi facă chestionarele, adică să-şi facă problematica.

– Ideea cu chestionarul plutea deja în aer, de acolo a apărut necesitatea chestionarului...

– Da, da, cred că era necesitatea chestionarului, dar nu era un chestionar ca acela al lui Densuşianu sau al lui Hasdeu[3]. Adică să iei nişte probleme, şi să te duci să le dai unuia, să le completeze. Chestionarul era numai un aide-mémoire.

– Un ghid de discuţie.

– Un ghid de discuţie, totul era pe interviu, toată discuţia era pe interviu, toată discuţia era pe participare, adică dacă te-ai dus la horă sau la nuntă, atuncea notai tot ce se întâmpla acolo. Poate că nu era încă ideea că trebuie să chestionezi şi asupra sensului lucrurilor. Dar în orice caz ce vedeai, trebuia să notezi, şi pe urmă să-i întrebi ce se-ntâmplă, cum faci în cazul cutare, cum faci în cazul cutare, mai cu seamă în probleme economice. Pe urmă structura socială era foarte importantă, fiindcă era sat din ăsta, bazat pe neamuri. Trebuia să iei un neam din ăsta, şi să-i faci arborele genealogic...

– Spiţă de neam.

– Spiţă de neam, da, ne-am dus în partea de sus a satului, la o familie Andromicescu. Familia Andromicescu era una din familiile cele mai nobile, şi avea o casă din astea, gen cetate, o casă cu ocol întărit. Câmpul, hotarul lui, în câmpul ăsta era casa lui, şi gard de jur împrejurul casei, şi casa mare, şi alături o casă mică în care stătea bătrânul, adică era

o realitate, o realitate tentantă. Chiar numai să observi şi să notezi, era interesant. Pe urmă la foarte multe cercetări s-au găsit case din astea, cu ocol întărit, la Hunedoara, Haţeg.

– *Cred că cea de la Muzeul Satului de acolo este.*

– Da, e din Haţeg, dar aia din Bucovina era mai frumoasă, asta a lui Andromicescu era, ca arhitectură, superbă. La ei arhitectura e de brad. În Maramureş arhitectura e de obicei din stejar, aici în Bucovina era de brad. Era un sat foarte bun, la nivelul acela, un sat de oameni aşezaţi, trecuţi prin Austria, nu? Şi acolo era un dans care se chema arcanu, şi arcanu era un fel de sârbă, pe care echipa din Fundul Moldovei a dansat-o la Viena, la aniversarea lui Franz Josef. Şi mai trăia cel care a condus echipa, îl chema Ţipău, şi ăsta mi-a povestit tot, cum a fost, cum a fost la Moldova, toate astea există în arhiva Institutului.

– *Dacă există arhiva Institutului...*

– Există, că s-a dat aia, arhiva Institutului, arhiva de folclor muzical nu s-a pierdut. Fiindcă atunci când a venit războiul, Brăiloiu avea un om de serviciu în arhiva asta, foarte deştept, oltean. Îl chema Dumitru Petcu, care în afară de om de serviciu era şi cântăreţ, el racola în Bucureşti pe piaţă cântăreţi, şi-i aducea la înregistrare, şi Brăiloiu căzuse în mania adunării de icoane pe sticlă. Icoane pe sticlă pictate de unul care se chema Savu Moga. Şi el a făcut o colecţie mare de icoane ale lui Savu Moga şi...

– *Nu era şi la Drăguş?*

– Ba era şi la Drăguş, şi Petcu îi aduna în cameră. Colecţia Brăiloiu stă în Muzeul Bruckenthal, doamna Brăiloiu a vândut-o muzeului Bruckenthal. Când a venit războiul şi evacuarea, Brăiloiu în loc să evacueze arhiva, cum s-au evacuat toate celelalte instituţii, atunci toată arhiva de folclor şi cilindrii şi tot, nişte lăzi, şi le-a trimis în judeţul Gorj, la Petcu Dumitru acasă, şi le-a băgat în şura de fân. N-a trecut nimeni peste el, n-a trecut nimeni pe acolo, nu s-a atins nimeni de ele, şi în '49, când am înfiinţat noi Institutul de Folclor, am luat un camion, şi am adus lăzile înapoi.

– *Petcu a stat şi le-a păzit cu sfinţenie?*

– Petcu a stat acasă.

– *Formidabil!*

– Da. Deci, asta-i puţin din arhivă din care nu s-a pierdut absolut nimic, nici un cilindru, nici măcar nu s-a stricat, şi cataloagele şi notele şi manuscrisele şi toate sunt la Institutul de Folclor. Datorită acestei idei de

a nu trimite pe linia statului, nu? ci a le trimite la Petcu, şi acesta le-a băgat în şura de fân, iar eu am fost acolo când s-au luat lăzile alea. Pe urmă noi am rămas prieteni cu Petcu. Avea o nevastă, nevastă de-a doua, care a fost o mare cântăreaţă, Mariţa o chema. Şi Petcu are doi băieţi. Are şi nişte fete care sunt în învăţământ, dar unul din băieţii lui a fost un mare ospătar, a fost la un moment dat, şeful unui mare hotel de la Braşov. Olteni din ăştia, isteţi, ştii? Aşa că toate materialele astea se găsesc la Institut. Materialele lui Breazul nu erau aşa de complete şi de sistematice. Brăiloiu nu numai că le-a adunat, dar cu Brăiloiu la sfârşit, când el a hotărât să plece, am făcut primul catalog, pe nişte foi mari, pe care am trecut fiecare cântec, cine l-a cântat, când, cum l-a cântat şi aşa mai departe. Acest catalog e manuscris, scris de mine şi acuma în arhiva Institutului de Folclor. Pe urmă, pentru Drăguş, pe urmă s-au tipărit aceste cataloage. De fapt primul catalog este manuscris la arhiva institutului. Da.

– O ultimă întrebare legată de Fundul Moldovei. Sociologia putea sau nu să vă influenţeze pe dumneavoastră care aţi fost elevul lui Densuşianu în materie de folclor? Dar aţi simţit o lărgire a orizontului dumneavoastră?

– Păi, sigur că da. Mai întâi şi întâi că era grupul, şi pe urmă era disciplina ca atare. Adică eu mă ocupam de folclor literar, cu Brăiloiu împreună, el făcea muzica, eu făceam textele, nu? Dar Floria Capsali făcea dansurile, şi Floria Capsali venea la noi, şi discutam, şi se înregistrau melodiile de dansuri. Mac Constantinescu făcea costumele şi schiţele, şi Mac Constantinescu era bărbatul Floriei Capsali, pictorul, nu? Dacă lucrai în grup, sigur că te conectai... Poate că la vremea aia pe mine nu m-a interesat aşa de mult structura socială şi chestiile astea, dar ceea ce erau obicei sau astea, da.

– Dar determinările sociale sau variantele sociale...

– Nu!

– Nu încă?

– Încă nu, n-aş putea să spun de astea la Fundul Modovei...

– Ce aţi făcut după asta?

– M-am dus în Maramureş, şi pe urmă m-am întors în Bucureşti, şi pe urmă în ’29 aprilie m-am dus la Praga. Şi pe urmă eu mă întorceam în fiecare vară de la Praga, şi luam parte la cercetări, şi după aceea mă duceam înapoi la Praga.

– Uitându-mă în biografia dumneavoastră n-am priceput, cum de aţi participat la cercetări, fiind în acelaşi timp la Praga?

– Păi da, că aşa făceam, că veneam, că mă legasem de toată treaba asta, mă legasem de Brăiloiu. După Drăguş mă legasem şi mai tare de toată chestia asta...

– *La Praga de ce v-aţi dus?*

– Ca să fac slavistica.

– *Cum mergeau aceste lucruri împreună, totuşi?*

– Mergeau că nu... sociologia era o distracţie, pentru mine, adică eu n-am vrut să mă fac sociolog niciodată. Eu am vrut să mă fac filolog slav. Îţi povestesc eu pe urmă, cum m-am reîntors la folclor, eu am continuat să fac folclor prin legătura cu Brăiloiu, înainte de toate.

– *După Fundul Moldovei a venit Drăguşul, nu? Mai am, totuşi, o întrebare legat de Fundul Moldovei. Vorbiţi de Filaret Mândrilă vizitiul, şi că de la el aţi auzit prima oară cântece noi, din armată. Iar Brăiloiu căuta cântece vechi. Întrebarea mea este: de fapt Brăiloiu şi toată cercetarea asta periodică de cântece şi poezie populară mergea spre arhaic, făcând abstracţie de restul, sau vroia să vadă repertoriul global? Că dacă se uita la tot ce se cântă, era deja sociologie...*

– Filaret Mândrilă era un băiat tânăr, care abia se întorsese de la armată, şi făcuse armata la grăniceri. Şi în repertoriul său de cântece avea un cântec despre grăniceri. Grănicerul când soseşte, nu ştiu ce, există textul la Institutul de Folclor. Deci, el era vizitiu, deşi era un informator tip, că Brăiloiu spune undeva care sunt informatorii tip. Informatorii tip sunt cei care păstrează foarte bine folclorul în ansamblul său. Şi Filaret Mândrilă era unul care lucra cu noi, fiindcă era vizitiu, şi când nu se ducea nicăieri, venea acolo, şi ne mai cânta un cântec. Deci, Filaret Mândrilă, tânăr om abia întors din armată, n-avea probabil un repertoriu foarte vechi, dar pe Brăiloiu l-au interesat chestiile astea. Brăiloiu a avut, în sensul ăsta, dacă vrei, a avut o viziune sociologică asupra lucrurilor. O dovedeşte şi cartea lui asupra vieţii muzicale din Drăguş, unde el a luat toate cântecele care se cântau în Drăguş la momentul acela, n-a luat numai cântecele vechi. Drăguşul avea probabil mai puţine cântece pe care muzicologii le socoteau vechi, decât Fundul Moldovei, fiindcă Fundul Moldovei cunoştea doina. Şi Brăiloiu a căutat doine în Fundul Moldovei, fiindcă doina era hora lungă a lui Bartók, care a găsit-o Bartók în Maramureş, era hora frunzii, era doina oltenească şi toate celelalte. Deci, era în momentul acela socotit unul din straturile muzicale cele vechi, şi Brăiloiu l-a căutat. După cum Brăiloiu a căutat cântecele de înmormântare, cântecele rituale de înmormântare, pe care le-a publicat în

Ale mortului din Gorj. Dar, când am fost noi la Drăguş şi am asistat la înmormântare, Brăiloiu a cules tot ce se cânta la înmormântare, adică toate bocetele care n-aveau nimic cu cântecele ceremoniale vechi, dar vorbeau despre oameni, despre durerea lor, despre nu ştiu ce, aşa că el a avut o deschidere faţă de cântecele astea. De altfel, el a şi lansat ideea că există în cântecele lirice un strat care se cheamă cântecele moderne. Cântecele moderne care sunt, spunea el, cântecele din Muntenia. Cântecul nou muntenesc are foarte multă legătură cu cântecele militare, cu lucrurile astea, deci un strat nu de cântece noi în sensul în care sunt cântecele noi de acuma, adică ceea ce astăzi se socoteşte cântec nou, fiindcă este text nou, adică text cu referinţe la realitatea contemporană, nu? Dar, în general folclorul este întotdeauna contemporan, adică tot ce se cântă, eu socotesc că face parte din repertoriul lor contemporan. Sigur că sunt straturi.

– Influenţe.

– Influenţe, dar dacă faci folclorul unui sat, trebuie să-l iei pe tot. Şi Brăiloiu în metoda lui de cercetare, el face diferenţă, în Gorj, între informatorii vechi, cei care deţineau repertoriul general al satului, neinfluenţat în general, cântece vechi sau noi, dar din repertoriul curent al satelor şi repertoriul celor care au fost plecaţi. Şi în Gorj erau foarte mulţi plecaţi, şi veneau înapoi, şi citează chiar un caz din ăsta, şi spune că a fost ucenic la Bucureşti, şi ce-a făcut şi... Trebuie să te uiţi odată în textul ăsta, şi să vezi cum diferenţiază Brăiloiu lucrurile astea.

– Spuneaţi că la Fundul Moldovei el înregistra şi dumneavoastră notaţi textul. Şi de atunci vă interesează folclorul literar...

– Fiindcă nu sunt muzicant.

– V-a interesat şi altceva decât cântece şi poezii? Felul în care povestesc oamenii?

– La cercetări? Nu, nu. Acolo eram foarte legat de Brăiloiu, mă întâlneam pentru prima dată cu el. Şi basmele şi toate astea au intrat târziu în cercetare.

– Faţă de Densuşianu cu care aţi făcut folclor, ce era nou la Brăiloiu?

– La Brăiloiu întâi a fost muzica nouă, că Densuşianu nu a făcut niciodată muzică. Şi pe urmă, contactul cu sociologia, ştii. Adică o legătură directă între ceea ce se cântă şi viaţa oamenilor. Şi pe urmă la Brăiloiu a fost foarte mult, după aceea, şi asta m-a interesat şi pe mine foarte mult, plasarea cântecelor, adică a melodiilor şi textelor, în ansamblu,

în obiceiuri, în dansuri, de pildă melodiile de dansuri separat de celelalte, pe urmă şezătorile, şi pe urmă obiceiurile de nuntă şi toate astea.

– *Deci, aceasta aţi început s-o urmăriţi deja la Fundul Moldovei?*

– Sigur! Păi noi am mai făcut, am şi stat la ceremoniale de nuntă. Cred că mai puţin am avut ocazia acolo, cu Brăiloiu, aşa după câte îmi amintesc, să asistăm la o înmormântare. Deşi Brăiloiu avea o legătură bună cu un popă din satul de jos, cu care a discutat şi probleme de obiceiuri, de obiceiuri legate şi de biserică şi de toate acestea, dar pe urmă, când am ajuns la Drăguş, acolo au fost cazuri de înmormântare, la care am asistat, şi am cules cu fonograful pe marginea gropii, am înregistrat bocete. Şi în studiul lui Brăiloiu cu *Bocetul la Drăguş*, acolo el arată întotdeauna că textele au fost notate de mine, şi unele observaţii, acolo deja am intrat mai adânc în cercetarea obiceiurilor.

– *Adică nu numai textul şi melodia, ci în general... obiceiul.*

– Contextul general. Adică un dublu context, fiindcă noi făceam contextul folcloric, adică obiceiul, nu ştiu ce, şi pe de altă parte, fiind într-un grup social, eram incitaţi să vedem şi contextul sociologic. Şi pe urmă, când Brăiloiu a avansat mai mult cu chestiile astea şi a ajuns să culeagă, mai ales în Runcu, când a ajuns să culeagă în legătură cu obiceiurile de înmormântare, că acolo erau cântecele astea funebre, ceremoniale, zorile, bradul, şi a ajuns să culeagă aceste cântece şi tot ce se face în legătură cu înmormântarea, el a cules cu Stahl, şi atunci se vede foarte bine, că Stahl stenografia. Brăiloiu punea întrebări în legătură cu moartea, cu viaţa de dincolo, cu riturile de înmormântare şi cu nu ştiu ce, şi Stahl nota răspunsurile. Adică, neputând înregistra atunci, că n-aveam fonografe. Puteam înregistra muzica pe cilindri, dar foarte puţin, nu puteam să înregistrez o convorbire. Atuncea Brăiloiu făcea convorbiri cu informatorii lui. Şi acolo a avut o informatoare foarte bună în legătură cu asta, bună cântăreaţă, şi cunoscătoare, Maria Arbagic. Atuncea el întreba, şi Stahl stătea alături de el, şi nota răspunsurile. Şi aşa, în materialele culese de ei împreună, acolo găsim informaţia foarte mare etnografică, adică în legătură cu obiceiurile, mai mult decât cu obiceiurile, în legătură cu credinţele şi toată mitologia care stă la baza acestor obiceiuri. Şi asta a fost colaborarea foarte importantă între Brăiloiu şi Stahl.

– *În memoriile lui Stahl sunt destule relatări despre aceasta.*

– Da, ei au colaborat foarte strâns.

– *La Fundul Moldovei aţi văzut cum lucra Floria Capsali, soţia lui Mac Constantinescu, pictorul. Ea avea deja un sistem de notare a figurilor de dans?*

– Nu avea.

– *Şi atunci cum nota?*

– Învăţa ea. Înainte de toate, ea era o artistă, ea învăţa, Mac făcea pictură, făcea schiţe, nu ştiu ce, dar metoda notării dansurilor, asta e o problemă care a apărut... probabil că ea ştia ceva despre lucrurile astea, dar sistem de notare a apărut mult mai târziu. Fiindcă sunt două sisteme de notare a dansurilor populare. Pe urmă, după înfiinţarea Institutului au fost mari discuţii, ce fel de sistem să adoptăm.

– *După război....*

– După război. Înainte de război nu s-a pus încă problema. S-a pus descrierea şi învăţarea dansului. Asta avea deja o tradiţie la noi, învăţarea dansurilor populare, fiindcă erau toţi ăştia, care au devenit pe urmă coregrafi, fraţii Buruc sau Judet care aveau echipe între cele două războaie, echipe de tineri din societatea bună, pe care-i învăţau dansuri populare.

– *Curentul ăsta poporanist.*

– Da. Dar Floria Capsali era altă calitate, fiindcă ea venea de la Paris, venea cu o şcoală coregrafică bună, şi ea s-a orientat spre balet.

– *Dar n-a scris despre...*

– A scris ceva în Sociologie, în volumul ăla mare, în care s-au publicat diverse studii, acolo cred că a scris şi ea ceva.

– *Nu aveţi colecţia de* „Sociologie românească"*?*

– Nu.

– *Importanţa Fundului Moldovei din punctul de vedere al elaborării teoriei... eu n-am priceput asta. Elaborarea unei teorii nu este o treabă colectivă. Nu înţeleg, cum era elaborată teoria?*

– Erau nişte premise care reieşeau, nişte modalităţi de cercetare, care probabil că s-au practicat foarte mult la Nereju. Dar la Fundul Moldovei s-au dus discuţii lungi asupra acestor modalităţi, şi atuncea s-a codificat, ca să zic aşa, sistemul. Între cadre şi manifestări şi toate, toată structura sistemului, adică sistemul acesta sociologic al lui Gusti a prins contururi acolo, nu? Şi pe urmă ăsta a fost aplicat la Drăguş şi la Runcu şi la Cornova cu consecvenţă. Grupurile erau formate după sistemul: unul făcea manifestări economice, altul făcea manifestări spirituale, altul făcea relaţii de familie.

– *La Fundul Moldovei nu erau încă divizate?*

– Erau deja divizate. Faptul că la Fundul Moldovei, Gusti a simţit nevoia să-l aducă pe Brăiloiu, să fie acolo unul care se ocupă de muzică.

Tot aşa, de luat folclorist literar era foarte uşor, că putea să ia de la facultate, că erau studenţi, nu? Dar faptul că a simţit nevoia să-l aducă pe Brăiloiu, şi apoi să-l aducă pe Breazul, că a simţit nevoia s-o aducă pe Floria Capsali, că l-a adus pe Rainer cu Milcu să facă antropologie fizică, antropologie biologică, adică deja erau nişte premise ale sistemului, sau în capul lui era deja un sistem care trebuia rotunjit. Şi atunci, acolo, în aceste discuţii lungi şi colective, acolo...

– Cine vorbea cel mai mult acolo?

– Toţi. Stahl, Vulcănescu, Mitu Georgescu, Argintescu... Argintescu era un estetician care a trăit până acum de curând... Fireşte, bătrânul Rainer, care era o personalitate... Erau oameni foarte de seamă.

– Milcu cum era? S-a spus despre el, că ar fi făcut carieră fiindcă era ginerele lui Parhon.

– Nu, nu. El era asistentul bine văzut al bătrânului Rainer. Şi bătrânul Parhon până după război n-a fost nimic. N-a fost o personalitate foarte importantă. El s-a ridicat o dată cu socialismul, fiindcă aveau nevoie de o personalitate... Ar trebui, prin doamna Apolzan, să reconstituim lista celor care au fost în fiecare echipă.

– O am deja. Ştiţi de unde? Din Arhiva pentru Ştiinţă şi Reformă Socială din 1936. Acolo sunt toate. Asta nu e o problemă. Problema este, dacă aţi putea spune despre fiecare ce a făcut mai târziu în viaţă, dacă au dispărut sau nu din cultură?

– Da, despre mulţi aş putea să spun, poate că nu despre toţi, despre unii nici nu-mi aduc aminte că au fost, dar despre mulţi aş putea să spun... sigur.

– Sunt trei-patru studii care vorbesc în 1936 despre drumul parcurs din ’25 până în ’35.

– Se vede şi cum a crescut.

– Sigur că da, cu cifre, nume, lucrări, cu tot, tot, făcut nemţeşte. Cum s-au comportat oamenii în faţa fonografului, şi aţi spus că n-a fost nici o problemă, singurul lucru de care se temeau era fotografia, că este umbră şi mă rog... Atunci – nu acum, după 60 de ani, dar atunci – vă dădeaţi seama despre ce era vorba?

– Chestia cu umbra? Da, fiindcă chestia cu umbra este legată de cercetarea în legătură cu Meşterul Manole. Zidarii au fost presupuşi că iau umbrele copiilor şi le bagă în zid. Şi atuncea măsoară umbra, cumva dacă măsoară umbra cuiva, un zidar poate să te omoare, fiindcă ţi-a măsurat umbra. Este o practică magică. Şi Caracostea[4], care se ocupa cu

Meşterul Manole, citează un proces care a fost undeva în zona Turnului Severin, cu nişte zidari care au fost daţi în judecată, pentru că au luat umbra unor copii, şi copiii ăştia ar fi murit. Adică, ideea asta era la ei, la ţărani, că dacă cineva poate să-ţi ia umbra, poate să te omoare. Ca o făcătură.

– Dumneavoastră l-aţi ascultat pe Caracostea, şi ştiaţi de treaba asta. Dar ceilalţi?

– Păi, dar cine se ducea la ţară şi studia toate superstiţiile, dacă ne uităm bine, probabil la...

– Dar nici n-a apărut atunci, la Fundul Moldovei.

– Nu, a apărut la Drăguş. Dar oamenii care aveau legături... la români este foarte complicată chestia asta, fiindcă majoritatea românilor au o bază folclorică din familie. Cu toţi băieţii ăştia de ţărani, care erau atunci, nu?

– Cu excepţia lui Stahl. Şi a lui Gusti.

– Care nu erau ţărani.

– Foarte interesant. Deci, eram la umbre. Spuneaţi, că asta nu constituia o problemă, fiindcă fiind de la ţară, puteaţi înţelege... Dar oricât de mult aţi fi fost de la ţară, tot domni eraţi faţă de cei de acolo, reprezentaţi o altă cultură... Nu ştiu dacă asta v-a pus pe gânduri?

– Nu ştiu dacă răzeşii ăia moldoveni din Fundul Moldovei, ei faţă de noi, ei ne acordau nouă foarte mare respect. Fiindcă ei se considerau totuşi cineva. Noi veneam la ei, ne primeau, ca pe nişte oaspeţi, iar noi eram nişte bieţi studenţi.

– N-aveau ţăranii complexe faţă de dumneavoastră?

– N-am avut impresia că Fundul Moldovei ar fi avut complexe. Ei erau foarte nobili, ţi-am spus, primarul Frâncu a venit cu maşina să viziteze. Când m-am dus eu prima dată în Maramureş să culeg, când eram încă student, şi m-am dus la joc să culeg cântece, nu? şi aveam feciori prieteni în sat, că tot aveai prieteni în sat, şi la un moment dat ei au început să se taie cu cuţitele, că aşa se întâmpla acolo, la joc, pentru fete se tăiau cu cuţitele, şi atuncea unul dintre prietenii mei a venit la mine şi mi-a spus: Domnişor, ieşi afară, că noi avem ceva de lucru aici. Şi m-au rugat să ies afară, şi ei s-au tăiat, şi când au terminat, m-au chemat înapoi. Dar ei mă protejau, şi mă considerau domnişor, fiindcă eram băiatul popii. Adică relaţiile mele cu ei erau altele, decât relaţiile noastre cu aceşti nobili răzeşi din Fundul Moldovei. Noi eram nişte orăşeni veniţi acolo, dar ei erau foarte tari pe nobilimea lor.

– *Exista mentalitatea aceasta de răzeş, nu de ţăran oarecare.*

– Da, sigur că da. Era o familie Ursachi acolo care aveau casă întărită, din aia... Şi ei făceau foarte mari deosebiri între cei care erau răzeşi înstăriţi şi cei săraci din sat. Adică erau şi oameni săraci, între ţigani, şi pe urmă făceau foarte mare...

– *Era şi colonie de ţigani?*

– Nu, erau şi nişte mine acolo... Şi făceau foarte mare deosebire faţă de huţuli, pe care-i socoteau mai puţin valoroşi. Ucrainenii ăştia în toată zona erau socotiţi mai puţin valoroşi. În Maramureş, unde erau mulţi ucraineni, şi noi eram vecini cu satele ucrainene, era un proverb care spunea: cal verde şi rus cuminte...

– *Nu există.*

– Nu există. Aşa că era diferenţă din asta. Ideea asta că există o ţărănime unitară, care gândeşte... asta-i o prostie. Categoria cea mai de sus, adică liderii acestei comunităţi de răzeşi, economic intraseră în economia burgheză.

– *Gândea în termeni de piaţă.*

– Gândea în piaţă, şi politic intrase în politica burgheză, fiindcă el era sau liberal sau nu ştiu ce, ştii?

– *Foarte interesant. Au fost şi evrei, şi nemţi în Bucovina...*

– Au fost şi evrei. Cu evreii erau două probleme: evreii care intraseră în economia de piaţă, şi care erau elementul, ca să zic aşa, al colonialismului periferic. Adică evreii mari, ăştia colaborau cu aceşti oameni, că prin ei cumpărau munţi, cumpărau pădurile. Nu cumpărau prin comunitate, că nu aveau nevoie, le cumpărau prin interpuşi. Şi pe ceilalţi îi finanţau prin camătă, că ei dădeau bani cu camătă, şi pe urmă îţi luau pământul, te dădeau în judecată şi... Asta cred că a fost la ţară, în anumite zone, în afară de agitaţia politică, asta a fost sursa antisemitismului. Adică o sursă, o motivaţie economică reală.

– *La altă scară au fost evreii mici...*

– Evrei mici. Evreii mici de prin Maramureş, când a venit războiul, când a venit Hitler, foarte mulţi i-au ajutat. Acolo la Brep gazda noastră, Maria, era foarte bună prietenă cu evreica din sat, vecina ei, Haya. Şi Haya a scăpat, şi s-a întors din deportare, şi a venit în sat, şi au trăit încă vreo câţiva ani împreună, şi pe urmă a plecat Haya în Palestina. Şi au rămas în corespondenţă, şi când unul din băieţii ei s-a însurat, tot cu o evreică din Maramureş, dar din alt sat, a venit la Brep, şi a făcut nuntă

acolo, cu prietenii ei români. Adică, vezi, chestiile sunt omeneşti... foarte, de la caz la caz foarte complicate, nu?

– *Evreii din Maramureş constituie o categorie aparte, în întregul Imperiu Austro-Ungar cred că a fost singura regiune unde s-au integrat în mediul rural.*

– Da, erau şi mulţi. Este în Maramureş un strat de evreime care a venit din secolul al XVIII-lea, jumătatea secolului al XVIII-lea. Dar numărul lor s-a înmulţit foarte tare în 1914, după 1914. În timpul războiului cu austriecii, ruşii au ajuns la Carpaţi şi au ocupat Lemberg. Atunci evreii, de frica ruşilor şi a pogromurilor – era cunoscută chestiunea de la Hmelniţki – atuncea au trecut Carpaţii, şi s-au aşezat în Maramureş. Atuncea s-au înmulţit foarte mult... Am făcut o paranteză...

– *A mai fost o chestie, mai mult de istorie instituţională. La Fundul Moldovei, Gusti a propus o Asociaţie a monografiştilor, din care nu s-a ales mare brânză, dar nu ştiu dacă a avut ecou printre cei de acolo, sau numai sociologii au fost cuprinşi...*

– Nu, toată lumea, nu era diferenţă atunci, adică ei erau majoritatea. Adică, indiferent că unul făcea păstorit, sau altul făcea...

– *Herseni se ocupa cu păstoritul.*

– Herseni se ocupa cu păstoritul, sau că altul făcea structuri de familie, sau că altul făcea spiritualitate sătească, ei tot erau sociologi, majoritatea erau totuşi sociologi, noi eram cei puţini, adică cei care nu eram de formaţie direct sociologică, eram cei puţini, folclorişti, pictori, coregrafi, medici, toţi ăştia, şi medicii, cred că medicii, Milcu şi toţi ăştia, au fost foarte legaţi. Fiindcă Mitu Georgescu era medic...

– *Dar el n-a practicat, se ocupa de statistică, pe urmă a lucrat la Manuilă. Tot acolo s-a făcut, ca să zic aşa, primul muzeu. Ei au făcut într-o clasă de şcoală o expoziţie. Pe urmă la Seminar au mai făcut o expoziţie, dar dumneavoastră n-aţi mai venit.*

– Eu aduceam totdeauna nişte lucruri pe care le salvam din sat. Şi pe urmă de-abia în '35-'36 a intervenit ideea unui muzeu al satului. Cred că aici a avut un rol foarte mare Stahl şi Victor Ion Popa. Victor Ion Popa, care intrase, era un om foarte deştept.

– *A fost şi la Fundaţie.*

– Şi nu ştiu în ce măsură toată chestia asta nu s-a legat şi cu o chestie mai largă, care era la un moment dat obiceiul să se facă, Luna Bucureştiului. La această Lună a Bucureştiului se făceau serbări populare, nu ştiu ce, era un fel de rădăcină foarte îndepărtată a Cântării Românei. Era doamna Tătărăscu care organiza.

– Soţia politicianului?

– Da, sigur, el era ministru, şi ea organiza Luna Bucureştiului, târgul se organiza acolo, unde este Hotelul Intercontinental, unde-i teatrul, acolo era...

– Era teren viran acolo...

– Era teren viran acolo, cu un circ, cu diferite gherete în care se vindeau tot felul de lucruri.

– Interesant. După Fundul Moldovei, aveaţi planul să treceţi munţii, şi să mergeţi acasă. Pe urmă v-aţi dus la Praga.

– M-am întors întâi la Bucureşti. M-am întors la Bucureşti, şi pe urmă m-am dus la Praga în '29, în aprilie. Am terminat Universitatea, mi-am luat licenţa, am fost profesor la Spiru Haret vreo 4 luni, profesor suplinitor, la profesorul de limba română, Vasile Haneş. Erau doi fraţi Haneş, Petru Haneş care a scris mai multe cărţi, şi Vasile Haneş care era profesor de limba română la Spiru Haret. Şi pe urmă am obţinut o bursă de schimb cu Cehoslovacia, şi m-am dus la Praga. Am stat la Praga, şi am învăţat ceheşte până în vară. Şi vara, când m-am întors acasă, fiindcă eu aveam totuşi legătură cu ei, m-am întors acasă şi m-am dus la...

– Aţi corespondat cu... cu cine? Cu Brăiloiu?

– Cu Brăiloiu. Pe urmă m-am dus la Drăguş.

– În Cehoslovacia aţi observat asemenea preocupări...

– Era, mai târziu am aflat eu că era un profesor de sociologie acolo, slovac pe care-l chema Stefanek[5], fratele generalului Stefanek din primul război mondial, şi el era profesor de sociologie la Bratislava. El avea legături, oarecum spirituale cu şcoala bucureşteană, adică ştia de ea, nu ştiu ce.

– Dar ceilalţi, Masaryk[6], cel puţin sociologii actuali zic că Masaryk este părintele lor spiritual...

– Da, dar nu era...

– Sociologie empirică sau mă rog, umblatul la ţară, la sat, n-a fost la fel?

– La universitatea unde am fost eu, în cercul în care am fost eu, universitatea din Praga era o universitate atunci foarte tare filologică. Şi aveau cel mai important centru de slavistică, din Europa, în momentul acela, fiindcă Masaryk şi cu Beneš[7] au invitat o mulţime de slavişti de seamă care au emigrat din Rusia sovietică, şi au cumpărat, au făcut o bibliotecă de cărţi de slavistică grozavă, pe care le-au cumpărat din Uniunea Sovietică. Ei aveau legătură cu Uninunea Sovietică, fiindcă ei

din 1922 aveau legături comerciale. Cehoslovacia a fost prima ţară care a avut legături comerciale, aşa că la Praga la librărie aveai toată literatura rusă, sovietică, se putea citi la librării, se putea comanda la Praga orice. Şi ei erau orientaţi foarte tare pe slavistică, şi eu m-am dus acolo să învăţ slavistică.

– *Cine v-a îndrumat spre slavistică?*

– Maramureşul, fiindcă eu fiind în Maramureş, preoţii din satul vecin, vechea slavă fiind legătura cu literatura noastră veche şi toate chestiile astea. Şi fiindcă eram la graniţă.

– *Bine, dar Bucureştiul nu exploda de slavofilie.*

– Bine, dar nici nu era slavofilie atuncea, era interesul pentru filologia slavă, pentru asta era. Nici Praga nu era slavofilă. Adică nu era anti-rusă, cum era Polonia, nu? Polonia a fost întotdeauna anti-rusă, şi polonezii şi ucrainenii. Toţi au fost anti-ruşi, nu? Cehii erau plini de respect faţă de lumea slavă, şi se considerau acuma un centru important al lumii slave, după ce Uniunea Sovietică devenise periferică. Dar Masaryk n-a fost niciodată un prieten al sovietelor.

– *Era prea european.*

– Da, n-a fost. Adică s-a concentrat acolo foarte multă lume.

– *Deci, aţi făcut două lucruri. La Praga nu v-aţi ocupat de folclor?*

– Ba da, la Praga m-am întâlnit mai târziu cu Bogatyrev[8], care era marele folclorist.

– *Marele Bogatyrev.*

– Da, am fost foarte bine, şi am lucrat cu el.

– *El era emigrant sau cum?*

– Nu, el a venit acolo ca funcţionar al misiunii comerciale. Fiindcă ştia multe limbi – am să-ţi povestesc odată toată povestea cu Jakobson[9] – şi pe urmă, când a început teroarea stalinistă, el a fost rechemat. Şi prietenii lui i-au spus să nu se întoarcă. Şi atunci el a rămas la Praga, şi a început să facă cercetări de lingvistică – el avea deja o formare lingvistică – să grupeze acolo... Nu a fost foarte bine primit de cehi. Căci cehii erau foarte xenofobi în ce priveşte universitatea şi cultura lor, şi toate astea. Dar a intrat în legătură cu suprarealismul ceh, că el venea de la futurişti ruşi, el venea de la Hlebnikov[10], venea de la Maiakovski[11] şi de la ăştia, deci era natural să intre în legătură cu suprarealişti.

– *... cu Premiul Nobel.*

– Da.

– *Avea peste 80 ani...*

– Bogatyrev a venit cu o bursă, şi pe urmă nu s-a mai întors, şi a rămas acolo. Când au intrat hitleriştii, în ’39, el a spus că e cetăţean sovietic, şi s-a dus înapoi.

– *Şi nu i-au făcut nimic?*

– Nu i-au făcut nimic. Avea doi băieţi. Unul dintre ei a fost închis, poet, bun poet, a murit acum doi ani, şi şi-a văzut familia, că nu-şi văzuse familia de 20 ani.

– *În vara lui ’29 vă întoarceţi pentru Drăguş sau de ce?*

– În ’29 m-am întors la Bucureşti, şi m-am dus la Drăguş. Atunci Brăiloiu avea deja o echipă formată. Adică Brăiloiu avea deja Uniunea Compozitorilor, avea deja Arhiva de Folclor. Şi atuncea Brăiloiu a venit acolo cu o echipă formată. Cu Harry Brauner, cu Matei Socor, cu Stroia. Stroia Mohu era din comuna Mohu de lângă Sibiu, şi care făcuse tot Conservatorul de la Bucureşti. El era deja profesor la Conservator, şi i-a adus el acolo. Pe Matei Socor îl ştiam, pe Harry Brauner îl ştiam, aşa că deja... Şi eu eram, fiindcă eu lucrasem cu el la culegere de texte. Atunci am format un grup. Şi atunci nu mai era ca la Fundul Moldovei, unde noi culegeam folclor într-o sală de clasă, numai Brăiloiu şi cu mine. Atunci ni s-a dat o casă care s-a numit Laboratorul de folclor. Casa lui Iurcovan, vizavi de primărie. Şi atuncea s-au făcut toate înregistrările. Fireşte, nu? Umblând prin sat, căutând oameni, Harry Brauner era foarte isteţ, era în stare să aducă orice fel de informator.

– *Povestea şi Stahl cu admiraţie, că putea să aducă pe oricine.*

– Da, da. Brăiloiu era pedant, ştii, în munca lui. Adică, el avea părerea că nu poţi să lucrezi cu oamenii foarte devreme, fiindcă oamenii au de lucru, şi poţi să lucrezi foarte bine seara. Aşa că lui puteai să-i aduci informatori şi ziua, dar el era interesat să aibă oamenii buni seara. Şi atuncea la lampă stăteau, şi făceau înregistrări. Şi după ce se terminau toate astea, Brăiloiu cerea să punem lucrurile la punct, adică se făceau deja fişe de fonogramă şi texte şi nu ştiu ce... şi toate astea trebuiau puse la punct şi trecute în catalog. Şi era un grup de fete care cânta, şi nu le-am luat vârsta sau nu ştiu ce, nu le-am luat nişte date, şi atuncea pe la 11 sau 12 noaptea Brăiloiu a zis: „Da’ de ce nu le-aţi luat?“ Şi atunci Harry Brauner a plecat, şi s-a dus să le caute acasă, şi să le aducă înapoi... Atuncea fiind un grup şi fiind foarte mulţi, şi atmosfera de la Drăguş era alta decât la Fundul Moldovei...

– Asta vroiam să întreb, dumneavoastră ca maramureşan cum aţi perceput această schimbare foarte mare? Acolo ortodocşi, răzeşi, aici Ţara Făgăraşului, greco-catolici?

– Aici cu catolicia e o poveste întreagă. Aici era o biserică nouă, era biserica ortodoxă, şi era o biserică veche, care era biserica unită, dar popa, popa bătrân, mi se pare că îl chema Făgărăşanu, avea o casă foarte frumoasă, ştii, a păstorit cât a păstorit, şi popa unit pe care îl chema Iurcovan, a avut un băiat şi l-a dat popa Iurcovan să studieze teologie unită, sau invers, nu mai ştiu. Şi când a venit popa ortodox ăsta, care era teolog unit, fiindcă nu vroia să plece din sat, a trecut la ortodoxism, şi a devenit ortodox. Adică nu era rigoarea care era în Maramureş. Că în Maramureş toată lumea fiind unită, când a început propaganda ortodoxă împotriva unirii, lumea a socotit că ăştia sunt nişte intruşi şi nişte duşmani, ştii?

– Aici a fost aşa...

– Aici, ca-n sud, aici totul a fost mai labil. Dar, erau foarte muncitori drăguşenii, spre deosebire, la ei munca conta. Aveau un hotar slab, nu foarte bogat, şi atunci lucrau foarte mult la satele săseşti de peste Olt. Că Ţara Oltului mergea până la Olt şi dincolo de Olt erau satele săseşti, şi atuncea ei se duceau acolo să lucreze, acolo erau toţi oameni înstăriţi, aveau case frumoase, aveau şure, aveau hambare, aveau multe bivoliţe.

– Din ce făceau avere?

– Numai din agricultură, numai din muncă... erau foarte muncitori...

– Care a fost aportul acelora care făceau drumul spre America şi înapoi?

– Au fost mulţi „americani", câţi au venit şi câţi s-au dus acolo, nu ştiu, nu cred că contribuţia americanilor la economica noastră rurală a fost hotărâtoare.

– Dar măcar acolo, la Drăguş.

– Au trimis probabil bani, dar nu s-au întors decât în timpul depresiei, s-au întors câţiva acolo, toţi ăştia erau cunoscuţi, erau solicitaţi...

– În folclorul lor apare treaba asta?

– Apare, am cules cântece despre americani: „Cine a făcut horele, Mister cu vapoarele". Şi Mister nu era „mister", era unu' Misler, care avea o companie de navigaţie, şi care-i încărca pe ei clandestin la Hamburg, şi treceau Oceanul, şi intrau clandestin în America, că era nevoie de mână de lucru. Şi atunci ei aveau un cântec, pe care l-am cules acolo: „Cine a făcut horele, Mister cu vapoarele"... La Drăguş era deja, din

punctul de vedere al cercetării de grup, acolo era fireşte mult mai organizat. Se ţineau şedinţe de grupuri mici, se ţineau în fiecare zi, se ţineau şedinţe în care se spunea ce s-a făcut, adică era foarte bine organizat, şi la masă se spuneau epigrame...

– *De exemplu, ştiţi vreuna?*

– Păi, epigrame, nu ţi-am spus?

– *Mi-aţi spus cu Popescu-Spineni.*

– Da, da, Argintescu, ăsta era un mare epigramist. Făcea epigrame la toţi. Argintescu-Amza îl chema. A fost istoric de artă. A murit acum 7-8 ani.

– *În legătură cu Drăguşul am citit că lui Gusti ideea organizării satului i-a venit prin Frâncu, l-a impresionat foarte mult venirea lui Frâncu la Drăguş. Vă aduceţi aminte de aceasta?*

– Frâncu era un om foarte întreprinzător, era un mare lider şi acolo...

– *Le-a dat nişte idei drăguşenilor în legătură cu problema unui pârâu...*

– Acolo, la Drăguş era un râu. Râul Sâmbetei. Şi era o dispută pentru apă în legătură cu Drăguşul şi cu Sâmbăta de Jos. Şi cu procese. Deviau râul, că ei aveau nevoie de apă pentru moară, pentru joagăr, pentru toate astea. La Drăguş chestiunea devenise mult mai generală. Faptul, de pildă, că era Matei Socor. Matei Socor era cu „Adevărul"[12] şi „Dimineaţa"[13]. Matei Socor l-a adus pe Brunea-Fox[14], care era marele reporter. Şi atunci Brunea-Fox a făcut nişte reportaje despre cercetarea de la Drăguş, în „Realitatea ilustrată"[15], cu fotografii, cu tot. Adică, deja devenise o chestie, nota asta generală, socială şi oarecum mondenă, şi toată lumea s-o ştie, nu?

– *La Fundul Moldovei n-avea publicitate?*

– N-avea publicitatea pe care a căpătat-o la Drăguş. Pe urmă s-a făcut şi filmul, filmul care există la Institut. A fost şi la Fundul Moldovei pare mi-se un film. Aici, la Drăguş, s-a făcut un film cu o nuntă, Mihai Manoilescu a fost naş la o nuntă, există fotografiile.

– *Nu ştiam, auzisem însă o anecdotă: că Vulcănescu nu-şi găsise un costum popular pe măsura lui, şi n-a putut să convingă pe nimeni să-i facă unul, nimeni nu-i putea spune un preţ, că ăsta nu era marfă. De aceea a făcut el studiul cu teoria şi sociologia economiei rurale, studiu faimos pe vremea aceea.*

– El era un cap foarte bun, Vulcănescu. În afara faptului că era un economist în fond, şi pe urmă a început să se ocupe de problemele de spiritualitate, de religie, de nu ştiu ce, şi definirea ortodoxiei, şi influenţa

lui Berdiaev[16], şi toate lucrurile astea. Dar, el continua să fie economist, fiindcă pe chestia asta a fost închis, ştii?

– *Nu pentru Berdiaev.*

– Nu pentru Berdiaev, da.

*

– *Deci, după Fundul Moldovei, la un an după Praga, a urmat Drăguşul. Din punctul de vedere al cercetărilor lui Brăiloiu: el avea doi asistenţi, pe Matei Socor şi pe Harry Brauner.*

– Trei, Matei Socor, Harry Brauner şi Stoia[17].

– *De Stoia n-am auzit.*

– Stoia era student la Conservator, de fel era din zonă, fiindcă el era din Mohu, de lângă Sibiu...

– *Faimosul deal Mohu, de care a scris Ion Ionică.*

– Da, da, adică dealul Mohului, acolo începe, Câmpia Hărtibaciului se cheamă, şi asta era o câmpie, un fel de platou cu grâu, grâu mult, ştii, un platou din ăsta unde se cultiva grâu mult.

– *Nu era pe partea dreaptă a Oltului?*

– Cum mergi spre Sibiu, cum treci de Şelimbăr, pe partea dreaptă cum mergi la Sibiu. Da' nu era pe Olt, e pe Cibinu, Oltul coteşte, nu? Treci de cotul Oltului, e un sat care se vede aşa de frumos pe un deal... El pe urmă s-a făcut profesor de muzică, a continuat să lucreze cu Brăiloiu, dar n-a mai intrat efectiv la asta, la Arhiva de Folclor a compozitorilor, şi după război a ajuns profesor la Conservatorul din Iaşi.

– *S-a rupt de...*

– Da. Nu s-a rupt propriu-zis, că nimeni nu s-a rupt, dar s-a rupt profesional, s-a rupt ca angajat. Brăiloiu n-avea bani ca să-i plătească, le dădea nişte bani aşa, ca să-i ajute, dar n-avea fonduri ca să-i plătească.

– *Se lucra cu el din entuziasm...*

– Da. Deci, la Drăguş, ţi-am spus, grupul a fost astfel completat.

– *Dumneavoastră aveaţi o experienţă de la Fundul Moldovei, dar ceilalţi au fost novici.*

– Da, au fost novici, dar plini de entuziasm, plini de entuziasm, şi era foarte interesant că acolo satul era, din punct de vedere al folclorului muzical, un sat bogat. Şi noi am găsit acolo un fenomen pentru vremea

aia. În general se spune că Mioriţa, cântecul Mioriţei nu se cântă în Ardeal. Ce s-a descoperit, sunt colinde, sunt altceva. Dar o Mioriţă de genul celor din Muntenia şi din Moldova, nu era în Ardeal, şi mai cu seamă din punct de vedere muzical. Acolo, lângă casa unde aveam noi laboratorul, era un bătrân, moş Nicolae Fogoroş.

– *Despre care scrie şi Brauner în amintirile sale...*

– Da, da. Moş Nicolae Fogoroş ştia să cânte Mioriţa, fiindcă el a fost cioban pe munţii Făgăraşului, şi acolo s-a întâlnit cu ciobanii din Muscel, şi a învăţat-o de la ei. Adică era un caz concret din ăsta, un cântec a fost adus într-un sat de un om care a avut contact cu ei ca cioban. Ceilalţi nu cântau, numai el cânta. Şi Moş Nicolae Fogoroş era bătrân, avea o voce slabă, dar era foarte drăguţ. El pe urmă ne-a îndrăgit pe noi, şi pe urmă noi, când lucram acolo, el din când în când venea şi stătea, şi noi înregistram, şi când se plictisea să stea, zicea: „acuma hai să ne ocupăm de treaba noastră!“ Şi atunci trebuia să întrerup celelalte înregistrări, şi să înregistrez ce spune el...

– *Ceea ce nu era fără interes...*

– Nu, totul era foarte interesant, fiindcă el ştia şi cântece haiduceşti şi alte lucruri, nu ştia doar Mioriţa. Deci, acolo s-a lucrat foarte bine cu folclorul muzical, şi acolo a adunat Brăiloiu un material foarte bogat, materialul muzical de la Drăguş era foarte bogat. Mai cu seamă foarte bogat pe chestia de cântec liric şi pe melodii de dans şi bocete. Că ţi-am spus că am cules bocete cu magnetofonul la groapă. Şi fiindcă au fost şi înmormântări, şi era dealul Mohului, şi erau toate chestiile astea, adică era ceva. Şi am mai descoperit ceva sub munte, la Sâmbăta, cred că erau de la Sâmbăta, un grup de rudari. Rudarii sunt ţiganii care nu vorbesc ţigăneşte, şi sunt îmbrăcaţi toţi ardeleneşte. Şi ei erau la început, acum ştim exact, ei erau cei care scoteau aur din albiile râurilor, şi austriecii, când au venit, i-au organizat. Şi este o lucrare a unei nepoate a lui Vuia[18] care a arătat cum a fost organizat acest grup, ca să zic aşa, etnic, pentru ca să-şi aibă fiecare locul lui, să aibă fiecare căpetenia lui, să ştie cât aur trebe să verse la fiscul austriac, şi aşa mai departe. Când s-a terminat cu aurul, ei au trecut munţii, şi atunci sunt cei care se ocupă de făcutul de covăţi, de linguri, de toate astea.

– *Dar organizarea a rămas.*

– Da, organizarea a rămas, şi ei se numesc rudari, pentru că „ruda“ în slavoneşte înseamnă mină, ştii? Dar ei sunt blonzi, şi atunci sunt tot

felul de supoziţii, ce grup ar fi ăsta, dar sunt totuşi un grup periferic, de aia noi i-am pus alături de ţigani. Dar poartă costum ardelenesc, pălăriuţă din aia din Ardealul de sud şi există în Muscel, există acolo în Făgăraş, exista un grup foarte mare în Lunca Oltului, la sud de Slatina, fiindcă acolo era o luncă de plopi de luncă, şi ăsta era un material foarte bun pentru meseria lor. Deci, de la ei a cules Brăiloiu un bogat repertoriu de colinde. De reţinut că repertoriul atuncea... atenţia era acuma sistematică pentru toate manifestările muzicale, nu mai era numai pentru ceea ce cădea, nu? Şi pe baza acestui material a publicat Brăiloiu pe urmă lucrarea lui celebră, care a apărut la Paris *Les Mélodies des villages*, unde face el viaţa muzicală a satului Drăguş, o descrie ca un fenomen de realitate vie, nu ca un fenomen istoric. Atunci echipa s-a înmulţit foarte mult şi în alte privinţe...

– *Au fost acolo vreo 80 de oameni...*

– Da. Atunci a fost profesorul Dima care se ocupa de artă populară, a fost sora lui Lena Constante, Zizi Constante care se ocupa de artă populară, a fost Marcela Focşa, nu? A fost Argintescu-Amza de care ţi-am pomenit, toţi ăştia, adică toate manifestările... Adică toate manifestările astea artistice au fost cuprinse atuncea. Amzăr şi Ionică şi Bernea, aceştia s-au ocupat mai mult de manifestările spirituale, ca să zic aşa, cum s-a ocupat Ionică de descrierea cerului, cum Bernea publica acum cartea lui despre timp şi spaţiu, şi aşa mai departe... Eu cred că-i o carte bună, dar cineva mai suspicios mi-a spus că este aşa de bună, încât ţăranii din Drăguş gândesc asupra spaţiului şi timpului în categoriile lui Kant. Adică s-ar putea întâmpla ca Bernea să fi adunat nişte răspunsuri după o schemă mentală a lui, că se întâmplă asta foarte des.

– *Dar e una să aduni, alta să sugerezi sau să bagi în gura altora...*

– Asta e o problemă metodologică foarte mult discutată, şi din cauza asta este ceea ce americanii numesc „anchetă participativă", adică o anchetă la care tu iei parte, dar nu intervii, laşi evenimentele să se desfăşoare, şi tu îţi notezi tot, şi pe urmă, după ce ţi-ai notat tot, pe urmă dacă vrei să lămureşti anumite lucruri mai faci un interviu cu omul respectiv.

– *Deci, şi observarea este deja dirijată, fiindcă nu observi ca un aparat de fotografiat sau de filmat, ci observi prin capul tău, nu cu ochii tăi.*

– Noi am încercat la Institut să facem o observaţie directă la obiceiuri, şi am făcut aşa. De pildă, obiceiurile sunt nişte fenomene sincretice,

este un ceremonial, este muzică, este poezie, este bucătărie, sunt relaţii sociale, şi atuncea am făcut grupuri de oameni pe specialităţi, şi se începea la o anumită oră, şi fiecare nota pe specialitatea lui ce s-a întâmplat într-un anumit timp, şi pe urmă erau puse împreună. Şi există nişte modele din astea la Institutul de Folclor, din cele care s-au făcut. Nu s-au publicat. Deci, ăsta a fost Drăguşul. Şi Drăguşul a durat mult.

– Fiindcă au fost şi nişte campanii de redactare, când se mai ieşea o dată...

– S-a mers de mai multe ori acolo, într-o vară am fost şi eu din nou, dar atunci nu s-a mai stat la Drăguş, s-a stat la Făgăraş.

– A fost o campanie de redactare.

– Da, da. Acolo, atuncea Herseni a început să aibă un rol, ca să zic aşa, în conducerea afacerii, fiindcă el era de alături, el era făgărăşan, din Hârseni. La Hârseni tatăl lui a fost notar, şi se chema Herszényi, ştii? Şi Herszényi ăsta a fost cercetat acuma de un antropolog american, care a făcut cercetări acolo...

– O parte, Mihăilescu[19] face cercetări la Novaci, în Gorj, cealaltă parte, Geană, face în Vrancea.

– Vreau să-l văd şi eu pe Geană, că noi avem acuma o propunere de antropologie culturală românească şi eu vreau să adun câţiva. Geană cred că este foarte bun.

– ...Mi s-au mai părut interesanţi: Vintilă Mihăilescu şi Vasile Dem. Zamfirescu[20], care a scos recent o carte de eseuri antropologice. Una dintre maniile lui este că antropologia îşi găseşte propriul său obiect dacă atrage şi etologia umană modernă. În numărul din septembrie trecut al „Revistei de filosofie" sunt câteva studii foarte interesante de la o sesiune de comunicări, unde ei îşi schiţează poziţia lor.

– Eu am un băiat acolo, care a fost la institut, Radu Răutu[21], care se ocupă de descântece. Lucrează cu Vintilă. L-au scos de la institut şi l-au mutat acolo de vreun an de zile. Stai, că mai vreau să te întreb ceva. Achim Mihu[22] cred că ţi-a fost profesor?

– A fost, sigur că a fost.

– Recenzia lui Achim Mihu despre cartea americancei[23] ... şi ea a protestat la ăştia de la „Tribuna" de la Cluj, a publicat o replică la recenzia lui Mihu din „Tribuna". Replica se pare că e foarte bună.

– Apropo de Drăguş, dacă dumneavoastră ar trebui să spuneţi acum care a fost saltul faţă de Fundul Moldovei, în materie de cercetare de folclor muzical, ce aţi spune?

– Un salt mare, fiindcă la Fundul Moldovei a fost doar tatonare, eu cred că nu numai în asta, eu cred că şi în sociologie în general a fost un salt mare, fiindcă între timp lucrurile care s-au discutat acolo, la Fundul Moldovei, într-un an de zile s-au cristalizat, şi la Drăguş s-a mers deja cu nişte idei bine conturate.

– *În ce s-au concretizat acestea?*

– La Brăiloiu, la Brăiloiu s-a concretizat toată această chestie într-o mult mai strânsă colaborare cu muzicologii, mai întâi şi întâi fiindcă Gusti însuşi, care la Fundul Moldovei l-a adus şi pe Breazul, c-a vrut să-i încerce pe amândoi, Gusti a optat pentru Brăiloiu, şi atunci Brăiloiu a intrat din plin în echipă, adică Brăiloiu n-a mai fost socotit ca un om din afară, ci ca un membru al echipei monografice, nu? Un membru de o anumită categorie, dar un membru al echipei monografice. Şi el a avut viziunea, aici la Drăguş, cum ţi-am spus, ţi-am citat domeniile de care s-a ocupat el, el a avut viziunea de ansamblu a satului, şi a căutat să profite cât mai mult şi de experienţa sociologilor. Cred că discuţii din astea teoretice au fost mai puţine la Drăguş. La Drăguş s-a lucrat deja pe o realitate concretă, pentru care premisele teoretice erau deja date, adică trebuiau umplute. Umplută schema teoretică cu material concret, adică cu o cercetare reală, Drăguşul era, din anumite puncte de vedere, un sat compact, mult mai mic decât Fundul Moldovei, care era o imensitate, axat pe agricultură. Deci un sat de ţărani foarte harnici, un sat de agricultură, cu un fond cultural unitar, care se manifesta în toate, se manifesta în comportamentul lor, se manifesta şi în case, se manifesta şi în gospodării, în obiceiuri, în concepţia despre lume, cer, stele. În grupurile sociale în care a făcut... acolo a făcut Herseni prima lui cercetare asupra cetelor de feciori.

– *Editată în anii '70.*

– Da, da. Pe urmă s-a acordat atenţie mult mai mare economicului. Pe urmă a fost cercetarea aceea asupra economiei satului Drăguş, nu mai ştiu eu cum îl cheamă pe ăla.

– *Are şi Vulcănescu pe urmă un studiu important, nu legat de Drăguş, dar inspirat de Drăguş.*

– Da, da. Şi vezi, Drăguşul se dădea să fie... că poate să apară ca o lucrare, adică la Drăguş erau toate premisele ca această monografie să fie tipărită, de aia s-a mers la reveniri, de aia s-a mers la redactare, şi de aia oamenii au intrat din plin în cercetare.

– *Dumneavoastră aţi fost doctorand în slavistică la Praga, ceilalţi au fost studenţi sau deja absolvenţi, ca Brauner, dar oricum, aţi lucrat pentru Brăiloiu,*

asta era clar. Ce impresie aţi avut: sociologii tineri sau mai în vârstă lucrau pentru un ţel comun sau lucra fiecare pentru el însuşi?

– Este foarte greu de răspuns la aceasta, pentru că sunt sigur că fiecare lucra pentru un ţel comun, fiindcă dacă ei şi-au dat seama că acest Drăguş poate să constituie lucrare, să zic aşa, modernă a metodei Profesorului Gusti, fiecare era impregnat în asta, dar fiecare îşi lua sectorul lui, şi lucra la sectorul lui. Dima a făcut acolo experienţele lui asupra artei populare. Şi constatările lui le-a publicat într-un volum. Ionică a făcut asupra cerului. Bernea îşi publică acum volumul despre spaţiu şi timp, Herseni a publicat *Cetele de feciori*. Şi Herseni a condus pe urmă monografia Drăguşului, că pe urmă s-au împărţit, Stahl a condus monografia Nerejului, şi Herseni a condus monografia Drăguşului. Adică, ca să zic aşa, era o tehnologie a locurilor, nu?

– Da. Eu niciodată nu mi-am dat seama dacă cercetările lui Gusti au fost un cadru sau au fost canalizate pentru un anumit scop. Nu am reuşit s-o lămuresc cu nimeni. Stahl zicea că Gusti visa la ceva, dar nu avea niciodată înainte de cercetare imaginea lucrării finale. Adică pe el nu-l interesa în primul şi primul rând finalitatea lucrării, ci participarea, ieşirea pe teren, cercetarea propriu-zisă, să fie acolo oamenii, să cerceteze, să lucreze. Dar nu prefigura, cum apare azi în orice manual de sociologie, cum trebuie să proiectezi o cercetare de la ipotează la carte, nu?

– Da, dar nu era chiar în felul acesta, pentru că fiecare cu formaţia lui, nu? Ăştia care făceau arte, veneau cu formaţia lor, Dima venea cu formaţia lui de istoric literar, economiştii veneau cu formaţia lor, ăştia cu înclinaţii mai mult filosofice veneau cu formaţia lor, nu? Adică, fiecare lucra, era o cercetare, dacă vrei, pluridisciplinară, că asta era toată afacerea Gusti. Pluridisciplinară, încadrată într-un sistem, adică într-o schemă care era de fapt schema pe care el o dăduse satului. Adică, el aşa îşi închipuia că este satul. Teoretic. Şi atuncea această schemă trebuia, ca să zic aşa, aplicată pe nişte realităţi concrete, cum a fost Drăguşul. Oamenii care aplicau această schemă, însă, erau fiecare de formaţie diferită, deosebită.

– Nu s-a gândit niciodată să se scrie o monografie, în care fiecare capitol să...

– Nu, nu. Păi, s-a văzut cum a ieşit la monografii, că pe urmă s-a căutat să se rotunjească cât mai mult, dar tot nu s-a putut, nu s-a putut face adică o cercetare interdisciplinară, nici nu se poate face de către mai mulţi oameni, unde fiecare face – aşa s-a întâmplat până acuma – fiecare face partea lui, şi pe urmă se pune alături de partea cealaltă, şi pe urmă

se zice că asta e imaginea. Dar, imaginea este, sunt diverse reflecţii asupra realităţii, din diverse poziţii. Părerea mea este că o cercetare interdisciplinară poate fi făcută de un singur om care stăpâneşte această realitate. Este, desigur, foarte greu. Este foarte greu să găseşti un om care să fie şi folclorist muzical, şi folclorist literar, şi să poată să facă şi inter-relaţii, şi să poată face şi scheme de comunicare şi toate lucrurile astea, dar oamenii trebuie să le ştie, nu? Or, atuncea problema încă nu se punea aşa, fiecare îşi avea optica lui. Dar, totuşi, totuşi, Drăguşul, ca lucrare, este o lucrare destul de rotundă. Poate că asta este şi dificultatea pentru care celelalte n-au apărut, că până la urmă n-a apărut decât Drăguşul şi Nerejul. N-a apărut nici Fundul Moldovei niciodată, n-a apărut nici Runcu niciodată, n-a apărut nici Cornova niciodată...

– *Aţi fost şi la Runcu, şi la Cornova?*

– Am fost. Acolo cu noi, fiindcă am fost la Cornova, acolo cu noi şi cu Brăiloiu, dintre ăştia care făceau literatură, foarte apropiată a fost Ştefania Golopenţia-Cristescu o chema ca fată.

– *Ea a fost şi la Făgăraş.*

– Da, da. Era o fată foarte serioasă, nu s-a ocupat de partea ei de folclor propriu-zis, s-a ocupat de descântece, din astea, dar...

– *Venea din sociologie, nu?*

– Venea din sociologie. A mai fost un băiat, Dăncuş[24], Gheorghe Dăncuş, care pe urmă n-a mai urmat. Era maramureşan, tot elev al lui Densuşianu. El s-a ocupat acolo de proză şi de lucruri din astea, literare, şi până la urmă a fost cel care a rămas la Cluj în timpul ocupaţiei maghiare, şi a ajuns directorul Muzeului Etnografic din Cluj, după '44. El a fost până la urmă profesor de liceu, n-a făcut carieră universitară. Pe urmă a intervenit un moment politic foarte important, fiindcă pe urmă a intervenit, ca să zic aşa, sciziunea în cadrul grupului.

– *Nu s-a simţit încă de la ultimele patru monografii?*

– S-a simţit, sigur că s-a simţit, fiindcă atunci au apărut două reviste, una care se chema „Dreapta"[25] şi care era de orientare de dreapta legionară, şi alta care era „Stânga"[26], care era intelectuală de stânga, nu? Şi a apărut „Cuvântul liber". Şi Herseni la început a colaborat la „Cuvântul liber"[27], şi pe urmă a trecut la „Dreapta", ştii?

– *Chiar aşa se intitula, „Dreapta"?*

– Da.

– *Cum explica el?*

– N-am discutat niciodată cu el chestia asta. Ajunseseră oamenii să nu mai fie studenţi, terminaseră, nu? şi...

– *Deja la Fundul Moldovei şi dumneavoastră, şi el, terminaseră facultatea.*

– Şi la Drăguş deja fiecare îşi vedea de un rost în viaţă. Şi intra în viaţa publică, iar în viaţa publică apele se despărţiseră. Şi atunci, în chip firesc, omul a căutat să se plaseze undeva în contextul vieţii publice. Ăştia, ca să zic aşa, „Cuvântul liber", era un grup mai format, n-avea legătură cu monografiştii încă la vremea aceea, dar era un grup format, era tot grupul ăsta de intelectuali de stânga, şi tot grupul de la „Adevărul" şi „Dimineaţa", şi toţi ăştia. Deci, era firesc ca prima dată să te fi dus acolo, şi pe urmă, când te-ai orientat mai bine politic, atunci...

– *Văzând că acolo nu faci carieră...*

– Da.

– *Cred că au fost mai mult nişte comunişti de cafenea.*

– Da, dar vezi, aşa s-a ajuns la faptul, de pildă, că Matei Socor era în grupul lui Brăiloiu, Harry Brauner era în grupul lui Brăiloiu, nu? Harry Brauner nu şi-a dat seama, decât foarte târziu, el era aşa de introdus în viaţa culturală românească, încât eu cred că el numai foarte târziu şi-a dat seama că-i ovrei. Asta-i părerea mea. Pe urmă mai era ceva, mai era încă ceva la Bucureşti. La Bucureşti era grupul de scriitori şi intelectuali suprarealişti. Ăsta nu era neapărat de stânga, dar era un grup de avangardă.

– *Grupul Criterion îl cunoşteaţi?*

– Nu, Criterion a apărut mai târziu.

– *În '34-'35.*

– Da. Dar nu, ăsta era celălalt grup, care se ocupa de problemele spiritualităţii, şi Vulcănescu era acolo, până când grupul suprarealist se ocupa de artă. Era Geo Bogza[28], era fratele lui Brauner[29], care era pictor, era Maxy[30], care făcea pictură cubistă, era Gheorghe Dinu[31], erau o mulţime.

– *Interesant. Era o efervescenţă spirituală, posibilităţi de opţiune, în „cafenele"...*

– Vai de mine, dar a fost interesant, era o vreme interesantă. Nu de acelaşi nivel, fiindcă mă duceam mereu la Praga, nu era la acelaşi nivel de viaţă intelectuală cu Praga. Praga era de nivel foarte ridicat, ştii? Praga avea un institut francez, Praga avea un institut englez, Praga avea un liceu englez, toţi scriitorii treceau pe acolo. Ruşii care mergeau în

Occident, treceau prin Praga, era în momentul ăla centrul slavisticii. Ilia Ehrenburg[32], când pleca în Occident, întotdeauna se oprea la Praga, să-şi vadă prietenii care au rămas afară, şi aşa mai departe. La Bucureşti era totuşi mai provincial, mai periferic, după părerea mea. Mai periferic, mai izolat, fiindcă era izolat totuşi de lume, de lumea slavă, era totuşi destul de... adică la cehi comunismul era legal, nu era în ilegalitate...

– A fost o democraţie parlamentară mult mai degajată, decât aici.

– Da, da.

– Iar democraţia română era infinit mai mare, decât cea din Ungaria.... dar vreau să vă întreb, şi probabil şi fotografia aceea mi-a inspirat întrebarea pe care am pus-o şi altor intelectuali. Aţi spus că la Fundul Moldovei era o viaţă destul de sobră. Dar oricum, nu se putea cerceta tot timpul, trebuia să aveţi şi timp liber. Nu discutaţi doar filosofie, eraţi tineri...

– Nu erau formate grupuri încă, cluburi, ca să zic aşa, de petrecere, de nu ştiu ce. Te duceai acolo, beai un fel de apă, un fel de limonadă.

– La Fundul Moldovei?

– La Fundul Moldovei. Care se chema cracăr. Erau nişte sticle cu dop de sticlă, pe care apăsai, şi după ce se ducea la fund, ieşea această apă minerală. Acolo era faptul că seara se stătea foarte mult şi se discuta, asta consuma foarte mult din energia tinerilor, şi faptul că era teren foarte mare. Te duceai până la Cârlibaba ca să vezi ciobănie, trebuia să te urci în sus, dacă te duceai ceva mai încolo, ajungeai la huţuli, adică erau foarte multe lucruri, spaţial erau foarte multe tentaţii. La Drăguş tentaţiile erau mult mai puţine, că era...

– Acolo au fost mult mai multe fete.

– Da, au fost, dar încă la Drăguş nu se formaseră, la Runcu deja grupurile au început să se formeze. La Drăguş, de pildă, singura ieşire pe care am făcut-o cu Brauner, cu Socor şi cu ăsta... a fost când ne-am dus pe Valea Sâmbetei în sus, la munte, în Munţii Făgăraşului. Socor întotdeauna a fost alpinist, şi-i plăcea să se urce, şi nu ştiu ce. Cam asta era, nu erau încă formate. În cercetarea a doua, în revenire, atuncea da, atuncea deja erau grupurile formate, dar asta, revenirea la Drăguş, s-a făcut după Runcu, şi după Cornova.

– Stahl vorbea de anumite „familii" deja la Drăguş, că fiecare „bătrân" cum s-ar zice îşi avea discipolii. Fireşte, făcând abstracţie de Gusti...

– Nu ştiu, nu cred că se formase încă, fiindcă...Vulcănescu sigur că avea nişte discipoli, dar dintre discipolii lui Vulcănescu, filosofii ăştia,

s-au detaşat Amzăr, Bernea, Ionică. S-au detaşat. Stahl avea, Herseni nu-şi formase încă...

– *Herseni n-a fost oarecum discipolul lui Vulcănescu?*

– Nu cred foarte tare, nu cred. Până când la Runcu lucrurile erau foarte bine conturate pe prietenii, erau conturate. La Runcu a venit Lena Constante, nu? Lena Constante nu era la Drăguş, ea era ca pictoriţă la tabăra aceea de pictură de la Sâmbăta de Sus, şi venea la sora ei. Şi pe urmă, când ne-am dus la Runcu...

– *Ce figură amară are în fotografia aceasta...*

– Tatăl ei este macedonean şi mama sa ovreică.

– *După legea evreiască este evreică.*

– Da, după legea evreilor este evreică. Dar vreau să spun că societatea românească pe vreme aceea era foarte interesantă, în rândul intelectualilor nu se făcea diferenţă, şi eu cred că nici ei, dacă nu erau de acasă habotnici, nu se simţeau ovrei. Antisemitismul a început mai târziu.

– *Cum scrie Harry Brauner şi cum vorbeşte, şi... cum să spun, dacă n-ar avea numele acesta, eu aş zice că e de un naţionalism românesc exacerbat, religios. E foarte interesant. Cred că există diverse grade de asimilare. Anii '30 şi războiul au oprit această asimilare şi în România, şi în Ungaria.*

– Au oprit-o, da...

*

– *De ce v-aţi dus la Praga pentru slavistică, cu ce scopuri?*

– Ca să devin slavist.

– *Ce perspective aţi fi avut după absolvire?*

– Eu am făcut la Bucureşti slavistică. Adică am făcut filologie romanică, aşa se chema, nu? cu Densuşianu, şi pe lângă asta am făcut slavistică cu profesorul Cancel[33], Petre Cancel. Aşa de departe, încât într-un an am fost singurul lui elev. El şi cu mine, făceam şi traduceam texte din limba veche slavă şi comparam cu texte vechi româneşti, şi aşa mai departe. Şi, afară de asta, eu eram din Maramureş şi Maramureşul era vecin cu Cehoslovacia, nu? Şi atunci fireşte că în materie de slavistică, în momentul acela Praga era centrul cel mai bun, adică acolo se făcea efectiv slavistică, fiindcă la Praga era o tradiţie veche de studii slave, nu? şi în afară de asta la Praga au venit foarte mulţi emigranţi ruşi, care s-au stabilit la Praga. Şi atunci Universitatea din Praga a fost, între cele

două războaie, cel mai important centru european de slavistică. Şi atunci eu, vrând să fac studii de slavistică, m-am dus la Praga. Ca să devin filolog.

– *Dar, este interesant, că pe lângă toate astea dumneavoastră vara...*

– Veneam la sociologie. Bine, pentru că dacă am venit o dată şi am găsit că este interesant, şi fiindcă pe urmă m-am împrietenit cu Brăiloiu. Şi cu Brăiloiu se făcea altfel folclor, decât în general, nu? Şi fiindcă am putut să fac o conexiune cu felul cum se făcea folclor şi la Praga, nu?...

– *Adică cum?*

– Cu Bogatyrev. Că acolo era un mare centru de folcloristică, şi tot dintre emigranţii ruşi era şi el, care a fost după război unul dintre cei mai mari folclorişti din lumea slavă.

– *Ce puncte de legătură aţi văzut dumneavoastră între Bogatyrev şi Brăiloiu?*

– Păi, l-am dus pe Brăiloiu la Praga. Brăiloiu s-a împrietenit cu Bogatyrev şi au fost foarte buni prieteni, şi au făcut şi cercetări de teren cu Bogatyrev şi în Rusia subcarpatică. Aşa că... aşa a fost.

– *Unde se întâlneau concepţiile lor, cum arăta această legătură?*

– Concepţiile lor se întâlneau înainte de toate, fiindcă ei nu mai făceau folclor pe bază de cercetare de texte, ci pe bază de cercetare de teren.

– *Deci, ca metodă era deja...*

– Da, ca metodă... Brăiloiu făcea cercetare de teren în sens sociologic, nu? că lucrarea lui pe care a publicat-o cu metoda de cercetare, aia este deja foarte, net conotată sociologic. Şi Bogatyrev făcea etnografie, etnografie în sensul în care ruşii au făcut întotdeauna etnografie, bazată pe cercetare de teren, şi fiindcă erau cercetări de etnografie în sensul ăsta, cu multă cercetare de teren şi de cunoaştere a realităţii directe, nu numai prin cunoaşterea de culegeri de texte, nu? Cu interes pentru generalitatea culturii. Exista şi la polonezi. Era celebrul etnograf polonez Moszyñszki[34], nu?

– *Nu cunosc decât şcoala poloneză de la Znaniecki[35], cu biografiile sociale...*

– Aşa că vezi că în orice caz lucrurile se adunau. Şi pe urmă să ai şi posibilitatea în loc să te duci, la vară, să vii acasă, nu, şi să stai acasă şi să nu faci nimic, sau să te duci cu sociologii, care era totuşi un mediu foarte interesant şi în care... se selectaseră deja cele mai bune elemente din Universitate, nu? Adică era oarecum nu numai interesant, ci şi o chestie de prestigiu să te duci cu sociologii, să lucrezi cu sociologii, nu?

– Da, cu toate că tocmai unul dintre maeştrii dumneavoastră, Densuşianu a scris acea broşură cu Sociologia Mendax.

– Da, dar Densuşianu era un om, era un om care era destul de pătimaş în ceea ce făcea. Şi Densuşianu până la urmă s-a împăcat cu Brăiloiu. Sigur, până la urmă Brăiloiu a colaborat cu Densuşianu, şi chestia lui despre bocet, unul mi se pare din bocetele din Drăguş, a fost publicat în „Grai şi suflet"[36], revista lui Densuşianu. Adică, se ajunsese deja la o comunitate.

– Până când aţi stat la Praga?

– Până în '35, '36.

– Destul de mult. Înseamnă că aţi refăcut facultatea sau cum a fost asta?

– Nu, acolo te duceai, te înscriai la doctorat şi pe urmă stăteai acolo şi făceai cercetări. Şi eu am sosit în '29 în aprilie, deci am stat puţin, că m-am întors în ţară, am învăţat ceha, care era foarte greu de învăţat şi pe urmă am mai stat. Între timp m-am dus la Varşovia şi la Cracovia, că am fost şi acolo, şi când am început să mă interesez de folclor şi de teorie literară şi de lucruri din astea, m-am dus în Germania, la Bonn, unde era celebrul teoretician al literaturii, Oskar Waltzel[37], unul dintre marii teoreticieni şi unde era Hans Naumann[38], un mare folclorist.

– Aţi deraiat puţin de la slavistică.

– M-am lăsat pe urmă de slavistică, n-am mai făcut slavistică de când am dat de folclor, ştii? Adică, am făcut ca studiu de bază, dar pe urmă ca interes, am făcut mai mult folclor.

– Deci, practic întâlnirea cu Bogatyrev şi Brăiloiu a fost de natură să...

– Da, sigur.

– Înţeleg. Şi după ce v-aţi întors din acele peregrinări?

– Am intrat la Caracostea. La Caracostea care avea o catedră de istorie literară şi folclor.

– Asistent la Caracostea? În ce an?

– În '38.

– Şi până atunci din ce trăiaţi?

– Din plimbare prin străinătate.

– Finanţat de părinţi?

– Nu, atunci erau burse de schimb, nu era foarte greu de trăit. Aveam schimb cu Cehoslovacia, aveam schimb cu Polonia, erau posibilităţi. Şi pe urmă am făcut Dâmbovnicul, în '39.

– Exact asta voiam să vă întreb. Când aţi început să colaboraţi, să mergeţi cu sociologii pe teren, Gusti era încă decan, peste doi ani, în '31, era deja ministru, peste încă doi ani şeful Fundaţiei Regale, aşa că probabil şi asta a fost un...

– Când a fost ministru l-am dus în Maramureş, am şi poze cu el în Maramureş. Între timp metoda s-a cimentat, a devenit o metodă bine cristalizată, dar interesul mergea întotdeauna spre satul tradiţional şi era mai mult sau mai puţin o metodă care căuta să stabilească la un anumit nivel elementele de bază ale economiei, sociologiei şi culturii satului tradiţional, nu? Informatorii noştri căutau să fie întotdeauna din generaţiile mai bătrâne sau din generaţiile mature. Când s-a întors Golopenţia din Germania, de la Leipzig, de la Freyer[39], profesorul lui, el a venit cu un interes mult mai mare pentru fenomenele contemporane. Adică pentru toată tensiunea, toate conflictele care erau în viaţa unui sat contemporan. Adică, imaginea pe care şi-o făceau sociologii înainte era imaginea unui sat paşnic, echilibrat, adică vroia să stabilească un nivel de echilibru, nu? Şi pe urmă Golopenţia a venit cu ideea asta, că în sat există conflicte, există tensiuni şi aşa mai departe. Şi atunci, când noi ne-am dus la Dâmbovnic, ne-am dus ca să cercetăm tocmai această stare conflictuală, pe ideea că după reforma agrară, în urma primului război mondial, nu? toată lumea a primit pământ, dar nu toată lumea l-a păstrat, şi atunci cei care nu şi-au păstrat pământul, au vândut celor care au avut mai multe posibilităţi, şi atunci s-a creat această diferenţiere în sat, între ţăranii bogaţi, ceea ce pe urmă au devenit chiaburi, între o categorie de ţărani mijlocaşi, nu? şi între un proletariat agricol. Dintre cei care au primit pământ erau mulţi care între timp l-au vândut, şi fie că au plecat la oraş definitiv, fie că au rămas muncitori agricoli la sat, fie că au rămas sezonieri în sat, umblând, venind de la oraş, completând necesităţile de braţe de muncă ale oraşului. Şi atunci Dâmbovnicul a mers pe chestia asta.

– Totuşi, m-ar interesa, cum aţi intrat în această treabă cu Dâmbovnicul?

– Cu Golopenţia împreună.

– Bine, asta a fost în cadrul Serviciului Social, nu?

– Nu, nu. Asta a fost ultima monografie sociologică efectivă.

– Deci, lansată tot de Fundaţie.

– Nu cred că era finanţată de Fundaţie, cred că era totuşi finanţată de catedră.

– Nu se putea, decât ori...

– După Cornova nu s-a mai făcut o cercetare monografică.

– Nu, a fost Drăguş, campania de completare, campania de redactare de la Făgăraş în '34, pe urmă un an nimic, pe urmă a reînceput, a fost Şanţ de două ori...

– La Şanţ n-am fost deloc. Dâmbovnicul a fost în '39. Adică în '38 a fost Cornova, nu? Sau...

– Nu, Cornova a fost în '32.

– În '32... aşa, Şanţ a fost între timp. După Şanţ n-a mai fost nimic. Şanţ a fost ultima, nu?

– Deci, după '39, după ce a fost desfiinţat Serviciul Social, n-a mai fost nimic, dar eu cred că asta a fost când Serviciul Social exista încă. Deci, atunci Serviciul Social a finanţat-o.

– Poate că Serviciul Social. Dar, ideea de a face această cercetare în felul acesta a fost ideea lui Golopenţia. Adică, la Serviciul Social deja exista această idee de sociologie aplicată, adică de încercare de a ridica satul şi aşa mai departe, dar Golopenţia a zis că nu trebuie numai să încercăm să vedem.... Să vedem care sunt tensiunile, care sunt motivele tensionale în viaţa satului.

– A mai fost o chestie, nu monografii complete, monografii sumare...

– Da. Aia a fost altceva. Monografiile sumare, asta a fost o idee de-a lui. Monografiile sumare, că cei care făceau serviciul social, pe timpul acela puteau să facă şi cercetare, dacă era printre ei vreunul care să aibă aptitudini pentru cercetare, că nu peste tot unde s-a făcut serviciu social s-a făcut şi cercetare. Asta se vede pe urmă foarte bine din materialele publicate în „Sociologia Românească". Dar, mai era încă ceva, tot pe o idee din asta, era ideea satelor specializate. Adică, Golopenţia a avut ideea că la un moment dat satele care erau, cum spunem noi azi, agropastorale, la un moment dat au început să se specializeze. Şi atunci au fost sate de cojocari, sate de cizmari, sate de... Nu? Şi atunci în „Sociologia Românească" există o serie de studii din astea de sate specializate. Adică, momentul când satul a trecut la economia de piaţă. Că ideea pe care o avem astăzi noi că în satul dinaintea economiei de piaţă, fiecare producea, putea să-şi producă bunurile de care avea nevoie şi că fiecare om putea să-şi facă şi căruţa, şi să-şi facă cu prietenii casa, şi femeile să-şi facă hainele şi aşa mai departe. Pe urmă, când începe economia de piaţă, atunci sunt anumiţi oameni care produc pentru piaţă şi vând, nu-i aşa? Adică, asta era o chestiune foarte bine cunoscută, ceea ce numesc americanii trecerea de la economia ţărănească, populară la economia de piaţă. Şi atunci, în ideea asta, au fost făcute cercetările astea

sumare, care erau legate de munca socială. Până când noi n-am făcut muncă socială la sate...

– *Acţiune, cum se zicea...*

– Dâmbovnicul n-a făcut acţiune socială, Dâmbovnicul a făcut numai cercetare.

– *Revenind, după terminarea studiilor din străinătate, unde v-aţi angajat?*

– La Facultate.

– *Direct la Facultate. Şi atunci aţi fost în vacanţă în '39.*

– În vacanţă, desigur.

– *Până atunci, până la această dată, aţi fost aşa, de amorul artei, cu Brăiloiu şi mai mult cu folclor, ca să zic aşa, literar. Am văzut şi o fotografie în care dumneavoastră scrieţi şi Brauner îndreaptă pâlnia spre ţiganul care cânta. E o poză caracteristică. De aici, până la a conduce împreună cu Golopenţia... Dar, care practic la vremea aceea era la Bucureşti...*

– Ştii cum era chestia asta? Pe bază de prietenie. Golopenţia a zis, hai să faci tu chestia asta, şi du-te şi fă-o, şi eu am zis, hai să mă duc. Că era deja vremea destul de tulbure, eu m-am întors de la Praga definitiv. Eu am mai fost încă în '38 la Praga, când s-a cedat Cehoslovacia.

– *Aţi fost acolo?*

– Am fost câteva luni, şi m-am întors. Atunci era deja vremea foarte tulbure, şi atunci dacă s-a oferit, în vremea asta foarte tulbure, o posibilitate de răgaz, de a merge undeva şi de a face o treabă interesantă, în loc să stai la Bucureşti şi să urmăreşti cum au venit polonezii refugiaţi şi celelalte, te-ai dus în Dâmbovnic. Că ai făcut sociologie cu un grup bun, că grupul a fost bun. La Brăiloiu am făcut totdeauna notarea textelor, ştii? Că ceilalţi erau muzicanţi. Şi mai era o chestie. Se cerea atunci, se cerea ca textele să fie transcrise fonetic, şi eu fiind filolog, ştiam să transcriu fonetic. Şi atunci eu transcriam fonetic, textele mele transcrise fonetic există la Institutul de Folclor. Şi Brăiloiu era, cum ţi-am spus, foarte organizat. Ne lăsa să lucrăm, să scriem tot, şi pe urmă, la sfârşit, ne punea să punem materialul în ordine. Şi pentru fiecare om care venea la Brăiloiu, se făcea o fişă de informator, în care se scria numele, anul, şcoala sau unde a învăţat ce a învăţat, de unde ştie să cânte. Există fişele la Institutul de Folclor. Şi astea se anexau la materialul cules de la ei, materialul se trecea în catalog, că pe urmă, după Fundul Moldovei, un teanc de cataloage a fost manuscris de mine. Şi pe urmă Brăiloiu la Societatea Compozitorilor şi-a tipărit formulare şi pentru fişele de

informator şi pentru cataloage şi tot. Şi pe urmă a doua zi Brăiloiu căuta să fotografieze pe cei cu care a lucrat noaptea. Pe cei cu care lucra ziua îi fotografia imediat. Aşa că la fiecare om cu care a lucrat, care a lucrat la Brăiloiu, era fotografia şi fişa şi tot. Există toate la arhiva Institutului de Folclor. Că din materialul, asta ţi-am spus, din materialul Institutului de Folclor nu s-a pierdut nimic.

– *Da, da, a fost păstrat în şură. Totuşi, mi s-a părut o excepţie, că erau atâţia sociologi cu veleităţi, şi Golopenţia v-a invitat pe dumneavoastră.*

– Noi ne-am împrietenit foarte tare, am discutat foarte mult, şi eu am fost în Germania, aveam poate alt nivel de pregătire. Şi ceilalţi sociologi erau toţi fie plasaţi, fie pe cale să fie plasaţi, adică în poziţii foarte bune. Adică, nu putea Vulcănescu care era ministru, nu? sau Stahl, sau Herseni care erau deja profesori, sau ceilalţi, care erau deja fiecare plasaţi. Pe urmă ăştia care erau de dreapta, nu se mai puneau în discuţie, că deja era în timpul luptei stânga-dreapta şi ăştia...

– *Erau în ascensiune politică.*

– Erau în ascensiune pe linie politică.

– *Dâmbovnic a fost probabil o ultimă încercare de a face ştiinţă.*

– Da, ultima, pe urmă nu s-a mai făcut nimic. S-a făcut pe urmă cercetare în Transnistria.

– *Tot de aceştia.*

– Tot de Brăiloiu şi de Golopenţia. Dar eu am luat atunci pentru Dâmbovnic din băieţii foarte buni, care erau la facultate. L-am luat pe Retegan, l-am luat pe Bârlea[40] care a devenit folclorist, pe urmă, Ovidiu, l-am luat pe Stoianovici care era băiat foarte bun, istoric, a murit între timp. Pe urmă era unul Mărculescu, ăsta se ocupa mai mult de administraţie, pe urmă din ăştia care făceau mai mult Serviciu Social, cum era Dunăre, doamna Dunăre, nu ştiu ce, şi pe urmă ăştia care erau de orientare de stânga, Miron, nu? Roman Moldovan[41]. Cine mai era? Djamo[42] care-i profesor la Academia Comercială, era unu Popa care e la, mi se pare că a murit între timp, adică grupul era, era... Şi era Betea[43], da. Şi Betea era un băiat foarte bun. Ăştia pe urmă au rămas în legătură...

– *Dumneavoastră sau Golopenţia, împreună aţi selectat acest grup?*

– Pe cei de la facultate în orice caz Golopenţia, îi cunoştea mai mult decât mine. Eu îi ştiam pe câţiva. Dar el deja lucra şi în legătură cu Institutul de Statistică, şi aşa că pe unii i-a luat şi de acolo. Acum nu pot

să-ţi spun exact, dacă numai Moldovan era în economie sau e la statistică, de unde a ajuns el acolo. Ar trebui să-l întrebăm într-o zi.

– *Cred că, bine, am să-l caut eu, dar cred că a fost la institutul lui Madgearu.*

– Da, poate.

– *La Institutul de Conjunctură, Asociaţie, cum se zice, unde a fost şi Belu Zilber*[44].

– Sigur, păi Zilber era capul acolo. Pe urmă era şi perioada aia, că deja era vremea tulbure şi se ştia că războiul bate la uşă. Toată lumea s-a dus acolo, că zicea că scapă, mai stă liniştit, mai face cercetări, nu? Spre deosebire de celelalte sate au fost sate moşneneşti. Vrancea a fost moşnenească prin excelenţă, Drăguş, Ţara Făgăraşului, Fundul Moldovei, ce să mai vorbim, Runcu, sat ales iarăşi, nici acuma nu e colectivizat. Oltenia, Gorj, nu? Şanţu tot aşa, adică, toate satele astea, Cornova, sat iarăşi din ăsta, de răzeşi basarabeni, adică, toate satele mergeau spre căutarea satului autentic, tradiţional românesc, pe când Dâmbovnicul era o lume de mare moşie.

– *Pe de o parte, pe de alta erau mai multe localităţi.*

– Erau mai multe localităţi. Noi am vrut să cuprindem toată plasa, pe problemele pe care le cercetam, adică pe aceste situaţii, mobilitate socială, schimbări, nu? Şi acolo n-a fost un singur sat, a fost Mozăceni, care era sat de moşneni, dar în care noi am stat foarte puţin. Celelalte erau toate sate de mare moşie, de ţărani împroprietăriţi, altfel...

– *În această campanie, în această treabă Gusti avea vreun amestec?*

– Nu, el era deja prea angajat în alte treburi, decât să... La Gusti se puteau face foarte multe lucruri bune, dacă vroiai să faci, fiindcă el nu te împiedica să faci niciodată nimic. Toate fanteziile, dacă puteai cât de cât să le formulezi, se puteau face la el. Era din punctul ăsta de vedere, era un om foarte deschis, foarte liber. El îşi făcuse o casă, aici lângă, cam pe strada unde, în dosul Studioului Sahia, la Şosea, ştii? Şi el primea foarte multe cărţi, şi noi ne duceam la el, şi jos în sufragerie era o masă mare pe care erau cărţile lui, şi te duceai acolo şi te uitai în cărţi, şi dacă găseai o carte care te interesa, o luai acasă. Adică, el avusese deja o serie de poziţii importante, nu era strâns pe chestiile astea, era foarte larg.

– *Această largheţe la urma urmei îl caracteriza, de vreme ce a acceptat în jurul lui atâtea capete care voiau să se ridice, nu?*

– Pe urmă, când el a văzut că metoda lui a fost concretizată, a fost scrisă şi publicată, chestiile astea de metodă gustistă ca metodă, ştii?

Chiar dacă nu în schema lor strictă, ar trebui toate reluate, fiindcă atunci s-au publicat tot felul de, de pildă o serie de chestionare, nu? Chestionare pentru obiceiuri, pentru concepţii, pentru juridic, pentru superstiţii, pentru nu ştiu ce. Acuma toată lumea cercetează asta, dar nimeni nu merge pe chestionarele astea. Deşi chestionarele lui nu erau făcute să întrebi pe om şi să-ţi răspundă în sistemul chestionarelor americane, ci erau nişte aide-mémoire pentru fiecare cercetare. Noi, la Institutul de Folclor, când am refăcut monografiile, fiindcă noi am refăcut pe urmă nişte monografii la Institutul de Folclor...

– *Adică aţi repetat, aţi ieşit din nou acolo?*

– Nu, nu acolo.

– *Ce înseamnă că le-aţi refăcut?*

– Am refăcut ideea monografiei, ca idee, dar am refăcut-o numai pentru folclor, adică n-am mai cercetat structură socială, economică etc., etc. Am cercetat numai cântece, dansuri, obiceiuri, ceea ce credeam noi că este folclor. Şi am făcut o serie de monografii din astea. Una din ele s-a dus până la capăt, cea din zona Muscelului, şi aia cred că va apărea. Astea s-au făcut ţinându-se seama de aceste chestionare sociologice, ştii? Erau tot aşa, monografii de grup, nu aşa de mare grupul, totuşi un grup de 8-10 persoane care se duceau, din diferite specialităţi. Chiar mă gândeam zilele trecute că ar trebui cumva repusă în discuţie aceste chestionare ale Şcolii Gusti.

– *Multe lucruri ar trebui repuse... Săptămânile trecute a apărut o introducere în sociologia delincvenţei...*

– Nu-i o valorificare serioasă a cercetărilor gustiste, în afară de teza de doctorat a lui Bădina[45] din URSS şi de cărţulia pe care o am aici, încolo nu s-a făcut nimic.

– *Da, da, aşa este, nici nu se cunosc oamenii.*

– Întâi ca să vezi cât material bogat este în toată chestia asta, că dumneata vorbeşti doar de fotografiile pe care le-ai văzut, care sunt cu tonele, dar cât material este, pe urmă câte idei şi câte orientări au fost acolo, care toate pot să fie reluate, că noi ducem în momentul de faţă, ca în toată cultura socialistă, noi ne-am standardizat şi ne mişcăm într-un cerc foarte restrâns care corespunde standardelor, ştii? Sunt câteva idei care sunt standard şi pe astea le bate toată lumea.

– *Măcar dacă ar fi fost interzisă, dar există cred şi un snobism şi nu ştiu dacă v-am povestit... (...).*

– Ne întoarcem la Runcu?

– *Nu, nu, Dâmbovnicul a fost practic întrerupt, nu?*

– A fost întrerupt, fiindcă s-a făcut mobilizarea. S-a făcut mobilizarea şi a fost întrerupt, şi au venit polonezii şi a început războiul, şi pe urmă noi ne-am mai întors la Dâmbovnic, aşa, numai...

– *Deci, în jur de 1 septembrie s-a întrerupt.*

– S-a întrerupt. Şi pe urmă, totuşi, din ceea ce oamenii au putut să facă, s-a făcut broşura aceea care s-a publicat în „Sociologie Românească", de fapt, nu? Dâmbovnicu, care a devenit celebră.

– *Pe urmă aţi publicat şi altceva în „Sociologia"?*

– Ei, prostii, aşa, din când în când, când mă punea câteodată Golopenţia să scriu câte ceva gen reportaj, dar n-am publicat chestii serioase. Am publicat despre ambulanţii din Bucureşti şi nişte chestii din astea, care mă interesau pe mine. Vezi, acuma hai să revenim la Runcu. Runcu a fost deja o cercetare în care grupul se consolidase la Drăguş, şi ca metodă, şi ca principii, şi ca mod de cercetare şi, sigur, ca grup. Adică, fiecare ştia acuma ce face, nu? Dacă a făcut la Drăguş artă populară, sau dacă a făcut structură socială sau dacă a făcut instituţii, a făcut şi la Runcu acelaşi lucru. Numai că Runcu era total alt tip de sat, decât Drăguşul. În afară de faptul că era un sat oltenesc, era totuşi de alt tip. Drăguşul n-a avut emigraţii. Drăguşenii au emigrat în Călăraşi... Codru-Drăguşanu[46]. Când a început să se cultive Bărăganul, a fost nevoie de mână de lucru, atunci s-au dus făgărăşenii acolo, şi în memoriile lui Codru-Drăguşanu se spune, şi ei mai ştiau încă, oamenii. Dar, Runcu era un sat sărac şi suprapopulat, aşa că Runcu a avut foarte multă lume plecată din sat, care lucra în oraş, adică erau toţi aşa-zişii olteni zarzavagii, nu? Foarte mulţi dintre ei hamali în Gara de Nord.

– *Senzaţional. Unde locuiau ăştia?*

– În Bucureşti.

– *Şi zarzavatul de unde-l luau?*

– De la piaţa mare.

– *Şi cumpărau de acolo şi umblau şi-l vindeau?*

– Îl vindeau, sigur, dar ăsta e un fenomen general, european. Ăştia care strigau pe stradă, oltenii care mergeau cu cobiliţa, ăştia strigau şi la Paris. Şi Parisul a avut ambulanţi din ăştia care strigau, dar ei mergeau cu căruciorul, nu? de a vinde la casă, după cum industria textilă din Boemia a vândut produsele ei peste tot, nu erau cehoaice care veneau cu sacu' la spate şi vindeau pânză făcută în Boemia?

– *N-am ştiut asta.*

– În toată Transilvania au umblat, şi nu erau ăia care veneau să castreze porcii, ăştia erau tot cehi. Da, şi slovacii care reparau oalele de lut cu sârmă.

– *Drótostót*[47]...

– Drótostótok, sigur, erau o mulţime, după cum erau moţii noştri care se duceau cu căruţele, nu?...

– *Cu sticle, adică cu geamuri...*

– Da. Dar ăştia de la Drăguş, de la Runcu au venit toţi la Bucureşti. Bucureştiul a înghiţit, după război, toată această cantitate de oameni, fiindcă Bucureştiul avea nevoie, adică era o piaţă unde omul putea să se plaseze şi putea să câştige, nu? Şi atunci erau vânzători de zarzavaturi, erau oameni care-şi aduceau copiii, antreprenori de copii, aduceau copii, închiriau, şi copiii vindeau nuci, nuci de la borcan. Şi ziare, copiii ăştia ziarişti de care se vorbeşte, ăsta nu venea cu familia. Era unu care-şi lua 10 copii din sat şi el îi plasa pe locurile respective, le dădea ziarele, ei vindeau, el îi deconta, nu? adică o antrepriză asta. Adică noi am căzut pe acest sat Drăguş, unde toate aceste probleme...

– *Runcu.*

– Runcu, unde toate aceste probleme existau, dar de care noi nu prea ne-am ocupat, că pe noi ne interesa şi la Runcu să determinăm Runcu ca sat oltenesc tradiţional. Runcu era foarte interesant. Runcu avea izvor. Era într-o zonă carstică, cu un izvor care venea de sub munte, intra sub stâncă, ieşea de sub stâncă şi satul era canalizat. Avea canale pe margine şi la construirea satului au contribuit italienii. Cum au ajuns nişte constructori italieni acolo la Runc, asta poate că Stahl ştie mai bine decât mine, dar erau, şi mai era şi acuma în sat o familie care se chema familia Bianchi, da. Aşa că asta era. Pe urmă Runcu, din punctul nostru de vedere, al folclorului, Runcu era ceva care n-am avut în celelalte sate, avea muzică lăutărească, nişte lăutari gorjeni şi erau două familii. Familia bătrână a lui Zlătaru, Nicolae Zlătaru şi cu Ioana Zlătaru, care pe urmă a ajuns faimoasă în Bucureşti, şi pe urmă familia lui Bobirci, care erau mai mulţi. Şi Brăiloiu a fost pasionat de ăsta, şi pe urmă a făcut, a cules de la ăştia multă muzică lăutărească. De unde la Drăguş mergea totul pe muzică ţărănească, aici totul a mers pe muzică lăutărească, de unde la Drăguş nu erau cântece epice, aici erau cântece epice...

– *Aţi avut multă treabă dumneavoastră.*

– Sigur. Cântau bărbaţii, de pildă bătrânul ăsta, Nicolae Zlătaru, ăsta era un foarte bun cântăreţ şi ştia foarte multe cântece epice din astea, de epică bună, care s-au păstrat în Oltenia mai bine decât în alte părţi. Şi pe urmă fiindcă aceşti olteni erau în Bucureşti, şi fiindcă noi am început să ne interesăm de chestia asta, ei, la un moment dat, şi-au adus şi muzica în Bucureşti. Şi atunci, în dosul Gării de Nord, era un restaurant unde veneau hamalii seara să petreacă, şi unde a venit această familie a lui Zlătaru şi a lucrat. Şi atunci a început Brăiloiu să culeagă şi muzică orăşenească, şi atunci au început să apară pe piaţa Bucureştiului, şi pe urmă în toată ţara, ceea ce cunoaştem azi şi credem că e un fenomen tradiţional, cântece cântate de lăutari, cu femei care cântă cu vocea, acompaniate de lăutari, asta nu exista înainte, numai în Oltenia există, numai în Gorj există. Cântăreţele gorjene...

– *Guristele.*

– Guristele, da. Nu era înainte, nu erau gurişti. Aşa că, din punctul ăsta de vedere, Gorjul a fost, ca bogăţie de informaţii muzicale, mai cu seamă, şi folclorice în general, a fost mult mai bogat sat decât Drăguşul, nu?

– *Aici v-aţi împrietenit practic cu Golopenţia? La Runcu?*

– Nu, nu la Cornova.

– *Adică peste un an.*

– Peste un an.

– *Şi asta am vrut să vă întreb. Cornova, cred că a fost o experienţă de asemenea interesantă. Prima dată aţi fost în Basarabia.*

– Da. Cornova a fost foarte interesantă. Era un sat interesant. Era un sat împărţit în două. Net împărţit în două. Era un sat de moşneni şi era un sat de proletari, aşa de departe, încât aproape că noi nu am putut pătrunde în acest sat de proletari, până când... moşnenii erau organizaţi după cinurile lui Petru cel Mare[48], nu? Adică ierarhia, acolo era bine conturată. Şi la Cornova era celebrul popa Zamă.

– *Despre care a scris un poem întreg Henri Stahl.*

– Da. Popa Zamă care era un schopenhauerian. Foarte drăguţ.

– *Şi la proletari de ce nu aţi putut să pătrundeţi?*

– Că nu au vrut să aibă contact cu noi.

– *De ce?*

– Aşa era atmosfera acolo. Era tensiune. Şi popa Zamă avea o curte în sistem tătăresc, adică avea o casă centrală a lui, cu o verandă în faţă

şi cu toate acareturile, şi avea un duş în curte, unde punea pe unul să scoată apă din fântână, şi dădea drumul pe o ţeavă, şi venea la duş, acolo, dar în curtea lui erau unsprezece clădiri deosebite. Adică, era o chestie din asta tătărească. Multe, multe, de tot felul, era foarte bogat. Aşa că diferenţele erau foarte mari. Şi acum era o chestie foarte drăguţă. Noi coboram la târg la Ştefăneşti din tren, şi de la târg din Ştefăneşti ne duceam cu nişte birje ovreieşti..

– *Birje ovreieşti? Nici n-am auzit de aşa ceva.*

– Da, da, erau birje ovreieşti şi ne duceam cu birje ovreieşti. Şi atuncea drumul era lung, mergeai ceasuri, şi pe drumul acesta din când în când, erau părţi pavate. Pavate cu piatră cubică, şi pe urmă drum de pământ. Şi drumul ăsta a fost croit de ţari, înainte de războiul din 1905 cu Japonia, şi a rămas, nu l-au terminat, şi atunci partea care era construită era cu bolovani, partea care nu era construită, erau grămezi de bolovani alături, pe care din '905 nu le-a luat nimeni. Şi acolo toate drumurile, ca şi în Ucraina şi în toată Basarabia, drumurile astea din pământ, când începea o vreme de ploaie, atuncea nu mai era drum, o dată mergeai aici, o dată mergeai acolo, ştii? se putea întinde pe un kilometru, era foarte interesant.

– *Dar din punctul de vedere al folclorului?*

– Din punctul de vedere al folclorului cred că n-a fost aşa de grozav ca în alte părţi. Mai întâi şi întâi că n-aveau muzică, ei cântau după fanfară, şi în sat nu era fanfară, şi atunci noi am aflat că e o fanfară într-un sat vecin, şi am tot vrut să aducem fanfara de acolo, şi fanfara a tot refuzat să vină. Şi atunci, într-o bună zi, şeful de post a hotărât să ne aducă fanfara. Şi s-a dus, şi i-a arestat. Şi i-a adus cu căruţa, şi ăia când au aflat de ce i-a adus, au fost pân' la urmă foarte fericiţi.

– *S-au aşteptat la mai rău...*

– Da. Şi noi stăteam în casă, Brăiloiu n-a fost la Cornova, eu stăteam cu Harry Brauner în casă, şi înregistram, şi erau nişte babe, şi atuncea babele stăteau pe laviţă, şi noi stăteam cu fanfara şi înregistram. Şi la un moment dat eu le-am spus ălora de la fanfară: „Da' voi imnul ăla Boze ţare îl ştiţi?" şi ei au zis „Cum să nu!" şi au început să cânte. Şi atunci toate babele s-au pus pe genunchi, şi au început să-şi facă cruce. Adică aşa erau ei de pătrunşi de chestia asta, nu era o glumă.

– *150 de ani de ocupaţie ţaristă... s-a bătătorit acolo. Harry de altfel a spus că a găsit în case fotografia Ţarului după 13 ani de România.*

– Runcu a fost foarte frumos ca, culegere, fiindcă era foarte multă viaţă folclorică. Ei făceau horă, în fiecare duminică, petreceri, am avut de toate acolo.

– *La cercetările astea de completare şi de redactare din Drăguş...*

– Eu n-am fost decât o singură dată la Drăguş.

– *În '29.*

– Da. Puţin.

– *Pe urmă la reveniri n-aţi mai fost.*

– Nu m-am mai dus. Între timp Brăiloiu şi-a consolidat instituţia, fiindcă pe urmă a luat o serie de oameni, l-a luat pe Ilarion Cocişu[49], l-a luat pe Tiberiu Alexandru[50], a luat-o pe Paula Carp[51], care erau lucrători permanenţi la centrul lui de folclor, în afară de Harry Brauner. Adică, avea posibilitatea să şi-i plătească, pentru că ei lucrau atuncea, Uniunea Compozitorilor lucra pe baza drepturilor de autor. Fiecare compozitor primea pentru... tot ce se cânta, primea drept de autor, şi ăştia se vărsau acolo, şi aceşti bani ai drepturilor de autor, 3% mi se pare că revenea cercetării folclorice, aşa că cu cât era mai mult drept de autor, cu atât Brăiloiu avea mai multe fonduri.

– *Probabil mai primea şi din alte subvenţii.*

– Şi atunci Brăiloiu l-a găsit ca om de serviciu pe acest Petcu Dumitru.

– *Deja atunci, în anii '30 a fost acolo?*

– După Drăguş, după Drăguş, într-unul din ani. El era un oltean venit în Bucureşti din satul vecin de Drăguş.

– *De Runcu.*

– De Runcu. După Runcu, pardon. Şi atunci l-a luat om de serviciu acolo, dar el s-a pasionat şi el pentru folclor, şi Brăiloiu aduna atunci icoane pe sticlă, din şcoala lui Savu Moga. Şi atunci Petcu Dumitru era marele achiziţionator de astfel de lucruri şi era şi el însuşi cântăreţ, şi avea şi o nevastă frumoasă, care şi ea era cântăreaţă, Mariţa o chema. Şi Petcu aduna la piaţă la Bucureşti oameni care ştiau să cânte şi-i aducea la Brăiloiu, acolo la Centru, la Arhivă, şi-i înregistra. Aşa s-a întâmplat că arhiva de folclor în loc să plece la evacuare cine ştie unde, să dea peste ea bombele sau ruşii, a plecat în şura lui Petcu, lângă Runcu.

– *Deci, el şi-a păstrat gospodăria acolo.*

– Da, a păstrat, sigur, avea o casă frumoasă, avea mulţi copii. Mi se pare că două fete au devenit profesoare, unul a fost la un moment dat mare şef la ARO la Braşov, în economie a intrat, nu mai ştiu... Noi pe urmă ne-am dus de mai multe ori acolo, ca să-l vedem.

– În verile astea din'32, '33, '34 ce-aţi mai făcut, dacă nu v-aţi dus cu echipele astea?

– Când n-am fost eu, atunci am fost în Germania, şi pe urmă am stat şi la Praga, să-mi termin teza.

– La ce v-aţi scris teza până la urmă?

– La slavistică.

– Tot din slavistică?

– Sigur, păi nu? Dacă m-am înscris la slavistică, acolo aşa te înscriai, trebuia să scrii din slavistică, comparaţia dintre limba slavă şi limba veche românească. O vară am stat la Praga, să-mi scriu teza, n-am venit în ţară deloc.

– Cu Caracostea până când aţi...

– Până în treizecişi... până după Dâmbovnic.

– Doi ani deci aţi stat împreună.

– Mai mult, că eu eram cu el în legătură şi când veneam din străinătate, tot ţineam legătura cu el, cu Caracostea. Adică, nu ţineam numai cu Gusti, că eu după ce m-am dus în Germania şi am făcut acolo teorie literară şi folclor, pe urmă eram mai informat decât cei din ţară în privinţa noilor metode de cercetare literară, mai cu seamă metodele din Germania. Şi atunci Caracostea era bucuros să aibă pe cineva care să-i spună ce se întâmplă în lume. Că în materia asta nu erau foarte mulţi la noi, adică era Vianu, care era foarte bine, făcuse şcoala în Germania. Caracostea avea un student foarte bun, pe Popovici[52], care a stat mulţi ani la Paris şi care a ajuns pe urmă profesor la Cluj, şi care a scris cărţile alea celebre despre literatura luministă românească.

– Şi atunci de ce nu aţi rămas la catedră, de ce v-aţi dus în diplomaţie, pe urmă, după...

– Fiindcă era o zăpăceală, începuse războiul şi nu mai era de stat.

– Încă un lucru, pe jumătate o treabă profesională, despre care mi-a povestit Retegan: în vara când aţi făcut Dâmbovnicul aţi predat şi la o şcoală.

– Da, acolo am cunoscut-o pe nevastă-mea.

– Exact. Cum a fost cu şcolile astea?

– Ăştia care făceau Serviciul Social nu se duceau direct în sat, erau trimişi în nişte centre, şi unul dintre centrele astea era Piteştiul. La acest centru veneau toţi cei care trebuia să facă Serviciul Social, ştiu eu, în zona Piteştiului, nu? Şi atunci îi ţinea o lună de zile acolo, şi le punea cursuri, şi pe urmă îi scotea şi la aplicaţii, dar numai în jurul satelor.

Şi acolo am venit eu când eram cu echipele de cercetare, m-au rugat să fac nişte lecţii.

– *Despre ce?*

– Despre metodă, metoda Gusti. Trebuia expus cu cadrele, cu manifestările, cu instituţiile, tot sistemul Gusti. Astea le expuneam lor, că ei făceau partea practică, dar le trebuia cineva care să facă teoria, teoria monografiilor. Că ei de fapt monografii nu făceau, făceau doar aplicare. Erau oameni din toate branşele. Şi Miron, el a condus o echipă din asta de cercetare aplicată, şi pe urmă, de acolo, a venit la noi la Dâmbovnic.

– *Da, cred că Stahl are o listă imensă de comandanţi de echipe, printre care figurează şi Miron Constantinescu.*

– Da, da, era. Era bine văzut de grupul Golopenţia. Că totuşi Golopenţia era mai deschis pentru lucrurile astea, pentru problemele sociale. Vulcănescu se ocupa de problemele spirituale, nu? în afară de cele economice, de ortodoxie, de toate celelalte chestii. Stahl s-a ocupat întotdeauna de structura familiei, structură socială şi de kinship[53] şi de toate lucrurile astea. Herseni la vremea aceea era deja foarte ancorat politic.

– *Foarte interesant. Totuşi, vedeţi că în '39 scrie o carte, o încercare de schiţă deschisă a sociologiei româneşti, de o obiectivitate tulburătoare, când colo ştim că în anul în care apare cartea, deci în '40, el ce face.*

– Păi, uite de ce, pentru că el candida pentru o catedră, şi cartea asta a fost scrisă în scopul obţinerii unui post în Universitate. Or la vremea aceea nu putea să obţină un post în Universitate, fiind declarat legionar, nu se putea. Cultura burgheză din vremea aceea avea totuşi o ţinută obiectivă, nu? Puteai să te critici cu unul, cu altul, dar tot îţi trebuia o doză de obiectivitate, nu? Dar atunci erau deja apele clare, atunci deja se ştia care, unde...

– *Dumneavoastră care aţi fost atâta timp în Apus, aţi văzut Cehoslovacia prăbuşindu-se, aţi văzut ce se întâmplă în Germania, nu aţi prevăzut unde se va ajunge şi în România? Asta e bineînţeles o întrebare retorică...*

– Adică, ceea ce m-a impresionat pe mine... Eu am crezut foarte tare că lumea merge spre progres şi că civilizaţia şi cultura sunt nişte lucruri foarte importante, până când s-a cedat, după München, regiunea Sudetă. Şi când am văzut în gara de la Praga primii refugiaţi care veneau din Sudeţi, cu copii, cu bagaje, cu nu ştiu ce, atunci toată chestia s-a

întors pe dos, ştii? Atunci a început degringolada, că pe urmă... asta se întâmpla în ’38, pe urmă în ’39 au venit polonezii peste noi, şi atuncea era toată chestia gata... Atunci în ţară era istoricul, vestitul şi bunul istoric Seton Watson[54].

– *Tânărul.*

– Tânărul, da.

– *Care a vizitat şi Dâmbovnicul.*

– Da, şi care este un foarte bun prieten al meu, a fost, a murit, şi în blocul acela care este colţ cu biserica Boteanu, de la Comitetul Central, prima stradă care vine în dosul Bibliotecii Universităţii...

– *Nu biserica Ene.*

– Nu cealaltă, biserica Boteanu se cheamă, care iese pe strada care vine între Cina şi unde merge 37, nu? Strada aia. Şi în blocul ăla era club englezesc.

– *Deci, vizavi de biserică este acuma Boema, restaurantul Boema.*

– Da, dar în partea cealaltă, înspre Comitetul Central.

– *A, ştiu.*

– Ştii? Acolo acuma este o casă mică, în care stă securitatea Comitetului Central, şi alături este un bloc de locuinţe, şi acolo, la etajul 1, era clubul englezesc, şi acolo ne duceam noi cu...

– *De ce îi spunea englezesc?*

– Fiindcă era al englezilor, şi Seton Watson era venit aici ca un fel de, cu bursă sau cu un titlu din ăsta, ştii? Ţinea legătura şi cu Belu, era prieten, cu toţi era prieten, şi cu Golopenţia, şi cu toţi. Eu am fost acolo cu el, am stat de vorbă, şi pe urmă ne-am dus la Athénée Palace, când au sosit primele maşini cu ofiţeri nemţi în Bucureşti, şi atunci el mi-a spus, acum la revedere, eu plec. Şi a urcat în tren, şi a plecat. Pe urmă a fost la Tito[55], şi pe urmă a fost în Egipt şi nu ştiu ce, şi pe urmă ne-am revăzut...

– *Da, el a făcut un tur al României...*

– Era foarte bun prieten cu Petru Groza[56], cu care şi eu eram foarte bun prieten, eu am fost foarte bun prieten cu Petru Groza. El venea la Bucureşti şi îmi telefona şi ne duceam şi ne plimbam. El stătea totdeauna la Athénée Palace, ne plimbam între Athénée Palace şi Capşa, cum se plimba tot românul, şi discutam politică, şi el se uita după dame, aşa că vezi, ăsta a fost un moment. Momentul cu polonezii a fost un moment, nişte polonezi refugiaţi care au venit la noi, nu ştiu ce. Dar, momentul când au sosit nemţii în Bucureşti, asta deja era o chestie clară. Şi pe urmă a fost cedarea Ardealului de Nord şi cedarea Basarabiei.

– Cedarea Basarabiei a venit ca ceva deosebit.

– Da, adică degringolada, dar degringolada a început la München, adică atunci când trăiam într-o Praga care era la un foarte mare nivel cultural, nu? că era pentru toată zona noastră, era locul cel mai avansat şi ca civilizaţie, şi ca...

– Mai avansat decât Varşovia şi Cracovia?

– Mai mult, mai mult, era centru. Praga avea de toate, Praga avea tot ce moştenise de la Austria. Pe urmă avea foarte mult stil american, fiindcă foarte mulţi cehi bogaţi, când au făcut Cehoslovacia, au venit din America, au venit acasă, şi atunci s-a pus o marcă pe oraş, şi pe urmă Praga era un oraş democrat. Era o democraţie foarte bună. În Polonia era totuşi Pi[3]sudsky[57], totuşi, un fel de...

– A fost şi acolo degringoladă destul de mare.

– Da, da, la Praga era democraţie şi politică, şi religioasă, erau şi catolici, şi calvini, şi husiţi, şi de toate. Şi naţională, că erau şi cehi, erau şi nemţi, şi unguri, şi slovaci, erau şi ruşii refugiaţi, şi toţi. Şi culturală, Praga avea universitate germană, unde erau oameni foarte de seamă, de exemplu celebrul filosof Otto[58]. Era acolo şi o universitate cehă, alături, nu, o politehnică germană şi o politehnică cehă, toată chestia asta... Praga avea un institut francez, un institut de cercetare francez şi unul englez. Praga avea un liceu francez şi un liceu englez. Şi teatru şi operă, şi scriitori care veneau şi circulau, şi Ehrenburg, care venea de la Moscova...

– L-aţi întâlnit acolo?

– Da, l-am întâlnit pe Ehrenburg, era prieten bun cu Jakobson, nu? Şi totul mergea foarte bine până a început agitaţia. Pe urmă a venit chestia cu Münchenul, şi atunci totul s-a prăbuşit, adică ăsta a fost momentul, când... Ocuparea Austriei... erau nemţi, erau ei între ei, era nu ştiu ce...

– Ideea Anschlussului a fost de fapt mai veche.

– Da, da. Aşa că, vezi, degringolada mare a început la München, că pe urmă, după ce au ocupat Sudeţii, Beneš n-a mai rezistat decât câteva luni. Şi pe urmă, după ce a căzut Beneš, a căzut Polonia, nu? După ce a căzut Polonia, a căzut Basarabia, după aceea a căzut Ardealul de Nord, după aia a venit războiul.

– Ei, a mai fost între '40-'41, un an, aproape un an de compromis.

– Da, bine, dar asta nu mai punem la...

– După război în loc de slavistică, teorie literară, v-aţi orientat direct spre folclor.

– Nu, păi după război eu m-am întors din străinătate în ’45, şi fiindcă la Bucureşti se trăia foarte greu, atunci m-am dus la fabrica de ciment.

– *Şi acolo ce aţi făcut?*

– Am fost director administrativ, până în ’48.

– *Unde?*

– Aici, la Fieni, în Dâmboviţa. În ’48, după ce s-a făcut naţionalizarea am venit la Bucureşti, şi atunci deja se terminase cu epurările din ’48, oamenii fuseseră scoşi din universităţi. Adică, eu am făcut bine că m-am retras pe un post...

– *Nu v-aţi pus în situaţia de a fi epurat.*

– Da. Şi atunci Harry Brauner care colabora cu Pătrăşcanu, şi Pătrăşcanu era încă... însemna ceva, nu? Foarte puţin timp a însemnat...

– *Până în vara lui ’48.*

– Adică Harry Brauner a reuşit să pună el mâna pe Arhiva de Folclor a lui Brăiloiu. Brăiloiu plecase, ştii? Şi atunci am făcut împreună Institutul de Folclor.

– *El v-a chemat acolo?*

– El. Păi, hai să facem, că uite acuma putem să punem mâna pe arhivă, pe tot, şi hai să facem institutul. Şi atunci l-am făcut. A obţinut de la Ministerul Culturii, unde era Zeno Vancea[59], compozitorul, care era prieten cu noi, era directorul muzicii, sau ce era, atunci el a obţinut o decizie de înfiinţare a Institutului de Folclor.

– *Deci, asta n-a fost în ’45.*

– Nu, n-a fost în continuare. De fapt, decis, noi am început în ’48 toamna şi decizia a apărut la începutul lui ’49.

– *Pe Harry când l-au luat?*

– Pe Harry l-au luat imediat, după vreun an.

– *Deci, n-aţi fost mult timp împreună la Institut.*

– Nu, nu. Institutul s-a instalat pe strada Batiştei, în casa lui Stelian Popescu[60].

– *De la „Universul“.*

– Da, da. Atunci am început cu ce era, mai mult oameni erau, decât aparate şi nu ştiu ce, nu? Şi în orice caz, nu era arhiva, nu erau toate, şi atunci, după ce s-au liniştit lucrurile şi n-a mai fost chestia cu ruşii şi toate chestiile, ne-am dus la Câmpufeni (?), aşa se chema satul, cu nişte camioane, şi am adus toată arhiva institutului şi tot, şi după un lapsus, deci din ’43, cred că atunci a plecat Brăiloiu, după un lapsus din ’43

până în ’49, am refăcut Institutul de Folclor, parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, nu? Adică a fost dintre toate chestiile singurul care şi-a salvat, şi-a salvat patrimoniul, nu? Că Muzeul Satului era, dar la Muzeul Satului erau numai casele, fiindcă în case în timpul războiului s-au băgat oameni, refugiaţi, au trăit acolo şi au deteriorat, nu? Şi Focşa a fost, în privinţa asta, Focşa a fost foarte tenace, că Focşa a instalat acolo pe urmă...

– *Prin ’48, ’49...*

– Tot atunci a recucerit toată chestia.

– *A recucerit şi a păstrat şi a avut de luptat şi acuma...*

– Da, da, da. Şi Focşa a fost foarte tenace şi foarte brav în privinţa asta.

– *Am avut o convorbire lungă cu el pe tema aceasta. Nu de mult am avut, v-am spus, o masă rotundă cu antropologii de la Institutul lui Rainer, cu antropologii culturali. Ei au spus că de fapt ei pot continua două, trei filoane din perioada interbelică, adică antropologia culturală, asta vor. Pe Mehedinţi, pe Gusti şi folcloriştii: Brăiloiu şi discipolii lui. E foarte interesant când spuneţi asta, că şi mie mi se pare că atunci când stau de vorbă cu Mihai Pop, stau de vorbă cu un antropolog, nu cu un folclorist în accepţiunea veche a cuvântului. Acuma întrebarea mea este următoarea: dumneavoastră faceţi o folcloristică care în America trece drept antropologie de cea mai bună calitate. Asta aţi învăţat-o ulterior sau vine din şcoala Gusti şi Brăiloiu?*

– Vine parţial din şcoala Gusti şi Brăiloiu, dar chestia asta vădită antropologică, ştii? adică în sensul antropologiei culturale, vine din America. Fiindcă eu am fost în ’65, am fost în America 9 luni şi atunci m-am pus la punct cu cercetarea antropologică, şi pe urmă am avut legătură şi cu Lévi-Strauss[61] şi cu ăştia, ştii? Dar Institutul de Folclor când s-a înfiinţat, nu? Institutul de Folclor când s-a reînfiinţat în ’49, Institutul lui Brăiloiu era Arhivă de Folclor muzical. Când am refăcut Institutul de Folclor cu Harry Brauner, în ’49, noi am zis că punem şi folclor literar şi atunci am... La Brăiloiu de literatură mă ocupam numai eu, şi eu nu eram direct, eu eram când eram, ştii? eram mai mult când eram pe teren, nu eram în instituţie, iar ceilalţi au fost muzicanţi, până când aici în instituţie au intrat şi folcloriştii literari şi pe urmă au intrat şi cei care se ocupau de dansuri populare. Şi pe urmă văzând că fenomenele sunt globale, nu? adică, că nu poţi să desparţi muzica de text şi melodia de dans şi toate chestiile astea şi că toate, când faci cercetare pe teren, fiindcă noi am început imediat să facem cercetare de teren, pe chestia folclorului, atunci pe baza moştenirii lui Gusti ne-am dat seama că toate

aceste lucruri se întâmplă în cadrul unor obiceiuri, rituri etc. etc. şi atunci am introdus şi lucrurile astea. Şi atuncea folclorul, de unde era la Brăiloiu numai folclor muzical, a devenit un folclor global, care cuprindea şi obiceiurile şi credinţele şi tot.

– *Nu numai ceea ce se auzea.*

– Nu numai ceea ce se auzea, nu? Adică nu cuprindea arta populară, că pe urmă arta populară, asta a fost pe urmă şi o chestie ulterioară de delimitare a instituţiilor. Că pe urmă arta populară şi-a luat-o Oprescu.

– *Adică etnografia...*

– Nu, arta populară. Şi Oprescu a fost un bun patron, şi pe urmă mult mai târziu a apărut Vuia. Vuia care a fost scos de la Cluj, în '48, şi care a stat alături. N-a făcut nimic. La un moment dat a venit la mine la Institutul de Folclor şi mi-a spus că el ar vrea să se ducă să mai facă nişte cercetări în Hunedoara, la Pădureni, unde el a mai făcut cercetări, dar că are nevoie de o hârtie cu care să se ducă pe teren ca să nu-l prindă jandarmii. Şi atuncea, eu i-am dat o hârtie şi i-am dat şi material fotografic. Şi s-a dus pe teren, şi a făcut cercetări. Şi pe urmă el repede, atuncea deja era perioadă mai... n-aş putea să spun exact anul, atuncea era deja perioada mai liberă, atunci el repede a reconstituit un grup de etnografi, nu? Şi a intrat cu etnografii ăştia la arheologi.

– *Aici?*

– Aici, la arheologi, la Condurachi[62], fiindcă etnografia în Uniunea Sovietică ţine de arheologie, ştii?

– *N-am ştiut că Vuia a avut activitate şi după reforma învăţământului...*

– Da, da sigur, multă. Etnografia, ca şi sociologia erau nişte ştiinţe fasciste şi, atunci când n-au mai fost fasciste, atuncea Vuia a intrat la arheologi. Şi Vuia era foarte greu de suportat, el era o personalitate şi nu te lăsa să-i dictezi, şi atunci Condurachi, ca să scape de el, a zis că asta este popular, şi l-a dat la Oprescu. Şi Oprescu, cu Oprescu şi mai greu putea să se înţeleagă, că şi ăla era o personalitate, şi atuncea Oprescu a zis să-l dea la folclor. Şi atunci m-a chemat pe mine Iordan, care era vicepreşedintele Academiei, şi acum toate ţineau de Academie, şi mi-a spus: nu vrei să-l iei? Şi atunci l-am luat, şi atunci a devenit Institutul de Folclor şi Etnografie, şi atunci era deja altă consistenţă. Şi între timp eu am plecat în America, şi am descoperit antropologia culturală, nu? Şi atunci am fundamentat altfel lucrurile, adică aici erau de fapt trei discipline: era folclorul muzical – care a devenit folclor global – şi pe

urmă era etnografia care era cultura materială. Şi atuncea s-a făcut o unitate de cultură spirituală care nici acuma nu e o unitate, nu?

– *Nu, nu, fiindcă...*

– Folclorul este deja o unitate, deşi nu poţi, fiindcă este foarte greu, dacă nu ştii muzică, dacă nu ştii muzică ştiinţific, nu poţi să faci şi partea muzicală a folclorului, nu? Un folclorist muzical poate să facă, dacă e bine informat, poate să facă partea literară, nu? Dar un literat care nu are ureche muzicală şi nu ştie muzică, nu poate să facă folclor muzical, adică pluridisciplinaritatea, despre care se vorbeşte atâta, asta este gogoriţă. De fapt, un om care lucrează asupra unui fenomen cultural, trebuie să aibă drept concept fundamental şi ca metodă de lucru viziunea globală a culturii. Că nu poate să atace anumite branşe, fiindcă aceste branşe cer o tehnică specială, asta este altceva, dar el nu va fi un bun folclorist muzical, dacă nu va ştii antropologie, ştii?

– *Însă, cred că tocmai asta este, aceste specialităţi nu au viziune globală.*

– Cine?

– *Ai noştri de obicei.*

– Păi nu au, da, bineînţeles.

– *Cel puţin bătrânii din Cluj.*

– Eu ce le spun...

– *Tinerii ăştia au mai degrabă...*

– Nu citeşti în englezeşte...

– *Eu citesc, cum să nu.*

– Am să-ţi dau odată, o chestie foarte interesantă, despre....

*

– *Deci, v-aţi dus, şi aţi luat arhiva sonoră, arhiva Asociaţiei Compozitorilor...*

– Arhiva de Folclor a Societăţii Compozitorilor Români.

– *Da. Şi cu asta aţi început activitatea.*

– Institutul. Da.

– *În '49 s-a întâmplat...*

– În '49 a fost înfiinţat Institutul, dar noi am început demersurile încă din '48. Dar, oficial, decretul de înfiinţare al Institutului e din '49.

– *Tot atunci, în '49, aţi intrat şi în învăţământul superior?*

– Nu, am intrat mai târziu.

– Aţi fost cercetător acolo. Şi aţi participat la conducerea Institutului...

– Era Harry Brauner, atunci. Şi, pe urmă, după ce l-au ridicat, eu am rămas, neoficial, conducătorul Institutului, până a venit Sabin Drăgoi[63]. A fost numit după câţiva ani, a fost adus de la Timişoara, şi numit directorul Institutului. Un timp a fost interregnum, n-a avut oficial un director...

– Şi câţi salariaţi, câţi cercetători efectiv...

– Ei, atunci a fost aşa la început, vasă-zică, noi am luat pe cei care au rămas la Arhiva de Folclor a Societăţii Compozitorilor, Harry Brauner şi-a adus colegii de acolo, pe Ilarian Cocişu, pe Paula Carp, pe Tiberiu Alexandru. Pe ăştia care au fost mai apropiaţi, şi care au lucrat cu Gusti. Pe urmă noi ne-am gândit că trebuie, totuşi...

– Cu Brăiloiu, vreţi să ziceţi.

– Cu Brăiloiu, da. Şi pe urmă ne-am gândit că trebuie totuşi completat, ca să facem un institut de folclor, nu numai un institut de muzică populară, ci şi un institut de folclor, şi atunci am creat o secţie de literatură. Şi atunci a venit o serie de băieţi, care s-au ocupat, care lucraseră cu Gusti, adică Ştefania Golopenţia, de pildă Ovidiu Bârlea. Şi pe urmă au venit alţii care au fost, care n-au lucrat, dar care terminaseră universitatea, cum e Amzulescu[64]... Pe urmă au venit o serie de fete care au terminat atunci Conservatorul, şi institutul încetul cu încetul s-a rotunjit. Până la urmă s-a făcut şi o secţie de coregrafie.

– Dar nu cu Floria Capsali, nu?

– Nu cu Floria Capsali, Floria Capsali cred că atunci nu activa. Floria Capsali cred că atunci era măritată cu Mac Constantinescu, pictorul, dar în vremea aia, cred că n-a prea activat, şi a venit Vera Proca[65], soţia lui Ciortea, Tudor Ciortea[66], compozitorul. Şi pe urmă ea a adus-o pe Anca Giurchescu[67], şi pe urmă a venit Andrei Bucşan[68], care este şi acuma, adică nu mai este, e pensionar, care este istoric de meserie, dar se ocupa şi de dansurile populare. Aşa că încetul cu încetul s-a întregit institutul. Folclorul a fost bine privit.

– La început, da.

– Fiindcă sociologia, dacă nu era marxistă, era condamnată. Adică, era o ştiinţă burgheză periculoasă. Şi etnografia era şi ea condamnată, fiindcă era o ştiinţă rasistă.

– Prin ce filiaţie a ajuns rasistă?

– Fiindcă în Uniunea Sovietică nu exista etnografie. Etnografia în URSS era legată de arheologie.

– Cultura materială cum se cerceta?

– Cultura materială atunci se cerceta mai cu seamă sub aspectul artei populare, şi era secţia de artă populară la Institutul de Istorie a Artelor al lui Oprescu. Şi era Muzeul de Artă Populară al lui Tzigara-Samurcaş, care era clădirea unde este acuma Muzeul de Istorie a Partidului[69]. Oprescu se instalase cu institutul lui la Palat, în aripa în care este acuma Consiliul de Stat, acolo, la ultimul etaj era institutul lui Oprescu. Şi era Muzeul Satului care oarecum... continua ceea ce a fost, dar într-o formă încă neclară. Fiindcă Muzeul Satului în timpul războiului a fost folosit şi pentru locuinţă. Adică, oamenii care s-au refugiat, mai cu seamă din Ardealul de Nord, au fost cazaţi în Muzeul Satului. Deci, a trebuit întâi evacuaţi, terminat cu toate urmările războiului, şi pe urmă repus muzeul în situaţia lui. Şi atunci a intrat Focşa la conducerea muzeului. Oprescu era atuncea dintre cei care au lucrat mai cu seamă, nu atât la monografii, cât la cercetările, ca să zic aşa, de sociologie aplicată. Florea Florescu, Florea Bobu Florescu, care a dispărut între timp, Tancred Bănăţeanu... ei se ocupau de meseriile astea. Adică atuncea ce a rămas şi ceea ce era disponibil, şi ceea ce putea fi recuperat, şi din ceea ce era generaţia care a lucrat înainte de război, şi din ceea ce era generaţia care a terminat în timpul războiului, deci avea o pregătire universitară sau a terminat în anii imediat următori, atuncea s-au căutat să înjghebeze nişte colective. Atunci s-a înjghebat colectivul de folclor, şi s-a înjghebat colectivul de artă populară, cu Oprescu. Nu de etnografie. Etnografia a intrat mult mai târziu, cu Vuia, mult mai târziu.

– Aţi pomenit de peregrinările lui Vuia de la un institut la altul.

– Da. Pe urmă a fost încă ceva, pe urmă a început interesul pentru manifestările artistice, adică au început primele, ca să zic aşa, forme ale ceea ce azi a devenit Cântarea României.

– Concursurile raionale, regionale?

– Nu. Mai întâi a fost în '49, a fost o serbare a „Scânteii"[70], o sărbătoare a „Scânteii", şi la această sărbătoare a „Scânteii" s-au adus echipe întâmplător, nu ca astăzi, sistematic, pe judeţe. S-au adus câteva echipe de la ţară, deci, serbarea s-a făcut la parc, era parcul Stalin atunci, acolo s-a făcut serbarea.

– În aer liber, probabil.

– Deci, ca să zic aşa, pe această formă folclorul a intrat în circuitul cultural oficial. După aceea a venit un al doilea eveniment important,

în care iarăşi folclorul, sub această formă a manifestărilor culturale, cântece, dansuri, a intrat în circuitul oficial, a fost Festivalul Tineretului.

– *Da, că venise marele festival şi trebuia să se arate ceva.*

– Marele festival al tineretului.

– *În '52 sau '53.*

– Da, atunci au fost tot felul de scene, şapte sau câte scene erau în Bucureşti, la fiecare scenă erau spectacole, erau regizori, de pildă Popescu ăsta care e acuma regizor la Giuleşti, sau pe unde e. Sau Giurchescu care e acum în Olanda, ăştia erau tineri regizori, ştii, şi cu ăştia am colaborat atunci la început.

– *În vremea aceea a apărut şi aşa-zisul folclor muncitoresc.*

– Da, bine, erau două tendinţe, cu suport politic, care au implicat folclorul. Întâi a fost tendinţa de a căuta dacă există un folclor muncitoresc, deci, noi am continuat să culegem folclorul în sensul în care noi l-am moştenit de la Brăiloiu, în partea muzicală introducând şi literatură şi tot, şi să facem cercetări de teren, culegere. Dar a apărut ca temă nouă să culegem şi folclor muncitoresc, şi atunci s-a mers în unele centre muncitoreşti, să se vadă dacă mai există vechi cântece revoluţionare muncitoreşti, şi s-au cules astea. Pe urmă a doua, ca să zic aşa, problemă care ni s-a pus atunci a fost dacă s-au făcut cântece noi, creaţii noi. Noi ştiam că se fac cântece noi populare, noi ştiam de la Brăiloiu că s-au făcut atâtea cântece în legătură cu primul război şi Tache Papahagi[71] a publicat, se ştia, nu? Deci, în mod firesc era să fie cântece populare noi. Era o întreagă literatură, mai puţin de cântece, decât de strigături, dar care nu erau favorabile, fiindcă erau cântece ţărăneşti împotriva colectivizării. Totuşi, s-au găsit, pe ici, pe colo, nişte poeţi populari care au făcut şi cântece noi. Şi atuncea mai era ceva: lăutarii. Lăutarii erau ai nimănui. Ei cântau, ca şi înainte, prin cârciumi, pe unde puteau, dar trebuiau şi ei organizaţi într-un fel. Şi atuncea pe lângă Institutul de Folclor, având în vedere aceste manifestări culturale în care folclorul era implicat, s-a făcut orchestra populară „Barbu Lăutaru". Şi atuncea la această orchestră populară a intrat Nicu Stănescu[72], a intrat Ionel Budişteanu[73], a intrat Fănică Luca[74], toţi ăştia marii....

– *Dar nu era subordonată Institutului.*

– Ba da. „Barbu Lăutaru" ţinea de Institut şi şeful orchestrei „Barbu Lăutaru", specialistul orchestrei „Barbu Lăutaru" era Mircea Chiriac[75], compozitorul, şi din partea cântăreţilor atunci a intrat în orchestra „Barbu

Lăutaru“, şi a cântat în orchestra „Barbu Lăutaru“ Maria Lătăreţu, care era o celebră cântăreaţă. Atunci Maria Lătăreţu – fiindcă se cereau cântece noi – a făcut un cântec pentru pace, care se chema „Hora păcii“ şi care se cântă şi acuma.

– *A ei este?*

– Da, e a ei. Textul e al ei, şi se cântă şi acuma, nu? Deci, vezi că toată paleta asta a folclorului era bine venită, întâi că era populară, a doua oară că era ţărănească, a treia oară că era naţională, şi aşa mai departe.

– *Asta mergea şi cu teoria: formă naţională cu conţinut nou.*

– Da, sigur. Pe urmă când au venit consilierii sovietici, a venit la cultură un consilier sovietic pe care-l chema Kusnikov, care era un om foarte de treabă, un om mai bătrân, dar foarte de treabă şi foarte înţelept. Şi atunci Kusnikov a venit cu ideea ca nu numai Institutul să se ocupe de treaba asta, ci că trebuie organizată o instituţie nouă, care să îndrume mişcarea culturală populară la sate. Şi atuncea s-au făcut Casele de creaţie populară.

– *De la Kusnikov.*

– Da, de la Kusnikov. Şi atuncea primul director la aceste case de creaţie, adică primul şef, că el era mai mare, era ministru sau aşa ceva, era Roşianu[76].

– *Cel care a devenit mai pe urmă şi ambasador la Budapesta?*

– Da. Şi sediul acestei centrale a fost la Biserica Amzei, în casa lui Ionel Brătianu, unde era biblioteca Brătianu, unde şi acuma este o sală din asta, culturală. Adică, vezi că aşa a mers toată chestia, dar foarte multă vreme pe urmă s-au organizat, fireşte, că s-au organizat concursurile, concursurile săteşti, concursurile raionale, pe urmă concursurile centrale, şi s-au făcut concursuri pe ţară şi s-a făcut la un moment dat şi un Festival de Folclor Interbalcanic. Între timp se dezvoltau absolut toate lucrurile astea, că toate lucrurile au început să ia formă. S-a făcut un Institut de Istorie Sud-Est Europeană, s-a făcut o Societate de Studii Sud-Est Europene, s-au făcut reviste. Pe urmă, la un moment dat, Institutul s-a detaşat, deja era Casa de creaţie populară, Institutul s-a detaşat de mişcarea artistică de amatori şi de Consiliul Culturii, şi a trecut la Academie.

– *Ca să se ocupe numai de cercetare.*

– Să se ocupe numai de cercetare şi la Academie, fireşte, că atuncea am intrat în colaborare cu lingviştii care aveau poziţie importantă în

Academie, cu Iordan, cu Rosetti[77], cu Graur[78], toţi ăştia, şi cu etnografii care, cum ţi-am spus, reuşise Vuia să încropească un colectiv de etnografie, şi pe modelul sovietic să-l unească la Institutul de Arheologie, unde era director Condurachi. Dar, nu s-au înţeles, şi atunci a trecut la Oprescu. Şi cu Oprescu s-a înţeles şi mai puţin, că erau aşa de deosebiţi încât nu s-au înţeles. Şi atuncea au venit la Institutul de Folclor, Institutul de Etnografie şi Folclor.

– *Dumneavoastră aţi preluat conducerea în '65.*

– Da, după ce a murit maestrul Drăgoi, da.

– *Însă aţi lucrat împreună, probabil.*

– Da, cu Drăgoi am lucrat. De mult nu se ocupa de conducere, el se ocupa de compoziţie, de partea asta, dar nu se ocupa de cercetare. Era un om foarte drăguţ, foarte de treabă, foarte înţelept, un bătrân bănăţean foarte înţelept, şi cu care se lucra perfect. Şi el mi-a dat mie mână liberă, să fac ce vreau în materie de cercetare ştiinţifică. Aşa că nu erau probleme. Atuncea s-a făcut şi „Revista de folclor"[79], care pe urmă a devenit „de etnografie şi folclor".

– *Dar dumneavoastră între timp aţi intrat în învăţământ.*

– Am intrat, şi am fost şi în învăţământ, şi la Institut. Vroiam să nu plec, nu vroiam să plec de la Institut, şi pe urmă, când nu s-a mai putut cumula, eu am rămas cu postul la învăţământ, fiindcă era postul de bază. Dar am rămas director la Institutul de Folclor, fără salariu, până la pensionare. M-am pensionat deodată şi de la Universitate, şi de la Institut. Pe urmă, la un moment dat, când lucrurile s-au resistematizat, şi când s-au regrupat institutele, atunci Institutul de Lingvistică al lui Rosetti a rămas, şi s-a făcut un institut mai mare de lingvistică, şi fiindcă Rosetti nu vroia să treacă la institutul lui Iorgu Iordan şi al lui Coteanu[80], el a reuşit în cadrul Academiei să-şi păstreze independenţa. Dar, când s-au luat institutele de la Academie, n-aveau ce face cu el, şi atuncea l-a trecut, l-a anexat folclorului.

– *Aşa a devenit...*

– Aşa a devenit Institutul de Etnologie, care înseamnă etnografie şi folclor împreună, şi dialectologie, adică şi partea de lingvistică, în ideea că se poate face o instituţie care să cuprindă global toată cultura populară. Adică, să cuprindă şi limba, şi literatura, şi dansurile, şi muzica, şi cultura materială şi tot, şi să fie o singură instituţie, ştii? Adică, asta a fost ideea, ideea de-a face un centru global. Dar, aceste secţii nu s-au sudat nici

până acuma, aşa că la Institutul de Folclor în momentul de faţă există o foarte bogată arhivă de folclor, ceea ce însemnează muzică, literatură, dans, obiceiuri, care este moştenirea lui Brăiloiu, plus toată cercetarea care s-a făcut de atunci încoace, cred că este una din cele mai bogate din ţară. Pe urmă este acum un material foarte important, adunat de către cercetarea de teren pentru facerea atlasului etnografic al României, adică mai cu seamă ei au făcut un chestionar cu care ei s-au dus, cum se face la atlas, într-un număr de sate, şi au completat aceste chestionare, şi aceste chestionare sunt organizate în nişte mape în două camere, foarte sistematic puse. În plus este colecţia de grai, adică dialectologii şi-au făcut şi ei pe bază de bandă de magnetofon o colecţie, cum am făcut noi colecţia pentru folclor, adică pentru literatură şi muzică, au făcut şi ei o colecţie de benzi de magnetofon pentru grai. Noi, pe urmă, la colecţia asta am adăugat şi filmul, pentru obiceiuri, pentru dansuri, pentru toate lucrurile astea. La un moment dat am făcut un contract cu Institutul de Film Ştiinţific din Germania, de la Göttingen, şi am făcut 42 de filme cu ei, în toată ţara, plus filmele pe care le făceam noi.

– *Contractul impunea ca şi dumneavoastră să vă rămână o copie?*

– Să rămână şi acolo o copie, da. Ei au un mare Institut acolo, care a făcut în toată zona europeană şi zona mediteraneană sute de filme. Ei fac tot felul de filme, începând de la biologie, nu ştiu ce, până la etnografie, cultură populară.

– *Probabil au şi tehnici de conservare a filmelor...*

– Au, da. Era un profesor, Wolf, cu care eu eram prieten bun, şi cu care am făcut toată treaba asta. Pe urmă cercetarea asta, spre deosebire, adică, ca să zic aşa, refăcând cercetările monografice, restrâns numai la ceea ce numim folclor, adică la toate manifestările astea folclorice, noi cercetările de teren le-am făcut întotdeauna în grup. Aşa că am avut şi noi ideea monografiilor, şi am făcut o monografie în Pădureni, şi am făcut o monografie în Muscel, am făcut o monografie în Nordul Moldovei, şi aşa mai departe. În grup, adică participând folclorişti muzicali, folclorişti literari, coregrafi, ca să cerceteze, să ne dea imaginea întreagă a satului.

– *Dacă numiţi nişte regiuni înseamnă că nu aţi luat numai un sat, ci o zonă.*

– O zonă, da.

– *Dar din punct de vedere folcloristic, etnografic....*

– Care ni s-a părut nouă mai importantă, mai interesantă....

– *Care apărea ca o unitate.*

– Da, desigur. Pe urmă am mai făcut ceva foarte interesant. Am făcut, fiindcă nu puteam să prindem obiceiurile în totalitatea lor, atunci am făcut grupuri de cercetare pe o bază de observaţie directă, adică ceea ce se cheamă în antropologie observaţie participativă, adică, mai mulţi specialişti care s-au dus la acelaşi obicei, şi au stat fiecare, şi pe partea lui a notat ce se întâmplă, cu ore, cu minute, şi pe urmă, când se termina obiceiul, se relua tot materialul, şi se făcea un fel de descriere a obiceiului din toate unghiurile. Şi asta există la arhiva Institutului.

– *Aş vrea să vorbim de această perioadă începând din '54 şi până când aţi stat la Institut.*

– '77.

– *Cam 25 de ani, un sfert de secol. Cum a evoluat cercetarea sub raportul concepţiei? Data trecută am propus să vedem cam prin ce se deosebeau perioadele şi în concepţia dumneavoastră, şi ca atare, şi în cercetare?*

– Uite ce se întâmplă, întâi şi întâi este o idee, ideea care a fost la şcoala lui Gusti, este ideea asta a cercetării interdisciplinare. Şi anume, ca realitatea unui anumit loc să poată să fie surprinsă global, din diverse puncte de vedere, de diverşi specialişti. Asta am păstrat-o noi, ideea asta am păstrat-o în limitele folclorului, fără cultură materială, adică am păstrat-o în ideea că erau oameni care se ocupau de muzică în acelaşi loc şi în acelaşi timp se ocupau de muzică, se ocupau de dans, se ocupau de literatură, şi se ocupau de obiceiuri, de credinţă şi aşa mai departe. Adică, ideea cercetării interdisciplinare a rămas, însă limitată la folclor.

– *Folclorul în sens larg.*

– Poate că dacă lucrurile s-ar fi continuat pe aceeaşi linie şi după ce ar fi venit etnografii şi ar fi putut fi integraţi, şi pe urmă şi lingviştii, s-ar fi putut face o interdisciplinaritate mai mare, sudându-se aceste discipline, în sensul Institutului de artă, dar nu s-a ajuns niciodată la această sudură, fiecare formă a rămas în parohia lui.

– *Înseamnă că dacă oamenii nu sunt formaţi în unitatea acestor trei, folclor, lingvistică, etnografie, dacă nu...*

– Ceea ce a rămas de la Gusti, a rămas în ideea eşantionului local, adică satele pe care le-a ales Gusti, erau eşantioane regionale diferite, pentru a determina o cultură sătească românească, pentru a descrie sau pentru a explica, nu? Noi am mers tot pe această idee a eşantioanelor,

însă n-am luat un sat, am luat o zonă, de exemplu zona Pădurenilor, sau nordul Moldovei, sau Muscelul. Din toate aceste cercetări, a rămas bine făcută monografia de la Muscel, care este gata, vreo 400 de pagini. Bine făcută, există. Apoi mai erau încă... Adică problema nu era aşa de simplă, erau încă nişte lucruri care trebuia acoperite, fie că erau schimbări foarte mari, deci trebuia surprinsă într-un stadiu mai bun, sau trebuia lămurite anumite probleme, aşa că pe urmă au fost cercetări speciale pe teme. S-au făcut cercetări asupra basmelor, s-au făcut culegeri de basme de către Bârlea. Adică, tema lui a fost să adune toate basmele, şi s-a dus în diverse regiuni. Cercetări de cântec epic – Amzulescu, pe urmă cercetări de instrumente populare – Tiberiu Alexandru, pe urmă cercetări de dansuri populare speciale... Pentru dansurile populare şi pentru obiceiuri noi am introdus atunci pe lângă magnetofonul care era deja un aparat curent, am introdus şi filmul.

– Încă din anii '50?

– Nu, nu chiar din anii '50. Atunci am făcut celebrul film despre Căluş care există şi acum în Arhivă, adică nu mai era un film cum erau filmele lui Gusti, care descriau cercetarea monografică, ci erau nişte filme care descriau o anumită realitate culturală, cum e căluşul sau cum e o nuntă sau o înmormântare. Şi filmele pe care le-am făcut cu nemţii erau pe acelaşi tipic.

– Când?

– Cam prin anii '70 cred, da. Aşa că asta era situaţia. Între timp însă teoria ca atare a evoluat foarte mult, adică în materie de etnologie şi etnografie, în afară de cercetările mai vechi, care erau cercetări nemţeşti de folkskunde, au apărut cercetările de antropologie englezeşti cu Malinowski[81].

– Când aţi observat că nu se mai poate merge numai cu ce aţi luat din perioada interbelică?

– Pe parcurs. Bine, eu am observat asta încă de când eram la Praga, că la Praga apăruse deja pentru lingvistică, şi chiar pentru folclor, apăruse deja şcoala structuralistă[82], apăruse şcoala structuralist-funcţionalistă a lui Bogatyrev, care erau deja înainte.

– Bogatirov sau Bogatyrev?

– Bogatirov se spune pe ruseşte. Înainte de al doilea război erau deja nişte lucruri curente. Ele au devenit mai pregnante după război, adică, s-au generalizat, s-au impus...

– În Apus, probabil.

– În Apus, mai cu seamă datorită lingvisticii structurale. Pe urmă lingvistica structurală s-a impus în antropologie, alături de şcoala funcţională[83], funcţionalist englezească a lui Malinowski, s-a impus şcoala structuralistă a lui Lévi-Strauss. Lévi-Strauss s-a întâlnit în timpul războiului la New York cu Jakobson care a fugit în '38, când au intrat nemţii în Praga. În '39 a fugit în Olanda, din Olanda în Norvegia, din Norvegia în Suedia, şi pe urmă cu un vapor în care au fost o mulţime de mari învăţaţi, Cassirer[84] şi alţii, a reuşit să treacă prin blocajul nemţesc şi să ajungă în America.

– Asta v-a povestit-o el?

– Da, el, sigur, sunt nişte lucruri cunoscute. Şi atunci el a ajuns la New York şi a făcut un seminar de lingvistică structuralistă, şi atunci, la acest seminar de lingvistică structuralistă a participat şi Lévi-Strauss, care făcuse cercetări în America de Sud, şi pe care l-a apucat războiul în America. Atunci a fost, mi se pare, ataşat cultural.

– Da, în Brazilia.

– A fost ataşat cultural la ambasada din Washington, sau în orice caz ceva, nu? Atunci aşa a trecut structuralismul lingvistic în structuralismul antropologic.

– Deci, aţi fost familiarizat cu teoria structuralistă, cel puţin ca idee?

– Pe urmă, eu ştiind ruseşte de la Praga, am avut posibilitatea să profit de ceea ce era literatura sovietică. Sovieticii au avut totuşi o bună cercetare de literatură populară, nu de altceva. Ei n-au avut muzică, muzică aproape n-au avut, dansuri n-au nici acuma, în folclor muzical au fost foarte slabi. Au avut o foarte veche cercetare de cultură sătească şi o bună cercetare de folclor literar, care a fost urmarea şcolii formaliste.

– Nu a rămas fără efect şcoala formalistă din anii '20-'30.

– Nu, nu, păi asta s-a refăcut pe urmă, după moartea lui Stalin. De fapt, nu după moartea lui Stalin, chiar ceva mai înainte, după ce Stalin a publicat celebrul articol despre lingvistică.

– Împotriva lui Marr[85].

– Da, atunci a început să se deschidă lucrurile, nu? Şi pe urmă noi am putut avea în perioada asta, oarecum contact cu sovieticii. Şi ceea ce a fost foarte important a fost că noi am avut foarte bune legături internaţionale. Adică, Institutul de Folclor din Bucureşti a fost recunoscut, pe plan internaţional, ca fiind un institut important.

– Cărui fapt se datorează această percepţie?

– Faptului că în momentul când Occidentul a început să se intereseze de noi, atunci ei au trimis diverşi emisari culturali. Brăiloiu care era la Paris avea legături, ştia de Institut, deci, prin el s-au făcut legături cu diverşi oameni. Americanii l-au trimis pe profesorul lor de la Chicago, şeful catedrei de antropologie de la Chicago, care conducea revista „Current Anthropology", care a venit aici şi a făcut legătura cu noi, şi am colaborat. Pe urmă era în 1931 sau '32, s-a făcut primul congres de cultură populară la Praga, şi s-a făcut un fel de societate. Această societate a vegetat un timp şi pe urmă a fost reluată, târziu, după război, şi s-a făcut prima Societate de Etnologie Europeană. Şi atunci, această Societate de Etnologie Europeană a avut primul congres, după război, la Atena. Şi la acest congres, noi am participat, deci am intrat în circuit. Şi pe urmă intrând noi în legătură cu ei, am devenit membrii acestei Societăţi de Etnologie Europeană, şi am ţinut şi un congres de etnologie europeană la Bucureşti. Şi pe urmă era altă societate care se ocupa de studiul basmelor populare, şi în asta am intrat, şi eu am fost la un moment dat, timp de doi termeni, ce era din 4 în 4 ani, am fost preşedintele Societăţii de Etnologie Europeană, după un congres care s-a făcut la Paris.

– Asta prin anii '60 deja.

– Da, '70 chiar. '70 sau '71. Pe urmă au început congresele de antropologie generală, că pe urmă s-a refăcut Societatea Internaţională de Antropologie, a fost un congres la Chicago, a fost un congres la Moscova, a fost un congres la Tokio, la toate astea noi am participat. A fost, deci, a fost o viaţă ştiinţifică internaţională foarte dezvoltată. Erau congresele de slavistică. Eu am participat la primul congres de slavistică, în '29 la Praga, pe urmă am participat şi după război la congresul de slavistică, care a avut loc la Moscova. Aşa că acuma vezi, suntem într-o situaţie proastă, că acuma legăturile noastre cu toate aceste organisme sunt mai slabe, mai slabe, şi din cauză de bani, şi din cauză de greutăţi de participare, şi încă dintr-o cauză. Fiindcă după război, cu şcoala funcţionalistă engleză, cu legăturile cu antropologia americană, care era puternică şi importantă, teoretic importantă, cu lingvistica structurală, pe urmă mai târziu cu semiotica şi cu teoria comunicaţiilor şi cu toate astea, era o mare schimbare de viziune ştiinţifică în lume. Lucrurile erau cu totul altfel văzute, în ansamblul lor, sub toate aspectele, decât au fost văzute înainte de primul război, înainte de al doilea război, şi fiecare din

aceste grupuri, avea nişte capi, nu? Malinowski murise, dar era Leach[86] la englezi, era Evans-Pritchard[87] la englezi, tot nişte celebrităţi, era toată antropologia americană, care după Boas[88] a lăsat şcoli acolo, şcoli importante Erau structuraliştii cu Jakobson şi toţi ăştia, pe urmă apăruse Lévi-Strauss, pe urmă au apărut semioticienii[89]. Era o generaţie glorioasă, care această generaţie a dispărut.

– *Da, dar au lăsat după ei nişte baze...*

– Bazele teoretice ale orientărilor în care noi lucrăm azi s-au pus de fapt în perioada, să zicem, dintre '48 până în '75, '76, hai să zicem. Şi în străinătate. Acuma numele mari nu mai există. Unii au murit, unii s-au pensionat, unii nu mai lucrează, şi atunci am rămas cu teoria, nu? Şi fiecare lucrează pe această bază metodologică. Dar, lucrează pe părţi, adică nu fac decât să aplice metodologia la anumite...

– *Deci, nu sunt noi paradigme?*

– Nu, nu, adică nu se creează o paradigmă nouă, suntem acum într-o perioadă de epigoni. Ceea ce a rămas în cercetarea culturală şi ceea ce este foarte important este că a rămas viziunea asta a întregului, adică ideea că totul este un sistem, adică teoria sistemelor şi interdependenţa părţilor şi toate celelalte. Şi ceea ce intervine acum nou este că cercetările astea, care au fundamentat teoria, au fost cercetări bazate pe observaţie de teren, înainte de toate, cercetări concrete şi bazate pe o anumită realitate vie, adică interesul – cum se numeşte în lingvistică – interesul la nivel sincronic. Acuma apare un interes la nivel istoric, adică să cauţi să vezi, dacă folosind aceste metode, nu poţi să reconstitui, dincolo de istoria documentară care se bazează numai pe documente, şi viaţa unor perioade istorice. Ceea ce cred eu, în momentul de faţă, că este o treabă importantă. Şi pe urmă ceea ce este important în materie de folclor este că tot acest material imens care s-a adunat este în momentul de faţă sistematizat, şi că acum sub acest titlu de „corpus" al folclorului încep să se publice, se publică nişte volume sistematice. Şi se va face probabil şi atlasul etnografic, şi se va publica. Sunt, totuşi, nişte realizări.

– *Cum s-a întâmplat la dumneavoastră această schimbare de la practica cercetării din anii '50, începutul anilor '60 şi anul de studiu din America, de antropologie culturală? Ce trebuia să reînvăţaţi?*

– Da, da, înveţi foarte multe lucruri. De pildă eu, când am pornit, aveam pregătire de lingvistică, nu? Lingvistică, să zicem, de romanism şi slavism, în sensul neolingvistic. Când m-am dus la Praga, mi-am

completat, adică mi-am restructurat această pregătire în sensul învăţării lingvisticii structurale. Atunci a început, în materie de literatură şi în Praga, dar mai cu seamă... Ăştia de la Bonn erau dielthaienii – o nouă orientare în cercetarea literară. Pornea de la Dilthey[90], de la toţi ăştia. Pe urmă după război, când am avut ocazia să-mi completez aici toate lucrurile, pe urmă m-am dus şi în America, şi am luat contact cu antropologia americană. Am învăţat englezeşte în plus, la o vârstă destul de târzie, la 65 de ani, şi am început să citesc. Dar citind antropologie americană, care este şi metodă şi teorie, şi este şi funcţionalism englezesc, adică malinowskian... Pe urmă au venit noile curente, adică lingvistica n-a rămas numai lingvistică structurală. Lingvistica structurală s-a îmbogăţit cu teoria comunicaţiilor. Şi s-a îmbogăţit cu semiotica, că pe urmă a apărut Charles Peirce[91], care a fost reluat, şi a devenit un mare mentor al cercetărilor umaniste. Şi eu mi-am tot cumpărat cărţi, şi am tot stat de vorbă cu oamenii... Mai cu seamă am stat de vorbă cu oamenii, şi am cunoscut şi foarte mulţi dintre ei.

– Dumneavoastră aţi avut...

– ... noroc!

– Noroc, dar faptul că pe lângă ce aţi acumulat la Bucureşti, la Densuşianu, pe urmă la Praga, pe urmă la Varşovia, tot timpul aţi făcut şi teren, acumulând cunoştinţe empirice imense.

– Da.

– Nu ştiu, vedeaţi lucrurile cu alţi ochelari după studiul antropologic sau aveaţi impresia că trebuie să refaceţi cercetările anterioare?

– Nu, nu. Niciodată n-am avut ideea asta. Adică văzând lucrurile din nou, le vezi mai complet. Dacă eu la un moment da, pe baza cercetărilor noastre aş fi fost foarte mulţumit să pot să dau o descriere bună sau să dau o culegere bună, cum am făcut noi toate culegerile. Cât mai fidele, cât mai exact, luate pe bandă de magnetofon, cu date, când a fost culeasă, unde a fost culeasă, cu descrieri complexe de obiceiuri, cu filmări, cu toate lucrurile astea. Astea erau numai descriptive. Pe urmă vine ideea sistemului. Şi pe urmă vezi că părţile pe care tu le observi, de fapt fac parte dintr-o unitate. Şi atunci trebuie să concepi, să reconcepi toată unitatea, nu? Şi pe urmă îţi dai seama că această unitate nu este decât – dacă este un cântec sau dacă este un obicei sau nu ştiu ce – este un mod de comportament. Şi dacă este un mod de comportament, atunci este un act de comunicare. Şi dacă este un act de comunicare, este un act

de inter-relaţie socială. Şi atunci mergând la inter-relaţii şi la societate şi la structuri sociale, atunci te întorci la şcoala gustistă, adică la ideile vechi gustiste. Dar pe urmă îţi dai seama că în limbajul ăsta foarte direct – acum limbaj nu mai este numai limbă, este şi mimica...

– *Metacomunicarea.*

– Da. Atunci toate astea au sensuri. Şi fiecare lucru este polisemic, şi poate să aibă în contexte diferite sensuri diferite. Şi atunci ajungi la semiotică... Adică, lucrurile se completează. Trebuie tot mereu să citeşti! Acum citesc o carte foarte interesantă. A unui englez, care încearcă să facă o antropologie a culturii... o descriere a culturii europene. Fiindcă antropologia americană s-a ocupat întotdeauna de societăţile primitive. Or cultura europeană nu este primitivă. Ca să fie primitivă ar trebui s-o iei dinainte de Romulus /*râde*/ Or ea este o propagare a culturii greco-romane înainte de toate, nu? Şi atunci ea are o istorie, deci noi putem profita de ceea ce au descoperit ei. Mai cu seamă în ce priveşte sensurile şi lucrurile astea, obiceiurile şi credinţele la popoarele primitive. Dar noi trebuie să avem o altă viziune despre chestiile astea. Şi atunci vom face o istorie a culturii europene, văzută din punct de vedere al antropologiei. Şi explică, care au fost rolul şi forma de manifestare în cultura europeană după romani, până la cultura industrială a celor trei strate: aristocraţia, burghezia şi ţărănimea. Care a fost raportul dintre ele, şi în ce măsură unele s-au influenţat de celelalte, şi când s-a separat de pildă aristocraţia de ţărănime, şi cum a fost burghezia între ele, şi şi-a format totuşi un statut şi o sferă proprie, care uneori a înclinat spre aristocraţie şi s-a lăsat influenţată de aristocraţie, alteori a luat anumite lucruri ţărăneşti, şi le-a păstrat. O carte foarte interesantă! Acum o citesc. Căutând altceva în bibliotecă... eu am o mulţime de cărţi pe care nu le-am citit, ori le-am citit parţial, ştii? Acum le reiau.

– *Dar faptul că tot timpul aţi citit, şi că... De când sunteţi profesor?*

– Am să scot carnetul de pensie, ca să-ţi spun /*râde*/! Deci, am intrat la Institutul de Folclor în ’49. Din ’53 am fost director adjunct. La Universitatea Parhon din 1960.

-Numai atunci aţi intrat acolo? Dar direct profesor?

– Întâi am fost conferenţiar. Şi în 1962 profesor. Deci, la institut am fost din ’49 până în ’74.

– *Şi la catedră tot până în 1974.*

– Da.

– Aţi fost şef de catedră sau nu era catedră separată?

– N-a fost catedră separată. Am fost la un moment dat şef de catedră, că am fost la literatură.

– Şi numai folclor aţi predat?

– Numai folclor. Va să zică în '62 am devenit profesor, în '60 am fost conferenţiar, şi în '62 am fost profesor.

– Până atunci n-aţi predat deloc? Aţi făcut doar cercetare?

– Până în '60 am făcut cercetare. Păi, era perioada grea atunci. În '48 au fost daţi profesorii bătrâni afară...

– V-a plăcut să aveţi studenţi?

– Da! Am mulţi studenţi.

– Cât de mulţi, că numai patru ani aţi predat?

– Da, dar am pe toate drumurile... atunci erau mulţi studenţi. Pe urmă am făcut ceva... Eu am făcut ceva la sfârşitul carierei mele, am luat ultima grupă pe care o aveam eu în ultimii ani când am fost la facultate, înainte de a mă pensiona, după ce m-am întors dintr-o călătorie în America... Fiindcă eu am fost în America de opt ori! Una peste alta. Întâi am fost în '65-'66 la Standford, unde n-am predat. Acolo am stat 9 luni şi am învăţat. Pe urmă am fost profesor visiting la Berkeley, pe urmă am fost profesor visiting la Ann Harbor, pe urmă la Amhurst la o conferinţă, pe urmă la Chicago la o conferinţă, pe urmă am fost invitat, fiindcă sunt membru Fullbright, la bicentenarul Americii, şi pe urmă am fost ultima dată acum doi ani, şi am predat la Los Angeles.

– Oricine v-ar putea întreba: cum vine treaba asta, că în 1965 v-aţi pus la punct cu antropologia, iar după doar câţiva ani vă duceţi ca visiting profesor... Americanii sunt pragmatici, nu vă invită doar fiindcă sunteţi simpatic. Ci fiindcă ştiţi carte. Deci, ce aveau de câştigat de la dumneavoastră?

– Da. Fiindcă eu cunoşteam foarte bine cultura europeană.

– Deci nu teorie, ci aplicare.

– Eu niciodată n-am ţinut curs de teorie folclorică. Eu am ţinut întotdeauna cursuri despre cultura populară central-europeană şi balcanică. Fiindcă eu, având o bază de cultură românească, cunoscând bine cultura maghiară, cunoscând bine ceha, poloneza, rusa şi limbile balcanice, şi fiind în permanentă legătură cu colegii de acolo eu eram informat... Adică eu pot să vorbesc despre cântecul epic la toate popoarele astea, sau despre obiceiuri. Pe mine totdeauna m-au interesat mai mult miturile, simbolurile şi chestiile astea. Dacă te duci acolo, şi dacă le

vorbeşti pe limba lor... Întâi ca să te duci acolo trebuie să cunoşti nu numai limba engleză, ci şi limba lor ştiinţifică. Adică să nu le vorbeşti în grai maramureşean /*râde*/ despre antropologia culturală! Pot să le vorbeşti despre Maramureş, dar să le vorbeşti pe limba lor ştiinţifică. Or eu ce-am făcut? Eu când m-am dus acolo, am învăţat şi limba, dar stând acolo şi citind luni de zile, am învăţat şi limba lor ştiinţifică. Şi la centrul acesta din Stanford sunt invitaţi specialişti din diferite domenii. În fiecare săptămână erau 2-3 seminarii de discuţii. Te duceai acolo, şi stăteai cu ceilalţi colegi, care toţi erau... Erau şi câţiva Premiul Nobel. Era de pildă, când am fost eu acolo, celebrul Leontiev, marele economist, era un indian care acum e unul din cei mai buni sociologi indieni, era o mulţime de oameni. Contactul cu ăştia acolo timp de 9 luni de zile, şi discuţii în fiecare săptămână, şi la masă şi peste tot, astea te bagă într-o anumită societate. Aşa că n-am avut dificultăţi în privinţa asta. Şi pe urmă e o sursă pentru străinătate, să poţi să le spui lor nişte lucruri interesante despre zona noastră. Că pe ei îi interesează. Şi pe urmă eu ce-am făcut? Eu pe unde am ţinut cursuri, întotdeauna am adus după mine nişte studenţi americani. Care pe urmă au venit şi au făcut cercetări în România. Am vreo 6 sau 7 studenţi americani care au făcut cercetări cu mine aici.

– *Printre care şi Gail Kligman*[92] *şi Katherine Verdery, pe care le-am cunoscut la dumneavoastră.*

– Gail, Verdery, Claude Karnoouh[93] de la Paris, apoi tot grupul acestea de patru care a fost cu Ron Cole, apoi cel de origine greacă Aighires, pe urmă este fata asta care mi-a scris chiar acum de la Chicago, de la Harvard. Am mai mulţi acum, care au studiat cu mine în România, pe care i-am adus de acolo. Fiindcă au fost studenţii mei acolo, şi au studiat în România. Şi acum sunt profesori la universităţile americane. Adică am făcut un fel de şcoală. Dar ceea ce vreau să spun este că eu am luat acest grup din ultimii mei studenţi, m-am dus şi am făcut cu ei trei veri de-a rândul cercetări în Maramureş, pe valea Cosăului, sub Gutin. În trei sate de acolo. Ăştia toţi au făcut pentru prima dată cercetări de teren, în sensul acesta modern, adică să nu vrea numai să descrie nişte fapte pe care le văd, ci să le şi sistematizeze, să le vadă în totalitatea lor, şi să încerce să le şi înţeleagă. Şi grupul ăsta de copii – care lucrează acum – Nae Constantinescu, Silviu Angelescu[94], Drogeanu[95], Irina Nicolau[96]. Unii care acum au plecat, sunt în străinătate, Sanda

Golopenţia[97] şi cu bărbatul său[98]. Anca Giurchescu, Radu Popa care a fost la „Tribuna României" şi care a plecat şi el în America... Ăştia au fost toţi studenţii mei din ultima generaţie, cu care am făcut eu teren. Că la celelalte cercetări de teren eu m-am dus din când în când. La unele m-am dus, fiindcă m-au interesat, nu? De pildă la Căluş, fiindcă m-a interesat în chip deosebit lucrul ăsta. Dar la ăştia m-am dus şi am stat cu ei acolo, câte 2-3 luni pe teren, şi am făcut cercetări cu ei. Aşa că ăştia sunt, ca să zic aşa, formaţi în sensul ăsta de mine.

– *Drogeanu a scos acum o carte frumoasă.*

– Păi Drogeanu acolo, în introducerea lui la cartea asta, explică felul cum a luat el prima dată contact cu realitatea. Şi sunt toţi băieţi buni.

– *La Timişoara cu cine obişnuiţi să mergeţi?*

– La Timişoara, acolo s-a întâmplat ceva foarte interesant. Eu când eram profesor, nu mai ştiu... acum 12 ani, m-am dus la Timişoara, cum se trimiteau atunci profesori de la Bucureşti să facă cursuri la universităţi. M-am dus să fac un curs. Şi acolo l-am găsit pe profesorul Todoran, un elev al lui Blaga. El face literatură, dar era interesat de folclor. Deci eu m-am dus la el, la catedra lui. Şi rectorul universităţii era un profesor de speologie, care când a auzit cât e de interesant folclorul, şi fiindcă era bănăţean şi el, şi era de origine ţărănească şi i-a plăcut chestia, a hotărât să facă la Universitatea din Timişoara un centru de folclor. Şi atunci în anul următor ne-am dus acolo, şi am înfiinţat un centru de folclor. Aşa că centrul de folclor de la Timişoara este o realizare creată de mine, tot aşa, pe cale din asta, directă, de la om la om, ca să zic aşa. Şi el a ajuns acum la 20 de ani de activitate. Şi ei fac în fiecare an de atunci... un an au făcut discuţii teoretice, simpozioane, şi un an discuţii asupra cercetărilor de teren, şi mai cu seamă asupra mijloacelor moderne. Adică filme şi toate chestiile astea. Şi astea au mers într-un cadru internaţional, fiindcă ei au invitat sârbi, unguri, austrieci, nemţi. Dar acum nu mai merge aşa, dar ele se fac în continuare.

– *Şi se fac pe linie modernă.*

– Sigur, ei sunt din punctul acesta de vedere la cel mai bun nivel. Toţi băieţii ăştia colaborează cu ei. Noi avem discuţii teoretice acolo totdeauna, mese rotunde la care discutăm probleme teoretice. Şi pe urmă acum am făcut altceva, cu Asociaţia Studenţilor Folclorişti, că există o asemenea asociaţie, am cuplat chestiile de la Timişoara cu Asociaţia

Studenţilor Folclorişti. Aşa că acum creştem o generaţie de folclorişti tineri. De la toate facultăţile se întrunesc, şi au două săptămâni pe vară cercetare de teren. Şi atunci se duc şi fac cercetări de teren, şi în anul următor fac comunicarea asupra ceea ce au constatat pe teren. Se face o arhivă pe chestia asta. Aşa că acum se pregăteşte – n-o să fie toţi folclorişti, nici nu au cum să fie, dar o să fie nişte profesori de liceu care vor avea interes pentru chestia asta. Şi dacă din fiecare an rămân cinci care să facă mai departe, tot e un câştig. Mie mi-au plăcut întotdeauna studenţii, şi am avut bune legături cu ei. Şi la facultate sunt toţi băieţii... Mircea Martin[99], de exemplu, a fost studentul meu.

– *Pe perioada anilor '50 aţi avut contact cu studenţii?*

– Nu.

– *Pe vremea aceea se făcea folclor?*

– Se făcea, era Mitu Grosu care făcea folclor, care pe urmă a plecat în Palestina. Dar n-aveam legătură. Adică, eu cunoşteam, erau tinerii care au terminat în timpul războiului, dar n-aveam legături. Eu am intrat în facultate când s-a făcut un fel de reorganizare a învăţământului. S-au retestat oamenii, şi Mitu Grosu stătea cam prost, trebuia să plece, şi atunci aveau nevoie de cineva care să facă folclor. Cum se întâmplă, ştii...

– *Interesantă această renaştere... Nu mulţi reuşesc, puţini sunt cei care reuşesc, ca dumneavoastră, să se facă utili, fără să devină neapărat şi victime.*

– Eu îţi explic ce se întâmplă. E şi o chestie de caracter. Eu am avut întotdeauna o înclinaţie spre, ca să zic aşa, a cunoaşte societatea şi viaţa socială. Şi un mare interes politic. Da, dar pur teoretic! /*râde*/ Niciodată nu mi-a plăcut politica activă. La mintea mea lucidă, la cuminţenia mea maramureşeană mi-am zis că-i mult mai bine să vezi ce se întâmplă în lume, decât să faci tu. Şi nefăcând politică activă, nu m-am compromis. Nu m-am băgat. Am avut şi noroc, că m-am axat pe folclor care a mers ca disciplină, pe urmă am avut noroc şi că am putut să reiau legăturile cu colegii mei de la Praga, cu Jakobson şi cu ceilalţi, şi să pot să mă duc în nişte locuri pregătite... Nu m-am dus între străini, oriunde m-am dus, ştii? Am avut şi norocul să ies la pensie exact când lucrurile au început să se împută! /*râd*/

– *Înseamnă că aţi ştiut, deci aveţi un nas mult mai sensibil decât alţii!*

– Păi da, puteam să fac şi eu ce făceau ceilalţi. Doar eram prieten cu Golopenţia şi cu toţi ăştia, puteam să fiu şi eu amestecat într-o mulţime de lucruri. Am avut mulţi prieteni şi dintre ăştia care au fost de stânga, cu toţi am fost prieteni.

– De la Groza aţi învăţat ceva? De exemplu, cum trebuie să supravieţuieşti...

– Cu Groza am fost foarte bun prieten. El atunci când eu l-am cunoscut, între cele două războaie, la el nu se punea problema supravieţuirii. La el se punea problema afirmării lui. A făcut întâi politică burgheză bună, şi-a consolidat situaţia materială, şi pe urmă a început să facă o politică, să zicem, socialistă, să nu zicem neapărat de stânga. Şi-a făcut Frontul Plugarilor, şi în jurul Frontului Plugarilor a grupat o serie de băieţi din ăştia, ardeleni mai cu seamă. Alde Bucur Şchiopu, alde Mircea Biji[100], alde Beniuc[101], alde... cine mai era pe-acolo. Şi nici el n-a apărut niciodată direct în chestia asta, el îşi avea Frontul Plugarilor, cu ţăranii lui, şi cu Madoszul lui, şi atâta. Venea la Bucureşti, şi stătea la Athénée Palace, şi ne întâlneam la Athénée Palace, şi mâncam împreună, şi ne plimbam pe Calea Victoriei, şi ne uitam la dame, şi discutam mondenităţi... dar şi politică. Că el avea deja o viziune politică, îşi dădea seama că vine războiul, şi de toate lucrurile astea.

– Se pare că el prevedea această întorsătură.

– Păi da, sigur că prevedea, o spunea chiar. Pretindea că are legături directe cu Stalin. Asta pretindea el!

– Chiar dacă cu Stalin nu, dar cu Kominterul da.

– El pretindea asta, că are legături cu Stalin. Că de câte ori am discutat eu cu el chestii de-astea!

– Şi l-aţi crezut?

– Sigur, că el era mai realist decât ceilalţi oameni politici. Care fiecare erau dogmatici într-un fel. El avea anumite informaţii, şi pe chestia asta era organizată strategia lui, şi mergea foarte realist. Şi după 23 August, când a ajuns preşedinte, eu l-am văzut. Stătea la Piaţa Victoriei, acolo la Piaţa Stalin, în casa lui Cherciu. Cherciu a fost un vechi gazetar ardelean. Casa din Piaţa Victoriei, care este de cealaltă parte, unde-i staţia de autobuz când vii în jos, înspre oraş. Acolo, în colţ, este o casă, o vilă cu un singur etaj. Acolo stătea. Şi eu mă duceam acolo la el, şi-l luam, şi ne plimbam în parc. Că lui îi plăcea să se plimbe în parc. Şi ne plimbam în parc, şi discutam. Şi din când în când discutam cu el ungureşte, ca să nu ne înţeleagă securiştii, ştii? /*râde*/ Şi la un moment dat, ţin minte că mi-a spus, acuma, zice, mi se pare că e unul care ştie ungureşte. Acum hai să alergăm, că noi alergăm mai repede decât ei, /*râde*/ şi să discutăm...

– Bine, dar făceaţi naveta la Fieni?

– Asta era după ce m-am întors de la Fieni, după ’48. Şi ăsta a fost un noroc, că am plecat eu la Fieni.

– *Sigur că da. Nu el v-a sfătuit?*

– Nu. Era greu de trăit la Bucureşti. Atunci era mizerie. Aveam trei copii. Era greu de trăit.

– *Nu mi-aţi spus unde aţi fost în diplomaţie.*

– La Bratislava.

– *La Tiso*[102]*...*

– Bună, era un loc liniştit, se trăia bine. Ei au fost singurii care au trăit bine atunci. Că n-aveau ocupaţie germană. Oraş liniştit, Viena la doi paşi, Budapesta la trei paşi.

– *Se putea circula fără probleme?*

– Sigur.

– *Patru ani aţi stat acolo.*

– Din ’41 până în ’45.

– *Din punct de vedere intelectual însemna ceva?*

– Da, se puteau cumpăra cărţi foarte bune nemţeşti la Viena. Se aduceau foarte multe cărţi. Că eu mă duceam la librării, oamenii cumpărau cărţi de la librării, dar eu cumpăram cărţi care nu interesau pe nimeni: etnografie, teorie literară... Cine dracu’ se interesa de chestiile astea! Mi-am procurat atunci o mulţime de cărţi. Pe urmă acolo am regăsit, la Bratislava, studenţii şcolii lingvistice structurale de la Praga. Slovaci care au studiat la Praga. Cel care a publicat prima traducere de formalism rus, era profesor la Bratislava. Coleg cu mine, a publicat în timpul lui Tiso, în timpul lui Hitler a publicat volumul despre formalişti. Acolo chestiile astea nu contau. Era şi un profesor rus, ginerele lui Trubetzkoi, cu care am fost foarte bun prieten. Ginerele prinţului Trubetzkoi, marele lingvist. Trubetzkoi era la Viena, ne duceam la el... Eu am avut foarte multe, cred că am avut... dacă stau să rememorez, am avut cele mai multe contacte internaţionale ştiinţifice în domeniul meu. Pe urmă a mai fost încă ceva, că eu m-am dus prin semioticieni, şi prin ăştia am intrat în legătură cu centrul de la Urbino din Italia. Şi m-am dus acolo timp de 12 ani şi am făcut acolo în fiecare vară cursuri. Şi acolo veneau profesori din toată lumea să facă cursuri. Aşa că câtă lume am cunoscut numai acolo! Aventuros! */râde/*

– *Acum înţeleg de ce mi-aţi spus înainte să începem seria de interviuri, că de ce să povestiţi, aţi avut o viaţă atât de frumoasă, că e păcat s-o povestiţi...*

Ştiu că nu se poate povesti o viaţă, că fiecare frază ascunde de fapt o lume întreagă. Dar eventual se pot arăta nişte modele umane.

– Dar modelul meu nu este foarte recomandabil. Că eu la ceea ce am ţinut foarte mult în viaţa mea, am ţinut la luciditate. La minte, la judecată, şi încă la ceva: la analiza realităţii. N-am acceptat nici un fel de realitate, nici cea politică, nici cea ştiinţifică, până n-am analizat-o şi am judecat-o. Asta te scuteşte de foarte multe lucruri. Adică nu te lasă să fii sentimental şi să te ambalezi. Presupune şi un oarecare cinism...

Despre folclor

– Există în conştiinţa publică o imagine despre folclor ca despre ceva frumos, o producţie estetică. Deşi producţiile de folclor autentice au avut cu totul alt rol decât au acum, de interpretat pe scenă sau la radio... Dar de fapt ce roluri au avut aceste producţii de folclor atât de numeroase?

– Sunt de părere să nu vorbim despre folclorul organizat, să lăsăm de o parte deocamdată, că asta e o altă problemă, în ce măsură folclorul acesta care intră în toate mişcările aşa-zise artistice de amatori sau de profesionişti la radio şi la televiziune, asta-i o problemă aparte. Să vorbim numai despre folclorul propriu-zis. Aş face o deosebire între folclorul organizat şi folclorul spontan. Şi atunci să ne limităm numai la cel spontan, care este o realitate care există, care are fără îndoială în formele ei de expresie lucruri care pot fi evaluate artistic. Poate că unele sunt foarte frumoase, dar mă îndoiesc că şi pentru cei care le-au trăit şi le-au făcut şi le-au practicat accentul a căzut pe partea lor de frumuseţe. Frumuseţea a fost numai ca să-i delecteze pe ei. Pe noi ne delectează prin exoticul acestei frumuseţi, dar pe ei i-a delectat fiindcă le-a plăcut să fie frumos, dar în afară de asta ele au avut nişte funcţii mult mai temeinice, mult mai serioase. Asta este obiecţia mea de exemplu în legătură cu muzeele, că acolo sunt expuse numai lucrurile frumoase, costumele de sărbătoare. N-o să ştim niciodată, dacă va fi să judecăm după muzee, cum s-a îmbrăcat poporul în afară de zilele de sărbătoare. Sau cum a lucrat. Chiar instrumentele, dacă nu sunt nişte instrumente foarte vechi, se iau numai acelea care sunt decorate şi aşa mai departe. Adică ceea ce spuneai dumneata cu accentul care cade pentru cei din afară pe frumos. Pentru ei accentul n-a căzut întotdeauna pe frumos,

fiecare lucru din ăsta a avut o anumită funcţie. Pe mine mai mult decât funcţia mă interesează ce rezidă în aceste acte de cultură populară, ce rezidă la nivelul conceptelor. Cum se reflectă în toată cultura asta populară modul oamenilor de a vedea şi a trăi lumea. Adică sistemul lor de concepte, de valori, şi modalităţile cu care ei operează cu semnele acestor concepte şi valori. Cum operează cu timpul? Cum operează cu spaţiul? Ce este spaţiul lor, ce este spaţiul dinăuntru, ce este spaţiul din afară, unde se termină spaţiul bărbaţilor, unde se termină spaţiul femeilor, şi unde se termină spaţiul comun, şi unde începe spaţiul bărbaţilor? Care ocupaţii sunt numai ale bărbaţilor, fiindcă sunt plasate într-un anumit spaţiu. De pildă, de ce nu se duc femeile la stână? Fiindcă stâna devine o ocupaţie bărbătească, fiindcă este la o anumită înălţime, la munte, în pădure, care iese din spaţiul tradiţional al femeilor. Femeile sunt acasă. Dar nu peste tot. În Carpaţii sudici, la Mărgineni, acolo se duc, dar ăsta e un alt sistem de păstorie, că se duce toată familia la munte şi păstoreşte.

– *În producţiile de folclor găsim regulile de comportament, ce e bine şi ce nu e, ce este voie şi ce nu, ce trebuie şi ce nu trebuie făcut.*

– Viaţa unei comunităţi este normată. Ei trăiesc după anumite norme. Normele astea sunt ca şi cele ale gramaticii, nişte reguli abstracte, care se obiectivează în realitate de fiecare dată în dependenţă de situaţia în care se găsesc oamenii, de timpul, de locul şi aşa mai departe. Ca şi în vorbire. Noi vorbim după gramatică, dar... limba se conduce după gramatică, şi vorbirea se conduce de situaţiile date şi de toate lucrurile astea... După părerea mea culturile astea tradiţionale sunt reglementate, sunt totuşi bazate pe o mentalitate relativistă. Adică normele de viaţă nu sunt legi. Normele de viaţă, prin însuşi faptul că se pot adecva diferitelor situaţii, au un mult mai mare grad de relativitate decât legile. Legile au ceva absolut. Unde-i lege, nu-i tocmeală. Dar unde-i normă, este tocmeală. Între norme şi viaţă este o mare deosebire, ştii? Ar fi foarte greu să trăim numai după norme. Numai comunităţile astea bisericeşti, călugăreşti, numai astea trăiesc – şi ele cu întrebare – numai după norme. Ca să poţi să trăieşti, trăieşti după norme, dar relativizând normele la necesităţile situaţionale. Şi atunci pentru toate lucrurile astea există nişte modalităţi de a împăca viaţa cu normele. Şi de a repune în valoare normele, atunci când ele au fost transgresate. Oamenii au întotdeauna tendinţa de a transgresa normele, pentru ca să poată să trăiască cu ele, dar transgresarea normelor peste o anumită limită poate să fie periculoasă pentru comunitate. Poate să ducă la dezordine.

– Dar inovaţia fără transgresarea normelor nu este posibilă.

– Voi vorbi şi despre asta, dar dă-mi voie să-ţi spun... Transgresând norma tu ai făcut o greşeală, care se poate repercuta nu asupra ta, ci asupra comunităţii. Comunitatea nu te pedepseşte pe tine, ci caută să restabilească norma. De pildă, dacă o fată a făcut un copil din flori, l-a făcut din flori fiindcă n-a fost măritată. Or norma este ca copiii să se nască numai dintr-un cuplu căsătorit. Şi atunci există la noi obiceiul ca fata care a făcut un copil din flori, să fie dusă şi măritată cu o salcie. Şi-i face un rit, adică un pseudo-rit. Şi atunci copilul care la starea civilă va purta numele mamei, în sat va purta numele Ion Salcie, sau Ion Gorun... Din cauza asta sunt astfel de nume în toponimia românească. Am un caz mult mai interesant acum din Oltenia, recent, în care este norma ca după moartea soţului femeia să păstreze doliul timp de un an. Şi o femeie, neavând răbdare să păstreze doliu timp de un an, s-a căsătorit între timp, la câteva luni după moartea soţului, a transgresat norma. Deci, satul era obligat să restabilească norma. Atunci au îmbrăcat-o în mireasă, au dus-o la mormânt, şi au obligat-o să predea cununa peste mormânt unei fete. Deci, a dezmăritat-o, a anulat la nivel ritual căsătoria de-a doua. Ceea ce n-a stricat cu nimic cea de-a doua căsătorie. Ea a rămas mai departe în comunitate, căsătorită cu bărbatul de-al doilea, dar comunitatea şi-a salvat normele. Din cauza asta există atâtea rituri din astea care ajută comunitatea să facă ca normele să poată să fie adecvate la necesităţile vieţii. Ca să poată oamenii să trăiască cu normele.

– Şi în cazul inovaţiilor?

– Cu inovaţiile e iarăşi ca şi în limbă. Normele structurate trec printr-un proces de evoluţie. Deci, ele se adecvează nu doar situaţiilor, ci şi timpului. Şi atunci în timp intră o serie de lucruri noi în norme, care sunt acceptate, şi cu timpul schimbă sistemul întreg de norme. De pildă, în materie de căsătorie. Satele noastre au fost exogame la nivelul familiei, dar endogame la nivelul satului. Ei s-au căsătorit între ei, în cadrul satului, cel mult cu satele vecine. Nu s-a dus nici unul din Ciuc să se căsătorească în Mureş, decât întâmplător. E o zonă endogamă. Această zonă endogamă în momentul de faţă s-a lăţit foarte mult, poţi să te căsătoreşti şi cu oameni de mai departe, dacă i-ai întâlnit, i-aduci, îi integrezi, nu ştiu ce. Adică norma endogamiei s-a lărgit. Dar există încă totuşi o endogamie etnică. Nu te căsătoreşti cu un străin. Căsătoriile mixte sunt încă destul de rare. Şi nu te căsătoreşti decât cu un anumit fel de străin. Adică poate să se

căsătorească ştiu eu, un secui acum cu o moldoveancă – deşi mă îndoiesc /râde/ –, sau un moldovean cu o secuiancă. Dar un secui poate să se căsătorească mai degrabă cu o româncă de pe Târnave.

– *Sunt mai multe afinităţi.*

– Este zona proximă. Dar este mai greu ca să se căsătorească în satele care păstrează încă normalitatea, un român cu o ţigancă. Şi în Maramureş, unde au fost atâţia ovrei, n-a fost niciodată o căsătorie între un român şi un ovrei. Decât la nivel urban. După război a fost un singur caz, cu băiatul unui ovrei care a rămas până de curând acolo, şi care s-a căsătorit cu o fată de român. A fost şi chestia religioasă, deci l-au obligat să se creştineze, şi atunci el s-a schimbat. S-a făcut cioban! Adică vezi că inovaţiile produc perturbaţii.

– *Şi nu doar în cazul căsătoriilor.*

– În toate. Comunitatea este obligată sau să accepte aceste perturbaţii, de necesitatea evoluţiei mentalităţii şi evoluţiei timpului, sau să le respingă. Sau să se limiteze până la anumite limite. Dar cu cât inovaţiile se înmulţesc, cu atâta anumite sectoare ale sistemului de norme se schimbă. Vrăjitoria şi toate chestiile astea s-au schimbat foarte mult. Pentru foarte multe lucruri oamenii nu se mai duc la descântătoare, ci se duc la medic. Dar într-o anumită vreme, când penicilina era foarte la modă, ţăranii luau penicilină pentru orice, exact aşa cum ar fi luat o poţiune făcută de descântătoare. Funcţia în sistem era aceeaşi, numai semnul s-a schimbat. Este un joc între funcţii şi semne şi norme şi toate astea. Oamenii ca să trăiască manipulează toate elementele culturale care le stau la dispoziţie. Le manipulează în limita sistemului inter-relaţional, în limita normelor de convieţuire. Poate că „manipulează" în cazul ăsta nu e foarte bine zis. Operează cu ele. Toate elementele culturale fiind inter-relate în sistem, devin factori operaţionali, cu care omul poate să opereze într-un fel sau altul, după necesităţi.

– *Ar fi interesant de abordat şi problema învăţării acestor norme. Fiindcă nimeni nu se naşte cu aceste norme, ci le învaţă în comunitate.*

– Nu le învaţă. Şi le însuşeşte.

– *Dar pentru însuşirea acestor norme e nevoie de oralitate.*

– Este un proces de ceea ce se cheamă „proces de socializare". Copilul se naşte, şi el trebuie să devină un element al societăţii, o făptură socială. Trebuie deci să se socializeze, trebuie să-şi însuşească treptat, trăind înlăuntrul comunităţii, toate cunoştinţele de care are nevoie pentru

diversele niveluri la care el ajunge. Fiindcă omul trece printr-o serie de statute succesive. Întâi statutul lui este de copil. Pe vremuri, de pildă, copiii la ţară până la 3 ani purtau acelaşi costum. Nu se diferenţiau băieţii de fete. Pe urmă începeau să fie diferenţiaţi. Atunci băieţii învăţau anumite lucruri, adică se socializau pentru anumite lucruri, pentru o anumită funcţie, pentru un anumit rol, şi fetele pentru alt rol.

– *Prin jocuri, de exemplu.*

– Prin jocuri, prin tot. Se socializau şi prin costum. Niciodată la ţară nu erau îmbrăcaţi băieţii în bleu şi fetele în roz, ci până la 3 ani purtau acelaşi costum. După aceea băieţii erau îmbrăcaţi ca bărbaţii, şi fetele ca fetiţe, şi pe urmă mergeau aşa mai departe. Învăţau treptat toate rolurile. Un băiat de ţăran învăţa mai întâi cum să lucreze cu animalele, cum să prindă caii, cum să conducă caii, cum să facă fânul, cum să cosească şi aşa mai departe. Nu-l învăţa nimeni, el prindea toate chestiile astea sub o formă de ucenicie. Cel mai surprinzător lucru pentru mine a fost ce se întâmplă de pildă în Oltenia cu bocitul. În Oltenia dacă moare cineva, toţi vecinii sau prietenii vin să condoleze, femeile sunt obligate să intre în camera în care este mortul, şi să-l bocească. Fetele tinere de la o anumită vârstă, cele de măritat, se duc şi ele să bocească. N-am văzut niciodată o şcoală de bocit, dar fiecare fată care se duce la un mort ştie cum trebuie să bocească. Înseamnă că ea a fost socializată, adică a fost educată aşa, după cum a fost educată să ţeasă etc. adică învaţă şi muncile practice, şi modurile de comportare, şi sistemul de expresii, de exprimare etc., învaţă şi sistemul de norme... Adică, şi-l însuşesc, eu nu folosesc niciodată termenul de „învaţă". Şi învaţă şi conceptele. De aceea societăţile astea tradiţionale sunt în sistemul lor aşa de unitare. Acum e foarte interesant ce se va întâmpla cu ceea ce învaţă ei la şcoală şi ceea ce învaţă acasă. Unde se va întâmpla ruperea? Când învăţătura de la şcoală va domina? Am văzut odată un experiment într-un sat, şi am văzut că copiii de la şcoală se asociază între ei, formând grupuri. Şi când mergeau în excursii, şi mergeau în grupuri organizate de şcoală, se grupau în jurul celor mai buni, mai respectaţi din clasă, fiecare devenea un fel de lider de grup. Dar când venea Crăciunul şi trebuia să se ducă la colindat, se grupau după familii, după cei de acasă, pe mahala. Sunt cele două sisteme.

– *Şi în mediul arhaic se întâmplă treaba asta?*

– Sigur.

– Deci în funcţie de cele două ritualuri, cel al excursiei şi cel al colindatului, se schimbă liderii?

– Păi da, fiindcă sunt alte funcţii. Nu cred că într-un sat colectivizat brigadierul de câmp va fi neapărat şi conducătorul cetei de colindători. Nu, n-are nici o legătură. Sau secretarul de partid va fi şi şeful cetei de căluşari! /*râde*/ Doar dacă el a fost şi înainte un căluşar capabil. Din cauza asta şi în mişcarea asta artistică, în satele care practică efectiv această mişcare, şi lucrurile nu le sunt impuse, şi nu o fac doar ocazional, grupările artistice se mulează pe grupările vechi.

– Dacă ştie instructorul să folosească grupul informal, care de fapt şi el e formal...

– Da, dar în alt sistem de norme. (...)

– În cercetarea diverselor forme de folclor s-a ajuns la o „arheologie" până acolo, unde se vede vechea lor funcţie?

– Bine, toate cele care sunt legate de obiceiuri. Obiceiul este o totalitate, cu o structură proprie, în care aşa cum intră gesturile, comportamentul, mimica, trebuie să intre şi cântecul şi dansul.

– Acestea nu se pot rupe.

– Nu.

– Ce se aude la radio e altceva.

– Sigur. Cele care fac parte din structura obiceiurilor sunt probabil tot aşa de vechi, sau tot aşa de proprii, autentice, ca şi obiceiul. Ele poate au trecut şi ele printr-o evoluţie, nu putem să spunem că toate obiceiurile sunt străvechi. Foarte multe dintre obiceiuri s-au modificat, s-au mulat în timp. Cred că societatea tribală nici n-a avut aşa de multe obiceiuri, şi că e o prostie să ne ducem cultura noastră tradiţională pe care noi am găsit-o într-un stadiu de mare varietate şi de mare bogăţie, s-o ducem la nivelul societăţilor tribale, să credem că aceste societăţi cu o organizare destul de primitivă au avut toată această bogăţie culturală. Cultura populară este rezultatul unei evoluţii. Câte elemente medievale au intrat în cultura populară? Cultura orală n-a fost niciodată un vas închis. Fiindcă comunităţile rurale, din moment ce au intrat într-o organizare de stat, n-au putut să fie închise. Ele au avut relaţii cu organizarea statală, şi astfel au avut legături cu cultura scrisă. Cu biserica, cu statul, cu toate astea. Din cauza asta au intrat atâtea elemente de cultură scrisă. Dacă ne-am gândi numai cât de mult a intrat povestea lui Alexandru Machedon, Alexandria, în cultura populară. Asta n-au elaborat-o secuii!

/*râde*/ Nici românii. Astea au venit din afară, influenţe culturale, pe care nu putem să le nesocotim, ele sunt fireşti.

– *Şi aceste influenţe culturale explică şi marea diversitate.*

– Păi sigur că da.

– *Că de exemplu de la un sat la altul se schimbă portul, uneori radical.*

– Fiindcă comunităţile, atunci când au conştiinţă că sunt nişte comunităţi, au implicit conştiinţa identităţii lor. Că sunt ele însele, adică sunt identice. Şi atunci ele caută să marcheze această identitate.

– *Conştiinţa de noi.*

– Da. Şi au o mulţime de posibilităţi de a marca această identitate. O marchează pe zonă, o marchează pe vorbă, o marchează pe costum. În Ţara Oaşului identitatea unui sat este marcată pe traistă. Fiecare sat are alt fel de traistă. Sau la femei este marcată pe năframa pe care o poartă pe cap. Care nu este nici măcar făcută de ele, e cumpărată de la oraş, dar toate cumpără aceeaşi năframă. În Maramureş este marcată pe zadie.

– *Numărul şi culoarea dungilor.*

– Da, şi ei se cunosc după asta. Toate acestea sunt mărci de identitate, şi joacă într-un fel într-un loc, şi joacă într-un alt fel în alt loc. Ceea ce nu însemnează că în esenţă în sistem aceste lucruri nu sunt identice. Ele sunt identice ca elemente de sistem şi ca corelaţie în sistem, şi ca funcţie. Pe un teritoriu mult mai larg. Numai exprimarea lor pentru a marca diferitele identităţi este diferită. De exemplu, în materie de folclor maghiar putem vorbi probabil despre o unitate a folclorului maghiar. Totuşi, vorbim despre diverse forme. Retorica poeziei populare maghiare, ca şi a poeziei populare româneşti, este mai mult sau mai puţin la fel, după cum este şi gramatica limbii. Numai că ea se obiectivează în fiecare loc altfel. Acum, din cele care nu sunt legate de obiceiuri, care sunt, câte sunt vechi, şi ce se întâmplă, asta e foarte greu de spus. De pildă, ce au fost cântecele epice... Astăzi cântecele epice sunt cântece distractive. Probabil că altădată au avut o funcţie de a susţine un spirit eroic. După cum bancurile, anecdotele erau înainte vreme numai nişte elemente distractive. Astăzi sunt nişte manifestări de protest /*râd*/.

– *Pe mine mă interesează oralitatea, legată mai ales de memorie. Cred că şi în comunităţile care n-au avut cultură scrisă la un moment dat, tocmai lipsa scrierii, oralitatea a dezvoltat o memorie infinit mai puternică, şi toate regulile se transmiteau oral.*

– Sigur că da, numai oral.

– *Prin secolul al XIV-lea familia Jókai a faimosului scriitor de mai târziu a fost denunţată, că titlul său nobiliar n-ar fi autentic, dat de Ştefan cel Sfânt. În asemenea cazuri se adunau toţi nobilii din provincie. S-au întrunit la Bratislava, unde ei au prezentat diploma, totuşi, decisiv a fost nu documentul, ci faptul că mai mulţi nobili au spus, că ei „îşi amintesc".*

– Mărturia.

– *Cred că oralitatea a dezvoltat mai mult memoria, memorizarea, şi o mulţime de lucruri s-au păstrat tocmai din această cauză.*

– Depinde de domenii. Dacă este vorba de o comunitate care trăieşte după anumite norme, aceste norme trebuie păstrate şi transmise prin procesul acesta de însuşire de la o generaţie la alta. Fiindcă altfel comunitatea se destramă. Adică păstrarea în memorie a acestor lucruri este ca şi păstrarea pământului. Altfel se destramă. În ce priveşte memoria de familie, asta iarăşi depinde în ce măsură familiile respective făceau parte dintr-un anumit sistem, şi ţineau să păstreze în memoria lor existenţa acestui sistem de corelaţii. Noi suntem noi, şi ceilalţi sunt alţii. Nu ne interesează ce se întâmplă cu ceilalţi, dar trebuie să ştim foarte bine ce se întâmplă cu noi, nu?

– *Memoria aceasta a fost mai mult decât familială, a fost colectivă.*

– Păi da.

– *Un ţăran de 80 de ani nu numai de familia sa proprie ştie, ştie de tot satul.*

– Ştie, da. Un coleg al meu francez, care a făcut o cercetare în Breb, în Maramureş, a făcut o cercetare din asta de genealogie, şi a reuşit să stabilească un arbore genealogic al unei familii, care implica peste 1100 de nume mergând în urmă.

– *Şi lateral.*

– În urmă, şi lateral, şi teritorial. Nu foarte mult în urmă. În ce priveşte arborele genealogic nu merg foarte mult în urmă, merg până la 5-6 generaţii acum, nu mai mult. În ce priveşte evenimentele, ai văzut cum e. Acum sensul evenimentelor se pierde. Eu mă întreb când o să apară generaţia pentru care cel de-al doilea război mondial nu o să mai aibă sens. Că o să vină la un moment dat. După cum iobăgia nu mai are sens. O să vină!

– *Devine pură istorie.*

– O învaţă în şcoală. Şi nu-i interesează pe ei.

– *Pe mine m-a interesat în acest context oralitatea ca purtător al normelor.*

– Sigur. Există o carte foarte bună a unui foarte mare profesor de la Montreal, profesorul Zumptor, despre oralitate.

– *În colecţia Clepsidra* (Editura Minerva) *a apărut cartea sa despre viaţa cotidiană în Olanda pe vremea lui Rembrandt. Am să caut cartea despre oralitate. Mă preocupă problema asta, şi observ, că cu cât abordez oameni mai tineri şi mai intelectuali, memoria lor e mai „scurtă". Pe de altă parte oamenii uită mai degrabă cele învăţate la şcoală, şi le păstrează pe cele trăite.*

– Dar să vezi cât de puţină memorie o să aibă oamenii când o să folosească calculatoare. Ne suplinim memoria. Comunităţile tradiţionale, orale, sunt obligate să folosească memoria. Şi folosesc memoria nu numai în a reţine anumite date şi fapte, ci a reţine şi anumite strategii. Strategii de comportare, sistemele operaţionale, sisteme de manipulare...

– *Norme etice.*

– Norme etice, norme de comunicare cu ceilalţi. Crezi că ăia care păcălesc pe activişti vorbind în dialect o fac pentru prima dată? Probabil că au demult strategia asta...

– *Am văzut în „Revista de folclor" – încă nu era şi de etnografie – un bilanţ al dumneavoastră despre ce ne lipseşte, ce avem de făcut, printre altele cataloage, repertorii... Aceasta însemna un plan de muncă de lungă durată. Ce s-a ales de el?*

– Păi să-ţi spun ceva. S-a ales ceva totuşi destul de bine. Era un plan... Adică, după părerea mea, sunt oameni care fac mituri, şi oameni care ridică piramide. Şi planul ăsta pe care l-am făcut eu pentru Institutul de Folclor răspundea la nişte dorinţe care erau dinainte în folcloristica noastră. Adică, întâi şi întâi răspundea la ideea lui Brăiloiu de-a face cât mai multă cercetare de teren. Noi am lărgit ideea asta a lui Brăiloiu cu cercetarea de teren care era, înainte de toate, orientată spre muzică, am lărgit-o intrând în cercetarea sociologică, şi orientând-o şi spre obiceiuri şi spre literatură şi spre tot. Deci dintr-un institut, din arhiva de folclor a Societăţii Compozitorilor, care nu era decât muzicală, noi am făcut un Institut de Folclor, care cuprindea literatura, obiceiurile, comportamentele, muzica şi dansul. Nu cuprindea arta populară, arta populară am lăsat-o deoparte, se ocupa Oprescu, avea un institut, nu ne-am suprapus. Şi am orientat cercetarea înainte de toate pe culegere de material. Adică Institutul de Folclor în anii lui de activitate de la început a făcut foarte multă culegere de teren. Ţi-am mai spus parcă odată... Din această culegere de teren trebuia să se realizeze arhiva Institutului de Folclor, care există acum, cu toate materialele astea imprimate pe bandă

de magnetofon şi muzică, şi literatură, şi dans, şi cu o serie de date complementare. Fiindcă la fiecare s-au luat date asupra celor care au cântat, şi asupra funcţiilor sociale ale cântecelor, ale obiceiurilor, toate, nu? Aceste cercetări de teren, cum ţi-am spus, au fost şi monografice, adică pe anumite zone, nu numai pe un anumit sat, ci pe anumite zone, şi au fost şi pe anumite teme – şi asta ţi-am spus. Acuma, sistematizându-se tot acest material, în momentul de faţă, arhiva Institutului de Folclor este sistematică, adică ceea ce există în arhiva Institutului de Folclor este sistematizat pe genuri, categorii şi pe regiuni. Adică are un dublu catalog. Un catalog pe categorii şi un catalog pe regiuni. Dacă te interesează un bocet, te duci la bocete şi ai acolo toate bocetele împreună, şi atunci vezi pe toată ţara. Dar dacă te interesează ce cântă maramureşenii, atunci te duci la Maramureş, acolo le ai pe toate, cu fişele lor cu tot. Această sistematizare, şi sistematizarea informaţiilor, adică a datelor informative, nu numai a textelor muzicale, trebuie şi publicată, nu? Şi atunci a început publicarea acestui corpus al folclorului românesc, din care în ce priveşte literatura au apărut volumele despre epică, acum au apărut şi primele volume despre lirica populară, şi este pe cale să apară şi un volum de catalog tipologic – fiindcă acest catalog a fost întocmit după tipologia internaţională – un catalog tipologic al basmelor. Şi muzicanţii au făcut foarte mult, chiar acuma recent a apărut un volum mare despre cântecele de leagăn, texte şi melodie. Fiindcă acolo unde se publică melodiile, de obicei se publică împreună şi textul. Aşa că în privinţa asta, ceea ce am scris eu acolo...

– *Cu exact treizeci de ani în urmă...*

– ... prin această muncă de oameni care au făcut piramidele, adică prin cercetările care s-au făcut, s-a realizat, acum este gata, este gata în depozite, este gata şi-n studiu! Numai că acuma aşteaptă să fie tipărită. Acuma marele efort pe care-l face Institutul este ca să bage la tipar toate aceste lucrări. Cele de muzică au fost băgate, şi cele de literatură în mare parte... cea mai mare parte la Editura Academiei. Vom avea probabil tot materialul documentar în legătură cu folclorul românesc în câţiva ani. O să-l avem nu numai înregistrat şi păstrat, ci o să-l avem şi publicat, aşa că va fi la dispoziţia oamenilor. Clujul, de pildă, a făcut un material asupra ghicitorilor, un volum asupra ghicitorilor pe care o să-l publice, Clujul trebuie să facă un catalog tipologic al textelor de colindă, dacă Taloş[103], care a fost director, se întoarce din străinătate – dar se pare că nu se mai

întoarce ... Noi atunci la început am făcut un Institut care avea o secţie şi pentru naţionalităţi la Cluj. Centrul de Folclor din Cluj a fost o secţie a Institutului de Folclor, care făcea şi folclor maghiar, şi folclor german. Între timp în toate procesele astea de reorganizare ei s-au separat de noi, şi au devenit numai un centru, adică s-au micşorat. Însă ei continuă să facă folclor maghiar. Au publicat o serie de lucruri şi continuă să facă, pentru că au specialişti acolo. Şi au şi folclor german... Institutul între timp s-a îmbogăţit, fiindcă atunci când ţi-am spus că etnografia n-avea unde să meargă, a venit la Institutul de Folclor, şi de atunci institutul a devenit Institut de Etnografie şi Folclor. Iar când Rosetti n-a vrut să se asocieze cu Institutul lui Iordan, atunci şi el a căutat pentru grupul lui de lingvişti care fac înainte de toate dialectologie, deci tot cercetare de teren şi tot limbă populară, şi tot lucruri din astea, atunci au venit şi ei la Institutul de Folclor. Ideea a fost atunci să facem un institut de cultură populară care să cuprindă partea de folclor, partea de etnografie, inclusiv artă populară, toate chestiile astea, şi partea de limbă, şi care să elaboreze o viziune unitară asupra culturii populare şi o viziune unitară asupra cercetărilor de teren – ceea ce nu s-a putut realiza niciodată. Etnografii au făcut o treabă foarte bună, fiindcă în toată Europa... după cum s-a făcut în toată Europa, pentru folclorul literar s-au făcut cataloagele tipologice care se fac şi-n alte ţări, şi se face şi un atlas etnografic pe diferite teme. Şi ungurii au făcut, şi nemţii fac, şi polonezii fac nu ştiu ce. Şi atunci au hotărât etnografii să facă şi ei un atlas etnografic. Şi atunci s-au făcut cercetări în vederea acestui atlas etnografic. Şi aceste cercetări sunt iarăşi care s-au făcut pe chestionare, pe un număr de puncte, că la atlase se face altfel, nu? Noi am făcut... ne-am dus în zone pe care le-am crezut noi mai interesante, la Pădureni sau la Muscel sau în Maramureş, iar ei au ales un număr de puncte din toată ţara, şi au trimis oameni acolo, şi pe diferitele domenii ale etnografiei, cultură materială, cultură spirituală, obiceiuri, nu ştiu ce, au adunat date după un chestionar. Răspunsurile la aceste chestionare există în arhiva de folclor, şi ei sunt acum pe cale să găsească un sistem de semne, şi să se publice nişte hărţi, ştiu eu, harta plugului, sau harta coasei, sau ştiu eu, harta cutărui element din obiceiurile de naştere. Aşa că şi asta-i o treabă interesantă.

– Dar totuşi, n-am pus întrebarea asta numai de dragul sistematizării. Mă gândesc că atunci când în '56 aţi venit cu acest plan de perspectivă de lungă bătaie aţi avut o anumită concepţie bazată pe experienţa gustistă sau pe cea

legată de Brăiloiu, sau pe aceea de la Praga. Însă după '65-'66 în America, aţi luat contact cu antropologia. Această nouă experienţă nu impunea o altă abordare? Nu modifica traiectoria?

– Păi, nu puteam să întrerup o acţiune care era, aşa de – ca să zic aşa – vastă şi temeinică, şi care era înainte de toate menită să adune fapte. Să adune toate faptele care puteau pe urmă să fie cercetate şi speculate. Aveam şi „Revista de folclor" care pe urmă a devenit „Revista de etnografie şi folclor" care apare aproape de treizeci de ani deja. În afară de asta, am iniţiat o bibliografie generală a folcloristicii româneşti, ceea ce iarăşi e un lucru bun, primul volum a apărut, iar volumul doi, până în 1918 este pe cale să apară, bibliografiile anuale din 1918 încoace au apărut la „Arhiva de folclor", în partea din Cluj, şi pe urmă la „Revista de folclor" din Bucureşti... Aşa că noi o să avem acum o bibliografie a folcloristicii româneşti, pentru care s-a făcut o muncă imensă, mai cu seamă pentru trecut, fiindcă acolo au trebuit cercetate toate la Biblioteca Academiei, oameni care au muncit ca nişte robi ca să adune tot materialul ăsta. N-avem încă bibliografia literaturii române, nu? N-avem! Dar avem o bibliografie a folclorului! N-avem nici o serie completă de ediţii critice ale scriitorilor români. Dar avem o ediţie critică a baladelor populare şi o să avem şi o ediţie critică tipologică a basmelor şi aşa mai departe. Şi se face o ediţie critică a cântecelor lirice. Aşa că din punctul acesta de vedere folcloristica este mai avansată. Acuma, sigur că viziunea antropologică este altfel, adică viziunea antropologică este viziune integratoare. Ce s-a întâmplat cu ştiinţele umane în perioada asta, de când s-a început munca între cele două războaie, s-au făcut cercetările? A fost faţă de vechiul concept al unui *Kulturwissenschaft*, fiecare disciplină a căutat să se separe, să devină disciplină autonomă. De-aia Vuia, când s-a dus la Cluj, a făcut o lecţie de deschidere care se chema „Etnografie, etnologie şi folclor" mi se pare, şi a căutat să separe domeniile. Cum era la nemţi. Densuşianu a făcut un curs „Folclorul cum trebuie înţeles". Adică fiecare şi-a separat domeniul, nu? Gusti a încercat o reintegrare a acestor discipline. Dar a încercat prin sistemul lui, şi în sistemul lui cu cadre şi manifestări, totuşi disciplinele au rămas separate.

– Da, dar le-a dat altă denumire ca să intre în sistem.

– Da. Disciplinele au rămas separate. Antropologia a pus din ce în ce mai mult accentul pe o viziune integratoare, globală a culturii. Numai că antropologia americană şi cea engleză au mers pe cercetarea culturilor primitive...

– Acolo se putea face...

– Deci, trebuia văzut ce se poate face pentru culturile populare europene, care nu sunt primitive, care au în spatele lor toată istoria antică, şi probabil, şi o mare parte din istoria medievală. După părerea mea până târziu, până spre sfârşitul Evului Mediu, probabil la noi până în secolul al XVIII-lea a fost o singură cultură... O singură cultură, nuanţată probabil de clasele dominante. Au păstrat o mare parte din cultura lor tradiţională orală şi au avut şi elemente de cultură scrisă. Dar cum scrisul nu era foarte răspândit, nu?... Nu poţi să crezi că ei s-au lepădat de cultura populară total. Şi acum în Europa şi la celelalte popoare mult mai avansate totuşi, se spune că şi clasele dominante până la un anumit moment au păstrat din tradiţia lor populară foarte multe elemente. Aşa că se puneau nişte probleme noi. Când am zis eu să se integreze, fiindcă am fost obligaţi organizatoric să integrăm şi etnografia, şi lingvistica în chestia asta, ideea mea a fost să facem un institut care să aibă o viziune unitară asupra culturii populare tradiţionale. Nu s-a putut, fiindcă oamenii sunt încă în faza atomizării disciplinelor, nu sunt în faza integrării, reunificării lor.

– Nici nu cred în interdisciplinaritate, în sensul ca să se adune trei, patru, cinci inşi de diverse specialităţi să facă...

– Ei, acuma eu am să-ţi spun care este părerea mea. Eu fac o deosebire între pluridisciplinaritate şi interdisciplinaritate. Pluridisciplinaritatea este ceea ce se făcea la sociologi. Adică erau oameni din diferite domenii, care fiecare cerceta o anumită realitate de pe poziţia disciplinei lui, căutând pe urmă ca să se facă o sinteză asupra acestei unităţi. Socotind de pildă că un sat ar fi o unitate. Dar nu era interdisciplinaritate. Pentru ca să fie interdisciplinaritate trebuie ca cei care cercetează, să gândească toţi la fel, să aibă aceeaşi viziune despre realitatea pe care o cercetează. Adică realitatea, mergând cu metodele ştiinţifice moderne, realitatea pe care o cercetezi este un obiect de cercetare. Şi atunci primul lucru este să defineşti acest obiect de cercetare. Şi să-l defineşti într-o viziune din asta care să integreze toate feţele acestui obiect. Dar este destul de greu să ceri unui specialist ca să fie specialist în aceeaşi măsură şi în literatură, şi în muzică, şi în lingvistică, şi în artă populară, nu ştiu ce. Dar trebuie să-i ceri unui specialist să ştie principiile fiecărui lucru. Şi atunci aici ne vine nouă foarte tare în ajutor ceea ce a adus nou în cercetările umanistice teoria comunicării, adică trecem de la vechiul psihologism, care căuta

numai aspectele psihologice, sau de la behaviorism, care căuta numai comportamentele, trecem la un lucru foarte simplu, la procesele de comunicare între oameni. Şi trecem la teoria limbajelor. Totul este limbaj. Şi gesturile sunt limbaj, şi normele sunt limbaj, şi poziţia corporală este limbaj, nu? Şi atunci operând cu comunicarea şi cu limbajele, şi operând cu semiotica, cu sistemul ăsta pe care l-am luat din lingvistică... Că lingvistica structurală a adus marele aport în chestia asta de la Saussure şi Jakobson, şi structuralismul lui Lévi-Strauss, şi a fundamentat în bună parte şi cercetarea sovietică de astăzi în materie de semiotică, şi cea americană, nu? Aşa că, cred că viitorul este să creăm nişte noi oameni, adică un nou tip de cercetători, care măcar asupra teoriei culturii, văzută prin perspectiva lingvisticii, în perspectiva teoriei comunicaţiilor şi a semioticii să poată să gândească la fel, unitar, să poată să gândească asupra culturii, nu? Şi atunci să opereze fiecare cu tehnica lui, fiindcă metoda, dacă gândeşti unitar, totuşi, metoda în liniile mari trebuie să fie una, aplicată cu tehnici de cercetare deosebite. Nu este o metodă, sunt două lucruri, este o metodă şi o tehnică. Adică, nu lepădăm nimic din tehnicile valabile ale cercetării disciplinelor atomizate, dar integrăm aceste tehnici ale disciplinelor atomizate în această metodă globală, care derivă dintr-o nouă viziune a culturii. Şi atunci ce am făcut eu în ultima parte a vieţii mele? Am luat pe cei mai buni studenţi ai mei, am făcut un grup de cercetare, cu care m-am dus trei ani de-a rândul, şi am făcut cercetare de teren. Practică de teren în Maramureş. Din acest grup au ieşit toţi băieţii ăştia care publică acuma, nu? Toţi au – ca să zic aşa – au „muşcat" în această idee. Şi fiecare lucrează asupra unei anumite probleme, dar totuşi din această viziune integratoare. Ceea ce a făcut ca acum în afară de volumele astea de materiale folclorice care apar acuma din ceea ce numesc eu corpusul folclorului, să fi apărut o serie de volume care, asupra anumitor aspecte ale folclorului, prezintă deja viziunea nouă...

– *Deci prelucrarea materialului brut...*

– Prelucrarea materialului brut dintr-un nou punct de vedere. Azi am avut o discuţie cu un băiat de la Iaşi... Am să-ţi arăt aici câte cărţi de folclor au apărut în timpul din urmă.

– *Formidabil! Nicolae Constantinescu, „Lectura textului folcloric". „Portretul literar", de Silviu Angelescu. Dar asta ce are cu folclorul?*

– Este despre basme...

– Aceasta mă interesează foarte mult, „Portretul în literatura orală". Vasile Tudor Creţu[104]*, „Ethosul folcloric – sistem deschis". Mihai Coman*[105]*, „Sora soarelui", Albatros. Drogeanu cu „Practica fericirii"... Ivan Evseev*[106]*.*

– Elev al lui Propp. De la Timişoara. A făcut universitatea la Leningrad, unde a fost elev al lui Propp, şi acum e profesor la Timişoara. Semiotician, se ocupă şi el de folclor.

– A. Gh. Olteanu[107]*, „Structurile retorice ale liriii orale româneşti". Alexandru Popescu*[108]*, „Tradiţii de muncă româneşti – în obiceiuri, folclor, artă populară". Formidabil!*

– Adică vezi numai câteva, care le am aici la îndemână. Şi astea continuă să apară.

– Sunt toţi elevi ai dumneavoastră?

– Toţi sunt studenţii mei, mai mult sau mai puţin, cu care eu am colaborat şi cu care continui să colaborez. Acum o să apară o nouă lucrare a lui Mihai Coman în legătură cu miturile. Mai e Constantinescu, care publică o lucrare în legătură cu structura de familie, cu neamuri şi cu toate lucrurile astea, şi continuă să apară lucrări. Creţu o să publice şi el un al doilea volum... Adică oamenii ăştia toţi, pe care eu i-am crescut, ca să zic aşa, şi cu care am avut şi un dialog permanent, prin centrul ăsta de la Timişoara care l-am făcut şi care era mai liber ca forme instituţionale. Noi de douăzeci de ani facem la Timişoara în fiecare toamnă un colocviu, la care fiecare a venit, a participat, a discutat. Acuma de pildă, la ultimul colocviu la care am fost la Timişoara, în care a prezentat diverse materiale fiecare, pe urmă am făcut o masă rotundă, şi am discutat o temă foarte interesantă: dacă ceea ce spune Van Gennep[109], marele folclorist, în cartea lui celebră despre riturile de trecere, dacă este sigurul lucru care se poate spune despre rituri. Adică dacă funcţia riturilor este numai ca să facă trecerea sau dacă este şi o funcţie de creaţie. Adică dacă riturile nu sunt şi făptuitoare, nu numai trecătoare. Că eu cred că riturile sunt nişte tehnici care fac ceva. Cred că riturile, toate obiceiurile de anul nou nu sunt numai ca să treacă anul vechi în anul nou, ci ca să facă anul nou. Să facă anul nou după dorinţa oamenilor, la chip metaforic în colinde şi urări şi-n toate chestiile astea. Adică este exact aşa, ceea ce face statul socialist când planifică! /*râde*/. Anul el îl planifică metonimic! /*râd*/

– În fond ce este un congres? Nu este un rit de trecere de la un cincinal la altul?

– Sigur...

– *Cu raportul, cu...*

– Asta-i nenorocirea! /*râde*/ Azi am avut o discuţie cu un băiat foarte bun care face folclor acuma la Iaşi, care organizează folcloristica moldovenească. El nu este propriu-zis studentul meu, dar cu care eu am legături, şi l-am integrat şi pe el în...

– *Integraţii-i şi pe cei din Miercurea-Ciuc*[110]*!*

– Păi, îi integrez! Adică l-am integrat în grup. Sigur că noi suntem atenţi la fenomenul social. Orice fapt din punctul meu de vedere poate fi privit ca un text. Dar orice text are un context, nu? El este făcut, şi pe urmă este receptat. Contextul se schimbă. Se schimbă după foarte multe lucruri. Şi contextul în facere, şi contextul în receptare. Şi atunci psihologicul aici intră prin intenţie. Tu faci ceva cu o anumită intenţie, dar celălalt îl primeşte cu altă intenţie. Exact ceea ce am discutat noi cu sistematizarea satelor, nu? Eu asta le-am spus la Muzeul Satului. Le-am spus să ia fiecare o casă din muzeu, să vadă de unde a fost adusă, şi să se ducă în satul respectiv, şi să vadă ce s-a întâmplat cu neamul de oameni din satul respectiv până astăzi. Ce case noi s-au făcut, şi câţi sunt la oraş, şi câţi sunt la sat, şi cum privesc ei ceea ce-i în Muzeul Satului faţă de ceea ce este astăzi... Adică se pot face multe gândind aşa, în sistemul ăsta de înţelegere, fiindcă totul este nu numai să cunoşti, ci şi să înţelegi realitatea. E mult mai greu s-o înţelegi. Ca să înţelegi realitatea trebuie să cunoşti tot sistemul de comunicare, toate codurile, ca să cunoşti pe urmă şi intenţiile. Pe urmă, eu ce ţi-am spus şi în politică, fiecare text are un context, şi are şi un subtext, şi atunci trebuie să mai citeşti şi printre rânduri, ca să poţi să înţelegi.

– *Da, este analiza de conţinut, metoda asta miraculoasă...*

– Ei, asta am făcut, vezi?

– *Înainte de a începe discuţiile noastre, mi-aţi spus următorul lucru: „Păi, de ce să-ţi povestesc viaţa, când a fost aşa frumoasă?"*

– Eu am avut un mare noroc în viaţă, nu? Că am avut norocul să mă pot educa şi să fiu întotdeauna la zi. Când am făcut socoteala că sunt din 1928... Sunt şaizeci şi câţi ani până astăzi?

– *Cincizeci şi şapte...*

– Cincizeci şi şapte de ani. De cincizeci şi şapte de ani eu tot umblu în lume, şi tot învăţ, nu? Adică am avut norocul întâi că după ce am stat la Bucureşti, şi nu m-am dus la Cluj ca să mă înfund în ardelenie, am venit aici la Bucureşti, şi am nimerit şi la folclor peste o şcoală bună, cu

Densuşianu, şi cu o lingvistică totuşi bună, şi la sociologie, cu sociologii, şi pe urmă cu Brăiloiu, după aia am avut norocul să mă duc imediat la Praga. În '28 m-am dus la Praga, şi atunci am putut să profit şi de lingvistica structurală, şi de literatura rusă de specialitate, care era acolo accesibilă – ceea ce la noi nu era -, şi de folcloristica funcţionalistă şi aşa mai departe. Şi pe urmă, după aceea când am început după război să umblu imediat în lume, am putut să mă duc în America, şi să văd ce face cealaltă lume. Eu am avut şi o bună formaţie de universitate germană, că am fost la Bonn...

– *Dar la Bonn pe vremea aceea deja... a fost după '33...*

– Nu! Până în '33.

– *Înainte de Hitler aţi fost?*

– Până în '31. Când a venit Hitler eu nu mai eram acolo. Bonnul era foarte bun atunci. Bonnul îl avea acolo pe Waltzel care era cel mai mare istoric... teoretician al literaturii germane, al literaturii în general. Pe urmă era Hans Robert Curtius[111].

– *Şi în româneşte s-a tradus...*

– Da... Care era alături, pe urmă era acolo o şcoală foarte bună de etnografie, cu Hans Naumann, care n-a fost un prost, pe care ei l-au socotit pe urmă hitlerist, adică a trecut de partea lui Hitler, dar ca profesor era un profesor bun... Adică eu am putut să profit de nişte profesori buni. Pe urmă, după război, în afară de America, de Franţa şi de Germania, cu care am ţinut legăturile în continuare, am intrat în toate instituţiile astea folcloristice, antropologice, în toate instituţiile internaţionale, conferinţe speciale... M-am tot frământat cu ei. Şi pe urmă am avut norocul că m-am dus aproape doisprezece ani aproape în fiecare vară la Urbino, unde era marele centru internaţional de semiotică, şi unde numai cine nu era bun nu venea. Adică din punctul ăsta de vedere cred că am fost favorizat.

– *Bine, norocul şi-l face omul... Dar, care a fost strategia vieţii dumneavoastră?*

– Norocul meu ştii de unde vine, nu? Norocul e că eu sunt scorpion. Am o zodie bună... /*râde*/ Sigur... Aşa că asta este.

– *Am putea avea o discuţie numai despre perioada când aţi fost visiting profesor în America...*

– Da, bine, asta a fost altă dată, acolo iarăşi am fost... Am fost *visiting profesor* la Paris, la ştiinţele sociale, am fost *visiting profesor* la Marburg,

în Germania Federală, pe urmă am fost odată la Stanford, numai la institutul de Behaviorals Sciences, numai pentru cercetare, pe urmă am fost la Berkeley, şi pe urmă am fost la Ann Arbor. Şi pe urmă am fost la UCLA. Am avut şi Urbino, ca să zic aşa, că şi acolo era tot un fel de *visiting*... Aşa că am avut trei *visiting profesorate* în America, şi apoi am avut trei *visiting profesorate* în Europa. Asta este o obligaţie, dar este şi o favoare. Şi pe urmă am avut marele noroc că eu ştiu limbi. Adică eu una peste alta ştiu zece limbi. Şi mă descurc cu toate limbile europene. Cu româna ştiu limbile romanice, nu? Franţuzeşte normal, italieneşte normal, înţeleg şi spaniola, portugheza nu-i o problemă, limbile slave – vorbesc cehă, vorbesc poloneză, vorbesc rusă, dar înţeleg bulgăreşte şi sârbeşte, nu? Iarăşi nu e o problemă, ucraineana o înţeleg destul de bine...

– *Este apropiată de poloneză?*

– De rusă. Dar cu ucraineana am legături încă din Maramureş. Pe urmă ştiu nemţeşte, că am făcut universitate în Germania, şi la Praga se vorbea nemţeşte, că la Praga erau atunci două universităţi. Pe urmă târziu, la bătrâneţe am învăţat englezeşte, ceea ce este un mare avantaj.

– *Maghiara de fapt de unde o ştiţi?*

– Maghiara de acasă, doar am făcut două clase la piarişti. Eu am început la şcoala piaristă din Sighet.

– *Dar nu din sat, deci?*

– Bine, în familie se vorbea ungureşte, că tatăl meu era popă, şi toţi intelectualii vorbeau ungureşte în Ardeal. Nu ca ai noştri acum, că intelectualii români tineri nu mai vorbesc ungureşte, şi fac foarte rău.

– *Cum v-aţi acomodat cu statutul de pensionar?*

– Foarte bine!

– *V-aţi pensionat brusc din toate...*

– Nu... Uite ce se întâmplă...

– *Dumneavoastră accentuaţi totdeauna că v-aţi pensionat „la cerere".*

– La cerere, da. Fiindcă uite ce se întâmplă. Eu în preajma pensionării eram angrenat foarte tare în activităţi internaţionale. Chiar în preajma pensionării eram *visiting* în America. Deci din punctul meu de vedere luasem deja o distanţă faţă de ceea ce lăsam în ţară, nu? Adică nu am socotit că fiind pensionar rămân pe cracă. M-am mutat de pe craca activităţii, pe craca liniştii, şi m-am mutat pe altă cracă, dar aveam totuşi o cracă. Adică n-am rămas dezamparat că m-am pensionat. Şi pe urmă îi aveam pe copiii ăştia pe care i-am crescut în ultimii ani, şi care toţi au

continuat să ţină legătura cu mine. Eu ţin şi acuma legătura cu toţi, şi toţi vin la mine. Şi vin şi tineri care au intrat în universitate după mine, iar dacă se ocupă de folclor vin şi facem discuţii. Coman n-a fost niciodată studentul meu, nu l-am avut student în facultate niciodată. Asta mă ţine tânăr...

– *Dar acţionaţi în continuare, conducător de doctorate?*

– Am rămas, da. Bine, asta la universitate poţi să rămâi până mori conducător de doctorat. Înainte era şi un titlu, erai profesor consultant.

– *Acum nu mai există titlul ăsta?*

– Titlul nu mai există. Dar eu după aceea totuşi am mai circulat în străinătate şi ca pensionar, că doar n-am considerat că dacă sunt pensionar în ţară, nu pot să fiu, să mă duc şi să circul în străinătate, să iau parte la toate lucrurile astea... Aşa că nu... Cu pensionarea acum sunt foarte îngrijorat, ştii, din cauza poluării... Fiindcă până acum toţi pensionarii aveau o ocupaţie, să stea la coadă... Acum, de când cu poluarea s-au desfiinţat cozile, /*râde*/ şi pensionarii au ajuns şomeri... Aşa că asta este, asta mă îngrijorează... /*râd*/

Note

1 **Bartók, Béla** (1881-1945), compozitor, pianist şi muzicolog maghiar, remarcabil culegător al folclorului muzical. A contribuit la înnoirea limbajului muzical prin asimilarea creatoare a elementelor folclorice maghiare şi româneşti. Membru al Academiei Ungare de Ştiinţe.

2 **Kiriac, Dimitrie G.** (pe numele adevărat Dumitru Georgescu; 1866-1928), muzician, fondatorul Societăţii Corale Carmen. Contribuţii la constituirea şcolii naţionale de compoziţie şi a unui stil specific, rezultat din interferarea moştenirii bizantine cu elemente ale folclorului muzical. Culegător de folclor muzical.

3 **Hasdeu, Bogdan-Petriceicu** (1838-1907), scriitor, lingvist, folclorist şi istoric, unul dintre spiritele enciclopedice ale culturii române, poliglot şi polihistor, fondator al unui mare număr de publicaţii. Întemeietor al lingvisticii, filologiei şi lexicografiei ştiinţifice româneşti. Iniţiator al metodei comparativ istorice şi al teoriei circulaţiei cuvintelor. A iniţiat primele anchete dialectale prin corespondenţă şi a editat numeroase texte vechi. Unul dintre fondatorii folcloristicii comparate în România. Membru al Societăţii Academice Române.

4 **Caracostea, Dumitru** (1879-1964), critic, istoric literar şi folclorist, profesor universitar la Bucureşti. Întemeietorul Institutului de Istorie Literară şi Folclor. Fondatorul şcolii istorico-geografice în folcloristica românească.

5 **Stefanek, Anton** (1877-1964) om politic, sociolog, jurnalist, profesor universitar slovac. Între 1918-1924 ministrul slovac al Învăţământului şi Culturii din Republica Cehoslovacă.

6 **Masaryk, Tomá. Garrigue** (1850-1937), om politic, filosof şi sociolog ceh. Apărător al naţionalismului ceh. Primul preşedinte al Republicii Cehoslovace (1918-1935).

7 **Beneš, Edvard** (1884-1948), om politic cehoslovac. Ministru de Externe (1918-1935), prim-ministru (1921-1922), preşedinte al Republicii (1935-1938, 1945-1948).

8 **Bogatyrev, P.G.** (1893-1971), etnograf rus. Lucrările sale publicate în Europa în anii '20-'30 au stat la baza studiului contemporan al funcţiilor simbolice ale obiectelor.

9 **Jakobson, Roman** (1896-1982) lingvist şi semiotician american de origine rusă, reprezentant al şcolii formaliste ruse, unul dintre fondatorii fonologiei.

10 **Hlebnikov, Velimir** (Viktor Vladimirovici; 1885-1922), poet şi dramaturg rus, iniţiator şi teoretician, împreună cu Maiakovski, al futurismului rus.

11 **Maiakovski, Vladimir Vladimirovici** (1894-1930), poet şi scriitor rus. A debutat ca poet futurist, impunându-se prin forţa personalităţii sale. Ca poet al revoluţiei s-a impus prin originalitatea limbajului. Autor de teatru satiric.

12 **„Adevărul"** – publicaţie de orientare democratică, apărută la Iaşi (săptămânal, 1871-1872), apoi la Bucureşti (cotidian, cu întreruperi, 1888-1951). Fondator: Al. V. Beldiman.

13 **„Dimineaţa"** – cotidian românesc de informaţii de orientare democratică. A apărut la Bucureşti, între anii 1904-1916, 1919-1937. Director C. Mille.

14 **Brunea-Fox, F.** (1898-1977), cel mai cunoscut reporter al perioadei interbelice, colaborator la „Adevărul" şi „Dimineaţa".

15 **„Realitatea ilustrată** (sau lucrurile aşa cum le vedem cu ochii)", Cluj (1927-1940), Bucureşti (noiembrie 1940-aprilie 1969). Editează suplimentul „**Reportaj**. Revista faptelor senzaţionale", Bucureşti, 1931.

16 **Berdiaev, Nikolai Alexandrovici** (1874-1948), filosof rus, emigrat în 1922 la Berlin, unde a creat Academia religioasă-filosofică, devenită centrul spiritual al emigraţiei ruse. Ulterior s-a stabilit la Paris. Bogata sa operă filosofică a exercitat o puternică influenţă asupra gânditorilor vremii.

17 **Stoia, Achim** (1910-1973), compozitor, dirijor, folclorist şi pedagog, profesor la Conservatorul din Iaşi şi dirijor al Filarmonicii Moldova (1950-1960). Rector al Conservatorului din Iaşi. Muzică simfonică şi vocal-simfonică, de cameră, instrumentală şi vocală, piese corale. Culegeri şi studii de folclor.

18 **Vuia, Romulus** (1887-1963), etnograf, profesor universitar la Cluj. Cercetări asupra zonelor etnografice din Transilvania.

19 **Mihăilescu, Vintilă-Miron** (n. 1951), psihosociolog, antropolog, profesor universitar la Bucureşti. A iniţiat şi a condus Societatea de Antropologie Culturală din România (SACR). Domenii de specializare: etnopsihologie, identitate şi etnicitate, studiul comunităţilor.

20 **Zamfirescu, Vasile Dem.** (n. 1941), filosof, psihanalist, profesor universitar la Bucureşti, a lucrat la Institutul de Filosofie al Academiei Române, apoi la Laboratorul de Antropologie al Institutului Victor Babeş din Bucureşti. A elaborat lucrări de filosofie, etologie umană şi de psihanaliză.

21 **Răutu, Radu** (n. 1938), etnolog la Institutul de Etnografie şi Folclor din Bucureşti, apoi şeful colectivului de antropologie socială la Laboratorul de Antropologie „Francisc Rainer" al Academiei Române. A cercetat poveştirile, descântecele şi ritualurile populare, a realizat studii de antropologie medicală, de etnologie şi antropologie urbană şi filme de etnologie şi antropologie.

22 **Mihu, Achim** (n. 1931) sociolog, profesor universitar la Cluj, specializat în metode şi tehnici de cercetare sociologică, epistemologie socială, antropologie filosofică şi culturală, sociologie industrială şi a grupurilor mici.

23 **Verdery, Katherine** (n. 1948), antropolog, profesor de antropologie la Universitatea John Hopkins din Baltimore, specializată în problematica societăţilor est-europene. Începând din 1973 a efectuat repetate stagii de cercetare în România. Autoarea lucrărilor *Transylvanian Villagers: Centuries of Political, Economic and Ethnic Change*, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*.

24 **Dăncuş, Gheorghe** (1906-1967), profesor de limba română, muzeograf, director al Muzeului Etnografic al Transilvaniei (1950-1956; 1959-1967).

25 **„Dreapta"**, subintitulată „foaie de cultură, informaţie şi luptă", gazetă a Centrului Studenţesc Bucureşti, apare între decembrie 1931 – noiembrie 1934, cu întreruperi, în total 24 numere. Redactor-şef a fost E. Horescu.

26 **„Stânga".** Revistă de doctrină şi influenţă marxistă. Apare la Bucureşti, săptămânal (1932-1933), având între colaboratori pe M. Ralea, P. Comarnescu, Petre Pandrea.

27 **„Cuvântul liber. Revistă săptămânală. Politică, literatură, teatru, artă".** Publicaţie de stânga, apare la Bucureşti între 1933-1936 ca seria a III-a a publicaţiei cu acelaşi titlu. Director: Tudor Teodorescu-Branişte, editată de concernul de presă „Adevărul" şi „Dimineaţa".

28 **Bogza, Geo** (1908- 1993), poet şi publicist. Tipăreşte revista de avangardă „Urmuz" (1928), colaborează la „Bilete de papagal" şi „Unu". Poezie de frondă, realizată cu mijloace suprarealiste.

29 **Brauner, Victor** (1903-1966), pictor suprarealist, a colaborat la revista de

avangardă „75 HP", a făcut parte din cercul grupării „Contemporanul". După stabilirea sa în Franţa s-a alăturat grupului de suprarealişti compus din Yves Tanguy, Jacques Hérold, Max Ernest. Opera sa a fost expusă în peste 60 de expoziţii în Europa şi SUA.

30 **Maxy, Max Herman** (1895-1971), pictor român. Operă ilustrând racordarea la marile tendinţe inovatoare europene (cubism, futurism, constructivism).

31 **Gheorghe Dinu** (numele real al lui **Stephan Roll**, 1904-1974), poet avangardist, promotor al dadaismului şi al dicteului suprarealist.

32 **Ehrenburg, Ilia Grigorievici** (1891-1967), scriitor şi publicist rus. Proză satirică, romane, marcate de conformism ideologic, pe tema industrializării, a războiului şi a păcii, dar şi a destalinizării. Memorii (*Oameni, ani viaţă*).

33 **Cancel, Petre** (1890-1947), lingvist slavist, profesor la catedra de limbi slave a Universităţii Bucureşti. Consemnat de istoria folcloristicii române pentru sugestiile metodologice făcute în *Originile poeziei populare. Precizări, distincţiuni* (1922).

34 **Moszyñszki, Kazimierz** (1887-1959), etnograf polonez.

35 **Znaniecki, Florian** (1882-1952), sociolog polonez-american, autor împreună cu William I. Thomas a celebrei monografii *Ţăranul polonez în Europa şi în America* (1920). Contribuţii importante la sociologia cunoaşterii.

36 **„Grai şi suflet".** Revista Institutului de Filologie şi Folclor. Apare la Bucureşti, anual (1923-1937), sub conducerea lui O. Densuşianu, publică studii şi articole referitoare la folclor, culegeri de folclor, cercetări dialectologice.

37 **Waltzel, Oskar** (1864-1944), istoric şi teoretician german al literaturii, autorul importantului volum *Conţinut şi formă în opera poetică* (1923-1924).

38 **Naumann, Hans** (1886-1951), filolog, poet şi scriitor german, profesor universitar. A studiat Evul Mediu german, îmbogăţind în acelaşi timp cu rezultate noi şi domeniul etnografiei.

39 **Freyer, Hans**, profesor universitar la Leipzig, în anii '30 preşedinte al Societăţii Germane de Sociologie şi director al Institutului de Istorie a Culturii şi de Istorie Universală, adept al încadrării fenomenelor sociologice în politica europeană şi mondială.

40 **Bârlea, Ovidiu** (1917-1990), folclorist şi prozator. Culegeri de basme şi snoave, sinteze şi studii de folcloristică. Autor al unor povestiri şi al unui roman.

41 **Moldovan, Roman** (1911-1996), economist şi sociolog, profesor universitar la Bucureşti. Specialist în probleme de statistică economică şi economie concretă. Academician.

42 **Djamo, Nicolae** (1914-1997), licenţiat în geografie, a participat la cercetarea Dâmbovnic condusă de Anton Golopenţia şi Mihai Pop. După război a fost profesor de geografie la Academia de Studii Economice.

43 **Betea, Nicolae** (1911-?), statistician, referent la Institutul Central de Statistică, participant la cercetarea populaţiei româneşti din zona de dincolo

de Bug, realizată sub conducerea lui A. Golopenţia în timpul războiului. Arestat şi condamnat în procesul Pătrăşcanu.

44 **Zilber, Herbert (Belu)** (1901-1978), inginer, licenţiat în matematică şi în filosofie. După 1945 director al Institutului pentru Studiul Conjuncturii Economice. Arestat în 1948, implicat în procesul Pătrăşcanu şi condamnat la muncă silnică pe viaţă. Eliberat (1964) şi reabilitat (1968).

45 **Bădina, Ovidiu** (1932-1999), sociolog, a elaborat după 1965, împreună cu Octavian Neamţu, primele monografii despre Dimitrie Gusti, a editat operele lui Gusti (vol. I-VII), a înfiinţat Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului din Bucureşti.

46 **Codru-Drăguşanu, Ion** (1818-1884), etnograf. Opera sa *Peregrinul transilvan... (1835-1844)* conţine atestări importante ale unor manifestări şi forme folclorice, descrieri etnografice.

47 În limba maghiară, în traducere literală „slovac cu sârmă".

48 **Petru I - Petru cel Mare** (1672-1725), ţar (1682-1721) şi împărat al Rusiei (1721-1725), ctitorul Rusiei moderne.

49 **Cocişu, Ilarion** (1910-1952), folclorist, elev al lui Brăiloiu, dirijor de cor, cercetător la Institutul de Folclor din Bucureşti (1949-1952).

50 **Alexandru, Tiberiu** (1914-1997), etnomuzicolog, important culegător, exeget şi editor de folclor românesc, elev şi colaborator al lui Brăiloiu. Profesor de folclor la Conservatorul din Bucureşti, cercetător la Institutul de Folclor din Bucureşti.

51 **Carp, Paula** (1911-1991), folcloristă la Arhiva de Folclor a Societăţii Compozitorilor Români (1935-1943), cercetătoare la Institutul de Folclor din Bucureşti (1949-1968), s-a ocupat de problemele de transcriere muzicală în folclorul românesc.

52 **Popovici, Iosif** (1876-1928), lingvist şi folclorist, studii la Viena şi Paris, specialist în fonetică, profesor de limba română la Viena şi Budapesta, profesor şi director al Institutului de Fonetică Experimentală de la Cluj (1919-1928). Îmbină studiul lingvistic al dialectelor cu cercetarea folclorică.

53 Rudenie.

54 **Seton-Watson, Hugh** (1916-1984), profesor universitar şi istoric britanic marcant, fiul lui Robert William Seton-Watson (Scotus Viator).

55 **Tito, Iosip Broz** (1892-1980), mareşal şi om politic iugoslav. Secretar general al Partidului Comunist Iugoslav din 1936. Preşedinte al Vecei Executive Federale şi comandant suprem al armatei (1941-1945), a ieşit de sub sfera de influenţă sovietică (1948) şi a menţinut o politică externă de nealiniere şi de neutralitate. Preşedinte (1953) şi preşedinte pe viaţă al R.S.F. Iugoslavia.

56 **Groza, Petru** (1884-1958), avocat şi om politic. Preşedinte al Frontului Plugarilor (1933-1953). De mai multe ori ministru. Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (1944-1945). Preşedinte (şeful statului) al Prezidiului

Marii Adunări Naţionale (1952-1958). La 6 martie 1945 ca prim-ministru formează un guvern (preponderent comunist), recunoscut de Marea Britanie şi SUA.

57 **Pi³sudsky, Józef** (1867-1935), mareşal şi om politic polonez. Unul dintre liderii Partidului Socialist Polonez. Şef al statului (1918-1922), principalul artizan al independenţei Poloniei. Pentru securitatea statului primejduit de Rusia sovietică a încheiat alianţe cu Ucraina. În 1926 a preluat puterea şi a guvernat autoritar.

58 **Otto, Rudolf** (1860-1937), filosof şi istoric german al religiilor, fenomenolog al sacrului.

59 **Vancea, Zeno** (1900-1990), compozitor şi muzicolog, profesor universitar la Târgu-Mureş, Timişoara şi Bucureşti. Creaţie modernă, cu sugestive filoane folclorice. Istoric al muzicii.

60 **Popescu, Stelian** (1874-1950), ziarist, proprietarul şi directorul „Universului", om politic liberal, deputat. Adversar al politicii lui Carol al II-lea şi al camarilei regale. Ministrul Justiţiei (decembrie 1921- mai 1922; iunie 1927-noiembrie 1928), preşedintele Ligii Antirevizioniste Române, constituită în decembrie 1933.

61 **Lévi-Strauss, Claude** (n. 1908), antropolog francez, profesor la Collège de France (la prima catedra de antropologie socială). Cu pregătire filosofică, urmată de o minuţioasă cercetare etnologică, cu o gândire teoretică şi practică modelată de structuralismul lingvistic şi de ştiinţa comunicării, a adus în antropologie o viziune şi o metodologie nouă.

62 **Condurachi, Emil** (1912-1987), istoric şi arheolog, profesor universitar la Bucureşti, istoric al antichităţii, specialist în istoria şi arheologia greco-romană a litoralului nord-vestic al Mării Negre. Studii în domeniul numismaticii antice şi bizantine. Academician.

63 **Drăgoi, Sabin** (1894-1968), compozitor şi folclorist, profesor universitar la Timişoara şi Bucureşti. Reprezentant al şcolii româneşti de muzică contemporană. Ca director al Institutului de Folclor din Bucureşti a stimulat culegerea ştiinţifică a folclorului muzical românesc. Membru corespondent al Academiei Române.

64 **Amzulescu, Alexandru I.** (n. 1921), folclorist, cercetător din 1950, apoi, şeful sectorului de literatură populară şi al sectorului de folclor (1971-1983) de la Institutul de Etnografie şi Folclor.

65 **Proca Ciortea, Vera** (n. 1915), coregraf şi coreolog, la Institutul de Folclor abordează cercetarea ştiinţifică a repertoriului coregrafic român.

66 **Ciortea, Tudor** (1903-1982), compozitor şi muzicolog, profesor universitar la Bucureşti. Muzică simfonică, de cameră, lieduri, balete.

67 **Giurchescu, Anca** (n. 1930), etnolog al dansului. Cercetătoare la Institutul de Etnografie şi Folclor din Bucureşti (1965-1979), din 1979 trăieşte în Danemarca. Prin cercetări de teren în peste 230 localităţi din România a

realizat cca 1500 de transcrieri, filme de dans şi obiceiuri. Studierea comparată a jocurilor populare româneşti în context european.

68 **Bucşan, Andrei** (1921-1995), istoric al artei, coregraf, cercetător al dansului popular românesc la Institutul de Etnografie şi Folclor din Bucureşti. Efectuează peste 200 de culegeri complete de repertoriu, transcrie şi notează cca. 3000 de dansuri.

69 Din 1990, Muzeul Ţăranului Român.

70 **„Scânteia".** Organ al C.C. al P.C.R. (21 septembrie 1944- 21 decembrie 1989).

71 **Papahagi, Tache** (1892-1977), lingvist şi folclorist român de origine aromână, profesor universitar la Bucureşti, autor de studii şi de culegeri de folclor, lucrări lexicografice, cercetări dialectologice.

72 **Stănescu, Nicu**, violonist şi dirijor, la începutul anilor '50 orchestra sa cânta în Parcul Vergiliu.

73 **Budişteanu, Ionel** (pseudonim al lui Nae Ion; 1919-1991), violonist şi dirijor, creator al stilului de concert în interpretarea orchestrei de muzică populară „Barbu Lăutaru". Repertoriu: romanţe, melodii lăutăreşti şi piese de café-concert. Turnee internaţionale.

74 **Luca, Fănică** (pseudonim al lui Ştefan Iordache; 1894-1968), naist de mare virtuozitate.

75 **Chiriac, Mircea** (n.1919), compozitor. Muzică simfonică, de cameră şi de film, teme şi motive folclorice.

76 **Roşianu, Mihail** (1900-1973), demnitar comunist, adjunct al ministrului Învăţământului Public (1948-1949), preşedinte al Comitetului pentru Aşezăminte Culturale (1950), ambasador în Bulgaria (1956-1961) şi Ungaria (1961-1966), preşedinte al ARLUS (1969).

77 **Rosetti, Alexandru** (1895-1990), lingvist şi filolog, profesor universitar la Bucureşti. A întemeiat Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale din Bucureşti (1961) şi a editat revista „Bulletin linguistique" (1933-1948). Specialist în istoria limbii. Cercetări asupra folclorului arhaic. Academician.

78 **Graur, Alexandru** (1900-1988), lingvist, profesor universitar la Bucureşti. Studii în domeniul lingvisticii, de fonetică, gramatică, onomastică. Lucrări de cultivare a limbii. Redactor responsabil al *Dicţionarului limbii române*, serie nouă. Academician.

79 **„Revista de etnografie şi folclor".** Publicaţie a Institutului de Etnologie şi Folclor. Apare la Bucureşti trimestrial (1956-1963), de 6 ori pe an (1964-1968), lunar (1968-1970), apoi trimestrial. Între 1956-1960 apare cu titlul „Revista de folclor".

80 **Coteanu, Ion** (1920-1997), lingvist, profesor universitar la Bucureşti. Studii în domeniul dialectologiei, lexicologiei, stilisticii, al teoriei limbii şi al limbii române contemporane. Membru fondator şi vicepreşedinte al Societăţii de Ştiinţe Filologice din România. Academician.

81 **Malinowski, Bronislaw** (1884-1942), etnolog şi antropolog englez de origine poloneză. A studiat comportamentul şi civilizaţia populaţiilor primitive din Melanezia şi a formulat teoria funcţionalismului.

82 ***Structuralism***: teorie lingvistică contemporană care susţine că limba este un sistem autonom ale cărei elemente constitutive alcătuiesc o structură unică şi unitară, funcţionând şi condiţionându-se reciproc, în virtutea relaţiilor directe sau mediate dintre ele. Teoria este promovată de trei şcoli lingvistice, printre care cea pragheză, „Cercul lingvistic de la Praga", reprezentat de S. N. Trubetzkoy şi R. Jakobson.

83 ***Funcţionalism***: principiu metodologic de analiză, constând în considerarea obiectului analizat un întreg şi în desfacerea lui în părţile sale componente, în evidenţierea legăturilor şi dependenţelor funcţionale între părţi, elemente, factori, variabile etc.

84 **Cassirer, Ernst** (1874-1945), filosof german, reprezentant al şcolii neokantiene de la Marburg. Profesor universitar la Hamburg, Oxford, Göteborg, Yale şi Columbia. Contribuţii la semiotică, filosofia culturii. Considerat precursor al structuralismului.

85 **Marr, Nikolai Iakovlevici** (1864-1934), lingvist rus, autor al unei teorii care postulează monogeneza limbajului (foarte criticată ulterior), şi care a aplicat, în mod inadecvat, marxismul la problemele lingvisticii.

86 **Leach, Edmund Roland** (1910-1989), antropolog britanic, s-a remarcat prin cercetări etnografice în Birmania şi Sri Lanka şi prin contribuţii la dezbaterile teoretice ale disciplinei. Critică înţelegerea funcţionalistă a sociologiei, etnocentrismul categoriilor analitice ale antropologilor şi preconizează folosirea unor simboluri şi modele formale. Dezvoltă un stil propriu de analiză structurală.

87 **Evans-Pritchard, Edward Evan** (1902-1973), specialist în populaţiile sud-sudaneze, teoretician al sistemelor puterii în societăţile nestatale, inventator al unui model de analiză comparativă care asociază teoria grupurilor teritoriale, considerat fondatorul antropologiei structurale britanice.

88 **Boas, Franz** (1858-1942), etnolog german, stabilit în SUA, profesor de antropologie între 1899-1937, timp în care a format întreaga etnologie americană, ai cărei iluştri reprezentanţi au fost elevii săi. Editor la numeroase lucrări, animator al unor proiecte colective, opera sa acoperă toate domeniile antropologiei.

89 ***Semiotica***: ştiinţa studierii semnelor, ale cărei principii au fost formulate de Ch. Peirce şi dezvoltate de Ch. W. Morris (1938), apoi de F. de Saussure, formaliştii ruşi, T. Seboek (în SUA) şi U. Eco (în Italia).

90 **Dilthey, Wilhelm** (1833-1911), filosof german, autor al unei *Introduceri în ştiinţele umane* (1883). A urmărit extinderea *Criticii* lui Kant la domeniul ştiinţelor omului. A deschis o cale valorificată ulterior de sociologie şi de psihologia socială.

91 **Peirce, Charles Sanders** (1839-1914), filosof, logician şi matematician american, unul dintre întemeietorii pragmatismului. Contribuţii în logica simbolică şi în semiotică (*Semnificaţie şi acţiune*).

92 **Kligman, Gail**, antropolog, profesor în cadrul Departamentului de Sociologie la University of California, Los Angeles. A efectuat repetate stagii de documentare şi cercetare în anii '70-'80 în Maramureş. Autoarea volumelor *Căluş: Symbolic Transformation in Romanian Ritual* (Chicago, 1981), *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceauşescu's Romania* (University of California Press, 1988), *Nunta mortului. Ritual, poetică şi cultură populară în Transilvania* (Polirom, Iaşi, 1998).

93 **Karnoouh, Claude**, etnosociolog, expert al Centrului Naţional de Cercetări Sociale INALCO din Paris, din 1991 un semestru pe an profesor invitat la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj, departamentul de filosofie. Din 1973 a făcut cercetări în Maramureş (satul Breb). Între 1982-1989 a fost expulzat din România.

94 **Silviu, Angelescu,** (n. 1945), folclorist, etnolog şi teoretician al literaturii, profesor universitar la Bucureşti, cercetări privind structura legendelor populare şi a literaturii orale.

95 **Drogeanu, Paul P.** (n. 1948), etnolog, cercetător la Institutul de Etnografie şi Folclor din 1973. Preocupat de problemele sărbătorescului, festivului.

96 **Nicolau, Irina** (1946-2002), etnolog, muzeolog, publicist, director de programe etnologice la Muzeul Ţăranului Român, membră a Societăţii de Antropologie Culturală Română, coordonatoare a grupului de acţiune culturală Furnica.

97 **Golopenţia, Sanda** (n. 1940), licenţiată în filologie şi doctor în lingvistică la Universitatea din Bucureşti. Cercetător ştiinţific la Institutul de Lingvistică, apoi la Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. În prezent este profesor la Universitatea Brown, Providence, Rhode Island din SUA. A publicat studii şi lucrări de lingvistică şi semiotică, precum şi lucrări ale părinţilor ei, Anton Golopenţia şi Ştefania Cristescu-Golopenţia.

98 **Eretescu, Constantin** (n. 1937), licenţiat şi doctor în filologie al Universităţii din Bucureşti, cercetător ştiinţific la Institutul de Etnologie şi Folclor din Bucureşti (1964-1979). În 1980 se stabileşte în SUA şi predă antropologie culturală la Colegiul Rhode Island School of Design din Providence.

99 **Martin, Mircea** (n. 1940), critic literar, editor, profesor universitar la Bucureşti.

100 **Biji, Mircea Dragoş** (1913-1992), statistician, profesor universitar la Bucureşti. Director general la Direcţia Generală de Statistică (1962-1965). Membru corespondent al Academiei Române.

101 **Beniuc, Mihai** (1907-1988), scriitor şi psiholog, profesor universitar la Bucureşti. Secretar, prim-secretar şi preşedinte al Uniunii Scriitorilor (1949-1965).

102 **Tiso, Jozef** (1887-1947), om politic slovac. Lider al fasciştilor slovaci. Preşedinte al „Republicii Slovacia“ (1939-1945). Condamnat la moarte pentru înaltă trădare şi executat.

103 **Taloş, Ion** (n. 1934), doctor în ştiinţe filologice, specializat în literaturi populare romanice. A condus sectorul de folclor al Centrului de Ştiinţe Sociale Cluj. Din 1986 predă la Köln, unde în 1993 obţine titlul de doctor docent.

104 **Creţu, Vasile Tudor** (1938-1989), secretarul ştiinţific al cercului ştiinţific de folclor al Universităţii din Timişoara (din 1977), studiază ethosul folcloric, în sens antropologic şi etnologic. A realizat mai multe filme etnologice, însoţite de comentarii ştiinţifice, despre obiceiuri şi practici ceremoniale din jud. Caraş-Severin, Timiş şi Arad.

105 **Coman, Mihai** (n. 1953), antropolog, publicist, profesor universitar la Bucureşti, primul decan al Facultăţii de Jurnalism şi Ştiinţele Comunicării (1990). Cercetări în domeniul mitologiei, studiilor culturale şi antropologiei comunicării. Ţine prelegeri la universităţi din Canada, SUA şi Germania.

106 **Evseev, Ivan** (n. 1937), lingvist, filolog, semiotician, profesor la catedra de limbi slave a Universităţii din Timişoara.

107 **Olteanu, A. Gh.** (n.1939), profesor la Bucureşti, doctor în ştiinţe filologice cu o teză despre retorica liricii orale româneşti, sub conducerea lui Mihai Pop.

108 **Popescu, Alexandru** (n. 1942), etnolog, cercetător la Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice din Bucureşti (1966-1990), ulterior a trecut la Ministerul Afacerilor Externe. Doctor în etnografie al Universităţii din Bonn. Cercetează obiceiurile de muncă în cadrul vieţii comunitare.

109 **Van Gennep, Arnold** (1873-1957), etnolog francez de origine olandeză. În cartea sa *Les rites de passage* (1909) defineşte noţiunea de „rit de trecere“, importantă pentru studierea funcţionării societăţilor umane şi care a pătruns definitiv în vocabularul şi uzul etnologilor. Prin scrierile sale axate pe problematica etnografiei şi folclorului francez face joncţiunea dintre lucrările folcloriştilor secolului XIX şi etnologia modernă a Franţei.

110 Este vorba de cercul de etnologie format la începutul anilor ’80 din tineri licenţiaţi repartizaţi la Miercurea-Ciuc, care au întemeiat Grupul de Antropologie Comunicaţională (GAC), care din 1990 funcţionează sub numele de Centrul de Cercetări Regionale şi Antropologice.

111 **Curtius, Hans Robert** (1886-1956), istoric al literaturii şi eseist german, specialist al literaturii franceze şi latine medievale. Cartea sa despre literatura europeană şi Evul Mediu latin a exercitat o importantă influenţă asupra cercetătorilor domeniului.

Gheorghe Vlădescu-Răcoasa*

„Gusti, ce-ai făcut! Tu faci minuni, măi!“

În anii ’80 părea de necrezut să mai am posibilitatea de a-l întâlni pe primul asistent al lui Dimitrie Gusti, pe Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, cu doar 5 ani mai tânăr decât magistrul său. În anii ’60 mai auzisem de unele luări de poziţie ale sale, dar după aceea s-a retras treptat. A părăsit în 1974 şi Biblioteca Academiei, unde fusese director adjunct, după moartea suspectă a studentului său Miron Constantinescu, despre care spunea că „nebunul de Ceauşescu l-a omorât“. Trăia într-o izolare completă. Avea 100 de ani când, cu ajutorul fiului său, arhitectul Iustin Vlădescu-Răcoasa l-am vizitat. Deşi nu speram în realizarea unui interviu, pentru orice eventualitate mi-am luat magnetofonul cu mine. La începutul discuţiei mi-a povestit că fostul său student, Ioan Matei[1], influent sociolog în anii ’60-’70, a fost şeful gărzii de la închisoarea Văcăreşti, unde a fost închis în 1943 pentru activitate subversivă, când martor al apărării a fost chiar Dimitrie Gusti. Pe urmă s-a amuzat povestind, că în 1945 a aflat din ziar că fusese numit ministrul naţionalităţilor în guvernul Groza. Am dat drumul la magnetofon, fiindcă am crezut – şi cred şi acum –

---

* **Vlădescu-Răcoasa, Gheorghe** (1885-1989), sociolog, economist şi om politic. Asistent al profesorului Dimitrie Gusti începând din 1920, participant la primele cercetări monografice. Reprezentant al României la Biroul Internaţional al Muncii de la Geneva. După război, ministru al naţionalităţilor în guvernul Groza, ambasador al României în U.R.S.S., profesor. Bogată activitate publicistică, începută în 1922. Din însărcinarea profesorului Gusti reprezintă mişcarea sociologică românească la manifestările ştiinţifice internaţionale (Congresul Internaţional de Sociologie de la Geneva – 1933, Bruxelles – 1935), desemnat vicepreşedintele Congresului de la Bucureşti, care urma să aibă loc în vara lui 1939.

că în ciuda vârstei profesorului, care şi-a pus amprenta pe modul său de a povesti, relatarea completează informaţiile privind mediul în care a evoluat Şcoala gustiană.

*

(...)

– Domn' profesor, eu zic să luăm totuşi cronologic lucrurile. Aţi optat pentru facultatea de filosofie sau ce aţi urmat după bacalaureat? La ce facultate v-aţi înscris?

– La Facultatea de Filosofie de la Bucureşti. Aici am activat tocmai pentru a-mi da, a face doctoratul. Când să dau doctoratul – aici doctoratul l-am dat cu Rădulescu-Motru şi nu ştiu mai cine. Şi în acelaşi an Gusti a fost mutat de la Iaşi la Bucureşti, profesor de sociologie. Şi atunci Rădulescu-Motru m-a predat lui, zice, uite, dragă, îţi dau unul, dar să ştii că-i marxist. Zice, are teza lui concepţii marxiste şi nu ştiu mai ce. Ei, Gusti, dragă, a fost de o obiectivitate extraordinară, şi zice, „Da, asta îmi trebuia şi mie, cineva care să mă urmărească, şi să-mi spună dacă fac prostii, fac greşeli sau nu fac." Dragă, şi imediat Gusti m-a făcut asistent, eu eram însă şi gazetar.

– Da? La ce revistă?

– Eu am fost... Întâi am fost la o serie de gazete mărunte, aşa, dar am fost prima dată mai important, aş zice, secretarul ziarului lui Iorga[2]. Iorga m-a luat ca secretar, şi pe urmă mă duceam regulat la Vălenii de Munte. De la liceu, când eram în liceu, eu aveam legături cu Iorga. Dar Iorga pe vremea aceea era în legătură cu Cuza[3]. Cuza însă, cu năzdrăvăniile lui antisemite şi... a mers prea departe, şi Iorga n-a putut să tolereze lucrul ăsta. Şi pe urmă eu am rămas ataşat de Iorga. Pe urmă m-am dus la Vălenii, l-am urmărit pe Iorga la Vălenii, acolo. Acolo am făcut şi teatru, mă, am jucat într-o serie de piese şi nu ştiu mai ce... /*râde*/ Lordul, din nu ştiu cum îi mai spune... Şi m-am împrietenit cu familia lui Iorga, şi eram ca omul lor de casă. Pe urmă chiar m-am instalat la o rudă a lor, pe strada Frumoasă, unde copiii erau mici, amândoi, şi fata, şi băiatul. Ştii, pe strada Frumoasă. Ce vrei, am dus o bătălie a vieţii, dragă, în care nu mi-a ieşit din minte niciodată scopul mare: a servi poporul, a servi naţia, a servi demnitatea umană. Că noi am fost, dragă, un neam de robi. Eu asta n-aş ascunde-o de nimeni, ce vrei: robi la turci, robi la unguri,

robi la ruşi, robi la toate cele... Unde n-am fost? Şi de aceea, eu m-am născut oareşicum la mine acasă. Eu, ştii de ce? Eu ţin la mine tabloul acesta cu răscoala din 1907. Vezi? Este de... cum îi spune?

Fiul:

– Honoriu Creţulescu.

– Honoriu Creţulescu, care era preşedintele Artei... Meseriei...

Fiul:

– Muzeului de Belearte.

– Muzeului de Belearte de la Iaşi. Că ăsta e dublu, nu? La aeroportul nostru. Asta e dublată, că i-a cerut s-o dea, şi el n-a vrut – eu n-am vrut să i-o dau. El a vrut s-o ia pe asta, şi s-o dea acolo. Am zis, fă alta nouă şi dă-le-o lor. Şi le-a făcut-o, una dublă decât peretele ăsta, care când te duci la Constanţa o poţi vedea acolo la aeroportul...

Fiul:

– Kogălniceanu.

– Da, da. Ei, şi în felul ăsta noi am dus, dragă, o bătălie cinstită pentru demnitatea ţării, pentru libertatea oamenilor. Dar spune, cum? Aşteaptă-l, domnule, să spună cuvântul lui întâi, şi pe urmă să-l condamni. Dacă-l condamni înainte, degeaba îţi răceşti gura. Hai, lasă, eşti un antisemit sau eşti un anti nu ştiu mai ce, liberal sau cum se zicea pe vremea aceea, ştii. Nu! Eu n-am înghiţit lucrurile astea niciodată şi, de aceea, în anii aceia, mai târziu, eu am organizat Uniunea Patrioţilor. Am întâlnit studenţii, am făcut un comitet nu ştiu mai ce, am adunat pe ţărănişti, pe liberali şi pe toţi ăilalţi şi le-am zis: „Mă, trebuie să intrăm împreună! Nu putem înfrunta aşa toate necazurile ţării ăsteia decât dacă noi mergem împreună!“ Şi de aici s-a născut Uniunea Patrioţilor. S-au înscris profesorii cei mai importanţi, şi Rosetti a fost acolo, şi Gusti...

Fiul:

– Stoilow[4], Hortolomei[5]...

– Da.

– Dar înainte de Uniunea Patrioţilor aţi înfiinţat o Asociaţie pentru Naţiunile Unite.

– Bine, a fost activitate paralelă, aş zice, nu-i aşa. Eu am început să mă interesez de chestiile internaţionale, şi aici am făcut Asociaţia Studenţilor Români pentru Naţiunile Unite. Ei, şi de aici am căpătat oarecare legături cu guvernele, şi ăştia ascultau şi cuvântul meu câteodată. Puteam să trimitem şi noi vreo cinci băieţi, zece băieţi acolo, să participe la alea de vară, Cursurile de Vară de la Geneva.

– *Ce fel de cursuri erau acolo?*

– Erau nişte cursuri ţinute de unul, cum îi spune, un englez. Organizase un englez...

– *Pe ce temă?*

– Tema... Tocmai. Tema: Societatea Naţiunilor. Apărarea principiilor societăţii, de înţelegerea între popoare, şi nu ştiu mai ce, cum s-a înfiinţat la început Societatea Naţiunilor. Şi pentru asta trebuia în acest sens educat tineretul. Şi din fiecare ţară se trimiteau cum s-ar zice acum, ştii, şi se zicea şi pe vremea aia – bursieri. Or eu am avut iniţiativa şi am organizat asta în ţara românească. Şi atunci acolo a fost şi băiatul lui Duca[6], George Duca[7], a fost printre primii care i-am trimis acolo la Geneva.

Fiul:

– *A murit recent.*

– A murit recent, da? Că Duca se despărţise de nevastă, şi nevasta plecase în Elveţia, şi acolo în Elveţia s-a măritat cu un doctor. Şi eu care am fost acolo, am cunoscut pe doctorul ăla, şi de aici o prietenie. Şi l-am chemat pe el, pe Georgică, care pe urmă a fost ministru în Suedia, după cum ţi-aduci aminte. Deci a murit săracul? I-am câştigat pe băieţii politicienilor mari. „Vrei să te duci la Geneva? Adresează-te lui Răcoasa!" Şi eu? Cum nu, eram foarte bucuros, şi noi nu contribuiam cu o mare sumă, nu-i aşa, numai ce făceam colectă. Dar ne susţineau de acolo vreo câţiva „english"-i, ştii, cum îi spunea lui ăla unde m-am dus şi eu la el... Că eu pe urmă am făcut studii şi la Londra, dragă. Ei, şi acolo eu am cunoscut o sumedenie de cetăţeni, care avuseseră legături cu mine. Era Oprescu, care era secretarul societăţii... Cum se cheamă aia?... a Naţiunilor Unite pentru Cultură şi nu ştiu mai ce... Educaţie şi Cultură, Oprescu.

– *George Oprescu?*

– George Oprescu. Care a fost unul din bursierii noştri. Îl ştii?

– *Cum să nu, istoric al artei, unul din cei mari.*

– Da, da, da.

– *Dar vreau să vă întreb, când a venit Dimitrie Gusti de la Iaşi la Bucureşti, şi aţi devenit asistentul lui la recomandarea lui Rădulescu-Motru...*

– Rădulescu-Motru, da.

– *Cum a fost conlucrarea, cum aţi împărţit munca, adică mă interesează cum se putea lucra cu Gusti.*

– A, cu Gusti se putea lucra admirabil, dragă, fiindcă Gusti îţi lăsa toată libertatea. Eu am propus întâi, hai să cunoască băieţii ăştia care ne

vin, ce este sociologia, care sunt domeniile de care se ocupă, cu ce am putea noi contribui şi, cum, mai ales, am putea folosi noi această ştiinţă pentru interesele noastre naţionale. Domnule, şi Gusti a fost extraordinar de impresionat de atitudinea asta a mea, de a mă interesa de dezvoltarea societăţii, şi atunci m-a lăsat să fac un seminar propriu. Şi am făcut un seminar de educaţie de asta, de cercetare a realităţii sociale.

– *După ce model v-aţi ghidat? Adică, totuşi, în istoria sociologiei aveaţi predecesori.*

– Da, da. Păi au fost în Franţa, câteva încercări şi în Italia. Au fost şi acolo, tot aşa, să facă şi ei cercetări rurale. Să vadă care e viaţa rurală. S-o cunoaştem, nu să vorbim aşa după ce avem noi impresie. Nu! Să cunoaştem cum e realitatea. Şi să ne concentrăm la asta. Că eu eram de la Răcoasa, şi ştiam mizeria în care trăiesc ţăranii şi astea. Că de aia eu am fost un revoltat de la început, şi la început, când am făcut liceul – eu am făcut liceul la Bârlad. Şi acolo, nu-i aşa, am cunoscut mai ales influenţa lui Iorga, dar care era amestecată cu influenţa lui Cuza. Cuza şi Iorga au mers la început împreună, până când pe el l-a scos, pe Iorga, din sărite Cuza cu prostiile lui, cu exagerările. Şi a spus, na, nici evreu, nici turc, nici ungur, nici ăsta, nu este ceva care este duşmanul nostru natural şi nu ştiu ce. Sunt nişte organizaţii care, ştii, s-au dezvoltat pe sentimentele lor şi pe interesele lor, mai ales. Şi atunci eu am făcut la liceul din Bârlad Asociaţia elevilor pentru venerarea /*râde*/... Venerarea – ziceam noi – a popoarelor, a ţăranilor şi a nu ştiu mai ce întâi. Şi era acolo un căpitan, Pamfilie, care scotea el o revistă, îmi aduc aminte. Şi odată văd că vine la mine căpitanul ăla: „Domnule elev, eu aş vrea să am colaborarea dumitale, nu ştiu ce, că văd că scrii." Eu scriam lucruri de la Răcoasa, cum se cântă de anul nou, cum se face cutare... Zice: „Nu, dă-ne şi ceva mai serios, mai substanţial." „Bine, zic, dar aia e de ordin politic." Zice: „Eu nu mă tem, nu mă tem." Ei pe urmă a fost unu' Stroescu, care a făcut şi cele mai mari acţiuni de cultură, şi a ajutat mult, mai ales liceul, şi a ajutat mai mult tinerimea.

– *La Bârlad?*

– La Bârlad. Eu am făcut liceul la Bârlad, tot. Dar l-am făcut în jumătate de timp. În loc să fac patru ani, am făcut doi. Când am făcut clasa a cincea, am dat-o şi pe a şasea, şi într-a şaptea am dat şi pe a opta.

– *Dar războiul nu v-a prins, primul război nu v-a prins...*

– Ba da. Cum! Păi am fost prizonier la primul război, şi m-am întors tocmai în 1918. Eram student la Iaşi, la Drept atunci, aşa că mă împrietenisem şi cu profesorii de la Drept. Mie-mi plăcea să discut cu ei, şi ei, bineînţeles, se uitau la un animal de ăsta care se ridică, să zică, ce tot gândeşte ăsta, ce tot boscorodeşte...

– *Acolo, nu l-aţi cunoscut, la Iaşi, pe Gusti?*

– Pe Gusti? La Iaşi, nu. Nu l-am cunoscut, fiindcă nu ştiu dacă exista chiar catedră de sociologie.

– *Din 1910 avea deja curs.*

– Din '10? Ei, atunci nu l-am cunoscut. Eu nu am avut de-a face decât numai cu ăia de la Drept, ştii, fiindcă acolo făceam eu practica, acolo îmi făceam studiile…

– *Şi în război unde aţi căzut prizonier?*

– În Germania... În Germania am făcut prizonieratul, am fost tălmaciul lagărului, nu ştiu mai ce etc. Pe urmă, când ne-am întors în ţară, nu-i aşa, pe urmă eu am plecat de la Iaşi. Am dat la Iaşi Dreptul, şi pe urmă am plecat la Bucureşti. Simţeam eu că trebuie să am câmp de zburat. /râde/ Şi în felul ăsta m-am trezit aici. Şi aici tot aşa, prin diverse împrejurări... Mă împrietenisem cu Bagdasar încă de la Bârlad, cu familia Bagdasar, mai întâi cu doctorul, care era renumit şi pe vremea aceea, şi mai ales după ce a fost în America şi nu ştiu mai ce, şi pe urmă Nicolae Bagdasar[8], filosoful, cu care am fost coleg de bancă la Bârlad. La liceu, la Bârlad, nu-i aşa. Şi ne-am întâlnit aici, şi aici am început să dezvoltăm toată activitatea. Eu începusem să intru în presă, ştii, şi am participat la o... ca informator, nu ştiu cum se mai spune acuma...

– *Alături de activitatea de la catedră, pe lângă Gusti, aţi avut suficient timp şi pentru presă, şi pentru activitate politică, de toate?*

– Da. Da, da. Aveam, fiindcă pe ei îi interesa şi partea asta.... Sincer, am dus bătălia acolo... Aparatul merge?

– *Merge, merge... Domnule profesor, această activitate de la Seminar, înainte de ieşirea pe teren, înainte de 1925, prefigura deja ceea ce urma cu cercetările pe teren, se discuta despre aceasta cu profesorul Gusti?*

– Păi asta a fost! Gusti, când eu i-am sugerat de altfel chestiile astea.... eu i-am sugerat profesorului Gusti o cercetare pe teren sociologică, cu orientarea justă, de a observa faptele, de a studia consecinţele lor, legăturile care există în foarte multe sate – asta ar fi extraordinar de interesant. Şi atunci Gusti a făcut ochii mari aşa, şi a zis: „Da! Ia, ocupă-te

tu, fă la seminar!“ Şi am făcut la seminar, doi ani de zile, dragă, am pregătit terenul, cum se face o cercetare la sate, cum trebuie făcut.

– *Gusti pe vremea aceea ce preda, ce curs avea?*

– Sociologia.

– *Istoria sociologiei sau doctrine sau cum?*

– Sociologia, aşa se numea. Erau şi doctrine, şi istorie, şi toate astea la un loc. Dar catedra era de sociologie. Şi el m-a luat din momentul în care am venit la recomandarea lui Motru de altfel, la care eu îmi dădusem licenţa cu un subiect marxist. Şi Motru a rămas impresionat. Era conservator, îţi aduci aminte... Dar n-a avut ce spune... Bravo! Când vine Gusti, pe cine recomandă el? Zice, uite este un băiat care simpatizează cu asta, e pasionat de chestia asta… Şi atunci Gusti m-a luat de asistent de la început, dragă, de cum am venit la Bucureşti. Şi mi-a dat să fac un seminar al meu, în care să discut chestiile astea. Şi le-am discutat timp de vreo doi ani de zile.

– *Din aceste seminarii aţi scris ceva pe vremea respectivă?*

– Am scris, am publicat de devreme, dar aici era, că noi nu căutam să ne facem reclamă şi lucruri de astea. Dar am mai scris, am făcut întrunirea, nu ştiu mai ce, a studenţilor pentru studierea unei campanii săteşti, de culegere de informaţii, şi aşa mai departe. Erau nişte ştiri nevinovate, cum am spune.

– *Unde? În ce revistă? Ce, unde?*

– În „Dimineaţa“ şi „Adevărul“. Şi-n „Universul“[9]şi-n „Neamul Românesc“ mai ales. Şi atunci, la un moment dat, Iorga m-a rugat să iau secretariatul ziarului „Neamul Românesc“. Când a văzut că eu mă interesez de o serie de lucruri de astea, a zis: „Răcoasa, eşti luni? Uite, pleacă Ciceanu“ – a fost unul Ciceanu, care a fost înaintea mea, era din Gorj, de la Craiova. Şi m-a luat secretarul de redacţie al ziarului „Neamul Românesc“. Şi am activat alături de Iorga, dragă, doi ani de zile, şi m-am împrietenit cu familia lor şi nu ştiu mai ce. Şi am făcut şi teatru la Vălenii de Munte! /*râde*/

– *Da. A cui a fost ideea, să se aleagă tocmai la Goicea Mare?*

– La Goicea Mare a fost ideea, că s-a oferit băiatul popii de acolo, care era student al nostru, Popescu, Popescu-Goicea. El s-a oferit şi lui Gusti: „Uite, l-am convins şi pe tata, şi vă primim acolo noi”. Noi făcusem planul, lui Gusti îi era frică să nu-l mănânce păduchii la ţară, nu ştiu mai ce...

– *Da?*

– A, ce-a fost! O săptămână ne-am luptat cu el, las-că nu-i chiar aşa! Mergem la popă, la cutare şi la cutare. Şi ne-am dus la Goicea datorită băiatului popii, Popescu-Goicea.

– *Şi ce s-a întâmplat cu băiatul ăsta? A mai făcut sociologie?*

– Săracul... a tot umblat, l-a sucit, a fost director nu ştiu pe unde, la nu ştiu ce întreprindere la ei, acolo în Oltenia şi...

– *Dar nu s-a mai ocupat de ştiinţă?*

– Nu, nu s-a mai ocupat... De ştiinţă? Nu, dar ne era ataşat nouă, şi totdeauna spunea că dacă avem nevoie şi nu ştiu mai ce. Şi atunci ne-am dus la Goicea, în sat la popă. Tat'su era popă.

– *Dar nu aţi stat toţi acolo, că aţi fost acolo mai mulţi...*

– Nu, numai Gusti a stat la popă, şi noi eram răspândiţi în diferite case din sat, nu-i aşa, unde... Păi nu eram decât vreo şapte, dragă, opt, studenţi de la Bucureşti care participau acolo, şi care aveau un domeniu precis de cercetare. De pildă: economic, viaţă familială, nu ştiu mai ce etc. ca să dăm un exemplu din descrierea noastră, un exemplu de felul cum trăiesc oamenii ăia de acolo, care sunt lipsurile şi care sunt posibilităţile de... aşa. A fost un plan aşa, ce vrei să spui, ambiţios…

– *Bine, dumneavoastră aţi fost copil de la ţară, deci pentru dumneavoastră nu a fost o surpriză ce aţi văzut, dar Gusti era orăşean...*

– Gusti a fost... A înţeles problema, şi a spus că problema ţărănească în ţara românească nu se poate rezolva decât dacă se cunoaşte realitatea precis. A bate câmpii aşa – aşa spunea – a, nu, să dea boierul de acolo trei hectare la ăştia săraci, să împartă între ei, făceau milostenie... Noi am spus: Nu! Lăsaţi-o cu milostenia, domnule! În ţara asta nu se poate organiza şi orienta raţional, cu un plan mai precis! Suntem cei mai puternici, dar să vedem cum ieşim... Şi atunci era multă mizerie, dragă, şi-n România, de-abia îţi procurai anumite lucruri. Şi Gusti, îi era frică, că-l mănâncă păduchii acolo la ţară, şi i-am garantat că nu, şi atunci a zis: „Merg!" Şi a mers. Am stat două săptămâni, măi...

– *Cinci zile a fost la Goicea Mare.*

– Cinci zile... cinci zile solemne, dar a fost înainte o pregătire, ştii, unde am mers trei-patru cetăţeni...

– *Da?*

– Şi după aia am continuat să strângem rezultatele.

– *Deci nu cinci zile au fost în total?*

– Cinci zile... Nu. Nu, au fost şapte zile în total, nu cinci, şapte au fost, şapte zile au fost, o săptămână întreagă, dar a fost pe urmă completarea prin coordonarea pe urmă a însemnărilor noastre, ce am cules acolo, care e rezultatul, ce putem publica, ce merită să fie publicat? Dar Gusti a fost înţelegător. Ne-a lăsat libertatea. Făceam noi şi năzdrăvănii: noi vrem să ştim de ce ţăranii ăştia mor de foame, de ce ăia suferă aşa şi aşa... Şi vrem să ştim cauzele... Pe Gusti îl jena puţin lucrul ăsta, că devenea politic. Şi atunci el ne-a spus: „Voi continuaţi, şi coordonăm la urmă", şi pe urmă am publicat noi asta... Şi după aia am mers la... unde am fost în al doilea...

– *Ruşeţu.*

– Ruşeţu... Ştii unde e Ruşeţul? În Brăila. Şi era un domeniu al Coroanei. Şi satul ăla de acolo, Ruşeţu, săracul, juca ca un rob pentru Coroană. Ei, şi acolo am dezvoltat noi o activitate politică mai dârză, /*râde*/ adică revoluţionară, ce vrei dumneata... A fost însă directorul, administratorul de acolo foarte înţelegător. Ne-a primit. Şi când am organizat eu primirea lui Gusti. A venit Gusti acolo, să vadă ce ispravă am făcut noi, că noi eram un grup de studenţi care am fost trimişi acolo să cercetăm viaţa economică, viaţa administrativă, viaţa cutare, cum se desfăşurau acolo lucrurile, şi care este rolul... Ei n-a mers în felul ăsta, dragă, noi am reuşit să facem de-acolo, de la Ruşeţu ăsta, nu-i aşa, să facem o campanie extraordinară. Şi pe urmă ne-am dus tocmai în Deltă, şi acolo am terminat noi, în Deltă... Şi eu, că pe urmă în anul ăla, în '27, eu am plecat în străinătate. M-am dus pe urmă, şi am făcut doctoratul la Geneva.

– *Şi atunci, în paralel, aţi lucrat şi la Organizaţia Generală a Muncii? Sau cum a fost asta, n-am înţeles.*

– Nu, eu am plecat la Geneva... Eu eram, când am fost aici la Universitate, organizasem Asociaţia Tineretului, a Studenţilor pentru Societatea Naţiunilor. Şi eu căpătasem un anumit credit şi la oamenii politici. Şi atunci când eu plecam – am fost vreo trei ani în şir – când mă duceam cu un grup de studenţi la Geneva, şi ascultam cursurile de vară de acolo pentru Societatea Naţiunilor.

– *În ce an? 27-'28, nu?*

– Da, cam aşa. Şi, la un moment dat, vine băiatul lui Duca, şi spune: „Domnule Răcoasa, aş vrea să merg şi eu." „Cum mă, taică-tău nu te poate trimite fără nu ştiu ce... Partidul Liberal şi nu ştiu mai ce?" etc.

Zice: „Nu vreau să-i mai cer, m-am ambiţionat şi eu, zice, nu vreau să mai cer, dar dacă mă ajutaţi...“ L-am înscris imediat, şi am mers acolo. Ce se întâmplase? Duca se despărţise de nevastă-sa, nevastă-sa a plecat şi din ţară, şi s-a căsătorit la Geneva cu un medic. Şi băiatul acum era, săracul, timorat de acasă, ce vrei, merge acolo, stă aici, şi în fine vine la mine, şi-mi spune povestea. Spune, o am pe mama acolo, e doctorul cutare de la Geneva şi nu ştiu mai ce... Şi atunci l-am înscris pe listă imediat, în delegaţia studenţilor pentru Societatea Naţiunilor la Geneva. Ei, şi ne-am împrietenit pe urmă. Dar pe urmă i-a plăcut şi lui Duca chiar /*râde*/ „Ce bine, m-ai uşurat de o povară“, zice. Eu am ţinut mereu contact, dragă, cu viaţa publică şi viaţa politică chiar a ţării ăsteia. Eu am fost în acelaşi timp membru al Societăţii – hai să-i zicem aşa, dar nu mai era Societate, era Asociaţie – Balcanice. Şi am lucrat cu bătrânul Cicio-Pop[10] şi cu ceilalţi. Am făcut secţia românească, şi a durat una până acuma... anul trecut, cu doctorul Popescu-Buzău[11]. Şi m-am întins şi aici.

– *La Geneva când v-aţi dat doctoratul?*

– Nu, eu n-am dat doctoratul la Geneva propriu-zis. Am făcut doctoratul, după ce am publicat lucrurile astea la congresul din 1937. Eu am fost propus, după ce a publicat Duprat[12], care era profesorul respectiv, a publicat articolul ăsta al meu despre sociologia românească – a publicat-o în revista asta internaţională de sociologie –, nu-i aşa, eu am fost invitat acolo, iar Gusti a fost numit patronul, directorul, dracu' se zice... al participării României la Expoziţia Internaţională…

– *Comisarul.*

– Comisarul, Comisarul Naţional... Ei, şi acolo am făcut legături şi mai strânse cu toţi, nu ştiu ce. Şi la Congresul de Sociologie care a avut loc, eu am fost membru proclamat imediat, şi Gusti preşedintele viitorului Congres de Sociologie, care trebuia să se ţină la Bucureşti.

– *Da. Care nu s-a mai ţinut.*

– Păi nu s-a mai ţinut, pentru că s-a dărâmat şandramaua... Şi Institutul lor Francez a fost dărâmat, din ambiţia italienilor. Că vroiau ei să aibă conducerea, şi atunci şi Institutul Internaţional de Sociologie s-a dizolvat.

– *A început războiul.*

– Era şi cauza...

– *La italieni care au fost sociologii mai importanţi pe vremea aceea? Paretto*[13] *nu mai era de mult...*

– Nu, erau vreo doi care aşa, săracii, mai… după cum îmi aduc aminte.

– *Corrado Gini*[14] *sau cine?*

– Da, da. A fost Gini.

– *Dar Paretto murise de mult.*

– Da. da. Murise cu un an înainte... Cu un an înainte de congresul de la Paris.

– *Da. Mă întorc puţin la Goicea Mare. De la Goicea Mare aţi revenit prin aprilie sau în mai, în orice caz în primăvara, deci înainte de sesiunea de examene...*

– Era de Paşti, în legătură cu vacanţa de Paşti. Şi după aia, noi am plecat. S-a luat vacanţa de Paşti, noi ne-am dus acolo, şi am stat două săptămâni la Goicea. Şi rezultatele au fost formidabile, fiindcă a fost mai mult efectul, şi în fine, reclama. Eu, cum eram colaborator la diferite ziare, şi la „Neamul Românesc", şi la „Dimineaţa" şi „Adevărul", şi la „Universul", datorită faptului că fata lui ăsta...

– *A lui Popescu?*

– Da, da, a lui Popescu, că era studenta mea... /*râde*/ Şi atunci: „Vreau să văd ce-i pe aici, domn' profesor, uite că mă duc la tata să..." „Du-te, mă fato şi spune-le, să publice şi «Universul», fire-ar al-dracului..." Că atunci eu am făcut şi o altă năzdrăvănie. Ei scoteau o revistă a tineretului. Dar o făceau antisemită, în fine, naţionalistă exagerată. Şi atunci am scos eu „Gazeta copiilor"[15] timp de doi ani de zile, o gazetă a copiilor. Eu am fost pe urmă la „Curierul Artelor"[16], cu Movilă, săracul, bătrânul...

– *La Goicea Mare au participat oameni mai pregătiţi, de exemplu, a fost medicul Mitu Georgescu, nu?*

– Da, da, da. El ne-a ajutat mult acolo în organizarea şi în desfăşurarea activităţii de acolo. Da. Da.

– *Cine a mai fost foarte activ, care promitea la Goicea Mare? Nu vă aduceţi aminte?*

– Ba da. A fost Stahl...

– *El a venit la Ruşeţu, la Goicea Mare n-a fost.*

– Nu, n-a fost. A fost la Ruşeţu. Exact. Acolo nu ştiu cine a mai fost. Nu, că eram vreo şase, şapte.

– *Da, puţini au fost. După Goicea Mare eraţi ferm convins, adică v-aţi convins că trebuie continuată treaba asta cu ieşirile?*

– Dragul meu, dacă... Nu vreau să exagerez, mă jenez, dar ştii cum am fost îmbrăţişaţi? Toţi profesorii universităţii: „Gusti, ce-ai făcut!

Tu faci minuni, măi! Răstorni politica ţării, măi! Şi mai vrei să-i aduci pe ţărănişti la putere...“ şi nu ştiu mai ce ziceau. Şi începuse un fel de campanie în contra lui Gusti. Ei, dar noi aveam la îndemână Institutul Social Român, cu publicaţiile lui, aveam şi sprijinul partidelor în acelaşi timp, nu-i aşa, că ăstora le convenea, că Gusti făcea un fel de echilibru şi aşa, între ele, şi atunci. Evident a spus: Nu, duceţi mai departe activitatea asta, uite-l aveţi pe băiatul ăla acolo, pe Răcoasa, care are legături cu ziarele, are cutare, publică lucrurile astea, ştie să le interpreteze... Ei, hai, mă mângâiau şi pe mine, ca să mă încurajeze, şi să nu mor de foame, că altfel... */râde/*

– *Era mic salariul de asistent?*

– Da. Mic. Era mic, dar – ce vrei, dragă – eu câştigam şi din presă, că articolele acelea se plăteau, ştii. Că mai aveam... întâi m-a luat Iorga, la el, secretar de redacţie, pe urmă am fost la ziarul „Adevărul“ şi „Dimineaţa“. Şi am fost la „Dacia“, unde era colonelul ăla, cum îi spune, mă... Din Bârlad…

– *La „Dimineaţa“ şi „Adevărul“ cine era?*

– Era Graur, Constantin Graur, „tatăl... sau fratele Graurilor ăstora care au activat, pe urmă nu ştiu mai cine, nu-i aşa. Şi el era cel care avea cuvântul. Eu eram cu el de acord în chestia liniei socialiste. Şi atunci eu am zis, în felul ăsta îţi las toată libertatea. Că pe urmă a fost şi Sadoveanu o bucată de vreme. Şi el m-a luat în braţe, şi a spus: „Ce ai nevoie? Spune-mi mie!“ Eu am rămas redactor al ziarului „Adevărul“ şi „Dimineaţa“ până târziu, până când s-a desfiinţat, şi când s-a desfiinţat, atunci, chiar când l-a desfiinţat, eu atunci am scos „Gazeta Bucureştilor“[17] Adică n-am scos-o. „Gazeta Bucureştilor“ m-a chemat la ea. Era tot un evreu şi care conducea acolo, şi rudă cu ei, şi am condus „Gazeta Bucureştilor“ timp de doi ani de zile. Că m-a chemat Goga[18] la el, şi mi-a spus: „Păi ce politică faci dumneata?“ „Politica ţării, politica neamului ăstuia o fac, domnule Goga!“

– *Octavian Goga?*

– Octavian. El era care a fost... Guvernul Goga.

– *Goga-Cuza.*

– Goga-Cuza, da, da.

– *Pe fratele lui Goga[19] l-aţi cunoscut?*

– Cum să nu, cum să nu. Dar el n-a mers mai departe în chestii din astea, fiindcă... Ce vrei, mă consideram oarecum independent, şi nu-mi

plăcea să fiu supusul unuia şi la dictatul unuia sau al celuilalt. Nu, ci am avut totdeauna ambiţia asta, poate puţin cam naivă, nu-i aşa, de a crede că poţi să imprimi o direcţie... Că era acest Ionescu… Cum îi spune ăstuia?

Fiul:

– Nae Ionescu.

– Nae Ionescu – ma-ma-ma-ma-ma... şi din prieteni care eram, ne-am trezit duşmani! Fiindcă el... el ţinea cu legionarii!

– Aţi fost înainte prieteni?

– Da! Păi am fost prieteni. El a fost un om cumsecade înainte... Era un om cumsecade şi la Universitate, era acolo, lucram. Şi eu, care eram asistent eram totdeauna puţin cam bătăios în toate chestiile astea. Eu aveam în spate şi studenţimea, şi aveam mai ales şi Asociaţia Studenţilor Ţărănişti, ştii, care era alături de mine.

– Cum se puteau împăca munca în străinătate cu munca de aici? Făceaţi drumul foarte des în Bucureşti, sau cum?

– Nu. Dragă, munca din ţară era pentru străinătate, adică pregăteam terenul pentru astea, iar munca din străinătate devenise iarăşi independentă, fiindcă eu eram acolo reprezentantul şi al ziarului „Dimineaţa", şi al „Universului", şi al „Neamului Românesc". Şi Titulescu[20] m-a luat în braţe. Întâi era celălalt, unul liberal, cum îi spune, mă... care ăla m-a luat şi mi-a spus să-l ajut...

– Pe Antoniade l-aţi cunoscut?

– Păi cum nu? Era unul dintre colaboratorii apropiaţi ai lui Titulescu.

– Au apărut acum nu de mult, postum, nişte scrieri...

– Amintiri de ale lui.

– Constantin Antoniade. Bun diplomat a fost, nu?

– Cum să nu. Era... A avut o serie de colaboratori, şi pe băieţii de la Focşani, pe Răduleşti, colaboratori ai lui Titulescu, nu-i aşa. La Zürich, dragă, era bătălia… Atunci a fost după mine, mă, procesul cel mai agitat al frământării ideilor în ţara românească. Şi avea un ecou totdeauna şi sus, adică în străinătate, unde ele trebuiau exprimate în străinătate, şi apărate sau condamnate. Eu le condamnam de la început, spuneam: „Nu! Noi suntem în democraţie! Ori o facem, ori n-o facem! Că dacă nu facem, rămânem robi întotdeauna, toată viaţa!". Am fost mai bătăios datorită lui Iorga! Că Iorga mi-a spus lucrul ăsta: „Răcorosule, aşa îmi spunea el, Răcorosule, dă bătălia, nu te lăsa că tu eşti în energie, nu ştiu ce, ţara are nevoie..." Săracul.

– *Aţi fost în ţară când el a fost omorât? Sau aţi fost în străinătate?*

– Nu, eram aici, în ţară, dar ce puteai să faci? L-au omorât bestiile alea... Bestiile alea!

Fiul:

– *Şi tu ai fugit din Bucureşti ca să nu te...*

– Da. Păi da, da. Şi pe Gusti l-au căutat... Săracul Gusti, era nevinovat de chestiile astea. El era foarte timid, aşa, nu voia să devină bătăios în astea să aibă o atitudine dârză în toate chestiile astea. Îi spuneam să fie mai bătăios niţel, şi astfel a mai căpătat şi el o ambiţie: „Ei, cum, numai Răcoasa?" În intimitate el îmi spunea Gogule... Că aşa îmi spunea şi în familie, ştii... A, nu... Păi eu am condus în Institutul Social Român. Cercetaţi activitatea din vremea aceea: este numele meu în toate părţile – eu organizam, eu făceam publicaţii, eu făceam toate. Eu eram prieten şi cu Madgearu şi cu ceilalţi, toţi... Când erau mai îndrăzneţi, îmi permiteam: „Hai, lasă-mă, nu vă luaţi nasul la purtare, daţi-o dracului! Istoria nu vă va şti pe voi. Tot pe Iorga sau tot pe Gusti, măi..."

– *Printre tinerii aceştia care au devenit asistenţii lui...*

– Lui Gusti?

– *Onorifici sau neonorifici, mă rog, cum a fost, de exemplu...*

– Vulcănescu?

– *Vulcănescu sau Herseni sau...*

– Ăştia au fost trecători, erau aşa, pentru o perioadă, un an de zile, nu ştiu ce, pe urmă plecau, nu se statorniceau ca să facă activitate de durată. Singurul care avea temeiuri solide eram eu acolo, şi atunci ei se luau de mine, eu nu înghiţeam toate porcăriile lor. Ştii, câte un prieten câteodată, când vezi că face o năzdrăvănie, tu i-o reproşezi, dar nu prea dur... Aşa era şi cu... Gusti admitea, însă avea nevoie mai mare de ei... Şi el mai înghiţea, săracul. Dar era bine intenţionat. Totdeauna. Ca dovadă, că la urmă el a murit oarecum ca socialist. A zis: „Trebuie s-o înghit şi pe asta, s-o recunosc, ai avut dreptate!"

– *Da? Când v-aţi întâlnit ultima oară cu Gusti?*

– Domnule, chiar în ajunul morţii lui, domnule... La el acasă. Că el murise în casă...

– *Exact cu treizeci de ani în urmă, în '55.*

– Da.

– *Pe Vasile Conta... Pe strada Vasile Conta locuia...*

– A, bine, Vasile Conta[21]... Păi eu îl susţineam pe Vasile Conta. Lui nu-i plăcea extremismul antisemit al lui Vasile Conta.

Fiul:

– Ce are Vasile Conta?

– Nu-i nimic, despre asta n-am ştiut...

– Însă era deştept Conta, şi subtil era, şi demn era, şi demn, şi cinstit... Îmi aduc aminte, ne întâlneam săptămânal, şi ne sfătuiam asupra directivelor... Era un om dintr-o bucată, măi, era ceva care . .A fost mândria ţării şi a şi rămas în domeniul lui, aşa... Măi, cu cine n-am avut eu legături atunci... Cu care n-am avut eu legături, mă... fir-ar al dracului! Cu toţi. Ori mă izbeam eu de ei, ori se izbeau ei de mine, ştii... Ei, de pildă, activitatea balcanică, am avut cu Cicio-Pop, cu bătrânii ăia, cu ardelenii, cum se zice... Am avut cu turcii... Hei, ce primire am avut eu la Istanbul şi dincolo...

Fiul:

– La Ankara.

– Da... Şi am avut nişte succese, aşa, dacă te interesezi de succese, activităţi de răsunet, care... Când m-am dus eu în Turcia, Atatürk[22], uite aşa, m-a primit: „Dumneata ce eşti, zice, ce vrei?“ „A, zic, Sire, eu sunt un necăjit de cetăţean român, care se ocupă cu chestiile, aşa, mai ales intelectuale, politică generală...“ „A, nu fă pe şiretul, nu fă pe şiretul!“ „Trebuie să vă spun cinstit, eu apăr interesele României, dar eu sunt aşa de convins de unitatea balcanică, încât nu mă poate descuraja nimeni de această idee.“ „Eşti convins, zice, de asta?“ „Da! Şi dumneata o faci!“ Când am zis eu că el o face, mă, n-aveţi idee cum odată a tresărit, şi a zis: „Dar concret cum mă poţi ajuta?“ „Eu te ajut cu delegaţia mea. Cu delegaţia românească când este în altă parte eu pregătesc toate lucrurile, actele şi nu ştiu ce, şi atitudinea şi nu ştiu mai ce etc. şi răspunsul la cererile dumneavoastră să se...“ Mă, m-am împrietenit cu el, cum nu-ţi închipui! Nu lua masa fără mine! Pe cuvântul meu, măi tată... Ştii cum eram... Mă simţeam eu... El locuia pe o insulă lângă Ankara, ştii... Nu ştiu dacă ai fost acolo, în Ankara nouă. Şi acolo a început el să-şi facă... Dar era o simplă grădină, dar frumoasă, simpatică şi acolo era palatul! Şi el mă invita acolo. „Nu-i prea mare onoare pentru mine? – l-am întrebat odată – aici numai demnitarii îi aduci dumneata...“ Zice: „Nu! Tu eşti mai mult decât un demnitar! Tu eşti un prieten apropiat!“ El era prieten şi cu secretarul lui, şi secretarul lui mă informa de intenţiile lui şi de nu ştiu mai ce. Şi atunci eu când voiam să le aprob – dar de multe ori nu le aprobam vederile lui, ştii, şi la masă zicea: „Vreau să ştiu părerea românului, a lui Răcoasa!“

– *El îi aprecia foarte mult pe intelectuali, în orice caz. Mai mult, nu-i suferea pe politicienii de carieră.*

– Da. Nu, nu, îi detesta. Nu, fiindcă el avea dreptate, măi, dragă, ăştia au scopurile lor. Fac o lege cu un scop precis. Oricât îi dă ăla, iar dacă nu, o feşteleşte, nu te mai înţelegi, ce dracu'... Or eu nu eram membru al nici unui partid şi nu ştiu mai ce. Eram un simplu intelectual care interpretam evenimentele, îmi dădeam câte o părere... Am lucrat şi cu bătrânul Cicio-Pop...

– *În Grecia aţi fost?*

– Poftim? Cum nu... Cum nu! Şi în Grecia, şi în Turcia, şi în Albania...

– *Albania? Vai de capul lor...*

– Nu, mă... Ştii ce s-au prezentat? Pe cuvântul meu, eu am fost impresionat! Ştii ce de români sunt acolo? În partea de nord... Sate pline numai de români! Se oprea maşina, şi deodată strigau româneşte: „Trăiască România!

– *Aromâni...*

– Aromâni. Care fugeau din Serbia. Şi din Grecia. Mulţi... Că aici era mai multă libertate atunci. Şi erau şi mai multe mijloace de a face afaceri.

– *Da. Aromânii mari comercianţi, mari negustori au fost totdeauna.*

– Da... Şi-mi aduc aminte, ne opream cu maşina, şi deodată strigau: „Trăiască România! Trăiască România! Românii noştri!" Eram uimit. Ce dracu' suntem noi... Eu nu eram exponent al lor. Eu veneam din Grecia, că din Grecia am trecut. Am avut o bursă sau cum se zice, de la Rockefeller, ştii, să fac o anchetă în Balcani asupra învăţământului, nu-i aşa, şi dezvoltării culturii şi nu ştiu mai ce. Şi am trecut prin ţările astea, ca prin fiecare să petrec cel puţin două-trei săptămâni. Şi am trecut prin toate, prin Bulgaria, Turcia, Grecia, Albania şi Iugoslavia.

– *Şi aţi publicat studiul respectiv?*

– Am publicat! Am publicat... Au publicat ei, că eu făceam darea de seamă, nu-i aşa, şi ei o concentrau acolo, şi o foloseau ei. Trebuia să adun lucrurile astea până acuma. Chestiile astea se găsesc acolo, în recomandarea mea. Că am fost bursier, bursier autentic al lui Rockefeller. Era un prieten, un prieten de ăsta englez, pe care eu l-am cunoscut la... zi-i pe nume, la universitatea aia mare.

– *Oxford.*

– Oxford, la Oxford, da. Acolo l-am cunoscut, şi pe urmă ne-am întâlnit, şi când ne-am întâlnit: A, ce bucurie... Şi el imediat, dragă, m-a recomandat la Rockefeller. Şi ăştia mi-au dat sarcina să fac o anchetă în Balcani asupra învăţământului, cum se dezvoltă învăţământul, şi care-i sunt, în fine, tendinţele, nuanţele, privitor la viaţa internaţională. Şi am trecut prin ţările astea, cam în fiecare, câte o lună.

– *Interesant.*

– Da. În Bulgaria, Turcia, Grecia, Albania, Iugoslavia, şi de acolo eu am făcut rapoartele la vreme lor, respectiv asupra a ce constatam. Eu nu făceam decât o dare de seamă a ceea ce declară ăştia. Nu m-am apucat eu să fac politica mea şi nu ştiu mai ce. Nu. Ei... Făceau ei, îşi spuneau părerea guvernului, nu-i aşa... Păi ce, am avut în Grecia tămbălău mare cu... era un general.

– *Unde mai sunt documentele acestea?*

– La ei, la mine nu sunt, fiindcă eu, nu ştiu cum se face, n-am păstrat copiile şi nu ştiu ce, şi ăsta... eu am trimis rapoartele acolo. Le trimiteam, cum le fabricam. Nu mai păstram o copie pentru mine, pentru istorie, că nu mă aşteptam eu să ajung în halul ăsta... /*râde*/ Nu ţi-am spus ailaltă, în Europa Centrală, unde Titulescu avea un aport foarte mare şi o mare influenţă, ca de pildă în Cehoslovacia. Cehoslovacia... Eu am străbătut toată Cehoslovacia...

– *Acolo cu ce sarcini aţi fost?*

– Cu ce sarcini am fost? Ca reprezentant al tineretului român, care participa la diversele manifestări...

Note

1 **Matei, Ioan** (1919-2000), sociolog. Susţine cursuri cu teme de sociologia familiei, sociologia serviciilor sociale, metodologie şi tehnici de investigare socială. Activitate de cercetare direcţionată spre urbanism, prevederi sociale, igienă şi sănătate publică şi sociologie (aspecte sociale ale dezvoltării rural-urbane în activităţile de sistematizare a teritoriilor şi aşezărilor).

2 **„Neamul Românesc“**, ziar editat la Bucureşti, între 1906 şi 1940 (cu unele întreruperi) de Nicolae Iorga. A abordat problematica intereselor politice naţionale.

3 **Cuza, A. C.** (1857-1947), profesor universitar la Iaşi, om politic şi publicist român. A înfiinţat în 1923 Liga Apărării Naţional Creştine, din care s-a

desprins ulterior gruparea devenită Garda de Fier. Împreună cu Octavian Goga a condus Partidul Naţional Creştin (1935-1937).

4 **Stoilow, Simion** (1887-1961), matematician român, profesor universitar la Bucureşti. Considerat drept întemeietor al şcolii româneşti de matematică modernă. Academician.

5 **Hortolomei, Nicolae** (1885-1961), chirurg şi urolog, profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, membru al Academiei Române.

6 **Duca, I. Gh.** (1879-1933), jurist, publicist, om politic. Unul dintre ideologii liberalismului în România, preşedinte al Partidului Naţional-Liberal (1930-1933). De mai multe ori ministru, prim-ministru (noiembrie-decembrie 1933). Asasinat de legionari.

7 **Duca, George I.** (1905-1985), diplomat de carieră, cu ultima misiune la Stockholm. Rechemat în 1947, a refuzat să se întoarcă în ţară şi a ales calea exilului. Fiul lui I. Gh. Duca.

8 **Bagdasar, Nicolae** (1896-1971), filosof român, frate cu Dumitru Bagdasar, profesor universitar la Iaşi. Lucrări de istorie a filosofiei, de teorie a culturii şi a cunoaşterii. Membru corespondent al Academiei Române.

9 **„Universul“** , cotidian de informaţie (1884-1953, cu întreruperi), apărut la Bucureşti. Înfiinţat de Luigi Cazzavillian. Ziar de factură modernă, a cunoscut un mare tiraj în perioada interbelică, sub directoratul lui Stelian Popescu. A avut un supliment săptămânal „Universul literar“, apărut, cu întreruperi, în trei serii, între 1888 şi 1945.

10 **Cicio-Pop, Ştefan** (1865-1934), membru marcant al Partidului Naţional Român, apoi al Partidului Naţional Ţărănesc.

11 **Popescu-Buzău**, medic, membru în Forumul Legionar (1940), şeful direcţiei de sănătate şi servicii sociale la Odessa sub ocupaţia română.

12 **Duprat, Guillaume Léonce**, sociolog francez, autor fecund şi conferenţiar strălucit, începând din 1922 a predat la Departamentul de Sociologie al Universităţii Geneva. A jucat un rol important în cadrul Institutului Internaţional de Sociologie.

13 **Paretto, Vilfredo Frederico** (1848-1923), economist şi sociolog italian, profesor la Universitatea din Lausanne.

14 **Gini, Corrado** (1884-1965), statistician şi demograf italian, iniţiatorul studiilor caracteristicilor măsurabile ale populaţiilor. A fost preşedintele Institutului Internaţional de Sociologie.

15 **„Gazeta copiilor“.** Apare la Bucureşti săptămânal (mai 1923-februarie 1924), director Gh. Vlădescu-Răcoasa.

16 **„Curierul artelor“.** Apare la Bucureşti (1919-1923), din 1922 cu subtitlul „Artistic, literar, ilustrat săptămânal“, director Juarez Movilă, secretar Gh. Vlădescu-Răcoasa.

17 **„Gazeta Bucureştilor**“. Ediţie de război a ziarului „Bukarester Tageblatt“, apare la Bucureşti (1916-1918) în atelierele ziarelor „Adevărul“ şi „Dimineaţa“, interzise de cenzura germană.

18 **Goga, Octavian** (1881-1938), poet, publicist şi om politic. A fost unul dintre conducătorii Partidului Naţional Creştin de orientare naţionalistă (creat în 1935). Ministru în mai multe rânduri şi prim-ministru (1937-1938).

19 **Goga, Eugen** (1888-1935), ziarist şi scriitor. Fratele lui Octavian Goga.

20 **Titulescu, Nicolae** (1882-1941), om politic şi diplomat, profesor universitar la Iaşi şi la Bucureşti. Preşedinte al Academiei Diplomatice Internaţionale de la Paris. Ministru de Externe (1927-1928, 1932-1936), delegat permanent (1920-1936) al României la Liga Naţiunilor. Academician.

21 **Conta, Vasile** (1845-1882), filosof, profesor universitar de drept civil la Iaşi.

22 **Atatürk, Kemal** (Mustafa Kemal, 1881-1938), general şi om politic turc, primul preşedinte al Republicii Turcia (1923-1938), fondatorul statului modern turc.

Bibliografia utilizată la întocmirea notelor

Akadémiai Kislexikon, I-II, Editura Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1990

Dicţionar enciclopedic ilustrat, Editura Cartier, Chişinău, 1999

Dicţionar de psihologie, Larousse, Univers Enciclopedic, Bucureşti 1996

Dicţionar de sociologie, Larousse, Univers Enciclopedic, Bucureşti 1996

Dictionnaire de la Philosophie, Références Larousse, Paris, 1984

Le Petit Larousse, 1998

Enciclopedia de istorie a României, Editura Meronia, Bucureşti, 2001

Enciclopedia istoriografiei româneşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978

Bonte, P., Izard, M., *Dicţionar de etnologie şi antropologie*, Editura Polirom, Iaşi, 1999

Carol al II-lea, regele României, *Însemnări zilnice*, vol. I-III, Ediţie îngrijită, note, glosar şi indice Nicolae Raus, Editura Scripta, Bucureşti, 1998

Costea, Ştefan (coordonator), *Sociologi români. Mica enciclopedie*, Editura Expert, Bucureşti, 2001

Crişan, Gheorghe, *Piramida puterii. Oameni politici şi de stat din România* (23 aug. 1944-22 dec. 1989), Editura Pro Historia, Bucureşti, 2001

Datcu, Iordan, *Dicţionarul etnologilor români*. I-II., Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1998

Datcu, Iordan, Stroescu, S.C., *Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979

Demetrescu, Camil, *Note – Relatări*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001

Diaconu, Marin, *Şcoala sociologică a lui Dimitrie Gusti. Documentar sociologic*, Editura Eminescu, Bucureşti, 2000

Fay, J. Ştefan, *Sokrateion – Mărturie despre Mircea Vulcănescu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998

Giurescu, Constantin, *Amintiri*, Ediţie îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura All Educational, Bucureşti, 2000

Golopenţia, Anton, *Ultima carte*. Volum editat cu introducere şi anexă de prof. dr. Sanda Golopenţia, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001

Gusti, D., Herseni, T., *Îndrumări pentru monografie sociologică*. Ediţie îngrijită de Septimiu Chelcea şi Iancu Filipescu, Editura Universităţii din Bucureşti, 2002

Hangiu I., *Dicţionarul presei literare româneşti, 1790-1990*. Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996.
Hudiţa, Ioan, *Jurnal politic I-III*, Studiu introductiv şi note de acad. Dan Berinedei, Editura Institutul European, Iaşi, 1998
Manoilescu, Mihail, *Memorii I-II*, ediţie îngrijită de Valeriu Dinu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993
Pelin, Mihai, *Opisul emigraţiei politice. Destine în 1222 de fişe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securităţii*, Editura Compania, Bucureşti, 2002
Popescu, Stelian, *Amintiri*, Ediţie îngrijită de Ioan Opriş, Editura Albatros, Bucureşti, 1999
Rostás, Zoltán, *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000
Stahl, H.H., *Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a „monografiilor sociologice"*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981
Vulcănescu, Mircea, *De la Nae Ionescu la „Criterion"*, Ediţie îngrijită de Marin Diaconu, Humanitas, Bucureşti, 2003

Index

A

Amzăr, Dumitru C. 15, 22, 24, 29, 34-37, 51, 54, 58, 59, 63-65, 69, 100, 119, 133, 134, 172, 173, 185, 199, 203, 206, 218, 219, 285, 292
Amzulescu, Alexandru I. 314, 321, 360
Anastasiu, Oreste 140
Andreescu, Mircea 147
Andrei, Petre 39, 68
Andronicescu, Petre 48
Angelescu, Silviu 328, 346, 359
Anghelide, Carmen 128
Antipa, Grigore 131
Antoniade, Constantin 36, 67, 373
Apolzan, Lucia 14
Arbagic, Maria 272
Argetoianu, C. 13
Argintescu-Amza, Nicolae 24, 63, 112, 126, 135, 138, 146, 148, 152, 192, 199, 263, 266, 274, 282, 285
Argintescu, Ion 135
Aslan, Ana 105-106, 108
Atatürk, Kemal 375, 379

B

Babeş, Victor 255, 256, 259, 353
Bagdasar, Dumitru 258, 378
Bagdasar, Nicolae 231, 366, 378
Banu, Gheorghe 18, 61
Bartók, Béla 262, 270, 351
Bădina, Ovidiu 300, 355
Bănăţeanu, Tancred 154, 157, 194, 315
Bârlea, Ovidiu 298, 314, 321, 354
Beneš, Edvard 278, 352
Beniuc, Mihai 331, 359
Berdiaev, Nikolai Alexandrovici 283, 352
Berman, Iosif 43, 68, 135, 142
Bernea, Ernest 12, 15, 35, 58, 60, 119, 122, 123, 132, 134, 186, 203, 206, 207, 218, 219, 266, 285, 288, 292
Bernea, Horia 65
Betea, Nicolae 298, 354
Biji, Mircea Dragoş 331, 359
Boas, Franz 324, 358
Bogatyrev, P.G. 279, 280, 293, 321, 352
Bogza, Geo 290, 353
Botta, Dan 190, 191, 196
Botta, Emil 190, 196
Brauner, Harry 12, 49, 71, 74, 81, 83, 98, 118, 121, 123, 124, 126, 130, 145, 163, 170, 172, 179, 188, 201, 208, 212, 263, 280, 283, 284, 287, 290-292, 297, 304, 305, 310, 311, 314
Brauner, Victor 290, 353

Brăileanu, Traian 39, 68
Brăiloiu, Constantin 14, 18, 22, 46, 49, 56, 57, 62, 72-76, 78, 81, 83-85, 100, 114, 136, 140, 141, 152, 178, 188, 194, 199, 245, 254, 259, 261-263, 266-274, 278, 280, 283-285, 287, 289, 290, 293, 294, 297, 298, 302-305, 310-312, 314, 316, 319, 323, 341, 344, 349, 355
Brătescu, Constantin 33, 66, 123
Brătianu, Gheorghe I. 36, 67
Brătianu, Ionel 317
Brătianu, Vintilă 13
Brâncuşi, Constantin 55
Brânzeu, Nicolae 35
Breazul, George 56, 57, 68, 69, 75, 140, 266, 269, 274, 287
Brediceanu, Tiberiu 57, 68
Brunea-Fox, F. 282, 352
Bucşan, Andrei 314, 357
Bucuţa, Emanoil 83, 84, 86
Budişteanu, Ionel 316, 357
Butură, Valeriu 32, 66
Buzilă, Constantin 143
Buznea, Emanoil 51

C

Cajal, Nicolae 234, 259
Cancel, Petre 292, 354
Capsali-Dumitrescu, Floria 81, 85, 110, 111, 118, 126, 129, 150, 151, 262, 269, 272-274, 314
Caracostea, Dumitru 274, 275, 294, 306, 352
Caramelea, Vasile 27, 64, 247, 248
Carol I 159, 193
Carol al II-lea 159, 180, 186, 258, 356
Carp, Paula 305, 314, 355
Cassirer, Ernest 322, 358
Cazan, Ion C. 183, 195
Călinescu, George 66, 88, 93
Călinescu, Raul 181, 182
Căprariu, Alexandru 32, 65
Cândea, Virgil 25, 64
Chelcea, Ion 116, 193
Cherciu 331
Chiriac, Mircea 316, 357
Cicio-Pop, Ştefan 370, 375, 376, 378
Ciocârlan 144
Cioran, Emil 139, 194
Ciorapciu 243
Ciortea, Tudor 314, 356
Ciucă, Mihai 234, 259
Claudian, Alexandru 14, 57, 69, 129, 132, 133, 203
Claudian, Zoe 129
Cocişu, Ilarion 305, 314, 355
Codru-Drăguşanu, Ion 301, 355
Coman, Mihai 347, 351, 360
Comarnescu, Petru 36, 37, 67, 131, 191, 353
Comte, Auguste 29
Condurachi, Emil 312, 318, 356
Conea, Ion 26, 31, 35, 58, 60, 64
Constante, Elena (Lena) 12, 71, 79, 80, 110, 112, 119, 121, 124, 126, 128, 145, 146, 148, 171, 172, 176, 177, 179, 208, 212, 285, 292
Constante, Elisabeta (Zizi) 80, 85, 110, 115, 126, 128, 148, 149, 168, 170, 180, 199, 201, 202, 208, 285

Constantinescu, Mac 10, 35, 66, 81, 91, 110, 111, 114, 118, 126, 128, 150, 262, 269, 272, 314
Constantinescu, Miron 104, 105, 108, 307, 361
Constantinescu, Nicolae 23, 63, 328, 346
Constantinescu-Mirceşti, C.D. 73, 85, 90, 92, 140
Conta, Vasile 374, 375, 379
Conţ, Nicolae 135
Cornăţeanu, Nicolae D. 10, 14, 56, 68, 136
Costa-Foru, Xenia 14, 21, 58, 59, 62, 115, 118, 126, 128, 147, 149, 200, 201, 206, 219
Coste, Brutus 69, 58, 173
Costea, Ştefan 39, 68, 381
Costescu, Lori 158
Costin, Ion (Nel) 12, 18, 19, 87, 110, 111, 114, 118, 126, 129, 130, 131, 148, 152 191
Costin, Marioara 131
Costin, Miron 88
Cotaru, Plutarh 21, 220
Cotaru, Romulus 21, 199
Coteanu, Ion 318, 357
Crainic, Nichifor 35, 66, 80
Crăciun, Constanţa 155, 194
Creangă, Ion 35
Cresin, Roman 12, 95, 100, 103, 105, 143, 169
Creţu, Vasile Tudor 347, 360
Creţulescu, Honoriu 363
Cristescu-Golopenţia, Ştefania 69, 78, 80, 163, 185, 200, 205, 289, 359
Crişan, Gheorghe 381
Crişan, Nicolae 35
Culcer, Max 50, 68
Curtius, Hans Robert 349, 360
Cuza, A.C. 9, 362, 365, 377

D

Dancu, Dana 84
Dancu, Dumitru 84
Danielopol, 232, 256
Dăncuş, Gheorghe 289, 353
Dărmănescu, Maria 58, 69, 118, 127, 177
Dej, Ana 82, 83
Deleanu, Gabriela 76
Demetrescu 381
Densuşianu, Ovid 23, 63, 116, 262, 267, 269, 271, 289, 292, 294, 325, 344, 349, 354
Derciu, Silvia 160, 164
Diaconu, 381
Dilthey, Wilhelm 358
Dima, Alexandru 34, 66, 114, 203, 210, 285, 288
Dinu, Gheorghe 290
Djamo, Nicolae 298, 354
Djuvara, Mircea 13
Dobrogeanu-Gherea 32, 66, 92, 94
Drăgoi, Sabin 314, 318, 356
Drăguţ, Vasile 84, 86
Drogeanu Paul P. 328, 329, 347, 359
Duca, George I. 13, 364, 369, 378
Dumitrescu, Gh. 91, 94, 118, 150, 151, 199
Dumitrescu, Horia 142, 194, 243
Dumitrescu, Silvia 182
Dumitrescu, Vladimir 167
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe 31, 65
Dumitriu, Anton 38, 67

Dunăre, Nicolae 27, 41, 54, 64, 298
Duprat, Guillaume Léonce 378
Durkheim, Émile 64, 88, 93

E

Ehrenburg, Ilia Grigorievici 291, 309, 354
Eliade, Mircea 24, 28, 29, 33, 37, 42, 59, 60, 64
Enescu, George 263
Enescu, Teodor 53
Eretescu, Constantin 359
Evans-Pritchard, Edward Evan 324, 358
Evseev, Ivan 347, 360

F

Fay, Ştefan 119, 193
Făcăoaru, Ion 122, 186, 193
Feiniuc, Olga 127
Florea, Iosif 83
Florescu, Florea Bobu 161-163, 183, 184, 195, 315
Focşa, Gheorghe 60, 69, 91, 111, 224, 311, 315
Focşa, Marcela 12, 18, 58, 82, 91, 109, 199, 202, 206, 285
Fogoroş, Nicolae 72, 284
Formagi, Edviga 160
Frâncu, Gavrilă 112, 192, 263, 282
Freyer, Hans 295, 354
Frunzetti, Ion 21, 63

G

Gal, Francisc 187
Garoflid, C. 13
Gavăt, Livia 43
Geană, Gheorghiţă 30, 65, 286
Georgescu, Elvira 127
Georgescu, Mitu 57, 69, 91, 96, 99, 103, 110, 118, 130, 132, 138, 144, 146, 148, 149, 156, 169, 185, 192, 199, 200, 206, 219, 242, 263, 264, 266, 274, 371
Georgescu-Tistu 209, 220
Gheţie, Coriolan 106, 108
Gini, Corrado 371, 378
Giurchescu, Anca 314, 316, 329, 356
Goga, Eugen 379
Goga, Octavian 13, 372, 378, 379
Goldiş, Vasile 13
Golopenţia, Anton 12, 54, 57-59, 65, 69, 99, 100, 103, 107, 108, 125, 146, 156, 170, 171, 184, 185, 193, 196, 220, 261, 295-298, 301, 303, 307, 308, 314, 330, 354, 355, 359
Golopenţia, Sanda 328, 359
Graur, Alexandru 318, 357
Greco El 15
Grey, Julianne 88
Grigorescu, Nerone 74, 180, 181
Grigorovici, Ion 13
Grosu, Mitu 330
Groza, Petru 67, 308, 331, 355, 361
Gusti, Dimitrie 5-30, 34, 39, 43-45, 48, 54-63, 65, 69, 72, 74, 76, 77, 80, 82-84, 88-94, 96-101, 103, 106-108, 110-112, 114-116, 118-121, 123-125, 128-132, 138, 139, 141-148, 151-154, 164-168, 172, 174, 177-180, 183, 185, 186, 189, 195, 198, 199, 201, 204, 206, 207, 209-211, 213, 216-220, 223, 224, 229,

233, 240-242, 245, 246, 249, 250, 262, 263, 266, 273, 275, 277, 282, 288, 291, 295, 299, 300, 306, 307, 311, 314, 320, 321, 344, 355, 361, 372, 374
Gusty, Paul 167, 187
Gusty, Paula 114, 118, 128, 137, 138, 146, 148, 152, 158, 167, 168, 171, 185-187, 192, 194

H

Haneş, Petru 45, 278
Haneş, Vasile 45, 68, 278
Hangiu, I. 382
Hasdeu, Bogdan-Petriceicu 267, 351
Heine, Heinrich 88, 93
Heroiu, Traian 182
Herseni, Ioana 163
Herseni, Paula 12, 163, 180, 193, 197
Herseni, Traian 11, 12, 14, 21, 25, 29, 43, 51, 57, 59, 63, 64, 91, 100, 114, 117, 118, 122, 123, 136-139, 146, 166-168, 172, 180, 184, 186-188, 193, 197, 199, 201, 210, 211, 216, 218-220, 248, 263, 266, 277, 286-289, 292, 298, 307, 374, 381
Hlebnikov, Velimir 279, 352
Hortolomei, Nicolae 363, 378
Hudiţa, Ioan 382
Hulubei, Horia 234, 258
Huluri 158

I

Iagnov, Simion 92, 94
Ioanovici, Dochia 58, 69, 200
Ionescu, Alfred 134
Ionescu, Eugen 114
Ionescu, Nae 28-30, 63, 114, 144, 198, 213, 373, 382
Ionescu, Thoma 255, 259
Ionescu-Mihăieşti 234, 258
Ionescu-Siseşti, Gheorghe 13, 107, 195
Ionică, Eugen 35
Ionică, Ion 15, 22, 24-26, 28, 33-37, 41-43, 50, 51, 56-60, 63, 119, 122, 133, 134, 173, 186, 203, 206, 207, 218, 283, 285, 288, 292
Iordan, Iorgu 34, 66, 102, 234, 312, 318, 343
Iorga, Nicolae 13, 16, 17, 58, 61, 94, 177, 215, 362, 365, 367, 372-374, 377
Iosif, Octavian 182
Iunian, Gr. 13

J

Jakobson, Roman 279, 309, 322, 324, 330, 346, 352, 358
Jora, Mihail 129, 194

K

Karnoouh,Claude 328, 359
Kiriac, Dimitrie 75, 85, 263, 351
Kligman, Gail 328, 359
Klocke, Helmuth 68

L

Lassaigne, Jacques 194, 201
Lătăreţu, Maria 317
Lăutaru, Barbu 316, 317, 357
Leach, Edmund Roland 324, 358
Lefteriu, 36

Leonardo, Da Vinci 228, 229
Lévi-Strauss, Claude 311, 322, 324, 346, 356
Livezeanu, Irina 13
Luca, Fănică 316, 357
Lupescu, Elena 152, 186, 233, 258
Lupu, Nora 160

M

Madgearu, Virgil 13, 95, 101, 102, 107, 299, 374
Maiakovski, Vladimir 279, 352
Maiorescu, Titu 28, 65
Malaxa, Nicolae 101, 102, 108, 189
Malinowski, Bronislaw 321, 322, 324, 358
Maniu, Iuliu 13
Manoilescu, Mihai 13, 282, 382
Manolache, Constantin 43, 143
Manolescu, Mircea 118, 189-191, 193, 206
Manuilă, Sabin 96, 99, 101-103, 107, 108, 114, 115, 117, 143, 152, 153, 185, 193, 277
Manuilă, Veturia 115, 193
Marghiloman, Al. 13
Marinescu, Constantin 165, 195
Marinescu, Gheorghe 256, 259
Marr, Nikolai Iakovlevici 322, 358
Martin, Mircea 330, 359
Marx, Karl 29, 152
Masaryk,Tomá Garrigue 278, 279, 352
Matei, Ioan 361
Maunier, René 210, 220
Maurer, Ion Gheorghe 170, 195, 233
Mauss, Marcel 28, 31, 33, 64, 133
Maximilian, Constantin 247, 248, 259
Maxy, Max Herman 290, 354
Mănescu, Manea 105, 108
Mândrilă, Filaret 263, 270
Measnicov, Ivan (Vanea) 96, 97, 99, 107, 117, 156, 169, 185
Mehedinţi, Simion 13, 15, 30-33, 35, 60, 65, 116, 311
Micescu, Istrate 13
Mihăilescu, Vintilă 33, 66
Mihăilescu, Vintilă-Miron 286, 353
Mihu, Achim 286, 353
Milcu, Ştefan 12, 20, 56, 106, 126, 142, 223, 234, 246, 262, 266, 274, 277
Mistral, Frédéric 37, 67
Moga, Savu 83, 84, 86, 112, 268, 305
Mohor, Maria 84, 86
Moisil, Grigore C. 128, 189, 194
Moldovan, Roman 298, 299, 354
Morariu, Modest 41, 68
Moszyñszki, Kazimierz 354

N

Naumann, Hans 294, 349, 354
Nădejde, Mircea 117, 154, 156, 157
Neamţu, Octavian 58, 69, 100, 101, 120, 121, 143, 164, 165, 168, 169, 173, 179, 194, 355
Nedelciu, Mircea 38, 67
Negreanu, Gabriel 151
Negreanu, Maria 110, 118, 127, 141, 177, 194, 200
Negri, Gabriel 81, 151
Negulescu, P. P. 13, 76, 85, 88, 114, 198
Nestor, I. 13, 114, 144, 192

Nicolau, Irina 328
Nicolau, Ştefan 234, 258, 359

O

Olteanu, A. Gh. 360, 374
Onicescu, Octav 106, 108
Oprescu, George 53, 117, 147, 153, 154, 157, 158, 183, 184, 193, 312, 315, 318, 341, 364
Ornea, Zigu 32, 66
Otto, Rudolf 309, 356

P

Papahagi, Tache 316, 357
Papu, Edgar 114, 192
Paretto, Vilfredo Frederico 370, 371, 378
Parhon, 230, 234
Pavelescu, Gheorghe 14, 157, 195
Pauker, Ana 36, 67, 104
Paşcanu, Filip 173, 195
Pătraşcu, Miliţa 151, 194
Pătrăşcanu, Elena 170
Pătrăşcanu-Veachis 71, 108, 151, 163, 170, 171, 194, 195, 310, 355
Păun, Domnica 118, 128, 148, 150, 165, 185, 188, 193, 199, 201
Pârvan, Vasile 30, 65
Peirce, Charles Sanders 325, 358, 359
Pelin, Mihai 382
Petcu, Dumitru 268, 269, 305
Petrescu, Nicolae 144, 194
Petrescu, Paul 160, 195
Petru cel Mare 303, 355
Pi³sudsky, Józef 309, 356
Pleşu, Andrei Gabriel 38, 67
Pop, Mihai 12, 21, 54, 72, 76, 78, 136, 163, 171, 194, 199, 224, 254, 261, 311, 354, 360
Pop, Nicu 31
Popa, Radu 329
Popa, Victor Ion 13, 84, 86, 277
Popescu, Alexandru 347, 360
Popescu-Buzău 370, 378
Popescu-Goicea 90, 92, 367, 368
Popescu, Nicolae 96, 97, 99, 101, 107, 143, 144
Popescu-Spineni, Marin 135, 265, 282
Popescu, Stelian 310, 356, 378, 382
Popovici, Iosif 306, 355
Prejbeanu, Dumitru 10, 89, 92, 94, 110, 111, 114, 120, 129, 131, 132, 152
Proca Ciortea, Vera 314, 356
Puşcariu, Sextil 53, 68

R

Racoviţă, Emil 13
Rainer, Francisc Iosif 14, 20, 56, 62, 128, 141, 142, 178, 192, 199, 223, 225, 227-230, 239-245, 247, 249-255, 262, 267, 274, 311
Ralea, Mihai 26, 64
Răducanu 13
Rădulescu, Andrei 13
Rădulescu, Gheorghe (Gogu) 102, 108
Rădulescu, Mona 200, 201
Rădulescu-Motru, C-tin 13, 36, 67, 114, 192, 362, 364

Rădulescu-Pogoneanu, Ion 28, 64
Rădulescu-Pogoneanu, Victor (Pichi) 28, 35, 58, 59, 64, 118, 134, 173, 195
Răutu, Radu 286, 353
Râpeanu, Valeriu 36, 37, 60, 67
Retegan, Gheorghe 107, 108, 185
Retezeanu, Eliza 180, 181
Rockefeller, John Davison 101, 102, 107, 376, 377
Roll, Ştefan 354
Roller 233
Rosetti, Alexandru 234, 258, 318, 343, 357, 363
Rostás, Zoltán 14
Roşca, Ion 54
Roşianu, Mihail 317, 357

S

Samarineanu, Ion 15, 24, 35, 51, 58, 63, 119, 133, 134, 203, 206, 219
Sanielevici, Alexandru 76, 85
Sanielevici, Henric 72, 85
Sanielevici, M. 13
Săvulescu, Traian 236, 237, 256, 259
Seton-Watson, Hugh 308, 355
Sfârlea, Mircea 160
Simionescu, I. 13
Socor, Matei 73, 74, 76, 85, 199, 200, 280, 282, 283, 290, 291, 377
Sofonea, Dumitru 45
Soreanu, Dora 148
Stahl, Henri 90, 94
Stahl, Henri H. 9-14, 18, 24, 27, 42, 57-59, 61, 69, 82-85, 94, 115, 129, 148, 171, 180, 192, 198-201, 203, 206, 211, 213, 219, 220, 303, 382
Stahl, Henriette-Yvonne 90, 94, 192
Stahl, Margareta, 149, 187
Stahl, Paul H. 160, 187, 195
Stalin 315, 322, 331
Stavimir, Isac 45
Stănculescu, Petre 182
Stănescu, Costel 201
Stănescu, Nicu 316, 357
Stefanek, Anton 278, 352
Sterian, Margareta 112, 119, 149, 187, 192
Sterian, Paul 63, 99, 101, 107, 112, 263, 266
Stoia, Achim 283, 352
Stoian, Iorgu 135, 194
Stoianovici 298
Stoilow, Simion 363, 378
Stroescu, Sabina 31
Sturza-Pop, Irina 136, 194, 261
Sudeţeanu, Constantin 193, 217, 220

Ş

Şandru, Dumitru 21, 59, 63, 183
Şchiopu, Bucur 104, 108, 331
Şora, Mihai 38, 67
Şorban, Raoul 78, 85
Ştefănescu, Faust 96, 107,
Ştefănescu-Goangă, Florian 217, 221

T

Taloş, Ion 342, 360
Tamaş, Petru 83

Tasgian 158
Taşcă, G. 13
Tănăsescu, Ştefan 144
Tătărăscu, Gheorghe 36, 67
Teodorescu, Anibal 13
Theodorescu, Răzvan 32, 39, 53, 65
Tiberiu, Alexandru 305, 314, 321, 355
Tiriung, Mircea 184
Tiso, Josef 332, 360
Tito, Iosip Broz 308, 355
Titulescu, Nicolae 373, 377, 379
Traşu 45
Trubetzkoi, prinţ 332
Trujkovski, Vitold 182
Tzigara-Samurcaş, Al. 13, 117, 118, 154, 155, 157, 193, 315

Ţ

Ţiţeica, G. 13

V

Vaida-Voevod, Alexandru 13
Van Gennep, Arnold 347, 360
Vancea, Zeno 310, 356
Varga, Vasile 158
Verdery, Katherine 328, 353
Vianu, Tudor 14, 57, 69, 76, 114, 116, 143, 144, 198, 203, 210, 306
Vlădescu-Răcoasa, Gh. 7, 12, 87, 92, 111, 144, 198, 204, 220, 267, 361, 364, 365, 367, 372, 374, 375, 378
Vlăduţiu, Ion 31, 32, 59, 65
Voinea, Şerban 90, 92, 94
Voinescu, Teodora 153, 154, 157, 158
Vuia, Romulus 284, 312, 315, 318, 344, 353
Vulcănescu, Ioana Maria Mărgărita 174, 195
Vulcănescu, Mărgărita Ioana 119, 193
Vulcănescu, Mircea 9-11, 14, 20, 26, 29, 31, 32, 34, 37, 55, 57, 59, 62, 73, 90-92, 97, 99-101, 113, 115, 118, 119, 130, 138, 148, 173, 174, 176, 183, 188, 193, 195, 198, 200, 203, 206, 211, 213, 219, 220, 263, 264, 266, 274, 282, 287, 290-292, 298, 307, 374
Vulcănescu, Romulus 31
Vulpescu, Mihail 51, 68
Vultur, Smaranda 166, 195

W

Waltzel, Oskar 294, 349, 354
Wiese, Leopold von 209, 220
Wald, Henri 35, 66

Z

Zaharia, Eugenia 157, 158
Zamă 52, 98, 124, 212, 303
Zamfirescu, Ion 111, 118, 134, 192, 199
Zamfirescu, Vasile Dem 286, 353
Zilber, Herbert (Belu) 299, 308, 355
Zlătaru, Nicolae 302, 303
Znaniecki, Florian 354

X

Xenopol 58

Cuprins

Începutul 5
Ernest Bernea: „Eu eram mai puţin năist decât alţii“ 15
Harry Brauner şi Lena Constante: „Toate lucrurile se leagă sălbatic“ 71
Ion Costin: „Ne simţeam foarte bine“ 87
Roman Cresin: „Cel mai plăcut concediu pe care l-am avut eu în viaţă...“ 95
Marcela Focşa: „Pe vremea mea fiecare era altfel“ 109
Paula Herseni: „Erau oamenii mai apropiaţi unii de alţii“ 197
Ştefan Milcu: „Eu am fost ales membru direct titular al Academiei!“ 223
Mihai Pop: „Arhiva de folclor... la şura de fân“ 261
Gheorghe Vlădescu-Răcoasa: „Gusti, ce-ai făcut! Tu faci minuni, măi!“ 361
Index 383

Printed and bound in Romania
by punct